

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U

ISSN 0041-4255

BELLE TEN

DÖRT AYDA BİR ÇIKAR

Cilt : LXXI

Sa. 262

Aralık 2007

70
Yaşında

ANKARA - 2007

İÇİNDEKİLER

Makaleler, İncelemeler:

Sayfa

KUZUOĞLU, REMZİ: Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu Kraliçeleri	795
ÜYÜMEZ, MEVLÛT-KOÇAK, ÖZDEMİR-İLASLI, AHMET-ÇAY, TAYFUN-İŞCAN, FATİH : Afyonkarahisar'ın Doğusunda Önemli Bir Orta Tunç Çağı Nekropolü: Dede Mezarı (19 çizim, 32 resim ile birlikte)	811
USER, HATİCE ŞİRİN: Eski Türk Çağında Hayvan Tözlerinden Devlet Sembollerine	843
KAYA, SELİM: Haçlı İstilası Öncesi Ortaçağ'da Maraş Şehri.....	857
KAYHAN, HÜSEYİN: Selçukluların Yıkılışından Sonra Irak ve Azerbaycan'ın Durumu.....	891
ÇETİN, ALTAN: Memlük Devleti'nde Savaşın Kültürel Esaslarına Dâir	909
TULUK, ÖMER İSKENDER- ÜSTÜN, FULYA: Trabzon Bedesteni: Türk Bedesten Mimarısındaki Yeri ve Sorunlarına İlişkin Bir Değerlendirme (5 çizim, 12 resim ile birlikte)	923
ÇOLAK, SONGÛL: Osmanlı Devleti ile Avusturya ve Müttefikleri Arasındaki Barış Müzakerelerinde (1689) Hollanda'nın Arabuluculuk Girişimleri	939
GÖKMEN, ERTAN: II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı Maden İmtiyazları (1878-1899)	969
TAŞ, HÜLYA: Osmanlı Diplomatikası ile İlgili Bir Kitap Vesilesiyle.....	997

Kitap Tanıtımlar:

KAYAPINAR, AYŞE: <i>Syncretisme et hérésies dans l'Orient seldjoukide et ottoman (XIVe- XVIIIe siècle)</i> , Actes du Colloque du Collège de France, octobre 2001, ...	1029
KAÇAR, TURHAN: S. Mitchell & C. Katsari (editörler): <i>Patterns in the Economy of the Roman Asia Minor</i>	1039
ÇİÇEK, KEMAL: İbrahim Ethem Atınur: <i>Türkiye'de Ermeni Kadınları ve Çocukları Meselesi (1915-1923)</i>	1043
2007 Yılı Birinci Yarısında Kütüphanemize Gelen Kitaplar ve Dergiler	1049
İngilizce Özetler	1177

BELLETEN

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü / Proprietor and Redactor in Chief
Türk Tarih Kurumu Adına / Turkish Historical Society
PROF. DR. YUSUF HALAÇOĞLU

Yayın Komisyonu / Commission of Publications

Prof. Dr. Kâzım Yaşar KOPRAMAN

Prof. Dr. Abdülkadir DONUK

Prof. Dr. Özer ERGENÇ

Hakemler / Referees

Prof. Dr. Kemal BEYDİLLİ

Prof. Dr. Özer ERGENÇ

Prof. Dr. Reşat GENÇ

Prof. Dr. Cahit GÜNBATTI

Prof. Dr. Haşım KARPUZ

Prof. Dr. Kâzım Yaşar KOPRAMAN

Prof. Dr. Ali SEVİM

Doç. Dr. İ. Tunç SİPAHİ

Prof. Dr. Ramazan ŞEŞEN

Prof. Dr. Fahrettin TIZLAK

Adres/Address:

Türk Tarih Kurumu, Kızılay Sokak No: 1

06100-Sıhhiye/ANKARA

Tel: 310 23 68/210-217

310 25 00

Fax: 310 16 98

Internet: <http://www.ttk.org.tr>

basinyayin@ttk.org.tr

ISSN 0041-4255

Yerel Süreli

26 Aralık 2007 - ANKARA

Türk Tarih Kurumu Yayınlarını İnternet üzerinden alabileceğimiz adresler

İnternet Adresi : <http://e-magaza.ttk.org.tr>

e-posta : e-magaza@ttk.org.tr

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü'nün Ev Adresi:

Prof. Dr. Yusuf HALAÇOĞLU

Dikmen Cad. Atadan Apt. 546/6 Dikmen/ANKARA

Sarıyıldız Basımevi tarafından basılmıştır.

Tel : (0312) 256 60 02

Adres: Gersan Sanayi Sitesi 654. Sok. No : 66 Batıkent/ANKARA

BELLETEN

Cilt: LXXI

Aralık 2007

Sayı: 262

ASUR TİCARET KOLONİLERİ ÇAĞI'NDA ANADOLU
KRALİÇELERİ

REMZİ KUZUOĞLU*

M.Ö. II. binin ilk çeyreği Anadolu ile Asur arasındaki ticarî ilişkilerin en yoğun yaşandığı dönemdir. Kuzey Mezopotamya'da, Dicle nehri kıyısında bulunan ve bugünkü Qal'at-Şirqāt'la aynı yer olduğu tespit edilen Asur şehri ile Anadolu'da Kayseri yakınlarındaki Kaniş şehri merkezli bu ticarî ilişki, yaklaşık 250 yıl sürmüştür. Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak da adlandırılan bu döneme âit bilgileri büyük çoğunluğu Kültepe/Kaniş' te olmak üzere Boğazköy/Hattuş, Alişar ve Kaman-Kalehöyük'te ortaya çıkartılan ve bugün sayıları 20.000'i aşmış olan Eski Asurca çivi yazılı belgelerden öğrenmekteyiz. M.Ö. 2000'lerde Anadolu'nun ve kısmen de olsa Asur'un siyasal, kültürel, sosyal, hukukî, ekonomik, tarihî, dinî ve coğrafi yapısı hakkında son derece önemli bilgiler veren Eski Asurca çivi yazılı bu belgeler, Anadolu'nun en eski yazılı kaynaklarıdır¹.

Çalışmamızın ana konusunu teşkil eden Anadolu kraliçelerini ele almadan önce Anadolu ve Asur'da kadının sosyal statüsüne kısaca değinmekte fayda görüyoruz. Çivi yazılı belgeler bu dönemde, Asurlu kadınların aktif olarak ticaretin içinde bulduklarını, mevki ve unvanlarının ticarî faaliyetlerine engel olmadığını², özellikle tekstil ve bira imalatında aktif olduklarını ve ürettikleri malların Anadolu'ya sevki safhasında önemli görevler üstlendiklerini göstermektedir. Aynı zamanda bu bayan-

* Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı.

¹ Bizlere Anadolu'nun bu en eski yazılı belgeleri üzerinde çalışma imkânı sağlayan merhum Hocamız Prof. Dr. Tahsin Özgüç'e ve bu görevi ondan devralıp, başarı ile sürdüren Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu ve Kültepe kazı ekibine teşekkür ederim.

² Günbatu 1994, s. 191-200.

lar, aile şirketlerinin Asur'daki temsilcisi, yöneticisi ve çalışanı olarak da etkin bir rol üstlenmişler, kendi adlarına borç vermişler, senetler düzenlemişler, köle alıp-satmışlardır. Mirastan pay alma hakkı bulunan³ ve evlenme-boşanma durumunda sosyal hakları korunan Asurlu kadınlar sadece ev hanımı olarak değil, başarılı bir iş kadını olarak da Asur toplumunun içinde yer almışlardır.

Bu dönemde Anadolu'ya baktığımızda ise, Anadolu kadınının sosyal statüsünün Asurlu hemcinslerinden daha aşağıda olmadığı görülmektedir. Eldeki belgelere göre, Anadolu kadını en üst seviyede; ülke yönetiminde kral ile birlikte yan yana hatta bazı durumlarda tek başına görülür. Halk kadını olarak ise; ticaret yapmakta⁴, gayrimenkul⁵ ve köle alıp-satmakta⁶, kendi adına senet düzenlemekte, nişanlanma, evlilik ve boşanma durumlarında sosyal hakları korunmaktadır⁷.

Sumerce'de GAŞAN, SAL.LUGAL ve UN.GAL⁸, Akadca'da *šarratum* kelimeleri "kraliçe" anlamı taşımaktadır⁹. Eski Asurca'da ise *rubātum* kelimesi bu manaya sahiptir ve Anadolu kraliçelerine atfen kullanılmıştır¹⁰. *Rubātum* ve *šarratum* kelimeleri aynı manada olmalarına rağmen, aralarında, temsil ettikleri krallığın siyasi gücünden kaynaklanan bir statü farkı bulunmaktadır. Yani; *rubā'um*'un "müstakil kral", *šarrum*'un ise, "vasal kral" için kullanıldığını düşünürsek¹¹, *rubātum* kelimesi ile bağımsız bir ülkenin kraliçesinin kastedildiği anlaşılmaktadır.

Hitit dönemine baktığımızda ise, SAL.LUGAL/*haššuššara "kraliçe", SAL.LUGAL.GAL "büyük kraliçe" ve *tawananna "egemen kraliçe" tabirlerinin kraliçe kelimesinin karşılığında kullanıldıkları görülmektedir¹².

³ Albayrak 2000, s. 1-16.

⁴ Albayrak 1998, s. 1-14.

⁵ Bayram 1991, s. 97.

⁶ Bayram-Çeçen 1997, s. 579-604.

⁷ Sever 1992, s. 668-669.

* Kraliçe kelimesinin Hititçe yazılışlarıdır.

⁸ CAD Ş II, s. 72.

⁹ *šarratum* için bkz. CAD Ş II, s. 72.

¹⁰ *rubātum* kelimesi Akadca'da "prens" anlamında kullanılmaktadır. AHW, s. 991.

¹¹ Balkan 1957, s. 26 vd; Ayrıca bkz. Dercksen 2005, s. 111.

¹² Darga 1976, s. 22.

Konumuzla ilgili Türkçe en eski çalışmalardan biri, "Eski Anadolu'da Kadın" adlı kitabı ile, M. Darga tarafından yapılmıştır¹³. M. Darga, Koloni ve Hitit Çağı Anadolu kadını hakkında önemli değerlendirmeler yaptığı bu çalışmasında, Koloni Çağı Anadolu kraliçelerini, "*rubātum*" başlığı altında ele almıştır. Biz bu makalemizde, M. Darga tarafından değinilen belgeleri, kitabından sonra yayımlanmış ve ilk olarak burada sunacağımız metinlerdeki¹⁴ bilgiler ile bir arada ele alarak, günümüzden yaklaşık 4000 yıl önce yaşamış ve o dönem Anadolu kadını en yüksek seviyede temsil eden kraliçeler hakkında yeni birtakım değerlendirmelerde bulunmaya çalışacağız.

Sunacağımız ilk belge¹⁵, Anadolu sarayları ile yakın ilişki içinde olan, özellikle de kraliçelerin tekstil ihtiyacını karşılayan¹⁶ Ah-şalim adlı Asurlu tüccarın dört meslektaşına yazmış olduğu bir mektuptur. Muhtemelen Kültepe II. tabaka'nın ortalarında, yani M.Ö. ± 1905-1860 arasında bir tarihte¹⁷ yazılmış belgede, elbise ve kumaş siparişi veren Tawinia şehri¹⁸ kraliçesinden bahsedilmektedir. Metinden ayrıca, bu bayanın eşinin, yani Tawinia kralının tahtta bulunduğu da anlaşılmaktadır¹⁹. Konumuzla ilgili satırlarda: "*kraliçenin siparişi olan bir beyaz elbise ve (bir) top ince kumaşı bana gönder*" denilmektedir²⁰.

Ah-şalim bir başka mektubunda²¹ yine bir kraliçenin kumaş siparişinden bahsetmektedir. Metnin akışına göre, muhtemelen bugünkü Boğazköy ile aynı yer olan Hattuş'un kraliçesi olan bu bayan, Tawinia

¹³ Darga 1976.

¹⁴ Kendi arşivlerine ait belgeleri kullanmam hususunda gösterdikleri anlayıştan dolayı Hocam Prof. Dr. Sebahattin Bayram ve Prof. Dr. K. R. Veenhof'a teşekkürlerimi sunarım.

¹⁵ Kt n/k 388: Günbatu 1996, s. 30-31.

¹⁶ Günbatu 1996 s. 32-33.

¹⁷ Ah-Şalim adlı tüccarın mektubunda hitap ettiği şahıslardan biri olan Usur-şa-Istar'ın, M.Ö. ± 1905-1860 yılları arasında Anadolu'da ticari faaliyetlerde bulunduğu bilinmektedir. Bkz. Gökçek 2002, s. 59 vd.

¹⁸ Kültepe metinlerinden bir *kārum* teşkilatına sahip olduğunu bildiğimiz bu şehir, genellikle, Klasik dönemdeki adı Tavium, modern adı Büyük Nefesköy olan yere lokalize edilmektedir. Bkz. Nashef 1991, s. 116-117; del Monte-Tischler 1978, s. 417; del Monte 1992, s. 167.

¹⁹ Kt n/k 388: ⁷⁾ *a-ru-ba-im ū me-er-i-šu ta-am-ni-a-i-im*

²⁰ Kt n/k 388: ²¹⁾ *1 TŪG lu-bu-ša-am* ²⁵⁾ *pā-Hi-am ū TŪG ku-ta-nam* ²⁶⁾ *qā-at-num ru-ba-tum* ²⁷⁾ *té-ri-ša-ni šé-bi-lā-nim*.

²¹ Kt n/k 211: Günbatu 1996, s. 33, n. 5.

kraliçesi gibi "ince kumaş" sipariş etmiştir. Metnin ilgi satırları şöyledir: "Kraliçe 2 top ince kumaşı sipariş etti"²².

TC 3, 161 nolu bir diğer metinde, Asanum ve Puzur-Aššur isimli Asurlu tüccarlara âit kumaşların kraliçe için depo edildiği bilgisi mevcuttur. Metnin ilgili satırlarında: "Asanum'un 1 parça beyaz elbisesini (ve) Puzur-Aššur'un 2 parça elbisesini kraliçe için taşıdılar" denmektedir²³. Yukarıdaki iki metinde olduğu gibi, bu metinde de kraliçe ve beyaz elbise bahsi bir arada geçmektedir. Buna göre, hem beyaz elbise hem de ince kumaşın, bu dönem Anadolu saraylarının, özellikle de kraliçelerin vazgeçilmez tekstil ürünlerinin başında geldiği görülmektedir.

Kültepe'de 1962 yılında ortaya çıkarılan arşive ait olmasından dolayı, yukarıda ele aldığımız üç metin ile aynı döneme tarihleyebileceğimiz, çeşitli şahıslara ait kumaş miktarlarını gösteren Kt n/k 626 nolu metinde, sarayda bulunan kumaşların kraliçe tarafından satın alındığı belirtilmektedir. Bu dönemde Asurlu tüccarlar ile Anadolu krallıkları arasında yapılan anlaşmalara göre; Asur'dan Anadolu'ya getirilen tekstil ürünlerinin ilk satın alma hakkının yerel saraylara âit olduğu bilinmektedir²⁴. Muhtemelen bu hakkı kullanan kraliçe, saraya getirilen kumaşları ücretini ödeyerek satın almıştır. Metnin ilgili satırları şöyledir: "Saraydaki 20 (top) kumaşı fiyatı karşılığında kraliçe satın aldı"²⁵.

Daha önce yayınlanmış bir Kültepe tableti Wahşuşanalı bir kraliçeden bahseder. Metindeki tarihleme, M.Ö. ±1872 yılına, yani Asur kralı Naram-Suen zamanına²⁶ denk gelir. Belgenin ilgili satırlarında: "Wahşuşanalı kraliçe huzura kabul ettiği zaman bir parça kumaş ve bir parça şür-kumaşı hediye olarak verdim" denilmektedir²⁷. M. T. Larsen, hediyelerin verilmiş sebebini kraliçenin huzura kabul etmesi olarak değerlendirmektedir²⁸.

²² Kt n/k 211: ²⁴ 2 TÚG ²⁵ ku-ta-ni qá-at-nu-tim ru-ba-tum ²⁶ té-ri-ši.

²³ TC 3, 161: ¹ 1 TÚG lu-bu-šu-um pá-ši-um ² ša Asâ-nim 2 TÚG lu-bu-ši ³ ša Puzur, A-šür a-ru-ba-tim i-ši-i.

²⁴ Larsen 1976, s. 245.

²⁵ Kt n/k 626: ¹⁶ 20 ku-ta-ni i-na ¹⁷ É.GAL^{lim} ru-ba-tum ¹⁸ a-na ši-mi-im ta-al-qé

²⁶ KTS 1, 50c: ¹¹ li-mu-um ¹² DUMU Pa-pá-lim. Bu limum, Eski Asur kralı Naram-Suen'in 1. hakimiyet senesinde görev yapmıştır. Bkz. Veenhof 2003, s. 9.

²⁷ KTS 1, 50c: ¹ i-nu-mi ru-ba-tum ² Wa-ah-šu-ša-na-i-tù ³ te₂ru-ba-ni ⁴ 1 ku-ta-na-am

⁵ 1 TÚG šu-ru-am ⁶ a-na ni-iš-e-em ⁷ a-dí-in.

²⁸ Larsen 1976, s. 343.

Metinlerde kraliçelerin tekstil ürünlerinin yanında, bakır ve gümüş alacaklarıyla ilgili kayıtlar da mevcuttur. Bu ödemelerin kraliçelerin bizzat katıldıkları ticarî faaliyetlerin bir sonucu olan şahsî alacaklarını mı, yoksa sarayın ihtiyacı olan bakır ve gümüş siparişlerini mi gösterdiği anlaşılamamaktadır. Bu husustaki ilk belgemiz, Asurlu ve yerli şahıslara âit bakır miktarlarını gösteren bir listedir²⁹¹. Belgede yaklaşık 48 kg. bakırın kraliçeye ait olduğu belirtilmektedir. Metnin ilgili satırında, “100 (mina bakır) kraliçe ile dir” denmektedir³⁰. Metinde, Nevşehir ve çevresinde aranan³¹ Nenaşsa ve Athuruşna şehirlerinin kralları ile memleketin ve Asur’un beyleri gibi ifadelerin bulunması, bahsi geçen bu bayanın Kaniş kraliçesi olma ihtimalini düşündürmektedir.

Kültepe’de ortaya çıkartılan bir belgede³², II. katta (M.Ö. ±1974-1835) *wabartum*³³, Ib katında (M.Ö. ±1800-1730) ise, *kārum* olarak adlandırılan ticaret merkezine sahip³⁴ olduğunu bildiğimiz ve Maşat höyük yakınlarında aranan³⁵ Kurnat şehri kraliçesinden bahsedilmektedir. Belgede yaklaşık 240 gr. gümüşün kraliçeye, 2 kg. gümüşün ise memleketin bevine verildiği belirtilmektedir. Metnin ilgili satırları şöyledir: “8 1/3 mina gümüşü Kurnat’a getirdiler. 1/2 mina gümüşü kraliçeye verdin, 4 mina gümüşü memleketin bevine tartın”³⁶.

Asurlu tüccar Puzur-Aşşur tarafından meslektaşları Idi-abum ve Kulumā’ya yazılmış bir mektupta³⁷, kraliçeye âit miktarı belirtilmeyen gümüşten bahsedilmektedir. Kaniş ile Wahşuşana arasında, muhtemelen kervanların güvenliğinin sağlanması hususunda yapılması beklenen bir anlaşmanın da mevzu edildiği³⁸ bu metinde: “kraliçenin ve kırlar amirinin gümüşünü ödetsinler” denilmektedir³⁹. Puzur-Aşşur’un, Atata ve Aşşur-malik’e yazdığı bir diğer mektubunda ise, kraliçe ve kırlar amiri gümüş

²⁹¹ CCT VI, 34a; Ulshöfer 1995, s. 287.

³⁰ CCT VI, 34a: ³⁰ 1 me-at KI ru-ba-tim.

³¹ Nashef 1991, s. 89; Bayram 1994, s. 212.

³² Kt 88/k 290.

³³ Bayram 1994, s. 233.

³⁴ Donbaz 2001, s. 106.

³⁵ Alp 2001, s. 49.

³⁶ Kt 88/k 290: ²⁹² 8 1/3 ma-na KÜ.BABBAR iš-tū Ku bu-ur-na-at ²⁹³ ub-lu-ni im 1/2 m[a-
n]a KÜ.BABBAR ²⁹⁴ ru-ba-tum ta-dī-in 4 ma-na KÜ.BABBAR ²⁹⁵ be-el, ma-tim iš-qi ul.

³⁷ ATHE 66.

³⁸ Orlin 1970, s. 106.

³⁹ ATHE 66: ¹⁹⁹ KÜ.BABBAR ša ru-ba-tim ²⁰⁰ ū ša GAL. Hē-ri-im ²⁰¹ lu-ša-š-qi-lu.

ödemesi ile alakalı olarak geçmektedir: “Puzur₁-Aššur, Atata ve Aššur-malik’e şöyle der: Lütfen dikkat ediniz! Ve gümüşü ya Kraliçenin ya (da) kırlar amirinin ödemesini sağlayınız, ben gelemeceğim”¹⁰.

Yayınlanmış bir Kültepe tableti¹¹, Asurlu tüccarların bir kraliçe ile olan yakın ilişkilerini göstermesi bakımından ilginçtir. Metinde, içeriği anlaşılabilen bir belgenin kraliçeye teslim edilmesi ve bu belgenin kraliçe tarafından korunması istenmektedir. Kraliçeye duyulan güvenin bir göstergesi olan bu istek, muhtemelen kraliçenin haberdar, belki de taraf olduğu bir durumdan kaynaklanmaktaydı. Kültepe II. tabakanın sonlarına tarihlenilebileceğimiz¹² metnin ilgili satırlarında: “Bu belgeyi kraliçeye emanet edin ve onu muhafaza etsin” denilmektedir¹³.

Elimizdeki belgeler kraliçelerin emrinde olan bazı memurların varlığına işaret etmektedir. Bu hususta vereceğimiz ilk örnek¹⁴, Kültepe metinlerinden kalay ve kumaş ticareti ile tanıdığımız, Kayseri’nin güney veya güneydoğusunda aranan¹⁵ Timelkia şehri kraliçesi hakkındadır. Bir çeşit alacak-verecek kaydı olan ve M.Ö. ± 1874’e tarihlenilebileceğimiz¹⁶ belgede, kraliçenin kılavuzuna ve kralın danışmanına yapılan ödemelerden bahsedilmektedir. İlgili satırlarda şu ifadeler yer almaktadır: “1/3 mina kalayı kraliçenin kılavuzuna ödedim. 1/2 mina 5 sheqel kalay ve ticari malı kralın danışmanına verdim”¹⁷.

Bir diğer örnek ise, Aššur-malik adlı Asurlunun yine Asurlu olan İnā, Ennah-ili, Aššur-taklaku, Galgalia ve Nazi adlı şahıslara yazdığı mektup-

¹⁰ BIN 4, 93: ¹⁾ um-ma Puzur₁-A-šur-ma ²⁾ a-na A-ta-ta-a ü ³⁾ A-šur-ma-lik qí-bi-ma ⁴⁾ a-pu-tum ih-da-ma ⁵⁾ KÜ.BABBAR lu <ša> ru-ba-tim lu ša ⁶⁾ GAL šé-ri-im ša-áš-qí-lá ⁷⁾ lá a-kâ-ša-dam

¹¹ Kt 90/k 332, 11'-12': Michel-Garelli 1997, s. 98.

¹² Metnin 15'. satırında geçen En-um-A-šür DUMU Šál-ma-A-šür şahıs adı, Kt 91/k 179'da li-mu-um I-na-a DUMU A-mu-ra-a; Kt 93/k 533'de ise, li-mu-um Bu-zu-ta-a ile birlikte kaydedilmiştir. Bu tarihlleme Eski Asur kralı II. Puzur-Aššur'un 7 ve 8. hakimiyet yıllarına denk düşmektedir. Bkz. Veenhof 2003, s. 9.

¹³ Kt 90/k 332: ^{11')} DUB? a-nim / a-na ru-ba-tim ^{12')} pi-iq-da-ma / lu ta-ḥú-ur.

¹⁴ TC 3, 211, 44-45.

¹⁵ Nashef 1991, s. 119-120.

¹⁶ TC 3, 211 nolu metnin 9. satırında geçen; ha-muš-tim ša Ha-na-na-ri-im şahıs adı, Kt 90/k 335'de (TPAK, s. 156) li-mu-um Bu-zu-ta-a ile birlikte kaydedilmiştir. Bu linum, Eski Asur kralı Puzur-Aššur'un 7. hakimiyet yılında, yani M.Ö. ± 1874'te görev yapmıştır.

¹⁷ TC 3, 211: ¹⁵⁾ a-na ra-dí-im ša ru-ba-tim áš-qúl ¹⁶⁾ 1/2 ma-na 5 GÍN AN.NA ú sâ-he-er-tám ¹⁷⁾ a-na ma-li-ki-im ša ru-ba-im ¹⁸⁾ a-dí-in.

tur⁴⁸. Belgede, bir kraliçenin çobanının gümüş ve buğday borçlarından bahsedilmektedir. İlgili satırlarda: “Kraliçe'nin çobanı (olan) Hapuala, 12,5 mina gümüş ve 100 çuval buğdayı bana borçludur” ifadeleri kayıtlıdır⁴⁹.

Hapuala şahıs adına başka bir metinde⁵⁰, muhtemelen Kaniş şehri kraliçesi olan bir bayanın emrinde bulunan Alahinnum görevlisi⁵¹ olarak rastlamaktayız. Yukarıdaki belgede geçen şahısla, sadece isim benzerliği olan Alahinnum Hapuala'nın, “at” olduğu kabul edilen⁵² “perdum”un bedelini elinde tuttuğu anlaşılmaktadır. İlgili satırlarda: “perdum'un bedeli olan 4 mina gümüş kraliçenin alahinnum'u olan Hapuala'dadır” denmektedir⁵³. Bu belgenin dublikatında ise, Kraliçenin emrinde bulunan sofracılar amirinden bahsedilmektedir. Belgede: “12 sheqel gümüş kraliçenin sofracı amiri Karia'dadır” denilmektedir⁵⁴. Her iki metinde geçen hamuştum isimleri dikkate alındığında, bahsi geçen kraliçenin, en azından M.Ö. ± 1868 ile 1856 yılları arasında Kaniş tahtında bulunduğu anlaşılmaktadır⁵⁵. Ayrıca, hem alahinnum hem de sofracılar amiri olan yerel görevlilerin kraliçenin emrinde bulunmaları, bu tarihlerde Kaniş memleketini yöneten kral ve kraliçenin bazı durumlarda (hastalık, savaş, vb.) birtakım idari yetkileri paylaşmış olmalarıyla da açıklanabilir.

Bugünkü Alishar ile bir tutulan Amkuwa şehrinde ortaya çıkarılan, Kültepe Ib tabakası ve Asur kralı I. Şamşi-Adad dönemi ile çağdaş Nabi-

⁴⁸ ICK 1, 13.

⁴⁹ ICK 1, 13: ⁵⁰ 12 1/2 ma-na KÛ.BABBAR ù 1 me-at na-ru-uq ⁶¹ še-am Ha-pu-a-lá re-i-um ⁷¹ ša ru-ba-tim ha-bu-lam

⁵⁰ Kt m/k 24, 13-14: bu metnin duplikatı olan Kt m/k 35, 12-13.

⁵¹ CAD A, s. 294'de “an administrative official” anlamı verilen bu kelimeyi Veenhof 2006, s. 779'da, “steward” olarak değerlendirmektedir.

⁵² Sugiyama 1997, s. 139-154; Michel 2003, s. 190-200.

⁵³ Kt m/k 24: ¹²¹ 4 ma-na KÛ.BABBAR šî-i[m] ¹³¹ pè-er-de₃e KI Ha-pu-a-lá [a-lá-hi-nim]

¹⁴¹ ša ru-ba-tim, Kt m/k 35: ¹²² 4 ma-na KÛ.BABBAR šî-im pè-er-de₃e ¹³² KI Ha-pu-a-lá a-lá-hi-<ni>im ša ru-ba-tim

⁵⁴ Kt m/k 35: ²¹¹ 12 GÍN KÛ.BABBAR ²¹¹ KI Kâ-ri-a GAL pâ-šu-ri ša ru-ba-tim.

⁵⁵ Kt m/k 24 ve bu metnin dublikatı olan Kt m/k 35'te geçen ha-mu-uš-tim ša Lu-z[i-na], CCT 1, 2 ve POAT 4'de li-mu-um ša qâ-ti A-gu₃-tim ile birlikte geçmekte ve bu tarihleme Asur kralı Naram-Suen'in 5. hakimiyet yılını, yani M.Ö. ± 1868'e denk düşmektedir. ha-mu-uš-tim ša A-šûr-DU₁₀ DUMU K[â-ri-a] ise Kt m/k 147'de li-mu-um ša qâ-ti A-šur-mu-ta-bi-il, DUMU A-<bar>zi-zi-im ile birlikte geçmekte ve tarih Naram-Suen'in 17. saltanat yılını, yani M.Ö. ± 1856'yı göstermektedir.

Enlil adlı Asurlunun arşivine âit bir mektupta⁵⁶, Amkuwa şehrinin, bir kraliçe ve “merdiven büyüğü” olarak tercüme edilen rabi simmiltim tarafından idare edildiği kabul edilmektedir⁵⁷. Belgede kraliçe ve rabi similtim’den, tutuklanmış olan Şalahşua sarayının Hapirularının serbest bırakılmaları istenmektedir. Kraldan değil de kraliçe ve rabi similtim’den böyle bir talepte bulunulması, bu dönemde Amkuwa’nın bir kraliçenin idaresi altına olması ile açıklanmaktadır⁵⁸. Belgede; “*Hapiste tutulan Şalahşua sarayının Hapiru adamları hakkında ben sana yazdım. Git! Ve Kraliçe ve rabi similtim’in ağızını araştır. Eğer kraliçe ve rabi similtim onları serbest bırakırlarsa bana yaz*”⁵⁹.

Elimizdeki birkaç belge, kral ve kraliçelerin birlikte hareket ettiklerini göstermesi bakımından önemlidir. Bu belgelerden ilkinde⁶⁰ muhtemelen Kaniş şehrinin idarecileri olan kral ve kraliçe, yerli bir aileyi Asurlu bir şahsa satarlarken görülmektedir. Belgedeki tarihlere göre⁶¹ bu satış, Asur kralı Naram-Suen’in 8. hakimiyet yılında, yani M.Ö. ± 1865’te gerçekleşmiştir⁶². Bu tarih, yukarıda değindiğimiz alahinum ve sofracılar amirinin kraliçesi olan bayanın Kaniş tahunda oturduğu dönemle aynı görünmektedir. Buna göre, her üç metinde bahsi geçen kraliçe aynı şahıs olmalıdır. İlgili satırlarda şöyle denilmektedir: “*Kral ve kraliçe, Karia, onun karısı ve onun oğullarını [40] mina gümüş karşılığında Itür-ili’ye verdiler*”⁶³.

Kral ve kraliçenin birlikte anıldığı bir diğer belge, Anadolu’lu şahıslar arasında düzenlenmiş bir borç mukavelesidir⁶⁴. Muhtemelen Kültepe II. tabakaya ait bu metinde, borcun ödeme tarihi kral ve kraliçenin yemin ettikleri zamana göre düzenlenmiştir. Vadelendirme tabiri olarak kullanılan ifadelerden, kralların Tanrı Ana ve Nipas’ın mabetlerinde dini törenlere

⁵⁶ OIP 27, 5.

⁵⁷ Balkan 1957, s. 54-55.

⁵⁸ Darga 1976, s. 6.

⁵⁹ OIP 27, 5: ⁹⁾ a-šu-mi a-wi-li ha-pi-ri ša É.GAL-lim] ¹⁰⁾ Ša ša-lá-ah-šu-wa ša i-na ki-še-[er-ší-im] ¹¹⁾ [wa]-āš-bu-ni āš-pu-ra-ku-um a-[li-ik-ma] ¹²⁾ [pi]-i ru-ba-ú ú GAL sí-[mi-il,-tim] ¹³⁾ [š]a-a-al-ma šu-ma ru-[ba-tum ú GAL sí-mi-il,-ti] ¹⁴⁾ ú-ta-ru-šu-nu šu-up-r[a-am].

⁶⁰ KTK 106.

⁶¹ KTK 106 : ⁹⁾ li-mu-um ¹⁰⁾ S[a2]!-ma

⁶² Veenhof 2003, s. 9.

⁶³ KTK 106: ¹⁾ [a-na 40] ma-na KÜ.BABBAR Kâ-ri-a ²⁾ [a-ša]-sú ú me-er-e-šu ³⁾ ru-ba-um / ú ru-ba-tum ⁴⁾ a-na I-tur, DINGIR / i-dí-nu.

⁶⁴ Kt 91/k 282. Bu metin K. R. Veenhof tarafından yayımlanacaktır.

katıldıklarını⁶⁵ ve yemin ettiklerini⁶⁶ bilmemize rağmen, kraliçelerin de kral ile birlikte yemin ettikleri hususu ilk olarak bu metinde görülmektedir. İlgili satırlar şöyledir: “5 mina gümüşü onlar adına o ödedi. Kral ve kraliçe Tanrı Ana'nın huzurunda yemin ettiler”⁶⁷.

Kültepe'de yapılan arkeolojik kazılar M.Ö. ±1835'lerde Kaniş şehrinin maruz kaldığı büyük bir yıkıma işaret eder⁶⁸. Bu dönemde şehir büyük bir yangın geçirmiş, bunun sonucu olarak Anadolu ile Asur arasındaki ticaret yaklaşık 35 yıl sürecek⁶⁹ bir duraklama dönemine girmiştir. Ayrıca, çivi yazılı belgelerde kayıtlı; isyanlar, iç huzursuzluklar ve savaşlarla ilgili ifadeler⁷⁰ Kaniş şehrine yaklaşan bu tehlikenin varlığına da işaret etmektedir.

Kültepe'de 1983 yılı kazılarında bulunan bir tablet yukarıda bahsettiğimiz isyanlardan biri hakkındadır⁷¹. Bugünkü Gürün'e lokalize edilen⁷² Tegarama şehri kārūmundan muhtemelen Kaniş kārūmuna yazılmış olan bu mektupta, memleketin isyan halinde olduğu belirtilmektedir. Belgede ayrıca, Kaniş kralı ve kraliçesinin durumlarından da bahsedilmektedir. Fakat ilgili kısmın kırık olmasından dolayı, kral ve kraliçenin içinde buldukları durum hakkında bir bilgi edinememekteyiz. Ancak, metnin devamında belirtilen memleketin isyan halinde bulunduğu ifadesi, kral ve kraliçenin pek de iyi bir durumda olmadıklarını göstermektedir. Bu olay muhtemelen II. katın sonlarına doğru vuku bulmuş olmalıdır. Çünkü Tegarama şehrinde bulunan Asur ticaret merkezi II. katta kārūm, Ib katında ise wabartum düzeyindedir. Mektubun Tegarama kārūmundan yazılmış olması sebebiyle bu olayın II. katta, yani M.Ö. ±1835'lerden önce gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Metinde şöyle denilmektedir: “[Kaniş kārūmuna ?] Tegarama kārūmu şöyle der: İştiyoruz ki kral ve kraliçe [zor durumdadır! ?] Sizler babamız beylerimizsiniz! Beylerimiz! Memleket isyan halindeyken sizin bulunduğunuz yere yazdık. Habercilerimiz Aššur-nādā ve

⁶⁵ Çeçen 1998, s. 119 vd.

⁶⁶ ICK 1, 32.

⁶⁷ Kt 91/k 282: ¹⁸⁾ 5 ma-na <<na>> KÜ.BABBAR ¹⁹⁾ i-ša-qal-šu-nu-ti ni-iš A-na ²⁰⁾ ru-ba-im ü ru-ba-tim ²¹⁾ it-mu-ü.

⁶⁸ Özgüç 2005, s. 9.

⁶⁹ Veenhof 2003, s. 57.

⁷⁰ Çeçen 2002, s. 65 vd.

⁷¹ Kt 83/k 129: ⁸⁾ ki-ma / ma-tum ⁹⁾ sä-hi-a-at-ni

⁷² Nashef 1991, s. 117.

*Ku[ša²]'yı benim adıma gözetiniz ve (zira) bizim habercilerimize onlar hiçbir şey vermedi'*⁷³.

Kültepe metinleri incelendiğinde bu dönem kraliçelerinden bazılarının, Koloni Çağı'nın en azından belirli dönemlerinde ve bazı şehirlerinde idarî ve hukukî kararlar alabilecek derecede ülke yönetiminde söz sahibi oldukları görülür. Belgelerde bu bayanlar ya kral ile yan yana veya tek başlarına emrindeki idarî görevliler ile, hâkim bir güç olarak karşımıza çıkarlar. Bu yönetsel güç, Koloni Çağı Anadolu'sunda kadının statüsünü göstermesi bakımından mühimdir.

Bu hususta vereceğimiz ilk örnek ATHE 62 nolu metindir. Belgede, kraliçenin kaçakçılık yapan Puşuken adlı Asurlu tüccarı tutuklattığı bilgisi mevcuttur. Puşuken'in Kaniş'te ikamet etmesi sebebiyle, tüccarı tutuklatan bayanın Kaniş'in kraliçesi olduğu kabul edilmekte⁷⁴, bu olayın yaşandığı tarih Eski Asur kralı Şarrukin'in son dönemlerine, M.Ö. ±1880 yıllarına tarihlendirilmektedir⁷⁵. Belgede, Kaniş kraliçesinin, Malatya ve K.Maraş arasında kalan bölgede aranan⁷⁶ Luhuzattia, Hurama ve Şalahşua şehirleri ile ülkesindeki her yere kaçakçılığın önlenmesi hususunda bir mektup yazdığı belirtilerek, tüccarlardan dikkatli olmaları ve kaçakçılık yapmalarını istenmektedir. İlgili satırlarda: "onun kaçak malını Irrā'nın oğlu Puşuken'e gönderdi ve onun kaçak malı yakalandı ve saray Puşuken'i hapse attı. Nöbetçiler güçlüdür. Kraliçe, Luhuzattia, Hurama, Şalahşua ve ülkesindeki (her yere) kaçakçılıkla ilgili (mektup) yazdı. Gözlerinizi açın! Lütfen hiçbir şeyin kaçakçılığını yapmayın" denmektedir⁷⁷. Görüldüğü gibi, Kaniş kraliçesi tüccar Puşuken'i hapse atturarak hukukî, kaçakçılığın önlenmesi hususunda yazdığı mektupla da idarî bir karar vermiştir. Kraliçe, bir kral gibi hareket etmiş, ülkesinin çıkarlarını korumak adına yetkilerini etkin şekilde kullanmıştır. Bu durum aynı zamanda Kaniş

⁷³ Kt 83/k 129: ¹ [a-na kâ-ri-im] ² Kâ-n[i-iš ?] ³ um-ma kâ-ru-um ⁴ Té-ga-ra-ma-ma ⁵ ni-ša-me-ma / ru-ba-um ⁶ ü ru-ba-tum [x x x] ⁷ a-ba-ti-ni be-lu[-ü-ni] ⁸ a-tü-nu be-lu-ni ⁹ ki-ma / ma-tum ¹⁰ sâ-lî-a-at-ni ¹¹ a-na a-ša-ri-ku-nu ¹² ni-iš-pu-ra-am ¹³ A-šur-na-da ü Ku-ša² ¹⁴ šî-ip-ru-ni ¹⁵ i-e-lâ-ni-ma / mi-ma ¹⁶ a-qâ-ti / šî-ip-ri-ni ¹⁷ ü-lâ i²-dî-[nam²].

⁷⁴ Orlin 1970, s. 79; Darga 1976, s. 6.

⁷⁵ Garelli 1963, s. 73.

⁷⁶ Nashef 1991, s. 61, 79, 99.

⁷⁷ ATHE 62: ²⁸ pā-zu-ur-tü-šu DUMU İr-ra-a a-šê-er ²⁹ Pu-šu-ke-en, ü-sê-ri-am-ma ³⁰ pā-zu-ur-tü-šu i-šî-bî-it-ma ³¹ Pu-šu-ke-en, É.GAL^{lum} i-š-ba-at-ma ³² a-na ki-šê-er-sî-im i-di ma-ša-ra-tum! ³³ da-na a-na Lu-hu-sâ-ti-a Hu-ra-ma ³⁴ Ša-lâ-ah-šu-a ü a-na ma-ti-ša a-di ša ³⁵ pā-zu-ur-tim ru-ba-tum ta-áš-pur-ma ³⁶ e-na-tum na-ad-a a-pu-tum mi-ma ³⁷ lā-tü-pā-za-ar.

tahtında bir kralın olmadığını ve ülkenin yönetiminin bir kraliçenin idaresi altında olduğunu göstermektedir.

Kültepe metinlerinde bahsi geçen bir diğer kraliçe, genellikle bugünkü Elbistan civarında aranan⁷⁸ Luhuzattia şehri kraliçesidir. Tekstil ürünleriyle meşhur bu şehir, Asurlu tüccarların Asur'a dönüşlerinde yün aldıkları bir merkez olarak da kabul edilmektedir⁷⁹. Belgeden, Luhuzattia kraliçesinin kalaya karşı kumaşları alkoyduğu anlaşılmaktadır. Kraliçe, muhtemelen tüccarlardan kalay getirmeleri talebinde bulunmuş, fakat bu isteğinin gerçekleşmemesi nedeniyle, tüccarların kumaşlarına el koymuştur. Kumaşlara el konulma kararının verilmesi ve bu kararın uygulanması Luhuzattia'da idarenin bir kraliçenin elinde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. İlgili satırlarda şu ifadeler yer almaktadır: “Sizin bana gönderdiğiniz 25 parça kutānu-kumaşı Luhuzattia'da alıkondu. (Bu nedenle) saraya çıkık ve kraliçe şöyle söyledi: Kumaşlar kalay için tutulmaktadır. (Kalayı) buraya getirin”⁸⁰.

C. Günbattu tarafından yayınlanan Kt n/k 504 nolu metin, M.Ö. II. bin'de Eski Anadolu'da hukuk anlayışını ortaya koymasının yanında, Koloni Çağı Anadolu kraliçelerinin ülke yönetimindeki etkinliğini, hatta kral ile eşit söz hakkına sahip olduğunu göstermesi sebebiyle de son derece önemli bir belgedir⁸¹. Metinde, Aşşur-taklāku adlı Asurlu tüccarın saray tarafından tutuklandığı, bunun üzerine kārūm'dan bir heyetin Kaniş kralı ve kraliçesinin⁸² huzuruna çıktığı ve meslektaşlarının serbest bırakılması hususunda talepte buldukları kayıtlıdır. Elçiler Aşşur-taklāku'nun kendileri gibi bir tüccar olduğunu, her zaman kral ve kraliçenin emrinde bulunduğunu belirterek, arkadaşlarının suçsuzluğunu ispatlaması için; ya tanrı Aşşur'un hançeri huzurunda yemin etmesine ya da yerli bir kimse gibi nehre gitmesine izin verilmesini istemektedirler. Kral ve kraliçe elçilerin bu isteklerinin yerine gelmesi için; düşmanları olan Tawiniya kralı adına casusluk yapan bir şahsın kendilerine teslim edilmesini veya 1 mina amütüm ya da 10 mina altın verilmesini istemişlerdir. Bu isteklerinin

⁷⁸ Nashef 1991, s. 79.

⁷⁹ Gökçek 2004, s. 318.

⁸⁰ CCT 4, 19c: ¹⁵⁾ a-šu-mi 25 TÚG ku-ta-ni ¹⁶⁾ ša <tù>-šé-bi, lā-ni-ni ¹⁷⁾ i-na Lu-hu-sā-ti-a ¹⁸⁾ ša-áb-tù a-na É.GAL ¹⁹⁾ né-li-ma um-ma ²⁰⁾ ru-ba-tum-<ma> ša-bi-it ²¹⁾ TÚG.HI.A <a>-na AN.NA ²²⁾ i-la-kam.

⁸¹ Günbattu 2000, s. 73-88.

⁸² Günbattu a.g.m., s. 83.

yerine getirilmemesi durumunda ise, Aşşur-taklāku'nun öldürüleceğini ifade etmektedirler. Her yönüyle önemli olan bu belgenin tercümesinin tamamını vermeyi uygun görüyoruz: "Saray Aşşur-taklāku'yu yakaladıktan sonra iki ay geçti ve bir kārūm (heyeti) saraya çıktı ve kral ve kraliçeye şöyle söyledi: (O) adam (Aşur-taklāku) suç işlemedi ve uygunsuz bir davranışta bulunmadı. Adamı serbest bırakın! Bizimle birlikte (bu) adam burada bir firmaya sahiptir ve bizimle beraber (her zaman) emrinize âmade olacaktır. Kral ve kraliçe şöyle cevap verdiler: Tawinia'dan gönderilmiş mektubu getiren ve düşmanım(ız)a istediği (bilgiyi) taşıyacak olan başımızı araştırarak olan (kimseyi) buraya getirin ve kardeşiniz (Aşşur-taklāku) serbest kalsın. Kārūm şöyle dedi: O (Aşşur-taklāku) hazır olsun (ve) tanrı Aşşur'un hançeri üzerine yemin etsin veya sizin şehrinizin bir yerlisi gibi (aklanmak için) nehre gitsin! Hiçbir şekilde alış-veriş yapmadığına ve Tawiniya'ya (herhangi bir şey) götürmediğine; Tawiniyalı (kralın) istediğini yerine getirmeyecek! Kral ve kraliçe şöyle cevap verdiler: Elimizde tuttuğumuz bir tableti yemin için size göndereceğiz, adamı buraya getirin! Eğer adamı getirmezseniz, 1 mina amütum veya 10 mina altın verin ve kardeşiniz (Aşşur-taklāku) serbest kalsın. Eğer (bu istediklerimizi) bize vermezseniz; fikrinizi değiştirmez ve onun adını söylemezseniz, kardeşiniz ölmüştür (onu ölü bilin!) Asur şehrinin tableti gereğince, Kaniş kārūmu ('nun) küçük (ve) büyük (meclisleri) bizi (şahit olarak) belirledi ve tanrı Aşur'un hançeri önünde (şahitliğimiz hakkındaki) tableti verdik. Amur-Aşşur'un huzurunda, Uşur-ša-Istar'ın huzurunda, İdi-Aşşur'un huzurunda, Buzazu'nun huzurunda⁸³. Görüldüğü üzere;

⁸³ 1) i-tù / A-šūr-tāk-lā-ku 2) É.GAL^{lüm} / i-bu-tù-ni 3) 2 ITU.KAM i-li-ik-ma 4) kâ-ru-um / a-na É.GAL^{lüm} 5) e-li-ma um-ma kâ-ru-um-ma 6) a-na ru-ba-im ù ru-ba-tim-ma 7) a-wi-lum ar-nam ù šî-lā-tām 8) ú-lā i-šu a-wi-lam wa-šî-ra 9) qā-dî-ni-ma a-wi-lum a-na-kam 10) É^{be}-tām i-šu ú a-na 11) e-ri-iš-ti-ku-nu qā-dî-ni-ma 12) i-za-az um-ma ru-ba-um 13) ú ru-ba-tum-ma mu-še-bi-il, 14) æup-pi-im ša iš-tù Ta-wi-ni-a 15) ú-šé-bi-lā-ni-ma e-ri-iš-tām 16) a-na be-el nu-ku-ur-ti-a i-za-bi-lu 17) ú qā-qî-dî i-šé-e-ú 18) ru-a-nim-ma ú a-hu-ku-nu lu-šé-er 19) um-ma kâ-ru-um-ma li-zi-iz 20) GÍR ša A-šur li-it-ma 21) ú-ul ki-ma DUMU a-li-kā 22) a-na i-id li-li-ik 23) šî-ma-am mi-ma lá iš-ú-mu-ma 24) a-na Ta-wi-ni-a 25) lá ú-šé-bi-lu a-na ru-ba-im 26) Ta-wi-ni-a-i-im 27) a-na e-ri-iš-ti-šu 28) lá i-za-zu-ni ú-ul né-nu 29) a-pu-hi-šu GÍR ša A-šur 30) lu ni-it-ma a-hu-ni 31) a-na e-ri-iš-ti Ta-wi-ni-a-i-im 32) lá i-za-zu-ni um-ma ru-ba-um 33) ù ru-ba-tum-ma 34) ša æup-pá-am qā-at-ni 35) ú-kā-lu ku-nu-ti a-na ma-mi-tum 36) a-ra-de_r-ku-nu a-wi-lam ru-a-nim 37) šu-ma a-wi-lam lá ta-ra-de_r-a-nim 38) I ma-na a-mu-tām ú-ul 39) 10 ma-na KÜ.GI dî-na-nim-ma 40) ù a-hu-ku-nu lu-šé-er 41) šu-ma lá ta-da-na-ni-a-ti 42) lá ta-tù-ra-ma šu-um-šu 43) lá ta-za-kā-ra a-hu-ku-nu 44) me-et a-ma-lā æup-pi-im 45) ša a-lim^{ki} kâ-ru-um Kâ-ni-iš 46) Ĥa-he-er GAL i-dî-ni-a-ti-ma 47) IGI GÍR ša A-šur æup-pá-am 48) ni-dî-in IGI A-mur-A-šur 49) IGI Ú-Ĥur-ša-Istar 50) IGI DINGIR-na-da 51) IGI I-dî-A-šur IGI Bu-za-zu.

- Kārūm heyeti saraya çıktıklarında kral ve kraliçeye ricada bulunmaktadırlar.

- Kārūm heyetinin taleplerine kral ve kraliçe birlikte yanıt vermektedirler.

- Kral ve kraliçe tutuklunun serbest kalabilmesi için yerine getirilmesi gereken şartları birlikte sıralamaktadırlar.

Metindeki bu tür ifadeler, kral ve kraliçenin ortak söz hakkı bulunduğunu göstermektedir. Öyle ki, ülke güvenliğini ilgilendiren bir meselede dahi kraliçenin bu denli etkin bir pozisyona sahip olması, bu dönem Anadolu kraliçelerinin siyasi güçlerini göstermesi bakımından önemlidir.

Koloni Çağı'nda Anadolu halkının sosyal yaşantısı hakkında kesin bilgilere sahip değiliz. Bu durum, Anadolu kadını en üst seviyede temsil eden kraliçeler için de geçerlidir. Çivi yazılı belgeler Anadolu şehirlerinden Amkuwa, Hattuş, Kaniş, Kuburnat, Luhuzattia, Tawinia, Tegarama, Timelkia ve Wahşuşana kraliçeleri hakkında az ama önemli bilgiler vermektedir. Bu bayanları, günlük hayatta veya bir eş ya da anne olarak değerlendirebileceğimiz kesin bilgiler de mevcut değildir. Sadece, Asurlu tüccarlara verdikleri kumaş ve elbise siparişlerinden, bakımlı birer kadın olduklarını söyleyebiliriz. Bu bilgi kısırlığına rağmen, isimlerini tespit edemediğimiz bu kraliçeler, bazen kral ile birlikte, bazen de tek başlarına; ülkelerinin çıkarlarını ön planda tutan, idari yetkilerini en etkin şekilde kullanan, hukukî kararlar veren ve ülke yönetiminde söz sahibi olan yönetici bayanlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Belgelerde, gümüş ve kalay ile birlikte anılmaları sebebiyle, ticari faaliyetlerde buldukları düşünülen⁸¹ kraliçeler, dini törenlere katılmakta, kral ile birlikte yemin de etmektedirler. Yerel halk için son derece önemli olan bu günlerde, kralın yanında bulunmaları, hatta birlikte bazı ritüelleri yerine getirmiş olmaları, konumlarının önemini göstermektedir. Sonuç olarak, Koloni Çağı'nın en azından belirli dönemlerinde ve bazı şehirlerinde bu bayanların çok etkin ve güçlü oldukları anlaşılmaktadır.

⁸¹ Darga 1976, s. 7.

BİBLİYOGRAFYA

- AHw, Akkadisches Handwörterbuch.
- Albayrak, İ. 1998: "Koloni Çağında Yerli Bir Bayan Madawada", III. *Uluslararası Hititoloji Kongresi*. Ankara, s. 1-14.
- _____2000: "Kültepe'den Yeni Bir Vasiyetnâme", *Archivum Anatolicum* 4, Ankara, s. 1-16.
- Alp, S. 2001: *Hitit Çağında Anadolu*, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları. İstanbul.
- ATHE, Die altassyrischen Texte des Orientalischen Seminars in Heidelberg und der Sammlung Erlenmeyer.
- Balkan, K 1957: *Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Warshama'ya Gönderdiği Mektup*, Türk Tarih Kurumu VII/31. Ankara.
- Bayram, S. 1991: "Taşınmaz Mallar Hakkında Yeni Kültepe Vesikaları", *Belleten* 55 / 213, Ankara, s. 297-314.
- _____1994: "Kültepe Metinlerinde Geçen Yeni Yer Adları ve Bunların Değerlendirilmesi", *XI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, s. 211-234.
- Bayram, S.-Çeçen, S. 1997: "Yeni Belgelerin Işığında Eski Anadolu'da Kölelik Müessesesi", *Belleten LX*, Ankara, s. 579-630.
- BIN, Babylonian Inscription in the Collection of J. B. Nies.
- Çeçen, S. 2002: "Kültepe Belgelerine Göre Anadolu Şehir Devletlerinde Ayaklanma", *Archivum Anatolicum* 5, Ankara, s. 65-68.
- Darga, M. 1976: *Eski Anadolu'da Kadın*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Dercksen, J. G. 2005: "Adad is king! The Sargon text from Kültepe", *JEOL* 39, s.107-129.
- Donbaz, V. 2001: "Some Recently Discovered Karum 1-b Tablets and Related Observations", *IV. Internationalen Kongresses für Hethitologie*, Weisbaden, 106-114.
- Garelli, P. 1963: *Les Assyriens en Cappadoce*, Paris.
- Gökçek, G. L. 2002: *Koloni Devri Anadolu'sunda Asurlu Tüccar Aileler*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

- _____2004: "Kültepe Tabletlerinde Maraş Bölgesi", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, Kahramanmaraş, s. 309-318.
- Günbattı, C. 1994: "Kültepe Tabletlerine Göre Kadınların Ticari Faaliyetleri Hakkında Bazı Gözlemler", *XI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, s. 191-200.
- _____1996: "Two New Tablets Throwing Light on the Relations Between Anatolian Kings and Assyrian Merchants in the Period of the Assyrian Colonies", *Archivum Anatolicum* 2, Ankara, s. 25-37.
- _____2000: "Eski Anadolu'da Su Ordalı", *Archivum Anatolicum* 4, A.Ü. Basımevi, Ankara, s. 73-88.
- ICK, Inscriptions Cunéiformes du Kultépé.
- Michel, C. 2003: "The perdum-mule, a Mount for Distinguished Persons in Mesopotamia During the First Half of the Second Millennium B.C.", in B. Frizell (ed.) *PECUS. Man and Animal in Antiquity*, Roma, s. 190-200.
- Nashef, Kh. 1991: *Die Orts- und Gewässernamen der altassyrischen Zeit. (Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes Bd. 4)*. Weisbaden.
- OIP, Oriental Institute Publications.
- Orlin, L. L. 1970: *Assyrian Colonies in Cappadocia*. Paris.
- Özgüç, T. 2005: Kültepe Kaniş/Neša, Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.
- Sugiyama, T 1997: "Trading perdum and its aspects in the Old Assyrian Period", *Oriente* 42, s. 139-154.
- Ulshöfer, A. M. 1995: *Die Altassyrischen Privatorkunden*. Stuttgart.
- Veenhof, K. R. 2003: *The Old Assyrian List of Year Eponyms From Karum Kanish And Its Chronological Implications*. Türk Tarih Kurumu VI/64. Ankara.
- Veenhof, K.R. 2006: "Traveling in Ancient Anatolia: Two New sources from Karum Kanesh", *Hayat Erkanal'a Armağan. Kültürlerin Yansıması*, Homer Kitabevi, Ankara, s.778-783.

AFYONKARAHİSAR'IN DOĞUSUNDA ÖNEMLİ BİR ORTA TUNÇ ÇAĞI NEKROPOLÜ: DEDE MEZARI*

MEVLÜT ÜYÜMEZ-ÖZDEMİR KOÇAK- AHMET İLASLI-
TAYFUN ÇAY-FATİH İŞCAN**

DEDE MEZARI NEKROPOLÜ'NÜN YERİ

Yukarı Çaybelen Köyü'nün (Yukarı Maçaklı) 500 m batısındaki, Cevizli yolunun 50 m batısında ve Havuzun Başı Deresi'nin 30 m doğusunda Köy Kalesi yerleşmesi bulunmaktadır (Harita, Çizim 1). Bu yerleşme üzerinde kısmen tarım yapılmaktadır. Yerleşme kuzeybatı-güneydoğu istikametinde uzanır (N. 38°50.072'; E 030°55.631'; h: 1300). Yerleşmenin kuzeybatı-güneydoğu istikameti 160 m, güneybatı-kuzeydoğu yönü 110 m ve yüksekliği 21 m'dir. Burada İlk ve Orta Tunç Çağları ile Roma dönemine ait çanak-çömlek parçalarına ve taş aletlere rastlanmaktadır¹.

Köy Kalesi yerleşmesi Dede Mezarı Nekropolü'nün 400 m kuzeybatısında yer almaktadır. Burası, komumundan ve Orta Tunç Çağı'nı (OTÇ) temsil eden buluntularından anlaşıldığı kadarıyla bu mezarlığı kullanan topluluğun yerleşmesi olmalıdır. Bu durum, Dede Mezarı Nekropolü'nün kültürel olarak önemli benzerlikler gösterdiği Yanarlar ve Çavlum Nekropoleri ile farklı bir noktayı temsil etmektedir. Çünkü hem Yanarlar ve hem de Çavlum Nekropollerinin yerleşim yerleri bilinmemektedir². Dede Mezarı

* Bu proje Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenmektedir. "Erken Dönemlerde Orta-Batı Anadolu'nun Batı Bağlantısı" (05401012 Proje no). Bundan dolayı koordinatörlük yetkililerine teşekkürü borç bilmekteyiz.

** Mevlüt Üyümez, Afyonkarahisar Müze Müdürü, Afyonkarahisar; Özdemir Koçak, Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Kampüs/KONYA; Ahmet İlaslı, Afyonkarahisar Müzesi; Tayfun Çay, Yrd. Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Jeodezi ve Fotogrametri Bölümü, Kampüs/Konya; Fatih İşcan, Arş. Gör. Selçuk Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Jeodezi ve Fotogrametri Bölümü, Kampüs/Konya.

¹ Koçak 2004, 48. Bu yerleşmenin en üst noktası 1316,12 m, en alt noktası 1295 m ve Havuzun Başı Deresi'ndeki taban seviyesi de 1272, 87 m'dir (Taban seviyesinden yükseklik 43,25 m).

² K. Emre, Yanarlar Nekropolü'ne en yakın yerleşmenin, 2 km güneybatıdaki Yazır Höyük olduğunu bildirmektedir. Biz, bölgede yaptığımız yüzey araştırmaları sırasında Yazırın Çayır ismini verdiğimiz höyükte İT1,2,3 dönemlerine ait buluntular tespit ettik. Ancak OTÇ'ı veren bulgulara rastlamadık. K. Emre'nin de belirttiği gibi, hem bu sebepten ve hem de Yanarlar Nekropolü ve Yazırın Çayır arasındaki mesafenin uzaklığından dolayı Yanarlar Nekropolü'nün yerleşmesi muhtemelen mezarlığa yakın ve erozyonla kaybolmuş ya da modern yerleşme

Nekropolü, Anadolu'nun M. Ö. II. bin yılına ait yerleşim yeri dışındaki mezarlarına bir yenisini eklemektedir³.

Yukarı Çaybelen Köyü'nün 600 m batısında ve Köy Kalesi yerleşmesinin 200 m güneyindeki bir yamaçta Gavur İni Önü Nekropolü yer almaktadır (Harita, Çizim 1). Burası, olasılıkla İlk Tunç Çağ (İTÇ) ve Roma döneminde kullanılmış bir mezarlıktır⁴. Köy Kalesi Yerleşmesini İTÇ ve Roma dönemlerinde iskan edenler, bu dönemlerde mezarlıklarını 200 m güneydeki Gavur İni Önü Mevkii'ne yapmışlardır. Çünkü, bu yerleşmede yaptığımız çalışmalarda İTÇ'nin 3 safhasına ait buluntular elde ettik⁵. Bu durum, Köy Kalesi'nin İTÇ, OTÇ ve Roma dönemlerinde yerleşime sahne olduğunu ve bu yerleşimcilerin mezarlıklarını farklı dönemlerde birbiriyle hemen hemen bitişik iki sirta yaptıklarını göstermektedir⁶.

Yukarı Çaybelen'in 400 m batısında, Havuzun Başı Deresi'ne yaslanan sırtın üzerinde, Köy Kalesi yerleşmesinin 400 m güneydoğusunda Dede Mezarı Nekropolü bulunmaktadır (Harita, Çizim 1)⁷. Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi başkanlığında yapılan arkeolojik kazılar sonucu burasının, şimdilik OTÇ'a ait bir nekropol alanı olduğu anlaşılmaktadır⁸.

İç Batı Anadolu ve Batı Anadolu'da bu döneme tarihlenen önemli nekropol alanları bulunmaktadır. Bunların en başlıcası çalışma yaptığımız Yukarı Çaybelen Köyü'nün yaklaşık 10 km kuzeybatısında yer alan *Yanarlar Nekropolü*'dür⁹. Bunun yanında Eskişehir'in 16 km doğusunda yer alan Çavlum Nekropolü bu bölgenin OTÇ'nin karakteristik buluntularını ver-

---

tarafından tahrip edilmiş olmalıdır. Bkz. Emre 1978, 65; Koçak 2004, 48 vd. Çavlum Nekropolü için bkz. Bilgen 2002, 60; Bilgen 2005, 44; Bilgen 2004, 142.

³ Emre 1978, 64.

⁴ Koçak 2004, 48.

⁵ Koçak 2004, 48, 56.

⁶ Daha ileride, çalışmalarımızın genişlemesi ile İTÇ ve OTÇ mezarlarının karışık bir şekilde ortaya çıkma ihtimali de vardır. Ancak, bu nekropol alanlarında yaptığımız yüzey araştırmaları, bize şimdilik bu iki alanın farklı dönemlerde (İTÇ-OTÇ'da) kullanıldığı düşüncesini vermektedir. Bkz. Koçak 2004, 48, 56.

⁷ Koçak 2004, 48.

⁸ Çalışmalarımız sırasında alan çizimlerini özenle yapan, alan ve buluntu fotoğraflarını hassas bir şekilde çeken Arkeolog Mustafa Bilgin'e içten teşekkürü bir borç bilmekteyiz. Ekibimizde Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nden Arş. Gör. Hatice Gül Küçükbezi, Yüksek Lisans öğrencileri Salih Kaymakçı, Harun Oy ve Lisans öğrencileri Ceyhan Öztürk ve Ferhat Soydan yer almaktadır. Bütün ekip üyelerine içten bir şekilde teşekkür ederiz. Yine arkeolojik kazı çalışmalarını sorunsuz bir şekilde sürdürmemizi sağlayan Yukarı Çaybelen Köyü Muhtarı Ethem Çamlı'ya teşekkür ederiz.

⁹ Emre 1978; Akyurt 1998, 40 vd.

mektedir¹⁰. Ayrıca Afyonkarahisar'ın 45 km güneybatısındaki Kusura'da da bu döneme tarihlenen bulgulara rastlanır¹¹.

Yanarlar, Kusura, Sarıket, Çavlum ve Dede Mezarı Nekropollerinde dönem olarak birbirleri ile önemli oranda örtüşen buluntular ele geçmiştir. Bütün bu nekropol alanları OTÇ'ını karakterize eden ve Anadolu'nun bu kesimi için ünik sayılan buluntular vermektedir¹². Bunların yanında yine Dede Mezarı Nekropolü çevresinde yer alan Asarcık, Bozyer, Dura Yeri, Çalışlar¹³ gibi nekropol alanları ve bunların çevrelerindeki yerleşmeler İç Batı Anadolu Orta Tunç Çağ kültürleri hakkındaki bilgilerimizi daha da arttırmaktadır (Harita)¹⁴.

Burada, Dede Mezarı bulguları, ağırlıklı olarak kültürel açıdan önemli benzerlikler taşıdığı ve nispeten yakın bir coğrafyada bulunduğu için Yanarlar, Çavlum ve Kusura örnekleri ile karşılaştırılmaktadır. Diğer mezarlık alanları ve kültürel bulgularla ilgili değerlendirmeler ise yeri geldiğinde yapılmaktadır.

Dede Mezarı Nekropolü ile ilgili burada yaptığımız değerlendirmeler arkeolojik kazı buluntularının yanı sıra mezarlık alanının yaklaşık 1/3'lük kısmında yapılan tahribat sonucu ortaya çıkan buluntulara da dayanmaktadır. Arkeolojik kazı çalışmalarına başlamadan önce Köy Kalesi yerleşmesi, Gavur İni Önü Nekropolü ve Dede Mezarı'nda ayrıntılı bir araştırma yapılmıştır. Dede Mezarı Nekropolü'nde ise yüzey malzemesi ve kaçak kazıların verdiği bulgulardan mezarlık alanı ve buluntularla ilgili bir ön değerlendirme imkanı olmuştur.

¹⁰ Bilgi için bkz. Bilgen 2002, 60; Bilgen 2004, 139 vdd. Ayrıca Ağızören örnekleri için bkz. Türktüzün 2002, 241 vdd.

¹¹ Lamb 1937, 1 vdd; Lamb 1938, 217 vd; Akyurt 1998, 39 vd.

¹² Emre 1978, 15 vdd.; Bilgen 2002, 60; Bilgen 2004, 139 vdd.

¹³ T. Özgüç, 1932 yılında Dura Yeri'nde 50 cm boyunda bir testinin bulunduğundan söz etmektedir. T. Özgüç, bu testinin güneybatı atölyelerinde doğu örneklerine benzetilerek üretilmiş olduğunu, yöresel karakteristik taşıdığını ve Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın geç evresine tarihlenmesi gerektiğini bildirmektedir. Bkz. Özgüç 1974, 150 vd.

¹⁴ Bunun dışında, Afyonkarahisar kesiminde araştırılmamış bazı yerlerde de bu dönemleri veren buluntuların olduğu bilinmektedir. T. Özgüç, Emirdağ Hisar Köyü ve Tezköy Höyük, Çay Devederesi Köyü ve Bademli'den Afyonkarahisar Müzesi'ne gelen malzemelerle ilgili bilgi vermektedir. Bkz. Özgüç 1974, 151 vdd. Ayrıca bkz. Lloyd-Mellaart 1965, 76 vd.

JEODEZİ VE JEOFİZİK ÇALIŞMALARI

Dede Mezarı nekropol alanında 2005 yılında sistematik bir çalışma sürdürülmüştür. Burada öncelikle jeodezi çalışmaları yapılmış ve arkeolojik kazı yapılacak alanla ilgili karelej çalışmaları bitirilmiştir (Çizim 1-3; Resim 3). Buradaki çalışmalar T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ve Afyonkarahisar Arkeoloji Müze Müdürlüğü tarafından yapılmıştır.

Yukarı Çaybelen Köyünde kadastro çalışmaları yeni başlamış olup, henüz mülkiyet haritaları oluşturulmamıştır. Arazide topografik alım ve grid uygulaması çalışmalarında P.30, P.31 ve P.39 noktaları kullanılmıştır. Dede Mezarını kapsayacak şekilde proje sahasının tamamı gridlenmiştir. Ayrıca Dede Mezarında kazı çalışmalarının belirli bir plan dahilinde yürütülebilmesi için 200m*200m'lik alanın 10m*10m plan karelerinin uygulaması yapılmıştır.

Jeodezi çalışmalarından sonra öncelikle arkeolojik kazı yapılması düşünülen alan üzerinde yaklaşık 1500 m²'lik bir bölgede jeofizik çalışmaları yapılmıştır (Resim 4). Bu jeofizik çalışmalarının ilk sonuçlarına göre kazı yapılacak alanla ilgili son değerlendirmeler yapılmıştır.

ARKEOLOJİK KAZILAR

2005 yılında Dede Mezarı Nekropolü'nde 4 açmada çalışıldı. Bunlara A (5x5 m), B (5x7 m), C (5x5 m) ve D (4.50x5 m) isimleri verildi. Ayrıca daha önce kaçak kazılarla tahrip olmuş iki alanda temizlik çalışmaları yapıldı. Bu alanlara da E1 ve E2 ismi verildi.

Jeofizik çalışmaları yapılan alan içinde ise, anamoli çalışmalarının ışığında "A ve B açmaları" ismi verilen iki alanda çalışılmıştır (Çizim 2-3).

A açması:

Bu alan nekropolün kısmen kuzeybatısında yer almaktadır. Yüzeyle görülen bir kapak taşı (yaklaşık 180 cm uzunluğunda ve kareye yakın dikdörtgen biçiminde) ve bu kesimde yapılan jeofizik çalışmalarının verdiği anamoli sonuçları çerçevesinde bu alanda bir açmada çalışılmasına karar verilmiştir. "A açması" adı verilen açma 5x5 m boyutlarında ve EH-62 (306-307 / 282-283) plan-karesinde yer almaktadır (Çizim 2-3). Buluntu durumuna

göre bu alanın güney, batı ve doğusunda küçük cepler açılmıştır (Resim 5-6).

A açmasında 2 küp mezar ve 2 sandık mezar ortaya çıkarıldı.

A1 Sandık Mezarı:

Bunlardan A1 sandık mezarı A açması'nın kuzeydoğu köşesi ile orta kesimi arasında yer almaktadır (Çizim 4; Resim 5-8). Bu mezar, kuzeybatı-güneybatı yönünde uzanmaktadır. Yüze yakın konumda bulunan A1 sandık mezarının kapağı, olasılıkla tarımsal faaliyetlerin (ya da kaçak kazıların) yol açtığı tahribattan dolayı bulunamamıştır. A1 mezarı, A3 sandık mezarına kabaca "T" biçiminde bitişiktir. Kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan kısmı nispeten ince ve yer yer blok taşlarla yapılmıştır (Çizim 4-5; Resim 5-8). Kısa kenar ise daha küçük blok taşlarla örülüdür. Bu mezar, açmanın kuzey güney kesimine göre biraz daha yukarıda kalan bir jeolojik dolgu üzerine yapılmıştır. Yaklaşık -9 cm derinlikte mezarın uzun kenarının blok taşları ortaya çıkmaktadır. Bu alanda yer alan jeolojik dolgu çok fazla kesilmeden, düzleştirilen bir alana A1 sandık mezarı yerleştirilmiştir. Mezarın kenar taşları, doğrudan doğruya düzleştirilmiş bu ana kaya üzerine oturtulmuştur. Bu düzleştirilen alan -39 cm derinliktedir.

Bu mezarın batı köşesinde birbiri ile bitişik ve dik bir şekilde yerleştirilmiş kaideli ve basit formlu bir kase ile emzikli, dikey-tek kulplu bir çömlekçik ele geçti (Çizim 16-17; Resim 8-9, 25-26). Bu buluntuların, mezarın batısında korunaklı bir köşede yer almaları tarım ya da kaçak kazı tahribatından kurtulmalarını sağlamıştır.

Bunlardan A1-2 emzikli, dikey kulplu çömlekçığının (Çizim 17) benzerleri Yanarlar malzemeleri arasında vardır¹⁵. Ayrıca, çok yakın olmasa da Çavlum¹⁶, Beycesultan IVb¹⁷, Ilıca¹⁸ ve Tel Açana¹⁹ malzemeleri arasında bu örneğe benzer buluntular görülmektedir.

¹⁵ Emre 1978, 31 vd., Şek. Fig. 92-97.

¹⁶ Bilgen 2005, Levha LII: 2-5; LXXII: 1-4.

¹⁷ Lloyd-Mellaart 1965, 123, Fig. P. 26: 6.

¹⁸ Ilıca örneği ağız kısmı, akıtacağı ve kulbu ile daha farklıdır. Bkz. Orthmann 1967, Taf. 5: 137.

¹⁹ Woolley 1955, fig. CXXIII: 159-160; CXVI: 72 b, 73 a.

Kaideli ve basit formlu kasenin benzerlerine de Çavlum²⁰, Kusura²¹, Ilca²² ve Demircihöyük-Sarıket'de²³ rastlanır²⁴.

Burada çok az sayıda kemik parçasına rastlandı. Al mezarından gerekli kemik örnekleri radiokarbon tarihlenmesi amacıyla alındı.

A2 Küp Mezarı:

A2 küp mezarı, A açmasının güneydoğu köşesinde yer alır (Çizim 4, 12; Resim 5, 10-11). A2 mezarı, -20 cm derinlikte ortaya çıkmaktadır. Bu mezar doğu-batı yönünde (kısmen güneydoğu-kuzeybatı) yerleştirilmiş ve yüzeye oldukça yakın olduğundan dolayı muhtemelen tarım sırasında ezilerek çökmüştür. Yine tarım faaliyetlerinden dolayı, küpün yarısı kaybolmuştur. Küçük boy bir küp olan A2 mezarının parçaları kaldırılmış ve daha sonra laboratuvar ortamında onarım-koruma çalışmaları yapılmıştır (Resim 24). Bu küp yaklaşık 47.5 cm yükseklikte, karın kısmı 38 cm, ağız çapı 30.5 cm, dip ise 7 cm genişliktedir. Küp, dışa çekik ağızlı, yuvarlatılmış gövdeli ve kısmen yuvarlatılmış düz diplidir. Dudağın altında geniş bir oluk bezeme vardır²⁵. Bu küp mezarının Çavlum Nekropolü²⁶, Beycesultan V. Tabaka'da²⁷ yakın örnekleri bulunmaktadır.

A2 küp mezarında bir adet tunç küpe ele geçmiştir (Resim 11, 32).

A3 Sandık Mezarı:

A3 sandık mezarı güneybatı-kuzeydoğu yönünde yerleştirilmiştir ve yüzeye yakın bir konumda bulunmuştur. Bu mezar, kareye yakın dikdörtgen biçimindedir. Bu mezarın kuzeybatı yan taşları dağılmış durumdadır. Ku-

²⁰ Bazı yakın örnekler için bkz. Bilgen 2002, Levha IV, Çizim 8; Bilgen 2005, Levha L, LXXI.

²¹ Lamb 1938, fig. 9: 2.

²² Orthmann 1967, Taf. 1: 5.

²³ Secher 1991, Abb. 5: 6; Secher 1992, Abb. 8: 1-2.

²⁴ Bu kasenin Beycesultan IVb-IVa ve Tel Açına buluntularıyla da bazı özellikleri bakımından benzerlikler gösterdiği anlaşılmaktadır. Bkz. Lloyd-Mellaart 1965, 122, Fig. P. 25: 18; 130, Fig. P. 31: 8. Tel Açına buluntusu daha büyüktür. Bkz. Woolley 1955, fig. CIX: 8.

²⁵ Yanarlar ile bazı benzerlikler için bkz. Emre 1978, Şek. Fig. 27-36.

²⁶ Çavlum'daki çift kulplu bir örnek için bkz. Bilgen 2005, 102, Levha XXVII: 1-2; LIX: 1; LXX: 8. Ayrıca bkz. 102, Levha XXVII: 4-5; LIX: 3; LXX: 10.

²⁷ Beycesultan örneği çok yakın bir formdur. Bunda sadece kırmızı boya bantlar vardır. Bkz. Lloyd-Mellaart 1965, 99, Fig. P. 10: 7.

zeydoğudakiler ise biraz daha belirgindir. Güneybatı-kuzeydoğu blok taşları ise insitu bulunmuştur. A3 sandık mezarı A1'e göre daha büyük, daha derin ve kuzeydoğu ve güneybatısındaki iki blok yan taşları A1 mezarındakilere göre daha kalındır. Çalışmanın başlangıcında bu mezarın kapağı toprak seviyesinin 15 cm üstündeydi. Güneybatıdaki blok taş ise -14 cm derinlikte ortaya çıkmıştır (Çizim 4, 5: 3; Resim 5-6, 12).

A3 mezarı da A1 gibi, jeolojik dolgunun çok fazla kesilmeden, düzleştirilen bir alana yerleştirilmiştir. Mezarın kenar taşları, doğrudan doğruya düzleştirilmiş bu ana kaya üzerine oturtulmuştur. Bu düzleştirilen alan -76 cm derinliktedir. A açmasındaki çalışmaların başlangıcı sırasında yüzeyde görülen büyük kapak taşı da muhtemelen A3 sandık mezarına ait olmalıdır (Resim 7).

A3 sandık mezarına ait herhangi bir esere rastlanmamıştır.

A4 Küp Mezarı:

Eldeki verilerden A4 mezarının yerleştirilme şeklinin büyük oranda B1 küp mezarına benzediği anlaşılmaktadır. A4 küp mezarı A açmasının güney-ortasında yer alan jeolojik tabakanın içine açılan bir oyuğa kuzeybatı-güneydoğu yönünde yerleştirilmiştir. Bu alan, kabaca 250x200 cm'lik ovala yakın dairesel bir alandır ve -94 cm derinliğe kadar inmektedir (Çizim 4; Resim 6). A4 mezarı kaçak kazılarla büyük oranda tahrip olduğundan bu mezar çevresinde çok sayıda küp parçasına rastlanmıştır. Ayrıca, taş kitlelerinin arasında dağılmış bir şekilde kemik parçalarına rastlanmaktadır. Bu dağıtılan alan içinde pişmiş topraktan 1 adet boncuk ortaya çıkmıştır (Çizim 19, Resim 32).

A1 ve A4 mezarları arasındaki bir alanda ve A açmasının ortasından batısına doğru uzanan kesimde 3 adet kaya oyuğa rastlanmıştır. Bunlardan A1 mezarının hemen güneybatısındaki oygu, oval şeklinde ve -76 cm derinliktedir. A4'ün hemen kuzeybatı yanındaki -63 cm derinlikte ve daire biçiminde; biraz daha budadaki -83 cm derinlikte ve kabaca oval biçimlidir. Dede Mezarı'nda sadece A açmasında rastladığımız bu kaya oyguların, şimdilik kutsal bir anlam ifade etmekte olduğunu düşünmekteyiz (Çizim 4, 5: 2; Resim 6).

B açması:

A açmasının doğusunda, EH 63 EH 64 plankareleri (307-309 / 280-282) içinde ve jeofizik verileri ışığında 7x5 m ölçülerinde ikinci bir açmanın çalışmaları yapılmıştır. Bu alandaki açma, önce 10x5 m olarak planlanmış,

ancak zamanın kısıtlı olmasından dolayı çalışılacak alan daraltılmıştır (Çizim 6; Resim 13). Bu açma B açması olarak adlandırılmıştır.

B açmasında alanın yaklaşık ortasına gelen bir kesimde jeolojik dolgu kesilerek aşağı doğru inilmiştir. Burada, kuzeybatı-güneydoğu/kuzeydoğu-güneybatı yönünde 350x230 cm ve kabaca elips şeklinde bir alan elde edilmiştir. Bu alan içinde de kademeli bir şekilde ve kuzeybatı yönüne doğru -143 cm kadar aşağı inilmiştir. Bu alanın kuzeybatı duvarı içine, yaklaşık -92 cm seviyesinde içeriye doğru (-140 cm) giren bir oygu yapılmıştır. B1 küpü de buradaki jeolojik dolgunun altına doğru ilerleyen eğimli yuvaya güneydoğu-kuzeybatı yönünde ve 45°'lik bir açıyla itilmek suretiyle yerleştirilmiştir. B1 küpünün yerleştirilme şekli ile ilgili bir benzerlik Yanarlar 11 No.lu mezar'da gözlenmektedir²⁸.

B açmasındaki ana kaya tabakası A açmasına göre daha farklı bir yapı göstermektedir. Burada birbirinden farklı üst üste birkaç jeolojik tabaka görülür.

B1 küp mezarının en büyük özelliği ağız altı, yan kısımlar ve dip kısmının iri taşlarla desteklenmesi suretiyle mezarın sağlamlığının sağlanmasıdır²⁹. Zaten, ana dolgu tabakası doğal koruma amaçlı olarak kullanılmıştır. Bunun dışında küpün ağız altı ve yanlarındaki destekler de sağlamlığı arttırmaktadır. Mezarın yaklaşık 50 cm güneyinde ve kabaca dörtgen şeklindeki iri düz taş parçası olasılıkla B1 küp mezarının kapak taşı olmalıdır (Çizim 6; Resim 13-15). Bu mezarın içi tarihi bilinmeyen bir dönemde tahrip edilmiştir. Bu tahribat sırasında kapak taşı açılarak küpün içindeki kemikler ile yonca ağızlı bir testi parçası dışarı atılmıştır. Ancak yukarıda saydığımız nedenlerden dolayı, bu mezardaki tahribat sınırlı olmuştur. Nitekim, çalışmalarımız sonucu B1 küp mezarını sağlam bir şekilde ortaya çıkarmayı başardık.

Buradaki mezar küpü yaklaşık 130 cm yükseklikte ve gövdesinin en geniş yeri de 65 cm'dir. Ağız ve gövde bölümleri kabaca düz, ağız kısmı biraz daralan bir görüntüdedir. Ağız bitimi dışa doğru bir çıkıntı yapmaktadır. Gövdenin en alt kısmı daralarak 14 cm genişliğinde düz dipli bir kaide yap-

²⁸ Yanarlar örneğinde olduğu gibi Dede Mezarı B1 küpünde de yonca ağızlı bir testi bulunmuştur. Bkz. Emre 1978, 7. Şek. Fig. 1-2.

²⁹ Yanarlar ve Çavlum'da bununla ilgili benzerlikler için bkz. Emre 1978, Şek. Fig. 2; Bilgen 2005, 6.

maktadır. B1 küpü, çark yapımı olmasına rağmen simetrik değildir. Ağız kısmından dip kısmının başlangıcına kadar gruplar halinde beşer sıra bant bezeme dizileri vardır. Her dizide üçer adet paralel bantlar yer almaktadır. Bu bant sırasının ağız altındaki ilk grubunun hemen altında kabaca çivi şeklinde ve dikey yerleştirilmiş kabartmalar bulunmaktadır (Çizim 13). B1 küpünün en yakın benzerlerini Yanarlar Mezarlığı'nda³⁰ ve Çavlum'da³¹ görmemiz mümkündür.

B1 küpünün ağız kısmının dışında tahrip edilmiş küçük yonca ağızlı bir çömleğe ait parçalara rastlanmıştır. Bu testinin tahribatı sonrası elimizde kalan 2/3 lük bölüm, daha sonra tarafımızdan tümlenmiştir (Çizim 18; resim 14, 28). Bu testi 18 cm yükseklikte, karın kısmı 12.5 cm genişlikte ve ağız 8 cm çapındadır. Bu testinin dip kısmı hafif yuvarlatılmış sivri diplidir. Ağız alından başlayan kulp dik bir şekilde gövdeye kadar inmektedir. Ağızın hemen altında paralel yivler vardır. Bu yivlerin benzerleri boyundan dip kısmına doğru aralıklı yapılmıştır. Bu testinin Yanarlar³² ve Çavlum³³ buluntuları arasında benzerleri vardır³⁴. Beycesultan V³⁵-IVc tabakaları³⁶ ve Alcahöyük'te³⁷ tespit edilen yonca ağızlı testilerin bir bölümü, Dede Mezarı örneği ile bazı benzerlikler gösterir.

Bu mezarın dış kısmında az sayıda insan kemiği parçalarına rastlandı. B1 mezarından da radiokarbon tarihlemesi amacıyla gerekli kemik örnekleri alındı.

B açmasında, açmanın güney kesiminde münferit bir şekilde bir adet bronz bilezik ele geçmiştir (Çizim 19; Resim 32).

A ve B açmalarının güneyinde (EJ 64 Plankaresinde) kendi çalışma planımıza göre plankareye oturttuğumuz C ve D açmalarında çalıştık.

³⁰ Emre 1978, Şek. Fig. 4-5.

³¹ Bir örnek için bkz. Bilgen 2005, 91, Levha XIX: 1-2; LXI: 1; LXIV: 1.

³² Emre 1978, 27 vd., Şek. Fig. 71-76.

³³ Farklı örnekler için bkz. Bilgen 2005, Levha LIII: 5; LIV-LVI; LXXV-LXXVII.

³⁴ Kültepe'de yonca ağızlı testiler ile ilgili bir değerlendirme için bkz. Emre 1963, 91.

³⁵ Beycesultan V. Tabaka örnekleri arasında sivri ya da yuvarlatılmış dipli yonca ağızlılar vardır. Bkz. Lloyd-Mellaart 1965, 96, Fig. P. 7: 8-14.

³⁶ Beycesultan IVc örnekleri kaideli ya da düz diplidir. Bkz. Lloyd-Mellaart 1965, 112 vd., Fig. P. 19; 20: 1-6.

³⁷ Özgüç-Özgüç 1953, resim 108.

C açması:

C açması, çalışma alanımızın kabaca güney-güneybatısında kalmaktadır. C açması 5x5 m boyutlarında ve EJ 64 Plankaresinde (350-351 / 322-323) yer alır. Bu alan da, diğer açmalarda gördüğümüz gibi toprak seviyesinin biraz altındaki jeolojik dolgu ile örtülüdür. C açmasının kuzey yarısında -10 cm'den sonra bu jeolojik dolgu gelmektedir. Açmanın güneyinde, içinde C1 küpünün de bulunduğu kesimde bu dolgu tabakası yaklaşık -30 cm'ye inmektedir (Çizim 8). C1 küp mezarının kapak taşı -3 cm derinlikte ortaya çıkmıştır. Gerek mezarın konumu ve gerekse kapak taşı, bu mezarın en azından kapak kısmının toprak seviyesinin üzerinde olduğu fikrini vermektedir³⁸.

C1 küp mezarının bulunduğu kesim, C açmasının güneydoğu kesimine yerleştirilmiştir (Çizim 8). Bu geniş açma alanında başka bir mezar yer almamaktadır. Bu dolgunun arasında yaklaşık 50°'lik bir açıyla C1 küp mezarı yer almaktadır (Çizim 9). Bu mezar da jeolojik dolgu tabakasının kesilmesiyle elde edilen alana yapılmıştır. Güneydoğu-kuzeybatı yönünde yerleştirilen mezar, B1 küp mezarı gibi irili ufaklı taşlarla desteklenmiş, küpün her iki tarafına büyük ve dik iki blok taş yerleştirilmiştir. C1 mezarı, özellikle bu taş örgüsü bakımından dikkat çekicidir. Bu mezar küpü yerleştirildikten sonra her iki tarafı yassı ve kalın iki taş ile adeta çivilenmiştir. Bu taşlar, alt, yan ve üst kısımdaki taşlarla da kuvvetlendirilmiştir (Çizim 8; Resim 18-19). Bu küpün kırık olan dip kısmı ise düz bir taşla kapatılmıştır³⁹.

C1 orta boy bir küptür (Çizim 14; Resim 29). Yaklaşık 74 cm yükseklikte olan bu küpün karın kısmı 48 cm genişlikte, ağzı 39.5 cm, dip kısmı ise 9 cm'dir. Bu küp, kapalı ağızlı, yuvarlatılmış gövdeli ve düz diplidir. Gövde ile omurga arasında iki adet dikey ve simetrik kulp bulunmaktadır. Bu küpün Çavlum Nekropolü⁴⁰ ve Beycesultan V. Tabaka⁴¹ ve Beşiktepe küpleri⁴² arasında bazı benzerleri bulunmaktadır.

³⁸ Emre 1978, 16; Bilgen 2005, 4.

³⁹ Emre 1978, Şek. Fig. 2.

⁴⁰ Örnek için bkz. Bilgen 2005, 102, Levha XXVII: 4-5; LIX: 3; LXX: 10. Ayrıca bkz. 102. Levha XXVII: 1-2; LIX: 1; LXX: 8.

⁴¹ Lloyd-Mellaart 1965, 96, Fig. P. 7: 8-14.

⁴² Korfmann 1986, 11.

C1 küpünün güneyinde destek taşlarının arasında omurgalı, halka kaide, çift dikey kulplu küçük boy bir küpe ait kırık parçalar yerleştirilmiştir (Çizim 15; Resim 18, 30-31)⁴³. Bu küçük küpün ancak 1/10'luk kısmı bulunamamıştır. Bulunan diğer parçalardan küpün tümlenmesi kolay bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu küp (C1-1), yaklaşık 43 cm yükseklikte, 32.5 cm ağız çaplı ve 16 cm kaide genişliğine sahiptir. Keskin omurga yaklaşık 45 cm genişliktedir. Kapalı ağızlı küpün dudak kısmı dışa doğru kalınlaştırılarak çıkıntı yapmaktadır. Ağız kısmının hemen altından kulp kısmına kadar olan kesimde, paralel 6 sıra oluk bezeme yer almaktadır. Bu bezemelerin bitim noktasında ve iki kulpun tam ortasında, omurgaya kadar inen *hayat ağacı* motifi olarak nitelenebilecek tek bir motif yer almaktadır. Bu motif, 9 cm uzunluktaki dikey bir çentiğin sol ve sağına iç içe açılı bezemelerden oluşmaktadır (Çizim 15, Resim 30). Bu bezemeler sağ tarafta 8, sol tarafta 7 adettir. C1-1 küpünün en yakın benzerleri Yanarlar⁴⁴, Çavlum⁴⁵ ve Beşiktepe'de⁴⁶ görülmektedir.

C1 küp mezarı, bu çalışma döneminde en çok buluntu veren örnektir. Burada kemik parçaları ile beraber bir adet küpe ve iki adet tunç bilezik ele geçmiştir. Bu bileziklerden birisi kırık durumdadır (Çizim 19; Resim 20-21, 32). C1 mezarından da radiokarbon tarihlenmesi için gerekli kemik örnekleri alınmıştır.

D açması:

C açmasının 50 cm güneyinde 4.50x5 m boyutlarında ve EJ 64 Plankaresinde (350-351 / 322-323) D açması ismi verilen bir açma açılmıştır (Çizim 2-

⁴³ Bu küçük küpün, mezara kırılarak konup konmadığı açık değildir. Ancak, C1 mezar küpünün güneyindeki taş desteklerin arasında düzenli bir şekilde yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Beşiktepe'de libasyonla ilgili olduğu düşünülen seramik kırma adeti hakkında bkz. Korfmann 1988, 50. Ayrıca bkz. Mellink 1956, 13, 48; Emre 1978, 64.

⁴⁴ Çok yakın bir benzeri için bkz. Emre 1978, 23 vd., Şek. Fig. 47. K. Emre bu küpü, "III. Ana gruba giren mezar küpü" diye vermektedir. Bu küp içinde kül ve kemik kalıntısına rastlanmamıştır. Ancak, yine de bunun bir çocuk mezarına ait olduğu düşünülmektedir. Biz, Dede Mezarı C1 küp mezarının yanına kırılarak bırakılan ve mezar küpünün destek parçaları olan C1-1 küpünden yola çıkarak, Yanarlar'daki küçük küpün başka bir mezara ait hediye olabileceğini de düşünmek gerektiğini ifade etmek istiyoruz. Burada önemli bir nokta, Yanarlar küpünün hemen yakınında, kazılmış alanda bir küp mezar bulunmamasıdır. Bkz. Emre 1978, Plan 2.

⁴⁵ Bilgen 2005, Levha LVII: 2; LVIII: 5-6; LXX: 6, 9, 12.

⁴⁶ Beşiktepe örneği bezeme ve kulpları bakımından farklıdır. Bkz. Korfmann 1987, resim

3; Resim 16). D açmasında jeolojik dolgunun içinde her hangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Bu açına, çalışma alanımızın en güneyinde yer almaktadır. Bu durum, Dede Mezarı Nekropolü'nün sınırlarını belirlememizde bize yardımcı olacaktır.

E1 Açması:

E1 Açması, EE 61-62 ve EF 61 Plankareleri arasında (263-264 / 241-242; 241-242 / 221-222; 240-241 / 222-223) yer almaktadır (Çizim 2-3). Bu alanda muhtemelen kısa bir süre önce yapılan kaçak kazılarla, yüzeeye yakın bir konumda bulunan 2 sandık mezar ortaya çıkarılmıştır. 2005 yılı kazı çalışmalarının sonlarına doğru, Nekropol alanındaki sandık mezar tipleri konusunda fikir edinilebilmek amacıyla bu alanda bir temizlik çalışması yapılmıştır.

E1'deki mezarlar 1 no'lu ve 2 no'lu sandık mezar olarak isimlendirilmiştir (Çizim 3, 9-10; Resim 22-23). Bunlardan 1 no'lu sandık mezar, 2 no'lunun 2 m kadar güneybatısında yer alır. 1 no'lu mezar güneydoğu-kuzeybatı yönünde yerleştirmiştir. Bu mezarda dağıtılmış bir şekilde OTÇ'a ait bant bezemeli çömlek parçaları ve kemik parçalarına rastlanmıştır. Güneydoğu-kuzeybatı yönünde yerleştirilen 2 no'lu mezarda ise herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Her iki mezarda da zemin ana kayanın tesviye edilmesi sonucu elde edilen kesime oturmaktaydı. Bu mezarların dört tarafındaki taşlar tek ve iri bloklar halindedir ve 1 no'lu mezarın taşları bütünüyle sağlam bir şekilde ortaya çıkarılmıştır.

E2 Açması:

E2, bir küp mezara aittir. Bu mezar E1 64 Plankaresinin (322-323/308-309) kuzeydoğu köşesinde (309) 2x2 m.'lik bir alanda açılmıştır. Bu mezar kaçak kazılarla büyük oranda tahrip edilmiştir. Kazı çalışmaları sırasında, bu mezar küpünün yerleştirilme şekli ve durumu hakkında bilgi edinebilmek için burada kısa süreli bir temizlik çalışması yapılmıştır. Bu mezar güneydoğu-kuzeybatı yönünde yerleştirilmiştir. Bu mezarın ağız kısmı ve yanları taşla kapatılmış, omuz kısmı düz bir taşla desteklenmiştir. Bu mezar da B1 mezarı gibi jeolojik bir kist tabakasının kazılması sonucu elde edilen alana oturtulmuş ve küpün büyük kısmı jeolojik tabakanın altında elde edilen oyuğa itilmek suretiyle yerleştirilmiştir. Yaptığımız kısa çalışmada, bu

mezardaki tahribat kalıntıları dışında herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.

Ortaya çıkarılan küplerin *hamur* ve *astar* renkleri köyün kuzey ve kuzey batısında bulunan kil yataklarındaki renkle uygunluk göstermektedir (örnek B1 küp mezarı astarı- kırmızımsı kahverengi). Söz konusu kil yataklarından örnekler alınarak incelendiği zaman daha ayrıntılı sonuçlara ulaşılabilecektir. Günümüzde modern köy evlerindeki sıvalar da bu kil yataklarından sağlanmaktadır.

Dede Mezarı Nekropolü, eğimli bir sırt üzerine ve bu sırtın kuzey eteklerinde konumlanmaktadır. 2005 yılında bu alanın üst kısımları ve kuzey eteklere uzanan (E1 Açması) bir alanda çalışmalar yürütüldü. Bu alanın jeolojik özelliğinden dolayı, mezarların yüzeye yakın bir konumda ortaya çıktığı gözlemlendi. Açmalarımızda yüzeyden en derin nokta B1 küp mezarının dip kısmının çıktığı -180 cm derinlik idi. Bu küpün ağzı kısmı -92 cm derinlikte ortaya çıktı. Bunun dışında A4 mezarının kabaca en derin kısmı -94 cm'de, C1 küpünün en derin noktası -31 cm ve E2-1 -152 ve E1-2 -132 cm derinlikte ortaya çıktı.

Bunun yanında, A3 sandık mezarında olduğu gibi mezarların bir kısmı yüzeyin üzerinde, büyük çoğunluğu ise yüzeye çok yakın bir konumda ortaya çıkarıldı. Örneğin A1 -9 cm, A3 kapak taşı -14 cm, A2 -20 cm, C1 -3 cm, E1 mezarları ise yaklaşık -15 cm derinlikte ortaya çıkarıldı. Bu durum, şimdiye kadar çalıştığımız alanın darlığıyla ilgili de olabilir. Ancak, mezarlık alanının güney ve güneydoğusunda yapılan kaçak kazıları incelediğimizde, bu özelliğin bütün Dede Mezarı Nekropolü mezarları için geçerli olabileceğini düşünmekteyiz. Bu mezarlık kültürleri ile birçok yönden benzerlik gösteren Çavlum Nekropolü mezarlarına baktığımızda bunların (-300)-(-400) cm aralarında değişen derinlikte olduğu gözlenmektedir¹⁷. Bu durumu, şimdilik Dede Mezarlığının konumu ve bu alandaki erozyon ile ilgili görmekteyiz.

Dede Mezarı'nı Yanarlar ve Çavlum'dan ayıran önemli bir özellik de, burada küp ve taş-sandık mezarlara birlikte ve belirli bir oranda rastlanmasıdır. Bilindiği gibi Yanarlar Nekropolü, bütünüyle küp mezarlardan oluşmaktadır¹⁸. Çavlum Nekropolü'nde ise sadece bir adet taş-sandık mezar

¹⁷ Bilgen 2004, 139 vdd.; Bilgen 2005, 55 vdd.

¹⁸ Emre 1978, 15.

tespit edilmiştir⁴⁹. Bu yönü ile Dede Mezarı Kusura⁵⁰, Gordion⁵¹ ve Sarıket Mezarlığı'na⁵² benzer görülmektedir.

K. Emre, Yanarlar Mezarlığı ile ilgili olarak: "Mezarlık alanında, mezarların yerlerini belirleyen bazı yüzeysel işaretlerin varlığını kabul etmek gerektiğini" belirtmektedir. Çünkü, derinlikleri aynı olan komşu mezarlardan hiç biri diğerini bozmamıştır⁵³. Bu durum, Dede Mezarı için de aynı olmalıdır. Burada da, yaptığımız kısa dönemli çalışmada böyle bir tahribata henüz rastlanmamıştır.

Yanarlar Mezarlığı'nda olduğu gibi⁵⁴ Dede Mezarı'nda da mezar açıldığında sağlam iskelete rastlanmamıştır. Ancak, Dede Mezarı ile ilgili tahrip edilmemiş örneklerimizin azlığı bu konuda şimdi yapılacak değerlendirmelerin erken olabileceğini düşündürmektedir. Buna rağmen elimizdeki en iyi örnek olan ve hiçbir tahribata uğramamış C1 mezarındaki durum Yanarlar örneklerini andırmaktadır. Burada, birkaç uzun kemik parçası dışında başka kemiğe rastlanmamaktadır. A1, A4 ve E1 mezarlarındaki kemik bulguların azlığı da bu durumu göstermektedir. Biz, özellikle -180 cm kadar derinliğe indiğimiz B1 mezarında gördüğümüz yoğun nemliliğin bu çürümede etkili olduğunu düşünmekteyiz. Buna, olasılıkla toprağın yapısı da etki etmiş olmalıdır.

T. Özgüç: "Mezarlığın şehrin belirli bir yönüne kurulması, mezarların şehre doğru istikametlenmesi veya merasimlerin tekerrürü, ölümlerle yaşayanların bağını kesmemiş ve ölünün Öbür Dünya'da da yalnız kalmasını sağlamıştır" demektedir⁵⁵. Bu durum, Afyonkarahisar çevresinde araştırdığımız hemen hemen bütün Orta Tunç Çağ yerleşim/mezarlıkları için de geçerli sayılabilir. Aynı ilişkinin Dede Mezarı Nekropolü ve Köy Kalesi yerleşmesi arasında da olduğu düşünülebilir. Dede Mezarı Nekropolü Köy Kalesi yerleşmesinin 400 m güneydoğusunda bulunmaktadır (Harita, Çizim 1). Bu kesimdeki İTÇ ve Roma dönemi mezarlığı olan Gavur İni Önü Nekropolü ise Köy Kalesi yerleşmesinin 200 m güneyindeki bir yamaçta yer

⁴⁹ Bilgen 2005, 5. Ayrıca bk. Bilgen 2002, 60.

⁵⁰ Lamb 1937, 55.

⁵¹ Mellink 1956, 4.

⁵² Secher 2000, 230.

⁵³ Emre 1978, 15 vd. Ayrıca bkz. Bilgen 2005, 4.

⁵⁴ Emre 1978, 16.

⁵⁵ Özgüç 1948, 116.

almaktadır. Dede Mezarı ve Gavur İni Önü Nekropollerini ile Köy Kalesi Yerleşmesi'ni birlikte incelediğimizde Köy Kalesi'ndeki yerleşimcilerinin İTÇ ve OTÇ'da yerleşmelerine yakın ve yerleşim yerinden görülebilen uygun bir alanı seçtikleri anlaşılmaktadır (Çizim 1-2). Amaç, ölülerinden uzak olmak ve en uygun yakınlıktaki bir yere onları defnetmek olmalıdır. Nitekim, Dede Mezarı nekropol alanının üzerinde bulunduğu eğimli alanın, Köy Kalesi yerleşmesinden görülmesi güç olan güney yamaçlarına yapılan mezarların çok az olması, bunun göstergesi gibidir. Mezarlar, genelde bu eğimli alanın üst kısmına ve eğimli kuzey kesimine doğru yapılmıştır. Aynı durum, bu kesimdeki İTÇ mezarlığı olan Gavur İni Önü Nekropolü için de geçerlidir⁵⁶.

T. Özgüç, Anadolu mezarlıkları ve yerleşmeleri arasındaki ilişkiyi mezarların yerleşmelerine göre konumları bakımından da değerlendirmektedir. T. Özgüç Kusura mezarlığının şehrin batısında, VI. Troia'nın mezarlığının şehrin güneyinde olduğunu bildirir. Bu mezarların yönleri de kimi zaman şehre doğru ve çoğu zaman da muhtelif yönlere bakmaktadır⁵⁷. Dede Mezarı Nekropolü mezarlarının yönleri ile ilgili ayrıntılı değerlendirmeler içinse şimdilik erken olabileceğini düşünmekteyiz.

RADİOKARBON TARİHLEMESİ

Yapılan arkeolojik kazı çalışmaları sırasında A1, B1 ve C1 mezarlarında insan kemiklerine ait üç parça örnek alınmıştır. Bunlarla ilgili analiz çalışmaları *Beta Analytic Radiocarbon Dating Laboratory*'de yapılmıştır⁵⁸. Buna göre DM05-A1 örneği yak. M. Ö. 1620-1520 (ortalama M. Ö. 1530), DM05-B1 örneği yak. M. Ö. 1950-1880 (ortalama M. Ö. 1910) ve DM05-C1 örneği yak. M. Ö. 1880-1750 (ortalama M. Ö. 1770) yıllarına tarihlenmektedir. Bu örneklerle ilgili elde edilen radiokarbon sonuçları, arkeolojik malzeme üzerinde yapılan değerlendirme ile uyum göstermektedir*. Önümüzdeki yıllarda kemik dışında, ahşap, metal vb. buluntular üzerinde yapmayı planladığımız radiokarbon çalışmaları ile bu konuda daha çok örnekleme imkanımız olacaktır.

⁵⁶ Koçak 2004, 48, 56.

⁵⁷ Özgüç 1948, 116.

⁵⁸ Beta Analytic Radiocarbon Dating Laboratory, 4985 S. W. 74th Court, Miami, Florida.

* Dede Mezarı radiokarbon sonuçları ile ilgili değerlendirmemiz sürmektedir.

DM05-A1, DM05-B1, DM05-C1 KEMİK ÖRNEKLERİ İÇİN BETA ANALYTIC RADIOCARBON DATING LABORATORY TARAFINDAN GÖNDERİLEN RADİOKARBON TARİHLEME SONUÇLARI⁵⁹⁾:

Ekte üç tane radiokarbon tarihleme sonucu vardır. Bu örneklerin her biri, tam ölçüm için gerekli olan, yeteri miktarda karbonu vermiştir ve analiz esnasında sorun çıkmamıştır. Rapor belgesinde; kullanılan metod, materyal tipi, istenen ön-işlem ve iki sigmalı listenin kalibrasyon ölçümü de verilmektedir.

Bazı uygun olmayan materyal tipleri hariç, bütün sonuçlar, yani 20000 BP yılından az olan ve 250 BP yılından çok olanlar, bu kalibrasyon liste sayfasını içerir. Kalibrasyonlar yeni (1998) Kalibrasyon veritabanını kullanarak hesaplanmıştır, referanslar ise kaynakça kısmında yer almaktadır. Farklı olasılık içeren ölçümler, bazı yerlerde görülür. Bu da atmosferik C14 içeriğinde bazı zamanlarda görülen kısa süreli değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Kalibrasyon grafiğinin incelenmesi bu durumu anlamamızda yardımcı olacaktır.

Bu örnekler temel önceliklerine göre analiz edilmiştir⁶⁰⁾:

⁵⁹⁾ Bu sonuçlar Beta Analytic Radiocarbon Dating Laboratory tarafından verilmektedir.

⁶⁰⁾ Başka sorumlulukları/yükümlülükleri olan öğrenciler ya da araştırmacı bu analizlerde yer almamıştır. Bu örnekler profesyonel bir ekiple çalışılmıştır.

Report of Radiocarbon Dating Analyses*
(Report Date: 01.06.2006)

Sample Data	Measured Radiocarbon Age	¹³ C/ ¹² C Ratio	Conventional Radiocarbon Age(*)
Beta - 210933 SAMPLE : DM05 A1 (KEMIK) ANALYSIS : AMS-Standard delivery MATERIAL/PRETREATMENT : (bone collagen): collagen extraction: with alkali 2 SIGMA CALIBRATION : Cal BC 1670 to 1490 (Cal BP 3620 to 3440)	3200 +/- 40 BP	-19.5 ‰	3290 +/- 40 BP
Beta - 210934 SAMPLE : DM05 B1 (KEMIK) ANALYSIS : AMS-Standard delivery MATERIAL/PRETREATMENT : (bone collagen): collagen extraction: with alkali 2 SIGMA CALIBRATION : Cal BC 2020 to 1770 (Cal BP 3970 to 3720)	3470 +/- 40 BP	-19.0 ‰	3570 +/- 40 BP
Beta - 210935 SAMPLE : DM05 C1 (KEMIK) ANALYSIS : AMS-Standard delivery MATERIAL/PRETREATMENT : (bone collagen): collagen extraction: with alkali 2 SIGMA CALIBRATION : Cal BC 1910 to 1700 (Cal BP 3860 to 3650)	3390 +/- 40 BP	-18.8 ‰	3490 +/- 40 BP

* Dates are reported as RCYBP (radiocarbon years before present, "present" ± 1950 A.D.). By International convention, the modern reference standard was 95% of the C14 content of the National Bureau of Standards' Oxalic Acid & calculated using the Libby C14 half life (5568 years). Quoted errors represent 1 standard deviation statistics (68% probability) & are based on combined measurements of the sample, background, and modern reference standards. Measured C13/C12 ratios were calculated relative to the PDB-1 international standard and the RCYBP ages were normalized to -25 per mil. If the ratio and age are accompanied by an (*), then the C13/C12 value was estimated, based on values typical of the material type. The quoted results are not calibrated to calendar years. Calibration to calendar years should be calculated using the Conventional C14 age.

Calibration of Radiocarbon Age to Calendar Years (Alcist grave)

(Variable s: C 13/C 12=-19. 5;lab. mult= 1)

Laboratory number: Beta-210933

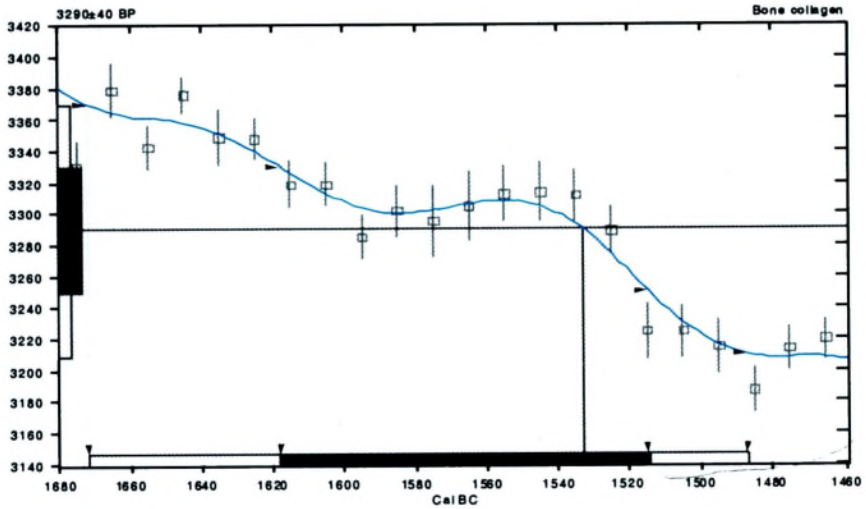
Conventional radiocarbon age: 3290±40 BP

2 Sigma calibrated result: Cal BC 1670 to 1490 (Cal BP 3620 to 3440)
(95% probability)

Intercept data

Intercept of radiocarbon age
with calibration curve: Cal BC 1530 (Cal BP 3480)

1 Sigma calibrated result: Cal BC 1620 to 1520 (Cal BP 3570 to 3460)
(68% probability)

Calibration of Radiocarbon Age to Calendar Years
(Bl pithos grave)

(Variable s: C 13/C 12=-19; lab. mult= 1)

Laboratory number: Beta-210934

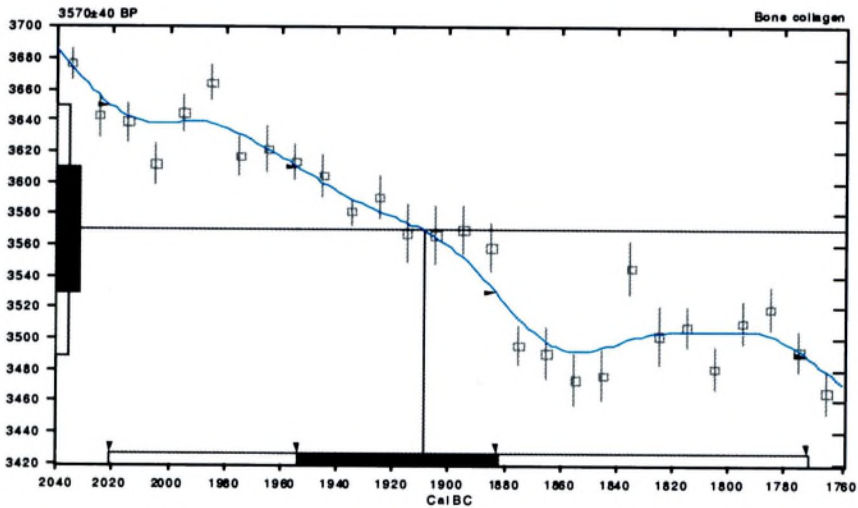
Conventional radiocarbon age: 3257±40 BP

2 Sigma calibrated result: Cal BC 2020 to 1770 (Cal BP 3970 to 3720)
 (95% probability)

Intercept data

Intercept of radiocarbon age
 with calibration curve: Cal BC 1910 (Cal BP 3860)

1 Sigma calibrated result: Cal BC 1950 to 1880 (Cal BP 3900 to 3830)
 (68% probability)

Calibration of Radiocarbon Age to Calendar Years (Cl pinos grave)

(Variables: C 13/C 12=-18.8; lab. mult= 1)

Laboratory number: Beta-2109345

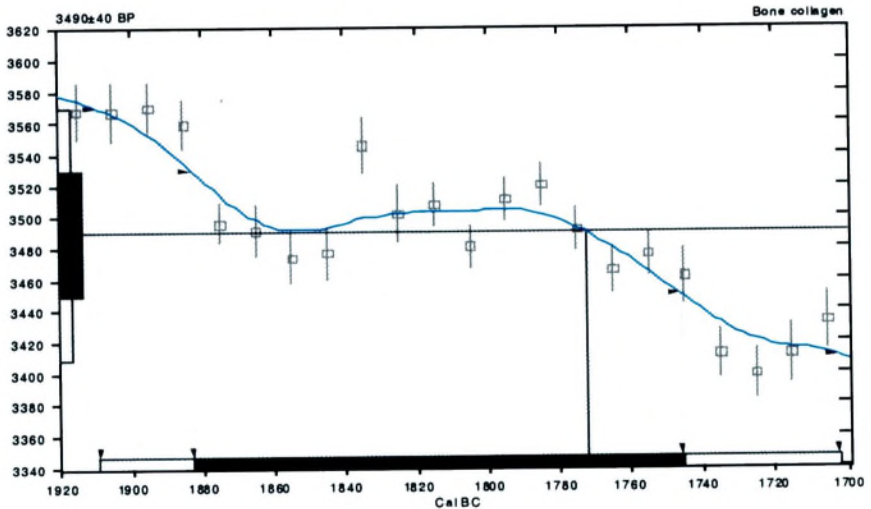
Conventional radiocarbon age: 33490±40 BP

2 Sigma calibrated result: Cal BC 1910 to 1700 (Cal BP 3860 to 3650)
(95% probability)

Intercept data

Intercept of radiocarbon age
with calibration curve: Cal BC 1770 (Cal BP 3720)

1 Sigma calibrated result: Cal BC 1880 to 1750 (Cal BP 3830 to 3700)
(68% probability)

SONUÇ

Afyonkarahisar ve çevresinde Assur Ticaret Kolonileri ve Eski Hitit dönemlerine ait yerleşmelerin lokalizasyonu ve bu döneme ait kültürlerin varlığı ile ilgili birçok problem halen açıklığa kavuşturulamamıştır. Dede Mezarı, bu bölgede son yıllarda arkeolojik kazılarla sayısı artan nekropol buluntularına bir yenisini eklemektedir.

Çalışma yaptığımız Dede Mezarı Nekropolü'nün bulunduğu alan kabaca Paşadağ silsilesi üzerinde yer almaktadır. Bölgedeki OTÇ nekropol alanlarının, buralardaki malzemelerin ve coğrafi dokunun benzerlikleri en azından bu dağlık kesim ve çevresinde birbirine çok benzeyen bir kültür grubunu açıkça ortaya koymaktadır. Kazı çalışmalarında elde ettiğimiz bulgular bu durumu desteklemektedir.

Yaptığımız ilk çalışmalar, Dede Mezarı Nekropolü'nde taş-sandık ve küp mezarların karışık bir şekilde yerleştirildiğini düşündürmektedir. Bu durum A açmasındaki iki taş-sandık ve iki küp mezar örneği ile desteklenmektedir. Bu yönüyle, Dede Mezarı daha çok Gordion ve Sariket nekropolleri ile benzerlik göstermektedir.

Buradaki küp ve taş-sandık mezarların önemli bir kısmı ya ana toprak seviyesinde ya da bu seviyenin biraz altında/üstünde ortaya çıkarılmıştır. Örneğin C1 küp mezarının kapak taşları -5 cm derinlikte ortaya çıkmıştır.

B1, A4 ve E2 küp mezarları diğerlerine göre farklılık gösterir. Bunlardan B1, jeolojik dolgunun -150 cm kadar açılması sonucu elde edilen boşluğa yerleştirilmiştir. Elde ettiğimiz verilerden yola çıkarak, tahrip edilmesine rağmen A4 mezarının da B1 gibi derin bir oygunun içine yerleştirildiği anlaşılmaktadır (-94 cm). Bu iki mezar ve mezarlık alanındaki kaçak kazılar (E2 gibi), Dede Mezarı Nekropolü'ndeki küp gömülerden bir kısmının jeolojik dolgu tabakasının kesilmesi sonrası elde edilen alana yapıldığını göstermektedir. Bu jeolojik alanlar, aşağı doğru düz bir şekilde kesilmekle kalmamış, belli bir noktadan sonra jeolojik dolgunun altına inilmiş ve küpler bu alana adeta gizlenmiştir. Bu küp mezarların ağız kısımları kapak taşlarıyla, kendileri destek taşlarıyla korunmuştur. Ancak, bu kapak taşlarının, kendi dönemlerinde dışarıdan görülüp görülmediği açık değildir. Nitekim, B1 küpünün ağız seviyesinin en üst noktasının -92 cm derinlikte olduğu görülür. Bu alanın toprak seviyesinin günümüzdekine yakın olduğu

da düşünülecek olursa, bu küpün kapak taşlarının toprağın altında olduğu söylenebilir.

Ancak, yine B1 örneğinde gördüğümüz gibi, bu küp için açılan alanın, kendi döneminde toprakla kaplı olmadığı da düşünülebilir. Yani, B1 küpünü yerleştirenler önce kabaca 300x200 cm genişlikte bir alanı kazmış ve elde edilen alanda yüzeye paralel bir şekilde -150 cm kadar bir derinliğe inmişlerdir. Daha sonra, bu kazılan alanın kuzeybatısındaki duvara yaklaşık -150 cm derinlikte bir oygu yapmış ve küpü bu oyguya yerleştirmişlerdir (Bu oygu da toprak seviyesinden -180 cm derinliğe kadar inmektedir). Bu küpe, kapak ve destek taşlarını yerleştirdikten sonra bu alanı toprakla örtmeden bırakmışlardır. Ancak bu ihtimal zayıf görülmektedir. Çünkü, bir küp için böyle bir jeolojik dolgu alanını açmaya çalışmak ve adeta gizler gibi, küpü dolgu tabakasının altına yerleştirmekteki amaç, olasılıkla onun korunması ve zayıf da olsa gizlenmesini düşündürmektedir.

Dede Mezarı Nekropolü'nde B1 gibi, C1 küp mezarının yerleştirilmesinde de benzer bir ayrıntı göze çarpmaktadır. Bu da, C1 mezarının da özenle ve koruma amaçlı olarak yerleştirilmesidir. Bu durum, daha derine yerleştirilen B1 mezarının yanı sıra hemen toprak altında ortaya çıkan C1 mezarında da aynıdır. Ancak, yukarıda söz ettiğimiz gibi mezarların yerlerini belirleyen bazı yüzeyel izlerin olması (tümsek gibi) Dede Mezarı için de düşünülebilir.

B1 ve C1 küp mezarlarında görüldüğü gibi, küplerin dip kısımları düz bir taşın tam üzerine oturtularak destek sağlanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma döneminde üzerinde durduğumuz konulardan birisi, bu nekropol alanının büyüklüğü sorunudur. Bu nekropol kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan eğimli bir sırt üzerinde yer almaktadır. Burada yaptığımız ilk jeofizik çalışmaları ve yapılan kaçak kazı izlerinin gösterdiği kadarıyla mezarlık alanının kuzeydoğu-güneybatı yönünde yaklaşık 90 m, kuzeybatı-güneydoğu yönünde ise 50 m uzunluğunda olduğunu düşünmekteyiz. Bu yıl yaptığımız çalışmalarda, nekropolün en azından güney sınırı konusunda bir fikir edinme imkanımız oldu. Nitekim, C açmasında bir adet küp mezara rastlanması, D açmasında ise herhangi bir buluntuya rastlanmaması bu iki açmanın bulunduğu kesimin, Dede Mezarı Nekropolü'nün güney sınırını oluşturduğunu düşünmemize neden olmaktadır. Ancak, önümüzdeki yıllarda mezarlık alanında yapacağımız yeni jeofizik çalışmaları

ve bu kesimde yapacağımız bazı sondajlar bu durumu daha açık bir şekilde anlamamızı sağlayacaktır.

Dede Mezarı Nekropolü'ndeki farklı unsurlardan birisi sadece A açma-sında rastladığımız dairesel ya da ovale yakın dikdörtgen biçimli kaya oygulardır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, -63, -76, -83 cm derinliklerde yapılan bu oyguların, şimdilik kutsal bir anlam ifade ettiğini düşünmekteyiz.

Dede Mezarı Nekropolü'nde ele geçen çanak-çömlek parçaları ise kendi içerisinde homojen bir grup oluşturmaktadır. Bu durum hamur, astar ve form özellikleri ile kendini gösterir. Hamurda kahverengi-kırmızı ve tonları, astarta ise daha çok kırmızı ve tonları hakimdir. Bu nekropol buluntuları doğal olarak çoğunlukla küp parçalarıdır. Bu parçalardaki bezemeler ise daha çok oluk ve yiv bezemelidir. Buradaki çanak-çömleklerin bir kısmında gövdede görülen yiv bezemeler, bölgedeki İTÇ özelliklerinin devamı gibi görülebilir. Ancak bölgede yaptığımız yüzey araştırmaları, Afyonkarahisar'ın özellikle doğu-kuzeydoğu kesiminde İTÇ'da yiv bezeme geleneğinin yoğun olmadığını ortaya koymaktadır.

Arkeolojik malzeme, radiokarbon tarihlenmesi ile paralel değerlendirilmektedir. Örneğin A1 taş-sandık mezarı kemik bulgularından elde edilen M. Ö. 1620-1520 yılları (ortalama M. Ö. 1530), A1-2 emzikli/dikey kulplu çömlekçiği ve A1-3 kaideli ve basit formlu kasenin tarihlenmesinde önemli bir unsur olmuştur. Nitekim, yukarıda da belirttiğimiz gibi bu çömlekçik ve kasenin yakın benzerleri Beycesultan IVb (M. Ö. 1650-1550) ve IVa (M. Ö. 1550-1450) buluntuları arasında görülür.

Dede Mezarı yakınlarında Asarcık, Bozyer, Dura Yeri, Çalışlar ve Yanarlar Nekropolü gibi OTÇ nekropollerinde bulunmaktadır. Ayrıca bu kesimde bu nekropollere ait olan Söğütlüpınar Yerleşmesi, Asarcık Höyük, Köy Kalesi, Çalışlar, İnerönü, Çayır Mevkii I ve muhtemelen Bolvadin Höyük/Üçhöyük gibi yerleşmeler vardır. Bu durum Afyonkarahisar çevresinde OTÇ kültürlerinin varlığını kanıtlamaktadır. Batı/kuzeybatıda Kütahya ve Eskişehir kesimine kadar uzanan alanda rastlanan ve benzer kültür buluntularını veren malzemeler Orta Anadolu'dan Batı Anadolu'ya uzanan bir alanda olasılıkla ortak değerlere sahip bir kültür bölgesinin varlığına işaret etmektedir. Bu durum, kendisini gömü tipleri ve mezar hediyeleri başta olmak üzere birçok kültürel unsurla belli etmektedir.

Bu bölge dağlık bir alanda yer aldığı için, buradaki kaplar daha çok yerel özellikler göstermektedir. Yine, bu kültür unsurlarının Kütahya ve Eskişehir örneklerinde olduğu gibi geniş bir alana kadar yayıldığı anlaşılmaktadır. Buluntulardan yola çıkarak biz, Dede Mezarı Nekropolü'ne en yakın örneklerin, şimdilik Yanarlar, Çavlum, Ağızören ve Sarıket Nekropollerinde olduğunu düşünmekteyiz.

Nitekim Dede Mezarı küp mezarlarından küçük buluntularına kadar, bütün malzemelerin hemen hemen en yakın benzerlerini Yanarlar Nekropolü'nde görmek mümkündür. Bu durum, aralarında yaklaşık 10 km mesafe bulunan bu iki nekropolün, çağdaş olduğunun da bir kanıtı olmalıdır.

Bölgedeki OTÇ nekropollerini ve yerleşmeleri, Bolvadin kesiminden Dişli Kasabası'na, oradan da Yukarı Çaybelen, Seydiler, Asarcık ve Mallica üzerinden Eskişehir/Han kesimine uzanan bir dağ yolunun varlığını göstermektedir. Bu konu ile ilgili ayrıntılı değerlendirmeler bölgede yapılacak yeni çalışmalarla daha kesin temeller üzerine oturtulacaktır.

K. Emre, Yanarlar Nekropolü'nün Asur Ticaret Kolonilerinin Geç Evresi ve Eski Hitit Krallığı Çağı (Beycesultan V'in sonu IV) arasında kullanıldığını belirtmektedir⁶¹. Dede Mezarı buluntuları ve kemik bulgular üzerinde yapılan ilk değerlendirmeler ise, bu alanın M. Ö. XX. yüzyıl sonları ve XVI. yüzyılın son çeyreği arasında (Karum II- Beycesultan IVa) kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir⁶². Ancak, diğer değerlendirmelerimizde olduğu gibi, bu konudaki en genel sonuçların da, gelecek yıllarda yapılacak çalışmalarla ortaya konacağı bilinmelidir.

K. Emre, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın Geç evresinde Kayseri Ovası'nın etkisinin yoğun bir biçimde Ankara-Sakarya bölgesinde görüldüğünü ifade eder. K. Emre'nin yaptığı ilk değerlendirmelere göre Kusura buluntuları (C Evresi- Kültepe Ib), Assur Koloni kaplarının batıdaki Afyonkarahisar'a kadar ulaşmış olduğunu göstermektedir⁶³.

⁶¹ Emre 1978, 65.

⁶² Lamb 1937, 2 vdd., Lamb 1938, 217 vdd.; Özgüç 1974, 149 vdd.; Emre 1978, 65 vd. J. Seeher, Demircihöyük-Sarıket Mezarlığı'nın Karum döneminin erken bir evresinde (Karum-Kaneş II) kullanılmaya başladığını gösteren zayıf da olsa bazı belirtiler olduğundan söz etmektedir. Burası Eski Hitit dönemine kadar kullanılmıştır. Bkz. Seeher 2000, 230.

⁶³ K. Emre bu ilk değerlendirmelerinde, bu malzemelerin Kusura'dan daha batıya yayıldığı hakkında hiçbir buluntu olmadığını, ancak Beycesultan II'de bulunan bazı gaga ağızlı testilerin ağız ve gövde formunun, Alışar ve Kültepe geç evre kaplarına benzediğini bildirmektedir. Bkz. Emre 1963, 97 vd.

T. Özgüç ise, Emirdağ-Bolvadin-Çay kesiminde incelediği bir grup kap ile ilgili değerlendirme yaparken, bunların Orta Anadolu kapları ile ilintili olduğunu bildirmektedir. T. Özgüç'e göre, bunlar Asur Ticaret Kolonilerinin son evresi olan Ib ile çağdaştır⁶⁴.

Yukarıda söz ettiğimiz gibi, Afyonkarahisar'ın doğusunda, içinde Yanarlar ve Dede Mezarı nekropollerinin bulunduğu Paşadağ ve çevresinde başka birçok OTÇ nekropolü ve yerleşmesi bulunmaktadır. Bunun dışında, Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi'ne bu çevreden ve bu dönemlere ait çok sayıda buluntu geldiği de bilinmektedir. Bu durum, bölgenin OTÇ'da sanıldığı kadar aksine belli bir yerleşim yoğunluğuna sahip olduğunu ve bu kesimin OTÇ'ı ile ilgili bilgilerimizin sınırlı olmasının araştırmaların yetersizliğinden kaynaklandığını ortaya koymaktadır.

Bütün bu değerlendirmelerin sonucunda, bu kesimdeki OTÇ kültürlerinin açık bir şekilde anlaşılması için başlıca bir yerleşmede arkeolojik bir kazı yapılmasının gerekli olduğunu söyleyebiliriz. Biz, bölgede Çayır Mevkii 1, Bolvadin/Üçhöyük veya Dede Mezarı Nekropolü'nün yerleşmesi olduğunu düşündüğümüz Köy Kalesi yerleşmelerinden birisinde yapılacak arkeolojik bir kazının bu problemleri açıklığa kavuşturabileceğini ummaktayız.

⁶⁴ Özgüç 1974, 152.

ENVANTER LİSTESİ***Cizim No** : 12**Envanter No** : DM05-A2**Buluntu Merkezi** : Dede Mezarı Nekropolü, Bayat, Afyonkarahisar**Buluntu Adı** : Küçük boy küp**Ağız Çapı** : 30.6**Yükseklik**: 47.6**Gövde Çapı**: 38.2**Dip/Kaide Çapı** : 7**Kalınlık** : 0.8-1**Hamur Rengi** : Açık kahverengi**Hamur Katkısı** : İnce kumlu, bol mika, kireç, taşçık katkılı**Astar Rengi** : Kahverengi**Yüzey Dokusu** : Açkısız**Bezeme** : Ağız altından omurgaya kadar paralel ve çok ince yiv bezemeli**Pişme Durumu** : Orta**Yapım Tekniği** : Çark**Form** : Dışa kıvrık dudaklı, yuvarlatılmış gövdeli, düz dipli küp**Dönemi** : OTC**Cizim No** : 13**Envanter No** : DM05-B1**Buluntu Merkezi** : Dede Mezarı Nekropolü, Bayat, Afyonkarahisar**Buluntu Adı** : Büyük boy küp**Ağız Çapı** : 56.5**Yükseklik**: 130**Gövde Çapı**: 65.5**Dip/Kaide Çapı** : 14**Kalınlık** : 2-3**Hamur Rengi** : Açık kahverengi**Hamur Katkısı** : Orta-kaba kum, mika, taşçık, kireç, saman**Astar Rengi** : Kırmızımsı kahverengi**Yüzey Dokusu** : Hafif pürüzlü**Bezeme** : Ağız altında paralel üç bant bezeme var. Bu bezemenin altında çivi şeklinde, dikey ve sıralı kabartmalar var. Gövdeden dip kısmına doğru aynı bant bezeme dizisinden dört sıra daha var.**Pişme Durumu** : Orta**Yapım Tekniği** : Çark**Form** : Kapalı ağızlı, dışa kıvrık dudaklı, yuvarlatılmış gövdeli, düz kaide dipli küp**Dönemi** : OTC

* Ağız çapı, yükseklik, gövde çapı, dip/kaide çapı ve kalınlık gibi ölçüler cm olarak verilmiştir.

Cizim No : 14

Envanter No : DM05-C1

Buluntu Merkezi : Dede Mezarı Nekropolü, Bayat, Afyonkarahisar

Buluntu Adı : Orta boy küp

Ağız Çapı : 37

Yükseklik: 74

Gövde Çapı: 48.5

Dip/Kaide Çapı : 7.5

Kalınlık : 1.5-1.7

Hamur Rengi : Açık kahverengi

Hamur Katkısı : Orta-kaba kum, mika, taşçık, kireç, saman

Astar Rengi : Açık kahverengi

Yüzey Dokusu : Hafif pürüzlü

Bezeme : -

Pişme Durumu : Orta

Yapım Tekniği : Çark

Form : Kapalı ağızlı, dışa kıvrık dudaklı, yuvarlatılmış gövdeli, düz dipli, gövdede dikey çift kulplu küp

Dönemi : OTÇ

Cizim No : 15

Envanter No : DM05-C2

Buluntu Merkezi : Dede Mezarı Nekropolü, Bayat, Afyonkarahisar

Buluntu Adı : Küçük boy küp

Ağız Çapı : 32.8

Yükseklik: 43.2

Gövde Çapı: 44.4

Dip/Kaide Çapı : 14.4

Kalınlık : 0.8-1.6

Hamur Rengi : Açık kahverengi

Hamur Katkısı : Orta-kaba kum, mika, taşçık, kireç, saman

Astar Rengi : Kahverengi

Yüzey Dokusu : Hafif pürüzlü

Bezeme : Ağızın altından kulba kadar 6 sıra paralel oluk bezemeli, iki kulbun tam ortasında ve paralel oluk bezemelerin en altındaki ile keskin omurga arasında "hayat ağacı" motifli

Pişme Durumu : Orta

Yapım Tekniği : Çark

Form : Kapalı ağızlı, dışa kıvrık dudaklı, keskin omurgalı, kaideli, gövdede dikey çift kulplu küp

Dönemi : OTÇ

Cizim No : 16

Envanter No : DM05-A1.1
 Buluntu Merkezi : Dede Mezarı Nekropolü, Bayat, Afyonkarahisar
 Buluntu Adı : Küçük kase

Ağız Çapı : 7.9   **Yükseklik:** 3   **Gövde Çapı:** 6.5
 Dip/Kaide Çapı : 2   **Kalınlık :** 0.3-0.4
 Hamur Rengi : Kiremit
 Hamur Katkısı : İnce kumlu, yoğun mika, kireç ve taşçık katkı
 Astar Rengi : Kırmızımsı kahverengi
 Yüzey Dokusu : Hafif pürüzlü
 Bezeme : -
 Pişme Durumu : İyi
 Yapım Tekniği : Çark
 Form : Dışa dönük ağızlı, kaideli ve basit formlu küçük kase
 Dönemi : OTÇ

Cizim No : 17

Envanter No : DM05-A1-2
 Buluntu Merkezi : Dede Mezarı Nekropolü, Bayat, Afyonkarahisar
 Buluntu Adı : Küçük çömlek

Ağız Çapı : 3.7   **Yükseklik:** 8.2   **Gövde Çapı:** 8.3
 Dip/Kaide Çapı : 4.3   **Kalınlık:** 0.2-0.3
 Hamur Rengi : Kahverengi
 Hamur Katkısı : İnce kumlu, yoğun mika, kireç ve taşçık katkı
 Astar Rengi : Koyu kül rengi
 Yüzey Dokusu : Çok silik açkılı
 Bezeme : -
 Pişme Durumu : İyi
 Yapım Tekniği : Çark
 Form : Emzikli, düz dipli, dışa dönük dudaklı, dikey tek kulplu küçük çömlek
 Dönemi : OTÇ

Cizim No : 18

Envanter No : DM05-B1-1
 Buluntu Merkezi : Dede Mezarı Nekropolü, Bayat, Afyonkarahisar
 Buluntu Adı : Küçük testi

Ağız Çapı	: 7.6	Yükseklik: 18	Gövde Çapı: 12.5
Dip/Kaide Çapı	: -	Kalınlık: 0.5-0.8	
Hamur Rengi	: Açık kahverengi		
Hamur Katkısı	: İnce kumlu, yoğun mika, kireç ve taşçık katkılı		
Astar Rengi	: Açık kahverengi		
Yüzey Dokusu	: Çok silik açkı izleri var		
Bezeme	: Ağzın hemen altında 2 paralel oluk bezeme, omuz kısmından omurgaya kadar derin olmayan paralel oluklar, dip kısmında çok ince paralel yiv bezeme ve yonca ağzın akıtacak kısmında-dışta 3 adet çentik bezeme		
Pişme Durumu	: İyi		
Yapım Tekniği	: Çark		
Form	: Yonca ağızlı, sivri dipli, yuvarlatılmış gövdeli, dikey tek kulplu testi		
Dönemi	: OTÇ		

BİBLİYOGRAFYA

- AKYURT, İ. M. 1998, *M. Ö. 2. Binde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri*, Ankara.
- BİLGİN, A. N. 2002, "Çavlum Köyü Mezarlığı Eskişehir Alpu Ovası'nda Yeni Bir Orta Tunç Çağı Mezarlığı", *Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, I-3, 39-102.
- BİLGİN, A. N. 2004, "2002 Yılı Çavlum Köyü Mezarlık Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XXV/1, 139-146.
- BİLGİN, A. N. 2005, *Çavlum, Eskişehir Alpu Ovası'nda Bir Orta Tunç Çağı Mezarlığı*, Eskişehir.
- EMRE, K. 1978, *Yanarlar, Afyon Yöresinde Bir Hitit Mezarlığı, A Hitite Cemetery Near Afyon*, Ankara.
- EMRE, K. 1963, "The Pottery of the Assyrian Colony Period According to the Building Levels of the Kaniş Karum", *Anadolu/Anatolia*, VII, 87-99.
- KOÇAK, Ö. 2004, *Erken Dönemlerde Afyonkarahisar Yerleşmeleri*, Kömen Yayınevi, Konya.
- KOÇAK, Ö. 2006, "Afyon İli ve İlçeleri Yüzey Araştırmaları 2004", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXIII, 1-16
- KORFMANN, M. 1986, "Vorbericht Über die Ergebnisse der Grabungen am Beşik-Yassitepe, Beşik-Sivritepe und Beşik-Gräberfeld", *Archäologischer Anzeiger*, 78, 47-52.

- KORFMANN, M. 1987, "Beşik-Yassitepe ve Beşik-Mezarlığı 1985 Ön Raporu", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, VIII, 263-271.
- KORFMANN, M. 1988, "Ausgrabungen an der Bucht vor Troia", *Tübingen Blätter*, 78, 47-52.
- LAMB, W. 1937, "Excavations at Kusura near Afyon Karahisar", *Archaeologia*, LXXXVI, 1-64, pl. 1-8.
- LAMB, W. 1938, "Excavations at Kusura near Afyon Karahisar", *Archaeologia*, LXXXVII, 217-273, pl. 78-84.
- LLOYD, S.-MELLAART, J. 1965, *Beycesultan, Vol.II, Middle Bronze Age Architecture And Pottery*, London.
- MELLINK, M. 1956, *A Hittite Cemetery at Gordion*, Philadelphia.
- ORTHMANN, W. 1967, *Das Gräbelfeld bei Ilca*, Wiesbaden.
- ÖZGÜÇ, T. 1948, *Ön Tarihte Anadolu'nun Ölü Gömme Adetleri*, Ankara.
- ÖZGÜÇ, T.- N. ÖZGÜÇ 1953, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Kültepe Kazısı Raporu 1949/ Ausgrabungen in Kültepe Bericht Über Die Im Auftrage der Türkischen Historischer Gesellschaft, 1948 Durchgeführten Ausgrabungen*, Ankara.
- ÖZGÜÇ, T. 1974, "Five Vessels Belonging to the Late Assyrian Trading Colony Period", *BaM (Baghdader Mitteilungen)*, 7, 149-153.
- SEEHER, J. 1991, "Die Nekropole von Demircihüyük-Sariket Grabungskampagne 1990", *İstanbul Mitteilungen*, 41, 97-119.
- SEEHER, J. 1992, "Die Nekropole von Demircihüyük-Sariket Grabungskampagne 1991", *İstanbul Mitteilungen*, 42, 5-19.
- SEEHER, J. 2000, *Die Bronzezeitliche Nekropole von Demircihöyük-Sariket: Ausgrabungen des Deutschen Archäologischen Instituts in Zusammenarbeit mit dem Museum Bursa 1990-1991*, Tübingen.
- TÜRKTÜZÜN, M. 2002, "Kütahya İli, Merkez, Ağızören Köyü'ndeki Hitit Nekropolü Kurtarma Kazısı", *12. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 241-250.
- WOOLLEY, L. C. 1955, *Alalakh, An Account of the Excavations at Tell Atchana in Hatay 1937-1949*, Oxford.

RADİOKARBON TARİHLEMESİ İÇİN BİBLİYOGRAFYA

Database used

-INTCAL 98

Calibration Database

Editorial Comment

-Stuiver, M., van der Plicht, H., 1998, Radiocarbon 40 (3), pxii-xiii

INTCAL 98 Radiocarbon Age Calibration

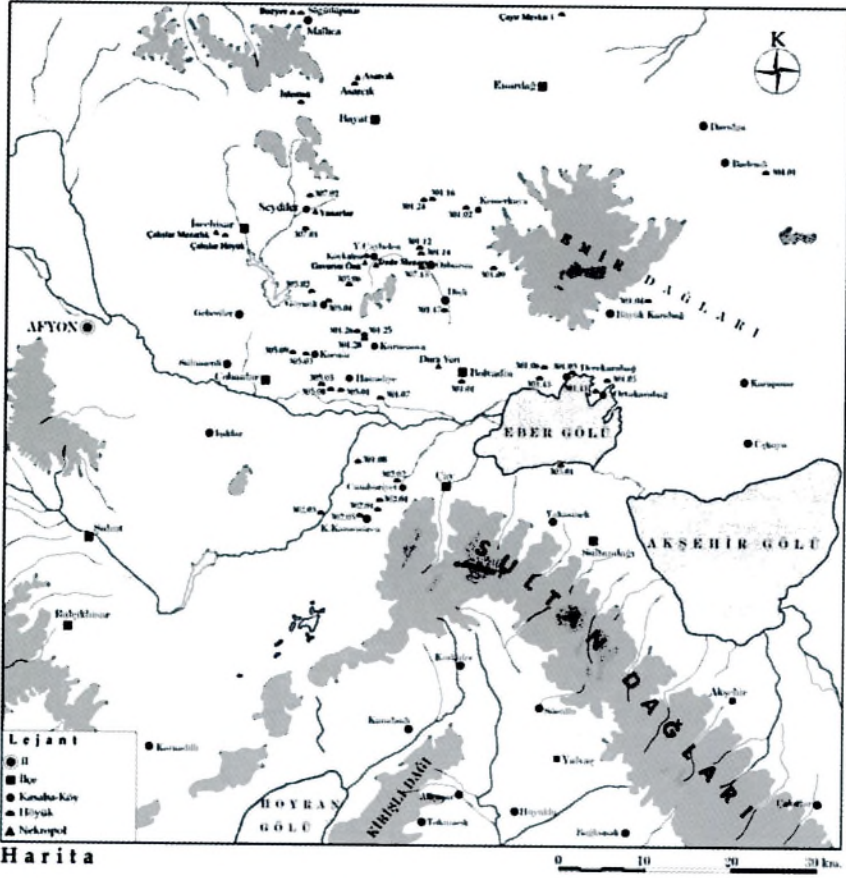
-Stuiver, M., et. al., 1998, Radiocarbon 40 (3), p 1041-1083

Mathematics

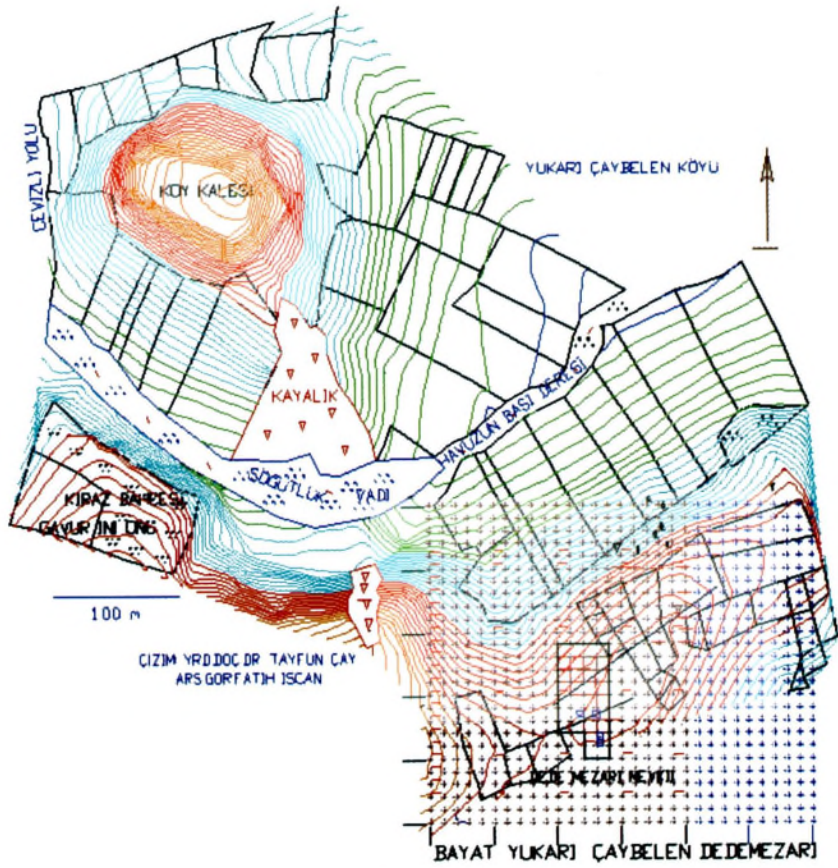
A Simplified Approach to Calibrating C14 Dates

-Talma, A. S., Vogel, J. C., 1993, Radiocarbon 35 (2), p 317-322.

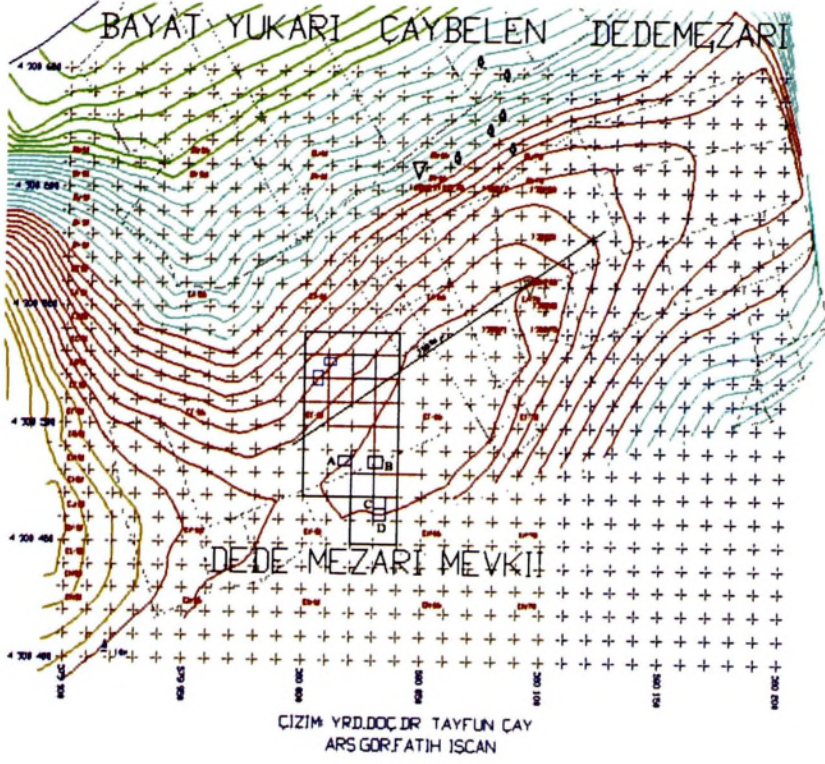

M. Üyümez - Ö. Koçak - A. İlaşlı - T. Çay - F. İşcan

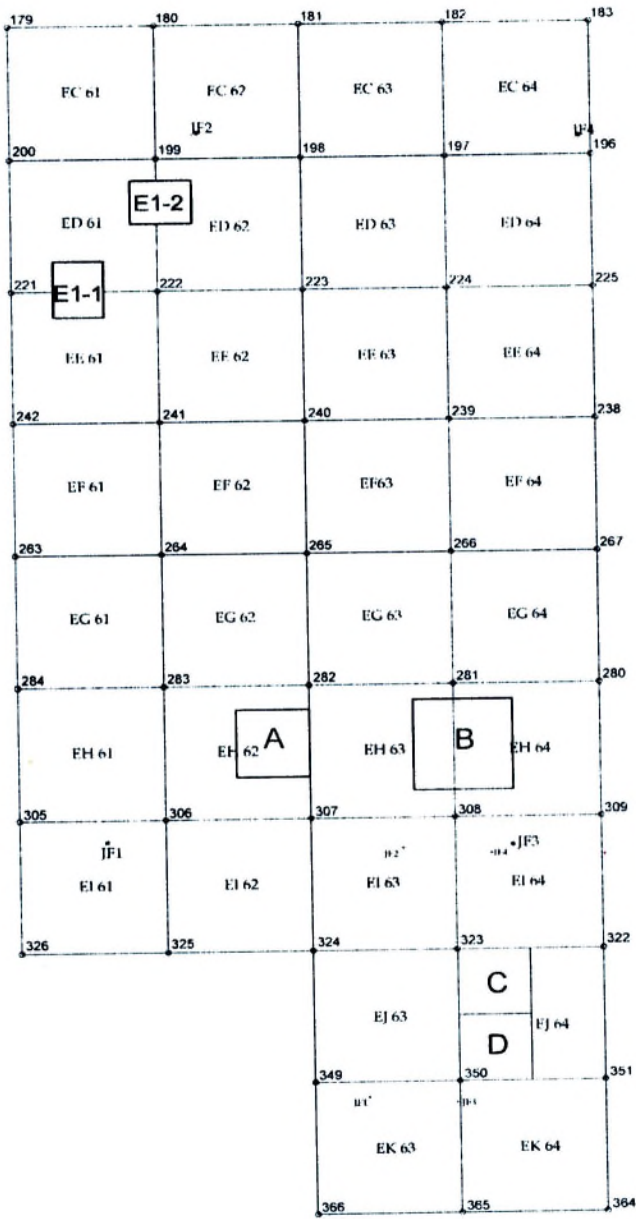

Çizim 1

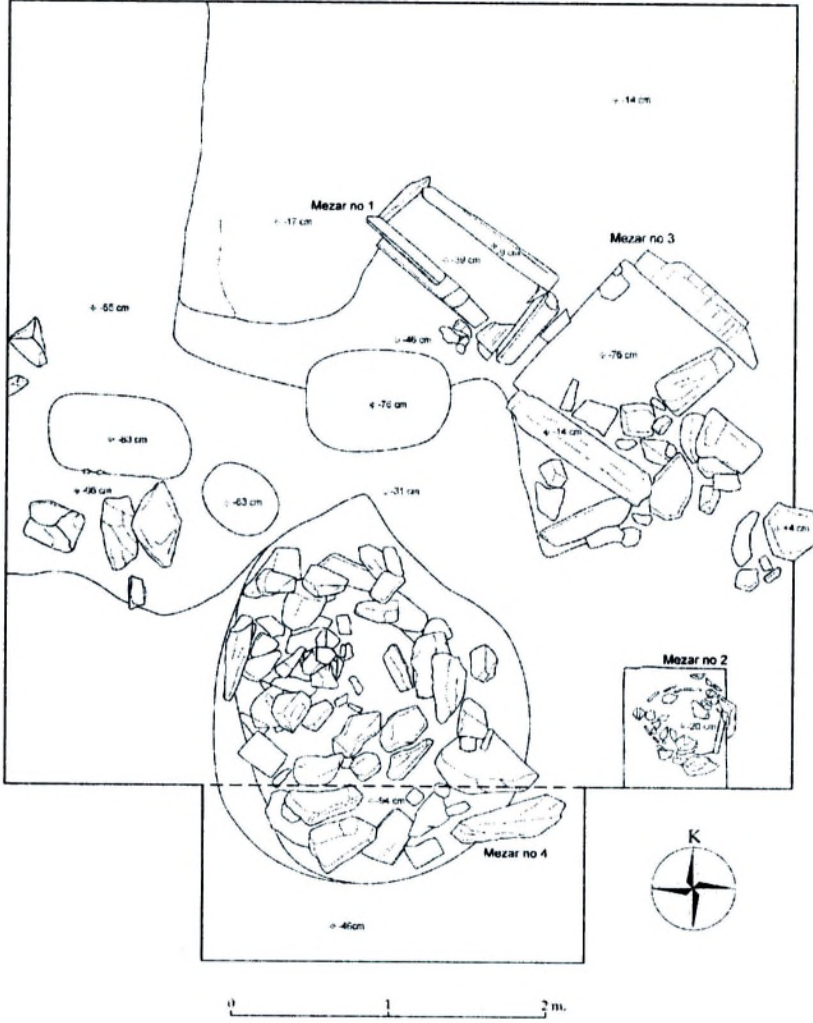
Çizim 2

M. Üyümez - Ö. Koçak - A. İtaşlı - T. Çay - F. İşcan

Çizim 3

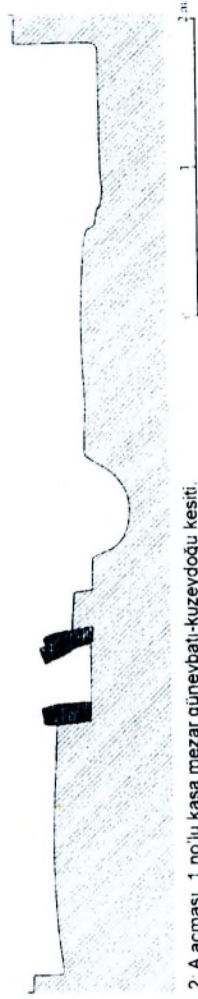

Çizim 4 - A açması planı ve mezar buluntu durumu

1- A açması, 1-3 no lu kasa mezar kuzeybatı-güneydoğu kesiti.

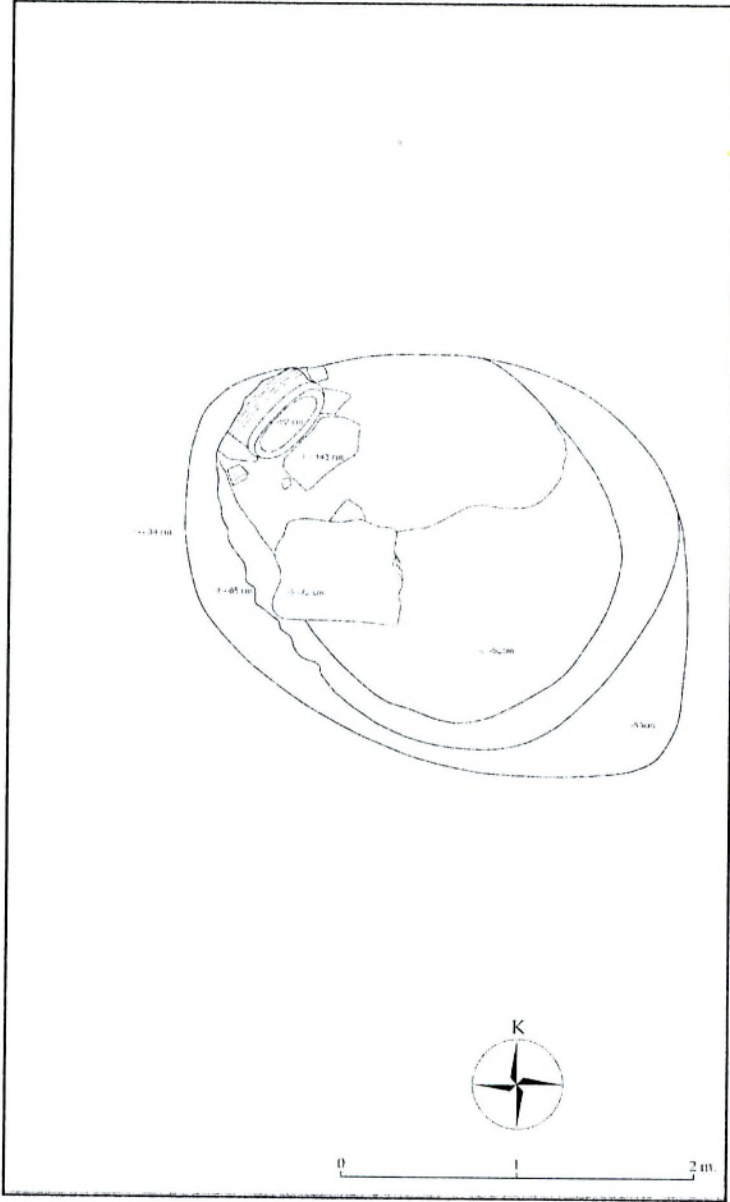

2- A açması, 1 no lu kasa mezar güneybatı-kuzeydoğu kesiti.

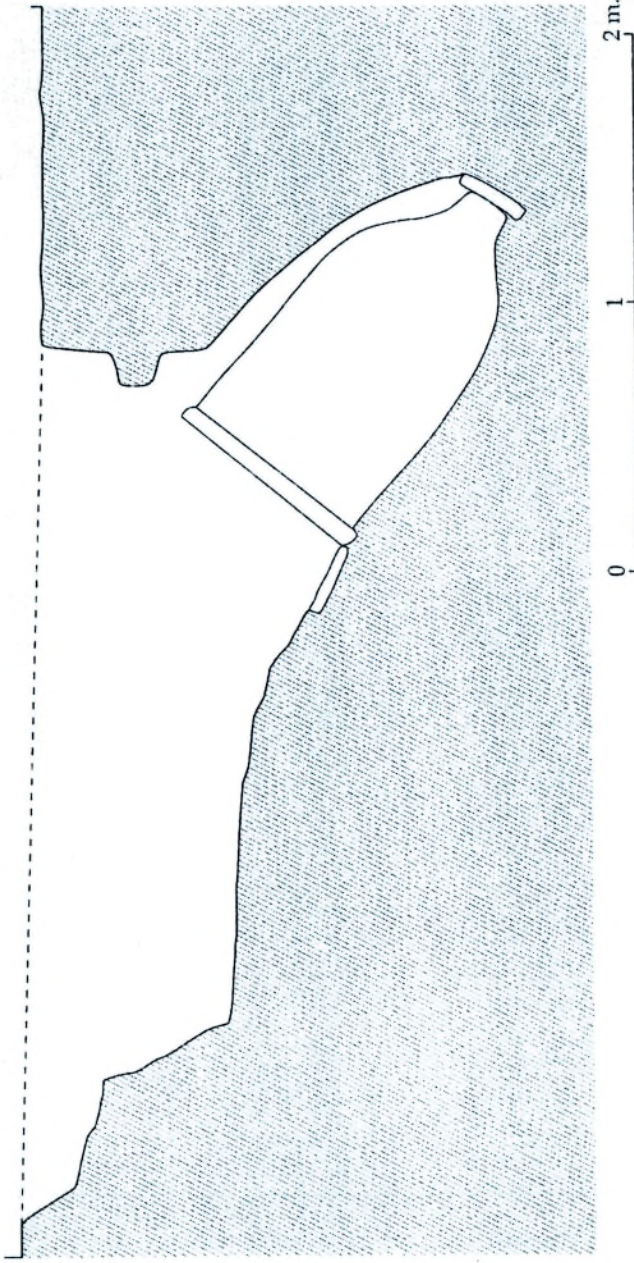
3- A açması, 3 no lu kasa mezar güneybatı-kuzeydoğu kesiti.

Çizim 5

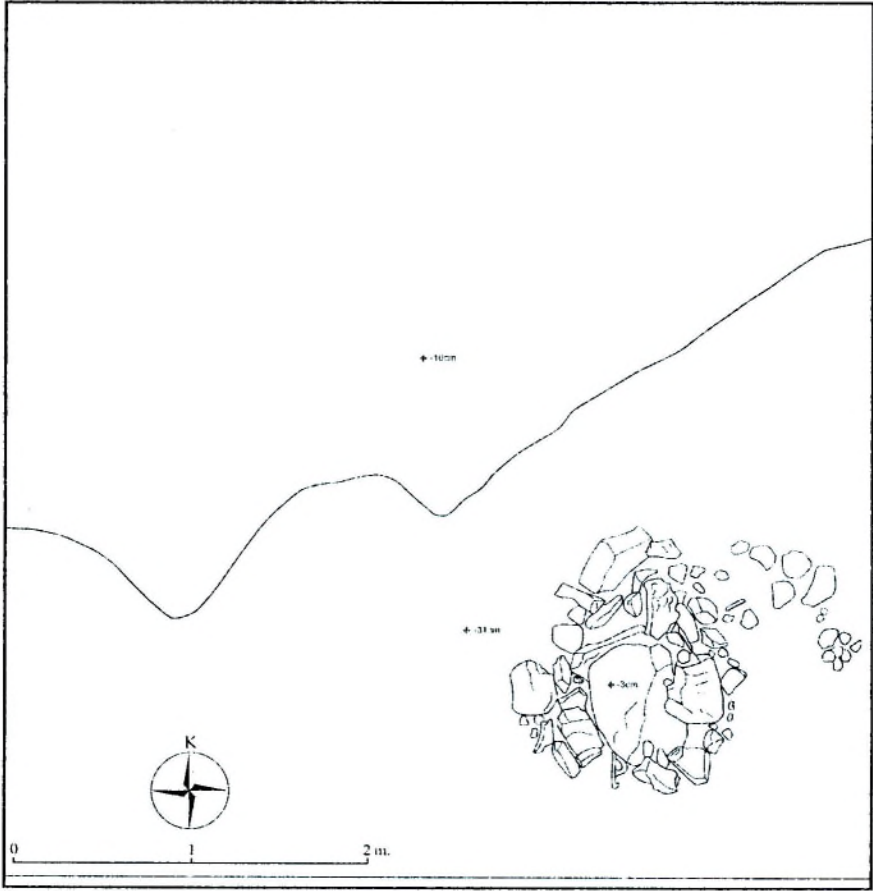
Çizim 6 - B açması planı ve mezar bulutu durumu

M. Üyümez - Ö. Koçak - A. İlaşlı - T. Çay - F. İşcan

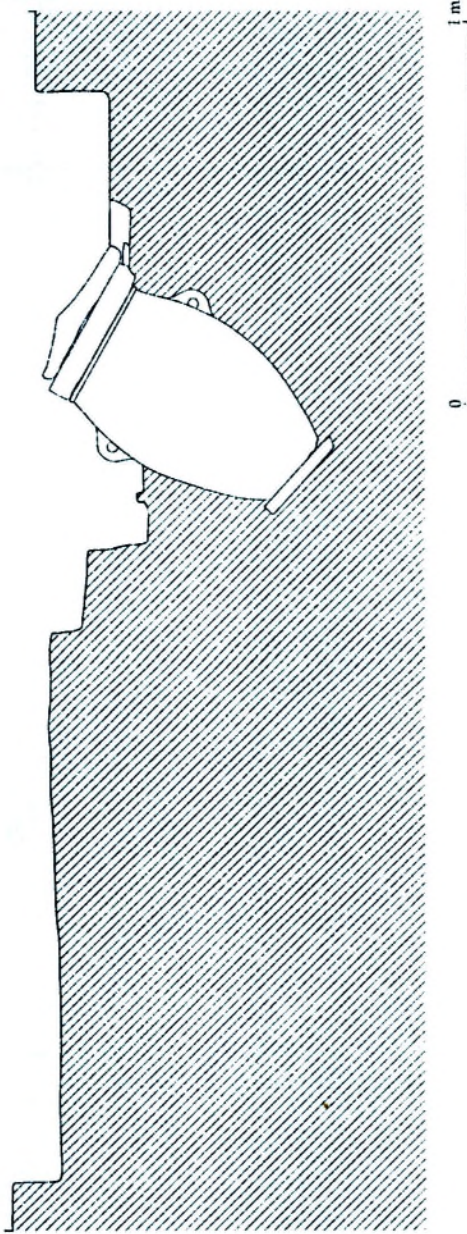

Çizim 7 - B açması, 1 no'lu küp mezar kuzeybatı - güneydoğu kesiti

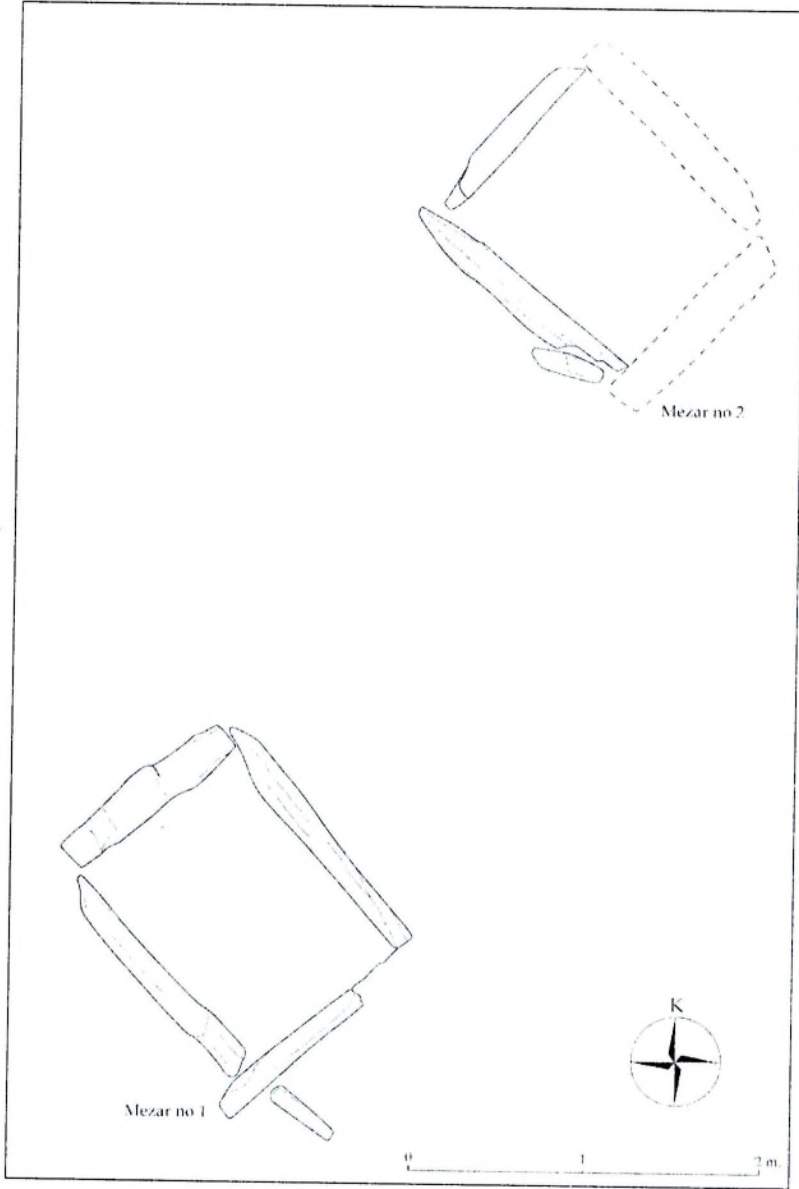
M. Üyümez - Ö. Koçak - A. İlaslı - T. Çay - F. İşcan

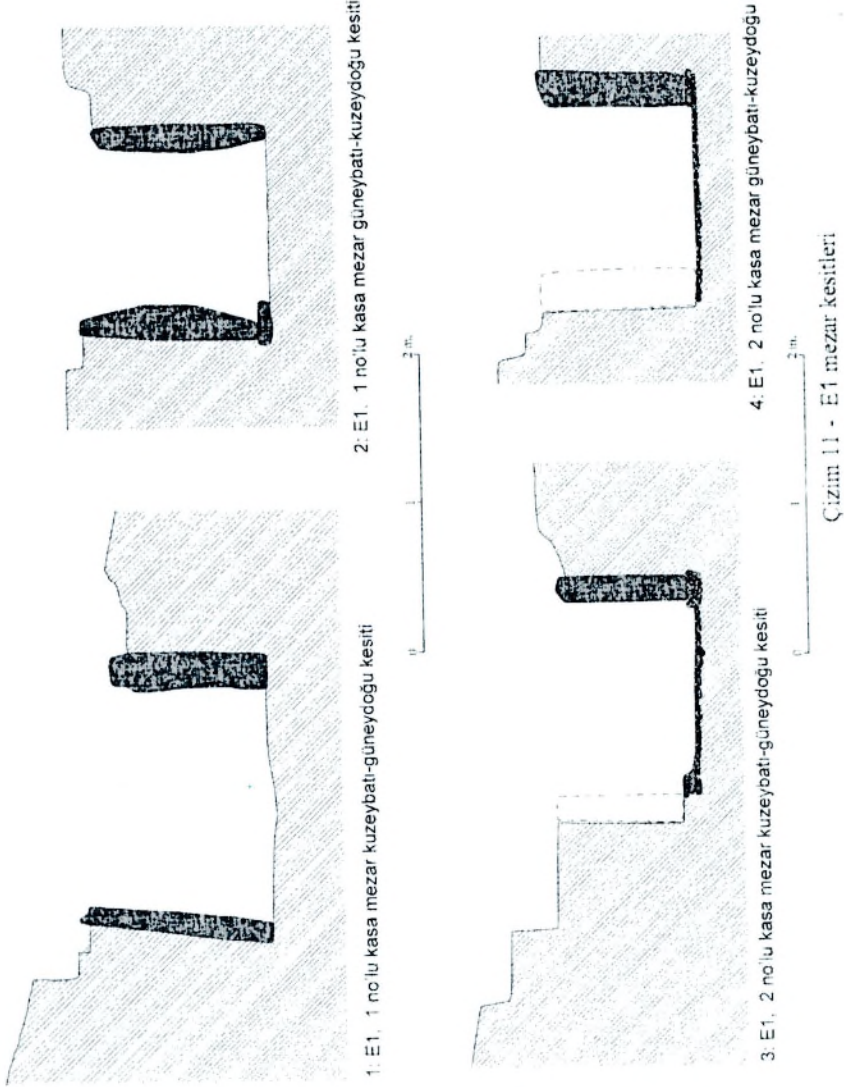
Çizim 8 - C açması planı ve mezar buluntu durumu

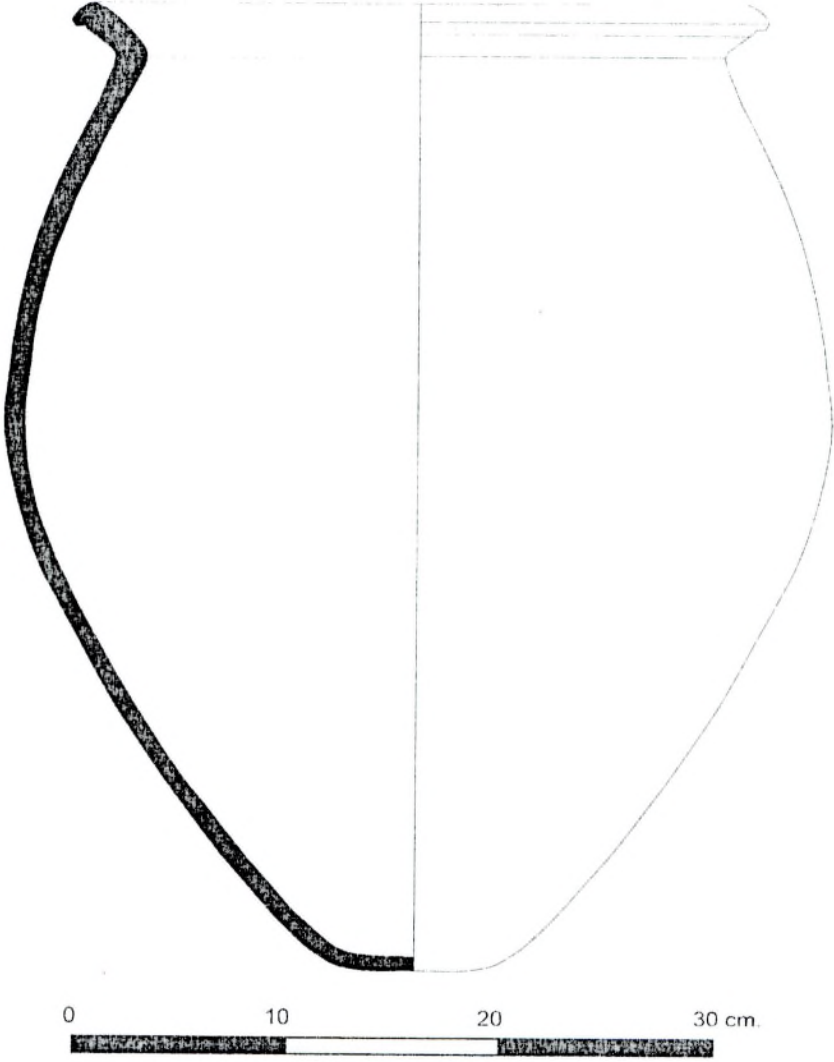
Çizim 9 - C açması, 1 no'lu küp mezar kuzeybatı-güneydoğu: A-A kesiti

Çizim 10 - El. 1-2 no'lu kasa mezar planı

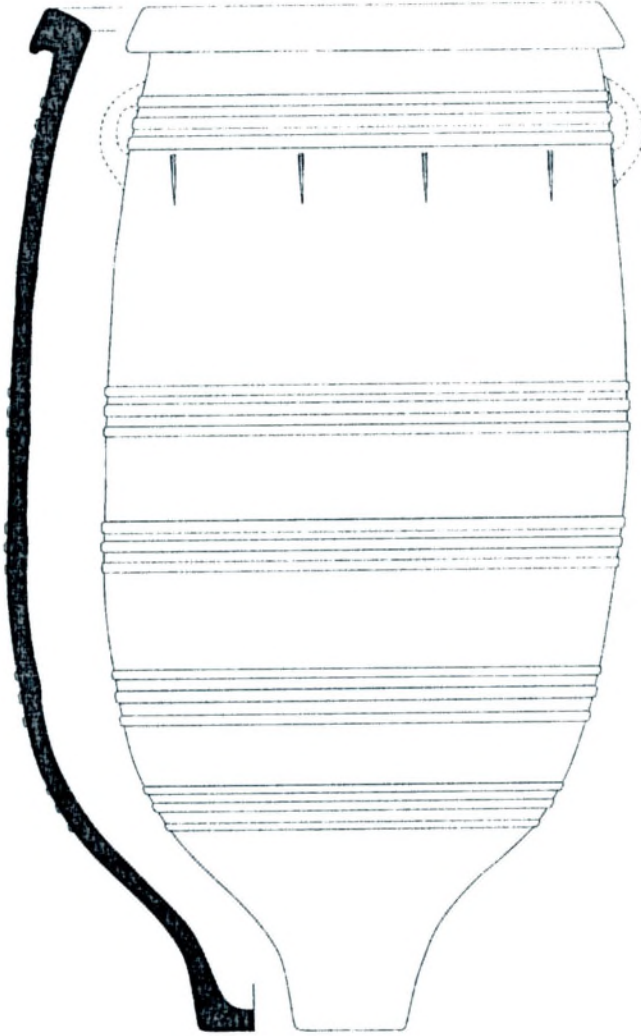

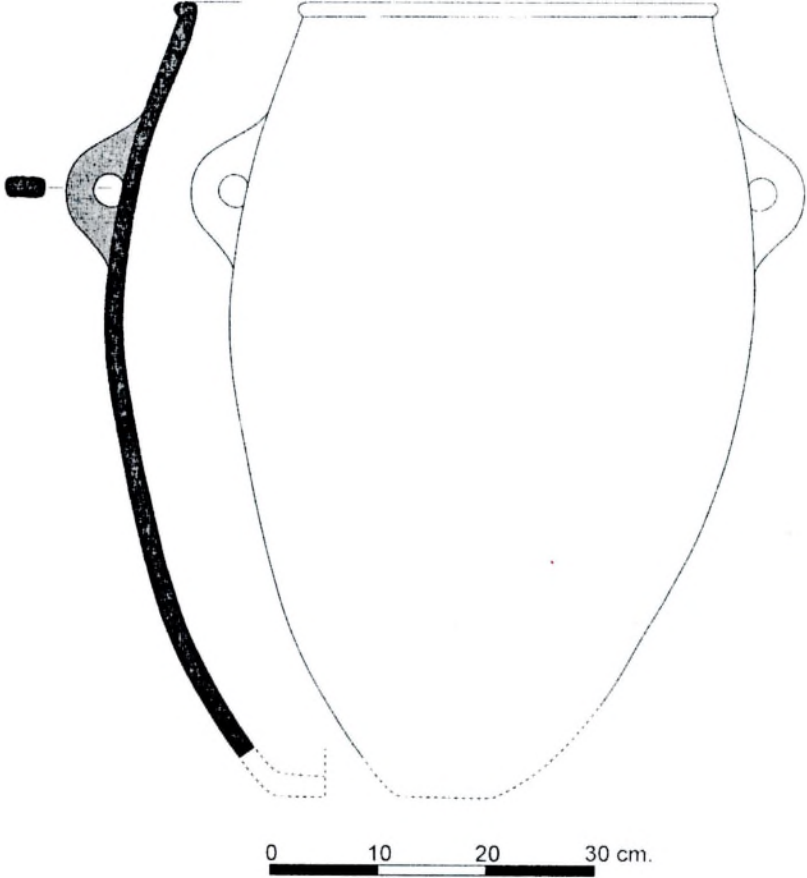
Çizim 12 - A2 mezar küpü

M. Üyümez - Ö. Koçak - A. İlaşlı - T. Çay - F. İşcan

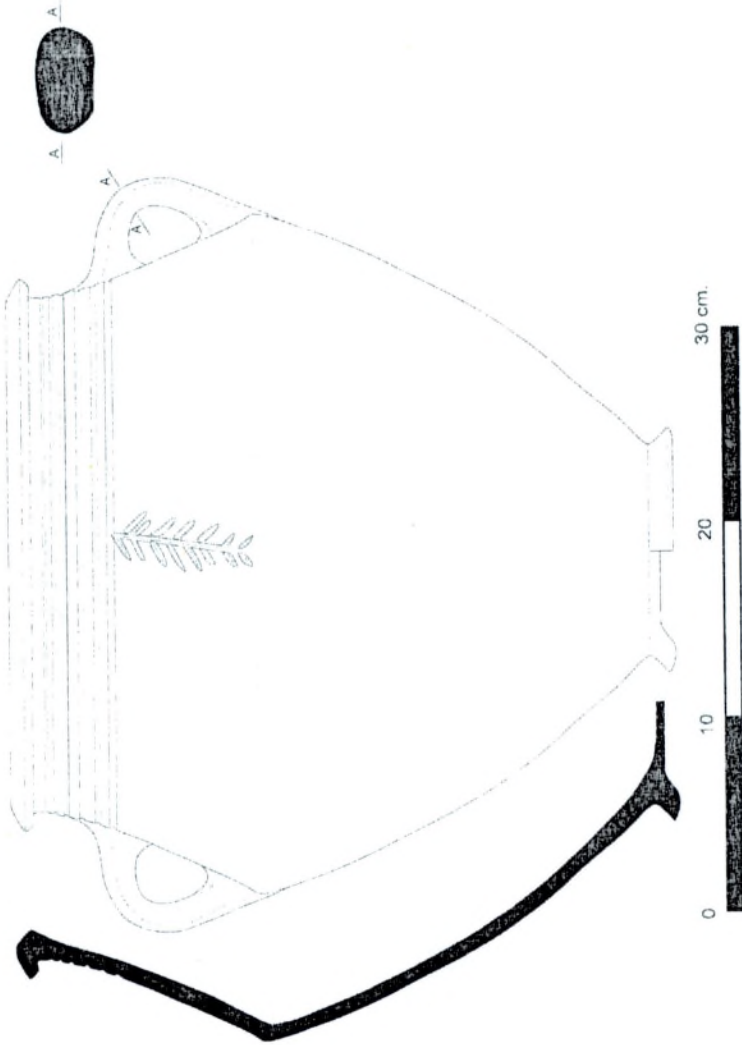

0 10 20 30 cm.

Çizim 13 - B1 mezar testisi

Çizim 14 - C1 mezar küpü

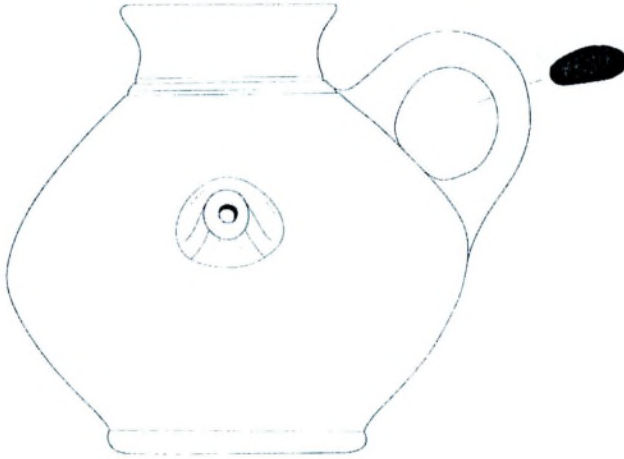
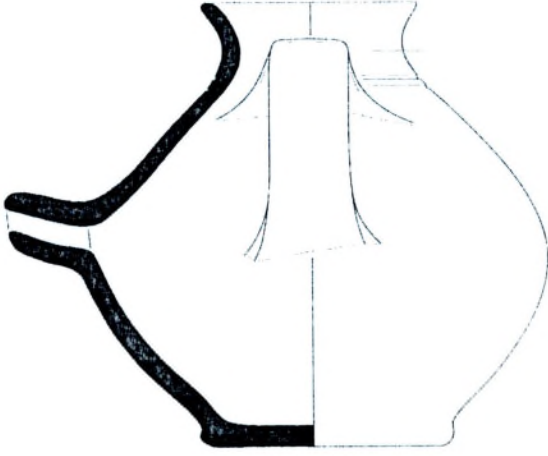

Çizim 15 - C1-1 mezar küpü desteği

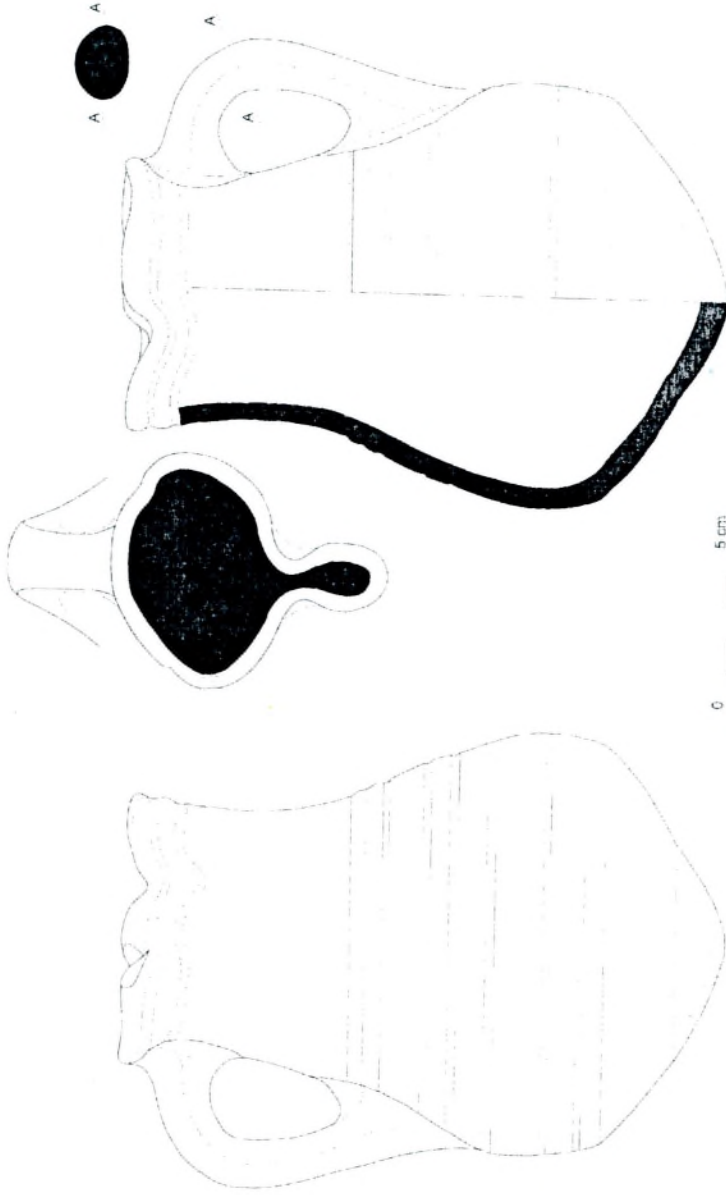
Çizim 16 - A1-I kase

M. Üyümez - Ö. Koçak - A. İlaşlı - T. Çay - F. İşcan

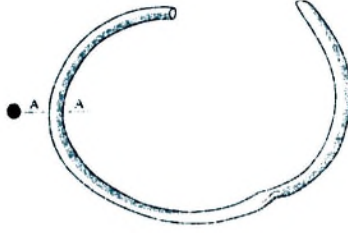
Çizim 17 - A1-2 Çömlekçik

M. Üyümez - Ö. Koçak - A. İlaşlı - T. Çay - F. Işcan

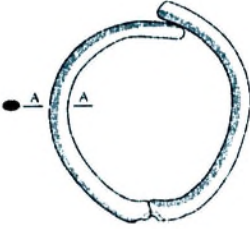

Çizim 18 - B1-1 resti

M. Üyümez - Ö. Koçak - A. İlaslı - T. Çay - F. İşcan

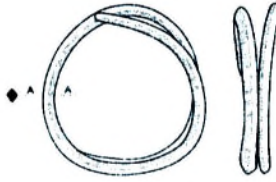
DM 05 C1- 1

DM 05 C1- 3

DM 05 C1- 2

DM 05 B açması

DM 05 A2- 1

DM 05 A4- 1

Çizim 19 - Metal buluntular ve pişmiş toprak boncuk

M. Üyümez - Ö. Koçak - A. İlaslı - T. Çay - F. İşcan

Resim 1 -Dede Mezarı Nekropolü

Resim 2 - Köy Kalesi Yerleşmesi

M. Üyümez - Ö. Koçak - A. İlaşlı - T. Çay - F. İşcan

Resim 3 - Jeodezi çalışmaları (arka plan köy kalesi yerleşmesi)

Resim 4 - Jeofizik çalışmaları

Resim 5 - A açması

Resim 6 - A1, A3 ve A4 mezarları

M. Üyümez - Ö. Koçak - A. İlaşlı - T. Çay - F. İşcan

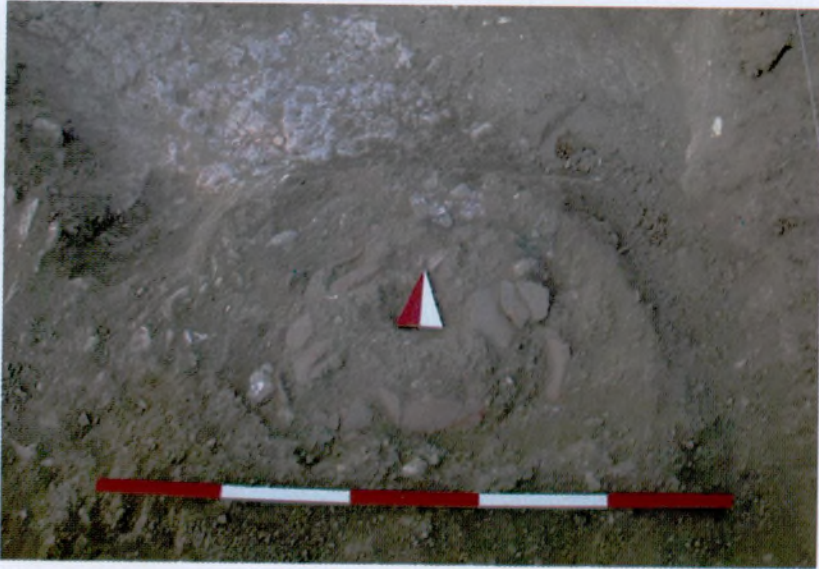
Resim 7 - A1 ve A3 sandık mezarlarının ilk çıkış anları

Resim 8 - A1 sandık mezarı ve küçük buluntular

Resim 9 - A1 sandık mezarındaki küçük buluntular

Resim 10 - A2 küp mezarı

M. Üyümez - Ö. Koçak - A. İlaşlı - T. Çay - F. İşcan

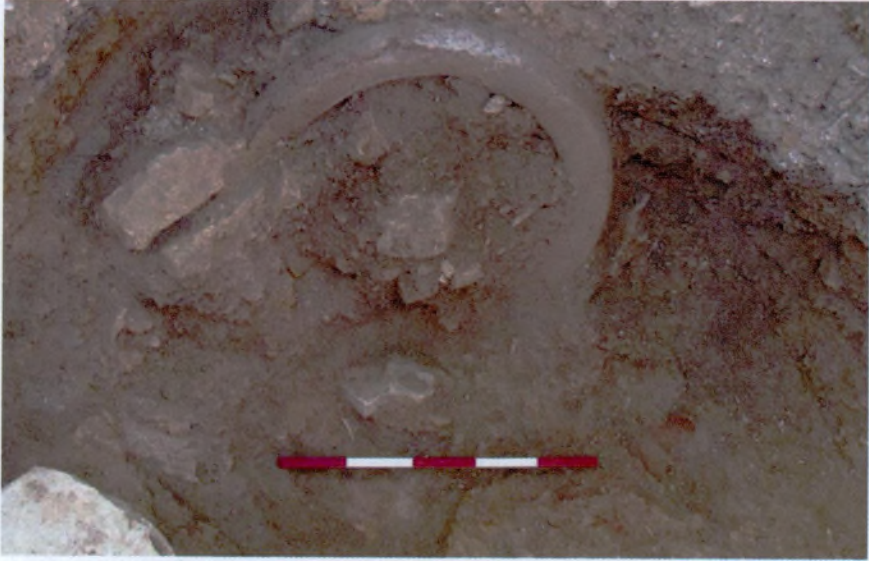
Resim 11 - A2 küp mezarı ve tunç yüzük

Resim 12 - A3 sandık mezarı

Resim 13 - B açması ve B1 küpü kapak - destek taşları

Resim 14 - B1 küpü ve B1-1 testisinin kırık parçaları

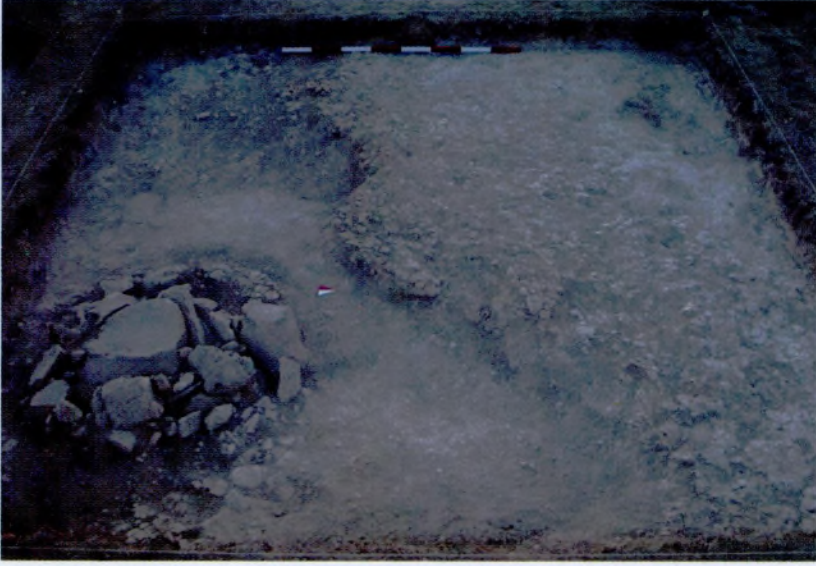

Resim 15 - B açması ve B1 küp mezarı

Resim 16 - C (arka planda) ve D açmaları

Resim 17 - C açması

Resim 18 - C1 mezar küpü

Resim 19 - C1 mezar küpü ve destek taşları

Resim 20 - C1 küp mezar içi kemik ve metal buluntular

Resim 21 - C1 küp mezar içi metal buluntular

Resim 22 - E1 Açması, I no'lu sandık mezar

M. Üyümez - Ö. Koçak - A. İlaslı - T. Çay - F. İşcan

Resim 23 - F:1 Açması 2 no'lu sandık mezar

Resim 24 - A2 mezar küpü

M. Üyümez - Ö. Koçak - A. İlaht - T. Çay - F. İşcan

0 5 cm

Resim 25 - A1-1 mezar çömleği

0 5 cm

Resim 26 - A1-2 mezar çömleği

M. Üyümez - Ö. Koçak - A. İlaslı - T. Çay - F. İşcan

Resim 27 - B1 Mezar küpü

Resim 28 - B1-1 mezar testisi

M. Üyümez - Ö. Koçak - A. İlaslı - T. Çay - F. İşcan

Resim 29 - C1 mezar küpü

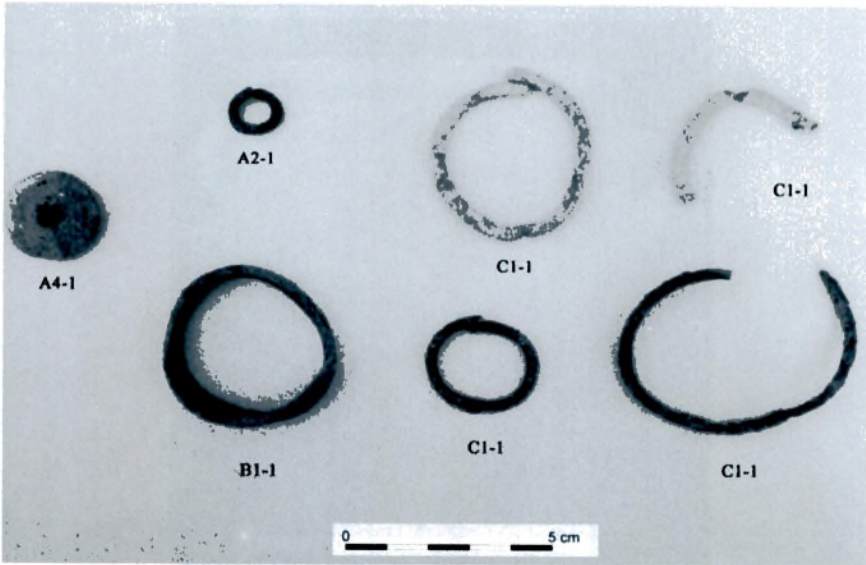

Resim 30 - C1-1 mezar destek küpü

M. Üyümez - Ö. Koçak - A. İlaşlı - T. Çay - F. İşcan

Resim 31 - C1-1 Mezar destek küpü

Resim 32 - Metal buluntular ve pişmiş toprak boncuk

ESKİ TÜRK ÇAĞINDA HAYVAN TÖZLERİNDEN DEVLET SEMBOLLERİNE

HATICE ŞİRİN USER*

Bir devletin, milletin veya belli bir topluluğun simgesi olarak kullanılan bayrakların¹, renk ve biçimle özelleştirilmesi yeni bir olgudur. Eski kültürlerde egemenlik, hükümdarlık ve savaş belgeleri niteliği taşıyan bayraklar, kutsallık atfedilen bazı hayvan veya nesnelere doğup gelişerek günümüze ulaşmış; bu süreçte biçim ve ana malzemesinde bazı değişiklikler olmuştur. Türklüğün eski çağlarında kamlık, kağanlık, bodun ve savaş simgesi olarak, hayvan kılırları takılmış tuğların kullanıldığı ve kumaş bayrakların ondan çok sonra hukuki bir mahiyet aldığı bilinmektedir (Köprülü 1944: 402). Hiç kuşkusuz, tuğlarda kullanılan kıl ve tüyler, sıradan bir canlıya ait olamazdı; bunlar Totemist-Animist inanca göre bodunu veya boyu koruduğuna inanılan kutsal bir hayvanın, bir tözün parçasıydılar. Türklerce töz kabul edilen kotuz, at, kurt ve bazı kuş türlerinin kuyruk, tüy veya yelelerinin bayrak ve sancağın ana malzemesini oluşturması, bu yazıda öne sürülen fikirlerin de temelidir².

Türklerin bayrak (<batrak) dışında, *sancak*, *çalış*, *orungu-vurungu-vurgu*, *tanguk*, *tuğ*, *beçkem* / *perçem*, *yalav*, *monçuk* sözlerini "bayrak" anlamında kullandıkları, yazılı metinlerden anlaşılmaktadır. Köken ve anlam bilgisi açısından çözülmüş olan bayrak ve sancak sözleri³ ile *çal*-*vurmak*, *saplamak*" fiilinden türediği muhtemel *çalış* (*çal-ış*) ve *ur*-*vurmak*" fiilinden türediği açık olan *vurungu*, bu çalışmanın dışında tutulmuştur. *Tanguk*, *monçuk* ve *beçkem* ise ayrı çalışmaların konusudur.

* Yrd. Doç. Dr. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

¹ Türkçe *badrak*-*batrak*-*badruk* "bayrak" sözü, "ilk defa Eski Uygurca metinlerde, Sankritçe kökenli bazı alıntı sözlerle bir arada ve kötü ruhlarla karşı koruyucu zırhlar olarak geçer." (ED: 307).

² Paganizm telakkilerine göre, bu bayrakta koruyucu ruh (Moğ. *sülde*) bulunurdu. *Sülde*, Moğolcada hem "tuğ" ve "bayrak" hem "koruyucu ruh", hem de "saadet, refah" gibi anlamlara gelir (Köprülü 1944: 412).

³ *batır*- ve *sauç*-*saplamak*" fiillerinin bayrak < *badrak* ve *sancak* sözlerine kaynak oluşturmasına dair bkz. Deny 1966; Köprülü 1944.

Burada, Türklerce kutsal sayılan hayvanların kuyruk, tüy veya yelelerine ad olan sözlerden gelişerek “bayrak” anlamına ulaşan *tuğ* ve *yalay* sözleri incelenecektir. Bu sözlerin karşıladığı nesnelere tarihsel özgeçmişindeki üretiminde töz kuyrukları ve tüylerinin kullanılmasını çıkış noktası belirleyerek, bunların Türkçe olduğunu açıklamaya çalışacağız.

***

1. **Tuğ:** Türk dili ve kültüründe, sonradan “sancak” anlamını kazanacak *tug*⁴, Proto Türk kabilelerinden kabul edilen Çıtların ayinlerinde, tanrıları eğlendirmek amacıyla destan temsili dans gösterileri yapan oyuncuların ellerindeki kalkan veya balta eşliğindeki *yak* (*kotuz* “yabani sığır”⁵) kuyruğuyla ya da tüyler ve renkli şeritlerle süslü direklerin adıydı. (Esin 2001: 96, 122, 123). Buna göre, eski Türk inanç sisteminde tuğ, bir tören veya tapınma aletidir. Kamların tuğu, bir âsâ veya sopa üzerine bağlanmış at kıllarından oluşurdu. Bu sopa, aynı zamanda “kamlık rütbesi” idi. Ayrıca, kam ilahileri ve dualarında ruhlar da kişileştirilerek “tuğ sahibi” sayılırlardı. Eski Türk kültüründe büyüklüğün simgesi “tuğ sahibi” olma idi (Ögel 1991: 117). Türklerde *tug* olgusu, tarihsel açıdan kotuz başta olmak üzere, töz sayılan hayvanların (at, kurt, avcı kuşlar vb.) tüyleri, yelesi veya kuyruğunun kargı uçlarına bağlanarak dinsel törenlerde kullanılmasıyla başlar. Sonraları kağanlık simgesi haline gelen tuğ, tepesine yalnızca kotuz ya da at kuyruğu asılmış çıplak bir gönderden ibaret olmamıştır. Tuğlara, Türklerce töz kabul edilen hayvan motifleri işlenmiş kumaşlar da eklenmiştir. Çin yıllıklarında “Batı Türkleri tuğlarının tepesine dişi kurt başı asarlar. Kağanın muhafızlarına fu-li (böri=kurt) denir.” cümleleri kayıtlıdır (Chavannes 1903: 10). Kaşgarlı Mahmut, tuğların turuncu ve al renkli kumaşlardan yapıldığını, bunun uğur sayıldığını kaydeder. Cengiz Han’dan sonra tuğların başında şahin motifi görülür. Uygur kağanlarının tahta çıkışında kurt başı tuğ dikilir

⁴ *tug*, Türk tarihinde öncelikli olarak *küv* adı verilen davula bağlanan ve onunla birlikte dikilen dinsel içerikli bir semboldür (Esin 1985: 130). *Tuğ*ün davula bağlanması geleneğinin yanı sıra, alpın atının boynuna asılan bir koruyucu ulsım işlevi taşıdığı da bilinmektedir (Esin 2001: 146).

⁵ *Kotuz* (*kotoz*)’un “yaban öküzü” anlamı bugünkü Türk şivelerinde unutulmuş görülüyor: Uyg. *kotaz* “süs olarak takılan tüy demeti; kadınların süs için saçlarına taktıkları renkli başlık; tavus kuşu, tavuk vb. hayvanların başlarındaki tüyler, sorguç” Kzk. *kotas* aynı, Krg. *kotos* aynı, Özb. *kūtas* aynı, Ttü. *kotaz- kotas-hotoz* aynı, Az., Tkm. *gotaz* aynı. Ayrıca bkz. TMEN III: 1501.

ve selamlanırdı⁶. Göktürk Devleti yıkıldıktan sonra Çin imparatorları, Türk beylerine, hatta Toharistan yabgusu gibi uzak ve eski Göktürk tâbilerine kurt başlı tuğ ile davul vermişlerdir (Ögel 1988: 2-3). Selçuklu, Osmanlı ve Akkoyunlu tarihiyle ilişkili metinlerde, at kuyruğu takılmış sancaklar *perçem*, *çalış* veya *tuğ* olarak adlandırılmıştır.

***

Tuğ, Türk dili ve kültüründe en eski zamanlardan beri son derece yaygın bir yer tuttuğu halde, bu söz bazı bilim adamları tarafından genellikle Çinceye yakıştırılmıştır: Menges, kelimenin muhtemel eski bir Çince alıntı (Çin. *dug* < *du* “bayrak”) olduğu fikrindedir (1968: 169). Räsänen, Türkçe *tuğu* Moğolca, Nanayca ve Korecedeki biçimlerle birleştirip zengin bir Altay dil ailesi verisi sunmasına rağmen Çince *duga bağlar (1969: 496). Clauson, ünlü sözlüğünde kelimeyi “kağanlık arması” anlamıyla kaydeder. Temel olarak bir tür davul veya bayrak olduğunu belirtip erken çağlardaki anlamını belirlemenin zor olduğunu söyler. Kaşgarlı'nın verdiği “ipek flama” anlamından yola çıkarak, bunun Çinlilerden alınmış bir fikir (idea) olduğunun kesinliğini dile getirir. Geleneksel Türk bayrağının atın kuyruğu veya kıllarından yapılmasını belirlediği halde, Çince *tu* “arma; bayrak” sözünün Türkçeye girmiş biçimi olduğunun kuşkuyla yer bırakmadığını ifade eder (ED: 464). Gabain de bu kelimeyi, Çince *tu* < *d'uok* sözüne bağlar (1988: 302). Doerfer, kelimenin Türkçeye Çince'den geçtiğini söylemesine rağmen, bunun aksi yani Türkçeden Çinceye geçme ihtimali üzerinde de durur (TMEN II: 969). O. F. Sertkaya, kelimenin kökeni konusunda ziyade transkripsiyonu üzerine yazdığı makalesinde, Tibet harfli eski Türkçe bir metinde -o- ile yazılan bu sözün yazıçevriminin *tog* biçiminde yapılması gerektiği fikrindedir (1995: 223).

Kelimenin Türkçe olduğunu dile getiren araştırmacılar Eberhard (1947), Ögel (1988), Watson ve Granet'tir (Esin 1978: 37'den).

***

Tug sözü ilk kez, Ötügen Uygur Kağanlığı dönemine ait Şine-Usu ve Taryat yazıtında karşımıza çıkar: ...*üç tuglug türük bodunka yetünç ay tört yegirmike*... “üç tuğlu Türk halkına yedinci ayın on dördünde...” (Taryat D 7: Tekin 2004: 179); ...*ekinti ay altı yegirmike üç tuglug türk bodunug*... “ikinci

⁶ En eski Türk bayrakları motifinin *kurt-böri* olduğu konusunda bkz. Esin 1972.

ayın on altısında üç tuğlu Türk halkı...” (Árpád 2004: 299). ...*sü yorıym tedim tug taşkar erikli yelme eri kelti* “ordu yürüyün dedim tuğ dışarıya çıkarılırken ileri karakol adamı geldi.” (Moriyasu 1999: 179). Eski Türk çağından itibaren yazı dilinde görülen bu sözün, temel olarak egemenlik, devlet ve savaş simgesi olduğunu, bu satırlarda görmekteyiz.

Kaşgarlı Mahmut, “hakan yanında çalınan kös ve davul, nöbet davulu; tuğ, bayrak, sancak” anlamıyla kaydeder. *Tokuz tuglug han* “dokuz tuğlu han” açıklamasında, “Her ne kadar vilayeti çok, payesi yüksek olursa olsun tuğ dokuzdan fazla olamaz. Çünkü dokuz sayısı uğurlanırlar. Bu tuğlar, turuncu renkte ipekten veya kumaştan yapılır. Bunu da uğur sayarlar.” bilgisini verir (DLT-IV; DLT III, 127).

Karahanlı döneminde, *tuğ* sözünün, kökü kamlık geleneklerinde saklı olan *davulla (küv)* ilişkili anlamını korumasının yanında, devlet ve hükümdarlık simgesi durumunu sürdürdüğünü görmekteyiz. Kutadgu Bilig’de kelimenin kayıtlı olduğu beyitler, *tuğun üst düzey devlet yöneticilerinin belirtisi olduğunu göstermekle birlikte bulıt kökredi urdı nevbet tuğı / yaşın yaşnadı tartı hakan tuğı ve yaşık örledi yirde kopu toğı / yaka keldi aşnu tokuz al tuğı* dizelerinden, göğe ait ilahî-semavî inanç kurgulamalarının XI. yüzyıl Türk kültüründe henüz silinmediği anlaşılır (KB: 86, 1036, 2553, 4893).

Oğuz Kağan Destanı’nda “gökyüzü çadır, güneş ise tuğ” şeklinde sembolleştirilerek, çadır tepesine veya çadır direklerine kuyrukların asıldığı eski bir Türk geleneğine telmih yapılır: *taki taluy taki müren, kün tug bolgıl, kök kurıkan* (OKD: 101). Bunun yansımaları, günümüzde Güneydoğu Anadolu bölgesi Türkmenlerinin çadırlarının tepesine diktikleri öküz kuyruklarında görülür (Ögel 1991: 147).

Tuğun çekirdek anlamı olan “tüy”ü, geç dönem Türkçe sözlüklerden *Lehçe-i Osmanide* görmekteyiz: “tuğ ashında kuyruk ve tüy mânâsına kutas kuyruğundan yapılan alem”. *Tug~tüğ* ilişkisindeki Oğuz alanlı semantik belirlemeler, Türkiye Türkçesinde varlığını sürdürür: *tuğ* “bazı kuşların tepelerinde bulunan uzunca tüy; serpuşların ön tarafında takılan tüy veya püskül biçimindeki süs” (TS II). Türkiye Türkçesi ağızlarında *tuğlan* geliştiği açık olan *tuğlan* “kabarık saç” sözü de önemli bir veridir (DS X).

Kelime günümüz Türk lehçelerinde Tatar, Kazak, Kırgız, Uygur, Azeri, Özbek, Altay, Tuva alanlarında genel olarak “bayrak” anlamıyla saklanmış

olmakla birlikte⁷, arkaik anlam yalnızca Uygur Türkçesinde, kaydedilmiştir: Uyg. *tuğ* “kutsal bayrak (birisi hastalandığında, şaman, odanın ortasına kutsal olduğuna inanılan renkli bir bayrağı yerleştirir ve hasta kişiye bunu çevirtir); bayrak; arma” (UED). Kelime, Türkçeden bir çok komşu dile geçmiş (TMEN II: 969); bu geçişlerde çekirdek anlam Gürcüce *t’ugi* “at kuyruğu; belirti, alamet” ve Rumca *tuy* “at kuyruğu”nda korunmuştur. Bunlar, *tug~tüğ* ilişkisine dair tezimizi güçlendiren veriler arasında yer almaktalar.

***

Etimoloji çalışmalarının ana hedefi, diller arasında büyük ölçüde ortak olan ses değişimlerini izlemek değil, bir toplumun önceki ve sonraki bilgi ilişkisini belirleyerek, dil yoluyla, o toplumun dil ve düşünce dünyasının haritasını çizmek; fotoğrafını çekmektir (Karaağaç 2002a: 189). *Tug* “tuğ, bayrak” ve *tüg* “tüy” sözleri, ön-art ünlü nöbetleşmesi (front/back alternation) temelindeki ses olayı ile oluşmuşlardır (Erdal 1991: 870)⁸. Dilcilikte *ilk/asli/kök biçim*, kayıtlı olan en eski biçim olarak kabul edilse de, bir dil unsurunun gerçek ilk biçimini yakalayabilmek, dil ile yazı arasındaki yaş farkı yüzünden asla mümkün değildir (Karaağaç 2002b: 19). Buna göre, ilk kez Ötügen Uygur Kağanlığı döneminde belgelenen *tug* ile ilk kez Koço Uygur döneminde belgelenen *tü~tüğ*⁹ sözlerinin asli olanı kolayca belirlenemez. Ancak başlangıçta bu sözlerden birinin “tüy, kıl” anlamı içerdiğini, sonraları kutsal değerler atfedilen hayvanların tüy demetlerinden imal edilen bayraklar için kullanıldığını söylemek yanlış

⁷ Tat. *tuv* “Eskiden Türk ve Moğol halklarında at kılından yapılan ve ortasında ay resmi bulunan bayrak; avcının kuşları kondurduğu ağaç” *tuv küneş* “askeri heyet”, *tuv küter* “hediyeler bağlanmış muzraklı bir sopayı kaldırıp saban toyu yarışlarının başladığını haber vermek” (TTAS). Tatarcada ünlünün Eski Türkçedeki dar-yuvarlak durumunu koruması, *tug* sözünün bir arkaizm olarak saklanması kaynaklanmaktadır. Kzk. *tu* “türlü renkte nesnelere yapılan uzun saplı bayrak” *Eñbek Kızıl Tu ordeni* “Sosyalizme hizmet eden kişilere verilen ödül” (KzTTS); Krg. *tuu* “askeri bölüğün, birliğin, ülkenin veya bir topluluğun arması, bir veya birkaç renkli, üstüne yazısı ve süsleri olup bir sopaya takılan bez, bayrak; tuğ” (KTTS); Özb. *tug* “tuğ; bayrak”; Alt. *tü* “bayrak” (ATS); Tuv. *tuk* “bayrak” (T-RS).

Az. *tug* “eskiden padişahların, vezirlerin veya yüksek rütbeli kişilerin başlıklarına taktıkları tüy ve saçak şeklinde bezek; eskiden at kullarından yapılan bayrak, genel olarak bayrak” (ATİL).

⁸ *ul* “haberci, casus; dil; haber, söz” ~ *til* “dil”, *çig* “sulak ve nemli yerlerde yetişen bitki, kamaş; kar yığını, çığ” ~ *çig* “çığ, nemli, ıslak; şebnem çiy”; *un* “can, ruh, cevher, madde, esas” ~ *tin* “aynı”; *bur* “bükmek” ~ *bür* “dürmek, katlamak” sözleri de ön-art ünlü nöbetleşmesi ile biçim ve anlam ayrılmasına uğramış söz örnekleri arasındadır.

⁹ Bkz. Irk Bitig 3. satır: *Tanınm tüsü* (Tekin 2005: 18).

olmayabilir. Böylelikle, başlangıçta tek biçimli olup “tüy” genel anlamı içeren bir unsurdan, *tüg*→*tug* şeklinde biçim dallanmasının ve anlam ayrılmasının gerçekleştiğinden söz edilebilir. Bir başka ifadeyle fonetik varyasyon ve anlam nüansı peşpeşe gerçekleşerek bir dil unsurundan iki birim ortaya çıkmıştır denebilir.

Tug sözü, Eberhard’ın belirttiği gibi *tüg* “tüy” ile bağlantılıdır. Bunu *tug* sözünün yukarıda belirtilen tarihi ve modern Türk şiveleri örneklerindeki tüyle ilişkili anlamları desteklemektedir. Milattan sonraki Çin kaynakları, tuğun *kuyruk* ve *tüy*lerle süslenmiş bir bayrak olduğu hususunda birleşir. Ts’ai Yung (M.S. 133-192) gibi bazı Çin müellifleri ise, tuğlara yak öküzü kuyruğunun bağlandığından bahseder (Ögel 1988: 1-2). *Pei-wen yün fu* adlı klasik Çince sözlükte *tüg* sözünün “uçlarına kuş tüyleri veya öküz kuyruğu asılmış küçük bayrak”; “tüyle kaplanmış, yazıtlı küçük bayrak (M.S. 523)”; “arabanın soluna bağlanan ve böylece her yerden görülen tüylü bayrak” gibi tanımlarında *tüg* ile *tüy*ün anlam ilişkisi açıktır¹⁰. Ortaya çıkan dil verileri, *tugun* Türkçe olduğunu ve *tüg* “tüy”le ilişkili bulunduğunu zikreden Eberhard’ın fikrini doğrulamaktadır. Eberhard, *tugun* her şekli, dolayısıyla *kotuz tuğu*, ilk olarak kuzey illerinde dikildiği için, *tug* sözünün Türkçe olduğunu belirterek *tüg* “tüy” ile ilişkilendirir. Ona göre, *tug*, kısmen Türk olan Chou (Çu) boylarının alametlerindendir (1947: 17, 33). Bu söz, Ögel’in özellikle altını çizdiği gibi, Çince Hun çağından sonra yeniden yazılan *Chou-li* gibi eski eserlerde görülür. Ögel, Hun İmparatorluğu’nun kuruluşu (M.Ö. 206) ile, *tüg* kelimesinin Çin’de daha çok kullanılmaya başladığını, tuğun yalnızca atlı kavimlere mahsus bir hakimiyet timsali, Çin’de ise mabet ve dinî merasimlerde koruyucu bir ruh sembolü olduğunu belirtir (1988: 1). Ayrıca, “göçebelerin Çin üzerindeki sürekli ve güçlü politik etkilerinden yola çıkarak düşünebiliriz ki, Çince *dug, proto Türkçe *dug (erken Türkçe *tug) sözünden geliyor da olabilir.” hükmüne ulaşan Doerfer’in düşüncesi, Türk dili tarihinden çıkan yukarıdaki bulgular ışığında, kuşkuya yer bırakmadan kabul edilebilir.

¹⁰ *Pei-wen yün fu* adlı klasik Çince sözlükte *tüg* şu anlamlarla kayıtlıdır: «Uçlarına kuş tüyleri veya öküz kuyruğu asılmış küçük bayrak; ordunun ortasında giden, siyah ipekten yapılmış küçük bir bayrak; tüyle kaplanmış, yazıtlı küçük bayrak (M.S. 523); yelpaze; arabanın soluna bağlanan ve böylece her yerden görülen tüylü bayrak; Tibet öküzünün kuyruğu; bir ağırlık birimi (M.S. 133-192); (askeri işaret olarak) sülün kuyruğu; tuğlu bayraklar; rüzgar tuğu; kurban tuğu; tuğla sevk ve idare; dişi cennet kuşunun tüyü; zırh tuğu; tuğlu Çin valisi; ordunun en önündeki komutan tarafından taşınan bayrak » (Ögel 1991: 319’dan).

2. **yalav**: Çağatay kültür çevresinde mızrak ucuna takılan bayraklara verilen addır (Ögel 1991: 261). Ögel, Radloff'un verdiği bilgilere dayanarak kelimenin Kırgız alanında *calav* şeklini belirtip bu sözün "alev"le ilişkisi bulunduğunu belirtir. İhtiyat kaydıyla *yalavın yal* "yele"den türemiş olabileceğini de dikkati çeker (Ögel: 1991, 289, 291).

Eski Türk kültüründe bayrak bilgisine töz sayılan hayvanların tüy ve kuyruklarından ulaşıldığı *tug* maddesinde dikkati çekildi. Bu bakımdan, "bayrak" bilgisinin alt anlam tabakasında "alev"i barındırması mümkün görülmemektedir. At ve kotuz kuyruğu, at kuyruğu, at yelesi ve bazı töz kuşların tüyleri, tuğlarda kullanılan ana malzemedir. Dolayısıyla atın boynundaki kıl demetlerinin eski Türk dilinde adı olan *yal* "yele"¹¹ ile "bayrak" anlamını kazanan *yalavın* ilişkisini kurmak, dil ve kültür tarihi zemininde mümkündür. Buna dair en önemli ipucu, Kaşgarlı Mahmut'un sözlüğünde kayıtlı *yalıg* sözüdür. Kaşgarlı, bu sözle ilgili olarak "At yelesi. *Yal* dahi denir. Doğrusu *yıldır*." açıklamasını yapar (DLT III: 13). DLT'de kelimeyle ilgili, dönemi açısından geniş sayılabilecek bu bilgilere rağmen, Clauson, *yalıg* "yele" sözünü açıklarken "*yal* 'yele' ile *yalıg* eş eş anlamlı ve eş kaynaklı, fakat morfolojik olarak belirsiz; çünkü *-ıg* eki meçhul" hükmünde bulunur (ED: 924). Oysa Türkçenin sözcük türetme yolları, *yal*→*yalıg* oluşumuna birden fazla olanak tanır: 1. *Yalıg* sözü, kuruluş bakımından *ilıg* "hükümdar" (<*il-lıg*) ve *uluğ* "ulu" (<*ul-lug*) vb¹². ile karşılaştırmayı hak eden bir yapıdadır. 2. İsimden fiil yapım eki - I nın¹³ *yal*-ı "yelelenmek" fiil gövdesini oluşturduktan sonra, -G fiilden isim yapım ekiyle *yal*-ıg biçimini teşkil etmesi yadırgatıcı bir gelişme olmamalıdır¹⁴.

¹¹ *yal* "yele", modern Türk lehçelerinin hemen hemen hepsinde bazı ses değişmeleriyle yaygın olarak kullanılmaktadır: Az. *yal*; Tkm. *yäl*, Ttü. *yele*, Uyg. *yal*, Krç., Kzk. *jal*, Tat. *yal*, Özb. *yäl*, Tar. *yayl*, *yäl*, Tel. *d'al*, Alt. *cal*, Şor. *çal*; Hak. *çelin*, Tuv. *çel*, Küer. *jelek*, Yak. *siel*, Çuv. *silse* "yele". Bu sözle aynı aileden "ense" anlamlı unsurları da hatırlamak gerek: Kzk. *jelke* "yelenin uzadığı bölge, ense", Tar. *yelke* "yelenin uzadığı bölge, ense", Tuv. *çal* "yelenin uzadığı bölge, ense", Yak. *säl* "ense altındaki yağ tabakası". Bu aile Moğolcada *del* "yele; kalın ve sert kullar; bir dağ sırasının sivrilmiş zirvesi, kayalık zirve", *dalı* "kürek kemiği; falcılıkta kullanılan koyunun kürek kemiği", Kalmukçada *dalı* "yelenin uzadığı bölge, ense" şekillerindedir (Räsänen 1969: 181).

¹² Bu ekle ilgili geniş bilgi için bkz. Erdal 1991: 139-155.

¹³ *öl* "nem" → *öl-i* "nemlenmek; boş "boş, serbest" → *boş-u* "serbest bırakmak" isim kökleri ve fiil gövdeleri için bkz. Gabain 1988: 85

¹⁴ Eski Türk dili döneminde aynı yapıya *yıd* "koku" → *yıdı* "kokmak" → *yıdıg* "koku" vb. sözlerde rastlamaktayız (Erdal 1991: 218).

Radloff, kelimeyi *yalav*, Çağatayca "bayrak; sancak" olarak kaydeder (OSTN III/1: 155). *Abuşka Lugatı*'nde *yalav* "tolga üzerine dikilen sancak", *Bedayü'l-Vasat*'tan bir örnekle açıklanır¹⁵ (AL: 397). Bugünkü Kıpçak lehçelerinden Tatarca ve Kazakçada kelime arkaik bir unsur olarak korunmuş ve Tatarca kanalıyla Çuvaşçaya da geçmiştir¹⁶: Tat. *yalav* "bayrak" (TTAS); Kzk. *jalav* "türlü renkte nesne ve sicimlerden yapılmış bayrak" ak *jalav* "barış sembolü bayrak", *kara jalav* "yas ve acı sembolü bayrak", *kızıl jalav* "kan renkli bayrak" (KzTTS); Çuv. *yalav* "bayrak; (giysilerde) kordela" (hasat şenliklerinde bayrak olarak adi baş örtüsü [serban] kullanılır) (ÇS: 205).

Eski Türkçe *yalıg* "yele", kelime başı ünsüz gelişmeleri ve kelime sonu¹⁷-g 'nın süreklileşmesiyle Tatarca ve Çuvaşçada *yalav*, Kazakçada *jalav* biçimini kazanır; Batı Türkçesinde ise, son sesteki ön damak ünsüzünün erimesi ve y etkisiyle ünlülerinin ön damağa geçmesi sonucu *yele* biçimiyle sonuçlanır. Eş zamanlı olarak, kelimenin son sesi sedasızlaşarak *yelek* "okun tüyleri" şekline de girer¹⁸.

***

¹⁵ *Ot yalın dik çapsang semender berk-rü/Bir 'alem ol otga başıng üstide gülğün yalav* (AL: 397)

¹⁶ Eski Türkçe *yal* "yele"> *yalıg* "yele"> Tat., Çuv. *yalav*, Kzk. *jalav* "bayrak" sözünün ailesi, Sibiryâ Türk lehçe ve ağzlarında kamlık dönemden bu yana korunan anlam katmanlarıyla karşımıza çıkar: Alt. *calaga* "kıl; horoz ibiği"~ *calama* "kurbanın yakınındaki iki kayın ağacı arasına çekilmiş beyaz ve kırmızı kurdeleli dar şerit; şaman tefinin sopa askısı" (ATS: 50); Tel. *d'alaga* "horoz ibiği" ~ *d'alama* "şaman davuluna bağlı sopa üstündeki ip, kumaş parçası vb.; şamanistik törenlerde kurban yerinin yakınındaki iki kayın ağacı arasına gerilen ve üzerinde kırmızı, beyaz renkte kumaş parçalarının bağlandığı kutsal ip" (TAS: 20); Hak. *çalama*, *çalañma* "şaman sicimleri veya bez parçaları"; Soy. *çala*, *çalama* "sicim, bez parçası"; Yak. *salama* "at kılından yapılmış sicim; kiris; kurban" (Räsänen 1969: 181). Yakutçadaki anlamla, "şaman ayinlerinde kullanılan kutsal ip" in ana malzemesinin "at kılı" olduğu ve tıpkı *tuğ* gibi, *yalavın* alt anlam katmanında töz sayılan hayvanın tüy demetini, yelesini barındırdığı anlaşılmalıdır. Sibiryâ Türkçesindeki bu söz, aynı anlamla Moğolcada, anlam nüanslarıyla da Çeremisçede görülür: Moğ. *calaga* "püskül, tepelik; kuş ibiği; kalın ipekten yapılmış iplik" *calaga tuğın* "bayrağın saçakları", *calama* "tanrıya adanmış atların yelesine, deve, koç ve tekelerin boyunlarına ve genellikle de atların kuyruğuna bağlanan beş farklı renkten oluşmuş şeritler. Bunlar aynı zamanda *obostada* bulunur" (MTS II); Çer. *yolva*, *d'olava*, *yalava* "püskül, saçak; bayrak" (Räsänen 1969: 181).

¹⁷ Sedalı ön ve arka damak ünsüzleri komşuluğundaki dar vokallerin genişlemesi Türkçede sıklıkla görülür: *ıgaç* "ağaç" ~ *agaç*; *kamug* "bütün, hepsi" ~ *kamag*; *yıgla* "ağlamak" ~ *agla*; *agir* "ağır" ~ *agar* vb.

¹⁸ *yelek* sözünün aynı dönemde (XIV-XV. yy) ön seste y > ç gelişmesinden kaynaklanan *çelek* biçimiyle de karşılaşmaktayız: *yelek* (~ *çelek*) "kuş kanadındaki kalemlî tüy; okun tüyleri" (TTS VI): *Şol uçucı kuşlarıkî Hakk Ta'ala anları nite yaratmışdır ve ol kanatlardan ve çeleklerden nite düzmişdür* (TELT XIV-XV. yy); *şahin çeleksiz olmaz* (HB, XV. yy);

Göktürk döneminde bilhassa taşlar üzerine çizilen atların yeleleri dişli bir şekilde yapılıyordu. Bunlar Kudırge, Orhun, Tula bölgesinde ve Kırgızistan'daki kaya resimlerinde görülür (Ögel 1991: 163). 1959'da Okladnikov tarafından yayımlanan Kurıkanlara ait kaya resimlerinde atların yeleleri tarak ağzına benzer bir şekilde süslenmiş ve boyunlarına püsküller asılmıştır¹⁹. Bu tarak şeklindeki at yelelerine, Altaylardaki Göktürk, Kırgız kültür çevrelerinde rastlandığı gibi, Çin'de Hunları tasvir eden kabartmalardaki at yelelerinde de görülür. Kırım hanlarının armasının ve bugünkü Kırım bayrağının kökleri, muhtemelen tarak biçimindeki bu at yelelerine uzanmaktadır²⁰.

Tug ve *yalay* sözleri, Türk kültüründe bayrak bilgisine töz sayılan hayvanların tüy ve kuyruklarından ulaşıldığını göstermektedir. Türklerce töz kabul edilen kotuz, at, kurt ve bazı kuş türlerinin tüy veya kuyrukları bayrağın ana malzemesini oluşturmuştur. Milattan önceki dönemlerde, kargı uçlarına bağlanan bu tüyler, eski inançlara ait tören ve ayinlerde, tıslımlı ve koruyucu birer nesne olarak algılanmıştır. Bu nesnelere, sonraları, *alp* ve *bahadır* ve *kağan*ların kahramanlık belgüleri sayılmış; devlet olgusu ve kavramı güçlendikçe kağanın kişisel belgüleri, devleti kapsayan yüksek hakimiyetin simgesi haline gelmiştir. Nihayet, ulusal iradenin tecellisinden doğan daha yeni devlet yapılanmalarında, yalnız devlet hakimiyetinin değil, ulusal varlığın da simgesi olmuştur.

¹⁹ Atın boynuna asılan püsküller, *monçuk* olarak adlandırılırdı. *Monçukun*, Türk kültüründe "bayrak" anlamı kazanmış sözlerden biri olması dikkat çekicidir.

²⁰ Kırım hanlarının sembolü olan *tarak tamga*nın kökeni üzerine türlü rivayetler vardır. Bunlar hakkında bkz. Yalkın Bektöre, "Kırım Bayrağı", <http://www.vatankirim.net/tamga.htm>

KAYNAKLAR VE KAYNAK KISALTMALARI

- Abuşka Lugati* (Haz. Besim Atalay), Ankara 1970 (=AL).
- Ahmet Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmani* (Haz. Recep Toparlı), TDK Yay., Ankara.
- Altayca-Türkçe Sözlük* (Haz. Emine Gürsoy Naskali-Muvaffak Duranlı), TDK Yay., Ankara 1999 (=ATS).
- An Uyghur-English Dictionary* (by Henry G. Schwarz), Washington 1992 (=UED).
- Arat, Reşit Rahmeti (1979). *Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig III İndeks* (Yay. K. Eraslan-O.F. Sertkaya-N.Yüce), İstanbul. (=KB)
- Árpád, Berta (2004). *Szavaimat jól Halljato. Türk és Ujgur Rovásirásos Emlékek Kritikai Kiadása*, Szeged.
- Bang, W.- Rahmeti, G.R. (1987). "Oğuz Kağan Destanı": Reşit Rahmeti Arat. *Makaleler*. Cilt I, TKAE Yayınları, Ankara (=OKD).
- Azerbaycan tilinin izahlı lügeti*, 4 t., Bakı-Elm 1987 (=ATİL).
- Chavannes, E. (1903). *Documents sur les Tou-kiue (Turks)*, Librairie d'Amerique et d'Orient.
- Clauson, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford (=ED).
- Codex Cumanicus* (Ed. Geza Kuun), Budapest 1981 (=CC).
- Dede Korkut Kitabı I-II* (Haz.. Muharrem Ergin), TDK yay., Ankara 1994.
- Deny, Jean (1966). "Sancak", *İslam Ansiklopedisi*; X. c., MEB Yay., İstanbul, 186-189.
- Derleme Sözlüğü*, X. cilt, TDK Yay., Ankara 1978 (=DS).
- Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi* (Çev. Besim Atalay), 4 cilt, Ankara 1999 (=DLT).
- Doerfer, Gerhard (1963-1975). *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*, Wiesbaden, Franz Steiner Verlag (=TMEN).
- Drevnetyurskiy slovar* (Red. V.M. Nadelyayev, D.M. Nasilov, E.R. Tenişev, A.M. Şçerbak), Leningrad 1969.
- Eberhard, Wolfram (1968). *The Local Cultures of South and East China*, (Translated by Alide Eberhard), Leiden-Brill.

- _____, (1947). *Çin Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara.
- Erdal, M. (1991). Erdal, Marcel, *Old Turkic Word Formation*, vol. I-II, Wiesbaden.
- Esin, Emel (1972). "Tös and Moncuk, Notes on Turkish Flag-Pole Finials", *Central Asiatic Journal*, v. XVI/1, Wiesbaden, 14-36.
- _____, (1978). *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş, Türk Kültür Tarihinin Erken Çağları Üzerine Araştırmalar*, İstanbul Üniversitesi. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- _____, (1985). "Kotuz, İkinci Kök-Türk Sülalesinin 'Tamga'sı", *Erdem*, c. I, s. I, Ankara, 125-147.
- _____, (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*, Kabalıcı Yay., İstanbul.
- _____, (2004). *Türk Sanatında İkonografik Motifler*, Kabalıcı Yay., İstanbul.
- Gabain, A. M. Von (1988). *Eski Türkçenin Grameri*, TDK Yay., Ankara.
- İbnü Mühenna Lugati* (Aptullah Battal), İstanbul 1934.
- İnan, Abdülkadir (1987). "Ongon ve Tös Kelimeleri Hakkında", *Makaleler ve İncelemeler*, II. Baskı, TTK Yayınları, Ankara, 268-273
- Kafesoğlu, İbrahim (1995). *Türk Milli Kültürü*, İstanbul.
- Karaağaç, Günay (2002a). "Türkçe Çoban Dili mi Çiftçi Dili mi?": *Dil, Tarih ve İnsan*, Ankara, 149-192.
- Karaağaç, Günay (2002b). "Dilcilikte İlk Şekil ve Doğru-Yanlış Kavramı": *Dil, Tarih ve İnsan*, Ankara, 15-23.
- Kazak tiliniñ tüsindirme sözdüğü*, 10 t., Almatı 1974-1986 (=KzTTS).
- Kıpçak Türkçesi Sözlüğü* (Haz. R. Toparlı-H. Vural-R. Karaatlı), TDK Yay., Ankara 2003 (=KTS).
- Kırgız tilinin tüşündürmө sözdüğü* (red. E. Abduldayev-D. İsayev), Frunze 1969 (=KTTS).
- Köprülü, M. Fuad (1944). "Bayrak", *İslam Ansiklopedisi*, II. Cilt, MEB Yay., İstanbul, 401-420.
- Lessing, Ferdinand D. (2003). *Moğolca-Türkçe Sözlük* (Çev. Günay Karaağaç), II cilt, TDK Yay., Ankara (=MTS).
- Menges, Karl H. (1968). *The Turkic Languages and Peoples*, Otto Harrosowitz, Wiesbaden.
- Moriyasu, Takao (1999). "Site and Inscription of şine-Usu": *Provisional Report of Researches on Historical Sites and Inscriptions in Mongolia*

- from 1996 to 1998, Tokyo, The Society of Central Asian Studies, 177-195.
- Mütercim Asım Efendi, *Burhân-ı Katı* (Haz. Mürsel Öztürk-Derya Örs), TDK Yay., Ankara 2000.
- Orıssa-Kazakşa sözdik*, 2 t., Almatı 1978-1981.
- Ögel, Bahaeddin (1988). "Tuğ", *İslam Ansiklopedisi*, 12/2. cilt, MEB Yay., İstanbul, 1-5.
- _____, (1991). *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Ankara.
- _____, (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş 6*, Ankara.
- Özbek tulinig izahlı lugatu*, II t., (red. Z.M. Marufov), Moskva 1981.
- Paasonen, H (1950). *Çuvaş Sözlüğü*, TDK Yay., İstanbul (=ÇS).
- Radlov, V.V. (1893-1911), *Opıt slovarya Tyurskih Nareçiy*, 8 t. , St. Petersburg (=OSTN).
- Räsänen, Martti (1969). *Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der türksprachen*, Helsinki.
- Ryumina-Sırkaşeva, L.T - Kuçığaşeva, N.A. (2000). *Teleüt Ağzı Sözlüğü* (Çev. Ş. H. Akalın, C. Turgunbayev), TDK Yay, Ankara (=TAS).
- Sertkaya, O.F. (1995). "Eski Türkçe TWQ ~ TWWQ ~ TOG ~ TOOG "tuğ" Kelimesi Üzerine": *Göktürk Tarihinin Meseleleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 217-223.
- Steingass, F. (1977). *Persian-English Dictionary*, London, Henley and Boston.
- Tarama Sözlüğü I-VI*, TDK Yayınları, 3. Baskı, 1995-1996 (=TTS).
- Tatar télénéñ añlatmah süzlégé*, IIIt., Kazan 1877-1981 (=TTAS).
- Tekin, T. (2004). "Kuzey Moğolistan'da Yeni Bir Uygur Anıtı: Taryat (Terhin) Kitabesi": *Makaleler II Tarihi Türk Yazı Dilleri* (Yayıma Hazırlayanlar: Emine Yılmaz-Nurettin Demir), Öncü Kitap, Ankara, 170-226.
- _____, (2004). *İrk Bitig Eski Uygurca Fal Kitabı*, (Editör: Emine Yılmaz-Nurettin Demir), Öncü Kitabevi, Ankara.
- Toparlı, Recep (2000). *Ahmet Vefik Paşa, Lehçe-i Osmani*, TDK Yay., Ankara.
- Türkçe Sözlük*, II cilt, TDK Yay., Ankara 1998 (=TS).

KISALTMALAR

- Al̇ : Aks-el İreb Bkz. TTS VI.
Alt. : Altay Türkçesi
Çer. : Çeremisçe
Çin. : Çince
Çuv. : Çuvaşça
Hak. : Hakaşça
HB : Velâyetnâme-i Hacı Bektaş Bkz.TTS VI
Kzk. : Kazakça
Krg. : Kırgızca
Moğ. : Moğolca
Özb. : Özbekçe
Soy. : Soyonca
Tat. : Tatarca
Tel. : Teleüt
TELT : Tefsir-i Ebilleys Tercümesi Bkz. TTS VI
Tkm. : Türkmençe
Ttü. : Türkiye Türkçesi
Uyg. : Uygurca
Yak. : Yakutça

HAÇLI İSTİLASI ÖNCESİ ORTAÇAĞ'DA MARAŞ ŞEHİRİ

SELİM KAYA*

Haçlı İstilasını Öncesi Ortaçağ'da Maraş Şehri

Anadolu ve Kuzey Suriye arasındaki ana ticaret yollarının kesişme noktasında ve Mezopotamya ovasının kenarındaki Toroslar eteğinde bulunan, Anadolu'nun en eski şehirlerinden biri olan Maraş ve çevresi antik dönemleri de içine alan zengin bir geçmişe sahiptir. Domuztepe Höyüğü'nde yapılan kazı çalışmaları da şehrin M.Ö. 5000 yılına kadar uzanan tarihî bir mirasa sahip olduğunu göstermiştir¹. Maraş, coğrafi konum olarak Ortadoğu ile Anadolu'yu birbirine bağlayan yol güzergâhında bulunması sebebiyle de tarihin her döneminde önemini korumuştur. Maraş topraklarında Hitit, Asur, Pers, Makedonya, Grek, Roma medeniyetlerinin² yanısıra; Sasanî, Roma, Bizans, Selçuklu, Memluk ve Osmanlı devletleri ayrıca Ermeni ve Haçlı kontlukları yaşamış ve bu sebeple de farklı medeniyetler ve kültürler şehrin zengin tarihî dokusunu oluşturmuştur.

Ortaçağ Türkiyesi'nde stratejik, askerî ve siyasî faaliyetler bakımından büyük rol oynayan en önemli yerleşim yerlerinden birisi olmasına rağmen

* KSÜ Fen Edb. Fak. Tarih Bl. K. Maraş

¹ Maraş'ın 35 km. güneydoğusunda Pazarçık İlçesi Kelibeşler Köyü'nün yakınında yer alan Domuztepe Höyüğü'nde 1995 yılı ve sonrasında K.Maraş Müze Müdürlüğü Başkanlığı'nda ABD uyruklu Prof. Dr. Elizabeth Carter'in ilmi danışmanlığında yapılan kazılar sonucunda M.Ö. 4800-4500 yıllarına ait eserler bulunmuştur.

² Şehir kalesini inceleyen arkeologlar, Hititler dönemine ait kale suru taşına rastlanışlardır. Merkez Bertiz Ağabeyli ve Merkez Köseli Köyleri ile Pazarçık İlçesi Karaçay Köyü'nde bulunan ve Maraş Müzesi'nde korunan Hitit Steli (Gök Tanrısı) ve İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesinde korunan Yazılı Kapı Aslanı (Gurgum Aslanı) ve diğer bazı eserler de, şehirde Hititlerin uzun müddet yaşadıklarının açık delili olduğu gibi; Pazarçık ilçesi Kızkapanlı Köyü Gözlügöl Obası'nda bulunarak Maraş Müzesi'nde korunan Asur Kralı III.Adad Nirari'nin çivi yazılı Asur Sınır Taşı, Maraş bölgesinde Asurlular'ın da yaşadıklarının açık delillerindedir. Yine Maraş Müzesi'nde korunan ve teşhir edilen Hellenistik Roma Çağı'na ait heykeller, cam eşyalar, çeşitli madeni aletler, yüzükler, takılar ve lahitler hatta İskender (Alexandros) dönemine (M.Ö. 330-323) ait sikkelerin mevcudiyeti bölgede Romalılar'ın da uzun yıllar hâkimiyet icra ettiklerini göstermektedir. Hatta bazı arkeologlara göre bugünkü Maraş Kalesi Romalılar döneminde M.Ö. 1. M.S. 1-2. yy. inşa edilmiştir ve kaledeki surlarda kısmen Roma duvar taşları da bulunmaktadır. Ayrıca Bizans dönemine ait ikon, lahit, kandillikler ve diğer eserler de Maraş Müzesi'nde korunmakta ve teşhir edilmektedir.

Maraş şehrinin bu dönemdeki tarihini anlatan kaynakların sayısı oldukça azdır. Şehir, ismini³ bilinen ilk dönemlerinden günümüze birbirine yakın adlar olarak devam ettirmiş ancak şehrin kurulduğu yer⁴ sürekli aynı kalmayarak birkaç defa çeşitli sebeplerle değişmiştir.

Hitit devleti yıkıldıktan sonra Geç Hitit şehir devletlerinden Gurgum Krallığı'nın başkenti⁵ olan Maraş, Kimmerler'in Anadolu'yu istilasının ardından bir müddet Asur hâkimiyetinde kalmış, Asurlar'ın Med istilasına uğramasından sonra Pers hâkimiyetine girmiştir. Maraş, Makedonya Kralı İskender'in Asya seferi sırasında, Kapadokya satrapplığının önemli merkezle-

³ Şehrin ismi, Asur metinlerinde "Markasi (Maraji)", Roma, Bizans ve Ermeni kaynaklarında "Kaisereia Germanicia, Germanikeia, Germanig" olarak zikredilmiştir. Rivâyete göre Maraş, Roma hâkimiyetine girdikten sonra bir dönem İmparator Gaius Caesar Germanicus ya da onun babası Germanicuaiikos (Caligua) onuruna, Kaisereia Germanikeia olarak adlandırılmış ve bu isim Bizans Devleti zamanında da Germanikeia olarak kullanılmıştır. (Kırş: Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Matbaai Amire, İstanbul 1339, s. 6). Ancak halk tarafından benimsenmeyen bu ad sonradan kullanılmaz olmuş ve daha çok Marassion adı kullanılmıştır; Daha sonraları Marassion adı Arap ağzında Maraş'a dönüşmüş ve şehir İslâm hâkimiyetine girdikten sonra da bu isimle anılmıştır. Türkler tarafından da bu şekilde kullanılmıştır. (Bkz. Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1993, s. 282). Bazı yazım farklılıkları bulunmakla birlikte Batılı tarihçiler de şehrin ismini daha çok "Marésie" olarak ifade etmişlerdir. Maraş isminin Arapça olup olmadığı hususu da tartışılmıştır. Bazıları (Besim Darkot - Ernst Honigmann, "Maraş", *İA.*, VII, 311-312) Maraş adının Arapça "zelzele, titreme" anlamına gelen "re'âşa" fiilinden türeyerek (titreme-zelzele yeri anlamında) "Maraş" olduğunu iddia etmektedirler. Bazılarına göre de (Atalay, *a.g.e.* s. 6) Maraş kelimesi Arapça değildir. Ancak bu kelimeyi Araplar kendi şivelerine uygun olarak Maraş şeklinde kullanmışlardır. Kelimeye zamanla Arapça anlam yüklenmiştir. Buna göre Maraş, "raaşe-yer'âşu"nın ism-i mekan sigasıdır ki, "mahall-i raşe" demektir. Güya Maraş'ın pirinç hasılatı yüzünden sıtmalı olması şehre bu ismin verilmesine sebep olmuştur. Kanaatimizce her iki isimlendirme şekli de ilmi bir tetkikten ziyade şahsî yorumlara dayanmaktadır.

⁴ Besim Atalay (*a.g.e.* s. 7) Maraş'ın iki defa yer değişikliğine uğradığını iddia etmektedir. Ona göre ilk Maraş, şimdiki Maraş'ın güney-doğusunda Erkenez Çayı'nın kenarında kurulmuştu. Arap müelliflerin eserlerinde "el-Erkenez yecri fi vasati'l-Mer'aş" yazdıklarını belirten Atalay, sözkonusu ırmak çevresinde bulunan harabelerin de kendisine verdiği kanaatle ilk Maraş'ın Erkenez Çayı'nın iki yanında yer aldığını belirtir. Atalay'a göre Maraş'ın ikinci yeri bugün Kara-Maraş denilen mevki idi. Ancak kanaatimizce bu yer değişikliği iki ile sınırlandırılmaz ve daha çok olmalıdır. Çünkü Maraş ve çevresi devamlı savaşlara sahne olmuş, hatta birkaç deprem de yaşamıştır. Bu sebeple şehir çok tahrip ve sonra tekrar tekrar imar olunmuştur. Atalay'a göre Maraş şehrinin ilk kurulduğu yeri Hamdanoğulları'ndan Seyfüddevle, ikinci yerini de Dulkadiroğlu Alâüddevle Bey değiştirmiştir. Bu görüşe istinaden şehrin bugünkü yerleşim yerine Dulkadirliler zamanında geldiği söylenilmektedir.

⁵ Bkz. J.D. Hawkins, "The Neo-Hittite States in Syria and Anatolia", *The Cambridge Ancient History*, Volume III, Part II, Cambridge 1982, s. 375; M.Ali Dinçol, "Geç Hititler", *Anadolu Uygarıkları Ansiklopedisi*, İstanbul 1982, c. I, s. 127.

rinden birisidir⁶. İskender M.Ö. 333 yılında Kuzey Suriye'ye düzenlediği ve Toroslar'ı aşarak İskenderun yakınlarında Persler'i mağlup ettiği⁷ sefer öncesi yolu Maraş'tan geçerken muhtemelen bu sırada şehri de zabt etmiştir. İskender'in kurduğu imparatorluğun zayıflaması üzerine Maraş'ın da içinde bulunduğu bölge Seleukoslar'ın⁸ idaresine geçmiştir⁹.

Anadolu'nun tümüyle Roma hâkimiyetine girdiği M.Ö. 63'ten daha önceki bir tarihte, General Pompei'nin Kilikya bölgesini ele geçirdiği sefer sonrası Maraş'ı da Roma Devleti'ne bağladığı sanılmaktadır. Şehir, Mısır fetihinden dönen ve Kapadokya tarafına ilerleyen Sezar tarafından da muhtemelen M.Ö. 46 yılında ele geçirilmiştir. Sezar'dan sonra Maraş ve çevresi, Roma'nın önde gelen valilerinden Markios Antuvan'ın idaresine bırakılmıştır. Antuvan'ın ölümü sonrası Maraş'ın da içinde bulunduğu bölge bütün Anadolu gibi doğrudan doğruya Roma İmparatoru Oktavianus'ın hâkimiyetine girmiştir¹⁰.

Roma İmparatorluğu'nun M.S. 395 senesinde ikiye bölünmesi ile Maraş şehri, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girmiştir. V. yy.da Monofizist¹¹ bir merkez olan¹² Maraş şehri I.Iustinianos dönemi (527-565) ve sonrası özellikle de 570-582 yılları arası ve takip eden yıllarda Bizans-Sasanî çatışmalarına sahne olmuştur¹³. Sasanî hükümdarı II.Hüsrev Pervîz'in (590-628) Anadolu'yu istila hareketi sonrası, 605-611 yılları arasında hatta 622 yılına kadar Sasanîlerin elinde kalan şehir,¹⁴ daha sonra tekrar Bizans

⁶ Tufan Gündüz, "Kahramanmaraş", *DİA*, c. XXIV, s. 192.

⁷ İsmet Parmaksızoğlu-Yaşar Çağlayan, *Genel Tarih I, Eski Çağlar ve Türk Tarihinin İlk Dönemleri*, Funda Yay, Ankara 1976, s. 210.

⁸ Seleukoslar, Helenistik krallıklardan biridir. İskender'in ölümünden Roma İmparatorluğu'nun Ön Asya'ya egemen olmasına dek süren 300 yıllık döneme Helenistik Krallıklar dönemi denir. M.Ö. 321'de Roma İmparatorluğuna yeni bir düzen vermek üzere toplanan komutanlar arasında başlayan mücadele M.Ö. 301'den sonra imparatorluğun Ön Asya topraklarının paylaşılmasına sebep oldu. Bu paylaşımında General Seleukos, doğu ülkelerinden başka Mezopotamya ve Suriye'yi aldı. Seleukoslar daha sonra Anadolu'da da egemenliği elde etti. Bkz: Parmaksızoğlu-Çağlayan, *a.g.e.*, s. 213-214.

⁹ Bkz: Parmaksızoğlu-Çağlayan, *a.g.e.*, s. 251-253; Atalay, *a.g.e.*, s. 20.

¹⁰ Krş: Atalay, *a.g.e.*, s. 22.

¹¹ Monofizitler; eski doğu kiliseleri içinde yer alan ve Hz. İsa'nın bir tek tabiatı olduğunu kabul eden, O'nun tek yaratılışının "ilâhî tabiat" olduğuna inanan dîni bir cemaattir.

¹² *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford 1991, c. II, s. 845

¹³ Geniş bilgi için Bkz. Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (trc. Fikret İştihan), TTK. Yay., Ankara 1995, s. 63-80; Şahin Uçar, *Anadolu'da İslâm-Bizans Mücadelesi*, İşaret Yay., İstanbul 1990, s. 50.

¹⁴ Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 88, 102; Uçar, *a.g.e.*, s. 52.

hâkimiyetine geçmiştir. 626 yılı sonlarında bölgeye sefer düzenleyen İmparator Herakleios (610-641) Maraş şehrinden geçerek¹⁵ Kuzey Suriye'ye inmiştir. 628 yılında Herakleios ile yaptığı savaşta mağlup olan II.Hüsrev Pervîz hem tahtını hem de hayatını kaybetmiş, ülkesi de iç savaşa ve kaosa sürüklenmiştir. II.Pervîz'in yerine geçen oğlu Kovrad-Şîrûye, Herakleios ile anlaşmak zorunda kalmıştır¹⁶. Sasaniler ve Bizanslılar arasındaki Maraş'a hâkim olmak için yapılan mücadele her iki imparatorluğu da zayıflatmış, buna bağlı olarak her iki imparatorlukta ortaya çıkan iç karışıklıklar Maraş ve çevresinin Müslümanlar tarafından fethi için uygun bir ortam hazırlamıştır.

632 yılından itibaren özellikle de Hz. Ömer döneminde (634-644) Müslümanlar Bizans hâkimiyetindeki Suriye'yi fetih hareketine giriştikleri zaman, Maraş bölgesine de sık sık akınlarda bulunmuşlardır. Bizans İmparatoru Herakleios sınır bölgelerinde yaşayan halkını, İslâm ordularının akınlardan korumak ve Müslümanlardan etkilenmelerini önlemek gayesiyle iç kısımlara göç ettirmiştir. Suriye bölgesinde idaresi altındaki şehirleri önce boşaltmak zorunda kalan sonra da bu şehirleri tahrip ettiren Herakleios böylece Müslümanların kültür ve hayat izine rastlamadan her türlü sıkıntı ve yokluğun olduğu bu metrük bölgeden Anadolu'ya geçişlerini zorlaştırmak istemiştir¹⁷. Ancak bütün güç şartlara rağmen Müslümanlar Bizans'a yönelik fetih harekâtından hiç vazgeçmemişlerdir.

Maraş'ın kim tarafından nasıl feth edildiği İslâm kaynaklarında zikredilmekle birlikte hangi tarihte feth olduğu belirtilmemiştir. Kaynaklardaki¹⁸ bilgilere göre Hz. Ömer'in halife olduktan sonra başkumandan tayin ettiği Ebu Ubeyde b. Cerrah, Suriye'yi tamamen feth ettikten sonra maiyyetindeki kumandanlardan Halid b. Velid'i Maraş ve çevresini feth etmekle görevlendirdi. Halid halkın kaleyi terk etmesi şartıyla savaşmadan sulh yo-

¹⁵ Honigmann, "Maraş", *İA*, VII, 313; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 96.

¹⁶ Walter E. Kaegi, *Bizans ve İlk İslâm Fetihleri*, (Türkçe terc. Mehmet Özay), *Kaknüs Yayınları*, İstanbul 2000, s. 51-52.

¹⁷ Ernst Honigmann, *Die Ostgrenze des Byzantinischen Reiches von 363 bis 1071 nach Griechischen, Arabischen, Syrischen und Armenischen Quellen*, (Türkçe trc. Fikret Işıltan), *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1970, s. 37.

¹⁸ el-Belâzurî, *Fütûhu'l-buldân* (trc. Mustafa Fayda), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1987 s. 270; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb*, (Thk. Süheyl Zekkar), Darul-Fikr, Beyrut 1988, c. I, s. 235; Krş. M. Halil Yınanç, "Maraş Emîrleri", *TTEM*, 1340, XIV/5, (82), s. 283; Gündüz, *a.g.m.*, s. 192.

luyla Maraş'ı feth etti, sonra kaleyi yıktırdı. Hâkimiyet değişiklikleri esnasında Maraş sınırlarına kadar gelen Müslümanlardan olumlu yönde etkilenen yerli Hıristiyan halk, canlarına dokunulmaması şartıyla şehri teslim etmişlerdi¹⁹. Kaynaklarda tarihi kaydedilmeyen bu fethin biz muhtemelen 637 yılında gerçekleşmiş olabileceğini düşünüyoruz. Çünkü Hz. Ömer 20 Ağustos 636 tarihinde Bizans'a karşı yapılan Yermük Savaşı sonrası Halid'i başkumandanlıktan azl ederek yerine Ebu Ubeyde'yi tayin etti. Halid, Kuzey Suriye'de Bizans'a sınır bölgesinde yer alan Maraş'ın ve diğer şehirlerin fethine Ebu Ubeyde'nin emri altında katıldı ve onun 639 yılında vefatı sonrası da başka birinin emri altına girmedi²⁰. Bu sebeple Maraş'ın fethi 636 sonrası, 639 öncesi olabilir. Ebu Ubeyde sonrası başkumandan tayin edilen İyaz b. Ganm'ın komutasındaki Habib b. Mesleme el-Fihri 638 yılında²¹ Maraş'ın kuzeyinde ve daha ileride bulunan Hades²² Kalesini ele geçirdiğine²³ göre Maraş bu tarihte Müslümanların hâkimiyetinde olmalıdır. Bu durumda Maraş'ın fethi Eylül 636 sonrası, 638 yılı öncesi, muhtemelen 637 yılında olsa gerektir. Bu tarihten sonra Maraş bölgesinde İslamlaşma süreci başlamıştır. Daha sonraları İslâm orduları Maraş'ta bir garnizon kurarak Anadolu içlerine yapılacak seferler için burayı (askerî) üs edinmişlerdir.

Habib b. Mesleme'nin Elbistan geçidinde bulunan Hades Kalesini fethi sonrası Hz. Ömer'in Akdeniz sahil şehirleri ile Suriye ve Kilikya bölgesi genel valisi²⁴ Muaviye b. Ebî Süfyan, Hades'in korunması için gerekli bütün tedbirleri almış ve kumandanlarına da burayı muhafazada çok dikkatli davranma-

¹⁹ Honigmann, a.g.m, s. 313.

²⁰ Mustafa Fayda, "Halid b. Velid", *DİA*, c. XV, s. 291.

²¹ Asri Çubukçu, "Habib b. Mesleme", *DİA*, c. XIV, s. 373.

²² Hades'i; Yakut el-Hamevî, (*Mu'cemu'l-Buldân*, Dârü Sâdır, Beyrut tarihsiz, c. II, s. 263), Malatya, Sumeysat ve Maraş arasındaki bölgede bulunan bir sınır kalesi diye tarif etmektedir. Bizans kaynaklarında Adatha (Adatha) olarak zikredilen bu kale şehrin yerini belirten W.M. Ramsay (*Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (trc. M.Pektaş), İstanbul 1961, s. 308) Maraş'ın kuzeyinde Arabissos'a giden ve bu geçit çevresini muhafaza eden kale; M.Halil Yınanç (a.g.m, s. 286) Maraş'ın sekiz fersah güneydoğusunda yer alan şehir; Bilge Umar (a.g.e, s. 17) da Maraş yakınında bir ilkçağ kenti ve Haruniye (Düziçi) Kalesi'nin doğusunda bulunan önemli bir yerleşim merkezi ve bugünkü İneklî'nin yerinde bulunan kale şehir olarak belirtilmektedir. Osmanlı döneminde stratejik önemini kaybetmesinden dolayı sadece bir nahiye merkezi olarak Göynük adıyla arşiv belgelerinde yer alan bu kale-şehir hakkında geniş bilgi için bkz: Said Öztürk, "Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Gelişimi İçerisinde Kadim Bir Anadolu Şehri: Hades (Göynük)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 96, Haziran 1995, s. 218-221.

²³ Yakut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, c. II, s. 263.

²⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-tarih*, (trc. Ahmet Ağrakça), *İslâm Tarihi, İbnü'l Esir el-Kâmil fi't-tarih tercümesi*, Bahar Yay., İstanbul 1991, III, 26.

larını emretmiştir²⁵. Çünkü Müslümanlar Bizans kontrolünde bulunan Anadolu topraklarına yaptıkları akınlarda çoğunlukla Maraş - Hades güzergâhını kullanmaktaydılar.

Anadolu şehirlerinin fethine önem veren Muaviye, Herakleios'un ölümü sonrası ortaya çıkan imparatorluk kavgalarından istifade ile 642 yılında Bizans devleti üzerine bizzat kumanda ettiği bir sefer düzenlemiştir²⁶. Bu sefer esnasında Muaviye, Maraş şehrine kadar gelmiş ve şehre yakın çevredeki bazı kaleleri fethetmiş olmalıdır. Muaviye bölgeden ayrıldıktan sonra da Maraş ve çevresindeki gelişmeleri takip etmiş ve onun görevlendirdiği komutanlar 643 yılı sonlarında ve 644 yılında Anadolu'ya yeni seferler düzenlemişler, önce Arabissos'u²⁷ elde etmiş, sonra da Euchaita'ya²⁸ kadar ilerlemiş ve yol üzerindeki şehirleri ele geçirmişlerdir²⁹.

Anadolu içlerine düzenlenen seferlerde Maraş çevresindeki geçitleri kullanan Müslümanlar, başta Maraş olmak üzere bölgedeki şehirlerde tam bir hâkimiyet sağlamak ve Bizans topraklarında daha da ilerlemek amacıyla idi. 645 yılında önce Selman b. Rebia Bizans topraklarına akınlar yaptı ve ganimetlerle geri döndü. Sonra da Habib b. Mesleme komutasındaki İslâm ordusu bölgedeki henüz feth edilmemiş şehirler üzerine seferler düzenledi. Maraş'ta İslâm hâkimiyetini yeniden tesis eden Habib, Muaviye tarafından Doğu Anadolu'ya seferler düzenlemekle görevlendirildi. Doğu Anadolu'da Bizans kuvvetlerine karşı yine başarılı olan Habib, Erzurum'a kadar ilerledi, şehri emanla alıp çevredeki bir çok şehir ve kasabayı haraca bağladıktan sonra Suriye'ye döndü³⁰.

²⁵ el-Belâzurî, *Fütûhu'l-buldân*, s. 223, 273. Belâzurî, "Emeviler uğursuzluğundan dolayı Hades geçidini "selâmet geçidi" diye isimlendiriyorlardı" demektedir.

²⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-tarih*, III, 26, 44.

²⁷ Arabissos, Elbistan'ın batısında ve Afşin kazası civarında Yarpuz mevkiindedir. Doğu Toros geçitlerinin (Maraş-Elbistan) kuzey ucundaki bu nokta Anadolu'ya yapılan seferlerin emniyeti bakımından çok önemli idi. Arabissos hem bir askeri karargâh, hem de Toros Dağlarının doğu geçitlerini muhafaza eden kale konumunda idi. Bkz: Uçar, a.g.e. s. 69, n. 21. Arabissos'un şimdiki ilçe merkezi Afşin'in yerinde bulunan ilkçağ kenti olduğunu iddia edenler de vardır. Bkz: Ramsay, a.g.e. s. 344; Umar, a.g.e. s. 91. Arabissos'un mevki hakkında ayrıca bkz: Honigsmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, s. 53, 60.

²⁸ Euchaita; Ramsay'a göre (a.g.e. s. 54, 355) Kızılırmak'ın doğusunda ve Çorum civarında bir yerdir. Bilge Umar'da (a.g.e. s. 259) Euchaita'nın, Çorum İli Mecitözü İlçesi Avkat Köyü olduğunu belirtir.

²⁹ E.W. Brooks, "The Successors of Heraclius", *Cambridge Medieval History*, Cambridge 1957, II, 393.

³⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-tarih*, III, 88-89; Krş: Brooks, a.g.m. s. 393; Asri Çubukçu, "Habib b. Mesleme", c. XIV, s. 373.

Bizans'a ait şehirlere yönelik fetih harekâtı için genellikle kumandan görevlendiren Muaviye'nin 646'da bizzat kendisinin komuta ettiği seferde İslâm ordusu Kayseri'ye kadar ilerledi, Kayseri 10 gün muhasara edildikten sonra şehirdekiler haraç vermeye razı oldu³¹. Bu sefer sonrası Muaviye'nin Kilikya ve çevresinin fethini tamamlamakla görevlendirdiği Habib b. Mesleme 647'de Hades'i ikinci defa fethettikten sonra Sozopetra'yı³² da feth etti. Bu zaferler sonrası 651 yılında Süfyan b. Avf el-Gâmidî komutasındaki İslâm ordusu Maraş'a geldi ve buradan kuzeye yöneldi, Bizans topraklarına akınlar düzenledi³³. Anadolu'nun iç kısımlarına düzenlenen bu seferler esnasında yol güzergahında bulunması sebebiyle İslâm ordularının Maraş'ta bir müddet kalmış olmaları muhtemeldir.

Emevîler döneminde Müslüman Araplar Kilikya'ya yerleşerek, Bizanslılar tarafından tahrip ve terk edilmiş olan bu bölgede bulunan şehirleri tahkim ettiler. Stratejik bakımdan önemli askerî yolların kavşağında bulunan, Toros geçitlerine hâkim ve idarî bakımdan Suriye'deki Kınnesrin³⁴ ordugâhına bağlı olan ve İslâm Bizans mücadelesinde önemli rol oynayan Tarsus, Adana, Misis (Ceyhan), Maraş ve Malatya şehirleri hudut bölgesindeki Arap askerî üsleri haline getirildi. Müslümanların *ed-davâhî* (dış kısımlar, dış arazi) adını verdikleri bu saha Emevîler döneminde iskân edilmeye ve müstahkem şehirler kurulmaya başlandı. Askerî düşüncelerle özel olarak tahkim ve iskân edilmiş olan bu hudut ve savunma sahalarına *sugûr* denilmekteydi³⁵. Bizans'a sınır yerleşim merkezleri anlamındaki *sugûr* bölgesi, Sugûr eş-Şam ve Sugûr el-Cezire olmak üzere iki kısımda mütalaa edilmişti ve Tarsus'tan başlayarak Adana-Misis-Maraş-Malatya hattını takip ederek doğuya doğru Fırat'a kadar uzanıyordu. Birincinin merkezi Maraş, ikincinin ise Malatya idi. Maraş yakınındaki Amanos Dağı (Cebel-i Lükam) iki bölgeyi

³¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih*, III, 86; Krş: Ramsay, *a.g.e.*, s. 253-254.

³² Honigmann (*a.g.e.*, s. 39-40) Sozopetra'nın, Malatya civarında Zibatra olarak bilinen Viranşehir olduğunu zikretmiş, onun yazdıklarını aynen tekrarlayan Bilge Umar'da (*a.g.e.*, s. 745) Zapetra, Ozopetra ve Zizoatra isimleri ile de kaydedilen Sozopetra'nın, Kappadokia-Syria sınırında ilkçağ kenti ve Sultansu kıyısında şimdiki Viranşehir olduğunu belirtmiştir. Ancak KSÜ Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Dr. Faruk Söylemez, bu yerin Osmanlı vesikalarında Subadra olarak geçtiğini ve araştırmalarına dayanarak burasının Viranşehir değil Doğanşehir olabileceğini ifade etti.

³³ el-Belâzurî, *Fütûhu'l-buldân*, s. 270; Krş: Honigmann, *a.g.m.*, s. 313; Yınanç, *a.g.m.*, s. 283; Gündüz, *a.g.m.*, s.192.

³⁴ Kınnesrin, Humus bölgesine bağlı önemli bir yerleşim yeri ve aynı zamanda askerî bölge idi.

³⁵ H. Dursun Yıldız, "Avâsım", *DİA*, c. IV, s. 111.

birbirinden ayıran tabii bir çizgi oluşturduğundan Maraş bu iki bölgenin ayırım noktasında yer almaktaydı. Sınır şehirlerinden hareket eden İslâm orduları, bu dönemde en fazla Kilikya geçitlerini ve Maraş-Elbistan geçidini kullanmak suretiyle Anadolu'ya giriyorlardı³⁶.

Emeviler devrinin ilk ve en önemli halifesi olan I.Muaviye (661-680), valilik yaptığı dönemde başlattığı ancak İslâm dünyasında ortaya çıkan iç savaş ve karışıklıklar sebebiyle yarım bırakmak zorunda kaldığı Bizans'la mücadeleye halife olduktan sonra yeniden başladı. Valiliği döneminde Kilikya'nın fethiyle görevlendirdiği Habib b. Mesleme'yi halifeliği döneminde de Anadolu'ya sefer yapması için görevlendirdi. Habib'in, 661 yılında Anadolu'ya düzenlediği seferlerde³⁷ kaybedilmiş Kilikya şehirleri Müslümanlar tarafından tekrar ele geçirildi. Muaviye, Suriye kuzeyinde Bizanslılara karşı savunma hattı oluşturmak, müstahkem kaleler tesis etmekle meşgul olduğu esnada fethinden bu zamana kadar harap halde bırakılmış olan Maraş şehrini de bayındır hale getirdi, şehirde asker ve halk iskân etti. Şehirdeki garnizonun asker sayısını da arttırdı³⁸. Maraş Anadolu'ya gaza eden Müslümanların hareket üssü oldu. Ancak Anadolu'ya düzenlenen askerî seferler bütün hızıyla sürmesine rağmen bir süre sonra savaşlar daha çok Akdeniz'e kaydığundan ve kara seferleri Malatya ve Tarsus üzerinden yapıldığından Maraş bölgesi kısa süreli bir istikrar dönemi yaşadı.

I.Yezid'in (680-683) ölümü sonrası ortaya çıkan iktidar boşluğu ve iç savaş yüzünden Suriye'de karışıklıklar artınca, bu durumdan istifade etmek isteyen İmparator IV.Konstantinos (668-685) daha önce yapılmış olan antlaşmayı ve barışı bozdu ve Kilikya bölgesi Bizans kuvvetleri tarafından tahrip olundu. Bu esnada Bizanslılar Maraş'a da saldırdı. Bu saldırıları dayanılmaz bir hâl aldığı zaman şehri savunmaktan aciz kalan asker ve halk Maraş'ı tahliye ve terk etmek zorunda kaldı³⁹. Böylece Maraş ve çevresi tekrar Bizans hâkimiyetine geçti.

³⁶ İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîra, fi ümerâi's-Şam ve'l-Cezîre*, (nşr. Y. Zekeriyâ Abbâre), Dimaşk 1978, 1. cilt, 2. kısım, s. 168; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb*, I, 234; Krş: Ramsay, a.g.e. s. 216-218, 387; Uçar, a.g.e. s. 59-60; H. Dursun Yıldız, "Avâsım", c. IV, s. 111-112.

³⁷ Yakubî b. Vâzih, *Tarihü İbnî'l-Vâzih*, (nşr. M.Th. Houtsma), *İbn Vadhîh Historiae*, Leiden 1883, II, 239.

³⁸ İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîra*, I/2, s. 168; el-Belâzurî, *Fütûhu'l-buldân*, s. 271; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb*, I, 235; Krş: Yinanç, a.g.m. s. 283; Honigmann, a.g.m. s. 313.

³⁹ İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîra*, I/2, s. 168; el-Belâzurî, *Fütûhu'l-buldân*, s. 271; Krş: Casim Avcı, *İslâm Bizans İlişkileri*, Klasik Yayınları, İstanbul 2003, s. 75; Brooks, a.g.m. s. 406; Uçar, a.g.e. s. 92; Gündüz, a.g.m. s.192; Yinanç, a.g.m. s. 283.

Abdülmelik b. Mervan (685-705) halifeliğinin ilk yıllarında içinde bulunduğu güç koşullar sebebiyle İmparator II.Iustinianos (685-695) ile yıllık 365 bin dinar, 365 savaş esiri ve 365 iyi cins at vermek şartıyla antlaşma yapmak zorunda kaldı. Bu antlaşmada Müslümanlar ile Bizans arasında sürekli sorun olan ve zaman zaman Bizans lehine isyan eden Amanos dağlarındaki Cerâcimelerin (Merdaîlerin) Bizans içlerine götürülmesine de karar verildi⁴⁰.

Bizanslılar ile Müslümanlar arasındaki sulh döneminde Bizans İmparatorluğu Trakya'dan getirdiği Slavlarla askerî gücünü artırdı. Bu dönemde Emevîler de iç sorunlarını çözüme kavuşturdu ve tekrar siyasî istikrarı sağladı. Bir müddet sonra askerî gücünün büyüklüğüne güvenen Bizanslılar 694 Ağustos'unda Maraş bölgesinden hareketle Suriye'de bulunan Müslümanlar üzerine hücum ettiler ve el-Amk'a (Amik Ovası'na) kadar geldiler, buraları istila ve yağma ettiler⁴¹. Böylece yapılan antlaşma bozulmuş oldu. İslâm kaynaklarının⁴² bildirdiğine göre, Bizanslılar, Maraş bölgesinde yer alan el-Amk'a saldırınca, bölgedeki İslâm orduları başkumandanı Muhammed b. Mervan, Bizanslılarla savaşa karar verdi. Eban b. Velid b. Ukbe'yi kumandan, Abdülmelik b. Mervan'ın azadlısı Kinnesrin ve çevresinin valisi Dinar b. Dinar'ı da ona yardımcı tayin etti. İslâm ordusu Bizans ordusuna karşı ilerledi. İki ordu Maraş ovasında karşılaştı, şiddetli bir savaştan sonra Bizans ordusu dağıldı, Bizans askerlerinin çoğu öldürüldü kalanlar esir edildi⁴³. İslâm ordusunun zaferiyle sonuçlanan bu savaş sonrası Bizanslılar Maraş'ı terk etmek zorunda kaldılar. Müslümanlar Maraş'a yeniden hâkim oldular. Bu durum üzerine Halife I.Velid'in (705-715) oğlu Abbas da askerleriyle Maraş'a gitti, şehri yeniden imar ile bayındır hale getirdi, askerî yönden tahkim ederek yeni bir garnizon kurdu. Kale ve şehir merkezinde büyük bir cami inşâ ettirdi. Sonra başka yerlerden getirttiği insanları Maraş'ta iskân ederek şehrin nüfusunun artmasını sağladı. Ayrıca o, Maraş'ın saldırı ve istilalardan daha iyi korunabilmesi için Kinnesrin

⁴⁰ el-Belâzurî, *Fütûhu'l-buldân*, s. 271; Krş: Ostrogorsky, a.g.e. s. 122-123; Uçar, a.g.e. s. 89, 92; Avcı, a.g.e. s. 75.

⁴¹ el-Belâzurî, *Fütûhu'l-buldân*, s. 271; Krş: E.W. Brooks, "The Arabs in Asia Minor", *Journal of Hellenic Studies*, XVIII, s. 189.

⁴² İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-haûira*, I / 2, s. 168; Halife b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*, (trc. Abdulhalik Bakır), Ankara 2001, s. 328; el-Belâzurî, *Fütûhu'l-buldân*, s. 271; Krş: Brooks, *The Successors*, s. 407.

⁴³ el-Belâzurî, *Fütûhu'l-buldân*, s. 271; Krş: Yınanç, a.g.m, s. 283.

halkının her yıl belirli sayıda askerden oluşan takviye kuvvet göndermesini emretti⁴¹. I.Velid döneminde Maraş, bayındır ve müstahkem bir İslâm şehri oldu.

Hişam döneminde (724-743) Anadolu seferlerinin başında kumandan olarak oğlu Muaviye bulunmaktaydı. İbn Vazıh'a⁴⁵ göre 731 yılında, İbnü'l-Esîr'e⁴⁶ göre 732 yılında, Anadolu'ya yaptığı seferde Bizans arazisini feth girişiminde başarılı olamayan halife oğlu Muaviye'nin Maraş yakınlarında beklemekle yetindiği ve burada bir ribat kulesi kurduktan sonra geri dönmüş olduğu rivayet edilmektedir. Ancak bu durum devamlı değil çok kısa bir süre için geçerli olabilir. Çünkü İbnü'l-Esîr, Hişam'ın oğlu Muaviye'nin 734 yılında da Anadolu topraklarında savaştığını belirtmektedir. Bu durum bize Hişam döneminde de Maraş ve çevresinin savaştan uzak kalamadığı kanaatini vermektedir.

Emevîler'in son halifesi II. Mervan (744-750) zamanına kadar Müslümanlar Bizanslılara karşı üstünlüklerini daima muhafaza ettiklerinden Maraş, sugûr-u Rum olarak da adlandırılan sugûr eş-Şam'ın en güvenli şehirlerinden biri halinde kaldı⁴⁷. II.Mervan saltanatının ilk yıllarında iç karışıklıklar ve ihtilaflar sebebiyle Kuzey Suriye ile ilgilenemedi. 746 yılında Bizans İmparatoru V.Konstantinos (741-775) Kuzey Suriye'ye girdi. Sülalesinin yurt şehri olan⁴⁸ Maraş'a geldi ve kaleyi kuşattı. II.Mervan, bir taraftan iç savaşla meşgul, diğer taraftan Humus halkının isyanıyla uğraşıyor olması sebebiyle Maraş'a asker sevk edemedi. Bu durum Bizanslılar'ın işini kolaylaştırdı. Yardım gelmeyince kuşatma da uzayınca şehirdeki halk, göç etmelerine müsaade edilmesi şartıyla teslim oldu. Maraş'ı terk etmek zorunda kalan Müslümanlar el-Cezire bölgesine ve Kinnesrin ordugâhına gittiler. Bizanslılar Maraş ve Hades şehirlerini yakıp yıktılar⁴⁹. İmparator

⁴¹ İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîra*, I / 2, s. 168; el-Belâzürî, *Fütûhu'l-buldân*, 271; Krş: Honigmann, a.g.m, s. 313; Yınaç, a.g.m, s. 284.

⁴⁵ Yakubî b. Vâzıh, *Tarih*, II, 369.

⁴⁶ *el-Kâmil fi't-tarih*, (trc. Yunus Apaydın), V, 147, 151; Krş: Uçar, a.g.e, s. 122.

⁴⁷ Yınaç, a.g.m, s. 284.

⁴⁸ İmparator V.Konstantinos'un babası III.Leon (717-741) aslen Maraş (Germanikeia)'lı idi. Çünkü İmparator III.Leon'un doğum yeri Maraş idi ve çocukluğu da Maraş'ta geçmişti. II.Iustinianos (685-695 ve 705-711) döneminde ailesi Maraş'tan Trakya'ya tehcir edilmişti. Bkz. Honigmann, a.g.m, s. 313; *The Oxford Dictionary of Byzantium*, II, 845; Ostrogorsky, a.g.e, s. 144, 150, 155; Avcı, a.g.e, s. 153.

⁴⁹ İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîra*, I / 2, s. 168; el-Belâzürî, *Fütûhu'l-buldân*, s. 271. Krş: Atalay, a.g.e, s. 24; Yınaç, a.g.m, s. 284.

V.Konstantinos esir aldığı şehir halkının bir kısmını (şehir halkının içinde çok sayıda Monofizit de vardı) Thrace'ye⁵⁰ götürerek orada iskân etti⁵¹.

Zamanla dahili buhranı gideren ve Humus'taki isyanı bastıran II.Mervan, Maraş'ı yeniden ele geçirmek için bir ordu gönderdi. Bu zaman zarfında Bizans kuvvetleri şehri tahrip edip yağmalamıştı. II.Mervan'ın 748 yılı başlarında fetih hareketi düzenlemekle görevlendirdiği Velid b. Hişam, el-Amk ile Maraş ve çevresini fethetti. Maraş tekrar Müslümanların hâkimiyetine geçti ve şehir yeniden inşa olundu, kale ve surlar tahkim edildi. Bizanslıların istilası öncesi şehrin valisi olan Kevser b. Züfer b. el-Haris el-Kilabî yeniden Maraş valisi olarak atandı⁵². Daha sonra İbn Şeddâd⁵³ ve İbnü'l-Esîr'e⁵⁴ göre Velid b. Hişam, Yâkut'a⁵⁵ göre Mervan b. Muhammed Maraş kalesini yaptırdı⁵⁶. II.Mervan adına yaptırılan şehrin ortasındaki kaleye bu sebeple el-Mervani⁵⁷ denildi. Ancak sonraki yıllarda II.Mervan iç karışıklıklarla uğraşırken, Bizanslılar yeniden saldırarak Maraş'ı istila ettiler ve şehirdeki Müslümanlara ait yerleri yıktılar⁵⁸. II.Mervan'ın halifeliğinin son döneminde siyasi istikrarın sağlanmasından sonra Müslümanlar Maraş'ı yeniden fethetti.

Honigmann,⁵⁹ Emevîler ve Abbasiler dönemlerinde Müslümanların adım adım kendi bölgelerini genişletmeye ve Bizans'a tabi araziye küçültmeye çalışmadıklarını; ele geçirdikleri şehirlerde tutunmak için gayret sarf etmediklerini; mutad olarak her yaz mevsiminde Amanos veya Toros silsileleri yoluyla Anadolu içine nüfuz etmeye çalıştıklarını ve bazen kış mevsiminde de devam eden akınlar yaptıklarını iddia etmekte ve bu bitip tükenmek bilmeyen gazalar yüzünden her iki devlet arasında oldukça geniş bir arazi şeridinin, sınırsız hudut bölgesi haline geldiğini ifade etmektedir.

⁵⁰ Thrace'nin neresi olduğunu tam olarak tespit edemedik. Kilikya Ovası'nın batısında bir yer olabileceği gibi, Thrakesion Theması veya Trakya bölgesi de olabilir.

⁵¹ Ostrogorsky, a.g.e, s. 155; *The Oxford Dictionary of Byzantium*, II, 845; Atalay, a.g.e, s. 24.

⁵² İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîra*, I / 2, s. 168; el-Belâzurî, *Fütûhu'l-buldân*, s. 271-272; Kırş. Yınanç, a.g.m, s. 284.

⁵³ *el-A'lâku'l-hatîra*, I / 2, s. 169.

⁵⁴ *el-Kâmil*, V, 323.

⁵⁵ *Mu'cemü'l-buldân*, V, 107.

⁵⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 323.

⁵⁷ Yâkut, *Mu'cemü'l-buldân*, V, 107; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 323.

⁵⁸ el-Belâzurî, *Fütûhu'l-buldân*, s. 271-272.

⁵⁹ Honigmann, a.g.e, s. 36, 39.

Ona göre hem Bizans hem de Abbasi hükümdarları Toros sınırını muhafaza etmek istiyorlardı. Sınır bölgesindeki şehir ve kaleler etrafında durup durup yeniden inat ve ısrarla savaşıyorlardı ve karşılıklı akınlarla yeni arazi ilhâkını değil yalnız yağma yapmayı düşünüyorlardı. Ancak o bu görüşünü her iki tarafın münferit olaylarda takındıkları tavırlarına dayandırır.

Honigmann ile benzer görüşte olan Ostrogorsky⁶⁰ de, Müslümanlar ile Bizanslılar arasında Torosların tabii bir sınır oluşturduğunu ve her iki devletin de bu sınırı muhafaza etmek için çalıştıklarını bununla beraber Müslümanların sınırlarda yapılan akın ve mücadelelerde, yeni arazi elde etmekten daha çok, ganimet ve yağma düşündüklerini söylemektedir. Müslümanların hemen her yıl düzenli olarak Bizans hâkimiyetindeki şehir ve kaleler üzerine seferler düzenledikleri doğrudur. Hatta bu seferlerin bir kısmı Maraş ve çevresini ele geçirmek için yapılmıştır. Ancak seferlerin sadece ganimet için yapıldığını söylemek Müslümanların fetih politikalarını bilmekten, anlayamamaktan kaynaklanabilir. Uç bölgelerde yani Bizans'a sınır şehirlerde yaşayan Müslümanlar aynı bölgede yerleşmiş olan diğer dindaşlarıyla birlikte sık sık Bizans topraklarına akınlarda bulunmuşlardır veya Bizanslıların saldırılarına karşı bu İslâm'ın uç'unu müdafaa etmeye gayret etmişlerdir. Ancak Müslümanların düzenledikleri akınların ve yaptıkları seferlerin asıl amacı İslâmiyetin yayılması idi. Bu sebeple Müslümanların Bizans arazisine ganimet toplamaktan daha çok İslâm'ı yaymak ve önemli merkezleri fethederek İslâm beldesi haline getirmek maksadıyla seferler düzenledikleri hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir. Her ne kadar Honigmann'ın ve Ostrogorsky'nin ifadelerinden Bizans arazisine akınlar düzenleyen Müslümanların amacının feth değil, ganimet olduğu ve mutad olarak her sene gelip gittikleri şeklinde bir düşünce akla gelmekte ise de bu konuda İslâm'ın savaş konusundaki emirlerinin bilinmesinde fayda vardır. İslâm hukukunun hangi hallerde hangi sebeplerle sefere-savaşa izin verdiği ve savaş esnasında nelere müsaade ettiğinin bilinmesi bu konudaki iddiaların doğruluğunu da ortaya koyacaktır. Yine Honigmann⁶¹ Müslüman Araplar'ın yaptıkları seferler sonrası kendi yurtlarına selametle dönebilmek için şehirleri tahrip ve halkı da sürgün ettiklerini söylemektedir ki bu durum savaş halinden kaynaklanmaktadır ve belki de bir savaş stratejisi olarak genel geçer bir kaidedir. Durum böyle olmakla birlikte aşağıda anlatılacak siyasi

⁶⁰ Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 36.

⁶¹ Honigmann, *a.g.e.*, s. 37.

olaylar da Müslümanların hiçbir zaman şehirleri feth ettikten sonra keyfi olarak tahrip etmek gibi bir davranış içine girmediklerini, ancak Müslümanlara zarar veren ve Müslümanların aleyhine faaliyette bulunanları cezalandırmak için bazen tehcir uygulamasına gittiklerini ortaya koymaktadır.

Uç'lar olarak adlandırılan hudut bölgesi elbetteki akınlardan, savaşlardan ve yağmalardan uzak kalamayacaktır. Nitekim Maraş, Anadolu ile Şam arasında sugûr şehri⁶² olması sebebiyle savaşların yoğunlaştığı bir bölgede idi. Bu sebeple İslâm hâkimiyetinin kuzey Suriye'den Anadolu'ya doğru yayıldığı sıralarda Maraş, Bizanslılar ile Müslüman Arapların nüfûz mücadelesi verdikleri önemli bir yerleşim yeri ve askerî üs oldu⁶³. Emevîler döneminde Maraş valileri Kinnesrin emîrlerine tabi bulunuyorlardı; Emevîler döneminde Maraş, Şam sugûru kabul ediliyordu. Ancak Abbasiler döneminde Maraş, el-Cezire yani Harran eyaletine bağlanmakla sugûr el-Cezire'den biri olarak kabul edildi⁶⁴.

Abbasiler döneminde de İslâm ordularının Kuzey Suriye bölgesinde edindikleri iki önemli üstün birisi Maraş şehriydi⁶⁵. Bu sebeple Abbasiler döneminde de Maraş ve çevresinde hâkimiyet kurmak isteyen devletler arasında çarpışmalar devam etti. Çarpışmaların devam etmesi sebebiyle de Ebu Cafer Mansur'un hilafeti dönemine kadar Maraş imar edilmedi. 754 yılında Maraş'ı tekrar kontrol altına alan Bizanslılar şehri tahrip etti⁶⁶. Daha sonraki yıllarda şehir yeniden Müslümanların hâkimiyetine girdi.

Ebu Cafer Mansur'un hilâfeti döneminde (754-775) Bizans ile yapılan savaşlar esnasında, hudut bölgesinde bulunan geçitlerin, anahtar rolünü gören şehir ve kalelerin alınmasına önem verildi ve bu manada Maraş ve çevresindeki şehir ve kalelerin fethine yönelik faaliyetler arttırıldı⁶⁷. Halife Mansur, 756 sonları 757 başlarında amcası Salih b. Ali ve Abbas b. Muhammed'i Bizans ordusuna karşı savaşmak ve Bizans idaresindeki şehir ve kaleleri feth etmek üzere görevlendirdi. Salih, Bizanslıların tahrip ettikleri Maraş ve

⁶² İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-Hatîra*, I / 2, s. 168; Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemü'l-buldân*, c.V, s.107.

⁶³ Darkot, a.g.m. s. 311.

⁶⁴ Yinanç, a.g.m. s. 285.

⁶⁵ Diğer üs; Hades şehri idi. Bkz: Öztürk, a.g.m. s. 218 vd.

⁶⁶ Honigmann, a.g.m. s. 313; Yinanç, a.g.m. s. 284-285.

⁶⁷ Kasım İlgün, *Halife Mansur ve Dönemi*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1994, s. 112; Honigmann, a.g.e. s. 39.

Malatya'yı ele geçirdi ve her iki şehri imar etti⁶⁸. Daha sonra Halife Mansur, Salih b. Ali'yi Maraş'a vali olarak atadı ve onun tarafından şehre kale yapıldı, şehir surlarla çevrildi⁶⁹. Maraş'ın askerî üs konumu yeniden sağlandı.

Bizans sınırını tahkim etmeye büyük önem veren ve sınırdaki askerlerin sayısını arttıran Halife Mansur, sınır bölgesine çok miktarda insan getirip iskân etti. Bu iskân politikasını uygularken Türklerden de istifade etti. Türklerin önemli devlet hizmetlerinde buldukları Halife Mansur dönemi, Türklerin İslâm dünyasına esaslı bir şekilde nüfûz etmelerinin başlangıcı olarak kabul edilir. Mansur, suğur bölgesinde Bizans'a karşı yapılan seferlerde Türklerden askerî ve idarî sahada istifade etmiştir⁷⁰. Fetih politikası gereği sınırlarda çok sayıda asker ve halk olmasını isteyen Mansur'un emri ile sınır bölgesinde görev yapan askerlere, diğer yerlerdeki askerlerden daha fazla maaşla birlikte arazi (iktâ) verildi. Bundan başka vergi memurları sınır bölgesine gönderilmeyerek burada yaşayanlardan vergi de alınmadı. Halife Mansur, Salih b. Ali, Züfer b. Asım el-Hilâlî gibi güçlü komutanları sınırda görevlendirerek Bizans hududunu emniyet altında tutmaya dikkat ediyordu⁷¹. Salih b. Ali'yi Maraş'a bu gaye ile vali atamıştı. Sınır boylarına uyguladığı iskân politikası, sınır şehri olması sebebiyle Maraş'a da uygulandı. Halife Mansur bol bağış ve ihsanda bulunacağını vaad ederek suğur dışında yer alan şehirlerde yaşayan halkı Maraş'ta ikamet ve iskâna teşvik etti. Kendi isteğiyle gelenlerden başka el-Cezire'den ve çevredeki diğer şehirlerden de Maraş'a asker ve halk getirilerek yerleştirildi⁷².

Süryanî Mikhail⁷³, 769 yılında Maraş halkının Bizans Devleti menfaatine casusluk ile suçlandığını ve bu sebeple Filistin tarafına (Ramle'ye)

⁶⁸ İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîra*, I / 2, s. 169; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih*, V, 396-397; Belâzurî, *Fütûhu'l-buldân* s. 272; Krş: İlgün, *a.g.tez*, s. 112; Yınanç, *a.g.m.*, s. 285; Honigmann, *a.g.m.*, s. 313.

⁶⁹ İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîra*, I / 2, s. 169; Belâzurî, *Fütûhu'l-buldân*, s. 272.

⁷⁰ H.Dursun Yıldız, "İslâmiyet ve Türkler", *Diyanet Dergisi*, Hicret Özel Sayısı (1981 Yılığ), s. 58-59, 228; İlgün, *a.g.tez*, s. 115-116.

⁷¹ Belâzurî, *Fütûhu'l-Buldân*, 237-238; Krş: C.Brockelmann, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, (trc. N. Çağatay), Ankara 1992, s. 90; İlgün, *a.g.tez*, s. 114-115.

⁷² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih*, V, 397; Belâzurî, *Fütûhu'l-buldân* s. 272; Krş: Yınanç, *a.g.m.*, s. 285

⁷³ Süryanî Mikhail, *Khronographia*, (nşr. ve trc. J.B. Chabot), *Chronique de Michel le Syrien, Patriarche jacobite d'Antioche 1166-1199*, Paris 1899-1924, II, 526. Krş: *The Oxford Dictionary of Byzantium*, II, 845.

sürüldüklerini kaydeder. Ancak bu bilgi İbnü'l-İbrî'de⁷⁴ daha farklı şekilde zikredilir. İbnü'l-İbrî aynı yıl Arapların casuslarının (keşif kollarının) Bizanslılar tarafından esir edildiğini haber alarak Maraş üzerine yürüdüklerini ve şehirdeki halkı esir ederek götürdüklerini ve Ramle civarına yerleştirdiklerini kaydeder. Her iki kaynaktaki bilgiye göre belki devamlı olarak Müslümanlar aleyhine faaliyet gösteren şehirdeki Bizanslılar için böyle bir ceza düşünülmüş ve uygulamaya konulmuş olabilir.

Halife Mansur, 770-773 yılları arası Bizans üzerine düzenlenen seferlere Züfer b. Asım el-Hilâlî'yi görevlendirdi. Bizans idaresindeki şehir ve kasabalara askerî birlikler gönderen Züfer el-Hilâlî kendisi de Maraş üzerinden Bizans topraklarına girdi ve hatta Konya yakınlarına kadar ilerledi⁷⁵.

Halife Mehdi döneminde (775-785) Bizanslıların Kilikya bölgesine devamlı saldırılarda bulunmaları sebebiyle Maraş'taki Müslüman askerlerin sayısı arttırıldı ve şehre bol miktarda cephane gönderildi⁷⁶. 778 yılında Mikhail Lachanodrakon⁷⁷ komutasındaki 80 bin⁷⁸ kişilik Bizans ordusu Hades'i tahrip ederek Hades boğazından yola çıktı ve sınır bölgesinde bulunan yol üzerindeki yerleşim yerlerini, kasaba ve köyleri yağmaladı, yakıp yıktı. Mikhail bu askerî yürüyüş esnasında Müslümanlardan birçok kimseyi öldürdü ve sağ kalabilenleri esir aldı. Sonra Maraş'a geldi ve şehri kuşattı. Bu kuşatmanın ne kadar devam ettiğini bildirmeyen kaynaklar⁷⁹ Maraş'ı müdafaa eden kuvvetlerin başında Halife Mehdi'nin büyük amcası İsa b. Ali'nin bulunduğunu, ancak onun Bizans hâkimiyetindeki şehirlere fetih harekati düzenlemek için şehirden ayrılmış olduğunu bu sebeple şehirde pek az asker ve halkın yaşadığını, mevcut askerî birliğin ve halkın Mikhail'e karşı mukavemet gösterdiklerini, hem savunma hem de baskın savaşı yaparak şehri müdafaa ettiklerini bildirmektedirler. Kaynakların ifadelerinden anlaşıldığına göre mukavemet karşısında şaşırın Mikhail bir süre sonra

⁷⁴ İbnü'l-İbrî (Ebu'l-Ferec), *Khronographia*, (trc. Ö.Rıza Doğrul), *Abû'l-Farac Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1987, c.I, s. 200.

⁷⁵ Halife b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*, s. 510.

⁷⁶ Belâzurî, *Fütûhu'l-buldân* s. 272; Krş: Gündüz, a.g.m., s. 192.

⁷⁷ Halife b. Hayyât (a.g.e, s. 520) Bizans ordu komutanını Mikhail el-Batrik olarak kaydetmiştir.

⁷⁸ Belâzurî'nin (s. 272) abartılı olarak verdiği bu rakamı Honigmann (a.g.m, s. 313) daha da abartarak Bizans ordusunun 100 bin kişi olduğunu yazmaktadır.

⁷⁹ Belâzurî, *Fütûhu'l-buldân* s. 272-273; Halife b. Hayyât, *Tarih*, s. 520; Krş: Honigmann, a.g.m, s. 313; *The Oxford Dictionary of Byzantium*, II, 845; Yinanç, a.g.m, s. 285.

kuşatmayı kaldırmış ve Ceyhan'a gitmiştir. Bu sıralarda Dabık'ta bulunan ve Bizanslılara karşı seferler düzenlemekle görevlendirilmiş olan Sümâme b. el-Velid el-Absî bu durumu öğrenmiş olmalıdır ki, Mikhail komutasındaki Bizans ordusu üzerine süvari birlikleri⁸⁰ göndermiş, ancak kalabalık Bizans ordusu bu süvari birliğinin hepsini öldürmüştür⁸¹. Belâzurî'de geçen bu bilgileri teyid eden İbn Hayyât⁸² bu bilgilerden farklı olarak Mikhail komutasındaki Bizans ordusu üzerine Salim el-Burnusî'nin yürüdüğünü ve onunla savaştığını fakat bir sonuç elde edemeden döndüğünü kaydeder. Kaynaklardaki ifadelerden Müslümanların Mikhail'in ilerlemesini bir dönem engellemedikleri ve bu duruma çok içerledikleri anlaşılmaktadır. Mikhail karşısındaki başarısızlıkların intikamını almak için Halife Mehdi, bir yıl sonra 779 senesinde, Mikhail'e karşı ekâbir-i umerâdan Hasan b. Kahtabe et-Tâî'yi gönderdi. Diğer sugür emirlerini de onun maiyyetine verdi. Hades geçidinden Anadolu içerilerine giren Kahtabe, Bizans şehirlerine akınlar düzenledi, bununla birlikte hiçbir şehir zapt etmedi yalnız yağma yapıp halka gözdağı verdi. Bizans halkını taciz edip öylesine çok korkuttu ki Bizanslılar onun resmini yaptılar ve kiliselerinde astular. Bizanslıların içine korku salan ve onları psikolojik olarak yıpratın Kahtabe, Bizans topraklarına düzenlediği bu seferler sonrası dönüşte Hades ve Tarsus'a uğradı. Bu iki şehrin askerî ve siyasî bakımdan stratejik önemini Halife Mehdi'ye anlatarak bu şehirlerin yeniden inşa ve imarının gerekliliğini ifade etti ve halifeyi bu iş için ikna etti. Halife Mehdi, bu iki şehirden önce Hades'in sonra Tarsus'un imar edilmesini emretti⁸³.

Halife olduktan sonra Anadolu şehirlerinin fethine yönelik faaliyetleri arttıran ve Anadolu'nun fethine çok önem veren Harun Reşid döneminde (786-809) Maraş şehri Bizanslılardan alınarak yeniden imar edildi⁸⁴.

Müslümanların fetihlerden sonra Suriye'de oluşturdukları beş cünd (askerî bölge)den en kuzeydeki Kınnesrin, Halife Mansur devrinden itibaren çok büyümüş ve geniş bir alanı kaplamıştı. Harun Reşid sınır şehirlerini tahkim ettirdiği 786-787 yılında Anadolu içlerine yapılacak seferleri organize etmek amacıyla Cündü Kınnesrin'i, *Cündü'l-Avâsım* veya kısaca *avâsım*

⁸⁰ İbn Hayyât (*Tarihu Halife b. Hayyât*, s. 520) süvari birliğinin komutanının Mülâle b. Hikmet olduğunu belirtir.

⁸¹ Belâzurî, *Fütühu'l-buldân* s. 272-273; Krş: Yinanç, a.g.m, s. 285.

⁸² *Tarihu Halife b. Hayyât*, s. 520.

⁸³ Belâzurî, *Fütühu'l-buldân* s. 272-273; Krş: Yinanç, a.g.m, s. 285.

⁸⁴ Yâkut, *Mu'cemü'l-buldân*, V, 107; Krş: Yinanç, a.g.m, s. 286.

adıyla müstakil bir eyalet haline getirdi. Böylece Müslümanlar ile Bizanslılar arasındaki sınır boyları daha önceleri bir çok muhafızlıklara ayrılmış iken Harun Reşid döneminde tek bir idare altında toplanmış oldu. Uçlardaki koruyanlar, istihkâmlar anlamındaki avâsım, Harun Reşid dönemi ve sonrasında İslâm devletleri ile Bizans İmparatorluğu arasındaki müstahkem sınır bölgelerini ifade etmek için kullanıldı. Bu muhkem mevkiiler, İslâm ordularının cihad maksadıyla sınırdan uzaklaştıkları zaman veya gazadan dönerken ülkeye girmeden önce düşman saldırılarına karşı sığınıp korundukları bölgeler olduğu için bu adla anılmıştı. Avâsım devamlı mücadele sahası olmasına rağmen iktisadî bakımdan çok gelişmişti. Bunun en açık delili de bu bölge halkının ödediği vergilerin çokluğu idi. Harun Reşid avâsım şehirlerini tamamıyla askerî teşkilata bağlayarak müstahkem noktalara askerî birlikler yerleştirdi. Sınır garnizonlarına yerleştirilmiş olan askerî birlikler hemen her yıl yaz ve kış Anadolu içlerine akınlar düzenledi. Müslümanların her yıl Anadolu içlerine yaptıkları bu akınlarda Maraş şehri geçiş noktası olması sebebiyle önem kazandı⁸⁵.

Harun Reşid döneminde sınır şehirleri daimî askerî birliklerin yanında ülkenin çeşitli bölgelerinden gelen gönüllülerin toplandıkları yerlerdi. Bölge nüfusu başlangıçta yerli Hıristiyanlar ve Müslüman Araplardan meydana geliyor, yerli Hıristiyanların çoğunluğunu İslâm kaynaklarında Cerâcime olarak zikredilen grup meydana getiriyordu. Bunlar bazen İslâm devletlerini bazen de Bizans'ı destekliyor ve bu sayede varlıklarını devam ettiriyorlardı. Sınır garnizonlarındaki Müslüman halkın çoğunluğunu Araplar oluşturuyordu. Ancak Abbâsîlerin hilâfete geçmelerinden sonra bilhassa Mansur ve Harun Reşid devirlerinde sınır şehirleri yeniden tahkim edilerek yeni birlikler yerleştirildi. Özellikle Harun Reşid, Horasan ve Maveraünnehir askerlerinden önemli bir kısmını bu avâsım bölgesindeki şehirlere yerleştirdi. Bu sebeple bu yeni birlikler arasında Horasanlılar ve Türklerin çokluğu dikkat çekmekte idi⁸⁶.

⁸⁵ H. Dursun Yıldız, "Avâsım", IV, 111-112.

⁸⁶ Nahide Bozkurt, "Harunürreşid", *DİA*, c. XVI, s. 259-260; H. Dursun Yıldız, "Avâsım", IV, 111-112. Arap coğrafyacıları sugûru bazen müstakil bir bölge bazen de avâsıma bağlı ikinci derecede bir idari bölge gibi zikretmişlerdir. Her ne kadar H. Dursun Yıldız'ın avâsım ile ilgili verdiği bilgilerden sugûrun avâsımdan önce kullanılan bir terim olduğu anlaşılabilir ise de bir çok eserde avâsım ortaya çıktıktan sonra da sugûrun kullanıldığı görülür. Avâsım yanında hususi surette tahkim edilmiş hudut bölgesine sugûr da denilmiştir. Her iki terim de sınır boylarını ifade etmek için kullanılmıştır. Belki de bu sebeple bu iki terim arasındaki nüans bazı araştırmacılar tarafından fark edilememiştir. Bu konudaki araştırmalarımızdan edindiğimiz kanaate göre sınır kalelerine sugûr, sınır şehirlerine avâsım denilmekteydi. Diğer bir ifade ile

Avâsım şehirlerinde görev yapan kumandanlar senede bir iki defa Anadolu içlerine yağma akınları ve fetih seferleri düzenlemekte idi. Halife de iki senede bir bizzat bu seferlere iştirâk ediyordu. Harun Reşid 806 yılı sonları 807 yılı başlarında Herseme'yi büyük bir ordu ile Anadolu içerisine gönderirken kendisi de bizzat Hades'e kadar gelmişti. Maraş'ın batısında Haruniye⁸⁷ Kalesi'ni de inşâ edip Hades şehrine de asker yerleştiren Harun Reşid, Ermeniyeye valisi Said b. Müslim b. Kuteybe el-Bâhili'yi Ermeniyeye valiliği görevinden alarak Maraş valiliğine tayin etti; Tarsus, Hades ve Malatya şehirlerinin valilerini de azl ederek yerlerine daha muktedir olanları tayin etti. Avâsımı el-Cezire ve Kınnesrin vilâyetlerinden ayırdı, valiliğini meşâhir-i umerâdan Sâbit b. Nasr el-Huzâi'ye verdi. Bundan sonra Maraş valileri avâsım valilerine tâbi olmaya başladılar. Aynı sene içinde Maraş valisi Said, Bizanslıların saldırısına uğradı. Fakat askerî gücünü yetersiz gördüğü için Bizans ordusuna karşı çıkmaya cesaret edemeyerek şehirde savunma durumu aldı ve yardım gelene kadar kaleye kapandı. Gelen askerî yardım sonrası Bizans ordusu çekildi ve şehir Müslümanların hâkimiyetinde kaldı⁸⁸.

Abbasî Halifelerinden Emin'in (809-813) öldürülmesi ve yerine Me'mun'un (813-833) geçmesi üzerine Göksun'da bulunan ve Emin'e taraftar olan Benî Akil'den Nasr b. Şit halifeye karşı gelerek çevredeki şehir ve kasabaları ele geçirdi. Halife Me'mun 814 sonu 815 yılı başlarında el-Cezire ve Maraş valisi Tahir b. Hüseyin'i, Nasr b. Şit'i yakalamakla görevlendirdi. Ancak Tahir, Göksun civarında yapılan savaşta Nasr'a mağlup oldu. Bu durum sonrası daha da güçlenen ve halk üzerindeki etkisi artan Nasr, bölge genel valisi Hasan b. Sehl'in adamlarının zulmünden dolayı ondan memnun olmayan halkı kendi tarafına çekti. Askerî gücünü arttırdıktan sonra da Göksun'dan hareketle Maraş'ı ve sonra da Urfa'yı zapt ile Harran'ı da muhasara etti. Gelişmeler üzerine Halife Me'mun bölgenin asayişini sağlamak üzere Abdullah b. Tahir'i görevlendirdi. Abdullah, Göksun'da Nasr'ı zor durumda bırakarak 824 yılında kaleyi eman ile aldıktan sonra, Nasr'ı yakalayıp halifeye gönderdi ve Göksun kalesini yıktı. 830 yılında Halife Me'mun, Bizanslılar üzerine sefer düzenlemek amacıyla Tarsus'a kadar geldi. Avâsıma ve Ana-

---

avâsım sınır boylarındaki kaleleri koruyan ve destek veren şehirlere denilmekteydi Sugûr, avâsımın önünde yer almakta idi. Sugûrda asker ağırlıklı bir nüfus ve askerî idare kurulurken bunların gerisinde yer alan avâsımlarda halk ağırlıklı nüfus ve sivil idare kurulmuştu.

⁸⁷ Günümüzde Düziçi'dir.

⁸⁸ Belâzurî, *Fütûhu'l-Buldân*, 245, Mes'ûdî, *Murûcu'z-zeheb ve meadinü'l-cevher*, (thk. M. Abdulhamid), Kahire 1964, IV, 295; Kırş: Yınanç, a.g.m, s. 286; Atalay, a.g.e, s. 28.

dolu şehirlerinin fethine çok önem veren Me'mun, hudut şehirlerinin tamamını tahkîm ettirdi ve Horasanlılarla doldurdu. Anadolu'nun orta kısmını zapt etmek maksadıyla Tarsus ve Maraş üzerinden Anadolu içlerine sefer yaptı ve Tuvâne⁸⁹ şehrini zapt ettikten sonra yeniden inşâ ve imar ile şehre asker ve halk yerleştirdi ve pek çok ganimetle geri döndü. Bir yıl sonra Anadolu'ya tekrar sefer düzenledikten sonra Göksun ve Maraş yolu ile Şam'a indi. Anadolu'yu feth etmeyi kendine gaye edinmiş olan ve ömrünün son günlerini Tarsus'ta geçirmeyi düşünen Me'mun bu düşüncesini gerçekleştiremeden vefat etti⁹⁰.

Bizans İmparatoru Theophilos (829-842) 841'de Maraş'a saldırdı ve şehri ele geçirip işgal etti. Bu işgalden kısa bir süre sonra aynı yıl içinde Emir Ebu Said Muhammed b.Yusuf, Anadolu'ya düzenlediği sefer esnasında Maraş'ı da fethetti. Ancak Müslümanlar şehirde hâkimiyeti sağlamaya çalışırken, İmparator Theophilos emrindeki takviye edilmiş Bizans ordusu ile İslâm ordusu arasında yapılan savaşı kazanan Theophilos, Maraş, Hades ve Malatya çevresini tekrar ele geçirdi⁹¹. Bununla beraber Bizanslıların bu defaki hâkimiyeti de kalıcı değil geçici bir süre için mümkün oldu.

Halife Mu'tasım (833-842) saltanatının ilk yıllarında Anadolu'ya bir ordu göndererek Tuvâne'yi tahrib ettirdi, ordu geri dönüşte de Toros'un güney eteklerine çekildi. Mu'tasım, hâkimiyetindeki şehirlerin korunmasına önem vererek muhâfızlarını arttırdı; surları, kaleleri ve der-bendleri tahkim ettirdi. Bizanslıların istilasına uğramadığı dönemde avâsım şehirleri her bakımdan büyüdü, gelişti ve bayındır hale geldi. Bu müddet içinde avâsımdan bir çok ulemâ, mutasavvıf, muhaddis yetişti. Bununla beraber Müslümanlarla Bizanslılar arasında devam edegelmekte olan savaşlara son verilmemişti. Her sene Sâife ve Şâtiye gazâları devam etmekte, Bizans şehirlerine düzenlenen akınların ve seferlerin ardı arkası kesilmemekte idi. Avâsım şehirleri, bazen doğrudan doğruya halifelere, bazen Mısır ve Suriye'de hükümrân olan Tulun ve Hamdân hanedanlarına tâbi' oldu. Avâsım valileri de genellikle Tarsus'ta bazen Maraş yahut Malatya'da ikâmet ediyorlardı. Mu'tasım döneminden itibaren hilâfet-i Abbasiye'de Türk umerâ ve askerleri

⁸⁹ Niğde ili Bor ilçesinin güneyinde yer almakta olup eski ismi Kilisehisar yeni ismi Kemerhisar'dır. Bkz: Umar, a.g.e, s. 805.

⁹⁰ Atalay, a.g.e, s. 29-30; Yınanç, a.g.m, s. 286.

⁹¹ Süryani Mikhail, *Khronographia*, III, 102; İbnü'l-İbrî, *Khronographia*, (Abu'l-Farac), c. I, s. 229; Kırş: Honigmann, a.g.e, s. 50; *The Oxford Dictionary of Byzantium*, II, 845.

hâkim olmaya başladıkları gibi avâsımda da bunlar yönetici oldu. 845 yılı sonları 846 yılı başlarında avâsım valiliğine tayin edilen Said b. Müslim b. Kuteybe ve birkaç kişi istisna edilecek olursa bütün avâsım valileri Türk idi⁹².

Halife Muntasır (861-862) halifeliğinin ikinci yılında (862 tarihinde) Bizans ordusunun İslâm şehirlerini istila amacıyla yola çıktığını öğrendi. Vasıf et-Türki'yi yola çıkmış olan Bizans ordusunu durdurmak için gerekli tedbirleri almak ve Bizanslıların ilerlemesini engellemekle görevlendirdi. Bizans ordusu karşısında başarılar elde eden Vasıf'a daha sonra bir mektup yazan Muntasır, onun sınır boylarında dört yıl müddetle kalmasını ve bu müddet içinde gazalara devam etmesini, kendisine ikinci bir emir gelinceye kadar avâsım şehirlerinden ayrılmamasını emretti⁹³.

Bütün dokuzuncu asır zarfında Maraş hiçbir istilaya uğramadı⁹⁴. Her ne kadar 872 ve 877-879 yıllarında "Slavlı Kadının oğlu" diye bilinen Bizans İmparatoru I.Basileios (867-886) Maraş'ı (güney) doğu seferinin amacı olarak gördü ve bu gaye ile Göksun'dan ve Toros boğazlarından geçip Maraş üzerine yürüdü ve şehri kuşattı ise de ele geçiremedi. Yalnız şehrin sur dışında kalan kısmını ve kenar mahallelerini yağmaladı, yakıp yıktı, Maraş'ı elde edemedi⁹⁵.

Maraş, Eylül 878 sonrası Ahmed b. Tolun'un hâkimiyetine girdi. Antakya'yı zapt etikten sonra Anadolu içlerine doğru ilerleyen Ahmed b. Tolun, Kınnesrin ve sonra da avâsımı tamamen hâkimiyetine aldı ve Maraş'ın da içinde yer aldığı avâsım şehirleri Ahmed b. Tolun ölünceye kadar Tolunoğulları valileri tarafından yönetildi⁹⁶. Maraş'a ve Hades'e yıllar önce yaptığı saldırılardan beklediği menfaati elde edemeyen İmparator I.Basileios'un yine aynı şehirler üzerine 881 sonu 882 başlarında düzenlediği seferler de sonuçsuz kaldı. Bu durum sonrası I.Basileios Malatya üzerine yürüdü, ancak Maraş ve Hades halkı Malatya halkına yardım edince mağlup oldu ve bölgeden ayrılmak zorunda kaldı⁹⁷. Ahmed b. Tolun'un ölümü son-

⁹² Yinanç, a.g.m, s. 286-287.

⁹³ *el-Kâmil*, VII, 98.

⁹⁴ Yinanç, a.g.m, s. 287.

⁹⁵ *The Oxford Dictionary of Byzantium*, II, 845; Gündüz, a.g.m, s. 192; Honigmann, a.g.e, s. 59-60, 62.

⁹⁶ Zaky Mohamed Hassan, *Les Tulunides*, Paris 1933, s. 24, 43, 78, 92-101, 105-113; Ebülfez Elçibey, *Tolunoğulları Devleti (868-905)*, (Türkiye Türkçesine trc. Selçuk Alkan), Ötüken Yay., İstanbul 1997, s. 105-106.

⁹⁷ *el-Kâmil fi't-tarih*, VII, 312; Krş: Honigmann, a.g.e, s. 62.

rası Maraş'ın da içinde bulunduğu avâsım şehirlerinde Tolunoğlu hâkimiyeti kalkmış olsa gerektir ki İbnü'l-Esîr⁹⁸ onun ölümü sonrası yerine geçen Humareveyh'in avâsım şehirlerine yeniden hâkim olabilmek için 894 yılında Tuğç b. Cuff'u Bizans topraklarına gaza için gönderdiğini kaydeder. Ancak Tuğç b. Cuff'un Tarsus'tan sonra Trabzon'a kadar ilerleyip bazı şehirleri aynı yıl Ağustos ayında fethettiğine dair İbnü'l-Esîr'de geçen bilgiler abartılıdır ve şüpheyle karşılanmalıdır. Tuğç b. Cuff'un Trabzon'a kadar ilerlemiş olması mümkün değildir ancak bu seferler esnasında yol üzerinde bulunan Maraş'ın yeniden Tolunoğulları hâkimiyetine girmesi mümkündür. Nitekim aynı yıl Türkler Bizans hâkimiyetindeki şehirler üzerine çıktıkları gazalardan zaferlerle dönmüşlerdi. İşte bu dönemde Humareveyh Maraş'ı elde etmişti ancak Maraş'ta Tolunoğulları hâkimiyeti bu defa kısa süreli oldu. Halife Mu'tazid (892-902), Maraş ve çevresinin de dahil olduğu avâsım şehirlerini 899 senesinde Tolunoğullarından Harun b. Hemaruye'den kendi hâkimiyetine aldı⁹⁹.

Kuzey Suriye bölgesini elde etme düşüncesinden vazgeçmeyen Bizanslılar 903-905 yılları arasında avâsım şehirleri ile Maraş ve çevresine sık sık saldırılar düzenlediler. Özellikle Ebu'l-Aşâyir'in avâsım valiliği zamanında 904 yılı sonları 905 yılı başlarında Maraş çevresi Bizanslıların saldırılarına ve yağmalarına maruz kaldı. Halife Muktefi (902-908) bu saldırıları önlemekte başarılı olamayan avâsım valisini azl ederek yerine Rüstem b. Berdu'yu tayin etti. Bölgedeki bu Bizans saldırılarından rahatsız olan Misis ile Tarsus halkı Bizanslılara karşı savunma savaşlarına giriştiler. Ancak Bizans ordu komutanı Andronikos, Müslüman ordusunu bozguna uğratarak Maraş'ı ele geçirdi ve daha sonra çevredeki diğer şehirleri de istila ile bölgeyi hâkimiyetine aldı¹⁰⁰.

Ermeni asıllı Mleh (Melias), 915 yılı sonları 916 yılı başlarında Maraş'a saldırdı, şehri ele geçirip yağmalattıktan sonra da Tarsus'a kadar uzanan geniş bir alandan 50 bin esir alıp beraberinde götürdü¹⁰¹. Daha sonraki yıllarda Maraş ve çevresinde Bizanslılarla Müslümanlar arasındaki savaşlar daha da şiddetlendi. Bizanslılar Anadolu'da ilerlemekte olan Müslümanları feth etmiş oldukları şehirlerden çıkartmaya çalışıyorlar, Müslümanlar da el-

⁹⁸ *el-Kâmil fi't-tarih*, VII, 390; Krş: Elçibey, *a.g.e.*, s. 126, 128, 133, 137-139.

⁹⁹ Atalay, *a.g.e.*, s. 31.

¹⁰⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih*, VII, 444-445, 448; Taberî, *Târihu'l-ümem ve'l-mulûk*, Daru'l-fikr, Beyrut 1987, III, 2298; Krş: Yınanç, *a.g.m.*, s. 287.

¹⁰¹ İbnü'l-İbrî, *Khronographia, (Abû'l-Farac Tarihi)*, I, 248; Krş: Honigmann, *a.g.e.*, s. 65.

lerinde bulunan yerleri muhafazaya gayret ediyorlardı. 932 senesinden itibaren Bizanslılar Müslümanları mağlup etmeğe başladılar. İlk olarak Anadolu'nun doğusundaki şehirlerde yaşayan Müslümanları göç etmeye zorladılar, şehirlerden çıkartıp sürgün ettiler. Ondandan sonra güneye yönelerek 934'te Malatya'yı zapt ettiler. Sonra da Maraş çevresini tahrip ettiler¹⁰². Ermeni müverrih Vardan'ın¹⁰³ bildirdiğine göre Romanos I. Lakapenos'tan (920-944) sonra ikinci defa Bizans imparatoru olan VII.Konstantinos (944-959) 949 tarihinde Horasan'dan gelmiş ve zaman içinde şehirde yönetimi ele geçirmiş olan Tacikler'in elinden Maraş'ı aldı. Aynı yıl çok büyük bir Bizans ordusunun Maraş'ın içinde bulunduğu bölgeyi istilâya başladığını ve Maraş'ı elde ettikten sonra tahrip ettiğini kaydeden İbnü'l-Adîm¹⁰⁴ de Ermeni kaynağındaki bilgileri teyid etmektedir. Ancak Müslümanlarla yaptıkları savaşlarda galip gelen ve hatta 952 yılında Fırat'ı geçen Bizans ordusunun bu tarihten sonra talihi tersine döndü¹⁰⁵ ve Kilikya'da toprak kaybına uğradı.

Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki bir çok şehri ele geçiren Arap asıllı Hamdânîler¹⁰⁶ hânedanının en güçlü hükümdarı Seyfûddeve, birâderi Nâsrûddeve nâmına Haleb hükümdarlığını elde ettiği zaman suğûr-u Rum'un müdâfaasını da üstüne almıştı. Her sene Anadolu'ya gazâ yapmakta, bazen gâlib, bazen mağlub olmakta idi. Seyfûddeve 952 yılında Maraş'ı Bizanslılardan kurtardıktan sonra şehrin imar edilmesini emretti. Ancak Seyfûddeve Maraş'ın yerinin değiştirilmesini daha kolay müdafaa olunabilecek bir yere nakl olunduktan sonra etrafının surlarla ve kale ile tahkim edilmesini istedi¹⁰⁷ ve amcasının oğlu Şâir Ebu Firas'ı bu iş ile görevlendirdi, şehir yeniden inşâ ve tahkim edildi¹⁰⁸ Seyfûddeve'nin Maraş'ı zapt ve imar etmesi üzerine şâiri Mütenebbî'nin güzel bir kasîde söylediği

¹⁰² Yinanç, a.g.m, s. 287.

¹⁰³ Müverrih Vardan, *Cihan Tarihi*, (Türkler'le ilgili bölümlerini Türkçeye terc. Hrant D.Andreasyan), "Türk Fütuhatu Tarihi (889-1269)", *Tarih Semineri Dergisi*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yay., 1-2, İstanbul 1937, XLVII, s. 163.

¹⁰⁴ İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîra*, I/2, s. 169; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb min Târihi Haleb*, (nşr. Sâmî ed-Dehhân), Dimaşk 1951, I, Krş: Ostrogorsky, s. 263; Gündüz, a.g.m, s. 192.

¹⁰⁵ Ostrogorsky, a.g.e., s. 263.

¹⁰⁶ Musul ve çevresi ile Kuzey Suriye'de 905-1004 yılları arasında hüküm süren Arap hanedanı olan Hamdânîler hakkında geniş bilgi için bkz. Faysal es-Sâmir, *ed-Devletü'l-Hamdâniyye fi Musul ve Haleb*, Bağdat 1975; Ramzi Jibrân Bikhazi, "Hamdanids", *Dictionary of the Middle Ages*, New York 1989, VI, 83-87; N.Ünal Karaarslan, "Hamdânîler", *DİA*, XV, 446 vd.

¹⁰⁷ Seyfûddeve'nin Maraş'ı şimdiki mevkiine nazaran, biraz doğuda ve günümüzde Karamaraş olarak adlandırılan eski Maraş'tır. Bkz. Besim Atalay, a.g.e, s. 31.

¹⁰⁸ Yinanç, a.g.m, s. 287-288

rivâyet olunur. Bölgede hâkimiyetini kuvvetlendirmek isteyen Seyfûddevele 955 yılı sonu 956 yılı başlarında Bizans'a ait topraklara girdi ve *domestikos*'un oğlu Konstantinos Phokas'ı esir etti¹⁰⁹. Ancak bir süre sonra Bizans orduları başkumandanlığı görevi verilen Nikephoros Phokas Anadolu'da Seyfûddevele'ye karşı mücadeleye başladı¹¹⁰. Hamdânî Ebu'l-Aşair 956 da Bizanslılar eline esir düşünce kayınpederi Ebu Firas onu kurtarabilmek için düşmanı Maraş'a kadar takip etti ise de başarılı olamadı. Bir müddet sonra Maraş Bizanslılar tarafından tekrar zapt olundu. Seyfûddevele ilk zamanlar Bizanslılara karşı bir çok zaferler kazandıysa da daha sonra hezîmete uğradı, avâsım şehirleri birer birer Bizanslılar tarafından istila edildi¹¹¹.

Hamdânîler Devleti'nin zayıfladığı dönemde, 962 yılının Aralık ayında, zor bir kuşatmadan sonra Seyfûddevele'nin başşehri Halep de sukut etti. Böylece otuz yıldan beri Bizans dış politikasının merkez noktasında duran Hamdânîler Devleti ile mücadeleyi Bizans lehine sonuçlandıran Phokas'ın ödülü imparatorluk tacı oldu¹¹². İmparator olduktan sonra Nikephoros II. Phokas (963-969) Ağustos 962 sonları 963 başlarında Çukurova sınırlarında büyük bir sefer yaparak Müslümanların hilâfet ile bağlantısını koparmak üzere Anazarba,¹¹³ Dülük¹¹⁴ ve Raban'ı¹¹⁵ 963 yılı sonlarında da Maraş'ı ele geçirdi¹¹⁶. 964 yılında Nikephoros II.Phokas yeniden doğuya yönelince Müslümanlar bölgedeki diğer şehirleri birbiri arkasına kaybettiler. II.Phokas 965'te Misis ve Tarsus'u aldı bunu takip eden seneler içinde de diğer avâsım şehirlerini istilâ etti. Böylece II.Phokas'ın fırsatları değerlendirmesi sonucu 965 yılı sonlarından itibaren Müslümanlar Bizanslılara karşı üstünlüklerini kaybettiler. 966 yılında II.Phokas Çukurova'nın fethini tamamladığı gibi Kıbrıs'a gönderilen bir donanma bu ada üzerinde uzun bir müddet için Bi-

¹⁰⁹İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîra*, I / 2, s. 169; Krş: Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 263.

¹¹⁰ Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 265.

¹¹¹ Yınanç, *a.g.m.*, s. 288.

¹¹² Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 265.

¹¹³ Aynı Zerbe, Anazarba, Anazarbos, Anabarza ve Anawarza gibi çeşitli biçimlerde söylenen Kilikya'da ve çevresindeki düzlüğe egemen bir tepenin yamacında ve üstünde bulunan ilkçağ kentidir: Günümüzde buraya Dilekkaya diye uydurma bir ad takılmıştır. Bkz: Umar, *a.g.e.*, s. 67.

¹¹⁴ Halep, Maraş ve Urfa yolu kavşağında Gaziantep ili merkez ilçesine bağlı köy. Bkz: Umar, *a.g.e.*, s. 220, 229.

¹¹⁵ Gaziantep iline bağlı ilçe merkezi Araban. Bkz: Umar, *a.g.e.*, s. 91, 686.

¹¹⁶ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (trc. Fikret İşıltan), TTK Yay., Ankara 1989, I, 23; *The Oxford Dictionary of Byzantium*, II, 845; Yınanç, *a.g.m.*, s. 288.

zans hâkimiyetini tesis etti¹¹⁷. II.Phokas istila ettiği Çukurova'da yaşayan halkı da ya bölgeden göç etmeye veya Hıristiyan olmaya zorladı¹¹⁸. Daha sonraki yıllarda Hamdânîler'in yıkılış döneminde olması ve dolayısıyla da kendilerine karşı koyacak bir güç kalmaması sebebiyle Rumlar 968 ve 969 yıllarında Antakya'ya kadar sokuldular ve orada 12 bin Müslümanı öldürdüler. Hamdânoğulları'na halef olan Merdas Ailesi de Fâtımî halifeleri de avâsımı geri almayı başaramadılar; 967 yılından ta 973 yılına kadar sınır şehirleri Bizans imparatorluğu tarafından işgal edildi. Böylece avâsım eyâleti ortadan kalktı¹¹⁹. Bu durum sonrası Maraş da bütün avâsım bölgesi ile beraber bir asırdan fazla bir zaman Bizanslıların hâkimiyetinde kaldı. Bizanslılar Antakya da *Dük* veya *Katepanu* (*catépan*) unvânını taşıyan valilerle bu bölgeyi idare ettiler; Maraş, Ayntab, Dülük ve Fırat çevresi Antakya Dükalığı'na tâbi idi¹²⁰.

Bizans İmparatoru II.Basileios (976-1025) Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan ve Bizanslılarla aralarında mezhep kavgaları olan Ermenileri (Doğu Anadolu'ya yaptığı seferden sonra) 1021 yılı sonları ve 1022 yılında tehcire tabi tutarak Kayseri, Sivas, Malatya ve Maraş civarlarına yerleştirdi. Maraş bölgesinde 1021 yılı öncesi Rumlar, Süryaniler ve Nasturiler yaşamaktaydı. II.Basilios'un bu icraatıyla Maraş'a çok sayıda Ermeni geldi ve yerleşti. Dolayısıyla Selçuklular Maraş ve çevresini fethetmeden önce burada Ermeni nüfus artmış ve bölge Bizans'a bağlı Ermeni valiler tarafından yönetilmeye başlanmıştı.

Ermeni ve Bizans kaynaklarının¹²¹ verdiği bilgilere göre Nisan 1030 tarihinde Müslümanlara karşı Suriye seferine çıkan Bizans İmparatoru Romanos III. Argyropulos (1028-1034) Haleb'i kuşattı. Şehre giriş çıkışları kontrol altına aldı ancak Müslümanlar bu kuşatmadan kurtulmayı başarıp Bizans ordusunu mağlup etti. Bozguna uğrayan Bizans ordusu dağılınca imparator Maraş'a gitti. Bu şehirde ve civarda bulunan askerler imparatorları etrafında toplanarak onu İstanbul'a götürdüler.

¹¹⁷ Runciman, *a.g.e.*, I, 23.

¹¹⁸ Faruk Sümer, "Çukur-ova Tarihine Dair Araştırmalar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1963, c.I, S.1, s. 3; H. Dursun Yıldız, "Avâsım", *DİA*, c. IV, s. 112.

¹¹⁹ Atalay, *a.g.e.*, s. 32.

¹²⁰ Yinanç, *a.g.m.*, s. 288.

¹²¹ Simbat, *Vekâyinâme*, TTK Tercüme eserler, nr. 68, s. 22; Mikhail Psellos, *Khronographia*, (trc. Işın Demirkent), TTK Yay, Ankara 1992, s. 34-36; Urfalı Mateos, *Vekâyinâme* (trc. Hrant D. Andreasyan), *Urfalı Mateos Vekayinamesi ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, TTK Yay, Ankara 1987, s. 52.

Oğuz Türklerinin (Türkmenlerin) Tuğrul Bey zamanında başlattıkları Anadolu akınları Sultan Alparslan (1063-1072) zamanında daha da artmıştı. Alparslan'ın saltanatının ilk yılında (1064) Ermenistan'ın fethinden sonra Türk orduları birkaç yoldan Anadolu'ya girdiler, Kızılırmak'ı geçerek Kayseri'ye kadar geldiler, oradan Kilikya'ya yürüyerek bütün bu bölgeyi yağmaladıktan sonra Halep yolunu tuttular. Anadolu'nun güneyinde bulunan bir Bizans ordusuna kumanda eden Nikephoros Botaneiates bu taarruzları durdurmaya muktedir olamadı; ordusu dağıldı; kendisi de İstanbul'a döndü. Türkmenler bir taraftan Anadolu'ya göç ederlerken diğer taraftan el-Cezire'ye ve Suriye'ye doğru göç ediyorlardı. 1066 senesinde bir çok Türk kabilesi el-Cezire'yi işgal etti; bunların bir kısmı Anadolu'nun güneyindeki Bizans şehirlerini zapt ve tahribe başladı; 962'den itibaren Bizans İmparatorluğu'nun idaresi altında bulunan Maraş güneyindeki Raban ve Dülük şehirleriyle Menbic'i zapt ettiler. Bu Türkmenlerin başında Afşin Bey bulunuyordu. Afşin, Bizans hâkimiyetindeki Maraş-Antakya havâlisini ve diğer Bizans şehirlerini tahrip ediyordu¹²².

Romanos IV.Diogenes (1068-1071) Bizans İmparatoru olduktan sonra Afşin'in taarruzlarına son vermek maksadıyla büyük bir ordu ile Kilikya'ya kadar geldi. Fakat o sırada Niksar şehrinin, Anadolu'nun doğusunu zabtetmiş olan Türk ordusu tarafından tahrip edildiğini işiterek önce doğuya yöneldi. Divriği'de Türkleri geri çekilmeye mecbur ettikten sonra güneye döndü, Göksun yoluyla Maraş'a geldi. Maraş, İmparator Romanos IV. Diogenes'in 1069'daki Anadolu seferinin ulaştığı en uç güney nokta idi. IV.Diogenes Maraş'ta ordusunun bir kısmını ayırarak o sırada Fırat sâhilini tehdit etmekte olan Türk kumandanlarından Emîr Has İnal'a karşı gönderdiyse de bu kuvvet bozguna uğradı; Bunun üzerine imparator bizzat kendisi Emîr Has İnal'ın üzerine yürüyerek onu geri çekilmeye mecbur etti; IV.Diogenes bundan sonra Türkmenlerin elindeki şehirlerin en önemlilerinden biri olan Menbic'i savaşarak aldı. Bu esnada Afşin Bey maiyetinde pek çok asker olduğu halde Malatya'dan Kayseri'ye gelmiş ve ondan sonra Galatya bölgesine ulaşmıştı. İmparatorla arası iyi olmayan generallerden biri de Afşin Bey ile birlikte hareket ediyordu; Afşin Ammûriye¹²³ şehrini zapt ederek halkının bir kısmını öldürdü bir kısmını esir etti. İmparator

¹²² Yınanç, a.g.m, s. 289.

¹²³ Bizanslıların Amorion dedikleri Ammûriye (Amuriyye); Afyon ili Emirdağ ilçesindeki Hisarköy'ün yerinde bulunan ilkçağ kentidir. Bkz: Umar, a.g.e, s. 63.

Menbic'den Kilikya'ya geri döndüğü zaman bu durumdan haberi oldu, Afşin üzerine yürümek istedi; fakat Afşin önce doğuya sonra da güneye yöneldi, Antakya'yı kuşatarak haraca bağladı ve sonra tekrar kuzeye yöneldi, Anadolu seferlerine devam etti. 1068-1071 yılları arasında devamlı olarak Anadolu içlerine taarruz etti; Lykaonia ve Frigya bölgesindeki şehirleri yağmaladı. Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'yu fethetmemiş olan umerâ arasında bulundu, altı yedi sene kadar gaza ve fetih harekâtlarına katıldı. Anadolu'nun güneyindeki şehirlerin fâtihi Afşin Bey'dir¹²⁴.

Osman Turan,¹²⁵ eski bir Selçuknâme'de; Malazgirt zaferinden sonra Alp Arslan'ın Maraş ve Sarız çevresini Çavuldur Bey'e ikta ettiğine dair bir bilgi olduğunu yazmakta, ancak bu bilginin o devrin yazılı bir vesikasına değil şifâhî rivâyetlere dayandığını belirtmektedir. Reşidüddin'in *Câmiu't-Tevârih*¹²⁶ isimli eserinin Selçuklular bölümünde Sultan Alparslan'ın Malazgirt zaferinden hemen sonra maiyetindeki umerâdan bazılarının Anadolu'ya gaza etmelerini emrettiği, zabt edecekleri yerleri de kendilerine "bi-tariki'l-irs" bahşedeceğini söylediği zikredilmektedir. Ayrıca Sultan Melikşah döneminde Anadolu'ya sefer düzenleyen beyler arasında anlaşmazlık ortaya çıktığı ve Nizamülmülk'ün tasvibiyle sultan tarafından Kutalmışoğlu Süleymanşah'ın Anadolu umerâsı arasındaki ihtilafları gidermeye ve Anadolu'nun fethini tamamlamaya memur edilerek Anadolu Selçuklu sultanlığına tayin olunduğu yazılmıştır¹²⁷. *Câmiu't-Tevârih*'te bu bilgilerin yanında Alp Arslan'ın Malazgirt Savaşı'na katılan kumandanları arasında Çavuldur da zikredilir ve savaş sonrası da Çavuldur Bey'in Maraş ve Sarız yörelerini fethettiği belirtilir. Bu sebeple bu husus Osman Turan'ın ifade ettiği gibi şifâhî rivâyetlere değil yazılı kaynaklara dayanmaktadır. Faruk Sümer¹²⁸ *Câmiu't-Tevârih*'de adı geçen bu beyin *Dânişmendnâme*'de geçen Çavuldur Çaka'dan başkası olmadığını belirtir ve bu Çavuldur Çaka'nın da Bizanslıların Anadolu'ya yaptıkları saldırıların birinde genç yaşta esir alıp götürdükleri sarayda yetiştirilen Çaka Bey olduğunu iddia eder. Mükrimin Halil Yinanç¹²⁹ ise bu bilgiyi dikkate değer bularak Reşidüddin'in eserinin

¹²⁴ Yinanç, a.g.m, s. 290; Honigmann, a.g.e, s. 118.

¹²⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 112.

¹²⁶ Reşidüddin, *Câmiu't-Tevârih, Zikr-i Tarih-i Al-i Selçuk*, (trc. Ahmed Ateş), Ankara 1960, s. 33, 39.

¹²⁷ Yinanç, a.g.m, s. 291.

¹²⁸ Faruk Sümer, "Çavuldur", *DİA*, c. VIII, s. 235-236.

¹²⁹ Yinanç, a.g.m, s. 291.

olaylara zaman ve mekan olarak uzak olduğunu ve kaynağının olmadığını belirtmekte ve bu bilginin Anadolu fethine muasır olan Bizans, Ermeni ve Süryani kaynaklarında geçmediğini, bu hususun bu kaynaklarca teyid edilmediğini hatta yalanlandığını belirterek bu bilginin doğruluğunu kabul etmez.

Bizans İmparatorluğu'nun Türklere karşı güçlü bir direniş hattı oluşturmak amacıyla Ermenileri Anadolu'nun doğusundan iç kısımlara ve güney kesimlerine çekmiş olması Maraş ve çevresindeki Ermeni nüfusunu artırmıştı¹³⁰. İmparator IV.Diogenes'in kumandanlarından olup Türklere karşı Malatya-Antakya hattının savunmasına memur edilen, Bizans Devletine bir çok hizmetler yapmış ve *domestikos* unvanını kazanmış olan Ermeni asıllı ordu komutanı Philaretos Brachamios (Brachminos), Malazgirt Savaşı sırasında Palu'daki Bizans kuvvetleri kumandanı bulunuyordu. 1071'deki Malazgirt Savaşı sonrası genişleyen Türk fetihleri karşısında Anadolu'daki Bizans hâkimiyetinin süratle çökmesinden ve Türklerin Anadolu'yu fethetmesi sırasında Bizans ordusundan geriye kalanlarla imparatorluğa tâbi bazı şehirleri zapt etmek sevdasına kapıldı. Bizans'a bağlılığını reddederek etrafına topladığı kuvvetlerle 1072 yılında Maraş'ı ve Elbistan'ı zapt etti. Ancak Türklere karşı koyabilmek için sırtını Bizans'a dayanmak ve oradan destek almak gereği hissetti. Philaretos Bizans imparatoruna tabiiyetini bildirdi. Sonra Bizans'ın da desteği ile idaresi altındaki yerlere ilaveten Malatya ve Sümeysat (Samsat) şehir ve kalelerini de yönetimi altına aldı, sonra da Bizans imparatoru tarafından Antakya dükalığına tayin olundu.

Malazgirt Savaşı sonrası Anadolu kapıları kendilerine açılan Türkler her fırsatta Maraş ve çevresini ele geçirmek için bölgeye akınlarda bulundular. Bu duruma işaret eden Urfalı Mateos¹³¹ "1079'da zalim Türkler, Akdeniz'e yakın bulunan hristiyan memleketlerinde yayılmış olup bölgede sulh ve asayiş kalmamıştı. Türkler sebebiyle bir çok Bizans eyaleti ıssız bir hale geldi. Doğu milleti mahvoldu ve Bizans memleketi viraneye çevrildi. Antakya, Tarsus'a kadar Kilikya'da, özellikle de Maraş'ta ve Dülük'de insanlar rahat yüzü görmüyordu. Bundan dolayı binlerce insan oralardan kaçarak Urfa'ya geliyordu" demektedir. Ancak Mateos burada bir hakikati görmemektedir. Çünkü belirttiği tarihlerde Maraş ve çevresi Philaretos'un idaresindedir. Şehir ve çevresindeki huzursuzluklarda Türklerin etkisi olabileceği gibi Er-

¹³⁰ Gündüz, a.g.m, s. 193.

¹³¹ Urfalı Mateos, *Vekâyinâme*, s. 156.

menilerin de etkisi olabilir. Zaten Kilikya bölgesi sadece Türk akınlarına maruz kalmamış aynı zamanda bölgede Bizans Ermeni çatışmaları da çok sık yaşanmıştır.

Honigmann¹³² Philaretos'un Eylül 1083 sonrası bir Bizans vassalı sıfatıyla Maraş'tan Urfa ve Malatya'ya kadar uzanan geçici bir devlet kurduğunu belirtir. Ancak kaynaklardaki ifadeler net olmamakla birlikte, Süleymanşah'ın Antakya seferi esnasında Maraş da Türklerin eline geçmiş olmalıdır. Çünkü Anadolu'da, Büyük Selçuklulara bağlı bir devlet kuran Süleymanşah, 1085 yılı içinde Buldacı Bey komutasında bir orduyu Kilikya bölgesine gönderdi ve Elbistan, Göksun, Maraş ve Raban şehirleri Türkler tarafından feth edildi. Philaretos Huni'ye¹³³ kaçtı. Fakat o esnada Türk kumandanlarından Emîr Buldacı o bölgeyi zapt etmiş, Ceyhan Nehri sahasındaki şehirleri, Elbistan'ı, Göksun'u ve Huni'yi almıştı. Philaretos burada duramayarak Maraş'a geldi, fakat Emîr Buldacı biraz sonra Maraş'ı da zapt etti.

Türlere karşı yaptığı savaşlarda Ermeni Katolikosu (Patriği)n Ermenilerin yanında değil de Türk tarafında yer aldığını düşünen Philaretos savaş sonrası Maraş'ta yeni bir katolikosluk kurdu¹³⁴. Zaman içerisinde idaresi altındaki yerlerde toprak kaybına engel olamayan, hâkimiyetindeki şehirlerin birer birer elden çıktığını ve Türkler tarafından zapt edildiğini gören Philaretos Urfa'ya giderek Haçlılardan yardım almaya çalıştı. Philaretos, bir yandan Bizans'a tâbi görünmekte, öte yandan da Anadolu'daki gelişmeleri takip etmekte ve Kutalmışoğlu Süleymanşah'ın Anadolu'daki fetihlerinden endişelenmekte idi. Bu sebeple Urfa'ya gelmişti. Urfa'daki Haçlılardan yardım sağlamaya çalışır iken Süleymanşah'ın Antakya'yı zapt ettiğini öğrendi. Ancak Haçlılardan beklediği yardım taahhüdünü alamadı. Bu sebeple Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah ile yakınlık kurma yollarını aradı ve daha sonra da ona tâbiyetini ve İslâm dinini kabul ettiğini bildirdi. Philaretos, sultan-ı a'zam Melikşah tarafından İslâm dinini kabul etmiş olmasına mükâfât olarak Maraş hâkimi olarak tayin edildi¹³⁵. Böylece 1085'te

¹³² A.g.e, s. 142.

¹³³ Bu gün yine bu isimde Elbistan'a bağlı bir nahiye merkezidir.

¹³⁴ Mateos, *Vekâinâme*, s. 164-165, 168, 180; Süryani Mikhail, *Khronographia*, c.II, s. 173. Krş: Turan, *Türkiye*, s. 71; Tufan Gündüz, a.g.m, s. 193; Ali Sevim, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, TTK Yay, Ankara 1990, s. 34. Müverrih Vardan (a.g.e, s. 184) Philaretos tarafından tayin olunan Katoligos Bogos'un 1091 tarihinde Maraş'ta öldüğünü belirtir.

¹³⁵ Yinanç, a.g.m, s. 291; a.mlf, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul 1944, s. 120; Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, TTK Yay., Ankara 2000, s. 107; a.mlf, *Kutalmışoğlu Süleymanşah*, s. 28; Honigmann, a.g.e, s. 142-143; *The Oxford Dictionary of Byzantium*, II, 845. Süryani Mikhail'de Philaretos'un ölmeden önce tekrar Hristiyan olduğu kaydedilir.

Türklerin hâkimiyetine giren Maraş, daha sonra (1087'de) Ermeni hâkimiyetine geçti ve Birinci Haçlı Seferi'ne kadar Philaretos tarafından yönetildi. Philaretos zamanla ortaya çıkan fırsatları değerlendirerek 1078'den 1097'ye kadar hüküm sürdüğü bir Ermeni prensliği kurdu. Büyük Selçuklu devletine yıllık vergi ödemek ve dolayısıyla tâbiyet arz etmek suretiyle prensliğinin devamını sağladı. Philaretos'un ölümü sonrası yerine geçen Barsama kısa bir müddet şehri idare edebildi. Maraş yine Ceyhan çevresini feth etmiş olan Emîr Buldacı'nın idaresine geçti.

Türklerin Ermenilerin yoğun olduğu Kilikya bölgesini zabtı sonrası Türk fethinin gittikçe genişlemesi ve Türkmenlerin akın akın Anadolu'ya göç etmeleri üzerine, Ermeniler Kilikya'nın dağlık mıntıkalarına çekilmişlerdi. Türk akınlarının son bulmasından, sulh ve sükunun sağlanmasından sonra da sığındıkları yerlerden çıkarak Kilikya şehirlerine yerleşmişler ve yavaş yavaş Maraş, Göksun ve Keysum taraflarına doğru yayılmışlardı. Hatta bazı yerlerde bir takım kaleler inşa etmişlerdi¹³⁶. Ancak Bizans Devleti'nin Ortodoks mezhebini empoze etme maksatlı dinî baskılarına maruz kalan Ermeniler, Bizans Devleti'nin dinî politikasına tepki olarak Türklerin bölgeyi fethini kolaylaştırıcı yardımlarda bulundular. Emîr Bozan, Maraşlıların Barsama'ya karşı isyanı sayesinde şehri kolayca fethetti. Ancak Maraş, daha sonra Haçlıların eline geçti. Birinci Haçlı Seferi ile Anadolu'ya giren Haçlılara karşı savaşmak üzere Sultan I.Kılıçarslan bütün Anadolu ümerâsını maiyyetine toplamıştı. Godefroi de Bouillon ve diğer Haçlı reislerinin idaresi altında bulunan büyük Haçlı ordusuyla Sultan I.Kılıçarslan'ın maiyyetinde bulunan Türk ordusu Temmuz 1097'de Eskişehir Ovası'nda savaştı. Yukarıda ismi geçen Emîr Buldacı Sultan I.Kılıçarslan'ın maiyyetinde olarak bu savaşa katılmıştı. Türk ordusunun bozguna uğramasıyla sonuçlanan bu savaştan sonra Haçlılar Anadolu'yu istilaya başladı. Antakya'ya doğru ilerlerken 15 Eylül 1097'de Maraş'ı işgal ettiler. Haçlı reisleri, İstanbul'da buldukları esnada Bizans idaresinde iken Türklerin hâkimiyetine geçmiş olan şehirleri zabt eder etmez Bizans İmparatorluğu'na iade ve teslim etmeyi taahhüd etmişlerdi. Bu sebepten dolayı istemeyerek ve gecikmeli olarak Maraş'ı Bizanslılara terk ettiler. İstila edilen yerlere metbuları sıfatıyla İmparator Aleksios I.Komnenos (1081-1118) nâmına el koymak üzere Haçlı ordusuyla gönderilen Bizans ordu komutanı Butumites, 1099 yılında I.Komnenos nâmına Maraş'ı işgal ettikten

¹³⁶ Yinanç, a.g.m, s. 292.

sonra şehre yönetici olarak Monastras'ı tayin etti. Maraş'ı Ermeni asıllı Bizans valisine terk eden Haçlılar güneye doğru ilerlerken Vali Monastras 1100'de Kilikya şehirleri olan Tarsus, Adana ve Ceyhan'ı da işgal etti. Böylece Maraş ve çevresi bir süre Bizans hâkimiyetinde kaldı. Daha sonra Bizanslılar nâmına Thatul isiminde bir Ermeni şehri idareye başladı. Ancak Thatul 1105-1106 tarihinde Maraş'ı o esnada Tell-Bâşir senyörü olup daha sonra Urfa Kontu olan Joscelin'e teslim etmeye mecbur oldu. Fakat bir süre sonra Keysun hâkimi olup Kogh(h)=Hırsız lakabıyla tanınan Ermeni asıllı Vâsil (Bazil) Maraş'ı zapt etti. Kogh Vâsil, zaman içinde Haçlı reisleri arasındaki çekişmelerden, rekabet ve mücadeleden istifade ederek yavaş yavaş hâkimiyet sahasını genişletti; Raban'ı ve Rumkale'yi zapt ettiği gibi Urfa kontunun elinden de Hısnımansûr'u aldı. Kogh Vâsil ölürken yerini manevi oğlu Vâsil Dıġâ'ya bıraktı. Vâsil Dıġâ 1116 yılı sonlarında 1117 yılı başlarında Maraş'ı ve idaresi altındaki bazı şehirleri Urfa Kontu Baudouin'in idaresine terk etti. Yaklaşık 17 yıl kadar Ermeni idareciler tarafından yönetilen şehir böylece Urfa Haçlılarının hâkimiyetine geçti. Maraş, yaklaşık 35 sene de Haçlıların idaresinde kaldı¹³⁷. Maraş'ta bir senyörlük kuran Haçlılar, Richard de Salerne, Geoffroy, Baudouin de Mares, Renaud ve Joscelin'in idaresinde hâkimiyet alanlarını Raban, Besni, Keysun ve Elbistan'a kadar genişlettiler.

Sonuç olarak; Maraş şehri Ortaçağ boyunca önemli yolların kavşak noktasında bulunması, coğrafi konumu ve stratejik değer taşıması sebebiyle sık sık savaşlara sahne oldu. Asırlarca Müslüman Araplar'ın, Bizanslılar'ın, Haçlılar'ın ve Türkler'in, diğer bir ifade ile bölgede hâkimiyet kurmak isteyen devlet ve milletlerin sahip olmak istediği bu şehri elde etmek için düzenlenen akınlara Toros silsilesi de etkili bir engel teşkil edememiştir. Savaşlar ve hâkimiyet mücadeleleri sebebiyle bir çok defa tahrip ve sonrasında yeniden imar edilen şehre kale ve muhkem surlar yaptırılmıştır. Müslüman Araplar ve Türkler Maraş'ın bayındır hale gelmesi için çok çalışmışlardır.

¹³⁷ Gorigos Senyörü Hetum, *Vekâyinâme*, TTK Tercüme Eserler, nr. 69, s. 2; Krş: Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi I*, TTK Yay., Ankara 1990, s. 82; Honigmann, a.g.e. s. 123; *The Oxford Dictionary of Byzantium*, II, 845; Yınaç, a.g.m. s. 293-294, 298.

KAYNAKÇA

1- TEMEL KAYNAKLAR

a- Arap ve Fars Kaynakları

el-Belâzurî, *Fütûhu'l-buldân*, (trc. Mustafa Fayda), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay, Ankara 1987.

Halife b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*, (trc. Abdulhalik Bakır), Ankara 2001.

İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîra fi ümerâi's-Şam ve'l-Cezîre*, (nşr. Y. Zekeriyya Abbâre), Dimaşk 1978.

İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb min Târihi Haleb*, (nşr. Sâmi ed-Dehhân), I-III, Dimaşk 1951-1968.

İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb*, (Thk. Süheyl Zekkar), Darul-Fikr, Beyrut 1988.

İbnü'l-Esîr *el-Kâmil fi't-tarih*, (nşr. C. J. Tornberg), (trc. c.III: Ahmet Ağırakça, c.V: Yunus Apaydın, c.XII: Abdülkerim Özeydın), *İslâm Tarihi, el-Kâmil fi't-tarih tercümesi*, I-XII, Çağ Yay., İstanbul 1985-1987.

Mes'ûdî, *Murûcu'z-zeheb ve meadinü'l-cevher*, (thk. M. Abdulhamid), I-IV, Kahire 1964.

Taberî, *Târihu'l-ümem ve'l-mulûk*, I-XIII, Daru'l-fikr, Beyrut 1987.

Yakubî b. Vâzih, *Tarihu İbni'l-Vâzih*, (nşr. M.Th. Houtsma), *İbn Vadhîh Historiae*, I-II, Leiden 1883.

Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemü'l-buldân*, I-V, Dâr-ı Sâdır, Beyrut tarihsiz.

b- Bizans Kaynakları

Psellos Mikhail, *Khronographia*, (trc. Işın Demirkent), TTK Yay, Ankara 1992.

c- Ermeni Kaynakları:

Hetum (Gorigos Senyörü), *Vekâyinâme*, TTK Tercüme Eserler, nr. 69.

Simbat, *Vekâyinâme*, TTK Tercüme eserler, nr. 68.

Urfalı Mateos, *Vekâyinâme* (trc. Hrant D. Andreasyan), *Urfalı Mateos Vekayinamesi ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, TTK Yay, Ankara 1987.

VardanVardapet, *Cihan Tarihi*, (Türkler'le ilgili bölümlerini Türkçeye terc. Hrant D.Andreasyan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", *Tarih Semineri Dergisi*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yay., 1-2, İstanbul 1937, XLVII.

d- Süryani Kaynakları:

İbnü'l-İbrî (Ebu'l-Ferec), *Khronographia*, (trc. Ö.Rıza Doğrul), *Abû'l-Farac Tarihi I*, TTK Yay., Ankara 1987.

Süryani Mikhaîl, *Khronographia*, (nşr. ve trc. J.B. Chabot, *Chronique de Michel le Syrien, Patriarche jacobite d'Antioche 1166-1199*), Paris 1899-1924, I-IV.

2- ARAŞTIRMA ESERLER

Avcı, Casim, *İslâm Bizans İlişkileri*, Klasik Yayınları, İstanbul 2003.

Atalay, Besim, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Matbaai Amire, İstanbul 1339.

Bikhazi, Ramzi Jibrân, "Hamdanids", *Dictionary of the Middle Ages*, New York 1989, VI, 83-87.

Bozkurt, Nahide "Harunürreşid", *DİA*, c. XVI, s. 258-261.

Brockelmann, C., *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, (trc. N. Çağatay), Ankara 1992.

Brooks, E.W., "The Successors of Heraclius", *Cambridge Medieval History*, Cambridge 1957, II, 390-419.

Brooks, E.W., "The Arabs in Asia Minor", *Journal of Hellenic Studies*, 1898, XVIII, s. 182-207.

Canard, Marius "Cilicia", *Encyclopaedia of İslam*, c. II, s. 34-43.

Çubukçu, Asri, "Habib b. Mesleme", *DİA*, c. XIV, s. 372-373.

Darkot, Besim- Honigmann, Ernst, "Maraş", *İA*, VII, 311-312.

Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi I*, TTK Yay., Ankara 1990.

Diñçol, M.Ali "Geç Hititler", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, c. I, s. 126-129.

Elçibey, Ebülfez, *Tolunoğulları Devleti (868-905)*, (Türkiye Türkçesine trc. Selçuk Alkın), Ötüken Yay., İstanbul 1997.

Fayda, Mustafa, "Halid b. Velid", *DİA*, c. XV, 289-292.

Gündüz, Tufan, "Kahramanmaraş", *DİA*, c. XXIV, s. 192-194.

- Hassan, Zaky Mohamed, *Les Tulunides*, Paris 1933.
- Hawkins, J.D. "The Neo-Hittite States in Syria and Anatolia", *The Cambridge Ancient History*, Volume III, Part II, Cambridge 1982.
- Honigmann, Ernst, *Die Ostgrenze des Byzantinischen Reiches von 363 bis 1071 nach Griechischen, Arabischen, Syrischen und Armenischen Quellen*, (Türkçe trc. Fikret Işıltan), *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1970.
- İlgün, Kasım, *Halife Mansur ve Dönemi*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1994.
- Kaegi, Walter E., *Bizans ve İlk İslâm Fetihleri*, (Türkçe terc. Mehmet Özay), *Kaknüs Yayınları*, İstanbul 2000.
- Karaarslan, N.Ünal "Hamdâniler", *DİA*, c. XV, s. 446-449.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, (trc. Fikret Işıltan), TTK. Yay., Ankara 1995.
- Öztürk, Said, "Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Gelişimi İçerisinde Kadim Bir Anadolu Şehri: Hades (Göynük)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 96, Haziran 1995.
- Parmaksızoğlu, İsmet - Çağlayan Yaşar, *Genel Tarih I, Eski Çağlar ve Türk Tarihinin İlk Dönemleri*, Funda Yay, Ankara 1976.
- Ramsay, W. M., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (trc. M.Pektaş), İstanbul 1961.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I-III, (trc. Fikret Işıltan), TTK Yay., Ankara 1989.
- es-Sâmîr, Faysal, *ed-Devletü'l-Hamdâniyye fi'l-Mevsil (Musul) ve Haleb*, Bağdat 1975.
- Sevim, Ali, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, TTK Yay., Ankara 2000.
- Sevim, Ali, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, TTK Yay, Ankara 1990.
- Sümer, Faruk, "Çukur-ova Tarihine Dair Araştırmalar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1963, c.I, S.1, s. 1-97.
- Sümer, Faruk, "Çavuldur", *DİA*, c. VIII, s. 235-236.
- The Oxford Dictionary of Byzantium*, I-III, Oxford 1991.
- Turan Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasî Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)*, Turan Neşriyat Yurdu Yay., İstanbul 1971.

- Uçar, Şahin, *Anadolu'da İslâm-Bizans Mücadelesi*, İşaret Yay., İstanbul 1990.
- Umar, Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1993.
- Yıldız, H.Dursun, "İslâmiyet ve Türkler", *Diyanet Dergisi*, Hicret Özel Sayısı (1981 Yıllığı), s. 58-67.
- Yıldız, H.Dursun, "Ahmed b. Tolun", *DİA*, c. II, s. 141-144.
- Yıldız, H. Dursun, "Avâsım", *DİA*, c.IV, s. 111-112.
- Yinanç, M.H., "Maraş Emirleri", *TTEM*, 1340, V, (82), s. 283-299.
- Yinanç, M.H., *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul 1944.

SELÇUKLULARIN YIKILIŞINDAN SONRA IRAK VE AZERBAJCAN'IN DURUMU

HÜSEYİN KAYHAN*

Irak Selçukluları Devleti, Sultan II. Tuğrul'un 17 Mart 1194 tarihinde Rey yakınlarında yapılan savaşta Harezmsah Tekiş'e yenilip, öldürülmesinden sonra tarih sahnesinden çekilmekteydi¹. Aslında bu olay, yaklaşık 40 yıldır devletin bünyesinde yaşanan birtakım siyasî çalkantılar sebebiyle, büyük ölçüde yıpranmış olan bu devlete son ve öldürücü darbenin vurulmasından başka bir şey değildi.

Tuğrul'u yenerek ortadan kaldırmayı başaran Tekiş, Rey'den doğruca payitaht Hemedân üzerine yürüyerek şehri ele geçirdi ve onun tahtına oturarak, temsil ettiği devleti fiilen ve hukuken sona erdirdi (25 Haziran 1194). Bu cümleden olarak, Irak Selçukluları Devleti'nin bütün servetlerini ele geçirerek, askerlerine silah bıraktırdı ve köylülerin ellerinde bulunan bütün toprakları askerlerine işgal ettirdi. Hemedân yakınlarında Dezc ve Kasımâbâd arasında kendisi için bir köşk inşa edildikten sonra şehirdeki saray ve köşklere bulunan bütün değerli eşyalar oraya taşınmak suretiyle tefriş edildi. Harezmlî emîrlere de hükümdarlarının yaptığı gibi elde ettikleri ganimetlerle kendilerine köşkler inşa ettirdiler². Böylece, uzun bir zamandır efendileri Selçukluları yenerek, topraklarını ve servetlerini ellerine geçirme hayalleri kuran Harezmsahlar, sonunda bu arzularına kavuşmuş oluyorlardı.

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, Trk. tr. A. Ağırakça, A. Özaydın, İstanbul, 1987, XII, 96-97; Cuveynî, *Târîh-i Cihan Guşa*, Trk. tr. M. Öztürk, Ankara, 1988, II, 25-26; Râvendî, *Râhatu's-Sudûr ve Âyeti's-Surûr*, Trk. tr. A. Ateş, Ankara, 1960, II, 340-341; Sibt b. el-Cevzî, *Mir'atu'z-Zemân fi Târîhi'l-A'yân*, Haydarabad, 1951, II, 444; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nasirî*, İng. tr. M. H. G. Raverty, London, 1881, I, 166-167; Ebû'l-Farac, *Tarih*, Trk. tr. Ö. R. Doğrul, Ankara, 1987, II, 467; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Trk. tr. M. Keskin, İstanbul, 1995, XIII, 80; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Haz. H. D. Yıldız, Ankara, 1990, 370; İ. Kafesoğlu, *Harezmsahlar Devleti Tarihi*, Ankara, 1984, 123-126; ayn. mlf., "Tekiş", *İA*, XI/2, 137; M. A. Köymen, "Son Irak Selçukluları hükümdarı II. Tuğrul ve Zamani", *Ata. Ün. Fen-Ed. Fak. Araş. Der.*, 13, Erzurum, 1985, 229-231.

² Râvendî, II, 345; İ. Kafesoğlu, a.g.m., 137.

Yaklaşık bir buçuk asırdır Selçukluları Irak'tan çıkartmak için uğraşan Hilâfet müessesesi, Nâsır Lidinillah zamanında (1180-1225) nihayet bu emeline kavuşmuş, Sultan Tuğrul'u ortadan kaldırması için kıskırttığı Harezmsah Tekiş başarılı olmuştu. Irak-ı Acem'i süratle istilâ eden Tekiş'e hemen bir elçi gönderen halife, isteklerini yapuracağını zannettiği bu hükümdardan ele geçirdiği yerlerin bir kısmını kendisine bırakmasını istedi. Bu isteye olumsuz cevap verilmesi üzerine, bu sefer de veziri Mueyyiduddîn İbnu'l-Kassab'ı hil'at ve zengin hediyelerle birlikte Sultan Tekiş'e göndererek, daha açık bir şekilde isteklerini ona iletmeği denedi. Abbasi veziri, beraberindeki askerlere, yolda katılan 10 binden fazla Irak'ın yerli halkından oluşan askerin eklenmesiyle birlikte Esedâbâd'a vardığı zaman, emrindeki bu güçlerden cesaret alarak, küçümseme ve tehdit dolu bir edâ ile halifenin emirlerini yerine getirmesini isteyince, ona haddini bildirmek isteyen Tekiş, cevap olarak hemen ordusuyla vezirin üzerine saldırdı. Böyle bir hareket beklemediği anlaşılan vezir, sultanla savaşmaktan korkarak Bağdad istikametine doğru kaçmaya başladı. Tekiş'in ordusu onun peşini bırakmayarak Dînever'e kadar takip etti. Orada yağmalama hareketinde bulunan bu ordu daha sonra Hemedân'a geri döndü³. Böylece, halifeye gereken cevabı oldukça sert bir şekilde veren Sultan Tekiş, bundan sonra Halife Nâsır'a elçi göndererek, Bağdad'da adına hutbe okutmasını ve saltanatının onaylanmasını istedi⁴.

Hemedân'da yaptırdığı köşk bittikten sonra büyük bir kabul resmi veren Tekiş, hem zaferini kutlayanların tebriklerini kabul etmiş, hem de Irak-ı Acem'i komutanlarına iktâ ederek, buranın yeni statüsünü belirledikten sonra, memurlarını göndererek ülkenin vergisini toplatmıştı. Irak-ı Acem'in yeni durumu şöyle tayin edilmişti: İsfahân'ın idaresi, kendisine yardım eden ve Tuğrul'a karşı kıskırtan, Atabeg Cihân Pehlivân'ın oğullarından Kutluğ İnanç Mahmûd'a bırakıldı ve eski Selçuklu emîrleri onun emrine verildi. Hemedân eyaleti Emîr Karaguz Atabekî'nin yönetimine bırakılırken, Rey şehri ise oğlu Melik Yûnus Han'a verilmiş ve Emîr Mayacık⁵ ona atabeg tayin edilmişti. Tekiş, bu idarî düzenlemeyi yaptıktan sonra Harezme'ye geri döndü⁶.

³ Cuveynî, II, 27; İbnu'l-Esîr, XII, 97-98; İ. Kafesoğlu, 127.

⁴ İbnü'l-Esîr, XII, 120; Kadî İmâdeddin, *Bustânu'l-Câmi Tevârihu'z-Zemân*, Nşr. C. Cahen, "Une chronoque du VI/XIIe siecle Bustan al-Jami", *BEO*, VII/VIII, 1937-38, 154.

⁵ Bu isim İbnu'l-Esîr'de ve Râvendî'de "Mayacık" şeklinde geçmekte, Cuveynî ile Sibt b. el-Cevzî (II, 471) ise "Mayancuk" şeklini kullanmaktadır.

⁶ Râvendî, a.g.y.; Ebû Hâmid, *Zeyl-i Selçuk-nâme*, Nşr. İ. Afşar, Tahran, 1332, 92; Cuveynî, a.g.y.; İbnu'l-Esîr, XII, 98; Cuzcânî, I, 249-250; Ebû'l-Farac, II, 467; İ. Kafesoğlu, 127; C. E. Bosworth, "The political and dynastic history of the Iranian world", *CHI*, Ed. J. A. Boyle, Cambridge, 1968, 182.

Sultan Tekiş'in ülkesine geri dönmesinden hemen sonra birtakım kargaşalıkların ortaya çıktığını görmekteyiz. Tekiş'in bölgeden ayrılmasını fırsat bilen Meliku'l-Umera Uluğ Bâr Ayaba, Irak Selçukluları döneminde ülkenin servetlerinin saklandığı önemli bir kale olan Ferezin'i ele geçirmek için, kendisine bağlı olan Hemedân valisi Karaguz'u, Melik Yunus Han' karşı isyana kışkırttı. Onun isyana kalkışması üzerine kendisi de harekete geçerek, Ferezin'i savunan Şemseddîn Mubârek'in teslim olması üzerine, burayı ele geçirdikten sonra onu öldürmeyerek, serbest bıraktı. Sultan Tekiş'in yanına giden Şermseddîn Mubârek, durumu ona anlatıp bu emiri şikâyet etti. Tekiş'in bu siyancı emirleri cezalandırmak ve isyanı bastırmak için gönderdiği ordu, Cemâleddîn Ayaba'nın surları onarıp, iyice tahkim ettiği kapandığı Ferezin kalesini kuşattıysa da ele geçiremedi⁷.

Tekiş'in bölgeden ayrılmasını fırsat bilerek harekete geçenlerden birisi de Kutluğ İnanç idi. Esas gayesi Irak-ı Acem'i eline geçirmek olan bu emir, savaşarak baş edemediği Sultan Tuğrul'u ortadan kaldırmak için Sultan Tekiş'i kullanmış, onun eliyle Irak Selçukluları Devleti'ne son verdimişti. Tekiş'in ülkesine dönmesinden sonra ise, babası Atabeg Cihân Pehlivân devrindeki siyasi nüfuzu tekrar kazanabilmek amacıyla birtakım eski Selçuklu emirlerini de yanına alarak, Irak-ı Acem'i ele geçirmek için harekete geçti. Onun Irak içindeki bu teşebbüsü Melik Yunus Han tarafından hemen karşılık görerek, Atabeg Mayacık'ın Rey'den büyük bir orduyla onun üzerine yürümesine sebep oldu. Kutluğ İnanç, üzerine gelen bu Harezmi ordusundan korkup Bağdad taraflarına doğru geri çekilmeye başlayınca, onun peşini bırakmayan Mayacık, sonunda Zencân'da Muhammedî Köyü ile Sâmin arasında bir yerde ona yetişerek, savaşa mecbur etti. Yapılan şiddetli savaşı kaybeden Kutluğ İnanç, malzeme ve ağırlıklarını bırakarak Bağdad'a doğru kaçtı (1195)⁸. Bu sırada Huzistan bölgesini işgal eden Abbasi veziri Mueyyiduddîn, buranın önemli şehirlerinden birisi olan Maysan'ı işgale hazırlanmaktaydı. Harezmi ordusu önünden kaçan Kutluğ İnanç, yanında bulunan askerleriyle birlikte gelip burada vezirin ordugâhına sığınmak zorunda kaldı⁹.

Halife Nâsır, Irak-ı Acem üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için karşısında rakip olarak bu sefer de başka bir Türk devleti olan Ha-

⁷ Râvendî, II, 345-346; İ. Kafesoğlu, 132.

⁸ Râvendî, II, 346.

⁹ İbnu'l-Esîr, XII, 100.

rezmşahlar'ı bulmuştu. Selçuklular için uyguladığı denenmiş geleneksel siyasetini Harezmsahlar için de hayata geçirmekte bir sakınca görmediği için, bir yandan Tekiş'in ilgisini başka yönlere çekerek, meşgul etmek için Gur ve Gazne Meliki Gıyaseddîn Muhammed (1203)'e müracaat ederek, onunla savaşması için kışkırtırken¹⁰, diğer yandan da kuvvet kullanarak bölgeyi ele geçirmeğe çalıştı. Bu amaçla veziri Mueyyiduddîn'i büyük bir orduyla göndererek, Şemle'nin oğullarının elinde bulunan Huzistan'ı ve çevresindeki bütün şehirleri işgal ettirdi (1194-95). Ele geçirilen Şemle'nin oğulları tutsak edilerek Bağdad'a gönderildi¹¹. Böylece oradaki Türk hâkimiyeti sona erdirilmiş oluyordu.

Râvendî'nin belirttiğine göre, halifenin veziri Huzistan'da birtakım yeni kanunlar çıkararak, vegiden muaf arazilerden "*Mal-ı mesâlih*" vergisi almaya ve "*Yer, toprak Emîrû'l-Mü'minîn'indir. Başkaları kim oluyor ki, mülkü olsun*" diyerek, özel mülklere el koymağa başlayınca halk bu durumdan rahatsız olmuştu¹².

Yerli halk, bölgenin yeni hâkimleri Harezmsahların hareketlerinden memnun olmamışlardı. İsfahân'ın yönetimini elinde bulunduran Harezmsah Tekiş'in oğlu Yûnus Han, uygulamaları yüzünden halk tarafından

¹⁰ İbnü'l-Esir, XII, 120. Halifenin kışkırtmasıyla Gur meliki Gıyâseddîn, Irak'tan ülkesine yeni dönmüş olan Harezmsah Tekiş'e haber göndererek, Irak'ta yaptığı işlerden dolayı kendisini ayıplamış ve ülkesine saldırarak işgal etme tehdidinde bulunmuştu. Bunun üzerine Tekiş, Hitay hükümdarına bir elçi göndererek, Gur melikinden şikâyetçi olmuş ve onun tehdidinin sadece kendisine yönelik olmadığını, eğer kendisini yenersen bu sefer de Hitayların üzerine yürüyeceğini, bu yüzden tedbir almak lazım geldiğini kendisine bildirdi. Bu uyarı üzerine büyük bir ordu hazırlatan Hitay hükümdarı, *Tayangü* adlı komutanını bu ordunun başına geçirerek, Gurların üzerine yolladı (Nisan-Mayıs 1198). Bu sırada "*nikris*" hastalığına yakalanmış bulunan Sultan Gıyâseddîn, ordusunun başına getirdiği kardeşi Şihabeddîn Hitayları yenilgiye uğratıp, 12 bin askerini öldürerek, Ceyhun nehrine dökmeyi başardı. Bu durum, Harezmsah Tekiş ile Hitay hükümdarının arasını açtı. Hitayların tehdidine maruz kalan Tekiş, Gur hükümdarına başvurarak, yardımını istedi. Halifeye itaat etmesi ve Hitayların ele geçirdikleri İslâm topraklarını geri vermesi şartlarının Gur hükümdarı tarafından öne sürülmesinden sonra bu mesele çözümlenemedi, ileriki zamanlara kaldı (bkz. İbnü'l-Esir, XII, 120-122).

¹¹ İbnü'l-Esir, XII, 98; Sibt, II, 445; Hinduşah b. Sancar Nahcevanî, *Tecâribu's-Selef*, Nşr. A. İkbâl, Tahran, 1934, 331. Râvendî, Abbasi vezirinin Irak-ı Acem'e gönderilmesinde Irak emirlerinin büyük rolü bulunduğunu belirtmektedir. Bu müverrihe göre, Emîr-i Hâcib-i Kebîr Şemseddîn Muhammed b. Gencevî'nin, yanında Irak'ın ileri gelen büyük emirleriyle birlikte ilkin Yıva Türkmenlerinin reisine, daha sonra ise Bağdad'a vezir Mueyyidüddîn'e giderek, Irak'a sefer için ikna etmişler ve o da 5 bin süvari ile birlikte Irak-ı Acem'in yolunu tutmuştu (bkz. Râvendî, II, 347).

¹² Râvendî, II, 351; V. V. Barthold, 371.

pek sevilmediği için, şehirdeki Şâfîilerin reisi Sadreddin el -Hocendi Bağdad'a haber göndererek, halifenin asker göndermesi halinde şehri ona teslim edebileceklerini bildirdi. Önceki teşebbüsündeki başarısızlığına rağmen Halife Nâsır Irak-ı Acem üzerindeki emellerinden vaz geçmeyerek, Lihf hâkimi Seyfeddin Tuğrul komutasında bir orduyu İsfahân'a gönderdi. Halifenin ordusunun şehrin yakınlarına gelerek karargâh kurması üzerine, halkın kendisine karşı olmasını da hesaba katan Yunus Han, şehri savunamayacağına kanaat getirerek, burayı terketti. Onun gitmesi üzerine halifenin ordusu şehre girerek, ele geçirdi (1194-95)¹³.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Kutluğ İnanç'ın vezir Mueyyiduddin'in ordugâhına gelerek, halifeye sığınmasından sonra, ona ve yanındaki emirlere çok iyi davranan vezir, hil'atler ve çeşitli hediyeler vererek, onunla birlikte Kirmanşah'a doğru hareket etti. Hemedân yakınlarına geldiklerinde, Yunus Han ile Emîr Mayacık, herhalde onunla karşılaşmak istemediklerinden, şehri terk ederek Rey'e doğru hareket ettiler. Onların ayrılmalarından hemen sonra vezir Mueyyiduddin, emrindeki 5 bin süvariyle Hemedân'ı ele geçirdi (Eylül-Ekim 1195). Burada fazla kalmayarak Kutluğ İnanç ile birlikte Irak-ı Acem'de istilâ hareketini devam ettirerek Harkân, Mazdegân, Sâve ve Âve'yi zaptettikten sonra Rey istikametinde ilerledi. Burada bulunan Yunus Han ile Emîr Mayacık yine savaşmadan şehirden ayrıldılar ve yakında bulunan Huvâru'r-Rey'e gittiler. Peşlerini bırakmayan vezir, arkalarından bir ordu gönderince, burayı terkeden Harezmliler bu sefer de Damgân, Bistâm ve Cürcan hattında geri çekildiler.

Bu sırada vezir Mueyyiduddin'in yanında bulunan Kutluğ İnanç ve yanındaki emirler, Harezmsahların bölgeden ayrılmasını ve Abbasi vezirinin de onları takibini fırsat bilerek Rey'i ele geçirdiler. Bu durum, müttefik taraflar arasınada önemli bir anlaşmazlığın ortaya çıktığını göstermektedir ki, muhtemelen bütün Irak-ı Acem'in halifenin ordusu tarafından ele geçirilmeye başlanması, kendisi için aynı amacı güden Kutluğ İnanç'ın menfaatlerine ters düştüğü için bu yola baş vurmak zorunda kalmıştı. Bu olay üzerine halifenin askerleri Harezmsah ordusunu takibi bırakarak Rey'e geri döndüler. Vezir şehri muhasaraya başlayınca, dayanamayacağını anlayan Kutluğ İnanç buradan ayrılmak zorunda kaldı. Şehre giren halifenin ordusu

¹³ İbnu'l-Esîr, XII, 104-105; Ebû'l-Farac, II, 468.

büyük bir hırsla her tarafı yağmalamaya başlayınca, vezir askerlerine yağma yapmayı yasaklamak zorunda kaldı¹⁴.

Rey'den ayrılan Kutluğ İnanç, yanındaki emîrlerle birlikte Âve'ye gitmişti. Buranın komutanı halifeye bağlı olduğu için, onu şehre sokmayınca, oradan uzaklaşmak zorunda kaldı. Onların peşini bırakmayan Mueyyiduddîn, takip ederek Hemedân yönünde ilerledi. Kendisine katılan askerlerle güçlenerek Kerec şehrine saldırmak için harekete geçen Kutluğ İnanç'ı bir derbente konakladığı sırada yakaladı ve savaşa tuttu. Çetin bir savaştan sonra Kutluğ İnanç yenilerek, savaş alanından kaçtı. Buradan Hemedân'a yürüyen Mueyyiduddîn, şehrin yakınlarında bulunan Harezşah Köşkü'ne gelerek, üç ay boyunca burada konakladı (13 Mayıs 1196). Burada, Irak-ı Acem'in önemli şehirlerini eline geçirmiş bir komutan olarak, işgal ettiği yerlere halifenin izniyle valiler tayin etmeğe başladı. Bu cümleden olarak, emîrlerinden Alâeddîn Tuğlu Hemedân'a vali yapıldı.

Bu başarılı askeri hareketlerden sonra Halife Nâsır'ın da Irak-ı Acem'de ele geçirdiği şehirlere memurlar tayin ederek, oraları Hilâfet Devleti'ne ilhak ettiğini görmekteyiz. İsfahân'a şahne olarak tayin edilen Feleküddîn Sungur et-Tâvil, Bağdad'dan buraya gelip görevine başladıktan sonra, Şafiîlerin reisi Sâbit el-Hocendî ile anlaşmazlığa düşerek, onu öldürmüştü¹⁵.

Irak-ı Acem'de bu olaylar yaşandığı sıralarda, Horasan'da başka problemlerle uğraşmak zorunda kalan Harezşah Tekiş, halifenin bu istilâsına göz yummak niyetinde olmadığı için Irak-ı Acem'de bulunan Abbasi vezirine bir elçi yollayarak, askeri hareketlerini durdurmasını ve ele geçirmiş olduğu yerleri kendisine iade etmesini istedi. Vezirin bunu kabul etmemesi üzerine, kaybettiği yerleri zorla ele geçirmekten başka çıkar yol göremediği için, hazırladığı ordusuyla süratle Irak-ı Acem'e girdi. Tam bu sıralarda, yakalandığı hastalıktan kurtulamayan Mueyyiduddîn Hemedân'da vefat etti (4 Temmuz 1196)¹⁶. Vezirin ölümünden haberi olmayan Tekiş, başsız kalan halifenin ordusunu Mazdekân'da ağır bir yenilgiye uğrattı (14 Temmuz 1196)¹⁷. Halifenin askerlerinin cesetleri yanında, bütün ağırlıkları da savaş alanında kaldı ve Harezşahların eline geçti.

¹⁴ İbnu'l-Esîr, XII, 100-101; Râvendî, II, 347-348; İbn Kesîr, XIII, 83; Hinduşah b. Sancar, a.g.y. Selçuklu gulâmları ve Harezşah emîrleri gibi, Halifenin askerleri de Irak-ı Acem'de yağma yapmaktan hiç bir zaman geri kalmamışlardı.

¹⁵ İbnu'l-Esîr, XII, 110; Râvendî, II, 351.

¹⁶ İbnu'l-Esîr, XII, 111. Bu vefat haberi emîrleri tarafından ordudan saklanmıştı.

¹⁷ Râvendî, a.g.y.; Sibt, II, 450-451; Cuveynî, II, 30; İbnu'l-Esîr, XII, 101, 111; Hinduşah b. Sancar, 332.

Savaş sonrası etrafa dağılan halifenin askerlerini takip eden Emir Mayacık, onları Dinever'e kadar kovaladı. Halifenin ordusunda bulunan Yıva Türkmenlerinin savaşın kaybedildiğini görerek, geri çekilip gitmeleri üzerine, halifenin kalan son askerlerini de saf dışı bırakan Mayacık, buradaki işini bitirdikten sonra Hemedân'a yöneldi. Şehrin yakınlarında Tekiş'in köşkünü ellerine geçirerek burada karargâh kuran bir müfrezeyi de geri püskürttüktan sonra, Hemedân'ı kuşattı ve şehirlerini savunan halk ile savaşmaya başladı. Bu kuşatma sırasında şehir çevresinde bulunan halkın mallarını ve hayvanlarını yağmaladıktan sonra, Hemedân yönünde ilerleyen Tekiş'e müjdecilerle birlikte, vezir Mueyyiduddîn'in mezarından çıkardığı cesedinin başını kesip zaferinin nişânesi olarak gönderdi. Hemedân yakınlarına gelen Sultan Tekiş, köşküne yerleşerek, zafer kutlamaları için bir kabul resmi yaptıktan sonra, şehirlerini teslim etmek sitemeyen Hemedân halkına haber göndererek, savaşmadan şehri teslim etmelerini, aksi halde tahrip edeceğini bildirdi. Bunu ilkin Mayacık'ın bir hilesi sanarak inanmayan halk, sonradan gönderdikleri elçileri vasıtasıyla sultanı tanıyarak, şehri kendisine teslim ettiler¹⁸.

Büyük emekler ve paralar harçayarak meydana getirdiği ordusunun Irak-ı Acem'de iki buçuk asırlık bir düşü gerçekleştirilmesine ramak kala Harezmi sultanının müdahalesiyle bütün işleri bozulan Halife Nâsır, Hemedân'da bulunduğu sırada Tekiş'e Bağdad Nizâmîye Medresesi müderrislerinden Mucîr-i Bağdadî adında bir elçiyi yollayarak, *'sultanın kendi askerleriyle savaşmamasını ve derhal Irak'tan ayrılmasını, aksi halde durumun kötü olacağını'* belirtip, onu tehdit etti. Oldukça tecrübeli ve zeki bir hükümdar olan Sultan Tekiş: *"Hüküm Emîru'l-Mu'minindir, ben de onun şahnesiyim. Pek çok düşmanım vardır ve ben hepsinden daha kuvvetliyim, fakat ordusuz kalamam. Arz Divanı sahibi maiyetimizde 170 bin süvari kaydetmiştir. Bu ordunun ihtiyacı o nân-pâre ile karşılanamaz. İhsan buyurup, Hûzistan'ı bana lütfetse de, maiyetimizin ihtiyaçları karşılansa."* diyerek, oldukça ustaca bir şekilde hem ordusunun büyüklüğünü ortaya koymuş, hem de ele geçirmiş olduğu Hûzistan'ı halifeden geri isteyerek, onu üstü kapalı bir şekilde tehdit etmişti. Huzurda sarfettiği sözlerle haddini aşarak, sultanı küstahça tehdide yeltenen elçi, ertesi gün odasında ölü bulundu. Diğer elçilik personeli ise, kısa bir süre sonra Bağdad'a hareket ettiler¹⁹.

¹⁸ Râvendî, II, 352-354; Cuveynî, a.g.y.; İbnu'l-Esîr, XII, 101; Sibt, a.g.y.

¹⁹ Râvendî, II, 354-355. Kaynaklarda ölüm sebebi belirtilmemesine rağmen, bu elçinin sultan tarafından halifeye gözdağı vermek amacıyla öldürülmüş olması ihtimal dahilindedir.

Hemedân'da kaldığı süre içerisinde, Irak-ı Acem'i yeniden idari düzenlemeye tâbi tutan Tekiş, idare merkezi Hemedân'ı oğlu Melik Yünus Han'a verirken, Melik Çağrı'yı da yanına aldı. Rey'deki Şâfiîlerin reisi Sadreddin b. Muhammed el- Vezzân'ı buraya kadı tayin ettikten sonra, tetkiklerde bulunmak için İsfahân'a hareket etti. Burada oğlu Togan Togdî'nin oğlu Erboz'u İsfahân valiliğine tayin ederken, yanına da atabeg olarak emîrlerinden Samâni'yi verdi. Daha sonra Horasan'dan gelen haberler üzerine bölgeyi terk ederek ülkesine geri dönmek zorunda kaldı²⁰. Böylece Halife Nâsır'ın Irak-ı Acem üzerindeki emellerine Harezşah Tekiş tarafından engel olunmuş, buranın Halifelik Devletine ilhakı önlenmiş oluyordu.

Selçuklulara karşı Halife Nâsır tarafından kullanılan Harezşah Tekiş'in, sonradan onun istek ve arzularına karşı durması, Hilâfet Devleti ile Harezşahlar Devleti'nin arasını açmış ve bu durum Cengiz Han'ın istilâsına kadar sürecek bir mücadelenin de başlangıcı olmuştu²¹. Halifeler, Abbasi Devletini en ihüşamlı haliyle yeniden diriltmek için büyük çaba harcarken, isteklerine set çeken Büyük Selçuklu İmparatorluğu ile bu yönde çatışmaktan geri durmamış, aradığı fırsatı da ancak Irak Selçukluları Devleti zamanında yakalayabilmişti. Bu devlet ile askeri alanda başa çıkamayınca, özellikle Selçuklu ailesine mensup melikler ve gulâm emîrleri kışkırtmak suretiyle ülke dahilinde kargaşalık yaratarak, iç barışı bozmaya çaba sarfetmiş ve bunda da başarıya ulaşmıştı. Bu anlayış bütün halifelerin değişmeyen siyaseti olmuştu²².

Şimdi, tam Irak Selçuklu Devleti'ni tarihe gömmüşken, bu sefer de karşısına bir başka Türk devleti çıkıyordu ki, Halife Nâsır aynı siyaseti burada da uygulamaya koymakta bir sakınca görmedi. Irak-ı Acem'de meydana gelen ve gelecek bütün anti merkezîyetçi, anarşi doğuran, kargaşalık yaratan hareketlerde hep bu halifenin parmağı olduğunu, onları bizzat Halife Nâsır'ın teşvik ve himaye ettiğini kaynaklardan müşahede etmemiz mümkündür.

Harezşah Tekiş'in Irak-ı Acem'de meydana getirdiği bu yeni durum, eski Selçuklu emîrlерinin, Sultan Tekiş'in ülkesindeki başka problemler için

²⁰ İbnu'l-Esîr, XII, 101; Cuveynî, II, 30; Râvendî, II, 355-357; V. V. Barthold, 370.

²¹ Bu dönem için bkz. İ. Kafesoğlu, 127 vdd.

²² Bu konuyla ilgili teferruath bilgi bulmak için bkz. H. Kayhan, Irak Selçukluları, Konya, 2001, ilgili yerler.

bölgeden ayrılmasından sonra ortaya çıkan otorite boşluğundan yararlanarak, bölgeye hâkim olma isteklerini daha da arttırmıştı. Bu emîrler kendi aralarında anlaşarak, Atabeg Pehlivan'ın büyük emîrlerinden Gökçe'yi kendilerine lider seçip, harekete geçmişlerdi. Müttefik emîrler, Rey ve çevresinde bulunan şehirleri Harezmlilerin elinden almak için İsfahân'a yürüdüler. Şehre yaklaştıkları sırada Halife Nâsır'ın ordusunun şehir civarında karargâh kurduğunu görünce, savaşmanın yersiz olduğunu gören Gökçe, bu ordunun komutanı Seyfeddin Tuğrul'a elçi göndermek suretiyle halifeye itaatini sundu. Bunun akabinde, şehirden ayrılan Harezmi ordusunu takip edip, onların bölgeden uzaklaştıklarından emin olduktan sonra geri dönüp İsfahân'ı ele geçirdi. Buradan Bağdad'a elçi göndererek, Rey, Huvârû'r-Rey, Sâve, Kum, Kacân ve Mazdegân'a kadar uzanan bölgenin kendisine bırakılıp, İsfahân, Hemedân, Zencân ve Kazvîn'in ise halifede kalması için teklifte bulundu. Önerilen yerleri ele geçirmek için zaten uzun bir süredir uğraşan Halife Nâsır, ayağına kadar gelen bu fırsatı geri tepmeyecek, teklifi hemen kabul etti ve bölgenin kendisine verildiğine dair bir menşuru, değerli hediye ve hil'atlerle birlikte Gökçe'ye gönderdi (1194-95)²³.

Abbasi veziri ile yaptıkları savaşta yenilen Kutluğ İnanç ve Cemâleddin Ayaba, kaçıp Hemedân civarlarına gelmişlerdi. Burada asker toplayıp, silah ve malzeme tedarik ettikten sonra vezir Mueyyiduddîn 'in o tarafa gelmekte olduğunu işitince, Ayaba'nın adamı Seyfeddin Tekiz'in korumasında olan Kerec'e gittiler. Mueyyiduddîn onları takibini sürdürerek, buraya da gelince, onunla karşılaşmaktan korktuğu için, elinde bulunan bütün ağırlıkları bırakan Kutluğ İnanç, Ayaba'nın itirazına rağmen Rey'e kaçtı. Buraya varınca, ölen Emîr Siraceddin Kaymaz'ın mirasından 160 bin dinar alarak, yeni bir ordu toplamak suretiyle şansını bir daha denemek istedi²⁴.

Bu sırada Simnân ve Damgân'da bulunan Harezmsah emîri Mayacık, Kutluğ İnanç'ı hile ile yakalayarak öldürttü ve kafasını keserek Harezmi'e yolladı. Cesedi ise Hemedân'da babası Cihân Pehlivân'ın türbesine nakledildi (Mayıs 1196). Sultan Tekiş, Kutluğ İnanç'ın öldürülmesine üzülmüş ve Mayacık'un bu konudaki özürünü de kabul etmemesine rağmen, ona herhangi bir ceza vermemiştir²⁵.

²³ İbnü'l-Esîr, XII, 105; İ. Kafesoğlu, 138; H. Alyârî, *Azerbaycan Atabegleri İldeniz Oğulları*, İstanbul, 1966 (İ. Ü. Ed. Fak. Basılmamış Doktora Tezi), 90.

²⁴ Râvendî, II, 349-350.

²⁵ Râvendî, II, 350-351. 350-351; Cuveynî, II, 30; İbn Kesîr, XIII, 85. Mayacık'un Kutluğ İnanç'ı niye öldürttüğüne ilişkin kaynaklar değişik bilgiler vermektedir. Cuveynî'ye göre, Mayacık, araları iyi olmadığı için, onun isyan etmek üzere olduğunu bahane ederek bu işi

Oğlu Melik Yunus Han'ın Irak-ı Acem'de başarılı olamaması ve hastalanarak görme yeteneğini büyük ölçüde kaybetmesi Sultan Tekiş'i yeni tedbirler almaya zorlamıştı ki, bu amaçla tâbii Azerbaycan Atabegi Ebûbekir'e elçi yollayarak, Hemedan'a gidip, bölgenin idaresinin düzenlenmesinde oğluna yardım etmesini istedi ise de, Gürcü saldırılarını bahane eden Ebûbekir, ancak kardeşi Özbek'i yollayabileceğini bildirdi²⁶.

Tekiş, bölgeden ayrıлып Rey şehrine ulaştığı zaman Ebûbekir'in gönderdiği Özbek Hemedân'a geldi. Onun gelmesiyle birlikte babası zamanından kalan bazı emirlerin gelip onun çevresinde toplandıklarını görmekteyiz. Bunlardan birisi olan İzzeddin Satmaz Hemedân'a gelerek onun emrine girmişti. Irak-ı Acem'de faaliyet gösteren Emîr Nûreddin Gökçe'yi yakalayıp, ortadan kaldırmak için Özbek ve İzzeddin Satmaz birlikte harekete geçtiler ve onu bölgeden uzaklaştırmağı başardılar. Kaçmak zorunda kalan Emîr Gökçe, giderken, intikam için Hemedân çevresini yağmalamayı da ihmal etmedi²⁷.

Özbek'in Hemedân'a gelmesi, büyük emirlerden Cemâleddin Ayaba'yı da buraya çekmiş ve onun hizmetine girmesine sebep olmuştu. Onun kısa sürede yükselmesi ve vaziyete hâkim olması üzerine, kendi itibarının düştüğünü gören İzzeddin Satmaz, kızarak oradan ayrıлып Zencân'a gitti. Cemâleddin Ayaba'nın prestiji, damatları olan Kuran Han'ın oğulları ve Nûreddin Kuran'ın oğlunun biner kişilik süvarilerle yardıma gelmeleri üzerine daha çok arttı (27 Ocak 1197). Kaynaklardan anladığıımıza göre, bölgedeki anarşi ve düzensizlik, onun iyi icraatleri sayesinde kısa sürede ortadan kalkarak, Hemedân ile çevresi huzur ve sükûna kavuştu²⁸.

Abbasi veziri Mueyyiduddin'in ölümünden sonra vezaret makamına vekâlet eden Muineddin Kâşî'nin telkinleriyle harekete geçen Halife Nâsır, Mısır ümerâsından olup daha sonra Bağdad'a gelerek halifenin hizmetine girmiş olan Emîr Ebû'l-Heycâ'yı bir orduyla birlikte Hemedân'ı ele geçirmesi için Irak-ı Acem'e göndermişti. Ebû'l-Heycâ, Melik Özbek'in adı kaynaklarda belirtilmeyen bir yere sefer yapmak için şehirden ayrılmış olmasından da ya-

yaptırılmıştı. Râvendî ise, Melik Yunus Han'ın karısı olan Sultan Tuğrul'un kızının, babasının ölümünden sorumlu tuttuğu Kutluğ İnanç'dan intikam almak için bu işi yaptırdığını belirtmektedir.

²⁶ Râvendî, II, 357.

²⁷ Râvendî, II, 358; İ.Kafesoğlu, 138.

²⁸ Râvendî, II, 358.

rarlanarak, saldırıya geçip, kısa bir sürede Hemedân'ı işgal etti (29 Nisan 1197). Bu durumun, Özbek'in, bağlı olduğu halifeye güvenini oldukça sarstığını görmekteyiz. Nitekim, bu hâli gören Halife Nâsır, Özbek'i yumuşatmak ve gönlünü almak için taraftarı Emîr A'lem'i, durumu izah eden mektup, zengin hediyeler ve hil'atlerle birlikte ona elçi olarak gönderdi²⁹.

Hemedân'da bunlar olurken, Harezmi emiri Mayacık ise, Batıniler üzerine sefer yaparak, hile ile ele geçirdiği reislerini ve taraftarlarının büyük bir kısmını öldürmek suretiyle, Irak-ı Acem'de onlara büyük bir darbe vurdu. Buradan da Hemedân'a saldırarak, Emîr A'lem ile Ebû'l-Heycâ'yı bozguna uğratarak kaçırttı. Berûcird'e doğru kaçan bu Abbâsî emîrlerini bir müddet takip eden Mayacık, daha sonra geri dönmek zorunda kaldı. Çünkü kendisinin olmadığı sırada aniden Rey'e saldıran Emîr Gökçe ve Nâsireddîn Ağuş, askerlerinin bir çoğunu öldürmüşler ve bütün hazinelerini ellerine geçirmişlerdi. Mayacık'ın Rey'e gelmesi üzerine bu saldırgan emîrler geri çekilmek zorunda kaldılar (1197)³⁰.

Melik Özbek, Ebû'l-Heycâ'nın saldırısından sonra yardım istemek için gittiği Azerbaycan'dan Mayıs-Haziran 1197 tarihinde Hemedân'a geri döndü. Kardeşi Atabeg Ebûbekir, burayı yeteri kadar iyi yönetemediğine kanaat getirmiş olacak ki, ona yardım etsinler diye Azerbaycan emîrlerinden bazılarını yollamıştı. Gökçe hakkındaki şikâyetlerin fazlaşması üzerine, Özbek onu ihtar ettiyse de, oldukça güçlenen bu emîr, kılıcını bırakmayı reddetti. Bu emîrin gittikçe tehlikeli olduğunu gören Emîr Bahâeddîn Sunbat, Azerbaycan'a giderek Atabeg Ebûbekir'e durumu anlattı. Bunun üzerine Ebûbekir, orayı düzeltmesi için Kadı Zeyneddîn'in oğlunu kardeşine nâib olarak gönderdi ise de, bu şahıs görevini kötüye kullanarak, halkın malını-mülkünü müsadereye, her türlü kanunsuz işlere önyak olarak, bu tür işleri teşvik etmeye başladı. Bir yıl içerisinde de orada vefat etti³¹.

Emîr Gökçe, bu sırada Yıva Türkmenlerinin üzerine bir sefer yapmış ve bunun üzerine bu Türkmenlerinin reisi Fahreddîn İbrahim, Sadreddîn Dûnî adında birini Melik Özbek'e elçi olarak yollayarak, durumu kendisine bildirmiş ve ne yapması gerektiğini sormuştu. Bu saldırgan emîrin oradan uzaklaştırılması için kendisine talimat verilince, onlarla herhangi bir savaşı

²⁹ İbnü'l-Esir, XII, 112; Râvendî, II, 359; Sibt, II, 408-409; İbn Kesir, XIII, 89; H. Alyârî, 91.

³⁰ Râvendî, II, 360.

³¹ Râvendî, II, 360-362; İ. Kafesoğlu, 139-140.

göze alamayan Gökçe, bir kaç yeri yağmaladıktan sonra Hemedân'a geri döndü³².

Irak-ı Acem'i istilâ ederek, bağımsız bir hükümdar olmayı isteyen Emîr Mayacık, bu bölgenin en önemli merkezlerinden birisi olan İsfahân'a giderek, orada bulunan Harezmi ordusuna saldırıp, onları geri püskürttü. Bundan sonra ileri hareketine devam ederek, Kâşân'a yöneldi ve orayı muhasara edip, yaklaşık 4 ay süren bir kuşatmadan sonra şehri âmân ile ele geçirmeyi başardı. Âmân verdiği halde, kendisine teslim edildikten sonra verdiği sözde durmayarak, bütün şehri yağmalattı. Râvendî'nin belirttiğine göre, onları bu tür işlere Kâşân rafizileri teşvik etmekteydiler³³.

Buradan Rey'e hareket etmesi üzerine telaşa kapılan Melik Özbek, emîrleri ile birlikte Mayacık'ın saldırılarını önlemek için Kazvîn'e yürümeye karar verdi. Bu iş için ayrıca Meliku'l-Umerâ Cemâleddîn Ayaba'yı yardıma çağırılırsa da, o bu davete katılmadı. İki taraf arasında 11 Mart 1198 tarihinde yapılan savaşta, ilk anda Özbek'in askerleri karşı tarafın ordusunun merkezini çökertilirse de, daha sonra savaşı bırakıp burada yağmaya dalınca, Mayacık'ın karısının komutasındaki Harezmi kadınlardan oluşan bir birlik onları kuşattı ve oldukça kanlı bir savaştan sonra yenilerek geri çekilmek zorunda kaldılar. Melik Özbek, Gökçe ve Nâsireddân Ağuş savaştan sonra Zencân'a saldırdılar. Bunun üzerine Mayacık ta Hemedân civarlarını yağmaladı³⁴.

Râvendî'nin belirttiğine göre, Mayacık'ı bu gibi saldırılara teşvik eden bizzat Halife Nâsır idi. Bu konuda ona gönderdiği maktupta: "*Sultan Harezmsah hâkimdir, fakat en büyük melik, zamanın İskenderi, dünyanın hükümdarı, cihân pehlivânı, ikinci Rüstem, muzaffer fatih, kır-isfehsalâr Şemseddîn Mayacık tamamıyla her hususta Emîru'l-Mu'minîn'in nâibidir.*" demektedir³⁵.

Bu sıralarda 28 Mayıs 1198 tarihinde, Sultan Tekiş'ten gelen bir ferman, ileri gelen kişilerin önünde okundu. Bu fermanla şöyle denilmekteydi: "*Âdil hükümdar, muzaffer fâtilh, büyük hâcib, doğu ve baudiaki emîrlerin meliki Şemseddîn Zâhirü'l-İslâm ve'l-Muslimîn uluğ hâcib, gâzî, kır-isfehsalâr Ma-*

³² Râvendî, II, 361.

³³ Râvendî, II, 363.

³⁴ Râvendî, II, 364-365; H. Alyârî, 93-94; İ. Kafesoğlu, 140-141.

³⁵ Râvendî, II, 365-366.

*yacık Zahîr Emîru'l-Mu'minin bizim kulumuzdur ve onun adaleti bizce bilinmektedir. Fikrimiz şöyle karar verdi ki, bütün Irak'ta o bizim nâibimiz olarak evvelce buyurmuş olduklarımızı ifa edecektir. Reisler, kadılar ve diğer âmillerin mercii odur.*³⁶"

Hem halifenin hem de Sultan Tekiş'in kendisini öven ve yaptıklarını onaylayan mektupları, Mayacık'a güç ve cesaret vermiş, kendisine olan güveni artarak, bölgede tek başına hâkim olma isteğini kamçılıyordu. Bu amaçla, Hemedân'dan Kirmanşâhân civarına, Ebher ve Zencân hudutlarına kadar ordusuyla yağma ve çapullarda bulduktan sonra, Irak'ın vergilerini Tekiş'e vermeyerek, saltanat iddiasıyla isyana kalkıştığını görmekteyiz. Bu durum üzerine Atabeg Ebûbekir, Cemâleddin Ayaba, Emîr-i Alem ve bir kaç emirle bir araya gelerek 4 bin süvariden oluşan bir orduyla harekete geçtiler ve Kihâ taraflarında yakaladıkları Mayacık'ı ağır bir yenilgiye uğrattılar³⁷. Böylece, geçici bir süreyle de olsa Irak-ı Acem'de asayiş sağlanmış oldu.

Atabeg Ebûbekir, kış mevsimini Rey'de geçirmek istiyordu. Ordusunu dağıtmış ve askerlerini kış boyunca evlerine göndermişti. Bu yüzden yanında bulunan asker sayısı azdı. Bu durumu değerlendirerek, Mayacık ile anlaşip tehlikeli bir oyun oynayan Kadı Sadreddin Vezzân, Ebûbekir'e giderek, Harezmsah Tekiş'in Rey'e gece baskını yapmak amacıyla Dihistan'dan Damgân'a gelmek için gece-gündüz at koşturduğunu ve ordusunun bir gün sonra şehre ulaşip, kendisine Sultan Tuğrul'un hesabını soracağını, bu yüzden de ihtiyatlı olması gerektiğini bildirdi. Bu habere hemen inanan Ebûbekir, oldukça telaşlanarak, hemen askerleriyle birlikte Rey'i terkedip, acele Azerbaycan'a hareket etti. Böyle bir olayı bekleyen Mayacık, onun ayrılmasından az sonra ordusuyla birlikte Rey'e geldi ve şehre hâkim oldu. Önceden yaptığı ve yarım kalan yağma ve zulümlerine tekrar başladı³⁸.

Bu vaziyetten haberdar olan Harezmsah Tekiş, *"Irak emîrliği görevinin uzaması sonucu, işleri dilediği gibi yürütmesi yüzünden, kafasında bağımsızlık düşüncesi yer etmiş ve ruhunda insanı doğru yoldan çıkararak şeytan yerleşmiş olan, sultanın devletinden aldığı güçle biriktirdiği teçhizat ve askere güvenerek kendisini sultan sanan Mayacık'ın işini bitirmek üzere Irak'a yürüdü*³⁹."

³⁶ Râvendî, II, 366.

³⁷ Râvendî, II, 367-368.

³⁸ Râvendî, II, 368.

³⁹ Cuveynî, II, 32. Tekiş'in bu Irak seferinin sebeplerini Cuveynî bu sözlerle gayet güzel ifade etmiştir.

Tekiş, 1198 kışını Mâzenderân'da geçirerek, hazırlık yapıp, baharla birlikte hazırlıklarını tamamlayarak Irak-ı Acem'e yürüdü (Ocak 1199). Sultan Tekiş'in büyük bir orduyla üzerine doğru geldiğini duyan Mayacık, ilk anlarda oldukça paniye kapılmasına rağmen, daha sonra kendisini toparlamış ve karşı koymaya çalışmışsa da başarılı olamayarak, sultanın ordusunun önünden kaçmıştı. Irak içlerinde başıboş dolaşarak Dinever ve Lişter yoluyla bölge dışına çıktı ise de, Tekiş onun peşini bırakmadı. Yanında bulunan emîrleri ve askerlerinin büyük bir kısmı ondan ayrılarak sultanın ordusuna katılmıştı. Uzun bir kaçıştan sonra Tekiş'e haber göndererek, af dileyip, sultanı peşine düşmekten vaz geçirmeye çalıştıysa da başarılı olamadı. Kararlı olan Tekiş, onun arkasından çok hızlı hareket edebilen bir birlik yolladı. Mayacık, onların ellerinden kaçıp bir kaç adamıyla birlikte daha önceden hile ile ele geçirerek, zahire ve mallarını yerleştiği Firuzküh kalesine sığındı. Peşinden yetişen sultanın askerleri kaleyi mancımlarla döverek, onu kaleden çıkarmayı başardılar ve bir deveye bağlayarak, Tekiş'in bulunduğu Kazvîn'e getirdiler. Kardeşi Melik Akça'nın araya girmesiyle onun hayatını bağışlayan Sultan Tekiş, zincir'e vurdurarak, bir yıl hapse mahkûm etti⁴⁰.

Bu olaydan sonra Halife Nâsır tarafından gönderilen bir elçilik heyeti, Sultan Tekiş'e ve oğlu Kutbeddîn'e hil'atler ve kıymetli hediyelerle birlikte, Irak, Horasan ve Türkistan'da elinde bulunan beldeler üzerindeki hâkimiyetini onaylayan bir menşur getirdiler⁴¹. Bu, aynı zamanda, Irak-ı Acem üzerinde hak iddia eden halifenin, şimdilik kaydıyla bu isteyinden vaz geçerek, güç ve kudreti elinde tutan Sultan Tekiş'in bölgedeki hâkimiyetini onayladığı anlamına gelmekteydi. Sultan Tekiş, Cüveynî'nin belirttiği gibi, uzun bir süredir kafasını meşgul eden gâileler ortadan kalkıp, hilâfet makamıyla da işlerini kendi istediği şekilde düzenledikten sonra oldukça rahatlamış olarak, ordusuyla Irak'taki Batunîlerin üzerine yürüdü. Kazvîn civarında bulunan Arslan Güşây kalesini dört aylık bir kuşatmadan sonra, içerisinde bulunanlara âmân vermek suretiyle ele geçirdi. Bunun akabinde oğlu Tâceddîn Ali Şah'ı bütün Irak-ı Acem bölgesinin başına getirdi ve İsfahân'da

⁴⁰ Cuveynî, II, 32-33; İbnü'l-Esir, XIII, 133; Râvendî, II, 368; İ. Kafesoğlu, 142-143. Râvendî, Mayacık'ın Sultan Tekiş'in emriyle Rey'de idam edildiğini belirtmektedir. Cüveynî ve İbnü'l-Esir ise bu emrin öldürülmeyle, hapse atıldığına hemfikirdirler.

⁴¹ Cuveynî, II, 33; İbnü'l-Esir, a.g.y.; İ. Kafesoğlu, a.g.m., 138.

oturmasını emrettikten sonra Harezmi'e geri döndü (28 Mart 1200)¹². Sultan Tekiş Irak-ı Acem'den ayrıldıktan kısa bir süre sonra başveziri Nizâmü'l-Mülk Mesud b. Ali, intikam almak isteyen Batınîlerin suikasdiyle öldürüldü. Vezirinin ölümüne son derece üzülen Tekiş, Batınîlere haddini bildirmesi için oğlu Kutbeddîn'e emir verdi. Büyük bir orduyla müstahkem Batınî kalesi Turşiz'i kuşatan Melik Kutbeddîn, tam ele geçirmek üzereyken, oraya doğru hareket eden Sultan Tekiş yolda Çâh-ı Arab (Arab Kuyusu) denilen yerde vefat etti (3 Temmuz 1200)¹³.

Anladığımız kadarıyla, Sultan Tekiş'in ölmesiyle birlikte, Harezmişahların Irak-ı Acem'deki nüfuzları oldukça azalmış, onların yerini Azerbaycan Atabegi Ebûbekir almıştı. Ebûbekir, Azerbaycan'dan gelerek İsfahân'a gitmiş ve Irak-ı Acem'i kardeşi Melik Özbek'e vermişti. Henüz ele geçirilemeyen Gökçe ise, bu sırada Rey'de idi. Mayacak tehlikesinin Irak'tan uzaklaştırılmasından sonra, Emir Gökçe'nin gittikçe kuvvetlenmeye başladığını görüyoruz. Bu emir açıkça Ebûbekir'e kafa tutarak, onu tanımadığını her yerde söylemekteydi. Buna karşılık bütün yönetim işlerini Meliku'l-Umerâ Cemâleddîn Ayaba'ya bırakmış olan Ebûbekir, içki ve eğlence ile vakit geçirmektedir. Dolayısıyla Gökçe bu durumdan yararlanarak Irak'ta önemli bir güce sahip olmuş ve gaflet uykusunda olan Atabeg Ebûbekir'e kafa tutacak hale gelmişti. Ebûbekir, İsfahân'dan ayrılıp Azerbaycan'a döneceği zaman ordusunun çoğu Gökçe'nin tarafına geçerek, onunla birleşti. Buna rağmen bu atabeg herhangi bir tedbir almak yerine, Azerbaycan'a dönmeyi daha uygun buldu. Böylece bütün Irak-ı Acem tamamen Gökçe ve onunla birlikte hareket eden Mengli, Yuvaş, Çağan vs. eski Selçuklu gulâm emirlerinin kontrolü altına girdi¹⁴. Gökçe buraları bir müddet hâkimiyeti altında tutmayı başardı. Atabeg Cihân Pehlivân'ın Aydoğmuş adındaki memlûkünü yanına alarak, onu önemli mevkilere getirmişti. İbnu'l-Esîr'in belirttiğine göre, çok güvendiği bu emir, Gökçe'ye muhalif emirleri kendi etrafında toplayarak, onun üzerine yürüdü ve yapılan savaşta galip gelerek, onu öldürdü (1203-1204). Bundan sonra Irak-ı Acem'de Emir

¹² Cuveynî, II, 33-35; İbnu'l-Esîr, a.g.y.; Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvinî, *Âsârü'l-Bilâd*, Beyrut, (Tarihsiz), 292-293.

¹³ Cuveynî, II, 35-36; İbnu'l-Esîr, XII, 133-134, 137; Sibt, II, 471-472; İbn Kesîr, XIII, 99; V. Barthold, 371; İ. Kafesoğlu, a.g.e., 145-146. İbnu'l-Esîr, Melik Kutbeddîn'in, babasının hasta olduğunu duyarak, 100 bin dinar vermeleri ve itaat etmeleri şartlılarıyla Turşiz kalesini muhasaradan vaz geçtiğini yazmaktadır.

¹⁴ Râvendî, II, 369-371; H. Alyârî, 99.

Aydoğmuş hâkim oldu. Hiç bir siyasi prestiji ve gücü olmayan Melik Özbek'i de yanına alarak, bölgeyi onun adına idare etmeye başladı⁴⁵.

Bu sırada Azerbaycan'da Atabeg Ebûbekir'in içki ve eğlenceyle meşguliyetinden dolayı harekete geçen Gürcüler, Azerbaycan şehirlerine saldırmaya başlamışlardı. Nahcivân ve Beylekân'ı haraca kestikten sonra Duvin'i ve çevresindeki bir takım kaleleri ellerine geçirdiler. Buradan Merend'e saldırıp, burasını ve takiben bütün Arran'ı işgal ettiler. Bunun arkasından Şemkur'u ve Erdebil'i ele geçirerek tahrip ettiler (1202-1203). Bütün bu saldırılar olurken Atabeg Ebûbekir onlara karşı herhangi bir harekete geçmeyerek, sarayında zevkü sefa ile meşgul olmaktadır ve "hâcib ve emîrlerinin kendisine Gürcüler hakkında bir şey söylememelerini emretmişti"⁴⁶. Atabeg Ebûbekir'in bu kötü yönetimi 1210-1211 yılında ölümüne kadar devam etti.

Sonuç olarak, Irak Selçukluları Devleti'nin çöküşünde önemli bir rol oynayan gulâmlıktan yetişme emîrler, bölgeyi ellerine geçirmiş bulunan güçlü Harezmsahlara taraflarına geçmişler ve kısa zamanda onları da kendilerine benzeterek, onlarla birlikte yerli halkı soymağa ve yağmalamağa devam etmişlerdi. Râvendî bu durumu şu cümlelerle gayet güzel bir şekilde ortaya koymaktadır: "Irak'ın kara gulâmları birer ikişer Harezmlilerle el birliği yaptılar ve onlara zulüm ve harap etme yollarını gösterdiler. Nerede köy varsa, hayvanlarını sürüyorlardı. Köylü, feryat ve inleme kilimleri sırtlarında olarak, onların arkasından gidiyordu. Nihayet ineği, öküzü önlerinde kesilip, kebab ediliyordu. Köylü ciğer yiyordu, fakat kendi ciğerini. Böylece Irak vilâyetinde öten horozları bile yok ettiler ve öküz sahibini, köylüyü işsiz bıraktılar"⁴⁷. Yine Râvendî'nin belirttiğine göre, Özbek'in 1197-99 yıllarında Hemedân'da bulunduğu dönemde ortaya çıkan zulüm, bundan önceki yıllardan çok daha fazlaydı. Yine ona göre, bu dönemde "Irak, kötü dinli imamlar ve zalim Türkler yüzünden o hale geldi ki, divan işlerine riâyet, hürmet edilmedikten başka, kadılık, tedris, mütevellilik, evkafa bakma işlerini de iktâa bağladılar ve her şehire böyle dinsizleri müstevli ettiler." Râvendî'ye, yine bu dönemde Harezmsahlara bölgede yaptıklarını "haksız

⁴⁵ İbnu'l-Esîr, XII, 166.

⁴⁶ Huseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, Trk. tr. N. Lugal, Ankara, 1943, 133; İbnu'l-Esîr, XII, 156-157; M. Brosset, *Gürcistan Tarihi, Selçuklular Devri (1015-1212)*, Trk. tr. H. D. Andreasyan (TTK Kütüphanesinde Bulunan Basılmamış Tercüme), III, 562-569; F. Kızıoğlu, *Yukarı Kür ve Çoruh Boylarında Kıpçaklar*, Ankara, 1992, 132-135.

⁴⁷ Râvendî, II, 346-347.

*yere kan dökmek, zulüm yapmak, yağma ve yıkma gibi işlerde Harezmlilerin Iraklılara gösterdikleri merhametsizlikleri ve yaptıkları kanunsuzluğu, Oğuzlar Horasan'da yapmamışlardı*¹⁸." diyerek ifade etmekteydi.

Bu anarşinin oluşmasında, Halife Nâsır'ın da büyük bir rol oynadığını hatırdan çıkarmamak gerekmektedir. Büyük Abbasi Devletini ihyâ etmek amacıyla bölgeyi ele geçirmeye çalışan Halife Nâsır, gerek Harezmsâh Tekiş'in bölgeyle ilgisini kesmek için Gur hükümdarı Gıyâseddin'i onu oyalamağa ve savaşa kışkırtmış, gerekse de eski Selçuklu gûlam emîrlerini ve hatta Mayacık gibi bölgede görevli Harezmlî emîrleri bile kışkırtarak, maddi yardımlar ve bir takım taltiflerle mevcut Harezmsâh otoritesine karşı harekete geçirmişti. Kendisinin bir çok defalar bölgeyi ilhak için gönderdiği ordular, Selçuklu ve Harezmsâh kuvvetleri kadar bölge halkına zarar verdiler. Bütün bu kayıtlar, Sultan Tuğrul'un Atabeg Kızıl Arslan ile hâkimiyet mücadelesinden itibaren Irak-ı Acem'de yaşanan ve bu sultanın öldürülmesiyle birlikte zirveye tırmanan siyasî anarşinin sonucunda ortaya çıkan kargaşalıkları göstermektedir. Her ne kadar Harezmsâhlar bölgeye hâkim olmuşlarsa da, hükümdarlarının Horasan ve Türkistan'da devleti ilgilendiren diğer meselelerle meşguliyetlerinden dolayı, bu bölgede meydana gelen anarşiyi ortadan kaldıramamışlar, gönderdikleri melikler ve emîrler de ya başarısız olmuşlar, ya da Mayacık gibi kendi bağımsızlıklarını elde etmek için isyana kalkışmışlardı.

Şu da bir gerçektir ki, bir buçuk asırdır Selçuklu yönetiminde rahat ve huzurlu bir hayat süren bölge halkı, bu devletin gücünü ve kudretini kaybedip, daha sonra da tarih sahnesinden çekilmesinden sonra, bölgeye hâkim olan bir takım emîrlerin insaf ve merhametine kalmışlardı. Neticede, bu emîrler halkı soyarak, yağmalayarak, baskı ve zulümle kendi idarelerini zorla kabul ettirmişlerdi. Azerbaycan ise, Atabeg İldeniz ve oğullarından sonra, önceki parlak günlerini kaybetmiş, özellikle Atabeg Ebûbekir zamanında Gürcü akınlarının hedefi haline gelmiş ve Irak-ı Acem gibi buranın halkı da eski durumlarını arar olmuşlardı.

¹⁸ Râvendî, II, 356, 363. O dönemde yaşamış olan müverrihin olayların sonuçları hakkında belirttiği bu bir kaç cümle, zannederiz bu dönemde yaşananları daha iyi analiz etmemize yardım edecektir.

MEMLÛK DEVLETİ'NDE SAVAŞIN KÜLTÜREL ESASLARINA DÂİR

ALTAN ÇETİN*

Mızrağı bulutlara geçiren, oku güneşin kursuna saplayabilen, canlarını feda etmekten çekinmeyen; savaşmak için zırhı, kılıcı ve mızrağı hazır. Şehid olmak için daha önce yüzüne gerekli kokuları sürmüş savaşçı yiğitlerin, her yere harb ve darbin kaim olup, kılıç ve mızrağın pazarının canlanıp, canın değeri ve ruhun ücretinin azaldığı¹ bir bezm u rezm çağının savaş kültürüne nüfuz etmek, savaş kültürü ve mantığını anlamak teşebbüsü ilmî usûl, tahayyül ve tasavvurlarla ve ancak o yüce ruhlarla duyulan hayranlık ve minnettarlık anlayışının ilmî bir kisveye bürünmesiyle bir nebze ortaya konulabilir. Savaş gerçeği insanlığın tarihiyle yaşıt olup öç almak, düşmanlık, Tanrı ve din adına savaşmak gibi sebeplerle tarihi gerçekliğini (Peteng Savaşı, Malazgirt Meydan Muharebesi, Haçlı Savaşları, Yüzyıl Savaşları, Ayn-ı Câlüt Savaşı, Sakarya Meydan Muharebesi vs.) bulmuş ve muhtelif zamanlarda ve muhtelif devirlerde meşrulaştırıcı doğrularla tanımlanmıştır. Buna binaen beşeriyet savaşın kaçınılmazlığı karşısında ister savunma, ister saldırı amacıyla olsun her zaman askeri teşkilâta ihtiyaç duymuştur. Beşeriyetin çok önemli bir unsuru olan Türkler de tarihleri boyunca askerlikle temayüz etmişler, kurdukları devletlerde güçlü askeri teşkilâtlar vücuda getirmişlerdir.

Savaşın Ortaçağ Türk İslâm Âlemi'ndeki esaslarını anlamak için burada başlangıçta bir kere daha İbn Haldun'a (1332-1406) müracaat etme gereği vardır. İbn Haldun, Ortaçağ İslâm dünyasına dair pek çok konunun cevherini aydınlattığı gibi savaşın doğasıyla ilgili çok açık bilgiler vermektedir: "Savaş ve öldürüşlerin her çeşidi, kavimlerin yeryüzünde zuhurundan ve Allah'ın varlıkları yarattığı günden beri devam etmektedir. İnsanların birbirinden öç almak istemeleri savaşların ve öldürüşlerin kaynağıdır. İnsanoğlu, yekdiğerinden öç almak hususunda, mensup olduğu uruk ve kavmin kendisini korumasından ve onların yardımlarından faydalanmaktadır. Her iki ta-

* Doç. Dr., Gazi Üniv., Fen-Ed. Fak., Tarih Bölümü.

¹ Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, (Ter. Mürsel Öztürk), Ankara, 1990, s.329, 332, 333.

raf önce kendi mensuplarını öç almaya teşvik ve ikna eder. Arkasından saflar halinde bir araya toplanılır ve kendilerini korumaları ihtiyacının bir sonucu olarak, tabiatıyla savaş cereyan eder. Bu, beşer için tabii bir hâl olup, hiçbir kavim ve nesil bundan hali değildir. Bu öç alma arzusu, çoğunlukla, kıskanma, kırgınlık ve herhangi bir hususta yarışmaktan yahut karşılıklı düşmanlıktan veyahut Allah yolundaki ayrılık veya dini korunma arzusundan yahut da korunmak istenilen devlet için duyulan hissiyattan ileri gelir.

Birbirine komşu olan, birbirine yaklaşan ve birbiriyle görüşen aşiretler arasında savaşlar kırgınlıktan, şeref ve meziyetler hususunda birbiriyle yarışmak ve bunun sonucu karşılıklı dargınlıktan doğar.

Savaşın ikinci sebebi olan düşmanlık, Arap, Türk, Türkmen, Kürt ve bunların benzerleri gibi sahra ve çöllerde yaşayan vahşi kavimler arasında görülür. Çünkü bunlar, süngüleri ile ve başkalarının elindekini çekip almak suretiyle geçinmek yolunu seçmişlerdir. Bunlar, elindekini vermek istemeyen, mülk ve malını korumak isteyenlerle savaşır. Bunların rütbe, derece kazanmak ve devlet kurmak gibi hiçbir emelleri yoktur. Onların emel, kaygı ve gözlerini diktikleri şey, galebe çalarak başkalarının ellerindekini almaktır.

Üçüncüsü Allah ve din uğruna savaştır. Bu savaş şeriat istilahında "cihâd" adıyla anılır.

Dördüncüsü, devletlerin isyanlarda ve hükümete itaat etmeyenlerle yaptıkları savaşlardır. Bu dört türlü savaştan ilk ikisi serkeşlik edenlere zulmedenlere ve kargaşalık çıkaranlara karşı yapılan savaşlardır. Yaratılıştan beri insanlar arasında cereyan eden savaşlar iki şekilde olmuştur: Biri, saflar tertip ederek hücum etme; diğeri, saldırma ve saldırdıktan sonra kaçır gibi geriye çekilerek (daire içine alma) suretiyle icra edilir. Kaynaklardaki bilgilere göre Türk kavimleri, ok atarak savaşıyorlardı. Onların tabya usulleri, saflar teşkil ederek savaştı. Onlar, bir biri arkasında üç saf teşkil ederler, atlarından inerek oklarını önlerine, yere dökerler. Bir dizlerini yere dayayıp ok atmaya başlıyorlardı. Her saf, önündeki safı düşman baskınından korumaya çalışır ve iki taraftan biri diğerini yeninceye kadar bu şekilde savaşıyorlardı. Bu tabya usulü garip olmakla beraber, sağlam bir tabya usulü idi.² İbn Haldun savaşın sebebini en temel insan hissiyatından alarak, en üst düzeydeki siyasi teşkilât olan devlete kadar uzanan bir çizgide değerlendirmektedir. Bu hem genellenebilir hem de özel sayılabilecek bir tanımlamadır. Tabii bir olay ola-

² İbn Haldun, *Mukaddime*, (Ter. Zakir Kadiri Ugan), c. 2, İstanbul, 1989, s.37-38, 47-48.

rak savaşa bakan İbn Haldun, bunun gerçeklik ve savaşa yol açanlarca ortaya konulan meşrulaştırıcı sebepler bağlamalarına da atıflarda bulunmaktadır. Her halükarda savaş soyut bilgisi bakımından, Ortaçağlar için, onun değerlendirmelerinin eşsiz değerlendirmeler olduğunu söylemek yanlış olmaz. İbn Haldun savaşa kendi açısından bu anlamda bakan nadir simalardan biridir. İbn Haldun'unun Memlûkler devrinde yaşamış ve o devri idrak etmiş olması da konumuz bakımından ayrı bir önem taşımaktadır.

Memlûkler, Türk ve İslâm tarihinde önemli roller oynamışlardır. Siyasi olarak Haçlı ve Moğol saldırılarını durdurmuş, Abbasî Halifeliği'ni Mısır'da yeniden tesis etmişlerdir. Kültürel olarak, Türk dilini ve kültürünü Mısır'a taşımışlar³ ve devirlerinde pek çok sahada eserler vücuda getirmişlerdir. Moğol sürülerinin altında yıkılan Bağdat'ın yerini Kahire almış ve İslâm Medeniyeti kendisine yeni bir melce ve merkez bulmuştur. Mısır, Suriye, Hicaz ve Anadolu'nun güneyine hükmeden Memlûkler Merc-i Dâbık ve er-Reydâniyye savaşları sonucunda ortadan kaldırılmıştır⁴. H. Becker, Memlûkler hakkında şunları söyler: "Moğolları mükerreren geri atanların Memlûkler olduğunu bir kere göz önüne getirelim. Düşünelim Nil vadisinde siyasi ve kültürel devamlılığı onlar sağlamışlardır. İslâm dünyasında diğer hiçbir yerde bu gösterilemez." Bu hususta Von le Coq, "Mısır'ın eski kültür zemininde, intizamlı zengin sanat hayatı daima, idare Arap valilerden Türklere geçtiği zaman gelişmiştir." demektedir⁵. Türk-İslâm tarihinin ehemmiyetli devletlerinden biri olan Memlûkler, Mısır'da her sahada silinmez izler bırakmışlardır. Memlûkler, Eyyübîler'in ve dolayısıyla Selçukluların ve Atabeylerin siyasi ve kültür mirasını büyük oranda devralmışlardır.⁶ Bu yönüyle Memlûk Devleti Türk kültürünün izlerini taşıyan bir devlettir; Mısır'ı vatanları olarak benimseyen, orada yaşayıp ölen Memlûkler Selçuklular çizgisinde devam eden süreçte birçok geleneği Mısır'da temsil etmişler ve bunları kendilerinden sonraki ikinci ve üçüncü memlûk nesillerine de aktarmışlardır. Memlûkler Türkçe adları, Türkçe konuşmaları, Arapça'dan Türkçe'ye eserler tercüme ettirmeleri, Türkçe şiir yazıp okuma-

³ Samira Kortantamer, *Bahri Memlûklar'da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, İzmir, 1993, s.1; Samira Kortantamer, "Memlûklarda Türk Kültürü", *İsmail Aka Armağanı*, İzmir, 1999, s.190.

⁴ Kâzım Yaşar Koprıman, "Memlûkler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, c. 6, İstanbul, 1993, s. 434-542.

⁵ Lazslo Rasonyi, *Tarihte Türklük*, Ankara, 1993, s.172.

⁶ Altan Çetin, "Selçuklu Teşkilâtı'nın Memlûklere Tesiri", *Belleten*, c. LXVIII, S.251, (2004), s. 105-131.

ları ve çeşitli Türk âdetlerini yaşatmalarıyla devletlerine bir Türk devleti karakteri vermişlerdir⁷. Memlûkler, 1291 yılında Haçlıların son kalesi Akka'yı zaptedinceye kadar Haçlı kalıntılarına karşı sürekli savaşmışlardır. Bunun yanı sıra, Moğol ilerleyişini durduran bir set oluşturmuşlardır; Memlûkler, Kahire'yi ikinci bir Bağdad olmaktan kurtarmışlar, medenî gelişme bakımından Mısır'da bir süreklilik sağlamışlar ve kurumlarını korumuşlardır. Aynı şekilde, Abbâsî Hilafetini Mısır'da yeniden ihya etmişlerdir. Bu, İslâm Âlemi'nin ağırlık merkezinin Mısır'a kayışının ana sebeplerinden biri olmuştur⁸. Mustansır Billah Ebû el-Kasım Ahmed b. Zâhir Mısır'daki ilk Abbasi halifesi olmuş, onu yirmi bir halife takip etmiş ve III. el-Mütevekkil ile sona ermiştir⁹.

Bu çalışmada, genel olarak İslâm devletinde savaşın nasıl telakki edildiğine daha özelde ise Memlûk Devleti'ndeki duruma temas edilmeye çalışılacaktır. Zira, Memlûk tarihi bir bakıma harpler tarihidir. Kaynaklara akseden bilgiler, çoğunlukla, umumi tarih yazıcılığı geleneğine paralel olarak askerî olaylarla bağlantılıdır. "Aynı medeniyete mensup milletler her, teşkilât ve faaliyetlerinde zamanın icaplarının yanı sıra ve beklide ondan daha fazla, o medeniyetin temel kaidelerinden ilham almışlardır" yargısı, tarihi hakikatlerle pek de tenakuz teşkil etmez. Bu bakımdan, İslâm coğrafyasının mühim merkezlerinden birinde kurulmuş olan Memlûk Devleti bu medeniyet dairesinin dışında kalamazdı. Bunun yanı sıra Memlûkler din savaşlarının tam merkezinde bulunmaları sebebiyle tabii olarak İslâmî duyarlılığa da sahip olmuşlardır. Savaş onlar için bir mecburiyet olmanın ötesinde bir meşru müdafaa ve mukadderat konusu olmuştur.

İslâm devletleri kutsal naslarla sabit bir emir olan harbi son çare olarak telâkki etmişlerdir. Savaş arzu edilen veyahut peşinde koşulan bir şey değildir. "Allah yolunda savaşın ve bilin ki şüphesiz Allah hakkıyla iştirak eder ve hakkıyla bilendir." (2: 244) ve "O halde, dünya hayatını ahiret hayatı karşılığında satanlar Allah yolunda savaşınlar. Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse, biz ona büyük bir mükafat vereceğiz." (4: 74) ayetleriyle tespit edilen savaş hakkında zarureti konusunda Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed'e "Eğer onlar barışa meylederse sen de ona yanaş ve

⁷ Kortantamer, "Memlûklarda Türk Kültürü", s.190.

⁸ Abdulaziz Durî, *İslâm İktisat Tarihine Giriş*, (Ter. Sabri Orman), İstanbul, 1991, s.142.

⁹ İsmail Yiğit, "Memlûkler", *Siyasî, Dini, Kültürel, Sosyal İslâm Tarihi*, c.7, İstanbul, 1991, s.166.

Allaha güven" (8: 61) denildiği gibi Hz. Peygambere de, "Düşmanla karşılaşmaya pek istekli olmayın, fakat Allah'tan selamet dileyin. Bununla beraber, eğer onlarla karşılaşsanız sebat edin ve sabredin ve bilin ki Cennet kılıçların gölgesi altındadır"¹⁰ buyrulmaktadır. Bu ayet ve hadisler Müslümanların hiçbir zaman aklından çıkmamıştır. Savaşı önlemenin en tesirli yolu insanlara barışçı bir ahlâk terbiyesi vermek ve kuvvete başvurmayı gerektiren durumları ortadan kaldırmaktır. Savaşın tek bir sebebi olsaydı, belki insanlar bütün güçleriyle o sebebi ortadan kaldırabilirdiler. Ancak bugüne kadar geçirilen tecrübeler, insanlar arasındaki bilgi, inanç, iktisadi seviye, hayat tarzı, coğrafi bölge vs. bakımlardan meydana gelen ayrılıkların hiçbir zaman tam olarak giderilemeyeceğini göstermiştir. Bu ayrılıklar devam ettikçe insanlar ve toplumlar arasında ihtilaflar da sürüp gidecektir¹¹. İnsanların hilkatinde bulunan bu ayrılıklar olduğu sürece mütecanisler ve müdafiler de hep olacak gibi görünmektedir. Bu durum, savaşı ve orduları tarihin en merkezi yerlerinden birine yerleştirmektedir.

Memlûkler dönemindeki harpler, en geniş karakteriyle, müdafaa, kuşatma ve misilleme harpleridir. "Size harp açanlarla Allah yolunda siz de dövüşün, aşırı gitmeyin. Şüphesiz ki Allah aşırı gidenleri sevmez" (2:190)¹², "Kendileriyle savaşanlara (müminlere), zulme uğramış olmaları sebebiyle, (savaşa) izin verildi. Şüphe yok ki Allah onlara yardıma mutlak suretle kadirdir" (22:39) hükümleri bu harblerin meşruiyet emridir. Misilleme, bu kabil harpte kısas'a müracaat suretiyle ekseriya müessir bir ihkak-ı hak usûlünü ifade eder. Bir devlet tarafından diğer bir devlete veya onun tebasına ait olan mallara el koymak veya onları tahrip etmek, elçileri hapsedmek, muhasım devlet arazisini geçici olarak işgal etmek ve buna benzer fiiller hep bu cümledendir. Çünkü Kur'an-ı Kerim: "Memnu şeyler karşılıklıdır. Onun için kim sizin üzerinize saldırırsa siz de tıpkı onların üstünüze saldırdıkları gibi ona saldırın, Allah'tan korkun ve bilin ki şüphesiz Allah kendisinden korkanlarla beraberdir" (2:194) demektedir.¹³ Esasa ait bu bilgiler Memlûk devri savaşlarında da neredeyse bire bir paralellik arz eden hususlardır.

Tarihte birçok savaş kalemin aciz kaldığı yerde medeniyet dersi verildiğini gösterir¹⁴. Bu durum Yusuf Has Hacib'in ifadesiyle şöyle

¹⁰ Muhammed Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, Ankara, 1979, 259.

¹¹ Erol Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, İstanbul, 1997, s.186.

¹² Hamidullah, *a.g.e.*, s.265.

¹³ Hamidullah, *a.g.e.*, s.265.

¹⁴ Peyami Safa, *Seçmeler*, (Haz. Faruk K. Timurtaş-Ergun Göze), İstanbul, 1970, s.10.

söylenmiştir: ‘Memleketi alan onu kılıç ile almıştır, memleketi tutan onu kalem ile tutmuştur. Bir memleketi kılıç ile derhal ele geçirmek mümkündür; fakat kalem olmayınca, insan onu elinde tutamaz. Herhangi bir memleket kılıç ve kuvvetle alınabilir; fakat bu hâkimiyet şiddet ve intikam ile uzun yıllar devam ettirilemez’¹⁵.

Memlûklerin Haçlı ve Moğol harpleri yukarda sunulan gerekçelerle gözden geçirildiğinde hep bir meşru müdafaa ve misilleme görülür. Batılı zihinlerde İslâmî düşünce ve uygulamayla birlikte hatırlanan en yaygın kanaatlerinden biri kutsal savaştır (cihad)¹⁶. İslâm, Batılılarca başlangıçtan beri hep saldırgan ve savaşçı bir din olarak; Müslümanlar da kendi inanışlarını silah zoruyla yaymaya çalışan fanatik cengâverler olarak algılanmışlardır. Klasik Arapça’da kutsal savaşı ifade eden bir terimin olmaması hayret verici görülebilir. Elbette, savaş anlamına gelen, harp ve mücadele etmenin (savaşmanın) farklı tür ve icralarını anlatan birçok kelime mevcuttur. “Kutsal” kelimesi karşılığı olarak “mukaddes” kelimesi bulunmaktadır. Fakat bu kelimeyle klasik kullanımda çok nadir rastlanır ve İslâmî çağrışımlardan çok, Yahudiler ve Hıristiyanlar ile ilgili olarak ortaya çıktığı görülmektedir¹⁷. Bu durum bütün İslâm Tarihindeki ve Memlûkler devrindeki “cihad” anlayışı hakkında da bir fikir vermektedir.

Memlûkler döneminde de, gazâ ve cihad geleneğe uygun olarak bir vecibe sayılıyordu¹⁸. Kaynaktan kaydedildiğine göre ıstılahî olarak *Memlûk* or-

¹⁵ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, (Ter. Reşit Rahmeti Arat), Ankara, 1998, s.180.

¹⁶ “Cihat, Ortaçağ’da, İslâm uygarlığının güvenli ve çoğunlukla da huzurla yayılma öğelerinden biriyken, günümüzde cihat, dinsel çıkarlara maddî çıkarlar da karışmasının yanı sıra, hem dinsel liderler hem de siyasal yöneticilerce hem iktidar açıklarını gidermek hem de halkta körükledikleri öç alma arzusunu doyumak için bilinçli olarak kullanıldı.”. Jacques G. Ruelland, *Kutsal Savaşlar Tarihi*, (Ter. Teoman Tunçdoğan), İstanbul, 2004, s.53-63.

¹⁷ Bernard Lewis, *İslâm’ın Siyasal Dili*, (Ter. Fatih Taşar), İstanbul, 1992, s. 111.

¹⁸ “Amma bilgil kim Tanrı ta’ala gazilik niyeti uzara at beslemeyi ve ok atmağı farz kıldı, nitekim Tanrı ta’ala kalem içinde yad kıldı; “Gücünüzün yettiği kadar atlardan kuvvet hazırlayın” dedi. Manası oldurur kim kuvvedenün gücü yetdiğince Nebi aleyhisselam kuvveti tefsir kıldı: Ok atmak bile at beslemek bile. Ve dahi Nebi aleyhisselam özi ok atdı, ve dahi at bindi, ve dahi kılıc bağladı, ve dahi sünü kötürdi. Ve dahi Rasul aleyhisselam ayıtdı kim ki bir ok atsa Tanrı ta’ala yolına gerekse ursun, kerekse urmasun, ol kişiye bir kul azad kulgan ecrin verür, İsmail peygamber oğlanlarından azad kulgan gibi dedi. Ve dahi Rasul (a.s.) ayıtdı: Bir ok sebebi birle üç kişi uçmaga kirür, dedi: biri okı işleyen ve biri okı atan ve biri dahi eline sunan”, *Kitab fi İlm en-Nüşşâb*, Ananiasz Zajaczkowski, “Mamelucko-Turecka wersja arabskiego traktatu o luncznictwie Z XIV w.”, *Rocznik Orientalistyczny*, XX(1956), s.160.

dusu *el-futûhât el-mansûriyye* uğruna mücadele etmekteydi¹⁹. Savaşa kimlerin katılacağı tespit edilmiş olup, küçük erkek çocuklar, köleler, kadınlar, bedeni özürlü olanlar (körler, hastalar, topallar vs.) savaşçı olarak görülmemiş ve savaşın dışında tutulmuşlar²⁰ ve fiilen savaşa katılmamışlardır. Ancak tabiatıyla ansızın gerçekleşen düşman saldırısında savaş herkese katılımı gereken bir vecibe olurdu. Bu devirde kadınlar kocalarının, köleler efendilerinin izniyle savaşa katılabilirlerdi²¹. Ancak kaynaklarda savaşlarda kadınların durumu ile alakalı bir bilgiye rastlayamadık.

Memlûkler devrinde, bir yerin ele geçirilmesi ya kılıçla (*melekûhâ bi's-seyf*) ya da emân (*melekûhâ bi'l-emân*) ile oluyordu²². Sultan bir kişiyi bağışlayacağı zaman *mendil el-emân* gönderiyordu²³. Emânla bir yerin teslim edilmesi hâlinde oradaki topluluğun canı ve malının emniyette olacağı ifade ediliyordu. 1470'de Ayıntab ve Hırman kaleleri kuşatmalarında bu teklif yapılmıştı²⁴. Bir kale kılıç zoruyla alınmış ise kalenin surları yıkılıyordu²⁵.

Memlûk ordusu bir yere saldırdığında ya da geri çekilirken kale burçlarının yıkılması yanında, oradaki suların ve otların zehirlenmesi, ağaçların yakılıp, ekinlerin tahrip edilmesi, şehirlerin suyunun kesilmesi

¹⁹ Baybars el-Mansûri, *et-Tuhfet el-Mulûkiyye fi ed-Devlet et-Türkîyye*, (Tah. Abdulhamid Salih Hamdân), Kahire, 1987, s.114.

²⁰ "Kur'an'da "Allah ve Resulü için (insanlara) öğüt verdikleri takdirde, zayıflara, hastalara ve (savaşta) harcayacak bir şey bulamayanlara günah yoktur. Zira iyilik edenlerin aleyhine bir yol (sorumluluk) yoktur. Allah çok bağışlayan ve çok esirgeyendir" (*Kur'an*; Tevbe, 91) ayeti savaşa katılmama ruhsatıdır.

²¹ Recep Toparlı, *İrşâd el-Mulûk ve es-Selâtin*, Ankara, 1992, s.422-423.

²² Ebu'l-Fidâ, 'Îmâd ed-Dîn İsmail b. Ali, *el-Muhtasar fi Ahbâr el-Beşer*, Kahire, 1286, c.4, s.5-6; "Markab, Kerek, Sahyûn, Lazkiyye emân ile ele geçirilmişti.", Emân ile ele geçirme için bkz., İbn el-Verdî, Zeyn ed-Dîn Ömer b. Muzaffer, *Tetimmat el-Muhtasar, Tarih İbn el-Verdî*, c.2, Beyrut, 1996, s.209, 211, 213; el-Cezerî, Şems ed-Dîn Ebî 'Abdullah Muhammed b. İbrahim Ebî Bekr, *Havâdis ez-Zaman ve Enbâuhü ve Vefeyât el-Ekâbir ve el-Âyan min Enbâihi/ el-Muhtâr min Tarih İbn el-Cezerî*, (Kısaltan Ahmed b. Osman ez-Zehabi/Tah. Hızır 'Abbâs Muhammed Halife el-Mensedâvî), Beyrut, 1988, s. 328, 352; Hetum, *Gorigos Senyörü Hetum Vekâynamesi*, (Ter. H. D. Andreasyan), İstanbul, 1946 (Yayınlanmamış Tercüme), s.19; "Akkâ, Tarabulus, Kal'at er-Rûm gibi yerler seyf(kılıç) ile ele geçirilmişti.", Seyf ile ele geçirme için bkz., c.2, s.211, 212, 227, s.230; Hetum, *Vekâynâme*, s.20.

²³ İbn İyas, Zeyn ed-Dîn Muhammed b. Ahmed, *Bedâyi' ez-Zuhûr fi Vekâyi' ed-Duhûr*, (Tah. Muhammed Mustafa), c.2, Kahire, 1982, s.24.

²⁴ Muhammed Ahmed Duhman, *el-Irak beyne el-Memâlik ve el-Osmaniyyîn el-Etrâk*, Dimaşk, 1986, s.143.

²⁵ Baybars el-Mansûri, Rûkn ed-Dîn Baybars el-Mansûri el-Hatâ'i ed-Devâdâr, *Zubdet el-Fikre fi Tarih el-Hicre*, (Tah. D. S. Richards), Beyrut, Das Arabische Buch Berlin, 1998, s.96; Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, c.4, s.22; İbn İyâs, *Bedâi'*, c.1/1, s.368.

savaşta uygulanan usûl ve hilelerindendi²⁶. Ancak İslâm savaş hukukuna pek uymayan bu yöntem Moğollarla savaşlar bitince terk edilmişti²⁷. Ancak hemen belirtilmelidir ki, bunlar kontrolsüz tahribat olmayıp birer savaş taktiği idi. Memlûk ordusunda savaşlarda muhtelif diğer hilelere de başvurduğu görülmektedir. Ermeni Simbat Vekâyinâmesinin devamında müellifi belli olmayan kısımda bu hilelerle ilgi bazı bilgiler bulunmaktadır. Eserde, “O gün (Hıms muharebesi/1299), sultanın askerleri, muharebe için cephe aldıkları vakit, keçeden muharip şekilleri yapmışlar ve onları güneş altında parlatmak için parlak eşyalarla kaplamışlardı. Mısırlılar bu insan şekillerini ellibin kadar devenin üzerine yerleştirip (bu sayı abartılı ve gerçeğe uygun değildir. Ancak bu hileyi gösteren örnek olarak kayda değer görülmüştür.) onları sıralamışlar, kendileri de develerin arkasında gizlenmişlerdi. Hiçbir kurnazlıkları olmayan Moğol askerleri ise, Mısırlıların karşısında koyun gibi duruyorlardı. Cephe tanzim edildiği vakit, onlar evvelâ çarpışmaksızın birbirine bakular. Moğolların, yani Tatarların silâh olarak yalnız okları vardı. Mısırlılar, onların, oklarını develerdeki keçeden adamlara atıp tüketmelerini beklediler. Çünkü kendileri masun vaziyette olup, oklarını bitirince, kılıçlarıyla hücum edip onları kâmilen imha edebileceklerini zannettiler...” kaydı bulunmaktadır²⁸. Yine 1303 senesine ait bir kayıta: “Sultanın askerleri hilekârlıkla hareket ederek bir pusu kurmuşlardı. Onlar, Dimaşk’ın şarkında iki günlük genişlikte olan ovanın içinde akan iki çaydan uzaklaşmışlardı. Tatarlar, diğer bütün geçitler kapanmış olduğu için buradan geçmeye mecburdular. Mısırlılar, çayların sularını ovaya akıtmışlar ve geniş bir bataklık husule getirmişlerdi. Tatar ve Ermeni askerleri bu bataklığa saplanıp dışarı çıkamadılar ve hemen hepsi telef edildiler.” denilmektedir²⁹.

²⁶ Baybars el-Mansûri, *Zubdet el-Fikre*, s.108, 2.111; İbn el-Verdî, *Tetümmet*, c.2, s.260; el-Makrizî, Takiyy ed-Dîn Ahmed b. Ali, *Kitâb es-Sulûk li Marifeti Duvel el-Mulûk*, (Tah. M. Mustafa Ziyade-Said Abdulfettah Aşûr), c.1, K.2, Kahire, 1934,1958, s.489; el-Aynî, Bedr ed-Dîn Mahmud b. Ahmed, *İkd el-Cumân fi Tarih Ehli’z-Zaman*, (Tah.Muhammed Muhammed Emin), c.2, Kahire, 1989, s.9;Toparlı, *İrşâd*, s.423; Johannes Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında* (1394-1427), (Ter. Turgut Akpınar), İstanbul, 1995, s.70; Aziz b. Erdeşir-i Estrebâdî, *Bezm u Rezm*, s.329; Gundstabl Simbat, *Başkumandan Simbat Vekayinamesi*, (951-1334), (Ter. H.D. Andreasyan), İstanbul, 1946, (Basılmamış Tercüme), s.107; Bkz. Abdulaziz Mahmûd ed-Dâyim, *el-Hiyel fi Hurûb Devletü'l-Memâlik*, Kahire, 1983, s. 2-39.

²⁷ el-Kalkaşandî, Ebû el-Abbâs Ahmed b. Ali, *Subh el-A’sâ fi Sinâ’at el-İnşâ*, (Tah.Muhammed Hüseyin Şemseddin), c.1,Beyrut,1987, s.64.

²⁸ Simbat, *Simbat Vekayinamesi*, s.95-96.

²⁹ Simbat, *Simbat Vekayinamesi*, s.99.

Memlûk harp geleneğinde ordunun yolda ilerlerken veya vardığı yerlerde yağma yapmamasına dikkat edilirdi. 1470 senesinde Dulkadır-oğlu Şah-Suvar'ın üzerine gidilirken Zagragın köyü yağmalanınca, Türkmân, Ekrâd, *ecnâd* ve naiplerin *memlûkleri* zincire vurulmuş; üzerinden çalıntı mal çıkan tavsît (ikiye bölünerek katl) edilmiş ya da topuz, çekiç gibi silâhlarla öldürülmüş, elleri kesilmiş ve çalınan malların getirilmesi istenmiş ve bu çalıntı mallar sahiplerine iade edilmişti³⁰. Sultan Baybars'ın Anadolu seferi ile ilgili bilgiler veren Ebu'l-Ferec, '...sonra hemen Kayseri'ye giderek sultanın (Selçuklu sultanının) tahtı üzerine oturdu. Kendisi halktan bir kimseye dokunmadığı gibi, yağmagirlik de etmedi. Ordusuna mensup askerler de herşeyi bedeli mukabilinde satın aldılar. Hatta atlarının samanını dahi bu şekilde tedarik ettiler.'³¹ diyerek fanatik Hıristiyan yaklaşımlarıyla tanınmasına rağmen, ordudaki hassasiyeti ifade etmiştir. Aynı durum, Aksarayî'de şu şekilde yer almıştır: '...o sırada yollar kesilmiş olduğu için tahıl (galle) fiyatı öyle yükseldi ki bir mud tahıl 40 bin dirheme satın alınıp, mevaşinin yem ihtiyacı için kullandılar. O durumda (Baybars) tahıl ambarlarını açmalarına, hiçbir yaratığa, halkın yiyeceğine veya hayvan yemine el koymasına izin vermedi.'³² Bu kayıtlar hem sorumlu devlet adamı tavrını göstermesi hem de savaş hukuku ile alakalı olarak önemlidir. *Memlûk* ordusunda savaşlarda elde edilen ganimet emîrler ve askerler arasında paylaşılırdı³³. Ganimetten atlılar iki, yayalar bir pay alıyorlardı³⁴. Savaş meydanında düşmandan geriye kalan silâhlar da emîrler ve *memlûkler* arasında paylaşılıyordu³⁵. *Memlûk* ordusunun zaferi durum fetihnâmelerle İslâm ülkelerine bildirilirdi³⁶.

Memlûk ordusunun seferelerinden bahsedilirken işaret edilmesi gereken önemli bir husus da sefer öncesi yapılan istişaredir. Kaynaklarda *Memlûk* ordusunun teşkilinde, *ictihâd fi el-mesâlik* (değişik konularda görüş alışverişi ve ortaya konulması), *sulûk el-edeb*, *sabır* gibi husularda dikkat

³⁰ İbn Ecâ, Muhammed b. Mahmûd el-Halebî, *Rihle Emîr Yeşbek*, (Tah. Ahmed Duhman, el-Irak beyne el-Memâlik ve el-Osmaniyyin el-Etrâk), Dimâşk, 1986, s.90.

³¹ Ebu'l-Ferec, Gregory, (Bar Hebraeus), *Ebü'l-Ferec Tarihi*, C.II, (Ter. Ömer Rıza Doğrul), Ankara, 1987, s.599.

³² Kermüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretu'l-Ahbâr ve Müsâyeretu'l-Ahyâr* (Ter. Mürsel Öztürk), Ankara, 2000, s.88; Benzer bilgiler İbn el-Verdi'de de bulunmaktadır., İbn el-Verdi, *Teümmet*, c.2, s.217.

³³ el-Aynî, *İkd el-Cumân*, c.2, s.29

³⁴ Toparlı, *İrşâd*, s.425.

³⁵ Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, c.4, s.14.

³⁶ Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, c.4, s.16.

edildiği ifade edilmektedir³⁷. Bilindiği gibi müşavere İslâmiyetin rükünlerinden biridir³⁸. Türk devletlerinde de danışarak iş yapma geleneğinin varlığı bilinmektedir. Nizamülmülk, 'Padişah, bir durumla karşılaşınca konuyla ilgili herkesin fikrine açık olmalı, tüm fikirleri birbiriyle karşılaştırmalı ve doğruyu böylece seçmelidir İhtiyarlar, âlimler ve dostları ile meşveret etmeyi vazife bilmelidir. İşlerde müşavere etmemek zayıf fikirlilikten olur; kimse hodgam olur'³⁹ diyerek meşveretin önemine işaret etmektedir. *Memlûkkerde meclis el-ceyş* veya *istişare meclisi* istişarenin gerçekleştiği yer idi. Burada *ictihâd fi el-mesâlik* (görüşerlin alınıp, savaş konusunda stratejilerin belirlenmesi) prensibi gerçekleşiyordu. İbn İyâs 'Sultanlar harp işlerinde devletin son zamanlarına kadar (el-Gavrî devrine kadar) emirlerle müşavere yapmışlar ve kararlar almışlardır' demektedir⁴⁰. İdrîs-i Bidlîsî'de bulunan, 'Mısır Sultanı Kansuh el-Gavrî, sadakat ve yandaşlık izhar etse de bu sırada İslâm sultanının İran topraklarına yeniden yöneldiği haberlerini duyunca devlet erkânıyla ve ileri gelenlerle müşâvere edip görüşerek...' kaydı devletin son zamanına kadar müşâverenin devamını göstermektedir⁴¹. *Memlûk* sultanları da devleti tehdid eden bir durum karşısında emirleri toplayarak istişare yapar; ona göre kararlar alınırdı. Bu meclis *sultan* ve *atâbek el-asâkir* riyâsetinde toplanırdı. Halife, dört mezhep baş kadıları ve *ümerâ el-mi'in* rütbesinde olan emirler bu meclise katılırlardı⁴². Bunun yanında savaşılacak yerin tespiti gibi konular da bu mecliste görüşülürdü⁴³. Halife ve

³⁷ İbn Habib, Hasan b. Ömer b. el-Hasan b. Ömer, *Tezkiret en-Nebih fi Eyyâm el-Mansûr* ve *Benihi*, (Tah. M. Muhammed Emin), c.3, Kahire, 1986, s.33.

³⁸ *Kur'an*, Âl-i İmrân, 159, Şûrâ, 38.

³⁹ Nizamülmülk, *Siyaset-nâme*, (Haz. M. Altay Köymen), Ankara, 1982, s.117.

⁴⁰ İbn İyâs, *Bedâyi'*, c.4, s.466; Bu durum bir Osmanlı kaynağında da yer almıştır. "Mısır Sultanı, ibret dolu haberden-Yavuz'un Mısır seferi haberi- gayet müteessir oldu. Bir gün vezirlerini ve kumandanlarını, sair devlet ayanı ve erkânı ile bütün askerleri bir yere topladı. Hepsini yollu yolunca Divan'a gelerek hazır oldular. İttifakla Osmanlı ülkesine sefer etmeye karar verdiler.", Solak-zâde, Mehmed Hemdemî Çelebi, *Solak-zâde Tarihi*, (Haz. Vahit Çabuk), c.2, Ankara, 1989, s.48.

⁴¹ İdrîs-i Bidlîsî, *Selim Şah-nâme*, (Ter. Hicabi Kurlangıç), Ankara, 2001, s.302.

⁴² Duhman, *el-Irak*, s.41; Fayed Hammad 'Âşûr, *el-'Alakât es-Siyâsiyye beyn el-Memâlik ve el-Moğol fi ed-Devlet el-Memlûkiyyet el-Ulâ*, Kahire, 1977, s.18; Ahmed Muhammed Advan, *el-Asker el-İslâmiyye*, Riyad, 1985, s.45.

⁴³ "Sultan Kutuz Hülagû'ye karşı emirleri toplamış onlarla istişare etmiş ve savaş kararı alınmıştır.", İbn İyâs, *Bedâyi'*, c.1/1, s.305; "Moğollar saldırıya geçtiklerinde, Sultan Kalavun durumu görüşmek için emirlerle istişare meclisi toplamış idi.", İbn Dokmak, İbrahim b. Muhammed b. Aydemir, *el-Cevher es-Semîn fi Siret el-Mulûk ve es-Selâtin*, (Tah. Muhammed Kemal ed-Din- İzz ed-Din Ali), c.2, Beyrut, 1985, s.94; Mufaddal b. Ebi'l-Fedâil, *en-Nehc es-Sedîd ve ed-Durr el-Ferîd fimâ Ba'd Tarih İbn 'Amid*, (Tah. E. Blochet), c.2, Belçika, 1983, s.489; es-Sayrafi, Hatib el-Cevherî Ali b. Davud, *Nuzhet en-Nufûs vel el-Ebdân fi Tevârih ez-Zeman*, (Tah. Hasan Habeşi), c.3, Kahire, 1974, s. 383; İbn İyâs, *Bedâi'*, c.1/1, s.403.

baş kadıların da katılmasıyla savaş da meşru bir zemine oturtulmuş oluyordu¹⁴. Savaş öyle önemli bir konu idi ki yüksek hukuk otoritelerinin de onu uygun görmesi gerekiyordu.

Memlûk devlet teşkilâtının temelinde *memlûk sistemi*, *askerî ıktâ sistemi* ve *furusiye geleneği* yatmaktadır. *Furûsiye*, *memlûk* toplumunda fevkalade önemli idi. Memlûk savaş kültüründen bahsedilen bu çalışmada *furûsiye*'den de kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Bir ilkeler ve anlayışlar bütünü olan *furûsiye*, *memlûk* nizam ve dinamizminde uzun süre en etkili faktörlerden birisi olmuştur. *Memlûk* sultanlarının veya ümerâsının faziletleri sayılırken *furûsiye*deki maharetinden muhakkak bahsedilmektedir. Hatta bu husus *sultan* olmanın öncelikli şartları arasında sayılırdı¹⁵. Emir Allân'ın Osmanlı elçilerine, "...Binicilik ve savaş bizim askerîmizin sanatı olup, Osmanlıların savaş işlerinde pek o kadar mahir olmadığı bilinmektedir." diyerek hitap etmesi, bu anlayışın Devletlerinin sonuna kadar *memlûk*lerde ne denli hâkim olduğunu göstermektedir¹⁶. Bu anlayış devletin gerileme sebepleri arasına girerek askere hamle gücü veren bir gelenek olmaktan çıktığı zaman devleti geriletken bir taassup haline gelmiştir; Ateşli silahlara olan tepki bunun bir örneği olmuştur. Askerî eğitim konularında bazı emirler tarafından *furûsiye* kitapları da yazılmıştı¹⁷. 14. asrın son-

¹⁴ Abdurrahman Zeki, *el-Ceyş el-Misrî fi el-'Asr el-İslâmî*, Kahire, 1970, s.58.

¹⁵ "Kutuz'un sultan olmasında, cesareti ve furûsiye'deki kabiliyeti etkili olmuştur". Baybars el-Mansûri, *Zubdet el-Fikre*, s.46; "Tumanbay'ın başa geçmesindeki en önemli sebeplerden biri *furûsiye*deki itkanı ve şecaati idi.", İbn Zunbul, *Fethu Misr*, Kahire, 1287, s.25, 58; el-'Aynî, *es-Seyf el-Muhenned fi Siret el-Melik el-Mueyyed Şeyh el-Mahmûdî*, (Tah. Fahim Muhammed Şaltût-Muhammed Mustafa Ziyade), Kahire, 1966-1967, s.229.

¹⁶ Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, *Solak-zâde Tarihi*, (Haz. Vahit Çabuk), c.2, Ankara, 1989, s.62.

¹⁷ *Kitâb fi Riyazat el-Hayl, Munyet el-Guzât, Baytarat el-Vâzih, Kitâb fi ilm en-Nüşşâb* bunların bilinenleridir. Bu eserlerden, *Memlûkler* döneminde yazılmış olan nadide örneklerden birisi *Munyet el-Guzât* isimli eserdir; "Eser Arapçadan tercüme edilmiştir. Eserde, mütercim kendi adını belirtmediği gibi, asıl eserin adını ve yazarını da kaydetmemiştir. Mütercim, hâsekiler hâsî Timür Big'in emriyle eseri tercüme ettiğini şöyle belirtmektedir; "Bilgil kim bu risâle Türk tili üzere tahrir kılınmağla dâ'î bu boldı kim tengri fermânı birle Misr ilinde bir 'azimü'-ş-şân melik zuhûrga kildi... hâsekiler hâsî Timür big...taki işaret muntig kuldı kim bizim kaumızda bir 'arabî silâh-nâme bar turur anı Türk tilinge çevürseng kim bu *gâzi Türkler* andın intifâ' alsalar sangta taki sevâb bolsa üdi. Bu duâci kul takı 'alâ re'si ve ayu tip buyruklarına imtisal kulp...tengri tevfiği birle ol kitâbını Türk tilinçe tecüme kulp takı *Münyetü'l-Guzât* tiyü ad birdi..." Bu eserde ata binmek, süngü (mızrak) tutmak, kılıç kullanmak, kalkan tutmak, ok atmak, top (çevgan) vurmak konuları vardır. Mustafa Uğurlu, *Munyet el-Guzât*, Ankara, 1987, s.12-14; Bunun yanında Arapça olarak yazılmış olan *furûsiye* kitapları da vardır; "Bektut er-Remmâh (ö.1311), *Nihayet es-Sual ve el-Emniyye fi Talim el-Furûsiyye*, İmad

larından Osmanlı fethine kadar *Memlûk* ordusu yavaş fakat derin bir çöküş yaşadı. Askerî disiplinin zayıflaması, askerlerin siyasetle aşırı ilgilenmeleri, askere alma usullerindeki bozukluklar, ödemelerdeki aksamalar, seferlere katılmada yaşanan düzensizlik ve muafiyetler, ananevi eğitim sistemindeki (*furûsiyye*) ihmaller, yeni çıkan savaş teknolojisini kullanmakta yaşanan ihmaller ve ateşli silâhlara karşı olan ilgisizlik gibi sebepler ordunun çöküşünü hazırlayan askerî faktörlerdendi⁴⁸. *Memlûk*ler'in baruta ve topa yenik düştüğü tarihte, dünyanın öteki ucunda başka bir askeri topluluk, kendisini tehdit eden koşullara başkaldırarak varlığını güvence altına alıyordu. Japonlar'ın kılıç kullanan sınıfı ateşli silahların meydan okumasıyla karşılaştı ve bunları ülkeden uzaklaştırıp 250 yıl daha toplumun üzerindeki hâkimiyetini sürdürebilmek için çıkar yollar aradı. Japon samurayları Batı'daki büyük değişim ve gelişimle yüzleşebilmek adına ve bin yıldır sürdürdükleri geleneklerinden kopmamak için yabancı dinler ve teknik gelişmeler gibi etkileri kökünden kazıdılar. 19. yüzyılda Meiji dönemindeki değişikliklerle yönetimin gücü meclisin eline tekrar geçinceye dek *şogunlar* merkezi otoriteyi elde tuttular⁴⁹. Elbette Japonlar sırtlarını ateşli silaha dönmüş değillerdi. Aynı *Memlûk*ler gibi! Shimazu Takashi'nin Kajiki'deki zaferi Portekiz fitilli tüfeklerinin ilk kullanıldığı bir savaş olarak bilinse de, Japon korsanlar bu silahları pek çok saldırılarda kullanmışlardı⁵⁰. *Samurayların* muhafaza etmek istedikleri şeyler başkaydı. Geleneğin korunma üslubu açısından *Memlûk*lerle *Samurayların* karşılaştırılması ilginç olabilir. Bu belkide Yakın Şarktaki bazı yanlış ezberlerin bozulup teorik bilginin tarihten daha gerçekçi yararlanmasını da sağlayabilir. *Memlûk* savaş kültürüne tahsis edilen bu makalede, savaş kültüründeki gelişme ya da gerilemenin devletin ve milletin tarihini etkilemesine işaret etmek bakımından *Samuraylara* bu kısa atflar

---

ed-Din el-Yusüfi el-Misri (ö.1358), *Keşf el-Kurûb fi Marifet el-Hurûb*, Tayboğa (ö.1368), *er-Râmi ve er-Rukûb ve el-Cihad ve el-Furusîyye ve Funûn el-Adâb el-Harbiyye*, Muhammed b. Mengli el-Misri (ö.1376), *et-Tedbirât es-Sultânîyye fi Siyaset es-Sinâi' el-Harbiyye, el-Ahkâm el-Memlûkiyye, ed-Devâbit en-Nâmusiyye*, Hüsâmed-Din Laçin (ö.1379), *Umdet el-Mücahidin fi Tertüb el-Meyâdin, Kitâb fi L'ab ed-Debûs*, İbn Erenboğa ez-Zeredkâş (ö.1465), *el-Enik fi el-Macânîk*, Abd el-Munim Macid, *Nuzum Devlet Selâtin el-Memâlik ve Rusumuhum fi Misr*, Kahire, 1964, s.184.

⁴⁸ David Ayalon, "The Plague and its Effects upon the Mamluk Army", *Studies on the Mamluks of Egypt*, London, 1977, s.67; Hassanein Rabi'e, "The Training of the Mamlûk Faris", *War, Technology and Society in the Middle East*, Parry, V. J. (edited by). London: Oxford University Press, 1975, s.162-163.

⁴⁹ John Keegan, *Savaş Sanatı Tarihi*, (Çev. Füsün Doruker), İstanbul, 1995, s.32-33.

⁵⁰ Hakan Kaplan-Tolga Aşkallı, *Samuray*, 2004, s. 169.

yapılmıştır. Keşfi eski olmakla birlikte modern bir işlevle ortaya çıkan barut ve ateşli silahlar düzenin ve dengelerin değişmesinde muhtelif coğrafyalarda etkili olmuştur. Orduların kültürel uyumu ya da uyumsuzluğu da toplumların gerileme ve ilerlemesinde bu anlamda sembolik bir yere sahiptir. Safevîler ve Memlûklerin, Osmanlı toprakları karşısındaki durumu bunun en dramatik örneklerindedir. Osmanlı Devleti'nde de ilk reformların askeri sahada başlaması bu bakımdan anlamlıdır. Kavramları değişen bir zamanın uyum kuralları da değişmektedir. Bir kan ve yangın bilgisi gibi görülen savaşın bilgisi varoluşa ve devama/dönüşüme ait önemli ipuçları içermektedir.

TRABZON BEDESTENİ: TÜRK BEDESTEN MİMARİSİNDEKİ YERİ VE SORUNLARINA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME*

ÖMER İSKENDER TULUK**

FULYA ÜSTÜN***

Giriş

Eyice, Trabzon bedesteninin mimari özellikleri ve çözüm bekleyen problemleri bakımından bütün bedestenler arasında tek örnek olduğunu söyler¹. Duvarlarının ikinci bir kata imkan verecek kadar yüksek tutulmuş olması ve eşine başka yerde rastlanmayan bir üst örtüyle biçimlenmesi, yapıyı benzerlerinden ayıran en önemli özellikler olarak nitelendirilmiştir. Dokuz kubbeli bedestenlere benzeyen bir plan tipolojisi göstermesine rağmen, tam kare bir iç mekân oluşturmayan ölçüleri ve ortada yer alan dört payenin tipik bedesten yapılarında olduğu gibi iç mekânı birbirine eş dokuz kare bölüme ayırmayan konumları, alışılmadık dışında farklı bir üst örtüyü gerekli kılmıştır. H. 1043 / M. 1633-34'te şehre yapılan Rus saldırılarında yanarak tahrip olan² yapının örtü sisteminin nasıl olduğu tartışma konusudur. Kitabesinin olmaması yapıldığı dönem konusunda da farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Trabzon'la ilgili bilgi veren birçok kaynakta yapıdan bahsedilmesine rağmen, yapının sorunlarına ilişkin saptama yapan çalışmalar sınırlıdır. Bu

* Bu çalışma, "Mimarlık Tarihinde Araştırma Yönetim ve Teknikleri" adlı yüksek lisans dersi kapsamında hazırlanmış ve 16-18 Mayıs 2006, Uluslararası Trabzon ve Çevresi Kültür ve Tarih Sempozyumu'nda sunulmuş olan "Trabzon Bedesteni: Türk Bedesten Mimarisi İçerisindeki Yeri ve Önemi" başlıklı bildirinin yeniden gözden geçirilmiş metnidir.

** Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi.

*** Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü yüksek lisans öğrencisi.

¹ Eyice, S., "Bedesten" maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, C. 5, 302-311, İstanbul, 1992, s. 310.

² Eyice, a.g.m., s. 310.

anlamda Ballance'ın³, Bryer ve Winfield'in⁴, Madran'ın⁵, Cezar'ın⁶ ve Eyice'nin⁷ çalışmaları ile Çetintaş'ın raporu⁸ önemlidir. Yapı hakkında en eski bilgiyi veren Evliya Çelebi Seyahatnamesi ile yapının 1819'daki durumunu anlatan Bıjışkyan'ın gözlemleri⁹ de dikkate değerdir. Bunlar dışındaki çalışmalar¹⁰ birbirini tekrarlamaktan öteye geçmemiştir.

Bu çalışmada, mevcut literatürde yapının mimari sorunlarına ilişkin saptama yapan çalışmalar karşılaştırmalı olarak yeniden değerlendirilmiş, yapının özellikle muhtemel üst örtü biçimlenmesi konusunda yanlış yorumlara yol açan Madran'ın plan rölövesi ile buna bağlı olarak önerdiği üst örtü şeması yeniden değerlendirilmiştir. Ayrıca, seyyah ve araştırmacıları, yapıyı Cenovalılar'a mal etmeye sevk eden doğu kapısı üzerindeki kitabe detaylıca incelenmiş, bu konuda yeni değerlendirmeler yapılmıştır.

Türk ticaret yapısı olarak "Bedesten"

"Bedesten", kelime olarak Arapça *bezz*'den (pamuklu ya da keten dokuma) türeyen ve "bezzazlar çarşısı" anlamına gelen *bezzazistan*'ın yeni kullanım biçimidir¹¹. *Bezzaz* sözcüğünün Türkçe'de kullanılmaya başlaması Selçuklu devrine kadar uzanmaktadır. *Bezci*, *bez satıcısı*, *kumaş satıcısı* anlamına gelen *bezzaz*'dan türeyen *bezzazistan*'ın, uzun süre yazı ve konuşma

³ Ballance, S., "Early Turkish Buildings in Trabzon", *TTK Belleten*, 29, (113), 1965, s. 73-76.

⁴ Bryer, A.- Winfield, D., *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, C. 1, Washington D.C., 1985, s. 196.

⁵ Madran, E., "Kuzey-Doğu Anadolu'da İki Bedesten", *Önasya*, Sayı: 63, 1970, s. 10-11.

⁶ Cezar, M., *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, MSÜ Yayını, No: 9, İstanbul, 1985.

⁷ Eyice, a.g.m., s. 302-311.

⁸ Çetintaş, S., *Trabzon'un San'at Eserleri*, 13 sayfa daktilo edilmiş rapor, 1937.

⁹ Bıjışkyan, M., *Pontos Tarihi Tarihin Horona Durduğu Yer Karadeniz*, Çivi yazıları, İstanbul, 1998.

¹⁰ Yapı hakkında bilgi veren çalışmalardan bazıları: Yüksel, M., *Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeleri*, Trabzon Valiliği Yayınları, No: 3, C. 1, İstanbul, 1991., Horuluoğlu, S., *Tarihi Eserleri İle Trabzon*, Ankara, 1978., İnan, K., "Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve Trabzon Bedesteni", *OTAM*, Sayı: 7, Ankara, 1996, s. 119-132., Karpuz, H., *Trabzon, Kültür Bakanlığı Yayınları*, Ankara, 1990., Aygün, N., "XVIII. Yüzyılda Trabzon'un Ticari Yapıları", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri*, C. 1, Trabzon, 2002, s. 249-272., Yavruoğlu, M., "Bedesten (Kapalı Çarşı)", *Karadeniz Olay Gazetesi*, 29.03.1996, Trabzon, s. 4.

¹¹ Ödekan, A., "Bedesten" maddesi, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C. 1, Yem Yayınları, İstanbul, 1997, s. 209-210.

dilinde geçerliliğini sürdürdüğü, XVII. yüzyıldan itibaren *bedestan* olarak da kullanılmaya başlandığı¹², günümüzde ise *bedesten*'e dönüştüğü görülmektedir.

Tipik Osmanlı kent düzeni içerisinde dinî ve ticarî merkez oluşumu karakteristiktir. Dinî merkez, erken dönemde hemen hemen tüm şehirlerde rastlanılan ulucami çevresinde gelişirken, mimarisi bakımından ulucamiye benzeyen ve yeni Türkleşen her şehirde ilk kurulan tesislerden olan bedestenler ticarî merkezin gelişim odağını oluşturmuşlardır. Küçük boyutlu dükkanlar, arasta, han, bedesten ve çok düzensiz olmayan, genelde ahşap pergola ve saçaklarla, daha seyrek olarak da örgü duvarla örülmüş dar sokaklar sekiz asır boyunca Türk- Anadolu ticaret merkezinin değişmez öğeleri olmuşlardır¹³. Başta mücevher ve değerli taşlar olmak üzere çarşı esnafının, tüccarların kasalarının, değerli mallarının, evraklarının, defterlerinin, esnaf ve zanaatkar loncalarının belgelerinin korunduğu kagir ve sağlam yapılar olmuşlardır. Başlangıçta ahşap olarak yapılan mütevazı gözlerden ibaret dükkanlar arasında kagir kütleleriyle yükselen bedestenler, işlevselliği yanında belirgin bu biçimleriyle de Osmanlı kentinde ticaret bölgesinin çekirdeği görünümündedirler. Bir şehirde birçok tüccar ve esnaf-zanaatkar hanı olduğu halde yalnız bir bedesten vardır. Bu genellemenin tek istisnası imparatorluğun başşehri İstanbul'dur¹⁴.

Selçuklu devri sonlarında belirtileri görülen, bağımsız ilk yapısına ise Beylikler devrinde rastlanılan, fakat asıl gelişim ve yaygınlaşmasının Osmanlı devrinde görüldüğü bedestenler, her şeyden önce devrin şehircilik anlayışı, bu anlayış içinde ticaretin rolü ve yeri, bunlarla ilişkili gereksinimlere bağlı bir sosyo-ekonomik sonuç halinde ortaya çıkmış ve mimari açıdan da belirli bir karakterde bir yapı türü olmuştur¹⁵.

Eyice, Türk bedesten mimarisinin esaslarını, ne Anadolu'nun eski medeniyetlerinde ne de -daha çok Arap şehirleri ve çevresinde görülen- *kaysâriyye*'de aramanın doğru olmadığını belirtir. Ona göre İstanbul İç Bedesteni'nin bir Bizans yapısı olduğu düşüncesi, İstanbul'un fethinden önce yapılmış çeşitli bedesten örnekleri nedeniyle doğru değildir. İşlev bakımından bedestene benzeyen ve kapalı çarşı anlamı dışında, kışladan sa-

¹² Cezar, a.g.e., s. 13.

¹³ Cerasi, M. M., *Osmanlı Kenti*, YKY, İstanbul, 1999, s. 121.

¹⁴ Eyice, a.g.m., s. 303.

¹⁵ Cezar, a.g.e., s. 19.

raya kadar değişik kamu yapılarını tanımlamak için de kullanılan *kaysâriyye* de, mimari oluşum bakımından Osmanlı-Türk bedesteninden tümüyle farklıdır¹⁶.

Bedestenler kagir yapılardır. Yalnız kesme taştan yapılan örnekler olduğu gibi taş-tuğla almalı düzende yapılanlar da vardır. Tonoz ve kubbe-ler hemen tümüyle tuğla, kemerler kesme taş ya da tuğla, ayaklar genellikle kesme taştır. Çatı örtüsü genellikle kurşun kaplıdır. Pencere yüzeyleri küçüktür ve az sayıda düzenlenmiştir. Bedestenlerin bu denli sağlam ve kapalı olmalarının nedeni yangından korunma, içindeki değerli eşyanın güvenliği, yapıların uzun ömürlü olması isteğiyle açıklanabilir. Bedestenler, genellikle kare ya da dikdörtgen planlı yapılardır. Çoğunlukla cephe ekselerine yerleştirilmiş dört kapıdan giriş sağlanır. Dükkanlar genellikle dış cephe boyunca dizilmekle birlikte, bazı büyük bedestenlerde iç duvarlarda da dükkanların olduğu örnekler vardır¹⁷.

Cezar, plan özellikler ve mekân kullanımını dikkate alarak bedestenleri 6 tipe ayırmıştır (Şekil 1). Bunlar¹⁸;

1. *Mahzenli bedestenler*; Bu tür bedestenlerde iç mekânda medrese hücreleri gibi bölmeler vardır. Bu hücrelerin bedestenin orta bölümüyle bağlantısı sadece bir kapı genişliğindeki açıklıkla sağlanır. Yani bu bölmeler mal teşhiri ve alışverişe uygun dükkanlar şeklinde değil odalar durumundadırlar¹⁹.

2. *Dıştan dükkanlı bedestenler*; Bu tip bedestenler, içte mahzen ya da dükkan biçiminde hiçbir bölmesi olmayan bir iç mekân ile dışta dükkanlardan oluşur. Beden duvarının dışına sıralanan dükkanlar alışverişe ayrılmıştır²⁰.

¹⁶ Eyice, a.g.m., s. 303.

¹⁷ Ödekan, a.g.m., s. 209.

¹⁸ Cezar, a.g.e., s. 221. Yazar bu sınıflandırmada, bazı noktalarda birbirleriyle ortak niteliklere sahip bedesten tipleri olduğunu belirtmektedir. "Örneğin, mahzenli bedestenlerin hemen hepsinde, arasta-bedestenlerin ise bazılarında dışta dükkanlar bulunmaktadır. Ne var ki, bunların birisinde mahzen ayırıcı öge, diğerinde ise bedestenin plan düzeni arasta özelliği gösterdiğinden bu husus bir ayırım yapmaya temel teşkil etmektedir. Dışta dükkanlı bedestenlerle sade tek hacim bedestenler arasında da, birisinde dükkanın olmaması diğerinde olması, yine ayırıcı bir öge yerine geçmektedir."

¹⁹ Cezar, a.g.e., s. 221.

²⁰ Cezar, a.g.e., s. 249. Daha önce belirtildiği gibi mahzenli bedestenler ile arasta bedestenlerin bazılarında da dışta dükkanlar vardır.

3. *Arasta bedestenler*; Planları açısından arasta düzeninde yapılarıdır. Bir sokak üzerine karşılıklı dükkan sıralarından meydana geldiklerinden, bedesten olarak kullanılmasalar, arasta olarak adlandırılmaları gereken bir durum gösterirler. Arasta düzenindeki bedestenlerin iki, üç, dört kapılı olanları vardır²¹.

4. *Arastalı bedestenler*; Bu tür bedestenler arasta düzeninde bir çarşı ile birlikte planlanmıştır. Arasta ya bedestenin etrafını çepeçevre çevirmekte, ya da bir ya da iki yanında yer almaktadır²².

5. *Kat bedestenleri*; Bağımsız bir yapı halinde inşa edilmeyip, bir binanın bir katının bedesten olarak kullanıldığı yapılarıdır²³.

6. *Sade tek hacimli bedestenler*; Sade bedestenler, tek hacimden ibaret yapılarıdır. İçlerinde mahzen ya da dükkan bulunmadığı gibi dışlarında da dükkan yoktur. Diğer türdekilerden çoğunlukla daha küçük olan sade bedestenler, dikdörtgen ya da kare yapılarıdır. Çoğunun örtüsü kubbe, bazıları ise tonozdur²⁴.

Trabzon bedesteni, *sade tek hacimli bedestenler* grubuna girebilecek mimari bir biçimlenme göstermektedir.

Trabzon Bedesteni

Anadolu'da, eski çağlardan beri Batı dünyasının büyük bir ihtiyaç duyduğu Doğu mallarını elde etmek için kullandığı iki önemli liman kentinden birisi olan Trabzon, özellikle İran içerisinden geçen ana İpek Yolu güzergâhının en önemli limanı olan Antakya'nın, kapalı olduğu dönemlerde önemini kazanmıştır²⁵. Bu dönemden itibaren Anadolu'dan Kırım yarımadasına, Kafkaslar'dan Rumeli topraklarına kadar birçok bölge ile kara ve deniz ulaşımına imkân veren Trabzon, her devirde farklı dil, din ve ırktan birçok tüccarı kendine çekebilecek ticari imkânlara sahip olmuştur. 1461 yılında Osmanlı egemenliğine giren kent, doğu ile batı arasındaki tarihi kara ve deniz yollarının başlangıcı ve bitişinde yer alan bir liman şehri olarak, as-

²¹ Cezar, a.g.e., s. 262.

²² Cezar, a.g.e., s. 276.

²³ Cezar, a.g.e., s. 283.

²⁴ Cezar, a.g.e., s. 286.

²⁵ Tezcan, M., "İpek Yolu ve XIV. Yüzyıla Kadar İpek Yolu Ticaretinde Trabzon'un Yeri", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri*, C. 1, 71-90, Trabzon, 2002, s. 74.

keri ve ticari açıdan eskiden beri sahip olduğu bu şöhretini Osmanlı döneminde de sürdürerek Anadolu'nun önemli şehirlerinden biri olmaya devam etmiştir²⁶.

Sahip olduğu köklü ticaret ve gemicilik kültürüyle önemli bir pazar ve transit ticaret merkezi olan Trabzon'un, bu niteliğini kentin fiziksel gelişiminde de izlemek mümkündür. Nitekim Trabzon kalesi esas merkez olmak koşuluyla, şehrin yapılaşmasında Trabzon-Erzurum yolu ile deniz ulaşımının, dinsel veya ticari faktörlere göre daha önemli olduğu dikkati çekmektedir. Bunun yanında, çok eski devrilerde kurulmuş olan Trabzon kalenin ana giriş-çıkış kapılarına bakıldığında bu kapıların bir kısmının doğu-batı yönünde denize paralel, bir kısmının da deniz ile ilişkili bir biçimde inşa edildikleri görülür. Kalenin aşağı kısmında (Aşağıhisar) yer alan Moloz, Pazarkapı veya Mumhane kapıları da deniz ulaşımı dikkate alınarak inşa edilmiş kapılardır (Şekil 2)²⁷.

Osmanlı döneminde *Çarşı mahallesi* olarak kayıtlara geçen²⁸, bugün de aynı adla anılan Trabzon çarşısının ve çarşının en önemli mimari yapılarını oluşturan bedesten ve hanların oluşumunda limanların esas belirleyici faktör olduğu bilinmektedir²⁹. Aşağıhisar'ın doğu kısmında, kuzeyde denizden başlayarak güneye doğru yükselen denize meyilli arazide yer alan Çarşı Mahallesi'nin merkezinde Bedesten ve Çarşı Camii yer almakta, hanlar³⁰ ve dükkânların ise bunların çevresinde kümелendikleri görülmektedir. Trabzon'un bir eyalet merkezi olması şehir merkezinde han, menzil ve misafir odası gibi sosyo-ekonomik işlevli yapıların inşa edilmelerine ivme kazandırmış olduğu düşünülmektedir. Birçok yerleşim yerinden Trabzon'a gelen tüccarların işlerini yürütebilmek için ondört farklı han, bir misafirhane, bir menzil, bir oda ve bir mahzen olmak üzere onsekiz farklı konaklama yerinde kaldıkları arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır³¹.

²⁶ Aygün, a.g.m., s. 249.

²⁷ Aygün, a.g.m., s. 251-252.

²⁸ Ak, M., "Aşık Mehmed'e Göre Memleketi Trabzon ve Havalisi", *Bir Tutkudur Trabzon*, İstanbul, 1997, s. 188.'den aktaran Aygün, a.g.m., s. 252.

²⁹ Aygün, a.g.m., s. 252.

³⁰ Engin, günümüzde ayakta kalan Taşhan, Vakıfhan, Alacahan ve Sabırhan dışında, geçirdiği onarımlar sonrası büyük ölçüde değişikliğe uğrayan Anadoluhan ve Yalıhan'ın da varlığından bahsetmektedir. Bunun için bakınız: Engin, E., *Tarihi Trabzon Kentiçi Hanlarının Analizi ve Yeni İşlev Önerileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, 2002.

³¹ Aygün, bu hanları; *Yeni Han, Taş Han, Simcizade Hanı, Hüseyin Efendizade Hanı, İkizzade Hanı, Müftü Efendi Hanı, Karaçengelolu Hanı, İki Kapılı Han, Alaca Han, Hacı Yahya Han, Zincirli Han, Yalı Han, Mir Beyi Hanı, Hacı Mustafa Hanı* olarak saymaktadır. Bunun için bakınız: Aygün, a.g.m., s. 260-266.

Günümüzde Çarşı Camii olarak bilinen ve kitabesinden H.1225 / M.1839 yılında Hazinedarzâde Osman Paşa tarafından yaptırıldığı anlaşılan³² caminin yerinde, daha önce var olduğu bilinen Mescid-i Hacıkasım'ın, Bezzazistan'a yakınlığı nedeniyle şehri ziyaret eden Müslüman tüccarlar için inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir. 1523 tarihli Trabzon Tahrir defterinde *Cemaat-ı Mescid-i Hacı Kasım Der Nezd-i Bezzazistan* başlığı altında listede yazılı hane olmaması, yalnızca bir imam ve bir müezzinin yer alması bu fikri güçlendirmektedir (Resim 1, 2)³³.

Trabzon çarşısının en önemli yapısı ise *bedestendir* (Resim 3). Transit ticarete konu olan malların alınıp satıldığı, Trabzon esnafının değerli mallarının yangın ve yağmalardan korunduğu bedesten, gerek bu işlevi, gerekse de çarşının yerleşim düzeni açısından ticari faaliyetin odak noktasında yer alması nedeniyle önemlidir. Yapı hakkında en eski bilgiyi Evliya Çelebi verir; Kagir bir bedesten olduğunu söyler, ancak, daha çok esnafın nitelikleri üzerinde durur³⁴. Yapının H. 1043 (M. 1633-34)'de şehre yapılan Rus saldırısında zarar gördüğü, üst örtüsünün bu sırada yıkıldığı ve daha sonra onarıldığı bilinmektedir³⁵. Ancak onarımın ne düzeyde olduğu, çatısının onarılıp onarılmadığı açık değildir. Ancak, 1758 yılına ait bir kayıta, Trabzon'un Akçaabat kazasına tabi Polata isimli köy sakinlerinden olan Kostant oğlu Âfakas isimli şahsın Trabzon bedesteninde 231 kuruşluk iki dolabın sahibi olması³⁶, yapının çatısının onarılıp üzerinin kapatılarak bedesten işlevini bu yıllarda da sürdürdüğünü kanıtlamaktadır. Yani birkaç yıl önce geçirdiği restorasyona kadar çatısı yıkılmış olarak günümüze gelen bedesten; bu durumunu daha geç bir dönemde, muhtemelen geçirdiği bir yangın ve benzeri bir felakete almış olmalıdır³⁷. Nitekim Bıjışkyan, 1817-1819 tarihleri arasında geldiği Trabzon'da bedesten ile ilgili yaptığı gözlemden; "Yapı

³² Yüksel, M., *Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeleri*, C. 1, Trabzon Valiliği Yayınları, İstanbul, 1991, s. 112.

³³ Lowry, H. W., *Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi 1461-1583*, İstanbul, 2005, s. 61-62.

³⁴ Usta, V., *Anabasis'ten Atatürk'e Seyahatnamelerde Trabzon*, Trabzon, 1999, s. 57.

³⁵ Eyice, a.g.m., s. 310. Aygün, Rus saldırıları için 1632 tarihini vermektedir. Yazar bu tarihi ve onarıldığı bilgisini Jennings, R. C., "Pious Foundations in the Society and Economy of Ottoman Trabzon", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, XXXIII, Lieden, 1990, s. 285.'den aktarmaktadır. Bunun için bakınız: Aygün, a.g.m., s. 257.

³⁶ Aygün, a.g.m., s. 258.

³⁷ Yavruoğlu, kaynak göstermemekle birlikte bedestenin 1633 ve 1847 yıllarında önemli yangınlar geçirdiğini, 1633 yangınından sonra daha önce mevcut olan ikinci kat inşasından vazgeçilerek yapının tek katlı onarıldığını belirtmektedir.

yüksektir ve önce dört sütuna oturtulmuş ikinci bir katı da varmış fakat yangından sonra dükkanlar tek katlı olarak yapılmıştır” demektedir³⁸. Feruhan Bey, 1847’de gerçekleştirdiği seyahatinin notlarında, bedestenin yangınlardan kararmış bir yapı olduğundan, ortasında bir kuyu bulunduğundan ve içinde terzi ve pamukçu dükkanlarının olduğundan bahsetmektedir³⁹. Lynch, 1890’lı yıllarda çatısı uçmuş olarak gördüğü yapının içinde yorgancı ustalarının çalışmakta olduğunu söylemektedir⁴⁰.

Aygün, arşiv kaynaklarındaki XVIII. yy.’a ait bir belgeye dayanarak bedesten içerisinde sekiz-on kadar dükkanın yer aldığını söylemektedir⁴¹. Arastalarda olduğu gibi üç tarafı kapalı bir dükkan düzeninin iç mekanında olmadığını bildiğimiz Trabzon bedesteninde, tüccarlar alışverişlerini muhtemelen duvar kenarlarına dizilmiş peykeler⁴² üzerinde ve duvar nişlerine yerleştirilmiş dolaplar önünde yapıyor olmalıydılar. Dolayısıyla, Aygün’ün dükkan olarak belirttiği satış biriminin, mimari bir mekandan daha çok bedesten içinde ticaret yapan tüccar tezgahını ifade ettiğini söylemek doğru olur. Ancak, yukarıda belirtildiği gibi yapı, çatısı ortadan kalkıp bedesten işlevini göremez olduğu dönemden sonra, Bıjışkyan’ın da gözlemlediği gibi içerisine derme çatma dükkanların yapılarak kısmen bir arasta gibi kullanıldığı söylenebilir.

Günümüzde restorasyon geçirerek yeniden işlevlendirilen yapı, dıştan yaklaşık 22,60 x 20,60 m.⁴³, içten ise 19,90 x 17,48 m.⁴⁴ ölçüleri ile kareye yakın dörtgen bir plana sahiptir (Şekil 3, 4, 5). Yapının her cephesinin yaklaşık orta noktasında birer giriş kapısı vardır. Batı, kuzey ve güney kapıları karakteristik Osmanlı girişlerinde olduğu gibi basık kemerli iken,

³⁸ Bıjışkyan, age, s. 106.

³⁹ Usta, V., *Anabasis’ten Atatürk’e Seyahatnamelerde Trabzon*, Serander Yayınları, Trabzon, 1999, s. 132.

⁴⁰ Lynch, H. F. B., *Armenia*, Travels and Studies, C. I, London, 1901, s. 29.

⁴¹ Aygün, a.g.m., s. 258. Yavruoğlu, bedestenin iç duvar bedenine bitişik ve ortadaki 4 sütun etrafında dolap arası denilen dükkanların (günümüzde mevcut olmayan) bulunduğunu, her sütun etrafında beşer adet dükkan arasının mevcut olduğunu belirtmektedir. Bedesten iç duvarına bitişik dükkanlar 22 parsel no’dan 49 parsel no’ya kadar toplam 28 adettir. Bunlar 1.75 m². ile 4. 66 m². arasında değişmektedir. 4 sütun etrafındaki dükkanlar ise 50 parsel no ile 68 parsel no arasında toplam 20 adettir. Bu dükkanlar (parseller) ise 2,25 m². ile 3,00 m². arasında değişmektedir. Yavruoğlu, a.g.m., s. 4.

⁴² Duvara bitişik, alçak tahta sedir.

⁴³ Cezar, a.g.e., s. 290. Anıtlar Yüksek Kurulu’nun 1964 tarihli tescil belgesindeki krokisine göre ise dış ölçüleri yaklaşık 21,60 x 23,20 m.’dir.

⁴⁴ Ballance, a.g.m., s. 74.

sadece doğu kapısı yuvarlak kemer formudur (Resim 4). Her dört kapı da tudor formu tuğla kemer boşluğu içerisine yerleştirilmiştir. Kapıların genişlikleri birbirine eşit değildir. En geniş kapısı batıdadır. Ballance, bedestenin ana girişinin burası olduğunu tahmin etmektedir⁴⁵.

Batı ve kuzey kapısı üzerinde yer alması gereken kitabeler günümüzde yoktur, ancak yerleri bellidir. Güney kapısı üzerinde yer alması kuvvetle muhtemel kitabe boşluğu ise son restorasyonda kapatılmıştır. Doğru kapısı üzerindeki kitabe levhası için Bijişkyan, "*Doğru kapısının üzerinde bulunan bozuk yazıların Cenovahlara ait olduğunu söyledilerse de bunu tahkik etmek mümkün olmadı.*" demektedir (Resim 5, 6)⁴⁶.

Yapı, iki kademeli bir kitle oluşumu gösterir. Alt kitle düzgün bir geometri gösterirken, üst kitle daha özensiz bir biçimle inşa edilmiştir; Üst kitlenin duvar kalınlığı alt kitleye göre daha ince tutulmuştur. Duvar kalınlığındaki bu farklılık dış cephede kendisini hissettirir. Ballance, bu farklılığı 70 cm.⁴⁷, Cezar ise 40 cm.⁴⁸ olarak verir. İki yazarın farklı rakamlar vermesi üst yarı kitledeki geometrik bozukluktan kaynaklanmaktadır. Yine alt kitle hemen hemen dik açılı biçimde inşa edilmişken, üst kitlenin köşelerinin pahlandığı dikkati çekmektedir. Ancak, bu pahlama da muntazam bir geometriyle yapılmamıştır. Her bir köşede farklı açılar gösterir. Üst yarı kitlenin kirpi saçağa kadar hafif eğimli olarak yükselmesi de ilginçtir (Resim 7, 8).

Her cephede ikişer adet, tudor formu tuğla kemer aynaları içinde düz atkılı küçük pencereler vardır. Bu pencereler üst yarı kitlenin -düşeyde- orta noktasına denk düşer.

İç duvar yüzeylerinde zeminden 140 cm. yükseklikte, 75 cm. derinliğinde ve yaklaşık 200 cm. yüksekliğinde yuvarlak kemer formu nişler vardır⁴⁹. Ballance, bu nişlerin yerden yüksekliğini 110 cm. olarak verir⁵⁰. Aslında nişler farklı yüksekliklerdedir. Bu nişler kısa kenarlarda kapıların iki yanında üçer, uzun kenarlarda ise dörder tanedir. Uzun kenarda yer alan nişlerin genişlikleri kısa kenardakilerden daha dardır. Bu nişler, bedesten-

⁴⁵ Ballance, a.g.m., s. 74.

⁴⁶ Bijişkyan, a.g.e., s. 106.

⁴⁷ Ballance, a.g.m., s. 74.

⁴⁸ Cezar, a.g.e., s. 290.

⁴⁹ Cezar, a.g.e., s. 290.

⁵⁰ Ballance, a.g.m., s. 74.

lerde *dolap* denilen satış tezgahlarının⁵¹ kapalı bölmeleri için yapılmıştır (Resim 9).

Yapının içerisinde, iç mekânı hemen hemen dokuz eşit parçaya ayıran dört adet ayak yer almaktadır. Ayaklar, yaklaşık yarı yüksekliğe kadarı düzgün kesme taş, geri kalanı ise taş-tuğla almaşık düzende örülmüştür. Ayaklar, beden duvarlarına göre çok daha nitelikli bir taş işçiliği gösteririler. Köşelerde basık sivri formlu tuğla kemerli tromplar iç mekânda üst kitleyi sekizgene dönüştürürler (Resim 10).

Restorasyon sonrası iç mekân üç kat olarak yeniden düzenlenmiş, zemin ve 1. kata dükkanlar, 2. kata ise kafeterya yerleştirilmiştir⁵². Yapının çatısı ise, iç mekândaki dört ayağın ortası fener bırakılarak kiremit kırma çatıyla örtülmüştür. Bugün batı kapısı merdivene, doğu kapısı ise iç mekândaki bir dükkana açılmaktadır. Bedestene girişler ise kuzey ve güney kapılarındanır.

Yapının sorunları

Tarihlendirme sorunu; Bedestenin yapılış tarihi belli değildir. Bu konuda farklı görüşler vardır. Lynch, yapıyı Ceneviz eseri olarak gösterir, ancak neden belirtmez⁵³. Ballance, Lynch'in yorumunu destekler, ancak yapının, Cenevizlilere ait olsa bile yerel işçiler tarafından bölgenin üslubuna göre inşa edilmiş olabileceğini belirtir ve bunu, kapı ve pencerelerin üstündeki sivri sağır kemerlerin Gülbahar Sultan Türbesi'ndekilerin mütevazı malzeme ile tekrar edilmesine bağlar. Duvar örgüsü, tuğla tonoz işçiliği, tuğla korniş ile onun biraz altındaki tuğla şeridin Bizans üslubu taşıdığını, ancak eski geleniğin bu tip ayrıntılarda fetihten sonra da devam etmiş olabileceğini vurgular⁵⁴. Kemer düzeni konusunda benzer gerekçeyi öne süren Cezar, bunu yapının Türk eseri olduğunun sağlam delilleri olarak kabul eder⁵⁵.

Eyice, Gülbahar Hatun evkafından olduğunu belirttiği bedestenin 6.322 akçelik gelirine dair bir belge olduğuna göre, yapının XVI. yy. başlarına ait

⁵¹ Eyice, a.g.m., s. 304. Trabzon bedestenindeki *dolapların* kullanımıyla ilgili arşiv belgeleri için bakınız: Aygün, agm, s. 258.

⁵² Yapının restorasyon projesi, Prof. Dr. Kutsal Öztürk, Öğr. Gör. İbrahim Okman, Öğr. Gör. Dr. Cengiz Tavşan, Arş. Gör. Erkan Aydınhan ve Arş. Gör. Emre Engin tarafından 2000 yılında hazırlanmıştır.

⁵³ Lynch, a.g.e., C. I, s. 29.

⁵⁴ Ballance, a.g.m., s. 74-75.

⁵⁵ Cezar, a.g.e., s. 292.

olması gerektiğini söyler⁵⁶. Karpuz, sivri kemerlere ek olarak ayaklardaki alması duvar düzeninin ve trompların da Türk mimarisinin özellikleri olduğunu, Gülbahar Hatun Vakıfları arasında gösterilmesi⁵⁷ nedeniyle de yapının fetihten sonra XV. yy. sonlarında yapıldığını iddia eder⁵⁸.

Yapının tarihlendirilmesi konusunda benzer bir yorum Bryer ve Winfield'in çalışmasında yer alır. Yazarlar, eğer yapının Fatih tarafından inşa edilmediyse, Şehzade Selim'in 1489-1512 tarihleri arasında Trabzon'daki valiliği sırasında inşa ettirilmiş olabileceğinin kuvvetli bir ihtimal olduğunu öne sürerler⁵⁹.

İkinci kat sorunu; Bijişkyan, yapının ikinci bir katının daha olduğunu fakat yangından sonra dükkanların tek katlı olarak yapıldığını söyler⁶⁰. Yapının duvarlarının ikinci bir kata imkan hazırlayacak kadar yüksek tutulmuş olması ve cephedeki alt-üst kitle oluşumu, Cezar'a göre de ikinci bir katın varlığını göstermektedir. Ancak, yazarın ikinci kat olarak gösterdiği bölüm, yapıda ikinci katın varlığının delili olarak belirtilen cephedeki alt ve üst kitle bölümlenmesiyle çelişmektedir; Cezar'ın ikinci kat olarak önerdiği, iç mekanda zeminden 140 cm. yükseklikteki nişlerin başladığı kısım, 6-7 m.lik bir yükseklikten başlayan üst yarı kitle sınıyla bağdaşmamaktadır. Ancak yazar, bu biçimiyle alt kitlenin depo alanı olarak kullanılmış olabileceği düşünülse de, insan boyu için yeterli olmaması nedeniyle bunun mümkün gözükmediğini belirtmiştir. Ayrıca, giriş kapılarının tek kitleye göre yapılması ve alt ve üst kitleleri birbirinden ayıracak bir zemin bölümünün varlığına işaret edecek inşai izlerin de olmaması bunu güçlendirmektedir⁶¹.

İkinci bir katın olmadığına açık olduğunu belirten Ballance ise, oldukça yüksekte yer alan pencereler nedeniyle buna şüpheyle yaklaşmaktadır⁶².

Örtü sorunu; Yapının örtü sistemi tartışmalıdır. Ballance'ın muhtemel örtü sistemi önerisi iç mekândaki mevcut dört ayaktan bağımsızdır. Ona

⁵⁶ Eyice, a.g.m., s. 310.

⁵⁷ Gökbilgin, M. T., "XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi", *Belleten*, C. XXVI, 1962, s. 308.

⁵⁸ Karpuz, H., *Trabzon*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 57.

⁵⁹ Bryer, Winfield, a.g.e., s. 196.

⁶⁰ Bijişkyan, a.g.e., s. 106.

⁶¹ Cezar, a.g.e., s. 290-291.

⁶² Ballance, a.g.m., s. 74.

göre payeler, daha geç bir tarihte, orijinal tonoz sistemi yıkıldıktan sonra yapılan ahşap çatıyı desteklemek amacıyla örülmüştür. Ballance'ın örtü önerisine göre, doğu-batı ve kuzey-güney aksı üzerinde uzanan ve merkezde keşişen bir tuğla kaburga (tonoz), örtüyü oluşturmaktadır. Bu tonozun en yüksek yeri 1 m.'den fazlaya ulaşmaz⁶³. Ancak, yazar önerdiği bu örtü sisteminin, kare mekânı üst kitlede sekizgene dönüştüren tromplarla ilişkisinden bahsetmez.

Yapıyla ilgili mevcut yayınlarda, biri Ballance'dan, diğeri ise Madran'dan olmak üzere iki plan rölövesi vardır. Mevcut plan rölöveleri, kroki olarak birbirlerini tutmasına rağmen, Madran'ın planı muntazam bir dikdörtgen biçimi, Ballance'ınki ise deforme olmuş dikdörtgene yakın bir plan oluşumunu gösterir. Son yıllarda, yapının restorasyon çalışmaları nedeniyle hazırlanmış bir başka plan rölövesi de⁶⁴ Ballance'ınkiye benzer bir plan oluşumunu gösterir (Şekil 5). Benzer her iki planda da, Madran'ınkinin aksine- yapının deforme olmuş duvar çeperi içerisinde yer alan dört ayağın düzgün bir geometriyle inşa edildiğini göstermektedir; kendi içerisinde tam bir dikdörtgen oluşturan dört ayak, duvar yüzeyleriyle paralel bir yüzey ilişkisi kurmazlar. Yapının genel kitlesindeki bu durum, Madran'ın gerçekçi olmayan plan rölövesi üzerine önerdiği örtü biçimlenmesine kuşkuyla yaklaşılmasını gerektirir. Yazar, düzgün bir dikdörtgen içerisinde, merkezde, tam kare bir çerçeve oluşturan dört ayağın ortasına küçük bir kubbe önermiştir. Ayaklarla duvarlar arasında kalan bölüm ise yazara göre, farklı noktalarda değişen tonoz bir örtü sistemiyle gerçekleştirilmiştir.

Cezar ise, Madran'ın planı üzerinden bir değerlendirme yaparak, örtüsünün ayrıntısına dair kesin bir yargı belirtmenin zor olduğunu, dört ayağın arasında kalan **kare alanın**, bu kısımda bir kubbenin varlığına işaret sayılsa da, içteki kemer ve kemer ayaklarının durumunun, örtünün esasında tonoz sistemi ile halledildiğinin işareti olduğunu belirtmiştir⁶⁵.

Değerlendirme ve Sonuç

Her şeyden önce, Türk çarşı oluşumunun en önemli mekânsal elemanlarından birisi olan bedestenin, Trabzon'da, döneminin bedesten mimarisinin aksine düzgün olmayan bir geometri ve yaygın olmayan bir tipolojiyle inşa edilmiş olması ilginçtir. Daha önce bu yapı hakkında değerlendirme ya-

⁶³ Ballance, a.g.m., s. 74-75.

⁶⁴ Plan rölövesini kullanmamıza izin veren Restorasyon Projesi Ekibi'ne teşekkür ediyoruz.

⁶⁵ Cezar, a.g.e., s. 292.

pan yazarların da belirttiği gibi yapı, geometrisinde gözlenen deformasyon bir kenara bırakılırsa, ilk bakışta dokuz kubbeli bir plan tipolojisi göstermesine rağmen, yapının belirlediği dörtgen ve iç mekândaki dört ayağın birbirine eş dokuz kubbeli bir mekânın gerektirdiği oran ve biçime sahip olmaması, yapıyı diğer bedesten örneklerinden farklı bir konuma sokmaktadır. Bunun yanında yapının düzgün olmayan geometrik biçimlenmesini, mevcut parsel düzenini dikkate alan bir plan düzeninden çok, nitelsiz inşa tekniğiyle ilişkilendirmek doğru olur. Plan düzlemindeki bu özellik yapının cephe ve kitle oluşumunda da gözlenmektedir. Yapının üst kitlesini oluşturan duvarların köşelerindeki farklı açılı pahlamalar, bu bölümün yukarıya doğru daralarak yükselmesi, yapıldığı dönem için yaygın olmayan, hatta eşi görülmedik uygulamalardır.

Madran'ın planında gösterdiğinin aksine, yapının iç mekânında yer alan dört ayak, bir kare değil düzgün bir dikdörtgen belirler. Restitüsyon planında, dört ayağın belirlediği çerçevenin dışındaki yüzey için önerdiği tonoz örtü sisteminin geçerli olup olamayacağı tartışması bir kenara bırakılırsa, dört ayağın belirlediği -aslında- dikdörtgen çerçeve, merkezde bir kubbe fikrini geçersiz kılmaktadır.

Bunun yanında, duvar biçimlenmesinde düzgün bir geometri çizemeyen yapının iç mekânındaki dört ayağın düzgün bir dikdörtgen belirlemesi, bunların yapıya daha sonradan eklendiğini düşündürmektedir. Ayakların belirlediği bu dikdörtgen çerçeve, iç mekânda hiçbir duvarla paralel bir yüzey ilişkisi kurmaz. Ayakların, yapının genel kitlesinin aksine çok daha nitelikli bir taş işçiliği göstermesi, bu sonradan eklenmişlik fikrini daha da güçlendirir. İç mekânda duvar yüzeylerindeki mevcut kemer ve kemer ayakları ile tonoz örtü izlerinin durumu da dikkate alındığında yapının orijinal örtüsünün Cezar ve Ballance'ın belirttiği gibi bütünüyle tonoz sistemi ile halledildiği, yine Ballance'ın belirttiği gibi sonradan eklenen ayakların, orijinal tonoz örtü yıkıldıktan sonra muhtemelen ahşap çatıyı taşımak için inşa edildiği söylenebilir. Ayakların üst yarısının almaşık duvar tekniğiyle inşa edilmiş olması, ahşap çatı yerleştirildikten bir süre sonra yapıdaki muhtemel ikinci bir tahribat ve devamında onarımla açıklanabilir.

Çetintaş dışında hiçbir araştırmacı, muhtemel üst örtünün, iç mekândaki tromplarla ilişkisini kurmamıştır⁶⁶. Çetintaş'ın da raporunda be-

⁶⁶ Bryer ve Winfield, trompları oluşturan tuğlaların 4,2 x 28 x 28 cm. boyutlarını taşımaları nedeniyle karakteristik Bizans tuğlası olduklarını söyler, ancak kaynak belirtmez. Bunun için bakınız: Bryer, Winfield, a.g.e., s. 196.

lirttiği gibi⁶⁷ yapının dört köşesinde yer alan, yaklaşık 8 m.'lik bir açıklık üzerine yerleştirilmiş basık sivri formlu derin trompların üstte oluşturduğu sekizgen çerçeve, geniş tek bir kubbeyle işaret etmektedir. Ancak, yapının kare değil dörtgen bir mekân oluşumu göstermesi ve mevcut kemer ayakları ile tonoz izleri, trompların varlığına karşın kubbe inşa edilmediğinin kanıtı olarak değerlendirilebilir. Bu durumda yapının kubbeli bir üst örtü inşa edileceği gibi başlandığı, tromplar yerleştirilip sekizgen çerçeve ortaya çıktıktan sonra kubbe yapımından vazgeçildiği ve Ballance'ın belirttiği gibi tonoz bir örtü sistemiyle bitirildiği söylenebilir.

Doğu kapısında yer alan ve Bıjışkyan'ın, üzerinde "bozuk yazılar" olduğunu söylediği levha dikkatle incelendiğinde bunun bir yazı kitabesi değil, "rumî" motiflerle düzenlenmiş bir bezeme levhası olduğu dikkati çekmektedir. Levha yüzeyindeki bezemeler, taşa meydana gelen aşınmalar ve tahribatlar nedeniyle hemen hemen okunamaz durumdadır. Levhanın sağ kenarına denk düşen ve nispeten daha az aşınmış yaklaşık üçte birlik bölüm, bezeme kompozisyonunun genel karakteri hakkında yeterli bilgiyi vermektedir: Her şeyden önce levha, belirlediği dikdörtgen çerçeve içerisinde bitmiş bir bezeme kompozisyonu sergilemez. Muhtemelen daha geniş bir bezeme panosunun sağ üst köşesindeki parçasıdır. Levhanın üst ve sağ kenarında yer alan ve ortadaki bitkisel karakterli kompozisyonu sınırlayan bordürün, levhanın alt ve sol kenarında devam etmemesi bunun kanıtıdır. Bu, söz konusu levhanın muhtemelen başka bir yapıda yer alan bezeme panosundan sökülerek buraya yerleştirildiğini göstermektedir (Resim 11, 12).

Levhanın gerek bordür, gerekse de göbek kısmında gözlenen bitkisel karakterli bezeme kompozisyonu, birbiri içerisine geçen sarmal rumî motifleriyle karakteristik Türk bezeme unsurlarını ve kompozisyon anlayışını tümüyle tekrarlamaktadır. Kitabe kısmında görülen levhanın bu nitelikleri, yapının bir Türk yapısı olduğuna kesin delil teşkil etmemekle birlikte, Bıjışkyan'ın dile getirdiği "...bozuk yazıların Cenovalılar'a ait olduğu..." bilgisinin ve daha da önemlisi, ondan sonra gelen seyyah ve araştırmacıların bu ifadeye dayanarak yapıyı Cenovalılar'a mal eden düşüncenin yanlışlığını ortaya koymaktadır.

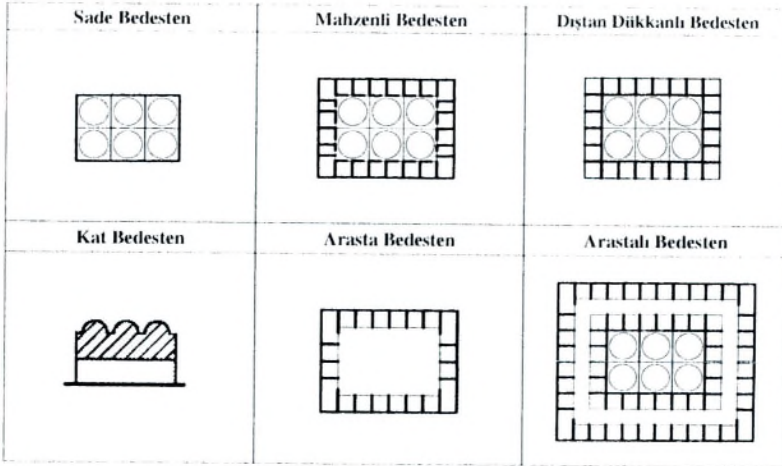
⁶⁷ Çetintaş, Rapor, s. 9.

Yapıda gözlenen, sağır tudor kemerli pencere düzeni, iç mekânda yer alan basık sivri formlu tuğla kemerli tromplar ile giriş kapısı düzenleri, karakteristik Türk dönemi mimari oluşumunun belirgin özelliklerini sergiler. Bunun yanında Ballance'ın Bizans'a bağladığı yapıdaki tuğla korniş, Erken Dönem Osmanlı yapılarında sıkça rastlanan kirpi saçak uygulamasıdır. Bedestende gözlenen bu özellikler, yapının Erken Osmanlı Dönemi ürünü olduğu fikrini güçlendirmekle birlikte, plan, kitle kuruluşu ve yapım tekniğindeki arkaik nitelik ile strüktüründeki belirsizlik dönem uygulamalarıyla çelişmektedir.

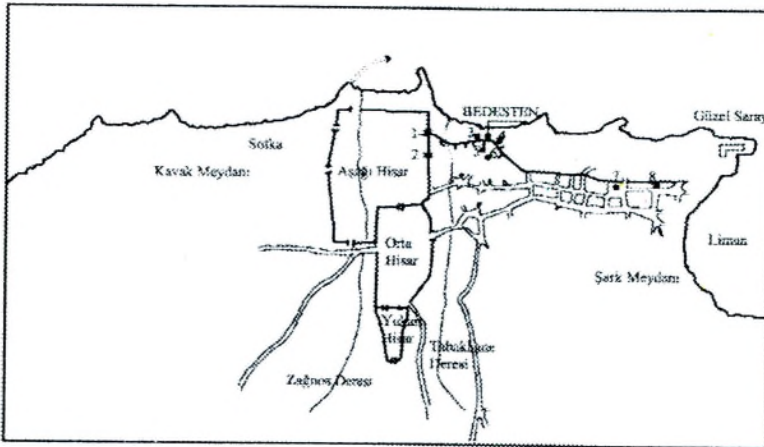
Sonuç olarak, yapılan bütün değerlendirmeler ve yorumlar dikkate alındığında, Trabzon Bedesteni'nin genel kitle kuruluşu ve plan tipolojisi dışında hemen hemen tümüyle bir Erken Dönem Türk yapısı özelliği gösterdiği söylenebilir. Detaylarda Türk dönemi izlerinin belirgin bir biçimde görüldüğü yapının genel kitle kuruluşu ve plan tipolojisinin dönem uygulamalarıyla çelişmesi, fetih öncesi burada var olan bir yapının mevcut temelleri korunarak ve yerel işçilerle, yerel yapım teknikleri kullanılarak inşa edilmiş olabileceği fikrini akla getirmektedir.

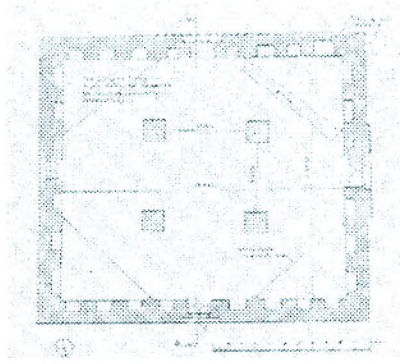

Şekil 1: Cezar'ın sınıflamasına göre Türk Bedesten Tipolojisi

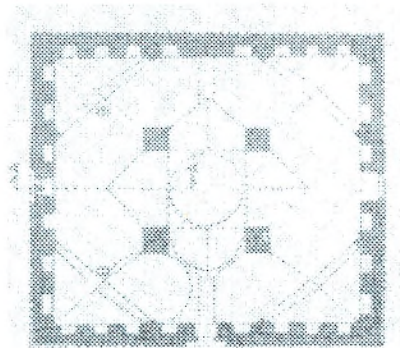

1. Mühane Kapısı
2. Pazar Kapısı
3. Vakıf Han
4. Alaca Han
5. Taş Han
6. Sabır Han
7. Sulu Han
8. Anadolu Han

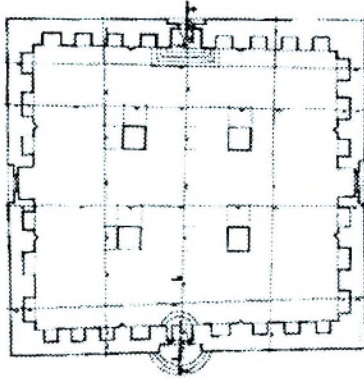
Şekil 2. Trabzon çarşısı ve Bedesten'in kent içindeki konumu
(T. İbiş'ten yeniden çizerek)

Şekil 3. Ballance'm plan rölövesi

Şekil 4. Madran'm plan rölövesi

Şekil 5. Restorasyon projesi plan rölövesi

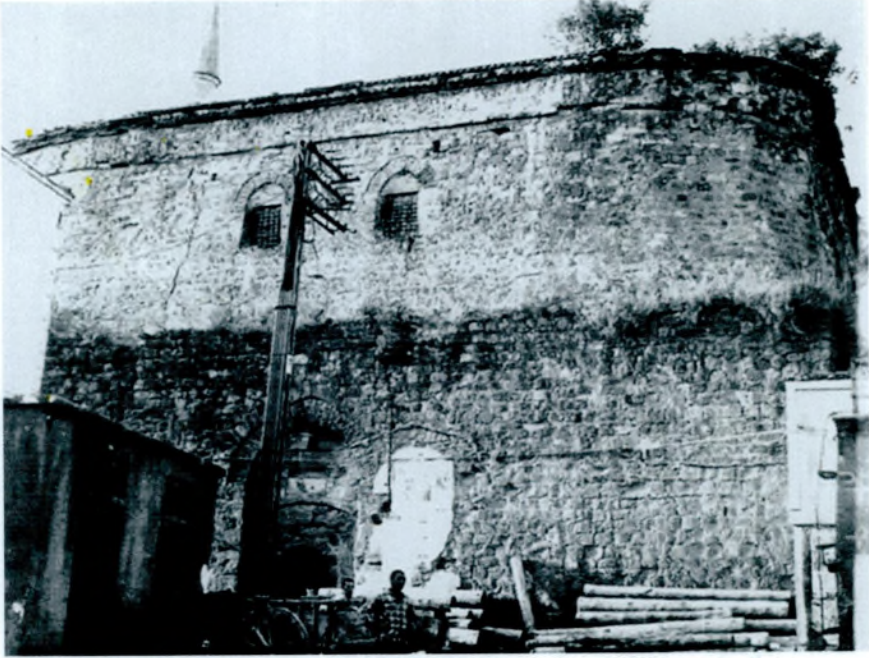

Resim 1. Çarşı Camii ve Bedesten, 1890 (Yıldız Albümü'nden)

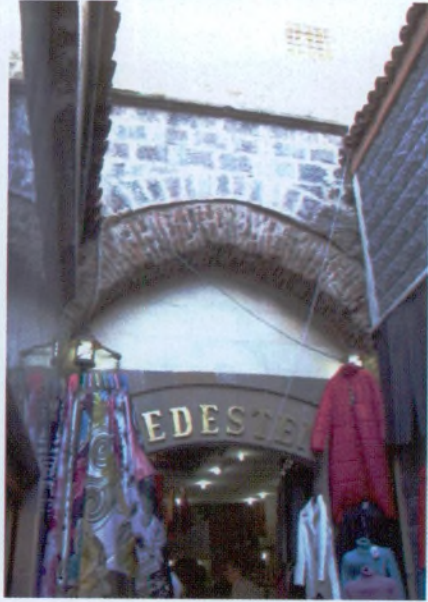

Resim 2. Çarşı Camii ve Bedesten, 1945 (A. Bölükbaşı'ndan)

Ömer İskender Tuluk - Fulya Üstün

Resim 3. Marangozhane olarak kullanıldığı yakın dönemde Bedesten

Resim 4. Bedesten'in doğu, batı, kuzey ve güney giriş kapıları (restorasyon sonrası)

Resim 5. Doğu kapısı üzerindeki kitabe levhası

Resim 6. Doğu kapısı üzerindeki kitabe levhasından detay

Resim 7. Bedesten'in restorasyon sonrası kuzey cephesi

Resim 8. Bedesten'in restorasyon sonrası kuzey girişi

Resim 9. İç mekandaki dolap nişlerinin restorasyon sonrası görünümü

Resim 10. Bedesten içindeki ayaklar ve tromplar (M. R. Sümerkan'dan)

Resim 11. Kitabe levhasından "rumi" motifli bezeme detayı

Ömer İskender Tuluk - Fulya Üstün

Resim 12. Kitabe levhasından "rumi" motifli bezeme detayı

OSMANLI DEVLETİ İLE AVUSTURYA VE MÜTTEFİKLERİ ARASINDAKİ BARIŞ MÜZAKERELERİNDE (1689) HOLLANDA'NIN ARABULUCULUK GİRİŞİMLERİ

SONGÜL ÇOLAK*

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, 1683 II. Viyana yenilgisinden sonra Avusturya başta olmak üzere müttefikleri Venedik, Lehistan 1695 tarihinde de Rusya ile ayrı ayrı cephelerde savaşmaya başlamış, cephelerde aldığı askeri yenilgiler neticesinde Uyvar (*Érsekújvár*), Budin (*Buda*), Segedin (*Szeged*), Şimontorna (*Simontornya*), Peçuy (*Pécs/Fünfkirchen*) ve daha sonra da Belgrad (*Beograd*) gibi önemli kaleleri Avusturya'ya bırakmak zorunda kalmıştır. Bu kaleleri kaybettiği esnada Osmanlı Devleti, Ukrayna'da Lehistan'a, Dalmaçya'da Arnavutlara, Mora'da ve Ege'de Venediklilere karşı da mücadele vermek mecburiyetinde idi. Bu mücadelelere 1695'ten itibaren de Rusya ile Kırım üzerinde savaşması eklenecektir¹.

Hem askerî başarısızlıklar hem ülke içinde ekonomik ve sosyal alanda yaşanan buhranlar Osmanlı Devleti'ni, savaş halinde bulunduğu Avusturya ile barış yapmak için harekete geçmeye yöneltmiştir. Sulh bulmak, görünürde ise Sultan II. Süleyman'ın (1687-1691) cülûsunu bildirmek amacıyla bir elçilik heyetinin Viyana'ya gönderilmesine karar verilmiştir. Elçi olarak Zülfikâr Paşa tayin olunmuştur². Divân-ı hümayûn tercümanı

* MKÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Markus Köhbach, "Das Osmanische Reich im 16. und 17. Jahrhundert", *Österreich und die Osmanen - Prinz Eugen und seine Zeit. Schriften des Institutes für Österreichkunde* 51/52, Viyana (1988), s. 17.

² Elçi olarak görevlendirilen Zülfikâr Paşa hasoda da yetişmiştir. 1667'de çavuşbaşı tayin edilmiş, 1669'da azledildikten sonra kapucubası, sonra rüznâmecî, nihayet surre-i hümayûn emîni olmuştur. Daha sonra da nişâncı rütbesiyle reisülküttâb vekili atanmıştır. Viyana elçiliğinden sonra (4 yıl kadar sürmüştür) Edirne'ye dönmüştür. Dönüşünden sonra tekrar surre-i hümayûn emîni olarak Mekke'ye gönderilmiş, 1696'da yeniçeri kâtibi olmuştur. 20 Ağustos 1696'da Macaristan yakınında Bega Meydan muharebesinde şehit düşmüştür. F.Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (çev. Coşkun Üçok), Ankara 1982, s. 256-257. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, çev. S. Ali Kahraman, C. 5, İstanbul 1996, s. 1720. M.

İşkerletzâde Aleksandr (*Aléxandros Mavrocordátos*)³ ve Zülfikâr Paşa'nın yeğeni Mustafa Ağa da gidecek heyete dahil edilmişlerdir.

Zülfikâr Paşa Avusturya'ya elçi olarak görevlendirildiğine dair fermânı 12 Ramazan 1099 (11 Temmuz 1688) tarihinde almış⁴ ve Rumeli Beğlerbeği payesiyle tayin olduğu bu görev icabı Viyana'ya gitmiştir. Viyana'da İmparator I. Leopod (d. 1640-öl. 1705) ile 17 Rebiülâhir 1100 (8 Şubat 1689)'de görüşmüş⁵, Avusturya ve müttefikleri ile Hollanda elçisinin arabuluculuğunda muhtelif defalar müzakerelerde bulunmuştur. Bu esnada Hollanda'yı aracı olmaya iten sebep Akdeniz ticaretinden doğan menfaatleriydi. Nitekim Hollandalı tacirlerin Akdeniz'de hem İspanyol hem de Cezayir ve Tunus korsanlarına karşı kendilerini savunmasız hissetmeleri, "*istati Cene-*

Alaaddin Yalçınkaya, "Zülfikâr Paşa", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. II, YK. Yayınları, İstanbul 1999, s. 703-704.

³ Osmanlıların İşkerletzâde dedikleri Aléxandros Mavrocordátos'dur. İşkerletzâde İstanbul'da doğmuş, İtalya'da felsefe ve eczalık okuduktan sonra İstanbul'a dönmüş, Türkçe, Arapça, Farsça, Fransızca, Almanca, İtalyanca ve Latince dilbilgisinden dolayı baştercüman olmuştur. II. Viyana kuşatmasına katılmış, 1683 ve 1685-1687 seneleri arası gelişmeleri günlük tarzında kaydetmiştir. Bkz. F. Richard Kreutel, *Kara Mustafa vor Wien 1683 aus der Sicht türkischer Quellen*, Karl Teply ed., Graz-Wien-Köln, 1982, s. 57.

⁴ "...Bu hakir-i pür-kusûr kulları ve Divân-ı Hümâyûn baş tercümânı olan İşkerletzâde Aleksandra kulları i'timâd-nâme-i şevket-makrûnları birle Roma İmparatoru Leopoldus câmbine risâlet ile fermân olduğumuz mahall bin doksan dokuz senesi ramazân-ı şerifinin on ikisinde vâki' mizacımız 'âlil ve hevâlar issi idi..." Zülfikâr Efendi, *Mükâleme Takrîri*, vr. 34 b, sr. 5-8. (ileride M.T)

⁵ Elçilik, İmparator I. Leopold ile ilk defa 17 Rebiülâhir 1100'de (8 Şubat 1689) buluşturulmuştur. Zülfikâr Paşa bu buluşmayı şöyle tasvir etmektedir: "...Tercümân vesâleti ile Botendoruf Kal'ası'ndan kalkulup, Beç'den berü âki' Vözendoruf Karyesi'nde bir gice meks olundu. Ertesi, andan dahi kalkulup, Beç kurbunda Macar yolunda âki' varoşda ta'yin olunan konağa gelindi. Anda dahi bir gün arâm olunup, fi 17 Rebi'ül-âhir sene 1100, altı at çeker, Çâsâr kendü bindüğü bir mükemmel hintov ile tercümân yalnız konağa geldi. 'Çâsâr size bakar' deyü da'vet eyledi. Hintova binilüp, varıldı. Sarâyda iççerüsü Çâsârın odasına varınca halk dolmuş idi. Çâsârın olduğu odaya girildikte Çâsâr odanın sol köşesinde âki' 'acem kalıçasıyla döşenmiş alçacık soffanın üstünde trpezze (?) ta'bir olunur sofranın önünde bir iskemlenin kurbunda ayak üzere durup, sol eli göğsünde olup, sağ elini aşağı uzatmış idi. Yanımızda olan ağalardan birâderzâdemiz Mustafa Ağa Nâme-i hümâyûm başımız beraberi iki el üstünde tutup, önümüzce gider idi. Kendüye mukeddemâ tasmim olunduğu üzere üç yerde sağımızda bize bakarak turur idi. Biz dahi Nâme-i hümâyûn-ı şevket-makrûna ta'zim ve tekrim birle eğilüp bu vech üzere sofa kurbuna varıldıktan anda Nâme-i hümâyûm kendü elimize alup, öpdükten sonra sofrâ üstünde Çâsârın yanına koyduk. Üst evsâbını tutup, göğsümüz beraber yine kaldırdık ve dönüp, yerimizde durduk ve bu güne mu'âmele ile mukaddemâ tercümânın ibrâm eyledüğü hâm tekliflerin def eyledik..." M.T, vr. 48 a, sr. 6-19.

rallerini"⁶ 1604 senesinde Bâbîâlî ile siyasi münasebetler kurmaya sevketmiş ve bu girişimlerin sonucunda -rakip Fransız ve İngilizlerin engelleme çabalarına rağmen- 6 Temmuz 1612'de siyasi ve ticâri hakları içeren bir ahidnâme-i hümâyûnu almayı başarmışlardı⁷.

Viyana'da ondört kere müttefikler ile biraraya gelen; ancak olumlu bir netice elde edemeyen heyet, bu görüşmelerin ardından büyük sıkıntılar ve mahbusluk çektikten dört yıl sonra 1692'de Edirne'ye dönebilmiştir.

Zülfikâr Paşa, avdetinden sonra Sultan II. Ahmed'e (1691-1695) elçiliğine dair takrîrini sunmuştur. Bugün bildiğimiz kadarıyla, bu takrîrin iki nüshası mevcuttur. Biri Viyana'da *Österreichische Nationalbibliothek, Handschriftensammlung, signatur H.O.90*'da kayıtlıdır; 98 varaktır ve her varak 21 satırdan oluşmaktadır⁸. Diğeri ise Münih'te *Bayerische Staatsbibliothek Handschriftensammlung, signatur cod.turc. 117*'de kayıtlıdır ve Joseph Aumer'in kataloğunda s. 36, nr. 117'de verilmiştir⁹. Wolfgang Jobst, doktora çalışmasında bu yazmaların edisyon kritiğini, transkribini ve Almanca tercümesini yapmıştır. Fakat bu kıymetli çalışmada sefaretnâmenin 22 varaklık kısmı eksik bırakılmıştır. Bu sebeple tarafımdan sefaretnâmenin Münih nüshası temin edilip tamamı yeniden transkribe edilerek araştırmacıların hizmetine sunulmak üzere kitap olarak yayına hazırlanmaktadır.

⁶ İspanya'ya bağlı bir eyalet olan Hollanda bu devlete karşı ayaklanmış, 1579'da kendileri gibi ayaklanan altı eyalet ile birlikte Utrecht Andlaşmasını imzalamıştır. Buna göre bağımsızlıklarını elde eden bu eyaletlerin her birinde "Staten" denilen eyalet meclisi idareci olarak kurulmuş, her bir eyalet de dış politikalarını yürütmek amacıyla bir Genel Meclis oluşturmuştur. Eyalet meclislerinden seçilen üyelere oluşturulan genel meclis dış politika işlerinde oybirliği ile karar verme şartını koymuştur. İşte bu Cumhuriyetlerin oluşturduğu dış politikadan sorumlu genel meclise *Staten-Generaal* denilmiştir. Osmanlıca metinlerinde bunlar "İstâti Ceneralleri" olarak yazılmıştır. Gerard Erdbrink, "Onyedinci Asırda Osmanlı-Hollanda Münâsebetlerine Bir Bakış", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 2-3, (İstanbul 1974), s. 160, dipnot 3.

⁷ Erdbrink, a.g.m, s. 163, A. A. Kampman, "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda Hollandalılar", *Belleten*, C. CXIII/91 (Temmuz 1959), Ankara 1995, s. 515. Bülent Arı, "İlk Osmanlı-Hollanda Münâsebetleri", *Osmanlı*, Ed. Güler Eren, (Ankara Yeni Türkiye Yayınları 1999), C. I, s. 493-501. Osmanlı Devleti ile Hollanda arasındaki münâsebetler için bkz. Zeki Çelikkol-Alexander de Groot, Ben J. Slot, ...*Lale ile Başladı, Türkiye ve Hollanda Arasındaki Dört Yüzyıllık İlişkilerin Resimli Tarihçesi*, TTK Basımevi, Ankara 2000.

⁸ Wolfgang Jobst, *Der Gesandtschaftsbericht des Zü l-fiqâr Efendi über die Friedensverhandlungen in Wien 1689*, (basılmamış doktora tezi), Wien 1980, s. 11.

⁹ Joseph Aumer, *Verzeichnis der orientalischen Handschriften der k. Hof - und Staatsbibliothek in München*, Münih 1875, s. 36.

Bu makalemizde Osmanlı elçilik heyetinin Viyana'da Avusturya ve müttefikleri Lehistan ve Venedik ile olan sulh müzâkerelerinde Hollanda elçisinin arabuluculuk girişimleri Zülfikâr Paşa'nın mükâleme takrîrinin Münih nüshası esas alınarak yazılmıştır. Eserin tamamı 105 varaktır. 34 b-105 b varakaları arası sefaretnâmedir. İlk 34 varak ise sivil ve askeri kadroların maaş ödemeleri ile ilgilidir. Sefaretnâme olan bölüm vr. 34 b'de "*Cerîde-i takrîrât-ı merhûm Zülfikâr Efendi der kal'a-i Beç*" başlığı ile başlamaktadır.

Hollanda'nın Arabuluculuk Girişimleri

Zülfikâr Paşa başkanlığındaki Osmanlı elçilik heyeti İstanbul'dan ayrıldıktan sonra önce Niş'e gelmiş, buradan menzil menzil giderek 8 Eylül 1688'de Belgrad'a, (*Beograd*) daha sonra Varadin'e (*Petrovaradin*) ulaşmıştır. Belgrad'a doğru hareket ettiklerinde bu kale Avusturya askerlerine teslim olmuştur ve top şenlikleri ile kutlamalar yapılmaktadır. Heyet Varadin'den 18 Zilkade 1099 (14 Eylül 1688)'da ayrılmıştır. 15 Zilhicce 1099 (11 Ekim 1688)'da Edembûrg (*Ödenburg*) şehrine gelip burada üç gün konakladıktan sonra Pottendorf kalesine geçmiştir. Edenburg ve Pottendorf'ta heyet oldukça sıkıntı çekmiş, adeta hapis hayatı yaşamıştır. Özellikle Pottendorf'ta kaldıkları süreçte boşa bekletilmelerinden büyük rahatsızlık duymuşlardır.

Heyet Pottendorf'ta bulunduğu vakit Avusturya'da ikâmet eden Hollanda elçisi Gerard Hamel Bruyninx ile¹⁰ arabuluculukları konusunda mektuplaşmıştır. Zülfikâr Paşa'nın 3 Safer 1100 (27 Kasım 1688) tarihli kaydından anlaşıldığına göre gönderdikleri mektupta¹¹ heyet, Hollanda elçisi ile buluşmak istemektedir. Bunun sebebi ise ellerinde İstanbul'da kendilerine verilen, Hollanda'nın arabuluculuğuna dair mektupları iletmek zorunda olmaları ve yakın bir diyalogu başlatmak istemeleridir. Ancak Zülfikâr

¹⁰ Bu sıralarda Gerard Hamel Bruyninx Hollanda'nın Avusturya'da oturan daimi elçisidir. Bu elçi Eylül 1670'den, Eylül 1690'a kadar bu görevde kalmıştır. Jobst, *a.g.e.* s. 403, dipnot 121.

¹¹ Zülfikâr Paşa'nın Beç'te mukim olduğunu belirttiği Flemenk elçisine yazılan mektup: "Ba'de'l-elkâb, mektubun gelüp, mefhûmu ma'lûm oldu. Görüşilmek mümkün olmaduğunu yazmışınız. Lakin elçinizin Âsitâne-i sa'âdette tefhîm ve tasdik eyledüğü Cumhuriyetinizin dostluk ve hayırlı işe râğbetlerine müte'allık taraflarından sana ne şekil haber geldüğünü ifâde itmemişiz. Bu mevâni' mülâhaza olunmağla Cumhuriyetinizin meyline mebnî olan kağıdları teslim eylemek için bir münâsib vakitte müterakkıb olmamız ma'kul görülür. Belki Çâsâra buluşduktan sonra bu mülâhazalar kalkmağla görüşülüp hayırlı işlerde tarafeynden isti'lâm ve istifhâm ile muvâfakat ve müzâkere olunmak mukadder olmuş ola. Ve's-selâmu 'alâ menttaba'al-Hüdâ." *M.T.*, vr. 44 b, sr. 18-19, vr. 45 a, sr. 1-4.

Paşa'nın ifadesiyle elçi "...*Asla âşinâlık sûretin...*" göstermediği gibi heyetin sulha dair niyetlerini öğrenme sevdasına düşmüştü. Bu tutumu dolayısıyla da aralarında bağlantı bir süre kesilmişti.

Heyet gönderdikleri bu mektuba 18 Rebiülevvel 1100 (10 Ocak 1689) tarihli bir cevap almışlardır. Gelen mektupta¹² Çasar ile Devlet-i aliyye arasını bulmak üzere Hollanda Cumhuriyeti'nin "*istati ceneralleri*" tarafından Senyör Hop'un tam yetkili elçi olarak görevlendirildiği¹³ ve Viyana'ya gönderildiği belirtiliyordu. Dolayısıyla mektuba göre heyet, sulha dair hususları görüşmek üzere bu elçiyi muhatap almalı ve ellerinde bulunan mektupları da bu kişiye vermeliydi. Senyör Hop arabuluculuk için Viyana'ya gelmekle beraber heyet ile hemen buluşturulmamıştır. Çünkü Fransa ile Avusturya arasında süregelen savaşta Fransa galip durumdadır ve Avusturya'ya ait bazı sınır kalelerini almıştır. Dolayısıyla Avusturya bu kötü gidişattan arabulucu Hop vasıtasıyla heyetin haberdar olabileceğini düşündüğünden bu buluşmayı ertelemiştir. Ancak heyetin İmparator ile buluşturulmasına izin verildikten sonra Hollanda'nın arabulucu elçisi ile görüşmelerine müsaade edilmiş, Senyör Hop, Pottendorf kalesine gelerek onlarla görüşmüştür. Bu ilk buluşmada Hop, arabuluculuğuna dair Hollanda Cumhuriyetinin kendisine verdiği belgeyi ibraz ederek dostluğunu ve yardımseverliğini ifade etmiştir. Ancak bu ilk buluşmada heyeti tedirgin eden bir konuşma geçmiştir. Şöyle ki heyet elçinin Avusturya ve müttefikleri ile Osmanlı Devleti arasında "*ale-s-seviyye*" tarzında bir yaklaşımda olmadığını fark etmişlerdir. Nitekim elçi heyete, Osmanlı Devleti'nin çıkarı doğrultusunda İmparator Leopold nezdinde gayretlerde bulunacağını imâ etmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'ni Hop'un gayretine muhtaçmış gibi hissettiren bu durum, Osmanlı Devleti'nin temsilcilerinin tepkisine neden olmuştur. Heyet duyduğu rahatsızlığı açık ve net bir şekilde şöyle ifade etmiştir:

¹² Hollanda elçisinin gönderdiği cevabi mektup: "Ba'de'l-elkâb inhâ ve i'lâm olunan budur ki, Devlet-i 'Aliyye ile Çâsâr hazretlerine arasında musâlih-i musâlahaya sa'y ve dikkat eylemek için Nederlade İstati cenerâl efendilerim tarafından Senyör Hop istikali elçilik ile bu tarafa gönderilmiştir. Ma'lûmunuz olmak için işbu mektûb-ı meveddet yazılmışdır ki, sulha müte'allık olan ahvâli mûmâ-ileyh ile müzâkere eylediğimizin den gayri İstati cenerâllere ve elçisine hitâben olan mektûbları teslim eylesiz ve's-selâm." *M.T.*, vr. 45 a, sr. 5-9.

¹³ Senyör Hop'un arabulucu elçi olarak görevlendirildiğine dair mektubun sûreti: "Sûret-i diğere: Ba'de't-tefahhus ma'kûl ve mûnâsib görûlûp, karar-dâde olunmuşdur ki, işbu mâh-ı Eylûlün yigirminci gününde ta'yin ve takrîr olunduğı vech üzere müstakil elçi nâmıyla Çâsâr câhibine ma'acelen varup, elçiliğini edâ eylemek üzere Bırandaburuf Herseğinin yanında müstakil elçi olan Senyör Hop da'vet ve ta'yin oluna." *M.T.*, vr. 45 b, sr. 6-10.

"...Devlet-i 'Aliyye'nin asla mühimmi değil iken Âsitâne'de olan Flemenk elçisi devletlü sâhib-i devlet efendimize gelüp, Cumhuriyyin Devlet-i 'Aliyye tarafına dostluk ve sadâkatların tefhîminden sonra Nemçe ile zuhûr iden husûmet ve 'adâvetin mahabbet ve meveddete mübeddel olunmasıçün araya girüp, sa'y itmek murâdları olduğumı bildürüp, bu bâbda tavassut itmelerine devlet tarafından izin ve ruhsat virilmesine tâlib ve rağıb olduğuu ecilden sâhib-i devlet efendimiz dahi Nemçe Çâsârı tarafından musâlahaya meyl ve rağbet ile husûs-ı mezbûra ruhsatınız var mıdır deyü sûal idüp, tahkikine irmek ile tarafeyne sıdk ve hulûs üzere dost ve hayr-hâh olduklarına binâen şevketlü Padişâh efendimiz hazretlerine mûmâ-ileyh Cumhuriyyin rağbetlerin i'lâm itmek ile tarafeynden tavassut itmeleri için izn-i hümayûnları alınmışdır. Sizin tavassutunuzu Çâsâr kabûl itmiş ise devlet dahi kabûl ider. Yohsa Devlet-i 'Aliyye ol makûle yalnız bir tarafın yanında olan sa'y husûsuna muhtâç değildir. Ne kimesneden ricâ ider ve ne sulh için kimesneyi ricâcı koş[ar]. Tavassutunuza Çâsâr tarafından bir mâni' var ise siz ..."¹⁴

Anlaşılaçağı üzere heyetin vurgulamaya çalıştığı Avusturya ile yapılacak müzakerelerde arabuluculuk yapma teklifinin kendilerinden değil Hollanda cumhuriyetinden geldiğidir. Başka bir ifade ile Osmanlı Devleti Hollanda'ya arabuluculuk yapmaları konusunda bir teklifte, rica ve minnette bulunmamıştır. Tam tersi kendilerinden bu hususta izin talep edilmiştir ve Osmanlı Devleti de Avusturya'nın kabul etmesi halinde bunda bir sakınca görmemiştir. Dolayısıyla Senyör Hop'un yapması gereken şey, iki devleti birbirine denk sayıp tarafsız bir şekilde muamelede bulunmak, Osmanlı Devleti'nin kendilerine muhtaç olduğu havasından uzaklaşmaktır.

Senyör Hop, Osmanlı heyetinin bu çıkışı sonrasında Avusturya vekilleri ile bir görüşme yapmak üzere kalkmıştır. Ancak Hop, bu esnada heyetin kanaatine göre Avusturya vekillerinin verdiği tâlim doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin zaafına, Avusturya'nın kuvvet ve kudretine dikkat çekmeye çalışmaktan da geri kalmamıştır.

Osmanlı heyeti Pottendorf'ta göz hapsinde tutuldukları ve İmparator Leopold ile buluşturulmayı bekledikleri vakit 30 Rebiülevvel 1100 (22 Ocak 1689) tarihinde, İmparator tarafından Lachoviz adlı bir tercüman gelmiştir. Tercüman, İmparator ile buluşturulma esnasında heyetin uymak zorunda

¹⁴ M.T, vr. 52 b, sr. 18-19, vr. 53 a, sr. 1-9.

olduğu protokol kurallarını¹⁵ en ince detayına kadar bildirmekle yükümlüdür. 6 madde halinde sıralanan ve heyetin pek gücüne giden bu ku

¹⁵ İmparatorla buluşturulma sürecinde heyetin yapması gereken kurallar: "Çâsâra buluşmak için Lakvîç nâm tercümânın Botendoruf'a bize getirdüğü cevâblarıdır. Fî 30 Rebi'ül-ewvel sene 1100.

Cevâb-ı ewvel; buluşmak merâsimine ve sâir ahvâle müte'allık virdüğünüz cevâbları Beç Kal'ası'na varup, i'lâm eyledükten sonra Çâsâr efendim hazretlerinin ol husûslarda kat'i cevâbu gelüp, size söylemek için yine me'mûr oldum. Mertebeinize lâıyk olduğu üzere size ri'âyet olunmağa Çâsâr hazretleri karar virmişdir. Eğer Sadr-ı a'zam mektûbunda me'zûn ve murahhas olduğunuz nâmı belli olmuştur. Lâkin büyükelçilik mertebesi başkadır. Ol ecilden ikinci elçilik mertebesinde ri'âyet olunur. Siz kendünüz dahi derecemiz büyük elçiliğe ta'yin derecedür deyü Senyör Konte di Karafa'ya cevâb virmiş idiniz. Bu makûle elçilik bir def'a dahi binaltmışdokuz senesinde bu tarafa âki' olmuştur. Ol elçinize mer'i olan resm bu def'a dahi gözedilür. Vözendoruf Karyesi'ne istikbâl için kimesne gönderilmez. Sizi buluşmağa götürmek için Beç kurbunda olan konağınza altı bâr-gir çeker. Çâsârın bir huntovı ile ben gelürüm, ol vech üzere buluşmağa gidersiz. Buluşduktan sonra konağınza dönersiz.

Cevâb-ı sâni; Çar hazretlerinin baş vekili bunda olmağa Çâsâra buluşmağa tâlib olduğunuzı ifade için baş vekili makâmında olan Çâsâr vekiline evvel buluşmanız lâzım idi. Lakin bir günde hem tedâriğinizi görüp ve hem iki kerre buluşmak mümkün olmaduğundan gayri öyleden sonra Çâsâr hazretlerine buluşula gelinmemişdir. Ol ecilden i'lâmınız üzere Çâsâr hazretlerine buluşmak talebiyle bir âdeminizi baş vekili yerinde olana gönderirsiniz ve buluşduktan sonra ol gündemi yohsa gayri gündemi vakti olduğu zemân dahi buluşulur.

Cevâb-ı sâlis; buluşdurulmanız husûsunda Çâsâr hazretleri bu tertibi terk eylemişdir. Botendoruf Kal'ası'ndan 'ale's-seher kalkup, öyleden sonra Vözendoruf Karyesi'ne gelürsüz. Ol mahalde âdeminizi gönderirsiniz. Ve Çâsâr hazretlerinin huzûrunda dahi söyleyecek sözi kaleme getirüp gönderirsiniz. Âdeminiz Beç'e varup, geldikten sonra siz dahi Beç'e varup, konağınza inersiz. Ve ol gice anda yatursuz ve hazırlanursuz ki, irtesi gün ta'yin olunduğu vakitte buluşmağa gidersiz. Nâme buluşduğunuzdan sonra ve sözünüzden evvel teslim olunur. Efendi üç def'a eğilüp el öpdükten sonra Çâsâr hazretlerinin yanında olan sofrâ üzerine nâmeyi kor, sonra sözünü söyler. Bu resm-i kadimden gözedilegelmişdir. Ve binyetmişdörtte gelen büyükelçiniz dahi bu minvâl üzere buluşmuşdur.

Cevâb-ı râbi'; Moskov Çâsârlarının büyükelçileri ve Kırım Hânından gelen büyükelçiler ve sâir mülûk-i nasâradan gelen elçiler ve sizden elçilik ile gelen Garaçıyan Gaspar¹⁵ Çâsârın huzûrunda kalpaksız durdılar. Ol ecilden İskerletoğlu begzâde dahi kalpaksız durur. Gayri dürlü ihdâs mümkün değildir. Olsa sâir krallar dahi bu makûle ihdâsa tâlib olurlar. Ve sizinle ma'an diledüğünüz üç nefer âdem girmeğe izin virilmiştir. Ancak onların defterin virmeğe muhtâçdır. Nâmeyi getiren anlardan biridir. [Bu vech üzere olan teklifleri bek gücümüze gelmekle bir mikdâr tasîme havâle olunmuşdur.]

Cevâb-ı hâmis; Buluşduktan sonra mükâlemeden evvel Âsitâne tarafına bir ulak göndermeğe izin istediniz. Çâsâr vekilleri bunun lüzûmunu görmezler. Senyör Konte di Karafa'nın ilkâsıyla tâlib olduğunuz üzere Çâsâr hazretleri kabul eyledüğü evvel buluşasız, sonra sulha müte'allık olan mevâddi istimâ' eyleyeler. Ol ecilden mevâddi ifâdesi buluşduktan sonra te'hîr olunmuştur. Lâkin ibtidâ ki mükâleme de kendü için ve kendü ile ittifâk idenler için başka, başka kaleme getirüp, mevâddi teslim itmezseniz veyâhud istimâ' ve kabul olunmayacak sözü mevâddin arasına katarsınız, irtesi gün sizi yollamağa Çâsâr hazretleri karar virmiştir. Siz Âsitâne'ye ulak göndermeğe murâd iderseniz Çâsârın müttelikleri dahi vilâyetlerine ulak göndermek murâd iderler. Lâkin sözünüzü işitmedin ulak göndermek nice mümkündür. Çâsâr

rallardan altuncısı heyetin Flemenk elçisi ile görüşme arzusu ile ilgilidir. Bu maddeden anlaşıldığına göre Osmanlı heyeti Leopold ile yapılacak kabul merasiminde Hollanda elçisi ile buluşmayı istemektedir. Ancak belirtildiğine göre İmparator, protokol merasimi esnasında yapılacak buluşma şekline yabancıdır. Bununla beraber Hollanda'nın istati ceneralleri, arabuluculuk hususundaki niyetlerini Leopold'e arz etmişlerdir ve o da bu isteği kabul etmiştir. Ancak evvela Çasar, kendi isteklerini Hollanda elçisi ile söyleşip karara bağlayacak ve sonra heyetin buluşturulması için bir yol takip edecektir.

Heyet, tercüman Lachoviz'in getirdiği protokol kurallarının uygulamasına yönelik hükümleri içeren mektuba 2 Rebiülâhir 1100 (24 Ocak 1689) tarihli bir mektupla cevap vermiştir. Kendilerine iletilen hususları cevaplandırılan heyet, Hollanda'nın arabuluculuyla ilgili olarak: "*Flemenk Cumhuriyetinin bu hayırlı işe tavassutu husûsunda Çâsâr hazretleri kabûl eylemişler ise Padişâhımız hazretleri tarafından dahi kabûl olunmuştur. Kendüleri a'lemdir.*"¹⁶ diyerek bu cevaptan memnun olduklarını belirtmiştir.

Hollanda elçisi Hop ile 23 Rebiülâhir 1100 (14 Şubat 1689) tarihinde Osmanlı heyeti tekrar buluşmuştur. Bu görüşmede Hop, İmparator'un kendi *hüsn-i sa'yını* kabul ettiğini, kendisinin de tarafsız bir sıfatla her iki devletin arasını bulmak için gayret sarfedeceğini ve bu hususta dürüst davranacağını ifade etmiştir. Ayrıca İmparator'un bu hususa dair kendisine verdiği onay mektubunu göstermiştir. Burada dikkati çeken İmparator'un Hop'un "*arabuluculuğunu*" değil, "*hüsn-i sa'yını*" kabul ettiğini söylemesidir. Esasen Zülfikâr Paşa: "*Amma hakikatte sâde tavassut ile hüsn-i sa'y arasında fark olmamağla Çâsâr tarafından ne mertebede mezkûrum sa'y itmesi ve arada bulunması kabûl olundu ise devlet cânibinden dahi kabûl olmak üzere kendüye*

hazretleri dâimâ bu sözü tahkik ve takrîr iderki, kendüsü ile itifâk idenler başka ne bir adım hareket ider ve mükâleme-i sulha râzıdır. Me'mûr olduğum üzere bu ahvâli size tasrîh ve te'kid iderim ki, ana göre başka başka taleb eyledikleri mevâdd kâğıtlarından mülâhaza eyleyüp, kâğıtlarınızı teslim eylesiniz. Zirâ anlara göre mükâleme-i mevâdd ya temşiyet yahud vehle-i ülada feth olunur.

Cevâb-ı sâdis; Buluşmak merâsiminde Flemenk elçisi ile söyleşmek için didiniz idi. Bu bâbda bir türlü tavassut Çâsâr'ın ma'lûmı değildir. Eğerce arada sa'y eylemek için Nidarlande'nin İstati cenerâli kendülerini 'arz eyledüler. Lakin yalnız bu makûle bilâ-tavassut olan hüsn-i mu'âmelâtü Çâsâr redd ve tarh eylememiştir. Ancak meşkûk olan ahvâlde ne vech üzere ve ne derecede kullanmak istediği mükâleme zemânında ve temşiyetinde zâhir olur. Tavassutlar için Çâsâr hazretleri şimdye değin bir kavî eylememiştir. Murâd eyledüğü husûsı Niderlanda elçisi ile söyleşür ve sizi buluşturmada Çâsâr hazretleri bilür ne şekil durur." *M.T.*, vr. 45 b, sr. 11-19, vr. 46 a, sr. 1-19, vr. 46 b, sr. 1-19.

¹⁶ *M.T.*, vr. 47 b, sr. 10-12.

*işbu kâğıdımız virilüp, husûs-ı mezbûr için olan sâhib-i devlet efendimizin mektûb-ı şerîfi virilmiştir...*¹⁷ demek suretiyle kendileri açısından iki kavram arasında fark bulunmadığını “*Ve beyne'n-nasâra tavassut ile mahâkimi karışdurdıkları ecilden tavassut olan kimesne tasaddur ide gelmekle Flemenk Cumhuriyyənin tavassutuna kâil olmadılar...*”¹⁸ demek suretiyle de Avusturya açısından fark bulunduğunu ifade etmiştir. Osmanlı heyeti için amaç itibariyle her ikisinde de bir fark yoktur, her ikisi de sulhun gerçekleşmesini hedefleyerek çalışmaktır. Sadece şekilde yani protokol kuralları açısından arabulucu olan kişi Hıristiyanlarda toplantılarda başta oturmaktadır ve İmparator I. Leopold bunu uygun bulmadığı için kabul etmemiş, Almanların “*Gute Dienste*”, Osmanlıların “*hüsn-i sa'y*” diye tabir ettikleri uygulamayı onaylamıştır¹⁹. Ancak her iki kavramı birbirine denk saydığı anlaşılan Zülfikar Paşa her ikisini, fakat çoğunlukla da “*tavassut*” şeklinde geçen “*arabulucu*” kelimesini kullanmıştır.

Heyet, İmparator'un Hollanda'nın arabuluculuk girişimlerine olumlu baktığını ve onayladığını gördükten sonra kendileri de 8 Cemâziyelevvel 1100 (28 Şubat 1689) tarihinde, Osmanlı Devleti'nin aynı hususa dair onaylı mektubunu²⁰ Hop'a vermiştir. Bu şekilde karşılıklı güven oluşturulduktan sonra geriye kalan Avusturya ve müttefikleri ile Osmanlı Devleti arasında yürütülen müzakerelerde Hop'un iki grubun haklarını gözedecek şekilde sulh yapılmasında çaba sarfetmesidir.

Elçi Senyör Hop, arabuluculuğuna dair her iki devletin onay kağıtlarını aldıktan sonra zaman zaman heyet ile bir araya gelerek görüşmelerde bu-

¹⁷ M.T, vr. 53 b, sr. 4-6.

¹⁸ M.T, vr. 53 b, sr. 2-3.

¹⁹ Her iki kavram arasındaki en önemli fark *tavassutta*, arabulucu devlet çatışma halindeki iki devletin arasını bulmaya çalışırken çeşitli önerilerde, tekliflerde bulunabilir, *hüsn-i sa'yda* ise araya bulmak isteyen devlet savaş halindeki devletlerin bir araya gelmesi için teşvik eder, hazırlıklara yardım eder. Jobst, a.g.e., s. 414, dipnot 190.

²⁰ Senyör Hop'a verilen, Osmanlı Devleti'nin onay mektubu “*Fi 8 Cemâziye'l-evvel, sene-i mezbûre. Devlet-i 'Aliyye ile Nemçe Çâsârı mâbeyninde bilâ-mücib zuhûr iden husûmet ve 'adavetin mahabbet ve meveddete mübeddel olması husûsunda mefâhîrü ümerâ'î'l-milleti'l-mesîhiyye Niderlanda vilâyetinin İstatî cenerâlleri meyl ve rağbetlerin şevketlü kudretlü şehriyâr-ı mu'azzam efendimiz hazretlerinin rikâb-ı hümâyûnlarına bundan akdem 'arz eyleyüp bir hayırlı maslahat için 'ale's-seviyye hüsn ü sa'y itmek üzere sıdk ve hulûslarına 'ilm-i 'alem arâ-yı mülûkâneleri muhabet ve şâmil ve âsâyiş veistirâhat-ı re'âyâ ve berâyâyâ rağbet-i hümâyûnları kemâlde ve vech-i lâyk üzere islâh-ı zâtü'l-beyn için Roma İmparatorunun dahi rağbet ve meyli zâhîr olmağla tarafeynin dostları olan mümâ-ileyhüm İstatî cenerâllerin cânibine hüsn-i sa'yıları husûsunda olan hulûsları maktûb-ı mülûkâneleri olmuştur.*” M.T, vr. 53 b, sr. 7-15.

lunmuştur. Anlaşıldığı kadarıyla heyet bu görüşmelerden pek hoşnut değildir ve elçinin Avusturya lehine davrandığına inanmaktadır. Zira elçi Hop, her ne kadar “sizin cevaplarınızı da onlara iletirim” dese de heyet, “...*Ekseriyya Nemçe vekillerininin ta’lim eyledikleri cevâbları bize söyler idi...*” demektedir²¹. Dolayısıyla heyet Senyör Hop’a fazla güven duymamaktadır.

Osmanlı heyeti müzakereler başladıktan ve sulh için kendi şartlarını Avusturya’ya bildirdikten sonra Senyör Hop, heyetin yanına gelerek onların deyimi ile “*hayli maglata*” etti. Heyet, Senyörün söylediği sözlerin kendilerini yanıltmak ve Avusturya lehine kazanımlar elde etmek için olduğuna inansa da bu sözlerde Osmanlı Devleti’nin askeri, siyasi ve ekonomik yapısını yakinen bilen bir şahsiyetin değerlendirmelerini görmek mümkündür. Nitekim heyetin kendilerine ifade edildiğini belirttikleri Hop’un şu ifadeleri XVII. yüzyıl Osmanlı Devleti için pek inkâr edilebilecek türden değildir.

“...*Hiç ümmid yokdur ki, bu vech üzere maslahat ola. Nemçe Çâsârının ‘askerleri her yerde gâlib ve muzaffer olmuştur. Ve her kağı işi murâd itmişler ise vücûda getirmişlerdir. Neferâtı cengâver, kapûdân ve cenerâlleri müdebbirdir. Hiçbir şeyde ‘usreti yokdur. Ve ‘askeri mükemmeldir. Sizden ise asla bu aralıkda bir iş görülmemiştir. ‘Askeriniz bir yerde mukâvemet kâdir olmadılar. Ve paşalarının kırıldı. Cenk görmüş yeniçeriniz kalmadı. Sizin cevâbınız ki, elde bulunan elde kalmak ile barışıklık olmak üzeredir. Ol vakitte ma’kûl görölür idi ki, kâh bozulmak ve kâh bozmak ve kâh virmek ve kâh almak olsa şimdiki halde külliyyet ile galebe Nemçe cânibinde ve mağlubiyet sizdedir. Bir yerde ‘askeriniz yokdur. Ve Anadolu’da ve Rumeli’nde eşkiyânızın haddi yokdur. Vezîr-i a’zam hazîne tahsîl için ba’z teklîf saldı. Bir kimse virgüsün virmek istemedi. ‘Asker yazmak istedi, kimse yazılmadı. Devlet hâli zâ’if ve keder üzeredir. Sulh olur deyü bu ümmid ile halkı beslerler. Yohsa ne vezîr-i a’zamınız ve ne gayri şimdiye değin sağ kalur idi. França tarafından zuhûr iden harb ve kitâle bakmağınız, anın işi bitmiştir. Cümle Nemçe Hersekleri ve İsveç ve Danya²² ve İspanya ve İngiltere kralları França’nın üzerine itifâk itmişlerdir. Anın üzerine varmak üzere me’zûn olmuşlardır. Çâsârın cümle ‘askeri yine ‘Osmânlu ile döğüşmek için hazırdır. Kar çözündükde güzîde süvâri ve piyâde Nemçe ‘askeri ser-haddinize doğru varmak üzeredir. Nemçe Çâsârı sulh olmak için Macar memleketine kadîmden tâbi’ ve muttasıl olup, ekser yirleri alınu,*

²¹ M.T, vr. 53 b, sr. 16.

²² Danimarka

kabz olunan Bosna ve Sırp²³ ve Bulgar vilâyetlerinin mâ'adâsını dahi ister. Gayri türlü olmaz. Erdel memleketi ise bütün alınmıştır. Kal'alarında Nemçe 'askeri mevcûddur. Anın için söylenen söz teklife binâendir. Yohsa ele giren elden çıkarımı? deyü buna göre çok söz söyledi..."²⁴

Fakat bu ifadelerde dikkatı çeken Fransa ile savaş halinde bulunan Avusturya'nın durumunun da Osmanlıdan pek farklı olmamasına rağmen, Hop'un bunu göz ardı etmesidir. Nitekim Hop'a göre Avusturya askeri tam ve mükemmel olduğu gibi savaşlarda önemli olan cephane ve erzak açısından hiçbir sıkıntısı yoktur, hemen her mücadelesinden galip çıkmaktadır. Halbuki Avusturya'nın Osmanlı Devleti ile olan cephesinde durumu sanıldığı kadar iyi değildir. Zira Zülfikâr Paşa heyette bulunan, yeğeni Mustafa Ağa'yı sulha dair hükümlerin İstanbul'a bildirilmesi ve fikir alınması için gönderdiği vakit bu kişi, Semendire kalesinde hapsedilmişti. Hapsediliş sebebi ise bu cephede Nemçe askerinin vaziyetinin kötü, zahire ve mühimmat tedarikinin eksik olması ve bu kötü hali müşâhede eden Mustafa Ağa'nın durumu İstanbul'a arzedeceği endişesiydi. Kaldı ki Avusturya aynı anda Fransa cephesine de asker, zahire ve mühimmat yetiştirmek zorundaydı.

Heyetin Hop'a verdiği cevap söylenenlerin yalanlanması şeklindedir²⁵. Nemçe askerinin beş-altı sene içinde galip duruma geldiğini ancak bunun

²³ Sırp

²⁴ *M.T.*, vr. 53 b, sr. 18-19, vr. 54 a, sr. 1-15.

²⁵ Hop'un sözlerine özet olarak şöyle cevap verilmiştir. "Sözlerine virilen cevâbın icmâli budur: Nemçe'nin ve bizim 'askerimizin hâli pek bellüdür. Bizim 'askerimiz anlardır ki, bu kadar memleketleri bi-lutfi'l-lâhu te'âlâ feth ve teshir eylediler. Ve Nemçe 'askeri ile çok yerde görüşmüşlerdir. Nemçe 'askerinin cengâverliğinden değildir ki beş altı senenin içinde galebe sûretin gösterdiler. Başlarının sû-i tedbirlerinden mi yohsa tama'-ı hâmlarından mı bizim 'askerimiz pây-dâr olmamağla meydân Nemçe'ye kaldı. Bundan sonra görüşülür ise inşâ'allâhu te'âlâ şevketlü Padişâhımızın uğur-ı hümâyûnlarına bir yol cân ve gönül ile doğuşdüklerinde meydân kimin olduğu bellü olur. Sa'âdetlü sâhib-i devlet efendimiz küçük yaşlarından berü cenk ve seferde cemi'an 'asker zâbitliğine mensûb münâsibin yüz aklığ ile geçürmeğle bu merkezi bulmuştur. Ser-'askerliği vaktinde Nemçe 'askeri bu devin altından ne hâl ile kalkduğı ma'lûmdur. Ve yeniçeri ağası iken Ösek'de 'askeri yerlü yerüne tertib itmekle yine Nemçe 'askeri ne şekil dönüp ve Rada suyun geçdüğü bellüdür. Sonra bi-emri'l-lâhu te'âlâ hasta olmağla Nemçe 'askeri bozulmuş iken fürce bulduğı sû-i tedbirden nâşi değil midir?. Ana kuvvet ve kudret mi denür, yohsa baht mı denür? Allâh mu'ammer eyliye. Kendüsü de her cenk umûruna vâkıfdır ve vâkif olanları da seçer kullanur. Umür görmüş paşalarda çokdur. 'Askerde çok, hazinede çok. Şevketlü Padişâhımızın beyhüde masârifî yokdur. Sekiz on bin kise akçe ki bi-ma'na yerlere telef olurdu. Sefer mühimmâtına ve 'asker tedârikine kadîmden sarf olundığından gayri yeniden tahsis olunmuştur. Devlet-i 'Aliyye'nin hazinesi ne mertebe çok olduğu yalnız geçen kış 'asker 'ulûfesine ve cülûs esnâsında virile gelen bahışde tevzi' ve taksim

sebebini Nemçe askerinin cengaverliğinde değil, Osmanlı başkomutanlarının tedbirsizliğinde ya da askerinin tamakârlığında aramak gerektiğini belirten heyet, Osmanlı Devleti'nin herşeyden önce hazinesinin durumunun çok iyi, askerinin ziyâde, işbilir paşalarının çok, en önemlisi beyhûde mesarifte bulunmayan bir Padişahı olduğunu vurgulamıştır.

Osmanlı heyeti Hop ile görüştüktan sonra Avusturya vekilleri ile dördüncü defa biraraya gelerek sulha dair ruhsatnâmelerinin sûretlerini karşılıklı olarak ibrâz etmişler ve müzâkereler için güven tazeleyerek dağılmışlardır. Heyetin beklentisi bir sonraki toplantıda Avusturya vekillerince kendilerine sulha dair kesin cevapların verilmesidir. Ancak 10 Cemaziyelevvel 1100 (2 Mart 1689) tarihli beşinci toplantıda Avusturya vekilleri, görüşmelerin başlaması için Tököli'nin hapsi, katli ya da teslimi ve savaştan doğan zararların Osmanlı Devleti tarafından tazmini gibi iki önkoşulu ortaya atınca görüşmeden bir sonuç alınamamıştır. Heyet ise bu istekleri kati bir şekilde reddetmiştir²⁰. Bu toplantı Tököli meselesini müzakere maddelerinin

olunan akçeden bellüdür. Yalnız İstanbul şehrinin ba'z ağniyâsından on sekiz bin kise akçeden ziyâde alınıp, iki üç ayın içinde yigirmi bin sipâhân dergâh-ı 'âli ve seksen bin yeniçeri ve yigirmi beş bin cebeci ve topcunun 'ulûfeleri ve bahşişleri virilmiştir. Nefs-i İstanbul'dan bu kadar akçe tahsil olundukta bütün Memâlik-i Mahrûsa'da âki' şehri ve kassabattan hazîne tahsili murâd olursa, Devlet-i 'Aliyye'nin bi-hesâb hazîneye kudretü olduğu âşikârdır. Âli 'Osmân 'askeri kışda sayılmaz, yaz geldikte her yerden çıkup, yürüdüğü zemân bellü olur. Dükenmez 'askerin ma'deni ancak Devlet-i 'Aliyye'de her birinin yerine on âdem muntazamdır. Devleti siz bilmezsiniz, biz eyü bilürüz. Eşkiyâ didiğiniz kangı zemânda ol makule hırsız eksik olmuştur. Cümlesi kırılıp, yine devletin bir işi mu'attal kalmamıştır. França üzerinize ya sefer eylemiş ya itmemiş ikisi de beraberdir. Ol size mahsûsdur ki kuvvetiniz âhirden istimdâd ve isti'âne ile olur. Devlet-i 'Aliyye-i 'Osmâniyye kimseye muhtâc değildir. Ancak kendü işine nazar ider. Biz sulh için virdüğümüz cevâbdan ilerü cevâb olmaz. Ana razı olmayup, Nemçe Çâsârî gayri sevâdâda olur ise bu fırsatı fevt eyledüğüne belki nâdim olur ve belki bundan sonra Varna ve Kosova ve Ulumihâç ve Eğri vak'alarına benzer vak'alar zuhûr idecek evini kötü (?) münhavidir (?). Devlet-i 'Osmâniyye böyle hâle uğradıktan sonra Nemçe tarafı uğramaz dimek olur mu? Selefde Devlet-i Âli 'Osmân bu kadar def'a sizin üzerinize gâlib olmuş iken alınandan gayri sulhlarda Nemçe ne virmişdir ki anı numûne tutup şimdi alduğundan gayri yer isteye. Herkes hâli üzerine kalup, sulh olmuşlardır. Husûsa ki rızâsıyla yararsız yer virmek islâma muhâlifdir. Bozulmak ve kal'a alınmak bi-emri'l-lâh olur. Amma rıza ile yir virmek devlette olmamıştır. Allâhum 'âffına kim canına kıyup, öyle işde bulunur. Virdüğümüz cevâbdan ilerü ve ayrı türlü cevâbımız yokdur deyü kendüye kat'i cevâb virildi." *M.T.*, vr. 54 a, sr. 15-19, vr. 54 b, sr. 1-19, vr. 55 a, sr. 1-10.

²⁰ Heyet yöneltilen isteklere şöyle cevap vermiştir: "El-cevâb: Masârif talebi ne mertebe işden ba'id ve Devlet-i 'Aliyye'ye olmayacak cevâb olduğu herkesin ma'lûmudur. Bu kadar memleket alındıktan sonra fâide sizden tarafa iken masârif talebi ne dimekdir. Binar başına varup, destînizi boş getürdünüz ise bu sözün yeri var ve illâ dolu getürdünüz ise 'aynî ile bahâsün istemek gibidir. Cümle alınan yerleri redd itmek gerek. Siz ki bizden masârif taleb iylesiz sulhu

dışında tutmak isteyen heyetin tavrı karşısında direnen Avusturya vekillerinin hiddetlenerek meclisten ayrılmaları ile son bulmuştur. Savaş tazminat meselesinin hallini sonraya erteleyebileceklerinin sinyallerini veren Avusturya vekilleri, Tököli'nin teslim ve katli meselesinde bir adım atmamakta kararlıdır. Başarısız geçen bu toplantı sonrasında Hollanda elçisi Hop, heyeti ziyarete gelmiştir. Söylediği, Avusturya vekillerinin söylediklerinin aynıdır. Hop, Tököli'nin hapsi ve teslimi gerçekleşmeden bu görüşmelerden bir netice alınamayacağına ve bundan başka bir yol olmadığına heyeti iknaya çalışmıştır. Fakat heyette tıpkı Avusturya vekilleri gibi Tököli konusunda kesin tavır ortaya koymuşlardır: Devlet-i aliyye tarafından ne teslimi ne de katli mümkündür. Hatta Hop ile olan görüşmede Tököli'nin Osmanlı Padişahı'nın sadık bir köpeği olduğu hususu da tartışılmıştır. Zülfikâr Paşa'nın belirttiğine göre bir önceki toplantıda Tököli'nin Padişah'ın emrine itaat eden *"yat derse yatan kalk derse kalkan"* bir köpek olduğu belirtilmişti²⁷. Şimdi ise Avusturya vekilleri Hop vasıtasıyla *"... Çünkü bir köpektir ve tarafeyne bu kadar zararı tertib itmiştir katl olunmasıçün me'lûm niçün teslim itmezler..."*²⁸ diye sormaktaydı. Heyet ise verdiği cevapta Tököli'nin bir köpek olduğunu ancak Padişah'ın bir köpeği olduğunu ve eğer kendileri ile sulh ile ilişkiler düzelecek olursa sessiz duracağını ve aksi olursa Padişah'ın kuvvet ve kudreti ile verdiği destekle aslana döneceğini ve o zaman kücreyişinin izlenmeye değer olduğunu vurguluyordu²⁹.

Her ne kadar kulağa hoş gelmese de Tököli'den bir "köpek" olarak bahsedilmesi ile vurgulanmak istenen şüphesiz, Tököli'nin küçümsemesi ya da

---

hod biz yalnız yıkmadık. Sizin gibilerde bir taraftan yıkdılar. Eşkıyanız tek durmadı. Bespirim ve Papa ve Tata ve Lipova Nitre kal'alarında Beç senesinde ne kadar zincürlü müslüman esirleri çıkdı ve kal'a ve palankalar ihdâs eylediniz ve varoşlarımızı urdunuz. Ol sebepten bizimkilerde durmadılar, arada bu işler zuhûr itdi. Bizde sizde nâ-ma'kûl iş ile sulhu bozduk. Yine ma'kûl vech üzere yapalım. Teklif-i mâ-lâ-yutâk olan ahvâli lisâna getürmeyelüm. Ve Tököli hususı memleket içinde ol nice söyleşilür, bakalım, memlekete müte'allık sözlerimiz uyar mı uymaz mı, uymazsa Tököli için 'abes yere kendümüzü yorarız. Biz bu araya Tököli için gelmedik. Sâir işlerimiz görüldükten sonra anın ahvâli dahî vech-i ma'kûl üzere söyleşilür." *M.T.*, vr. 56 a, sr. 5-15.

²⁷ *M.T.*, vr. 56 b, sr. 9-10.

²⁸ *M.T.*, vr. 56 b, sr. 10-11.

²⁹ "...Tököli bir köpektir, lakin Âl-i 'Osmân Padişâhının köpeğidir. Ahvâl-ı tarafeyn islâh kabul ider ise her ne yerde me'mûr olur ise yatur kalkar, olmaz ise şevketlü kudretlü Padişâhımız hazretlerinin kuvvet ve kudreti berekâtıyla bir arslan ola ki çok dağdağası müşâhede oluna. Ve'l-hâsil mükâleme-i mevâdi itmezler ise iş görmek murâdları değildir..." *M.T.*, vr. 56 b, sr. 12-15.

onun insani özellikler taşımadığının kastedilmesi değildir. Anlatılmak istenen teslimi ve katli konusunda ısrar edilen, onu kendileri için tehlike adeden ve bu uğurda sulhu çıkmaza sokan vekillere, bu kişinin Padişahın emrinden çıkmadığının, kendileri için bir tehlike oluşturmadığının garantisini vermek ve görüşmelerin bir an evvel sonuçlandırılmasını sağlamak olmalıdır. Kaldı ki Padişah'ın desteği ile Tököli'nin gerekirse bir aslan kadar güçlenebileceğinden bahsedilmesi onun aşağılanmak istenmediğinin bir göstergesidir.

Heyet Tököli'ye dair kararlarını Hop'a, bir yandan sözlü olarak bildirirken bir yandan da yazılı olarak mektup halinde vermiştir. Hop'a, 12 Cemâziyelevvel 1100 (4 mart 1689)'de yazılan mektupta³⁰ heyet, Avusturya vekillerini verdikleri sözleri tutumamakla suçlamıştır. Nitekim daha önceki toplantılarda Osmanlı tarafının sulha dair tekliflerini yapmaları halinde olumlu ya da olumsuz kesin cevap vereceklerini söyleyen vekiller, en son yapılan görüşmede buna riayet etmemişlerdir. Oysaki heyet, kendi sundukları tekliflerin incelendiğinde, aklı selim herkes tarafından da anlaşılacağı üzere Avusturya için çok hayırlı olduğunu düşünmektedir. Yine kendilerinin bu görüşmelerden olumlu bir sonuç elde edebilmek için büyük bir sabır ve metanet ve itina gösterdikleri dile getirilerek bu hususta kendilerinin bir kusurunun olmadığı vurgulanmıştır.

³⁰ "Fi 12 min Cemâziye'l-evveli li-sene-i merkûme. Ba'de'l-elkâb muhibb-âne inhâ olunur ki, her ahvâlimiz ma'lûmunuzdur. Tafsilê hâcet değildir. Roma İmparatoru'nun vekilleri evvel ve ba'de birkaç meclisde sulha mûte'allık netice cevâblarımızı virin, biz dahi size olur olmaz cevâbını virelim deyü ta'ahhüt itmişler iken bu geçen meclisimizde maslahat-pezir olur semte yapışılıp, iş aharında lisâna gelecek sözü ara yerde irâd itmeleriyle temşiyet-i maslahattan hâriç iş ve bu hayırlı maslahat husûle gelmemesi murâdları olmak görünür. Bizim anlara virdüğümüz cevâb im'ân-ı nazar ile nazar ve 'akl-ı küll ile fikr olunur ise tarafeyne hayurludur. Ve 'ibâdu'l-lâha nâfi' ve 'âkıbette dahi keder virmeyecek meclis-i mülûkâneye muvâfık cevâb olduğu sizin dahi ma'lûmunuz olmuştur. İş semti ile tutulur ise inşâ'allâhu te'âlâ bundan ilerü iş olmaz ve illâ evvelki cevâblarımız yokdur, ol cevâblara râzı oldular ise ne güzel. Mukaddem mevâdd-ı sulh bir yola konulsun. Mevâdd-ı sulh kararın bulmağla hâliya irâd ittikleri ahvâli dahi ma'kül vech üzere başka söyleşelim. Ve amma evvelki cevâblarımıza râzı olmayup hergün iş bozacak cevâb fikr olunup, söz karışdırmak ile mücerred 'avk ve te'hîr murâd iderler ise bu iş süret bulmaz. Ve'l-hâsil evvelkiden gayri cevâbımız olduğum tarafımızdan kendülerine bildürüp kat'i cevâb alırmıneniz matlûbumuzdur. Bu hayırlı maslahat için ne kadar sabr ve te'enni ve dikkat ve ihtimâm olunup, tarafımızdan bir dürlü kusurumuz kalmadığı âleme zâhir olmuştur. Bundan sonra herkesin hâli bellü olmak lüzümü ma'lûm olsun." *M.T.*, vr. 56 b, sr. 17-19, vr. 57 a, sr. 1-10.

Senyör Hop, heyetin, Avusturya vekillerine iletmek üzere verdiği mektubu onlara göstermiş ve sonra heyete gelerek bir görüşme talebinde bulunmaları gerektiğini, zira bu talepte bulunacak olurlarsa yapılacak toplantıda vekillerin kendilerine gerekli cevapları vereceklerini söylemiştir. Bu doğrultuda taraflar altıncı görüşmelerini yapmışlar, ancak bundan da bir nece elde edememişlerdir.

Heyet altıncı görüşmede Avusturya vekillerinin 10 madde³¹ ve ayrıca ilaveten kattıkları 4 maddelik³² istekleri çok ağır bulduklarından arabulucu

³¹ "...Çâsâr vekillerinin cânibinden söylenen maddelerdir:

Madde-i evvel; Devlet-i 'Osmâniye tarafından virilen mevâdd-ı mezkûrede bu cenk esnâsında istihlâs olunan yerlerden kasr-ı yed olunması i'lâm olundu. Lakin ol yerler ırs ile intikâl etmiş, Çâsâr ve Macar krallığına kadîmden tabi' olan nevâhiye müte'allık yahud anlara mütâbe'at itmiş yerlerdir. Müktezâ-yı 'adâlet-i Rabbâni ile cümlesi cenk ve harb veyahud vire ile kabz olunup ve güyâ kadîmi sâhibini bulup, Çâsârın kabza-i tasarrufuna girmiştir. Lakin ba'de'z-zemân külliyyet ile gill ü gışş tarafeynden kalkmak için bâlâda zikr olunduğu üzere Macar memleketine ve ana muttasıl vilâyetlerinde kadîmden müte'allık olan vilâyet, nâhiyeleri ve tâifeleri ve yedlerinden kezâlik külliyyâ kasr-ı yed oluna. Ve der-'akab tah[li]ye oluna ve halüyâ âki' mükâlemede tasrihleri ve sözleri karar-dâde olacağı üzere cümle kadîmden ve bu ana değin anlara müte'allık veyahud muttasıl olan nevâhi ve tevâbi'leri dahi tahliye oluna ve min-ba'd virgü ve haraç talebi ile veyahud gayri bir türlü bahâne ile devlet tarafından dahl ve ta'arruz olunmaya. Buna muvâfık olmayup, gayri türlü mazmûnda olan 'ahd-nâmeler ki bundan evvel bağlanmışdır, bi'l-külliye ref ve feth oluna.

Madde-i sâni: Kendü müte'ayyin ve sâkin olan tâifelerin istirâhatı için ol vilâyetlerin sözlerin müstahkem ve emîn eylemek üzere kal'alar ve sâir ne yüzden lüzümü görölür ise metânet ile binâsı tarafeyne câiz oluna.

Madde-i sâlis tarafeyne tabi' olan yerlerin veyahud sulh söyleşen pâdişâhların ba'de'l-eyvm himâyesinde olacakların üzerlerine ta'addi ve tecâvüz [ve] nehb ve gâret ve akın ve yağma bir mertebede yasağ oluna ki, bir ferde câiz olma ve ser-haddlü ve Tatar tâifesinden her kim Çâsâr vilâyetine veyahud himâyesinde olanların vilâyetine akın ve tecâvüz ve yağma ve virgü talebin ider ise kendüye bâ'is-i fesâd olanların cezâsı virile. Ve mutazarrır olan tarafa cenk ile intikâm almak sebeb-i kâfi ola. Meğr âki' olan gezend ve zararın dil-hâh üzere tazminî ola ve sebeb-i fesâd olanların hakkından ber-mücibi 'ibret geline.

Madde-i râbi': Sulh söyleşen pâdişâhların düşmenleri, hâin re'âyaları ve bed-hâhları ba'de'l-eyvm kabûl ve himâye olunma.

Madde-i hâmis: Tarafeynin re'âyası emîn ve sâlim cümle iki devletin yerlerinde ve krallıklarında ve nâhiyelerinde ve eyâletlerinde ve arazisinde ve limanlarında karada ve deryâda bilâ-mekr ve ticâret ideler. Aslâ bâc ve gümrük ile bağılı olmayalar. Ve sâir müste'min tâifesine Memâlik-i Mahrûsa'da ruhsat virildüğü üzere münâsib görülen yerlerde Çâsârın dahi konsolosları olup, resm-i ecnâs üzere mu'af ve müselleme Çâsârın himâyesinde olalar.

Madde-i sâdis: Tarafeynden esir olanların 'Osmânlu gerek Tatar elinde bulunanlar bilâ-bahâ ve bilâ-hile-li-llâh itulâk olunalar ve sâhiblerine teslim olunalar.

Madde-i sâbi': Hazret-i 'İsa'nın makberesinin ve sâir Kudüs-i şerif etrâfında Kudüs-i şerife tâbi' vilâyette olan ziyâret-gâhların hıfzını kadîmden ruhbânlarının elinde olup, birkaç seneden berü mezkûr râhiblerin elinden alınup, Rumlara virilüp, yine papaya mezkûr França râhiblerine

Hop'u davet ederek Avusturya vekillerine iletilmesi için kendi cevaplarını söylemişlerdir. Heyeti dinleyen elçi görevinin gereği olarak bunu Avusturya vekillerine iletmış ve vekillerin yeniden görüşme taleplerini de heyete ulaştırmıştır. Bu aşamada başlangıçta Hop'a güvenmeyen heyetin herhangi bir şikâyeti görülmemekte mevcut olan hoşnutsuzlukları ise Avusturya'nın

kudretlü Âli 'Osmân Padişâhı tarafından redd itdirile ve mezkûrların elinde kalup, min-ba'd ayrılmamak üzere devlet tarafından muhkem himâye oluna. Ve papaya tâbi' olup, ziyâret itmek isteyen hurıstıyanlar emîn ve sâlim varalar ve geleler. Kimesne dahl eylemeye. Ve ol yirlerde papa mezhebi üzere hurıstıyanlık merâsımı icrâsında kimesne mâni' olmaya.

Madde-i sâmin: Tarafeynden gönderilen elçi ve gayri hüddâm makûlesi kabul olunmak ve kabul olanlara 'izzet ve ri'âyet olunmak ahvâli mabeynde karar-dâde olup, mevadda mülhak ola ki, ba'de'l-eyvm herkes rütbesine göre emîn ve sâlim ve mu'azzez ve tehallûf olunmaya.

Madde-i tâsi': Âli 'Osmân Padişâhı Nemçe Çâsârın ve kendü ile müttefik olan Leh Kralın ve Venedik Cumhurın vech-i lâyük üzere arz eyleye. Ol ecilden anlar ile dahi sulh mükâleme oluna.

Madde-i âşir: Tatar tâifesinin Özi suyunun öte yakasına ve Bucak'dan öte kadîmi meskenlerine nakli için Boğdan vilâyeti külliyyet ile tahliye oluna. Tatar tâifesi Boğdan'dan aldığı yerleri Boğdanlı'ya redd ve min-ba'd tecâvüz itmemek üzere külliyyen el çekeler. " *M.T.*, vr. 57 b, sr. 2-19, vr. 58 a, sr 1-18.

³² "Hâşiyeye evvel: Bu vech üzere 'akd olunan sulhun tarafeynin ma'kûl gördüğü üzere tarafı Devlet-i 'Aliyye'den kabul ile müstahkem kılınup, 'ahd-nâme imzâ gününden otuz gün tamamına değin veyâhud daha tiz gelüp, bu tarafda mübâdele olunmak üzere devlet vekilleri zâmin olalar ve 'ahd-nâme gelinceye değin bu tarafda bekliyeler.

Hâşiyeye sâni: Sulh ve salâh bu mevadd üzerine mün'akid ola. Lakin yerlerin tahliye ve teslimi ve sınırların tarafeynden ta'yin olunanların vesâteti ile kat' ve der-'uhde olunan cümle ahvâlin külliyyen icrâsı tamam olduğu günden hükm giyüp, hıfz ve hurâseti tarafeynin zimmetinde ola. Ol ecilden sulh ve salâh maslahatu bir gün evvel vücûda gelüp âşikâre olmak için ve iş kanı dökülmek için tarafeynin rızâsı olduğu kat'-ı hudûd için ve icrâ-yı sulh için tarafeynden vekiller ta'yin olunup kendülere iki ay mehl verile. Zikr olunan mehlin tamamında kavî ü karar olundığı üzere hudûd kat' iyleyeler. Tahliye olunan yerleri teslim ideler. Ve mevadd-ı sulhu me'mûr oldukları üzere icrâ ideler.

Hâşiyeye sâlis: Bâlâda zikr olunan mevadda münderic olan ahvâl 'ale'l-ittlâk irâd olunup, sulhun şurûtu ne ise ve cüz'ıyyât ism ve resmleriyle ilhâk olunmak iktizâ itmekle Çâsâr vekilleri her maddeye mahsûs olduğu ahvâli cûzî ve küllî her ne ise söyleşmek ve 'akd eylemek husûslarında kendülere ruhsat alıkomuşlardır.

Hâşiyeye râbi: Mel'ün, hâin ve 'asi ve bâ'is-i cenk ve fesâd ve hilekâr Tökölî'nin bundan akdem muktezâ-yı resm-i ecnâs üzere 'Osmânlu tarafından işi başlanılıp lakin bütürülmemiş idi. Kendünün müstehak olduğu cezâsı hâinlere 'ibret olmak üzere virilmek için 'akd-i sulhdan sonra bilâ-te'hîr mel'ün-ı mezbûr teslim oluna. Amma şimdiden habs olunup, ba'de's-sulh der-'akab teslim oluna. Bu vech üzere devlet vekilleri kendülerini evvel emîn ideler, andan sonra Çâsâr vekilleri zâmin olalar ki, va'd eylediklerinin icrâsında tahallûf olunmaya. İşbu ahvâl-i sulh ve salâhın mâ-lazimesinden olup sâir mevadd mükâlemesine takdîm olunmalıdır. Ve mükâleme başlamadın zâmin olmak şartıyla karar-dâde olmalıdır." *M.T.*, vr. 58 a, sr. 18-19, vr. 58 b, sr. 1-16.

kendilerini oyalanmalarından ve boşa tutup acz içine düşürmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Hop'u davetlerinde heyet :

"...Bu kadar zemândan berî ta'avvuk ve te'hîr ile günleri tehi geçürüp, 'âkıbet bir cevâb virilür ki, ne anlanır ve anlanduğı kadarı sûret bulmak mümkündür. Devlet-i 'Aliyye'nin ahvâli ol derecede midir ki alınan yirlerden ma'ada yer virilmek ile sulhı satun ala. Bundan sonra kırk yıl dahi cenk ve sefer olmak iktizâ ider ise bu sûret ile mâbeynde bir iş husûl-pezir olmayacağı 'ukalânın ma'lûmudur. Virilen cevâblarımız kendülerine yarar ise ne güzel ve illâ bize bir kat'î cevâb virsünler. Nemçe vekilleri n'aceb bizim ahvâlimize vâkıf olmadılar. Biz fikirsiz cevâb söylemeziz ve söylediğümüzden dahi dönmeziz. Cevâbın zübdesini ve ma'kûlunu söyledik. Birkaç türlü cevâbımız yokdur. Âdemi bir kerre denerler, niçün kendülerini yorarlar?..."³³ diyerek şikayetlerini, ardından da sulh konusunda kendi kararlılıklarını ortaya koymuşlar, Avusturya vekillerine iletmek üzere Kırım Tatarlarına³⁴ ve Osmanlı sınırlarında ticaret yapan Avusturya tüccarlarından gümrük vergisi alınmaması şartına dair cevaplarını söylemişlerdir.

³³ M.T, vr. 59 a, vr. 1-7.

³⁴ "Tatar tâifesi için virilen cevâbdır: Tatar tâifesine varınca zebân-dirâzlık idüp, Bucak'tan kaldırılıp, Özi suyunu öte yakaya geçürsünler dimenin münâsebeti nedir? Tatar tâifesi eğerce Devlet-i 'Aliyye'nin sâyesindedir, amma Devlet-i 'Aliyye ile beraber kurulmuş bir devlettir. Mahallinde iki yüz üç yüz binden mütecâviz 'asker olur. Şevketlü Padişâhımız anların kendülerini meskenlerinden kaldur şöyle dursun, bir taşlarını yerinden kaldurmak sözi ne dinlerine ve ne 'ırz-ı saltanatlarına düşer. Eğer yerlerinden hareket iktizâ ider ise Özi suyu tarafına gitmezler, Boğdan ve Eflâk memlekelerini pây-mâl ittikten sonra Erdel memleketinde yazlayup, kışlamağı karar-dâde iderler. Ancak sizin bu cevâbınız ol memlekete bu kadar fâide itmiş olur. Zirâ Özi suyunun ötesinde sâkin olmağa Tatarın cümlesine dardır. Yerlerinden hareket itmek lâzım geldikde dahi vüs'atlice yerlerde sâkin olmaların isterler. Bizim cevâbımız yanar ateşi söndürmek içündür. Siz ise daha şu'lelendirmek istersiz. Şevketlü şehinşâh-ı mu'azzam efendimiz hazretlerinin taraf-ı hümayûnlarından anlara müte'allık cevâb sâdır olmayacağı ma'lûmunuz olsun. Meğer siz bir bellüce cenerâlinizi ta'yin edüp, Tatar tâifesini da'vet iderseniz sizin verdüğünüz anların canlarına minnettir. Çünkü yerlerinden kalkup, bir taraf hareket iktizâ ider ise Eflâk ve Boğdan memlekelerini pây-mâl ittikten sonra Erdel memleketinde yazlayup kışlamağı dahi isterler. Ve tüccârdan dahi gümrük alınmamasının sözi ne kadar ba'iddir. Devletin bir hazinesidir, gümrükden hâsıl olur. Anın kesrine bir memlekette rızâ olur mu? Ve güyâ bu iş didikleri üzere hâsıl olmuşdur. Maslahatın hâtimesi olan bir âlay ahvâli irâd eylediler. Evvelâ memlekete müte'allık olan sözlerimizi mütâla'a itsünler. Bir 'asrda kendülerden tarafa böyle bir fâideli iş olmamışdır. İnsâf ile mu'âmele itsünler. İmkânı olan ahvâli râğbet ve rızâ ile işin bitmesi için muvâfakat iderler ise ne güzel ve illâ muhâl olan umûri taleb ile iş bitmez. Bizden bir kusûr zuhûr itmiş midir? Belki işin olmaması Devlet-i 'Aliyye'ye hayırlu ola..." M.T, vr. 59 a, sr. 7-19, vr. 59 b, sr. 1-6.

Hop heyetin cevaplarını vekillere ilettikten sonra taraflar 26 Cemâziyeleevvel 1100 (18 Mart 1689)'de yedinci defa bir araya gelmişlerdir. Tarafların isteklerinde direndikleri ve sert konuşmaların geçtiği bu toplantıdan da barış yönünde bir karar çıkmamıştır. Müzakere sonrası birkaç gün sessiz sedasız bekleyen heyet sonunda Zülfikâr Paşa'nın ifadesiyle "*mâ-beynimizde güyâ mahremiyet ve ülfet-i külliyyemiz...*"³⁵ olması dolayısıyla Hollanda elçisi Hop'a görüşmelerin içeriğini yazmayı ve kendisini bilgilendirmeyi uygun bulmuşlardır. Hop'a ayrıntılı yazıldığını sandığımız mektubun genel içeriğini kaydeden Zülfikâr Paşa özetle bu mektupta;³⁶ bir önceki toplantıdan hiçbir netice alamadıklarını, kendilerinin barışa taraftar olduklarını ve o doğrultuda olabilecek her tekliflerde bulduklarını, ancak kabul edilmediğini ve eğer reyanın huzura kavuşmasını istiyorlar ise inat etmeyip hayırlı işi bir an evvel sonuçlandırmaları gerektiğini, yok eğer olmuyor ise kendilerinin memleketlerine gönderilmelerini, oyalamamalarını ve bu geri gönderilmeleri hususunda kendilerine yardımcı olunmasını istiyordu.

Dikkati çeken nokta heyetin memleketine dönme arzularının artması ve geri dönüşleri için selamet kağıtlarının alınmasında Hop'tan destek beklemeleridir. Zira heyet bu elçilik görevleri esnasında gittikçe artan bir sıkıntıya ve adeta haps hayatına mahkum edilmişlerdir.

³⁵ *M.T.*, vr. 62 a, sr. 14.

³⁶ "Kıdvetü-a'yâni'l-milleti'l-mesihîyye, hakikatü, meveddetü dostumuz Senyör Hop, selâm-ı selâmet-encâm ve muhâlasat-ı unvân iblâğıyla dostâne inhâ olunan budur ki, geçen cum'a günü bir meclis dahi olup, mukaddemâ sizinle müzâkere olduğu üzere Çâsâr vekillerine cevâblarımız lisânen ifâde ve 'aynı ile tahrîr olunup, teslim olundu. Bu mükâleme dahi her ne ki tarafeynden söylendi ise bir kâimeye yazılıp, size gönderilmiştir. Kır'at olundukda Çâsâr vekilleri sözümüzü kabul itmeyüp, bize kat'i cevâb virdikleri ma'lûmunuz olur. Ol günden berü beş altı gün olmuştur. Bir haber zuhûr itmedi. Biz sulh ve salâha râğb ve tâlibiz, husûle gelmesin isteriz. Ol sebebden Devlet-i 'Aliyye-i 'Osmâniyye'nin bi-cümleti-hâ beyninde hitâbında olan sözü virdik. Ve birkaç def'adır mümkünâtını dahi i'lâm ve beyân eyledik. Dahî ziyâde tahammüli olsa ta'annüd eylemeyüp mümkün ve bundan ilerü cevâbı bu ana değin lisâna getirürdük. Lakin bir gayri dürlü söze Devlet-i 'Aliyye'nin tahammüli olmadığı umûr-ı selef vâkıf ve tüccâr rûzgâra âşinâ olanlar fehîm idebilir. İnsâf ve i'tidâl ile re'âyânın âsüdeliğini murâd iderler ise bu hayırlı işi birgün evvel görsünler ve illâ 'abes yire niçün bizi alıkorlar. Ricâ ideriz ki sizde virilen cevâblarımızın hüsnünü Çâsâr vekillerine bildürüp, ve ma'küle kâil ittirüp, bu kadar zemândan sonra itmâm ve vakf-ı maslahat ile bizim girü gitmemiz için sa'y ve takayyüd iyliyesiz. Eğer imkânı yoğ ise beyhüde eğlendirilmeyüp, bu işe birgün evvel faysal virülün. Allâhu te'âlânın esrâr-ı hafiyyesine kimesne irmemiştir ve irâdet-i 'aliyyesi bilinmemiştir. Kullarına vâcib olan emrini hayırlı bilmekdir. Hemân bizim sa'y ve talebimizde taksirâtımız olsun." *M.T.*, vr. 62 a, sr. 15-19, vr. 62 b, sr. 1-10.

Heyet Hop'a mektubunu verdikten birkaç gün sonra Kont Karaffa (*Caraffa*)³⁷ hanelerine gelmiş, onlarla görüşmüştür. Fakat diğer görüşmelerden farklı neticelenmeyen bu toplantıdan sonra Hop, üç defa heyeti ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerinde bazen heyete dönüşleri için izin kağıtlarının hazırlanmakta olduğu, yarı kendilerine verileceği haberlerini ulaştırmış, bazen de kabuledilebilir teklifler sunmadıkları sürece alıkonmaya devam edileceklerini belirtmiş, heyetin ifadesi ile Osmanlı Devleti'nin onurunu kıracak önerilerde bulunmuştur. Hop'a gereken cevapları verilmekle beraber şüphesiz Senyör Hop'un bu tutarsız tavrı heyeti hem rahatsız etmiş, hem de güvensizliğine sebep olmuştur.

Viyana'da sıkıntılı ve zor günler geçiren heyet, bu arada Avusturya vekillerinin dışında Venedik ve Lehistan vekilleri ile de barış maddeleri konusunda müzakerelerde bulunmuştur. Ancak müttefikleri Avusturya'nın arzusu dışında müstakil hareket edemeyen bu devletlerle görüşmelerden de bir netice alınmamıştır. Kesin ve net olan bir şey vardır; o da heyettekilerin burada kalma konusunda takatlerinin kalmadığıdır. Konakladıkları hanede "*gül-i beyâbânî*", "*nâ-dân-ı bed-zebânki*", "*ervâh-ı habise*" diye tasvir ettikleri kapıcının baskısı altında dışarı çıkmalarına müsaade edilmeyen, yiyecek sıkıntısı çeken, adeta kuşatılmış olarak tutulan heyettekiler, zaten hasta ve moralsiz olan hallerinin bu şartlar dolayısıyla daha ağırlaştığını hissediyorlardı³⁸.

³⁷ Kont Antonio Graf Caraffa Avusturyalı komutandır. Doğum tarihi belli değildir. 6 Mart 1693'de ölmüştür. Soyu Napoli'den gelmektedir. 1659'da Viyana sarayında müzahiptir. 1672'de Osmanlılara karşı savaşmak üzere süvari komutanı (*kürassierregiment*) olmuş, 1683'te Varşova'ya Johann Sobieski'nin desteğini almak için gitmiştir. 1686'da Macaristan komutanı olmuştur. Belgrad'ı Osmanlılardan geri aldığından dolayı "Altın Post Şövalyesi" (*Ritter vom Goldenen Vlies*) unvanını aldı. Jobst, a.g.e., s. 396, dipnot 57. Zülfikâr Paşa bu kişi için "Çasar'ın başkomiseri ve Macar memleketininin hakimi" diye bahsetmektedir. *M.T.*, vr. 37 b, sr. 15.

³⁸ "...Ve kapûdân gül-i beyâbânî ve nâ-dân-ı bed-zebân ki, şâikâsı [şapkası] ile olduğu halde güvâ cemâd başından indürüp, saçın dağıdıp, nümâyân oldukda mezârdan çıkmış ervâh-ı habise görmüş kadar âdeme dehşet gelürdü. Ne mertebe ma'kûs ve bed-siyret olduğu andan ma'lûm ola ki, hekimin sevmeyüp şifâ bulmayan hasta gibi her çend ki, karşumuza gelürdü. Elbette bir kesel 'âriz olması muhakkak idi. Mizâcımız evelden de 'alil olup, mesfûrun bu bed-siyretliğinden her emrâzımız terakkî bulup, dahi müstedd olmağa başladı. Nemçe vekilleri dahi bu ervâh-ı habisenin bu keyfiyette olduğunu bilürler idi..." *M.T.*, vr. 67 a, sr. 11-17. "...Ve Botendoruf Kal'ası'ndan kalkup, Beç varoşuna konduğumuzdan berü dahi çektiğimiz eziyetleri mevlâ bilür. Kapumuzu dâimâ kapalı tutarlar iken sağında ve solunda karavul haneler yapılıp ve içerüsünde ve taşrasında tüfenkleri elde fitilleri yanar, gice ve gündüz ale-t-tevâli murdâr ve bed-lehçe Nemçe soltaları bekler idi. Pencerelerimiz önünde Müslümân esirleri

Heyet, Venedik elçileri ile görüştüktan sonra bu hususta kendilerinin bilgilendirilmelerini isteyen Hollanda elçisi Hop'a bir mektup yazarak açıklamalarda bulunmuştur. Mektup şöyledir:

“... Kıdvetü-a 'yâni'l-milleti'l-mesihîye, Niderlande İstati cenerâllerinin müstakil elçisi dostumuz Senyör Hop hutîmet 'avâkıbuhû bi'l-hayr kibeline selâm-ı selâmet-encâm ve peyâm-ı müsâlemet-fercâm iblâğıyla dostâne inhâ olunan oldur ki, mektûbunuz gelüp, vâsıl ve mefhûmı bi'l-cümle ma'lûmumuz olmuştur. Venedik elçilerinden bize gelen cevâbların mefhûmını ve bizim bu husûsda fikrimizi sûal eylemişsiz. Leh elçisinin cevâbları dahi gelmedi. Venedik elçisi cevâblarını bir kâîmeye yazup, göndermişdir. Bu kadar zemândır hulûs üzere sizinle söyleşürüz. Her ahvâl tafsîl üzere mâ-beynimizde müzâkere olunmağla her şeyin mümkûnüne ve neticesine ermişsiniz. Devlet-i 'Âliyye-i 'Osmâniyye'nin nihâyetinde olan sözlerimizi Çâsâr ve kendü ile müttefik olanların vekîllerine vîrdik. Virilen cevâblardan ilerü gayri bir dürlü söze Devlet-i 'Aliyye'nin tahammülü ol[ma]duğun herkes fehm idebilir. Bundan ziyâde dahi bir söze tahammülü olsa Devlet-i 'Aliyye ile Çâsârın beyninde münâza'ün-fih olan ahvâl için birkaç meclis olup, tarafından bu kadar ikdâm ve ibrâm olunmuş iken biz ta'annüd eylemeyüp, bundan ilerü cevâbı lisâna getürürdük. 'Irz-ı nâmûs-ı Devlet-i 'Aliyye'nin ednâ mertebesinde olan kat'i cevâblarımızı virmekle izin ve ruhsatımızın en 'ala derecesine çıkdık. Venedik elçisi Çâsâr vekîlleri ile her gün görüşüp, mâ-beynde söyleşilen cümle ahvâle vâkıf olup, Nemçe Çâsârına alduğundan gayri bir kal'a ve bir yer virilmediğünden sonra evlâ bi't-tarîk Venedik Cumhurına virilmiyeceğin yakinen bilmiş iken yine bir alây teklîf-i mâ-lâ-yutâk ile mümteni'ü'l-husûl olan ahvâli yazmak ile cevâbmı olur, bilinmesi pek murâdınız ise anlardan suâl itmeniz kâbildir. Hele bize göre ne lisâne gelmek ve ne gayriye gösterilmek ve ne cevâb virilmeğe

âdemlerimize âşinâlık idüp, selâm virmek şöyle dursun kendü hem-cins ve hem-kâseleri olan köpeklere bile i'timâdları olmaduğundan anları dahi darb idüp, kovarlar idi. Ve nerd-bânlarımız dibinde ve etrâf-ı divârın ba'z yirleri üstünde dahi bu tarz üzere tururlar idi. İktizâ iden şeylerin iştirâsı için âdemlerimiz bi'z-zarûri çarşuya vardıklarında sağ ve sollarında tüfenklü soltatlar yüyüyüp kimesne yaklaşırmazlar idi. Egerçe aslında cümle me'külât ve meşrûbatlarında da kahtlık ve melbûsâtlarında dahi müzâyakaları var. Şöyleki Memâlik-i Mahrûse-i 'Osmâniyye'ye nisbet ile bahâları birkaç kat ziyâdedir. Lakin bizim âdemlerimizden her şeyde aşırı bahâ taleb iderler idi. İkişer üçer kat bahâ alurken bu hâl ile dahi âdemlerimiz iktizâ iden eşyâyı güç ile peydâ iderler idi. Bizim ise ne taşra çıkacak ve ne içerüde gezecek bir yerimiz var idi. Mükâleme için istenüp gittüğümüzde dahi soltatlar önümüzü ve ardumızı alup, öyle götürürler idi. Tercümânlar ise adab bilmez ve ne Türkçe bilir. Ancak kendü lisânları üzere hareket ider. Bizim söyledüğümüzün 'aksini söyler idi...” M.T, vr. 67 b, sr. 1-14.

sâlihdir. Öyle kıyâs olunur ki sulh ve salâh murâdları olmamağla 'âmmenin râhatını istememek kendülere hicâb geldüğünden te'vil ile men' ve def'i için bu makûle hâm teklifler ider veyâhud böyle cevâbları ibtidâen söylemek için bellü başluları tarafından me'mûr olmalarıyla muhâl idüğün bilürler ise de bir def'a söylenmesi lâzım mıdır derler. Hakikkatte böyle husûl-pezîr olmayan tekliflerin sebebi bilinmez. Zâhir-i vâzıh olan budur ki, cevâbları asla sözlerimize uymayup, arada mesâfe-i ba'id vardır. Bu sûrette Hakk sübhânehü ve te'âlâ hazretlerinin takdîrine râzı olup, maslahata faysal ve Devlet-i 'Aliyye'ye cevâb virilmek vakti geldi dimemizden gayri sözümüz kalmadı. Nefsü'l-emrde sulh ve salâh emrine tarafımızdan ol mertebede teşebbüs olunmuşdur ki, bundan sonra işin olmaması bize isnâd olunmaz. Bizim rağbet ve sa'yımıza göre re'âyâ-yı tarafeynin âsûdeliğini sâiri dahi murâd itmiş ise bu hayırlı maslahat bu güne kalmayup, çokdan sözmek vech-i lâyk üzere murâd olunmadıktan sonra dahi ne diyelim Allâh u te'âlânın esrâr-ı hafiyesine kimesne irmemiştir. Verâ-yi perde-i takdîrde olan irâde-i 'aliyyesi bilinmemiştir. Kullarına lâzım olan emr ü nehî-yi ileyhîsin hayırlı bilmekdir. Heman 'ibâdu'l-hâhın râhatı tahsîlinde bizim tak-sirâtımız olmasun. Taraf-ı Hakk'dan zuhûr iden ahvâl her ne ise inşâ'allâhu te'âlâ hayırlı ve meymenetlüdür...³⁹⁾

Mektubun içeriğinden anlaşılacağı üzere heyet öncelikle Senyör Hop'a -her ne kadar zaman zaman onun Avusturya lehine gayret sarfettiğini düşünse de- yaptığı müzakereler ve önerdiği teklifler hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Bu hususta aralarında bilinmeyen ya da gizli kalmış bir durum söz konusu değildir. Hop'a sürekli ifade ettikleri "sulh için kendilerinin ellerinden gelen gayreti sarfettikleri, iyi niyet gösterdikleri, ancak Avusturya ve müttefikleri Venedik ve Lehistan'ın Osmanlı Devleti'nin tahannmül sınırlarını zorlayan tekliflerde direndikleri yönündeki düşünceleri" tekrar dile getirilmiştir. Öyle ki bu kabûlü imkansız teklifleri değil kabul etmek, telafuz etmek, cevaplamak ya da başka bir kimseye göstermek bile heyet için mümkün değildir.

Bu mektupta dikkati çeken diğer bir nokta ise heyetin bu sulh işinde savaş şartları altında sıkıntı çeken tarafların reâyâlarının bir an evvel huzura kavuşturulması meselesinin üzerinde ehemmiyetle durmasıdır. Tarafların "reâyâlarının âsûdeliğini" esas alan Osmanlı heyeti daha önceki toplantılarda

³⁹⁾ M.T, vr. 68 b, sr. 13-19, vr. 69 a, sr. 1-19, vr. 69 b, sr. 1-2.

da bir an evvel barış yapılarak halkların rahata kavuşturulmasını önemle belirtiyordu.

Senyör Hop, bu mektubu aldıktan sonra 11 Cemâziyelâhir 1100 (2 Nisan 1689)'de heyeti konağında ziyaret etmiştir. Ziyarete, Venedik vekillerinin uygunsuz tekliflerini cevap vermeye değer bulmayan heyeti fikrinden vazgeçirmeye çalışmıştır. Venedik elçilerine mutlaka bir cevap yazılması gerektiğini ısrarla vurgulayan Hop, bunun uluslararası görüşmelerde uyulması gereken bir gelenek olduğunu ve riayet edilmesi gerektiğini söylemiştir. Hatta gitmek üzere iken Venedik'e yazılacak cevabın bir nüshasının da kendisine ulaştırılmasını istemiştir.

Esasen heyetin müttelik vekillerin tekliflerine cevap vermek istememesinin mantığında yatan gerekçe, beyhude yere toplanıp dağılmanın, taraflara bir kazanımının olmadığı, kendilerini sadece oyalamak için bu yolun denendiği ve kendilerinin "ahmak" yerine konulduğuna inanmalarındır.

Heyet elçi Hop ile yaptığı görüşmenin ardından onun tavsiyelerine uyarak Venedik vekillerine bir mektup yazıp göndermiş, bir sûretini de yine onun isteği üzerine kendisine ulaştırmıştır. Heyet Venedik'e ait mektubu Hop'a gönderdiği vakit kendisine hitaben bir mektubu da yazıp yollamıştır¹⁰.

¹⁰ "Bu def'a Flemek elçisine yazılan mektûbdur: Elkâb-ı mu'tâddan sonra i'lâm olunur ki, dünkü gün müzâkerede sevk ve ilkâ ittüğünüz üzere Venedik elçisine cevâb virilüp, hâlâ sûreti size dahi gönderilmişdir. Hadd-ı zâunda bu makûle beyhûde redd-i cevâb ile ancak didüğünüz gibi sûret-i mu'âmele resmî gözedebilir. Yohsa mevâdd yaklaşılmadıktan sonra teksîr-i kelâmdan ne hâsıl olur? Siz hakikatlü dostumuzun pek ma'lûmudur, her şey evvel müsta'idd mâddesi bulunmak gerekdir. Sûret tahsîli ile sa'y ve takayyüd oluna. Esâs üzerine mebni olmayup, hevâda olan sûret vücûda gelmeyüp, kendü de mahv olur. Siz eğer Botendoruf Kal'ası'nda ve eğer bunda bizim ile görüşdüğünüzde Nemçe tarafına muvâfık ve kalbimize dokunur tafsîl ittüğünüz sözler hatırlıdır. Devlet-i 'Aliyye ile Roma imparatorunun arasında ta'ahhüd eyledüğünüz hüsn-i sa'yınız hadden taşra olup, hakikat bize hayli keder virmiş idi. Lakin hayr-hâh olan kimesneden sudûr iden cevâblar eğer acı, eğer tatlı kabul oluna gelmiştir. Bu güne mu'âmeleniz ile hayırlı işin husûlî murâdımız olduğı ma'lûmumuz olmuştur. Ve bizim derûnumuzda gayri virilecek cevâb kalmadığına sizin de 'ilminiz irmişdir. Bundan sonra bu kadar zemândan berü olan sabr ve mülâzemetimizi ve vaktin müzâyakasını ve sair mülâhazaya muhtac olan her umûri te'emmül eyleyüp, Nemçe vekillerine söyleyüp, sözünüz esirgemiyesiz. Tedric ile bu maslahatın keyfiyeti anlatmağa vaktin vüs'atı kalmadı. Hüsn-i sa'yınızın ikütâsı budur ki anlar ile dahi açıktan söyleşüp arasında olduğunuz işi bir hâl idesiz. Leh tarafının bundan akdem murahhas âdemleri olmayup, bizim virdüğümüz cevâb üzere Beç'de olan âdemi tekrar Leh'e varup, ol tarafından murahhas âdemleri ta'yin ve biri mukaddem Beç'e dâhil olup, mâ-beynimizde olan mehlin va'desi mürûr itmekle ilerü gelen âdeminden cevâb istediğümüzde "baş elçimiz henüz gelmedi, eğer bu işde bizde me'zûnuz. Lakin sizin tarafınızdan ikdâm ve bizden cevâb istediğünüze refikimize göstermek için elimizde bulunmak üzere bize bir kâğıd yazın..." M.T, vr. 70 a, sr. 9-19, vr. 70 b, sr. 1-8.

Bu mektuptan heyetin sulha dair ümitlerinin iyice kaybolduğunu anlamak mümkündür. Çünkü heyet, Venedik'e cevap yazılmasının sadece Hop'un "bunun uluslararası müzakerelerde bir kaide olduğunu belirtmesi üzerine" gerçekleştiğini ve formalite icabı olan bu cevaplaşmaların da somut bir getirisi olmayacağını, aksine beyhude zaman geçirildiğini düşünmektedir.

Elçiye yazılan bu mektupta heyetin, Hop'a ait duygu ve düşüncelerini şahsına hitaben bizzat dile getirdiğini görmekteyiz. Hop'a fazla güven duymamasına rağmen heyet, bu defa kendisinden "hayr-hâh" olarak bahsetmektedir. Şöyle ki heyet, bu mektupta belirttiğine göre, daha kendileri Pottendorf kalesinde iken ziyerete gelen Hop'un, Avusturya lehine sarfettiği ve "kalbimize dokunur" diye bahsettikleri sözlerden çok kötü etkilenmiştir. Hâlâ Hop'un hatırında olduğunu düşündükleri, kendilerine keder veren bu sözler, onun arabuluculuk görevinin sınırlarını aşacak türdendir ve buna rağmen heyettekiler şuna kanaat getirmişlerdir: Amacı iyilik ve arabulmak olan bir kimsenin ağzından çıkacak sözler acı da olabilir tatlı da.

Heyet Hop'tan, kendileriyle olduğu gibi Avusturya vekilleri ile de sulh konusunda herşeyi açıkça konuşmasını ve zaman kaybının önüne geçilmesini istemektedir. Heyetin beyhude yere tutulmaktan şikayetçi olmaları doğaldır, çünkü daha öncede belittiğimiz gibi yaşadıkları koşullar oldukça kötüdür.

Heyet Leh vekillerinden 18 Rebiülahir 1100 (9 Şubat 1689) tarihli¹¹ bir mektup aldıktan sonra Hop ile tekrar görüşmüştür. Bu mektup Lehistan'ın sulh tekliflerini içermektedir ve şartları oldukça ağırdır. Kamanıçe'nin, Podolya, Eflak ve Boğdan'ın kendilerine teslimi, savaşta uğradıkları zararların tazmini, Hıristiyanlara kara ve denizde ticaret serbestisinin ve kilise açabilme hakkının tanınması v.b.

Heyet Leh vekillerinden gelen bu tekliflerin üzüntüsünü yaşarken Senyör Hop konakladıkları hâneye gelerek kendileri ile görüşmüştür. Bu görüşmede Leh tekliflerinden duydukları kederi dile getiren heyet, bir cevap yazmama düşüncesinde olduklarını ifade etmişlerdir. Bu defa Hop'ta isteklerin çok ağır olduğu konusunda heyet ile hemfikirdir, ancak "*hatâlarına bakılmayup, anlara dahi bir cevâb viriniz*"¹² diye ısrar edince cevabî mektup

¹¹ Jobst'a göre bu tarih 9 Şubat değil 19 şubat olmalıdır. Bkz. Jobst, *a.g.e.*, s. 329, dp. 273.

¹² *M.T.*, vr. 72 b, sr. 1-2.

yazılmıştır. Bu görüşme esnasında Senyör Hop'un "Acaba kal'aların virilmesi husûsuçün der-i devlet-medâra âdem göndermekle danışsanız olmaz mı?"⁴³ sorusunun heyeti çok kızdırdığı görülmektedir. Daha öncede "kale verilmesi" konusu Hop tarafından dile getirilmiş ve heyetçe bu teklif "Osmanlı Devletinin ırzına hâlel vermek" şeklinde yorumlandığından defalarca red edilmiş ve yine gündeme getirilmesi ise heyeti oldukça sinirlendirmişti. Heyet, Avusturya'nın Senyör Hop aracılığı ile bu hususta ağızlarını yokladığını düşünmektedir ve bu sebeple de ümitlerinin kesin kırılması için Hop'a sert ve katı bir cevap vermiştir. Bu sert cevapta heyet:

"...Devlet-i 'Aliyye'nin dostları tarafından mâ-beynde hüsn ü sa'y takayyüd ile bir hayırlı iş görmeğe ta'yin olunmuş iken bu cins sözü hatırınıza götürürsüz. Yalnız söylenmesi ile Devlet-i 'Aliyye'nin 'ırzına hâlel virmek mukarrer olmağla dost olan olmasın. Nice lisâna götürür ve hidmetkâr olan nice danışabilür. Cumhûrunuz tarafından senin vesâtetin hasbiyle sa'y ittiğün meğer Devlet-i 'Aliyye'nin kal'alarını Nemçe'ye teslim itmek için imiş..."⁴⁴ diyerek onu görevini aşarak Avusturya lehine davranmakla itham etmiştir. Yine de heyet Hop'un nasihatlarını dinleyerek Lehistan vekillerine cevabi mektubu göndermiştir.

Bu arada Senyör Hop, tam tarihinin verilmediği bir zamanda heyetten bir talepte bulunmuştur. O da; arabuluculuk vazifesinin gereği olan gayret ve çabayı sarfettiğine dair kendisine tasdikli bir yazının verilmesidir. Heyet ona istediği bu mektubu 26 Cemâziyelâhir 1100 (17 Nisan 1689) tarihli olarak kaydetmiş ve göndermiştir. Ancak heyet bu mektupta her ne kadar elçiyi onure edecek cümleler kullanmışsa da bunlar onların gerçek duyguları olmasa gerek. Nitekim heyet, Hop'un bu mektubu istemesiyle alakalı olarak şöyle demektedir:

"...Bundan akdem dahi Flemenk elçisi ara yerde hüsn-i sa'y eyledüğün tarafımızdan tasdiki için bizden kendüye hitâben bir kâğıd istemiş idi. Eğer sa'y itmesinden bir fâide olmaduğundan gayri bu dahi Çâsârın tarafına muâve[de]t ile bizi niçe def'a tahvib[f] ve tehdid ile bezdirmiş idi. Lakin mudâra mahalli olmağla bu kadarca şeyden hâtırı kalmamak için ma'kûl ve münâsib görüldüğü vech üzere bir kâğıd yazılıp, yedine teslim olunmuşdur..."⁴⁵

⁴³ M.T, vr. 72 b, sr. 3-4.

⁴⁴ M.T, vr. 72 b, sr. 6-9.

⁴⁵ M.T, vr. 74 b, sr. 2-6.

Bu cümlelerden anlaşılacağı üzere heyet, Hop'un gayretlerinin boşa çıkmasını bir tarafa bırakmakta, onun çoğu kere Avusturya İmparatorunun yanında olarak tehdit ve ağır sözler ile kendilerini bezdirdiğini söylemektedir. Bu duygu ve düşüncelerine rağmen heyet ona tasdikli bir mektup⁴⁶ göndermiştir.

Osmanlı heyetinin bu aşamada içinde bulunduğu şartlar pek iyi değildir. Lehistan ve Venedik vekilleri ile yaptığı müzakerelerde kendilerine artık olumlu ya da olumsuz kesin bir cevap verilmesini, İstanbul'a fikir danışmak için adam göndermelerine müsaade edilmesini ve bunlar olmuyorsa memle-

⁴⁶ Elçiye verilen mektup: "Flemenk elçisinin talebiyle kendüye virilen kâğıddır. Fî 26 min Cemâziye'l-âhîr sene 1100. Kıdvetü-a'yânî'l-milleti'l-mesihîyye Niderlanda vilâyeti İstati cenerâllerinin müstakill elçisi hakikatü, meveddedü dostumuz Senyör Hop hutimet 'avakıbhû bi'l-hayr kibeline selâm-ı muhâleset 'ünvân ve peyâm-ı musâdakatâyân iblâğıyla inhâ-yı muhibb-âne ve enbâ-yi muhlis-âne budur ki, bugün dahi Cäsâr vekilleriyle bir yere gelünüp, vâfir söz olmuşdur. Biz Devlet-i 'Aliyye'nin tahammülü olmayan gayri dürlü söze kâdir olmayup, anlar ise ma'kül ve hayırlu vech üzere maslahata kâil olmamağla yine bir netice hâsıl olmadı. Bizim bu bâbda çekdügümüz zahmet ve meşakkat ve sabr ve te'enni ile ittügümüz takayyüd ve ihtimâm cümleinin ma'lûmı olmuşdur. Cumhûrunuz dahi Devlet-i 'Aliyye-i 'Osmâniyye'ye ve Roma İmparatoruna olan dostluk ve meveddet ve mahabbetleri muktezâsi üzere tarafeynin âsâyiş ve râhatuna bâ'is ve bâdî olan tecdid-i sulh ve salâh ve sa'y olunmasıçün sizi bu tarafa müstakill elçilik ile ta'yin ve irsâl itmeleriyle siz dahi arada dikkat-i tâm ve ihtimâm mâ-lâ-keâm eyledüğünüz takayyüd ile bu iş vücûda gelmek kâbil olsa eğer bizim ve eğer sizin sa'ylarımız ile bu güne kalmayup, elbette bir sûret bulur idi. Lakin re'âyâ ve berâyânın âsüdeliği gayrilerin mühimmi değildir. Yohsa beşer kanına tışine olan ba'z münâfıkın ara yirde şerrimi karışdı bilinmez. Ne hâl ise böyle tarafeyne nâfi' ve 'ibâdu'l-lâha hayırlu ve iki devlete lâıyk olan maslahat bi-emri'l-lâh vücûda gelmedi. Dostun sa'yı yerinde oldukda eseri de zuhûr itmez ise sa'yının memnuniyeti mukarrerdir. Devlet-i 'Aliyye tarafeyne hakikat üzere dostluk ve meveddet izhâr iden mülûk bir zemânda mükâfâtından dür olmamışdır. Hemân ba'de'l- yevm dahi Cumhûrunuz derûnlarında merkûz olan ihlâs ve ihtisâsi ve musâfât ve ittihâd üzere dostlukdan hâli olmasunlar. Sizin dahi bu arada ittüğünüz sa'y ve ihtimâmdan memnûn ve mahzûz olduk. Eyü işlerde olan ihtimâmdan netice hâsıl olmaz ise de ebedi kimesneye nedâmet gelmemişdir. Bu keyfiyet cümlemizin ma'lûmı olmağla eğer bizim ve eğer sizin hayra sarf eyledüğümüz sa'ydan te'essüf olmaz. Şevketlü, 'azametlü, kudretlü, Padişâh-ı mu'azzam efendimiz hazretlerinin taht-ı âli-baht-ı 'Osmâniyye'ye yemin ve sa'âdet ile cülûs ve Kariha-i Hümâyûnlarından re'âyâ fukarâsının âsüdeliğine himmet-i mülûkâneleri der-kâr ve sâir mülûk-i hem-civârları ile kadînden câri olan dostluk ve meveddete meyl ve râğbet ve bu ednâ kulların Nâme-i hümâyûn şevket-makrûnlarıyla bu cânibe ta'yin ve irsâl buyurmuşlar iken re'âyâ ve berâyâ hakkında zuhûr iden şefkat ve 'inâyet ve 'âufet-i şehriyârlarına bir taraftan aslâ muvâfakat olunmadüğünün sırrı hafî olmuya. Belki vatanlarından ayrılıp, Cenâb-ı Bâri'nin dergâhına hayr-duâ ile müdâvemet ve mülâzemet iden bir alây 'ibâdu'l-lâha yine kadîmi ma'bed ve mecâmî' ve mesâcid ve meskenleri mukadder olmuş ola. Ve's-selâmu 'alâ men-'ittabâ'l-Hüdâ." M.T, vr. 74 b, sr. 7-19, vr. 75 a, sr. 1-12.

ketlerine dönüşlerine dair izin kağıtlarının verilmesini isteyen heyet, artık bunaldıklarını şu ifadeler ile ortaya koymaktadırlar :

“... Çok kerre vekillere âdem gönderüp, çünkü bi-emri'l-lâh bir iş görülmüyor, Nâme-i hümayûnlara cevâblar virilsün, gidelim didik, kâil olmadılar. Ahvâlimizi bildirmek için der-i sa'âdet-medâra âdem göndermeğe izin virünüz deyü ikdâm eyledik. Buna dahi günâ-gün 'avk te'hîr sözüyle şâfi cevâb virmediler. Bu kadar takayyüd olunup, nihâyetince bir tarîk ile âdem göndermek mümkün olmadı. Üzerimizde yüzelli soltat kapûdânlarıyla bir mertebe muhâsara itmişlerdir ki bir vechle tarîkin bulmadık. Bizi muhâfazada takayyüdüleri olkazardır ki kapular ve havıllarda ta'yîn ittikleri bekçilerden mâ'ada divârlar ve damlar üzerine bile bekçiler komuşlardır...”¹⁷

Heyet, müttefik vekiller tarafından oyalanmaktadır. Çünkü Osmanlı Devleti'nin cephelelerde ki durumunun iyi olmadığı bilinmektedir ve kuşatma altında tutulan henüz teslim olmamış Osmanlı kaleleri mevcuttur bunların akibetini beklemek menfaatlerine uygun düşmektedir. Fakat heyettekilerin dayanacak mecali kalmamıştır. Boşa zaman kaybettiklerinin ve görüşmelerden olumlu bir netice çıkmayacağını farkında olduklarından izin kağıtlarının ellerine verilerek biran evvel gönderilmelerini istemektedirler.

Bu durumda iken 24 Şaban 1100 (13 Haziran 1689)'de tekrar Leh ve Venedik vekilleri ile sonuçsuz geçen görüşmelerden birine daha katılmışlardır. Ardından da Avusturya vekilleri ile gizlice bir araya gelmişlerdir. Bu gizli toplantıda heyet, başvekil Graf Kinsky¹⁸ ve Stratmann'a sulh işi gibi hayırlı bir işe neden yanaşmadıklarını ve teklif ettikleri maddelerin kabul edilmeyeceğini bile bile niçin defalarca karşılıma çıkardıklarını ve sulh olmuyorsa niçin geri gönderilmelerine izin verilmediğini anlamadıklarını açık olarak ifade etmişlerdir. Heyetin anlayamadığı ise bu kadar oyalanmalarının ve avdetlerine mani olunmasının arkasında gizli bir planlarının olup olmadığıdır. Eğer müttefiklerden çekindikleri bir husus varsa şu an yalnız oldukları ortamda rahatça ifade edebileceklerini belirten heyet, bu

¹⁷ M.T, vr. 77 b. sr. 13-19.

¹⁸ Graf Franz Ulrich Kinsky, 1634'de doğmuş, 27 Şubat 1699'da ölmüştür. Avusturya'nın politik hayatında önemli rol oynamış bir kişidir. 1664'de diplomatik bir görevle Polonya'ya gönderilmiştir. Kariyer hayatını Bohemya'da gerçekleştirmiştir. Orada başbakan vekili, kraliyet kaymakamı 1690'da imparatorluk istihbarat meclisi üyesi olmuştur. Jobst, a.g.e. s. 412, dipnot 176.

yaklaşımından da beklediği netliği elde edememiştir. Çünkü ayrı bir odaya geçerek bir süre kendi aralarında görüşen vekiller, tekrar heyetin yanına döndüklerinde eski tekliflerinde ısrara devam etmişlerdir. Ancak bu defa Osmanlı Devleti'nin durumunun daha kötü olacağını vurgulayarak. Nitekim vekillere göre Rus askeri üç kol halinde harekete geçip, Kırım üzerine yürümüştür, Avusturya herseklerinin hepsi bir araya gelerek Fransa üzerine harekete geçmişlerdir; yani Avusturya, savaş halinde olduğu Fransa cephesinde de Osmanlı cephesinde olduğu gibi başarılıdır, savaştan aczi yoktur. En önemlisi Hollanda ve İngiltere de Avusturya İmparatoruna -isterler ise-donanmalarını göndererek Osmanlı donanmasının boğazlardan dışarı çıkmasına müsaade etmeyeceklerini söylemişlerdir.

Burada dikkati çeken husus, Hollanda'nın ve İngiltere'nin donanmalarının da Avusturya'ya yardıma hazır gösterilmesidir. Özellikle İngiltere de dahil arabuluculuk konumunda bulunan ve bu teklifi bizzat Osmanlı Devleti'ne kendisi yapan Hollanda Cumhuriyeti'nin böyle bir yardım vaadinde bulunması olası olmasa gerek. Zira kendilerinin de savaşa dahil olmaları, savaşın devamlılığı demektir. Oysa ki gerek İngiltere ve gerekse Hollanda ticarî menfaatleri dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin savaş halinin bir an evvel sona ermesini istiyorlardı. Dolayısıyla bu ifadeler muhtemelen Avusturya'nın bir blöfüdür.

Heyetin vekillere verdikleri cevaptan onların bu blöfüne kanmadıkları, ancak bu cümleler ile ağızlarının mı yoklandığı, yoksa bu devletler ile aralarını bozmak amacının mı güdüldüğü noktasında emin olmadıkları görülmektedir. Öte yandan heyet, Avusturya'nın bu tür ifadeleri Fransa ve Osmanlı cephelerinde çektiği sıkıntıları kamufle etmek için sarfettiğini de düşünmektedir. Fakat yine de Zülfikâr Paşa, İngiltere'nin böyle bir durum ortaya çıktığı takdirde yeni yapılmış 5-10 kalyon ile daha da güçlenen Osmanlı'nın mükemmel donanması karşısında direnemeyeceğini, Fransa'nın ise harekete geçme ihtimaline karşı Cezayir, Tunus ve Trablus gemileri ile -ki bunlar Osmanlı hizmetindedirler- haklarından gelinebileceğini belirterek gözdağı vermeye çalışmaktan da geri durmamıştır.

Anlaşılan o ki ne Hop'un gayretleri ne de Avusturya'nın heyeti bezdirme ve gözdağı verme girişimleri iki devlet arasındaki anlaşmazlığın sulha tebdiline imkân vermemiş, Zülfikâr Paşa başkanlığında ki heyet ancak dört yıllık bir bekleyişten sonra İstanbul'a dönebilmiştir.

SONUÇ

II. Viyana yenilgisinden sonra Osmanlı Devleti Avusturya başta olmak üzere müttefikleri Lehistan, Venedik ve daha sonra da Rusya ile birden fazla cephede savaşmak zorunda kalmıştır. Bu cephelerden kendisini en fazla uğraştıran ve kayıplara sebep olan Avusturya savaşdır. Belgrad, Uyvar ve Budin gibi önemli merkezler elden çıkmıştır.

Osmanlı Devleti cephelerde askeri yenilgileri yaşarken içerde de sosyal ve ekonomik düzenin bozulmasına bağlı sıkıntılar ile uğraşmaktadır. İşte bu bu kötü gidişat dolayısıyla bir elçilik heyetini Avusturya'ya göndermeğe karar vermiştir. Gidecek heyet görünürde İmparator I. Leopold'e, Sultan II. Süleyman'ın cülusunu bildirecektir. Gerçekte ise Avusturya ve müttefikleri ile sulh tesis etmeğe çalışacaktır. Bu maksatla Zülfikâr Paşa'nın başkanlığında bir heyet Viyana'ya gönderilmiştir. Heyetin Avusturya ve müttefikleri ile görüşmelerinde arabulucuk görevini Hollanda üstlenmiştir. Hollanda, 1612'den beri Osmanlı Devleti'nde elde ettikleri ahidnâme-i hümayun gereğince ticari haklara sahipti ve 1668'den beri de Osmanlı Devleti nezdinde daimi elçi bulunduruyordu. Ticarî menfaatleri dolayısıyla da Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında barışın yeniden tesisi işlerine geliyordu.

Zülfikâr Paşa başkanlığındaki heyet Viyana'da Hollanda elçisi Hop'un arabuluculuğunda müteaddid defalar müttefikler ile toplantılar yapmıştır. Burada Hollanda elçisinin arabuluculuğunun tam karşılığı tavassut olup, Avusturya İmparator'unca bu kabul görmemiş yerine hüsn-i sa'y dediğimiz iyi yönlü gayret ve çabalama onay görmüştür. Ancak her ne kadar Avusturya Devleti'nde hukuki olarak bu ayırım yapılırsa da Osmanlı heyeti için iki kavram arasında fark görülmemiş, Hollanda elçisi tavassut işini üstlenen ve görevlerini yerine getirmeye çalışan bir kişi olarak algılanmıştır.

Hollanda elçisi arabuluculuk görevini yerine getirmekle yükümlü olduğu bu süreçte zaman zaman heyeti kıracak söz ve davranışlarda bulunmuştur. Özellikle Avusturya eline henüz geçmemiş bazı kalelerin verilmesi yönündeki önerisi ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu askerî, ekonomik ve sosyal alandaki buhranları dile getirmesi heyeti hayli üzmüş ve elçinin Avusturya lehine davrandığı kanaatinin uyanmasına neden olmuştur. Hop'un zaman zaman Avusturya lehine davrandığını ve sulh şartları konusunda kendi ağızlarını yoklamaya çalıştığını düşünen heyet, ilk

buluşmalarında onun Avusturya nezdinde Osmanlı lehine gayret sarfedeceğini belirtten sözlerine -Osmanlı Devleti'nin aczine yorumlandığından- tepki göstermiştir. Dolayısıyla dikkati çeken nokta bu arabuluculuk girişiminde Osmanlı heyetinin taraflar arasında "ale's-seviye" dediğimiz eşit şekilde muamelede bulunulmasını Hop'tan ısrarla beklemesidir. Ama heyette oluşan genel kanaat Hop'un bu şekilde davranmadığıdır. Buna rağmen Hop'un gayretlerinin taraflar arasında barışı sağlamak yani savaşı sona erdirmek gibi hayırlı bir niyete dayandığını düşünen heyet ona karşı kırıcı olmamış, hatta Hop kendilerinden arabuluculuk vazifesinin gereği olarak gerekli gayret ve çabayı sarfettiğine dair onaylı bir mektup istediğinde bunu tereddütsüz vermiştir.

Osmanlı heyeti müzakerelerden Hop'un arabuluculuğuna rağmen olumlu bir sonuç elde edemeyeceklerini anlayınca, bu defa İstanbul'a avdet ettirilmeleri için kendisinden yardım umar duruma gelmişler, fakat bu konuda da kendisinden bir fayda görememişlerdir.

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ OSMANLI MADEN İMTİYAZLARI (1878-1899)

ERTAN GÖKMEN[†]

Giriş

XIX. yüzyılın ikinci yarısı, Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlerle yapmış olduğu ticarî anlaşmalardan dolayı, yabancı yatırımların arttığı bir dönem olmuştur. Yabancı yatırımlar daha çok demiryolu, liman, fenerler, kamu hizmeti alanlarında yoğunlaşmıştır¹. Madencilik de yapılan bu yatırımlardan nasibini almıştır. Belirtilen dönemde, Osmanlı madenleriyle bu madenlere yapılan yatırımların durumu ile ilgili yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Ancak, XIX. yüzyıl ortalarında Osmanlı maden yatakları ile XX. yüzyıl başlarında Osmanlı madenlerinin işletilmesinde yerli ve yabancı payların konu alan çalışmalar bu konuda az çok fikir vermektedir².

Çalışmamıza konu olan, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Evrakı içerisinde Orman, Maden ve Ziraat Nezâreti'nce kaleme alınan bir defter³, XIX yüzyılın son çeyreğinde, Osmanlı madenlerinin durumuna ilişkin değerli bilgiler vermektedir. Defterde, II. Abdülhamit'in tahta çıktığı 1878 yılından 1899 yılına kadarki yirmi bir yıllık sürede imtiyaza verilen ma-

[†] Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ A. Gündüz Ökçün, "XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Maden Üretiminde Türk, Azınlık ve Yabancı Payları", *İktisat Tarihi Notları*, Ankara, 1997, s. 111-112.

² Fahrettin Tızlak, "XIX. Yüzyılın Ortalarında Osmanlı Maden Yatakları", *Bellekten*, 1996, c. XII, S. 229, s. 703-719; Ökçün, a.g.m., s. 105-187.

³ BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56. Orman, Maden ve Ziraat Nezâreti tarafından 27 Temmuz 1316-9 Ağustos 1900 yılında 10 sayfa halinde düzenlenen bu defterin başında "Cülûs-ı Ma'deret Me'nûs Hazret-i Hilâfet-penâhiden Şimdiye Kadar Bâ-Fermân-ı Âli İhâle Kılınmış Olan Ma'âdinin Defteridir" yazılıdır. Defterde ihale edilmiş olan 133 maden imtiyazı bulunmaktadır. Zikredilen maden imtiyazları vilayetlere göre düzenlenmiştir. İmtiyaz tarihlerinde kronolojik bir sıra mevcut değildir. Harita metot defteri büyüklüğündeki defterin sayfaları on beş sütuna bölünmüştür. Bu sütunlarda madenin bulunduğu vilayet, sancak, kaza, köy ve mevkî; madenin cinsi; ilk sâhib-i imtiyâzın ismi, tâbiyeti; müddet-i imtiyâziye; imtiyâz Fermân-ı Âlisinin tarihi; sâhib-i imtiyâz-ı lâhikân ismi, tâbiyeti; sâhib-i imtiyâz olan şirketin ismi, tâbiyeti, şirketin sermayesi, idâre meclisi a'zalarının ismi ve tâbiyeti belirtilmiştir.

denlerin bulunduğu vilayet, sancak, kaza ve köylere, madenlerin türlerine, hangi ülke vatandaşlarına kaç tarihinde imtiyaz verildiğine ve madenlerin sonradan devredildiği kişilerin kimliklerine dâir bilgiler bulunmaktadır. Aşağıda, bu deftere dayalı olarak değişik başlıklar altında verilecek bilgilerin daha iyi anlaşılabilmesi için, kısaca Osmanlı'da madenlerin hukukî durumu ile işletme biçimlerine ve 1869 ve 1887 tarihinde yayımlanan maden nizamnamelerinde madenlerin tâbi olduğu hukukî esaslara değinmekte yarar bulunmaktadır.

A-Osmanlı Devleti'nde Madenlerin Hukukî Durumu ve İşletme Biçimleri

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da ve Anadolu'daki topraklarında zengin maden yatakları bulunuyordu. Devletin önemli gelir kaynaklarından birini oluşturan madenlerin işletilmesine erken dönemlerden itibaren başlanmıştır. Nitekim, Sırbistan ve Bosna'daki madenler I. Murat döneminde ele geçirilmiş ve Fatih Sultan Mehmet döneminde de bu madenlerin kontrol edilmesi için büyük çaba sarf edilmiştir. Osmanlılar, Balkan topraklarındaki madenlerin mevcut üretim metotlarında ve tekniklerinde çok fazla değişiklik yapmayarak⁴, Fatih ve II. Beyazid devrinde madenlerin idaresi ve işletilmesine yönelik yeni kanunnâmeler çıkarmışlardır⁵.

Şer'î hukuk hükümlerine göre, madenlerin bulunduğu arazi dört kısma ayrılmaktadır. Birincisi, herkesin istifade edebileceği metrûk arazidir ki, buradaki madenin beşte biri devlete geri kalanı bulana aittir. İkincisi, mirî arazi olup, burada bulunan madenin tamamı devletindir. Devlet bu madeni ya kendisi işletir veya işlettirir. Üçüncüsü, şahıslara ait mülk arazidir. Burada bulunan madenin beşte biri devlete, geri kalanı mülk sahibine aittir. Dördüncüsü vakıf arazisi olup, burada bulunan madenin de yine beşte biri devlete geri kalanı vakfa bırakılmaktadır⁶.

⁴ Halil İnalçık, "The Ottoman State: Economy and Society (1300-1600)", *An Economic and Social History of Ottoman Empire (1300-1914)*, (Ed. Halil İnalçık, Donald Quataert), Cambridge University Press, Cambridge, 1994, s. 58-59.

⁵ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kânunları ve Hukukî Tahlilleri I. Kitap Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunları, Fey Vakfı*, İstanbul, 1990, s. 158. Bu maden kânunnâmelerinden bazıları şunlardır: 1488 tarihli Zaplanina ve Plana Maden Kânunnamesi (1488), Novobrd Maden Kânunnamesi (1494), Trepcë Maden Kânunnamesi (1488), Yanova Maden Kânunnamesi (1488), Aynı Şahıs II. Kitap, s. 361-363, 545-551, 564-568, 576-578; Rudnik ve Cernic Madeni Kânunu (1516), Aynı Şahıs, III. Kitap, s. 446; İzvornik Sancağı ve Srebrnice-Sas Madenleri Kânunnamesi (1548), aynı Şahıs V. Kitap, s. 295-298.

⁶ Akgündüz, a.g.e., I. Kitap, s. 157-158.

1858 tarihli arazi kanunnamesinde, madenlere yönelik bazı düzenlemeler yapılmış ve şu hükümlere yer verilmiştir. Mîrî arazi ile tahsisat türünden vakıf arazilerinde bulunan madenler devlete aittir. Araziyi ekinde bulunduranın madene sahip olma ve madenden hisse alma hakkı yoktur; ancak ekim dikim yapamamaktan ve araziyi kullanamamaktan kaynaklanan zararın karşılığı kendisine ödenmektedir. Metruk ve mevat arazide bulunan madenin beşte biri devlete geri kalanı bulana aittir. Vakıf arazilerinde (Evkâf-ı sahiha) madenin tamamı vakfa, köy ve kasaba içindeki mülk arazilerde çıkan madenin hepsi sahibine aittir. Öşür ve haraç alınan arazideki maden işlenmeye değer ise beşte biri devlete kalanı arazi sahibine, işlenmeye değmez ise tamamı arazi sahibine aittir⁷.

Yukarıda verilen bilgiler, 1858 tarihinden sonra devletin madenler üzerindeki etkinliğinin biraz azaldığını gösterse de, devletin madenler üzerindeki kontrolünün ve egemenliğinin halen devam ettiğini göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nde madenlerin üretimi için farklı işletme biçimleri uygulanıyordu. Madenler, doğrudan devlet eliyle işletilebildiği gibi, devlet yardımı ve nezâreti altındaki madenciler tarafından (emaneten) veya belirli bir süre ile iltizama verilmek suretiyle işletilebiliyordu⁸. Bu işletme biçimlerinden emanet usulü, XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar en yaygın olarak kullanılanıydı⁹. Bir diğer işletme biçimi olan ihâle sistemi, XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren yaygınlık kazanmış ve daha sonraki yüzyıllarda varlığını devam ettirmiştir. Bu usulde devlete ait topraklar şirketlere veya kişilere maden çıkartmaları ve işletmeleri için uzun süreli olarak imtiyazla kiraya veriliyordu¹⁰. XIX. yüzyıl boyunca sıkça uygulanan bu sistemde, devlette özel işletmeci veya şirket arasında belirli şartları taşıyan bir anlaşma yapılmaktadır¹¹. Bu dönemde şirketler ile özel girişimcilerin maden

⁷ Ahmet Kartalkanat, "Osmanlılarda Madencilikle İlgili Yasal Düzenlemeler ve Madencilik Politikası", *Jeoloji Mühendisliği*, S. 36, Mayıs-1990, s. 67.

⁸ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Maden İşletme Hukuku", *AÜDTÜCFD*, c. 2, S. 1, 1943, s.122; Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yapısı*, Ankara, 1985, s. 299-300.

⁹ Fahrettin Tızlak, "Osmanlı Devleti'nde Madencilik", *Osmanlı Ans.*, c. 3, (Ed. Kemal Çiçek-Cem Oğuz), Ankara, 1999, s. 313.

¹⁰ Altınbay, *a.g.m.*, s. 793; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, Ankara, 1988, s. 246.

¹¹ Quataert, Donald, "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Madencilik", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 914.

işletilmesinde sıkça yer almasının sebebi, devletin ekonomisinin iyi ol-
mayışına paralel olarak, devletin madenlerin işletilmesi için yeterli sermayeyi
ayırnamaması ve madenin işletilmesinde kâr-zarar unsurunun hesaba katılmış
olmasıdır¹². Devlet, işletemediği atıl durumdaki pek çok madeni yerli veya
yabancı devlet tebaasından kişi veya şirketlere ihale etmiştir¹³.

B- 1869 ve 1887 Tarihli Maden Nizamnamelerinde Madenlerle İlgili Önemli Hükümler

Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla birlikte Osmanlı Devleti'nin idarî, askeri
ve mali yapısında yenilikler yapılmış ve bu yenilikleri hayata geçirmek için
birçok kanun çıkarılmıştır¹⁴. Tanzimat'la birlikte madencilik alanında da
bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu hususta yapılan çalışmalardan ilki, 1842
yılında Ma'âdin-i Hümâyûn Meclisi'nin kurulmasıdır. Meclisin kurul-
masındaki amaç, madenlerin en iyi biçimde işletilmesini sağlayacak teknik ve
hukukî esasların tespit edilip padişaha sunulmasıydı¹⁵. Gerek bu meclisin,
gerekse Meclis-i Âli-i Tanzimat'ın gayretleri ile 1861 tarihinde ilk maden ni-
zamnâmesi çıkarılmıştır. Bu tarihten sonra ihtiyaçlara göre yeni nizamna-
meler çıkarılmış ve eskileri yürürlükten kaldırılmıştır¹⁶.

Çalışmamızda ele aldığımız II. Abdülhamit dönemine ait maden imti-
yazlarının 1878-1899 yılları arasında verilmiş olması, imtiyazların farklı tarih-
lerde yayınlanan maden nizamnameleri hükümlerine göre verildiğini
göstermektedir. Maden nizamnamelerinin ilki 1861'de, ikincisi 1869'da,
üçüncüsü 1887'de ve sonuncusu 1906 tarihinde yayınlandığına göre, belirti-
len dönemde verilen maden imtiyazları, 1869 ve 1887 tarihinde yayınlanan
nizamname hükümlerine göre verilmiş olmalıdır. 1869 ve 1887 tarihli ma-
den nizamnamelerindeki madenlerle ilgili önemli hükümlerin bilinmesi,
Abdülhamit döneminde verilen imtiyazların hangi şartlara göre verildiğini
gösterecektir. Aşağıda, bu iki nizamnameye göre, madenlerin çeşitleri,

¹² Tızlak, "XIX. Yüzyılın Ortalarında...", s. 716.

¹³ Tızlak, "XIX. Yüzyılın Ortalarında...", s. 706.

¹⁴ Bu kanunlardan bazıları şunlardır: İlki 1840'ta diğerleri 1851 ve 1858'de çıkarılan Ceza
Kanunu, 1858 Tarihli Arazi Kanunu, 1879 Tarihli Ceza Yargılama Kanunu, 1875 Tarihli Avu-
katlık Kanunu. Bkz. Gülnihal Bozkurt "Tanzimat ve Hukuk", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Ulus-
lararası Şempozyumu*", 31 Ekim-3 Kasım 1989, Ankara, 1994, s. 273-275.

¹⁵ Fahrettin Tızlak, "Osmanlı Maden İşletmeciliğinde Kanunnameden Nizamnameye
Geçiş ve 1861 Tarihli Maden Nizamnamesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, s. 98, Ekim 1995, s. 78

¹⁶ A.g.m., s. 81; Ayrıca vilayetlerden verilecek arama ruhsatnameleri ile ilgili 15 Haziran
1875 tarihli nizamname için bkz. B.O.A., Meclis-i Tanzimat Defteri, No:5, s. 8-11.

çıkarma ve işletme koşulları, imtiyaz sahiplerinin ödeyeceği vergiler ve imtiyaz sahiplerinin yükümlülükleri ile ilgili bazı bilgiler verilmiştir.

1-Genel Hükümler

Madenler üç kısma ayrılır: Asli madenler, sathî madenler ve ocaklar¹⁷. Madenlerin çıkarılması ve işletilmesi için padişah izni gereklidir¹⁸. Osmanlı vatandaşları veyahut Osmanlı Devleti'nin emlak sahibi olma ile ilgili, 1867 yılında çıkardığı kanunu kabul eden yabancı devlet vatandaşları, Osmanlı Devleti'nin mevcut kanunlarına ve gelecekte çıkaracağı kanunlara uymayı kabul etmeleri halinde maden imtiyazı alabileceklerdir¹⁹. Maden işletmek için izin isteyen kişi veya şirket mensupları, madenin bağlı olduğu vilayete²⁰ dilekçe ile müracaat etmeli ve bu dilekçeye 1/5000 ölçekli üç harita eklemelidirler²¹. Dilekçe deftere kaydedildikten ve madenin işletilmesine bir engel olmadığı anlaşıldıktan sonra masrafları dilekçe sahibine ait olmak üzere, gazetelerle²² "*filan mahaldeki madenin şu kadar süre ile ihâle edileceği*" vilayetin ve madenin bulunduğu şehir ve kasabalarda ve dilekçe sahibinin istediği yerlerde iki ay süre ile ilan edilir²³. İlandan sonra valilik tarafından dilekçe ve ekleri Maden İdaresi'ne gönderilir. Evraklar idare bünyesindeki Fen Odası'nda teknik olarak incelenir, eksikleri tamamlanır ve padişah fermanına ek olarak verilecek şartname ile ilgili bir rapor hazırlanır. İşletme izninin altı ayda verilebilmesi için işlemler hızlandırılır²⁴. Bir maden için işletme imtiyazının verilebilmesi için, gerekli şartları içeren mazbata, şartname, mukavelename Maden İdaresi'nce hazırlanarak, bağlı olduğu bakanlık tarafından Bâb-ı Âli'ye gönderilir ve burada Şûrâ-yı Devletçe de incelenip tasdik edildikten sonra padişaha sunulur ve verilecek emirle imtiyaza ilişkin ferman verilir²⁵. Maden işletenler madende bir eczane ile diploma

¹⁷ Maâdin Nizamnamesi, 1285/1869, *Düstür* I. Tertip, Matbaa-yı Âmire, 1288, s. 1; Maâdin Nizamnamesi, 1304/ 1887, *Düstür*, I. Tertip, Cilt 5, (14.Ra.1301-26.B.1305). Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1937, s. 887.

¹⁸ 1869, mad. 6; 1887, mad. 4.

¹⁹ 1869, mad. 27; 1887, mad. 23.

²⁰ 1887 tarihli nizamnamenin 26. maddesinde müracaatın Maden İdaresi'ne yapılacağı belirtilmektedir.

²¹ 1869, mad. 24-25; 1887, mad. 26-27.

²² 1887 tarihli nizamnamenin 29. maddesinde İstanbul'da basılan Türkçe ve Fransızca gazetelerle vilayet gazetesinde bu ilanın yapılacağı belirtilmektedir.

²³ 1869, mad. 27; 1887, mad. 29.

²⁴ 1869, mad.29, 1887, mad. 31.

²⁵ 1869, mad.32; 1887, mad. 33.

doktor bulundurmak mecburiyetindedirler²⁶. İşletilmekte olan bir madenin herhangi bir parçası Maden İdaresi'ne haber verilmeksizin terk edilemez. Eğer zorunlu sebeplerden dolayı terk edilmek zorunda kalırsa, durum altı ay önceden Maden İdaresi'ne bildirilmelidir²⁷. Maden işleten kişiler her sene mart ayı içinde, geçen yıla ait üretimin miktarını ve durumunu belirten kapsamlı iki defterden birini valiye diğerini Maden İdaresi'ne vermeye mecburdurlar²⁸.

2-İmtiyaz Sahiplerinin Ödemesi Gereken Vergiler

Maden nizamnamelerinde maden işleten kişilerden alınacak vergilerle yükümlüklerini yerine getirmeyen imtiyaz sahiplerinden alınacak parasal cezalar hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın hacmini genişletmemek için, aşağıda sadece imtiyaz sahiplerinin ödeyecekleri vergilere ilişkin bilgiler verilmiştir.

Maden imtiyazı için fermân-ı âli çıktığında, bir defaya mahsus olmak üzere, madenin derecesine ve önemine göre, elli Osmanlı altunından iki yüz Osmanlı altunına kadar ferman harcı alınır²⁹. Maden işletenler iki tür vergi verirler. Bunlardan biri, dönüm başına her yıl alınan beş paralık resin-i mukarrer, diğeri de rüsûm-ı nisbiyedir. Rüsûm-ı nisbiye, madenin yıllık üretiminden masraflar çıkarılmadan %1'i ve %5'i geçmemek üzere alınır. Lüle taşı ve zımpara madenleri bunların dışında olup, bu madenlerin vergileri Maden İdaresi tarafından belirlenir³⁰. Maden İdaresi vergileri aynı ve nakdî almakta serbesttir³¹. Madeni işletenlere vergi ve cezaları ödemesi için valilik tarafından iki ay süre verilir. Bu süre içinde ödemediği takdirde, madendeki taşınır malları mahkemece zapt edilerek satılır ve vergi ve cezalarını tahsili yoluna gidilir³².

²⁶ 1869, mad. 66; 1887, mad. 70.

²⁷ 1869, mad. 68, 1887, mad. 72-73.

²⁸ 1869, mad. 42; 1887, mad. 86.

²⁹ 1869, mad. 38; 1887, mad. 40.

³⁰ 1887 Tarihli nizamnamenin 43. maddesinde zımpara, krom, boratlı maddeler, lüle taşı, sıcak ve soğuk sıvı madenler, petrol, zift ve nefit gibi damar halinde bulunmayıp yığın halinde bulunan madenlerin vergisinin %10'dan %20'ye kadar alınabileceği belirtilmektedir.

³¹ 1869, mad. 41; 1887, mad. 41-43.

³² 1887, mad. 50.

C - İmtiyaza Verilen Madenlerin Türleri ve Madenlerin Çıkarıldıkları Yerler

II. Abdülhamit'in (1876-1909) iktidarı döneminde, 1878 yılından 1899 yılına kadarki yirmi bir yıllık sürede işletilmek üzere imtiyaza verilen madenleri gösteren defterdeki³³ bilgiler, madenin türüne ve imtiyaz tarihine göre verilmeyip, vilayetlere göre verilmiştir. Vilayet esaslı verilen bu bilgilerden, her bir madenin nerelerde çıkarıldığını toplu olarak görebilmek mümkün değildir. Bu sebepten, defterdeki düzenleme bir kenara bırakılarak, aynı madenin çıkarıldığı yerleri toplu olarak görebilmek için aşağıya bir tablo verilmiştir. Bu tabloyu vermeden önce, defterdeki bilgilere dayanarak, imtiyaza verilen maden türlerinin neler olduğunu belirtelim. Bu maden türleri içerisinde simli kurşun, simli kurşun ve çinko, antimon, manganez, kömür, ziftli kömür, maden kömürü, kömür ve linyit, krom, zımpara, cıva, bakır, petrol gazı, bakır ile karışık simli kurşun, kurşun ve antimon, maden suyu, cüruf, demir ve bakırla karışık simli kurşun, borasit, çinko, simli kurşun bakır ve antimon, arsenik, kurşun, kurşun ile karışık çinko yer almaktadır. Görüldüğü üzere, bazı madenler müstakil, bazıları ise diğer madenlerle karışık halde bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda, sadece madenlerin çıkarıldıkları yerler vilayet, sancak, kaza olarak belirtilmeyip köy/mevki olarak da belirtilmiştir.

³³ Yukarıda künyesi verilmiştir.

Tablo - 1: Madenlerin Çıkarıldıkları Yerler³⁴

Madenin Çıkarıldığı							
Vilayet	Sancak	Kaza	Köy/Mevki	Vilayet	Sancak	Kaza	Köy/Mevki
Krom							
Aydın	Menteşe	Köyceğiz	Çeçer	Hüdaven- digâr	Karesi	Harmançık	Kozluca
Aydın	Menteşe	"	Nif ve Karaca	Hüdaven- digâr	Kütahya	Emed	Emed
Aydın	Menteşe	"	Aynalıca	Selanik	Drama	Kesendire	Serikorfu? ve Puluriz
Aydın	Menteşe	"	Çayhisar	Selanik	Drama	Kesendire	Serikorfu? ve Puluriz
Aydın	Menteşe	Mekri	İplikçi Dağı	Selanik	Drama	Vodina	Serabini
Aydın	Menteşe	Köyceğiz	Gürlek ve Tahta Kerte	Kosova	Üsküp	Komanova	Loban
Aydın	Menteşe	Mekri	Kemikli Kızları	Kosova	Üsküp	Komanova	Kuçukova
Aydın	Menteşe	Köyceğiz	Toparlar	Kosova	Prizren	Kalkandelen	Radosa
Aydın	Menteşe	Köyceğiz	Haniid Köy	Kosova	Prishtina	-	Velberişen- ce?
Ankara	-	Mihalıççık	Kavak	Manastır	Serfice	Kozana	Eskaliçe
Hüdaven- digâr	Bursa	İnegöl	Karlı Yer	Manastır	Serfice	Kozana	Vidolako
Hüdaven- digâr	Bursa	İnegöl	Koz Sakar	Konya	Teke	Alâiye	Manavgat
Hüdâ- vendigar	Bursa	Harmançık	Nusretler	Konya	Teke	Alâiye	Finike
Hüdaven- digâr	Bursa	Harmançık	Küplü Dağı				
Simli Kurşun							
Aydın	İzmir	İzmir ve Urla	Ilıca Dere	Hüdaven- digâr	Biga	Lapseki	Damlalı
Sivas	Karahisar-ı Şarki	Suşehri	Gümüş Beli	Selanik	Selanik	Demirhisar	Pizova
Trabzon	Gümüş- hane	Gümüşhane	Gümüşhane	Selanik	Selanik	Demirhisar	Bal? Oğulları
Trabzon	Trabzon	Giresun	Ada	Selanik	Selanik	Kelkiç	Poyraz
Ankara	-	Keskin	Diuek?	Selanik	Siroz	Zilue	Gelebüşic

³⁴ Bu tablo BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56 numaralı defterdeki bilgilere dayanılarak oluşturulmuştur. Defterde yer ve mevki isimlerinin okunmasında yardımını gördüğüm meslektaşım Yrd. Doç. Dr. Mehmet Günay'a teşekkürü borç bilirim.

Hüda- vendigâr	Bursa	Kirmastı	Sevinlik	Selanik	Selanik	Gögili	İzovor Çiftliği Arazisi
Hüda- vendigâr	Karesi	Edremit	Kızıl Keçili	Selanik	Selanik	Gögili	Kabak
Hüda- vendigâr	Karesi	Edremit	Gümüşler	Kosova	Üsküp	Kratova	-
Aydın	İzmir	Seydiköy	Çarab Dağı	Hüdaven- digâr	İzmit	Kandıra	Karacasu
Aydın	İzmir	Seydiköy	Kömür Dere				
Manganez							
Aydın	İzmir	Tire	Mercan Oğlu Arazisi	Selanik	Drama	Kesendire	Varvara
Aydın	Menteşe	Mekri	Karaca ve Kara oluk	Selanik	Drama	Kesendire	Varvara
Trabzon	Trabzon	Giresun	Pir Aziz Apdal Su	Selanik	Drama	Kesendire	Lımcazde
Trabzon	Trabzon	Sürmene	Perçekçi?	Selanik	Drama	Kesendire	Kazgançı ve Havzuru?
Hüdaven- digâr	Karesi	Balya	Patlak	Selanik	Selanik	Gögili	Nodloşu
Hüdaven- digâr	İzmit	Akhisar	Akçay				
Bakır							
Adana	Adana	Farıncı?	Açmak Dağı	Kastamonu	Kastamonu	İnebolu	Bakır Kire Kalabak
Trabzon	Trabzon	Görece	Akköy	Kastamonu	Karesi	Edremit	Kalabak
Trabzon	Trabzon	Görece	Simli Toğraca	Hüdaven- digâr	Biga	Lapseki	Bacılar De- rin Dere
Trabzon	Trabzon	Tirebolu	Kızıl Kaya ve Süre	Edirne	Gümülcine	-	Yarınlı
Trabzon	Trabzon	Tirebolu	Ağalık	Edirne	-	İskeçe	Mu'tallar
Zımpara							
Aydın	İzmir	Tire	Mercan Oğlu Arazisi	Aydın	İzmir	Kuşadası	İslâm Çaltı ve Tarha
Aydın	İzmir	Seferihisar	Haç Numan El. Arazisi	Aydın	Menteşe	Bozüyük	Bozüyük
Aydın	Sarıhan	Akhisar	Karadağ	Aydın	Menteşe	Buldan	Günay
Aydın	Aydın	Nazilli	Kekperç?	Aydın	Menteşe	Buldan	Tirebolu
Aydın	İzmir	Kuşadası	Ayasuluğ Va- rilyan? Çiftliği	Aydın	Aydın	Söke	Hüseyar Hamur Çiftliği

Simli Kurşun Bakır ve Antimon							
Hüdaven- digâr	Biga	Lapseki	Serçiler	Selanik	Selanik	Kesendire	Kazgancı Horode
Selanik	Selanik	Demirhisar	Râbat Fetali?	Selanik	Selanik	Kesendire	Linceazde
Selanik	Selanik	Kesendire	İzoder	Selanik	Drama		Gözecek
Selanik	Selanik	Kesendire	Kazgancı Ho- rode	Selanik	Drama		Sinan
Antimon							
Aydın	İzmir	Ödemiş	Cinili Kaya	Hüdaven- digâr	Karesi	Bahkesir	Demirkapı
Hüda- vendigâr	Karesi	Edremit	Kızıl Çam	Edirne	Günülcine		....?
Hüdaven- digâr	Hüda- vendigâr	İvrindi	Yenice-i Kebir	Selanik	Drama	Tikveş	Düşden
Hüdayra- digâr	Karesi	İnegöl	Susuz Yayla				
Borasil							
Hüdaven- digâr	Karesi	Fart	Su Sığırığı	Hüdaven- digâr	Karesi	Fart	Sultan Çayırı
Hüdaven- digâr	Karesi	Fart	Su Sığırığı	Hüdaven- digâr	Karesi	Fart	Sultan Çayırı
Hüdaven- digâr	Karesi	Fart	Sultan Çayırı	Hüdaven- digâr	Karesi	Bahkesir	Sultan Çayırı
Maden Suyu							
Trabzon	Trabzon	Sürmene	Şane Youre	Trabzon	Trabzon	Torul	-
Trabzon	Trabzon	Torul	-	Hüdaven- digâr	Bursa	İnegöl	Cinili
Trabzon	Trabzon	Torul	-				
Kömür ve Linyit							
Aydın	Saruhan	Soma	Soma	Hüdaven- digâr	Karesi	Edremit	Mancılık
Aydın	Menteşe	Milas	Ala Kilise	Edirne	Gelibolu	Sarköy	Palatımız?
Hüdaven- digâr	Karesi	Bandırma	Bayramic				
Kömür							
Aydın	Aydın	Söke	Yarlık Kaya				
Ziftli Kömür							
Diğirbakı	Malatya	Cizre	Herbol				
Maden Kömürü							
Kastamonu	Bolu	Bartın	Tekke Önü	Kastamonu	Kastamonu	Amasra	Kalaycı
Kastamonu	Kasta- monu	Cide	Aydos	Kastamonu	Kastamonu	Amasra	Kalaycı

Kurşun							
Hüdavendigar	Biga	Lapscki	Baletlar Derin Dere	Hüdavendigar	Biga	Lapscki	Pazar Köyü
Bakır ile Karışık Simli Kurşun							
Trabzon	Trabzon	Ordu	Yakacak	Trabzon	Trabzon	Görece	Sade Küre
Kurşun ve Antimon							
Trabzon	Trabzon	Giresun	Vituncuk?				
Bakır ve Simli Kurşun Madeni							
Trabzon	Trabzon	Görece	Kara Burun ve Jozan	Hüdavendigar	Karesi	Edrenit	Sofular
Trabzon	Trabzon	Tirebolu	Kesban?	Hüdavendigar	Karesi	Edrenit	Bahiri
Demir, Bakır ve Simli Kurşun							
Hüdavendigar	Karesi	Edrenit	Ala Kifise				
Cıva							
Aydın	İzmir	Ödemiş	Balyanbolu				
Petrol Gazı							
Halep	Halep	İskenderun	Çengün Köyü				
Cüruf							
Kastamonu	Kastamonu	İnebolu	Bakır Küre				
Çinko							
Hüdavendigar	Karesi	Yenişehir	Barçın				
Arsenik							
Selanik	Drama	Tikveş	Düşden				
Kurşun ile Karışık Çinko							
Cezair-i Bahri-i Sefid	Sakız	Sakız	...?				

Tablodaki bilgiler, imtiyaza verilen madenlerden bir kısmının sadece bazı vilayetlerde çıkarıldığını göstermektedir. İmtiyaza verilen on zımpara madenin tamamı Aydın vilayetine bağlı sancak ve kazalarda, altı borasit madenin hepsi Hüdavendigar vilayeti Karesi sancağı Fart kazasında, dört maden suyundan üçü Trabzon vilayeti Sürmene ve Torul kazalarında, biri de Hüdavendigar vilayetine bağlı Bursa sancağı İnegöl kazasında, bir adet ziftli kömür madeni Diyarbakır vilayeti Malatya sancağı Cizre kazasında, dört ma-

den kömürü ocağından üçü Kastamonu vilayetine bağlı Cide ve Amasra kazasında, cıva madeni Aydın vilayeti İzmir sancağı Ödemiş kazasında, petrol gazı Halep vilayeti İskenderun kazasında çıkarılmaktadır.

Madenler içerisinde çinko, demir, bakır ve antimon gibi madenleri yukarıda çıkarıldıkları yerlerle sınırlı tutmak doğru değildir. Çünkü, bu madenler pek çok yerde simli kurşun ile birlikte çıkarıldığından, bu yerleri de zikredilen madenlerin çıkarıldıkları yerler olarak kabul etmek gerekir.

D - Maden İşletme İmtiyazı Alan Ülkeler

1869 ve 1887 tarihli maden nizamnamesinin şartlarını yerine getirmeyi taahhüt eden yerli ve yabancı pek çok kişi tek başına veya ortaklık kurarak maden işletme imtiyazı almıştır. Osmanlı madenlerini işletmek için imtiyaz alan bu kişiler içerisinde İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan, Yunan, Amerikan, Avusturya-Macaristan, Rus ve Karadağ vatandaşları yer almaktadır.

1869 tarihli maden nizamnamesinin yedinci maddesine göre, bir maden imtiyazı, diğer mallar ve eşyalar gibi miras bırakılabilmekte, satılabilmekte ve taksim edilerek başkalarına devredilebilmektedir. Ancak, belirtilen bu işlemlerin devletin bilgisi dahilinde ve resmî senet ile yapılması gerekmektedir. Çalışmamıza kaynaklık eden maden imtiyazı defterindeki³⁵ bilgilerden, imtiyaza verilen bazı madenlerin daha sonra başka şahıslara devredildiği görülmektedir. Defterde, madenlerin ilk ve sonraki sahipleri, "*ilk sâhib-i imtiyazın ismi*" ve "*sâhib-i imtiyaz-ı lâhikın ismi*" başlıklı iki sütunda belirtilmiştir..

Aşağıdaki tabloda, maden işletme imtiyazı alan ülke vatandaşlarının tek başlarına veya bir başka ülke vatandaşları ile birlikte aldıkları maden imtiyazlarının sayılarına ilişkin bilgiler verilmiştir. Maden imtiyazlarından bir kısmı bir süre sonra el değiştirmiştir. Bu değişikliği göstermek için de tablo, ilk ve sonraki imtiyaz sahipleri şeklinde iki ana sütuna bölünmüştür. Tablodaki ilk sütunda, ilk imtiyaz sahiplerinin, ikinci sütunda ise sonraki imtiyaz sahiplerinin ülkelere göre sayıları verilmiştir.

³⁵ BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56.

Tablo - 2: Devletlerin Müstakil ve Ortaklaşa Aldıkları Maden İmtiyazı Sayısı³⁶

İlk İmtiyaz Sahibinin Ülkesine Göre				Sonraki İmtiyaz Sahibinin Ülkesine Göre			
Devlet Adı	Müstakil	Ortaklaşa	Toplam	Devlet Adı	Müstakil	Ortaklaşa	Toplam
Devlet-i Aliyye	70 (%53)	16	86	Devlet-i Aliyye	53 (%40)	19	72
İngiltere	17 (%13)	13	30	İngiltere	26 (%20)	13	39
Fransa	10 (%8)	2	12	Fransa	10 (%8)	1	11
Almanya	9 (%7)	1	10	Almanya	7 (%5)	-	7
İtalya	1 (%0,7)	4	5	İtalya	3 (%2)	5	8
Yunanistan	4 (%3)	5	9	Yunanistan	2 (%1,5)	5	7
Amerika	-	1	1	Amerika	2 (%1,5)	1	3
Avusturya-Macaristan	1 (%0,7)	1	2	Avusturya-Macaristan	2 (%1,5)	-	2
Karadağ	-	1	1	Karadağ	-	1	1
				Rusya	-	1	1
Toplam	112	44	156	Toplam	105	46	151

Defterde, imtiyaza verilen madenlerin sayısının yüz otuz üç olduğu görülmektedir. Tablonun ilk sütununda, herhangi bir devlet vatandaşının tek başına aldığı maden imtiyazı sayısı 112 iken, ortaklaşa aldığı imtiyaz sayısı ise 44'tür. Bu iki rakam toplandığında elde edilecek sayının 133 olması gerekirken, imtiyaz sayısının 156 olduğu görülmektedir. Aradaki 23 sayılık fark, bazı ülke vatandaşlarının ikiden fazla ülke vatandaşı ile ortaklaşa maden imtiyazı almalarından kaynaklanmaktadır. İkinci sütunda görülen farklılık da aynı sebepten kaynaklanmaktadır.

Tabloda yer alan her iki sütundaki bilgiler karşılaştırıldığında, en fazla Osmanlı, ondan sonra İngiliz, Fransız ve Alman vatandaşlarının maden imtiyazı elde ettiği görülmektedir. Osmanlı vatandaşlarından bir kısmı imtiyazlarını başka ülke vatandaşlarına devretmiş olmalı ki, Osmanlı vatandaşlarının müstakil veya diğer devlet vatandaşları ile ortaklaşa aldıkları imtiyaz sayısı 86'dan 72'ye düşerken, İngilizlerinki 30'dan 39'a, İtalyanlarinki 5'ten 7'ye yükselmiştir. En az imtiyaz elde eden ülkeler, Karadağ, Rusya, Avusturya-Macaristan ve Amerika'dır. Bu devletler de müstakil olarak maden imtiyazı al-

³⁶ Bu tablo BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56 numaralı defterdeki bilgilere dayanılarak oluşturulmuştur.

manışlardır. Bu ülke vatandaşlarının aldıkları imtiyaz sayısı bir ve iki arasında değişmektedir.

Herhangi bir ülke vatandaşı, bir veya daha fazla ülke vatandaşı ile ortaklaşa maden imtiyazı alabiliyordu. Defterdeki bilgilere göre, yabancı devletler birbirleri ile veya Osmanlı vatandaşı Müslim ve gayrimüslimlerle birlikte maden imtiyazı elde etmişlerdir. İlk imtiyaz sahipleri içerisinde bu şekilde alınan maden imtiyazlarının sayısı 21, sonraki imtiyaz sahipleri içerisinde ise 30'dur. Bu sayılar, başlangıçta tek başına maden işletme imtiyazı alan bazı ülke vatandaşlarının daha sonra kendilerine ortaklar edindiklerini göstermektedir. Aşağıdaki tabloda, ilk ve sonraki imtiyaz sahiplerine göre, ülkelerin ortaklaşa aldıkları maden imtiyazları sayısı verilmiştir.

Tablo - 3: Ortaklaşa Maden İşleten Ülkeler ve Aldıkları İmtiyaz Sayıları³⁷

İlk İmtiyaz Sahiplerine Göre			Sonraki İmtiyaz Sahiplerine Göre		
Ülkeler	İmtiyaz Sayısı	Toplam İmtiyaz Sayısına Oranı	Ülkeler	İmtiyaz Sayısı	Toplam İmtiyaz Sayısına Oranı
Devlet-i Aliyye-İngiltere	8	%6	Devlet-i Aliyye-İngiltere	9	%6,7
Devlet-i Aliyye-İtalya	3	%2,2	Devlet-i Aliyye-İtalya	2	%1,5
Amerika-İngiltere	2	%1,5	Amerika-İngiltere	1	%0,75
Devlet-i Aliyye-Yunanistan-İtalya	3	%2,2	Devlet-i Aliyye-Yunanistan-İtalyan	1	%0,75
Devlet-i Aliyye-Yunanistan	1	%0,75	Devlet-i Aliyye-Yunanistan	1	%0,75
Devlet-i Aliyye-Karadağ	1	%0,75	Devlet-i Aliyye-Karadağ	1	%0,75
Fransa-Yunanistan	1	%0,75	Devlet-i Aliyye-Fransa	1	%0,75
İngiltere-Almanya	1	%0,75	Yunanistan-İngiltere	1	%0,75
Avusturya-Fransa	1	%0,7	Devlet-i Aliyye-Rusya-İtalya	1	%75
			Devlet-i Aliyye-Yunanistan-İngiltere	2	%1,5
Toplam	21	%15,7	Toplam	30	%23

Tablodaki bilgiler, Osmanlı Devleti vatandaşlarının İngiliz, İtalyan, Yunan, Karadağ, Fransız ve Rus vatandaşları ile ortaklıklar kurduğunu

³⁷ Bu tablo, BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56 numaralı defterdeki bilgilere dayanılarak oluşturulmuştur.

göstermektedir. Ortaklıklar sadece iki devlet ile sınırlı kalmayıp, bazen üçe çıkmıştır. Mesela, ilk imtiyaz sahipleri içerisinde sadece Osmanlı-Yunan-İtalyan vatandaşları ortaklaşa üç maden imtiyazı almıştır. Oysa sonraki imtiyaz sahipleri içerisinde Devlet-i Aliyye-Yunan-İtalyan, Devlet-i Aliyye-Rus-İtalyan ve Devlet-i Aliyye-Yunan-İngiliz vatandaşları ortaklaşa dört maden imtiyazı almışlardır.

En fazla ortaklık, Osmanlı ve İngiliz vatandaşları arasında yapılmıştır. Bu devletleri üçer imtiyazla Osmanlı Devleti-İtalyan ve Osmanlı Devleti-İtalyan-Yunan vatandaşlarının aldıkları maden imtiyazları takip etmektedir. İlk imtiyaz sahiplerine göre, Osmanlı Devleti beş, İngiltere ve Yunanistan üç, İtalya ve Fransa iki, Amerika, Karadağ, Almanya ve Avusturya birer farklı devletle ortaklık kurarak imtiyaz almışlardır. Sonraki imtiyaz sahiplerine göre ise, Osmanlı devleti sekiz, İngiltere dört, İtalya üç, Yunanistan iki, Karadağ, Fransa ve Rusya birer farklı devletle ortaklık kurarak imtiyaz elde etmişlerdir. Bu bilgiler, Osmanlı Devleti vatandaşlarının ortaklık kurduğu ülke sayısının arttığını göstermektedir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Osmanlı vatandaşı Müslim ve gayrimüslimler müstakil veya ortak olarak birbirleri ile ve yabancılarla birlikte maden imtiyazları almışlardır. Yabancılar Osmanlı vatandaşı Müslimlerle mi yoksa gayrimüslimlerle mi çok ortaklık yapmışlardır? Aşağıdaki tabloda yer alan sayısal veriler, bu soruya cevap verdiği gibi, Osmanlı vatandaşı Müslim ve gayrimüslimlerin tek başlarına ve birbirleri ile ortaklaşa elde ettikleri maden imtiyazlarının sayısına ilişkin bilgiler de vermektedir..

Tablo - 4 : Osmanlı Vatandaşı Müslim ve Gayri Müslimlerin Müstakil veya Ortaklaşa Olarak Birbirleri İle veya Yabancılarla Birlikte Elde Ettikleri Maden İmtiyazları³⁸

İlk İmtiyaz Sahiplerinin Ülkelerine Göre			Sonraki İmtiyaz Sahiplerinin Ülkelerine Göre	
	İmtiyaz Sayısı	%	İmtiyaz Sayısı	%
Müslim	36	42	32	44
Müslim-Azınlık	5	6	3	4
Müslim-Yabancı	1	1	4	6
Azınlık	29	34	18	25
Azınlık-Yabancı	15	17	15	21
Toplam	86	100	72	100

Tablodaki rakamlara göre, ilk imtiyaz sahipleri içerisinde Osmanlı vatandaşlarının yerli ve yabancılarla müstakil veya ortaklaşa aldıkları maden imtiyazı sayısı 86'dır. Sonraki imtiyaz sahipleri içerisinde ise bu sayı 72'ye düşmüştür. Bu durum, Osmanlı vatandaşlarının 14 maden imtiyazını yabancı ülke vatandaşlarına terk ettiğini göstermektedir. Nitekim, ilk imtiyaz sahipleri içerisindeki Osmanlı vatandaşı Müslimlerin sahip oldukları imtiyaz sayısı 36 iken 32'ye, Osmanlı vatandaşı gayrimüslimlerinki ise 29 iken 18'e düşmüştür. Osmanlı vatandaşı gayrimüslimlerin Müslümanlarla birlikte elde ettikleri imtiyaz sayısı, başlangıçta gayrimüslimlerin yabancılarla elde ettikleri imtiyaz sayısının 1/3'ü kadarken, daha sonra bu oran 1/5'e düşmüştür.

İlk imtiyaz sahipleri içerisinde Osmanlı vatandaşı Müslimlerin yabancılarla elde ettikleri imtiyaz sayısı bir iken, sonraki imtiyaz sahipleri içerisindeki sayısı dörde yükselmiştir. Buna karşın, ilk ve sonraki imtiyaz sahipleri içerisinde Osmanlı vatandaşı gayrimüslimlerinin yabancılarla birlikte aldıkları imtiyaz sayısı on beştir. Bu durum, yabancıların ortaklık için, Osmanlı Müslim vatandaşlarından çok gayrimüslim vatandaşları tercih ettiklerini göstermektedir.

³⁸ Bu tablo, BOA. Y. PRK. OMZ. 2/56 numaralı defterdeki bilgilere dayanılarak oluşturulmuştur.

E - Maden İmtiyazlarının Süreleri

Maden nizamnamelerinde madenlerin kaç yıllık imtiyaz süresi ile ihale edilebileceği belirtilmiştir. 1861 tarihli maden nizamnamesinin on üçüncü maddesinde³⁹ maden işletecek kişi ve şirketlere uygun süreli bir imtiyaz ile işletme izni verileceği belirtilmişken, 1869 tarihli maden nizamnamesinin yedinci⁴⁰ ve 1887 tarihli maden nizamnamesinin beşinci⁴¹ maddesinde, madenlerin doksan dokuz yıllık imtiyaz süresi ile ihale edilebileceği belirtilmiştir.

Defterde belirtilen madenlerin farklı sürelerle imtiyaza verildiği görülmektedir. Yüz otuz üç madenden yüz dördü (%78) 99 yıllığına, biri (%0,75) 75 yıllığına, on dokuzu (%14,2) 60 yıllığına, biri (%0,75) 55 yıllığına, beşi (%3,7) 50 yıllığına, ikisi (%1,5) 40 yıllığına ve biri (%0,75) 15 yıllığına imtiyaza verilmiştir. Doksan dokuz yıllığına değişik türden madenler imtiyaza verilmiştir. Bir adet petrol gazı 75 yıllığına ve iki adet maden suyundan biri 55 diğeri de 15 yıllığına imtiyaza verilmiştir. 60 yıl süreli imtiyazlardan on ikisi krom, beşi zımpara ve ikisi borasit madenine, 50 yıl süreli imtiyazlardan ikisi zımpara, ikisi borasit ve biri krom madenine, 40 yıl süreli imtiyazlardan biri cüruf ve diğeri krom madenine aittir.

Yüz otuz üç maden imtiyazından % 92'si (123 imtiyaz) doksan dokuz ve altmış yıllığına, %8'i (10 imtiyaz) yukarıda belirttiğimiz diğer sürelerle imtiyaza verilmiştir.

F- Yıllara Göre Devletlere Verilen Maden İmtiyazı Sayısı

Defterde, hangi madenin kaç tarihinde kimlere imtiyaza verildiği belirtilmiştir. Madenlerin imtiyaza verilmiş tarihlerine bakıldığında, en erken tarihli olanı 1878, en geç tarihli olanı 1898 yılına aittir. Defterde belirtilen madenler içerisinde, imtiyaza verilen ilk maden, Hüdavendigâr vilayetinin Bursa sancağına bağlı İnegöl kazasındaki iki adet krom madeni olup, bunlardan biri Yunan vatandaşı Kankıları Efendi'ye, diğeri Osmanlı vatandaşı Tanisyos Manimyan'a doksan dokuz yıllığına 13 Mart 1878 tarihinde, son maden ise Manastır vilayeti Serfice sancağı Kozana kazasındaki 1 Mayıs 1899 tarihinde altmış yıllığına Osmanlı vatandaşlarından Hasan Bey'e verilen krom madenidir. Madenlerin hangi yıllarda daha yoğun olarak imtiyaza verildiğini göstermek için aşağıdaki tabloda yıllar itibariyle ülkelere verilen maden imtiyazlarının sayısına dair bilgiler verilmiştir.

³⁹ Tızlak, "Osmanlı Maden İşletmeciliğinde...", s. 86.

⁴⁰ Maâdin Nizamnamesi, 1285/1869, Matbaa-yı Âmire, 1288.

⁴¹ Maâdin Nizamnamesi, 1304/1887, *Düstur*. I. Tertip, Cilt 5, (14.Ra.1301-26.B.1305), Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1937, s. 886-904.

Tablo - 5: Yıllar İtibariyle Verilen İmtiyaz Sayısı¹²

İmtiyaz Tarih-leri	Verilen İmtiyaz Sayısı	Ülke Vatandaşlarına Verilen İmtiyaz Sayısı
1294	4	Devlet-i Aliyye (3 adet), Yunanistan (1)
1295	10	Devlet-i Aliyye (1), Yunanistan (1), İngiltere (6), Amerika İngiltere (1), Avusturya-Macaristan (1)
1296	2	Devlet-i Aliyye (2)
1297	4	Devlet-i Aliyye-İtalya (2), İngiltere (2)
1298	2	Devlet-i Aliyye (2)
1299	2	Devlet-i Aliyye (2)
1300	3	Devlet-i Aliyye (2), Yunanistan (1)
1301	7	Almanya (7)
1302	6	Devlet-i Aliyye (1), İngiltere (4), Almanya (1)
1303	4	Devlet-i Aliyye (2), Almanya-İngiltere (1), Avusturya-Fransa (1)
1304	14	Devlet-i Aliyye (4), Devlet-i Aliyye-İngiltere (8), Devlet-i Aliyye-Yunanistan-İngiltere (2)
1305	9	Devlet-i Aliyye (7), Amerika-İngiltere (1), İtalya (1)
1306	5	Devlet-i Aliyye (4), Fransa (1)
1307	17	Devlet-i Aliyye (9), Devlet-i Aliyye-Karadağ (1), Almanya (1), Fransa (6)
1308	2	Devlet-i Aliyye (2)
1309	3	Devlet-i Aliyye (3)
1310	6	Devlet-i Aliyye (3), Devlet-i Aliyye-İtalya (1), Fransa-Yunanistan (1), Yunan (1)
1311	5	Devlet-i Aliyye (2), Devlet-i Aliyye-Yunanistan-İtalya (1), Devlet-i Aliyye-Yunanistan (1), İngiltere (1)
1312	8	Devlet-i Aliyye (7), İngiltere (1)
1313	6	Devlet-i Aliyye (3), İngiltere (3)
1314	10	Devlet-i Aliyye (10)
1315	1	Devlet-i Aliyye (1)
Tarihi Belirsiz	3	Fransa (3)
Toplam	133	

Not: Parantez içindeki rakamlar verilen imtiyaz sayısını göstermektedir.

¹² Bu tablo, BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56 numaralı defterdeki bilgilere dayanılarak oluşturulmuştur.

Tablodaki rakamlar, verilen imtiyaz sayısının yıllara göre farklılık arz ettiğini ve her yıl aynı sayıda imtiyaz verildiğini göstermektedir. Yirmi bir yılda toplam 133 maden imtiyazı verildiğine göre, yılda ortalama beş maden imtiyaz verilmiş demektir. Bazı yıllar, verilen imtiyaz sayısı bu ortalamanın iki üç katına ulaşırken bazı yıllar ise bu ortalamanın altına düşmüştür.

En fazla imtiyaz 1891 yılında verilmiş olup, on yedi imtiyazdan dokuzu Osmanlı, altısı Fransız ve birer tanesi Osmanlı-Karadağ ve Alman vatandaşlarına verilmiştir. En fazla imtiyazın verildiği 1891 yılını on dört imtiyazla 1888, onar imtiyazla 1879 ve 1898 yılları takip etmektedir. 1899 yılı bir imtiyazla en az imtiyazın verildiği yıl olmuştur. Defterde, Fransızlara verilen üç adet maden imtiyazının tarihi ise belirtilmemiştir. Yıllar itibariyle verilen maden imtiyazı sayısına bakıldığında bazı yıllar artan bazı yıllar azalan dalgalı bir seyir görülmektedir.

G - Şirketlerce İşletilen Madenler

1887 tarihli maden nizamnamesininin 26. maddesine göre, maden imtiyazları bir veya birkaç kişiye verilebileceği gibi, Osmanlı kanunlarına göre kurulmuş bir şirkete de verilebilmektedir. Defterde bazı maden imtiyazlarının şirketlere verildiği görülmektedir. İmtiyazı alan şirketlerin adları, sermaye miktarları, bu şirketlerin idare meclisinde bulunan kişilerin isimleri ve hangi ülke vatandaşı oldukları ve hangi madenlerin imtiyazlarını aldıkları defterde belirtilmiştir. Aşağıda, defterde verilen bilgiler doğrultusunda bu şirketler hakkında bilgi verilmiştir.

1 - The Borax Company Limited

The Borax Company Limited, 1887 yılında kurulmuş bir İngiliz şirkettir. Şirket, 1899 yılında aldığı bir kararla 1 Ekim 1898 tarihinden geçerli olmak üzere bütün mallarını bir İngiliz şirketi olan *The Borax Consolidated Limited'e* devretmiştir. Bu şirket, dünyadaki borasit madenlerini elinde bulundurduğundan, 1323/1907 tarihli Osmanlı Maden İstatistiklerinde "*İngiliz-Amerikan Borasit Şirketi-i İnhisariyesi*" olarak zikredilmektedir¹³.

Hüdavendigâr vilayeti, Karesi sancağı Fart kazası Su Sığırlığı (Susurluk) köyündeki iki adet borasit madeninden biri elli yıllığına 3 Temmuz 1887

¹³ Ökçün, a.g.m., s. 115.

tarihinde Avusturya ve Fransa tebaasından Garabler dö Major ve ortağına, diğeri aynı tarihte aynı süre ile Almanya ve İngiltere tebaasından Frederik Sabuh ile Şarl Henson'a ihale edilmiştir. Daha sonra her iki maden imtiyazı İngiliz vatandaşı Lord Helington'a devredilmiştir. Bu iki maden, bir milyon İngiliz Lira sermayeli "*Borafisi Kumpani*" adındaki İngiliz kumpanyası tarafından idare edilmektedir. İmtiyazın verildiği tarihte, kumpanyanın idare meclisinde şu üyeler yer almaktaydı: İngiliz başkan tacir Lavrens, filo sahibi İngiliz banker Clark, İngiliz Miralay Homsili Zirak, akar sahibi Belçikalı Von Brandekim, akar sahibi İngiliz Ber Hubez⁴⁴.

2 - Balya Karaaydın Şirketi

Şirket, 1892 yılında Edremit kazasının Balya nahiyesinin Kocagümüş ve Karaaydın mevkiilerinde bulunan simli kurşun madeni ile aynı nahiyede Mancınık mevkiindeki linyit madenini işletmek üzere kurulmuştur⁴⁵. Mancınık mevkiindeki linyit madeni 29 Haziran 1891 yılında Alman Rayzer'e doksan dokuz yıllığına ihale edilmiştir. Defterdeki bilgilere göre, maden işletme imtiyazı daha sonra *Balya Karaaydın Şirket-i Osmâniyesi'*ne geçmiştir⁴⁶.

3 - İskenderun Gaz Madeni Şirketi

Halep vilayeti Halep sancağı İskenderun kazası Cengan köyündeki petrol gazı madeni imtiyazını 75 yıllığına 13 Mayıs 1899 tarihinde Devlet-i Aliyye tebaasından Ahmed Nihani Efendi almış olup, bu madeni yirmi bin Osmanlı Lira sermayeli *İskenderun Gaz Madeni Şirketi* işletmektedir. Şirket idare meclisinde, Devlet-i Aliyye tebaasından Raif Bey, Bağdatlıyan Ohannes Efendi, Mektupçu Nuri Bey, hukuk müşaviri Miltiyadi Efendi, tacir Dolağama? Niko, tacir İsnamekin? ve tacir Yarumcu yer almaktadır⁴⁷.

4 - Karasu Madenleri Şirketi

Hüdavendigâr vilayeti İzmit sancağı Kandıra kazası Karasu köyündeki simli kurşun ve çinko madeni, ilk önce 2 Haziran 1898 tarihinde, doksan dokuz yıllığına Osmanlı vatandaşlarından Hafız Nuri Efendi'ye ihale edilmiş, daha sonra da Osmanlı, Rus ve İtalyan ortaklı *Karasu Madenleri Şirketi'*ne

⁴⁴ BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56, s. 5-6.

⁴⁵ Ökçün, a.g.m., s. 118.

⁴⁶ BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56, s. 5-6.

⁴⁷ BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56, s. 1-2.

devredilmiştir. İmtiyaz 1898 yılında verilmesine rağmen, madeni işletecek olan Karasu Madenleri Şirketi 1900 yılında kurulmuştur. Defterdeki bilgilere göre, şirketin sermayesi üç milyon iki yüz bin Franktır. Şirket idare heyetinde ise, Osmanlı vatandaşı Şükrü ve Süreyya Beyler, İtalyan Fernandez ve Rus vatandaşı iki kişi bulunmaktadır⁴⁸.

5 - Kesendire Madeni Şirket-i Osmaniyesi

Şirket, Allatini, F.J.B Sergileri, Enriko Mizrahi, Dersaadet Bankası ve İzvor Keşfiyat Şirketi ilgilileri tarafından 1893 yılında kurulmuştur⁴⁹. Defterdeki bilgilere göre, şirketin sermayesi üç yüz bin Frank'tır. Şirket, Selanik vilayetine bağlı Drama sancağı Kesendire kazasındaki dört manganer ve dört simli kurşun ve antimon madeni ile yine aynı vilayete bağlı Gögili kazasındaki manganer madenini işletmektedir⁵⁰.

6 - Leneviz? Maden, Borafisi Kalhanesi ve Fransız şirketi

Hüdavendigâr vilayeti Karesi sancağı Fart kazası Sultan Çayırı köyünde bulunan Borasit madeni, Osmanlı vatandaşlarından Yaver-i Ekrem Devletlü Fuat Paşa'ya 13 Kasım 1889 tarihinde, doksan dokuz yıllığına ihale edilmiş, ancak maden daha sonra Fransız Afansuz'a? devredilmiştir. Defterdeki bilgilere göre, madeni, altı milyon Frank sermayeli Leneviz? Maden ve Borafisi Kalhanesi ve Fransız şirketi işletmekte olup, şirket idare meclisi üyeleri içerisinde, Fuad Paşa, banker Tonibi, Banker Ogüsto Kalkoz, Jolidi Boranye ve Sendisi Fransbek, Kimyager Lewi ve Kimyager Brodel yer almaktadır⁵¹.

7 - İsmi Belirtilmemiş Bir Şirket

Hüdavendigâr vilayeti Hüdavendigâr sancağı İvrindi kazası Yenice-i Kebîr köyündeki antimon madeni doksan dokuz yıllığına 18 Mayıs 1891 tarihinde Devlet-i Aliyye vatandaşı Basri Bey ve ortaklarına ihale edilmişken, daha sonra bu kişilere Fransa tebaasından Lorando'da katılmıştır. Madeni dört milyon beş yüz bin Frank sermayeli ismi belirtilmeyen bir maden şirketi işletmektedir. İsmi belirtilmeyen bu şirketin idare meclisinde şu üyeler yer almaktadır: Fransız Mösyö Mavro ve Kordato, Rusyalı Jan Nöjan, Yunanlı banker Abakir, İngiliz banker Avinidi, Yunanlı banker Asimopolo, Yunanlı

⁴⁸ BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56, s. 5-6.

⁴⁹ Ökçün, a.g.m., s. 117.

⁵⁰ BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56, s. 8-9.

⁵¹ BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56, s. 5-6.

akar sahibi Tanikopolo, ismi belirtilmemiş bir Yunanlı banker, Fransız mühendis Jerry Fanilan, Rusyalı avukat Espandon⁵².

H - Sahipleri El Değiştiren Maden İmtiyazları

Bir kişi veya birkaç kişinin sahip olduğu maden işletme imtiyazı zamanla el değiştirebiliyordu. İmtiyazın el değiştirmesi farklı şekillerde olmaktadır. İmtiyaz tek kişiye ait iken, imtiyaz sahibi daha sonra yanına yeni ortak kabul edebilmektedir. İki üç ortaklı bir maden imtiyazı da daha sonra bir tek kişiye geçebiliyordu. Bir veya birkaç kişi tarafından işletilen bir maden de, çok ortaklı bir şirkete veya imtiyaz sahiplerinin vârislerine devredilebiliyordu. Belirttiğimiz şekillerde el değiştiren maden imtiyazlarının sayısı kırktır.

Defterde tek başına maden işleten sekiz kişi, daha sonra yanlarına ortak almışlardır. Birkaç kişi ile ortak olarak işletilen dört maden imtiyazı da daha sonra ortaklardan birine devredilmiştir. Bir kişi tarafından işletilmekte iken, bir başkasına devredilen imtiyaz sayısı ise yirmidir. Dokuz madenin imtiyazı bir veya birkaç kişi üzerinde iken, bu imtiyazlar daha sonra çok ortaklı şirketlere devredilmiştir. Belirtilen şekillerde Osmanlı vatandaşı Müslim ve gayrimüslim vatandaşların ellerinde bulunan on yedi maden imtiyazı daha sonra yabancıların eline geçmiştir.

El değiştiren madenlerin belirli türden madenler olmayıp, farklı türden madenler olduğu görülmektedir. Bu madenler içerisinde, on krom, bir kömür, bir zımpara, bir petrol gazı, iki simli kurşun, yedi manganez, üç antimon, dört borasit, bir simli kurşun ve çinko, yedi simli kurşun ve antimon, bir arsenik ve bir adet kurşun ile karışık çinko madeni bulunmaktadır.

I - Maden Türlerine ve Ülkelere Göre Maden İmtiyazları

1 - Maden Türlerine Göre Verilen İmtiyazlar

Yukarıda verilen bilgilerden, Osmanlı ve yabancı devlet vatandaşlarının Osmanlı madenlerini işletmek üzere pek çok imtiyaz aldığı anlaşılmaktadır. Alınan bu imtiyazların sayısı maden türlerine göre farklılık göstermektedir. Alınan bir maden imtiyazı bazen miras bazen de satın alma yoluyla el değiştirebiliyordu. Hem bu değişiklikleri hem de maden türlerine göre ülkelerin aldığı imtiyaz sayısını gösterebilmek için, aşağıya bir tablo verilmiştir.

⁵² BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56, s. 5-6.

Tablo-6 Maden Türlerine Göre Verilen İmtiyazlar⁵³

Madenin Cinsi	İlk İmtiyaz Sahiplerinin Ülkesi	Sonraki İmtiyaz Sahiplerinin Ülkesi	İmtiyaz Sayısı
Simli Kurşun	Devlet-i Aliyye (10, %53), İngiltere (4, %21), Almanya (3, %16), Yunanistan (1, %5), Devlet-i Aliyye-İtalya-Yunanistan (1, %5)	Devlet-i Aliyye (9, %47), İngiltere (5, %26), Almanya (3, %16), Yunanistan (1, %5), Devlet-i Aliyye-İtalya-Yunanistan (1, %5)	19
Simli Kurşun ve Çinko	Devlet-i Aliyye (2, %67), Yunanistan (1, %33)	Devlet-i Aliyye-Rusya-İtalya (1, %33,3), Yunanistan (1, %33,3), İngiltere (1, %33,3)	3
Antimon	Devlet-i Aliyye (3, %43), Devlet-i Aliyye-İtalya (1, %14), Devlet-i Aliyye-Yunanistan-İngiltere (1, %14), Almanya (1, %14), Amerika-İngiltere (1, %14)	Devlet-i Aliyye (2, %29), Devlet-i Aliyye-Fransa (1, %14), Devlet-i Aliyye-Yunanistan-İngiltere (1, %14), Almanya (1, %14), Amerika-İngiltere (1, %14), İtalya (1, %14)	7
Manganez	Devlet-i Aliyye (4, %36), Fransa (4, %36), İtalya (1, %9), Amerika-İngiltere (1, %9), Devlet-i Aliyye-Yunanistan (1, %9)	Devlet-i Aliyye (4, %36), Belirsiz (4, %36), Avusturya-Macaristan (1, %9), Amerika (1, %9), Devlet-i Aliyye-Yunanistan (1, %9)	11
Maden Kömürü	Devlet-i Aliyye (4, %100)	Devlet-i Aliyye (4, %100)	4
Kömür ve Linyit	Devlet-i Aliyye (4, %80), Almanya (1, %20)	Devlet-i Aliyye (4, %80), Belirsiz (1, %20)	5
Kömür	Devlet-i Aliyye (1, %100)	İngiltere (1, %100)	1
Ziftli Kömür	Devlet-i Aliyye (1, %100)	Devlet-i Aliyye (1, %100)	1
Krom	Devlet-i Aliyye (15, %55), İngiltere (8, %29), Devlet-i Aliyye-İtalya (2, %7), Yunanistan (2, %7)	Devlet-i Aliyye (10, 37), İngiltere (11, %40), Devlet-i Aliyye-İtalya (2, %7), Yunanistan-İngiltere (1, %4), Devlet-i Aliyye-İtalya-Rusya (1, %4), Almanya (1, %4), Yunanistan (1, %4)	27
Zımpara	Devlet-i Aliyye (8, %80), İngiltere (1, %10), Avusturya-Macaristan (1, %10)	Devlet-i Aliyye (7, %70), İngiltere (2, %20), Avusturya-Macaristan (1, %10)	10
Çıva	Devlet-i Aliyye (1, %100)	Devlet-i Aliyye (1, %100)	1

⁵³ Bu tablo, BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56 numaralı defterdeki bilgilere dayanılarak oluşturulmuştur.

Bakır	Devlet-i Aliyye (3, %30) Devlet-i Aliyye-İngiltere (4, %40), Almanya (1, %10), İngiltere (1, %10), Devlet-i Aliyye-Yunanistan-İngiltere (1, %10)	Devlet-i Aliyye (3, %30), Devlet-i Aliyye-İngiltere (4, %40), Almanya (1, %10), İngiltere (1, %10), Devlet-i Aliyye-Yunanistan-İngiltere (1, %10)	10
Petrol Gazı	Devlet-i Aliyye (1, %100)	Devlet-i Aliyye (1, %100)	1
Bakır İle Karışık Simli Kurşun	Devlet-i Aliyye (1, %50), Devlet-i Aliyye-İngiltere (1, %50)	Devlet-i Aliyye (1, %50), Devlet-i Aliyye-İngiltere (1, %50)	2
Kurşun ve Antimon	Devlet-i Aliyye-İngiltere (1, %100)	Devlet-i Aliyye-İngiltere (1, %100)	1
Bakır Simli Kurşun	Devlet-i Aliyye (2, %50), Devlet-i Aliyye-İngiltere (2, %50)	Devlet-i Aliyye (2, %50), Devlet-i Aliyye-İngiltere (2, %50)	4
Maden Suyu	Devlet-i Aliyye (2, %40), Fransa (3, %60)	Devlet-i Aliyye (2, %40), Fransa (3, %60)	5
Cüruf	Devlet-i Aliyye (1, %100)	Devlet-i Aliyye (1, %100)	1
Demir, Bakır, Simli Kurşun	Almanya (1, %100)	Almanya (1, %100)	1
Borasil	Devlet-i Aliyye (4, %67), Almanya-İngiltere (1, %16,6), Avusturya-Fransa (1, %16,6)	İngiltere (2, %33), Devlet-i Aliyye (1, %16,6) Fransa (1, %18,6), Devlet-i Aliyye-İngiltere (1, %16,6), Amerika (1, %16,6)	6
Çinko	Devlet-i Aliyye (1, %100)	Devlet-i Aliyye (1, %100)	1
Simli Kurşun Bakır ve Antimon	Devlet-i Aliyye (3, %38), Fransa (3, %38), İngiltere (2, %26)	Şirket (3, %38), Devlet-i Aliyye (1, %12,5), İngiltere (2, %25), İtalya (1, %12,5), Belirsiz (1, %12,5)	8
Arsenik	Devlet-i Aliyye (1, %100)	İtalyan (1, %100)	1
Kurşun ile Karışık Çinko	Fransa-Yunanistan (1, %100)	Fransa (1, %100)	1
Kurşun	İngiltere (1, %50), Devlet-i Aliyye-Karadağ (1, %50)	İngiltere (1, %50), Devlet-i Aliyye-Karadağ (1, %50)	2
Toplam			133
Not: Parantez içerisinde verilen ilk rakamlar imtiyaz sayısını, % olarak verilen ikinci rakamlar ise devletlerin o madene ait imtiyazlardan aldıkları payı göstermektedir.			

Maden işletmek isteyen kişiler yerli veya yabancılarla ortaklık kurarak maden imtiyazı almışlardır. Tabloda, ortak olarak alınan pek çok maden imtiyazı örneği bulunmaktadır. Yapılan bu ortaklıklar sebebiyle, her bir maden türü için devletlerin sahip oldukları imtiyaz sayısını tespit etmek mümkün olmamaktadır. Tabloda verilen sayılar, ancak her bir maden türü için verilen toplam imtiyaz sayısını göstermektedir. İmtiyaza verilmiş 133

maden içerisindeki en büyük pay %20 ile (27 imtiyaz) kroma, %14 ile (19 imtiyaz) simli kurşuna, %8 ile (11 imtiyaz) manganeeze, %7,5 ile (10 imtiyaz) bakıra, %7,5 ile (10 imtiyaz) zımpara madenine aittir. Bu madenler dışındaki madenlerin toplam imtiyaz sayısı içindeki sayısı ondan azdır. Çinko, kurşun ile karışık çinko, arsenik, simli kurşun-demir-bakır, cüruf, kurşun-antimon, petrol gazı, kömür, ziftli kömür ve civa madenleri için sadece birer imtiyaz verilmiştir.

Tabloda belirtilen 133 maden imtiyazı içerisinde, Osmanlı Devleti sadece maden kömürü, kömür, ziftli kömür, civa, petrol gazı, cüruf ve çinko madenlerinin yüzde yüzünü tek başına işletmektedir. Tabloda belirtilen diğer madenleri birkaç devlet müstakil veya ortaklaşa işletmektedir. Bu bilgiler, Osmanlı Devleti'nin pek çok madenini tek başına işletemeyip yerli ve yabancı ortaklar edinerek işlettiğini göstermektedir.

İlk imtiyaz sahiplerine göre, Osmanlı Devleti'nin tek başına %50'den fazlasını işlettiği madenler şunlardır: Simli kurşun, simli kurşun ve çinko, maden kömürü, kömür ve linyit, kömür, ziftli kömür, krom, zımpara, civa, bakır ile karışık simli kurşun, petrol gazı, kurşun ve antimon, cüruf, borasit, çinko ve arsenik. Osmanlı Devleti dışında, ilk imtiyaz sahipleri içerisinde maden suyu imtiyazlarının %60'ını ve demir-bakır-simli kurşun karışımı maden imtiyazının %100 yüzünü elinde bulunduran Almanya dışında hiçbir ülke tek başına madenlerin %50'sinden fazlasını işletmemektedir.

Sonraki imtiyaz sahipleri içerisinde, Osmanlı Devleti'nin %50'den fazlasını işlettiği madenler içerisinde maden kömürü, kömür ve linyit, ziftli kömür, zımpara, civa, petrol gazı, bakır ile karışık simli kurşun, cüruf ve çinko madeni bulunmaktadır. Başlangıçta Osmanlı Devleti'nin, simli kurşun, simli kurşun ve çinko, krom, borasit ve arsenik gibi madenlerdeki payı %50'den fazla iken, daha sonra bu madenlerdeki payı %50'lerin altına inmiştir. Sonraki imtiyaz sahipleri içerisinde bir adet demir-bakır-simli kurşun madenini Almanlar, bir adet kömür madenini İngilizler, bir adet kurşun ile karışık çinko madenini Fransızlar ve bir adet arsenik madenini İtalyanlar işletmektedirler. Bunların dışındaki maden türlerinde yabancı devletlerin payının %50'den az olduğu görülmektedir.

Devletlerin yukarıda belirtilen maden türlerine ait imtiyaz sayılarını tam olarak tespit etmek mümkün olmamaktadır. Çünkü, bir devlet vatandaşı tek başına imtiyaz aldığı gibi, diğer devlet vatandaşları ile de ortak imtiyaz

almıştır. Dolayısıyla, her bir devlet için belirtilen imtiyaz sayısı, ortak olarak alınanlar da hesaba katıldığında daha fazla sayıda olacaktır.

2-Ülkelere Göre Maden İmtiyazları

Devletler her tür maden için aynı ilgiyi göstermemektedirler. Yukarıda verilen iki ve üç numaralı tabloda, devletlerin müstakil veya ortaklaşa aldıkları maden imtiyazı sayılarına ilişkin bilgiler verilmişti ancak bu devletlerin hangi tür madenlerin imtiyazını aldıkları hakkında bilgi verilmemişti. Devletlerin tek başlarına veya ortak olarak imtiyazını aldıkları maden türleri ile bunların sayısı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo - 7 : Devletlerin Müstakil veya Ortaklaşa Aldıkları Maden İmtiyazları⁵⁴

Ülke İsmi	Ülkelerin İmtiyazını Aldıkları Madenler ve Sayısı
Devlet-i Aliyye	Simli kurşun (10), simli kurşun ve çinko (2), antimon (3), manganez (4), maden kömürü (4), kömür ve linyit (4), kömür (1), ziftli kömür (1), krom (15), zımpara (8), civa (1), bakır (3), petrol gazı (1), bakır ile karışık simli kurşun (1), bakır simli kurşun (2), maden suyu (2), cüruf (1), borasit (4), çinko (1), simli kurşun bakır ve antimon (3), arsenik (1)
Almanya	Simli kurşun (3), antimon (1), kömür ve linyit (1), bakır (1), demir bakır ve simli kurşun (1)
İngiltere	Simli kurşun (4), krom (8), zımpara (1), bakır (1), simli kurşun bakır ve antimon (2), kurşun (1)
Fransa	Manganez (4), maden suyu (3), simli kurşun bakır ve antimon (3)
Yunanistan	Simli kurşun (1), simli kurşun ve çinko (1), krom (2)
İtalya	Manganez (1)
Devlet-i Aliyye-İngiltere	Bakır (4), bakır ile karışık simli kurşun (1), kurşun ve antimon (1), bakır simli kurşun (2)
Devlet-i Aliyye-İtalya	Antimon (1), krom (2)
Devlet-i Aliyye-Yunanistan	Manganez (1)

⁵⁴ Bu tablo, BOA, Y. PRK. OMZ. 2/56 numaralı defterdeki bilgilere dayanılarak oluşturulmuştur.

Devlet-i Aliyye-Karadağ	Kurşun (1)
Amerika-İngiltere	Antimon (1), Manganez (1)
Avusturya-Macaristan	Zımpara (1)
Avusturya-Fransa	Borasit (1)
Fransa-Yunanistan	Kurşun ile karışık çinko (1)
Almanya-İngiltere	Borasit (1)
Devlet-i Aliyye-İtalya-Yunanistan	Simli kurşun (1)
Devlet-i Aliyye-İngiltere-Yunanistan	Antimon (1), bakır (1)
Avusturya-Macaristan	Zımpara (1)
Avusturya-Fransa	Borasit (1)
Fransa-Yunanistan	Kurşun ile karışık çinko (1)
Not: Parantez içindeki rakamlar imtiyaz sayısını göstermektedir.	

Tablodaki bilgiler, Osmanlı, İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan ve Yunan vatandaşlarının bazı madenlerin imtiyazını ortak, bazılarını da müstakil olarak aldıklarını göstermektedir. İmtiyaz elde eden Amerikan, Rus, Avusturya ve Karadağ vatandaşları tek başlarına imtiyaz almayı diğer devlet vatandaşları ile ortaklık kurarak maden imtiyazı almışlardır.

Tabloda, devletlerin birbirleri ile kurdukları ortaklıklara bakıldığında, devletlerin en fazla Osmanlı devleti ile ortaklaşa maden işlettikleri görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin İngiltere, İtalya, Yunanistan, Karadağ devletleriyle ortaklık yaptığı görülmekle birlikte, Fransa, Almanya, Amerika, Avusturya-Macaristan devletleriyle ortaklığı görülmemektedir. Yunanistan, İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'nden sonra diğer devletlerle en fazla ortaklık kuran ülkeler olarak görülmektedirler.

Devletlerin ortaklaşa aldıkları maden imtiyazlarının sayıca fazla olmadığı görülmektedir. Sadece İngiltere-Osmanlı Devleti, Amerika-İngiltere ve Osmanlı Devleti-İtalya devleti birden fazla imtiyaz almış olup, bunların dışında ortaklık kuran devletler sadece birer maden imtiyazı almışlardır.

Sonuç

Osmanlı topraklarında devletin ve halkın ihtiyaçlarını karşılayacak miktar ve türde maden çıkarılmaktadır. Madenler daha çok imparatorluğun Anadolu ve Balkan topraklarında yer almaktadır. XIX. yüzyıl ortalarına kadar daha çok devletin hakim olduğu madencilik sektöründe, bu tarihten sonra yabancılar da etkin bir şekilde faaliyet göstermeye başlamışlardır.

Yabancı devletlerin hemen hemen her tür maden işletmek için imtiyaz aldıkları görülmektedir. Osmanlı vatandaşı Müslim ve gayrimüslimler de yabancı ortaklar edinerek maden işletmek için imtiyaz elde etmişlerdir. Osmanlı Devleti vatandaşlarının bazı maden imtiyazlarını yabancılarla terk etmeleri sonucu elde ettikleri imtiyaz sayısında düşüş olmuştur. 1878-1899 yılları arasında verilen maden imtiyazlarının ilk ve sonraki sahiplerine bakıldığında bu açıkça görülmektedir. İlk imtiyaz sahipleri içerisinde Osmanlı vatandaşlarının 86 maden imtiyazında isimleri geçerken, sonraki imtiyaz sahipleri içerisinde 72 maden imtiyazında adları geçmektedir.

Madenler farklı sürelerle imtiyaza verilmiş olup, bu süreler 99 ile 15 yıl arasında değişmektedir. 133 maden imtiyazından %80'e yakını 99 yıllık süre ile imtiyaza verilmiştir. Maden türleri içerisinde sayıca en fazla krom, simli kurşun, zımpara ve bakır madenleri imtiyaza verilmiştir. Bu durum, aynı zamanda bu madenlerin Osmanlı topraklarında fazlaca bulunduğunu da göstermektedir.

OSMANLI DİPLOMATİKASI İLE İLGİLİ BİR KİTAP VESİLESİYLE*

HÜLYA TAŞ**

Michael Ursinus'un Üsküp Milli Arşivinde KSB 64 nunara ile kayıtlı, Manastır sicilleri arasında yer alan ve adına *şikayet defteri* dediği bir 18. yüzyıl belgesini konu edinen kitabı¹, bu makalenin yazılmasına sebep olmuştur. Sözünü ettiğimiz eser, yayınlanan defter vesilesiyle bu belgenin üretildiği bürokratik ortamı açıklayabilmek için 18. yüzyıl taşra yönetimine, özellikle eyalet yönetimine ilişkin bilgi ve değerlendirmeleri içeren bir *giriş* ile başlamaktadır (s.1-38). Hemen ardından *sözlük* kısmı yer almakta (s.39-46) ve bunu müteakip defterin transliterasyonuna dair kısa bir notun bulunduğu kısım gelmektedir (s.47-48). Bunu *Birinci Kısım* izlemektedir. Bu kısımda, yazarın açıklamalarına göre, 19-27 Mart 1781 tarihleri arasına ait ve büyük çoğunluğunu Rumeli Eyaleti Valisinin gelirleri arasında yer alan "*i'lâniye vergileri*"nin² toplanmasına dair olan kayıtlar oluşturmakta ve bunların İngilizce tercümeleri yer almaktadır (s.49-56). Bunun ardından *İkinci Kısım* diye düzenlenen ve defterdeki kayıtların transkripsiyonunun ve yine İngilizce tercümelerinin yer aldığı bölüm gelmektedir. Bu bölüm defterin, yazar tarafından "*şikayet defteri*" diye nitelenmesine esas teşkil eden kısımdır

* Bu makaleyi hazırlarken, yanlışlık ve haksızlık yapmamak için tam anlayamadığım ve takıldığım noktalarda Hocam Prof. Dr. Özer Ergenç'in bilgisine sık sık başvurdum. Bu nedenle gösterdiği büyük sabır ve yardımlarından dolayı kendisine teşekkürlerimi sunmak isterim.

** Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ Michael Ursinus, *Grievance Administration (Şikayet) in an Ottoman Province: The Kaymakam of Rumelia's "Record Book of Complaints" of 1781-1783*, London-New York 2005 (Bundan sonra bu esere yapılan atıflar, "Ursinus" olarak gösterilecektir).

² Ursinus, s.18. Tıpkıbasımı yayınlanan defterin hiçbir yerinde "*i'lâniye vergisi*" terimi geçmemektedir. Defterde "*i'lân ve işâ'at buyuruldı*" ibareleri vardır (4a/6-8, s.65, vs.). 4a/3-4'de yer alan "... *kazâlarını hazeriyye buyuruldı* ..." (s.64) ibaresi içindeki "*hazeriyye*" sözcüğü, bu dönemde konmuş olan *imdâdiye vergisi* anlamına geldiği için, Ursinus *i'lâniyyeyi* de bu sözcükten çıkarsama yaparak bir vergi olarak algılamış ve öyle açıklamıştır. Şimdiye kadar yapılan çalışmalardan "*hazeriyye*"nin ne tür bir vergi olduğuna ilişkin bir bilgiye sahibiz. Ancak, kitapta *i'lâniyye* denilen verginin mahiyeti hakkında bir açıklama yoktur. Oysa *i'lâniyye*, bu dönemde eyalet valilerine tahsis edilmiş böyle bir vergi ise, açıklanması gereken ve ilk defa karşımıza çıkan bir vergidir.

(s.57-179). Kitabın sonunda, defterin tıpkıbasımı bulunmaktadır (s.191'den itibaren). Tıpkıbasım, aradaki boşluklar da zikredilerek 27 varak olarak numaralanmıştır. Bu haliyle, çok hacimli bir defter değildir.

Yazarın anlattığına göre, eski Erzurum Valisi Mehmed İzzet Paşa, Rumeli valisi iken 25 Safer 1195 (23 Şubat 1781)'de sadrazamlığa atanmıştır. Bu atama üzerine, yerine, Aydosî Mehmed Paşa getirilmiş ve Mayıs 1782 tarihine kadar bu görevde kalmıştır. Defterin *Birinci Kısım*, Rumeli Valisi Aydosî Mehmed Paşa'nın Manastır'a "mütesellim" ya da "Rumeli Kaymakamı" olarak atadığı kişinin dönemine ilişkin kayıtları kapsamaktadır. Yine, Ursinus'un belirttiğine göre, Mehmed Paşa eyaletin merkezi olan Sofya'da oturmaktadır ve Manastır'ın yönetimi ile bir "kaymakamı"nı görevlendirmiştir³. Rumeli eyaletinin iki önemli merkezinin bulunduğu, bunlardan birisinin Sofya, diğerinin ise Manastır olduğu, eyalet valisinin Sofya'da oturduğu, Manastır'a ise bir "mütesellim" veya "kaymakam" gönderdiği yine yapılan açıklamalar arasındadır⁴.

Osmanlı tarihinin 18. yüzyılına ait gelişmeleri, diğer dönemlerin aksine ancak son zamanlarda yapılan araştırmalarla daha anlaşılır hale gelmekte ve her yeni yayımla bu dönemle ilgili mevcut bilgilerimiz artmaktadır⁵. Bu bakımdan Ursinus'un eserinin yayınlanması ilgiyle karşılanmıştır. Ayrıca Ursinus, kaligrafik ve paleografik özellikleri bakımından büyük güçlükler

³ Ursinus, s.49.

⁴ Ursinus, s.11-12.

⁵ Bu çalışmalardan birkaçı şunlardır: Elena Frangakis-Syrett, *The Commerce of Smyrna in Eighteenth Century (1700-1820)*, Athens 1992; Tülay Artan, "Terekeler Işığında 18. Yüzyıl Ortasında Eyüp'te Yaşam Tarzı ve Standartlarına Bir Bakış: Orta Halliliğin Aynası", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, Editör: Tülay Artan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998; Dina Rızk Khoury, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplum: Musul, 1540-1834*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999; Hülya Canbakal, *Ayntab at the End of the Seventeenth-Century: A Study of Notables and Urban Politics*, History and Middle Eastern Studies, Harvard University, Cambridge Massachusetts, November 1999 (Basılmamış doktora tezi); Edhem Eldem, Daniel Goffman, Bruce Masters, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti: Halep, İzmir ve İstanbul*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003; Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, Kitabevi Yay., İstanbul 2003; Canay Şahin, *The Rise and Fall of an Ayan Family in Eighteenth Century Anatolia: The Caniklizades (1734-1808)*, Bilkent Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2003; Özer Ergenç, "XVIII. Yüzyılda Ankara-İzmir İlişkisi: Tiftik İpliği Ticareti", *CIEPO-XIV*, 5-7 Eylül 2000, Çeşme-İzmir (Bildiri metni); Özer Ergenç, "The Sphere of Muqata'a: A Particular Dimension of Ottoman Spatial Organization and Inspection", *International Congress in Honour of Professor Halil İnalcık: Methods and Sources in Ottoman Studies*, Harvard University, April 29-May 02 2004 (Bildiri metni).

içeren bir defteri, yalnızca transkripsiyonu ile değil, İngilizce çevirisini de yaparak Osmanlı tarihçilerinin hizmetine sunmak gibi bir görevi üstlenmiştir. Yayımladığı defterin, birtakım belge özetlerini içeren kayıtlardan oluşması ve bu kayıtları kaleme alan katiplerden kaynaklanan imlâ ve anlatım bozukluklarının bulunması, yayını daha da cesaret isteyen bir hale getirmiştir. Bu bakımdan Ursinus'u kutlamak gerekir.

Eyalet Divanının Bürokratik Ortamı ve İşlemler:

Bilindiği gibi, klasik dönem Osmanlı taşra yönetiminde iki açıdan fonksiyonel örgütlenme ve bu örgütler içinde yer alan temel yönetim birimleri vardı. Bunlardan birisi askerî-idarî örgütlenme idi ve bunun belli başlı yönetim birimleri *eyalet-sancak-tumar nahiyesi-dirlik* olarak sıralanıyordu. Bundan ayrı olarak aynı mekan üzerinde *kazaî-idarî* örgütlenme oluşturulmuştu ve bu örgütlenmenin temel birimleri de *kaza* ve *nahiye* idi. Birinci örgütlenmenin her kademesinde *örfiyye* zümresinden yöneticiler görevlendirilmişti. İkincisinde ise görev üstlenenler, *şer'iyedendi*⁶. Taşrada askerî-idarî örgütlenmenin en büyüğü, eyaletti ve başında klasik dönemde *beylerbeyi*, daha sonra *vâli* olarak adlandırılan bir üst yönetici vardı. Kazalar, kadı'nın "*taht-ı hükûmeti*"nde idi. Bu iki ayrı zümreden olan görevliler, fonksiyonel bir eşgüdüm içinde görev yapmaktaydılar. Osmanlı kanununa göre, icrâ yetkisi *örfiyyeden* olanlara aitti; ancak, bütün faaliyetlerinde kadı hükmüne dayanmak zorunda idiler. Kadılar da verdikleri hükmü kendileri uygulama yetkisine sahip değillerdi. Uygulama, *örfiyyeye* bırakılmıştı⁷. Bu sistem içinde askerî-idarî örgütlenmenin yöneticileri, *tumar* sistemi gereği *dirlik* tasarruf eden padişah memurlarıydı. Kadılar da yaptıkları her işlemin karşılığında mahkemeye müracaat edenlerden belirli bir rûsûm aldıkları için onların da gelirleri hazineden değil, bu vergilerden karşılanırdı.

18. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı taşra yönetiminin yeni birtakım uygulamalarla bir değişim süreci içine girdiğini görüyoruz. En önemli değişimlerden biri, eyalet valileri ile sancakların başına getirilen yöneticilerin "*vezir*" rütbesine sahip olmalarıdır. Bundan dolayıdır ki bu dönemde eyaletin başında bulunanlara *beylerbeyi* değil, *vali* ya da *paşa*; sancakların başına

⁶ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Yapı Kredi Yay., 8. Baskı, İstanbul 2006, s.108; Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, TTK Yayınları, Ankara 2006, s.131-132, 139.

⁷ İnalçık, *Klasik Çağ*, s.108.

getirilenlere de *sancakbeyi* değil *sancak mutasarrıfı* denmeye başlamıştır⁸. Böylece vezâret, sadece Divân-ı Hümayûn üyelerine has bir unvan olmaktan çıkmış ve yaygınlaşmıştır. Aynı dönemde tumar sistemi içinde *iltizâm usulümün* uygulama alanı genişletilerek eski dirlikler üzerinde *mîrî mukâta*'alar oluşturulmuş ve böylece klasik dönemin dirliği, bir mukâta'a yetki alanına dönüşmüştür. Klasik tumar sistemi uygulamasının görüldüğü yıllardan farklı olarak bu dönemde, sancaklar ve eyaletlerin büyük bir kısmı, mâlî açıdan "*mîrî mukâta'a*"lara dönüştürülerek sancak mutasarrıflarına ve valilere "*iltizâmen ihâl*" edilmiştir⁹. Bu sebeplerle mâlî boyut öne çıkınca, bu yetki alanının yönetimi, ya doğrudan örf mensuplarına tevcih edilmiş, böylece *mültezim-yönetici* tipi ortaya çıkmış; ya da mukâta'ayı üzerine alan kişi, örf görevini yerine getiremeyecekse bu görev için bir *voyvoda* tayin etmiştir. Bu nedenle bu dönemde en çok karşımıza çıkan terimler, *mukâta'a* ve *voyvodalık* terimleridir. İşte uygulamanın yaygın olarak karşımıza çıktığı bu dönemde, taşra yönetimini bütün yönleriyle anlayarak doğru bir *idare tarihi* anlatısı kurmak isteyenler için Ursinus'un eseri, muhakkak ki büyük bir önem taşımaktadır.

18. yüzyılda görülen bir diğer önemli değişiklik, bu mukâta'alaşma sürecinde eski hasların nitelik değiştirmesi sebebiyle valilere ve sancak mutasarrıflarına birden fazla eyaletin veya sancağın aynı anda tevcih edilmesidir. Bazen bir valiye, atandığı eyaletle birlikte ya kendi eyaleti içindeki bir başka sancak ya da diğer bir eyalet içindeki bir sancak, "*ilhâken*" verilmiştir¹⁰. Bu durum, birden fazla yönetim alanında bir kişinin görev almasını olanaksızlaştırdığından, *vekaleten yönetimi* gündeme getirmiştir. Elbetteki vekalet, sadece bu tür uygulamalar için söz konusu değildir. Şöyle ki eyalet ve sancak mutasarrıfları, kendi mansabları dışında göreve gönderildiklerinde mansablarını *mütesellimlerin* yönetimine bırakmışlardır¹¹.

⁸ Özer Ergenç, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Taşra Yönetiminin Mâli Nitelikleri", *Journal of Turkish Studies*, X (1986), s.87-96.

⁹ Menteşe, Saruhan sancakları gibi Anadolu eyaletindeki birçok sancağın *mîrî mukâta'alar* halinde sancak mutasarrıflarına verildiğine dair örnek ve açıklamalar için bkz. Ergenç, "... Osmanlı Taşra Yönetiminin Mâli Nitelikleri"; Özer Ergenç, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler", *Belleten*, LII/203, Ankara 1988, s.532-533.

¹⁰ Örneğin Ankara Şer'iyye Sicili, 236/311'de yer alan Evâhir-i Cemâziye'l-âhir 1250/Ekim sonları 1834 tarihli ferman, "... *ber vech-i muhassılık Karahisar-ı Sâhib ve ilhâken Ankara ve Kengiri sancakları mutasarrıfı sadr-ı esbak vezîrim İzzet Mehmed Paşa* 'ya hitaben yazılmıştır. Ayrıca bkz. aynı defter 312 nolu belge.

¹¹ 18. yüzyıla ait Konya şer'iyye sicilinde bulunan ve mütesellimlik emrinde geçen şu ibare, bu konuda açıklayıcıdır: "*Karaman eyâletini işbu bin yüz elli bir senesi mâh-ı Şevvâlü'l-*

Taşrada en büyük yönetim birimi olan eyaletin başındaki beylerbeyi ya da vali, eyaletin en üst düzey yetkilisi durumunda idi. Eyalet içindeki sancaklardan biri, doğrudan onun yönetimine bırakılır ve oraya ayrıca bir sancakbeyi atanmazdı. Beylerbeyinin yönetimindeki bu sancağa *paşa sancağı* denirdi. Paşa sancağı, eyaletin yönetim merkezinin bulunduğu sancaktı. Eyalet valisi, eyalette padişahın vekil-i mutlakı olarak yetkili idi ve onun başkanlığında merkezdeki Divân-ı Hümâyûna benzer bir divan oluşturulmuştu. Bu divan, genellikle *eyalet divânı* diye adlandırılır, zaman zaman da eyaletin adıyla anılırdı. *Divân-ı Haleb*, *Divân-ı Karaman* gibi. Eyalet divanında, eyalet valisinin yanında paşa sancağının merkez kazasının kadısı, eyalet defterdarı, tumar defterdarı gibi görevliler yer alırdı. Eyalet divanında, tıpkı Merkezde olduğu gibi, yönetimle ilgili doğrudan kararlar verilir ve karşılaşılan sorunlara çözümler aranırdı. Bu bakımdan divan, birinci özelliği ile bir yönetim örgütü idi. Bunun yanında eyalet valisinin geniş icrâ yetkisi sebebiyle, herhangi bir konuda anlaşmazlığa düşen, hakkını alamadığına inanan reayadan kişiler veya askeriden olanlar bu divana başvurabilirler ve haklarının alınması talebinde bulunabilirlerdi¹². Böyle bir durumda eyalet valileri, tıpkı Divân-ı Hümâyûnda olduğu gibi, iki yol izlerlerdi. Bunlardan birincisi, şikayet sahibinin isteğini, sakini bulunduğu kazanın kadısına havale eder ve bu havale ile birlikte oranın örf yetkililerinden konunun çözümlenmesi ile ilgilenmelerini isterdi. Eğer konuyu çok önemli bulursa, havaleyi bir *mübâşir* aracılığıyla gerçekleştirir ve mübaşiri konunun çözümü için doğrudan görevlendirirdi. İkinci yol, olayın veya şikayetün önem derecesine göre, tarafları doğrudan eyalet merkezine çağırarak divanda *mürâfa*'a olmalarını sağlamaktı. Eyalet divanı, o zaman bir mahkeme gibi çalışır ve bir karara varırdı. İşte bu süreç içinde konunun *şer'* ve *kanuna* göre çözümünü sağlayan kişi, aynı zamanda divan üyesi olan *merkez kadısı* idi ve onun verdiği kararı uygulatan da *vali* idi.

---

mükerrerinin guresi gününden zabt ü rabt için işbu Dârende-i buyruldu emekdârlarımızdan kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân Hüseyin Efendi -zide mecluhu- tarafımızdan mütesellim nasb ve ta'yîn olunmağın ... vülât umûrunda kendüye mürâca'at ve şer' ve kânûn üzere tarafından vârid olan buyrulduğuna amel eylemeniz bâbında buyruldu tahrîr ve ısdâr kılınmıştır.

¹² Osmanlı'da "şikayet hakkı"nın algılanış biçimi ve bu hakkın kullanımına ilişkin bilgi için bkz. Halil İnalcık, "Şikayet Hakkı: Arz-ı Hâl ve Arz-ı Mahzar'lar", *Osmanlı Araştırmaları*, VII-VIII (1988), 33-54; Hülya Taş, "Osmanlı'da Şikayet Hakkının Kullanımı Üzerine Düşünceler", *MSY (Memleket, Siyaset, Yönetim Dergisi)*, 2007/3, Ankara, s.187-204.

Eyalet Divanının Temel Belgeleri:

Böyle bir örgütlenme içinde bugüne kadar taşrada görülen işlemler neticesinde üretilen belgeler ve bu belgelerin kaydedilmesi sonucunda elimize geçen defterler, yalnızca mahkemelerde tutulan ve adına *sicill-i mahfûz* denilen defterlerdir. Bu defterlerde, *zabıt*, *i'lâm*, *temessük*, *nakl-i şehâde*, *vakfiyye*, *keşifnâme* gibi belgeler yer almıştır.

Yukarıda anlattığımız gibi bir çalışma düzeni bulunan eyalette, kuşkusuz mahkeme defterleri yanında eyalet divanının işlemlerine dair kayıtların tutulduğu defterlerin de olması gerekir. Aşağıda sözünü edeceğimiz, valilerin emirnâmeleri olan *buyuruldılar* ile birlikte divan üyesi durumunda bulunan eyalet defterdârı, tımar defterdârı gibi görevlilerin *tezkereler* düzenlediklerini biliyoruz. Bu belgeleri üreten eyalet divanı kalemlerinin olduğu ve bunların bir kayıt sistemini geliştirdikleri, kuşkusuzdur. Ancak varlığından haberdar olduğumuz bu ofislerin temel defterlerinin örnekleri, yok denecek kadar azdır. O nedenle Ursinus'un eseri, bu bakımdan da değer kazanmaktadır.

Bu bağlamda herhangi bir konuda yazılacak bir *buyuruldu*nın oluşum süreci şöyle gerçekleşirdi: İşlemin durumuna göre, reayadan birisi eyalet divanına şikayette bulunmak için bir *arzuhal* yazdırırdı. Arzuhal işleme konduktan sonra, eğer belgede belirtilen konu merci'ine gönderilecekse, bu belgenin üzerine, ait olduğu makama hitaben düzenlenmiş bir vali emri yazılırdı. Bu vali emrine, *buyuruldu* denirdi. Buyuruldu, arzuhal üzerine yazıldığı için, *arzuhal üzerine buyuruldu* şeklinde ifade edilirdi. Bazen mesele bir devlet görevlisi tarafından bir *mektub* veya bir *takrîr* ya da bir *i'lâm* ile sunulmuşsa, bunlar üzerine yazılan buyuruldılara da *mektub/takrîr/i'lâm üzerine buyuruldu* denirdi. Bunlar da *arzuhal üzerine buyuruldu* ile aynı işleme tabi idi. Bu şekilde başvuru evrakının üzerine buyuruldu yazmaya, belgelerin diliyle "*buyuruldu keşide*" etmek de denirdi. *Buyuruldu* sözcüğü yerine bazen *ka'ime*, *mektûb* da kullanılırdı¹³.

11 Ekim 1749 (28 Şevval 1162) tarihli belge, *arzuhal üzerine buyurulduya* bir örnektir. Halep Divanına yaptığı başvurusunda Es-seyyid Hüseyin, elinde temessük ve fetva olmasına rağmen, Antakya'nın Kuseyr nahiyesine bağlı Fenike köyünde, miras yoluyla mülkü olan tarlası ile zeytin ve incir ağaçlarına, aynı köyden Fakı oğlu Ahmed'in müdahale ettiğini bildirmekte

¹³ Karaman Şer'iyeye Sicili, Defter no: 279, 67/1: "...müceb-i mektûb (ile) âmil olasız".

ve davasının mahallinde mübaşir aracılığıyla çözümlenmesini, orada çözümlenememesi halinde ise adigeçenin Halep Divanına çıkarılmasını talep etmektedir. Es-seyyid Hüseyin'in Halep Divanına yaptığı bu başvuru üzerine bir buyuruldu yazılmıştır. Antakya kadısı ve voyvodasına hitaben yazılan buyuruldu tarafların mahallinde *mürâfa*'a olunmaları, davalarının mahallinde çözümlenememesi durumunda da Halep Divanına çıkarılmaları istenmektedir¹⁴.

Eğer eyalet valisi, herhangi bir konuda re'sen bir emir çıkaracaksa, muhatabına hitaben bir *buyuruldu* düzenlerdi. Buna da *beyaz üzerine buyuruldu* denirdi. Örneğin 4 Mayıs 1645 (8 Rebî'ü'l-evvel 1055) tarihli belge, Larende Subaşı Mehmed Ağa'ya hitaben yazılmış Karaman Beylerbeyi Mustafa Paşa'nın bir buyurulduydı. Paşa, bu buyurulduyu, belgeden de anlaşılacağı üzere herhangi birinin eyalet divanına yaptığı bir başvurusu üzerine yazmamıştır. Burada, durum bir önceki örnekten farklıdır. Mustafa Paşa bu emri, kendi hüküm bölgesindeki asayiş sağlamak ve birtakım *bid'at* kabul edilen uygulamaları ortadan kaldırmak amacıyla bizzat yazmıştır ve

¹⁴ Antakya Şer'iyye Sicili 4, s.102, belge:187: "Şer'i'at-me'âb Antakya kadısı Efendi -zide fazlıhu- ve voyvoda ağa -zide kadruhu- ta'yîn olunan mübaşir ma'rifetiyle sâhib-i arz-ı hâl hasmı ile mahallinde mürâfa'a-i şer' olub ihkâk-ı hakk olmaz ise divân-ı Haleb'e ihzâr ve fetvâ-yı şerîfe ve temessükü mücebince icrâ-yı hakk olunmak üzere firâr ve gaybet etdirilmemek deyu buyuruldu. Fî 28 Şevval sene 162.

Devletü, inâyetlü, merhametlü sultânım hazretleri sağ olsun.

Arzuhâl-i kulları budur ki:Bu kulları Kuseyr nâhiyesinde karye-i Fenike sâkinlerinden olub ve karye-i merkûme sâkinlerinden Fakı oğlu Ahmed nâm kimesne karye-i Neringe toprağında vâki' mülk-i mevrûsum bir kıt'a tarla ve derûnunda olan eşcâr-ı ün ve zeytunumu tagallûben zabt ve gadr-ı külli etmeleriyle merâhim-i aliyyelerinden mercûdur ki hâlâ yedimde olan fetvâ-yı şerîfe ve temessük-i şer'iyye (ye) manzûr-ı inâyet buyruldukdâ mübaşir kulları ta'yîn buyrulub mezbûru divân-ı aliyyelerine ihzâr ve fetvâ-yı şerîfe ve temessük-i şer'î mücebelerince hakkını tahsil ve icrâ-yı şer' buyurulmak bâbında emr ü fermân devletü, inâyetlü, merhametlü sultânım hazretleriniudir.

Bende-i Es-seyyid Hüseyin".

¹⁵ Karaman Şer'iyye Sicili, Defter no: 279, 57/3: "Mustafa Paşa hazretlerinin Acemler husûsu için buyurulduydı.

Kıdvetü'l-emâcîd ve'l-a'yân Larende Subaşı Mehmed Ağa -zide mecduhu- Larende kasabasında tüccâr tâ'ifesinden birkaç nefer Acem bâzergânlarında tütûn-i silk talebiyle rencide ve zulm ü ta'addi eyledüğünüz i'lâm olunmağın indî tâ'ife-i mezbûreden mâ-tekaddemden tütûn-i silk alındığı a'yân-ı vilâyet ihbâr ederlerse sen dahi kânûn-ı kadim üzere alasin ve illâ mâ-tekaddemden alınagelmîş değil ise hilâf-ı şer' ve kânûn rencide ve ta'addi eylemeyesin ve etdirmeyesin, tüccâr tâ'ifesi bâ'is-i ma'mûre-i memleket olmağla her vecihle mer'i olmaları ehem ve mühimmâtdandır, hilâf-ı şer' ve mu'tâd-ı kadim vaz' eylemeyesin ve etdirmeyesin, deyu buyuruldu. Fî 8 RA [Rebî'ü'l-evvel] 1055".

padişahın mutlak vekili olarak “tüccâr tâ’ifesi bâ’is-i ma’mûre-i memleket olmağla her vechile mer’î olmaları ehemm ve mühimmâtdandı.” gibi Osmanlı anlayışına uygun ibareleri kullanmıştır. Buna göre bu belge, Larende subaşısının Aceim tüccarlarından kanunda olmayan taleplerde bulunduğu ve bunun önlenmesine dair bir emirdir.

İster beyaz üzerine olsun, ister arzuhâl üzerine ya da bir i’lâm üzerine olsun bütün bu buyurulduklar muhatabına ya da merci’ine gönderilmeden önce, eyalet divanının kalemlerinde özeti verilerek bir deftere kaydedilirdi. İşte Ursinus’un yayınladığı defter, böyle bir *buyuruldu kayıt defteri*dir. Bunun gibi diğer eyalet divanı üyeleri de *tezkere* ya da *mektub* denen belgeler düzenlerlerdi ve bunların formu *buyurulduya* benzerdi¹⁶.

Bazı Terim ve Kavramlar Üzerine:

Buraya kadar anlattıklarımızdan sonra Ursinus’un eserine dönebiliriz. Ursinus, Manastır sicilleri arasında bulunduğu, *buyuruldu kayıt defteri* olan deftere “*Rumeli Kaymakamının Şikayet Defteri*” adını koymuştur¹⁷. Burada başlıkta kullanılan iki terim üzerinde durmak gerekir. Birinci olarak, bu defteri acaba “*şikâyet defteri*” olarak adlandırabilir miyiz? Gerçi, içindeki kayıtlardan çoğunun *arzuhal üzerine buyuruldu* kaydı olduğuna ve arzuhal-

¹⁶ Bu konuda bir örnek olarak bkz. Karaman Şer’iyye Sicili, Defter no: 279, 65/1: “*Sûret-i tezkire-i defterdâr*”

Kıdvetü'l-kuzât ve'l-hükkâm ma'denü'l-fazl ve'l-keîâm Mevlânâ Larende kadısı -zide fazlulu- tezkire vâsıl olcak ma'lûm ola ki hâliyâ taht-ı kazâımızda vâki' Hâce Hâsları Mukâta'asın dergâh-ı âli çavuşlarından İbrahim Çavuş -zide mecduhu- yedinde berât-ı şerif-i âlişân vârid olub mazmûn-ı izzet-makrûnunda hâss-ı mezbûru bin elli beş Muharremi gurresinden sene[si] âher[ine] varınca[ya dek] zabt etdirile deyu buyurulub lâkin (boşluk) nâm kimesne tedâhül hasebiyle mukâta'a-i merkûme[i] ben aldum, deyu mezbûr İbrahim Çavuş ile beylerinde nizâ' vâki' olmağla tezkire tahrîr olunub irsâl olunmuşdur. vâdıkda gerekdir ki mezbûr İbrahim Çavuş ile nizâ'ları olan kimesne[yi] temessükâtları ile Divân-ı Hazînc-i Karaman'a gönderüb temessükâtlarına nazar olundukda beylerinde vâki' olan nizâ'ları fasl olunub yedlerinde olan temessüklerinde ta'yîn buyurulur ise mücebince bu taraftan temessük verilüb nizâ'ları fasl oluna, şöyle bile, ber mücebi tezkire ile âmil ola. Tahrîren fî evâ'il-i şehri-i Zi'l-hicce] sene hamse ve hamsîn ve elf.

Medîne-i Niğde, el-mahmiye”.

¹⁷ Ursinus defteri adlandırırken; “*Rumeli kaymakamı, çalışmaya konu olan defterindeki kayıtları, Rumeli Divanının Şikayet Defteri başlığı altında toplamadı. Aksine defterin herhangi bir başlığı yoktur. Daha önceden yazılmış birkaç mali konuyla ilgili buyuruldu ile başlamaktadır.*” açıklamasını yaptıktan sonra, “*şikayet defteri*” olarak adlandırmasının nedenini içerisinde geçen ve şikayet kelimesi ile eş anlamlı olan iki terime bağlamaktadır. Bu kelimelerden biri “*ıştikâ*” kelimesidir. Bununla birlikte burada açıkladığım sebeplerden dolayı Ursinus'a katılmadığımı belirtmek isterim. Bkz. Ursinus, s.17-18.

lerin de şikayet içerdiğine bakarak böyle bir yargıya varılabilir. Ancak, bizzat Ursinus bu defterde sadece şikayetlerin bulunmadığını, birtakım uygulamaların ve çoğunlukla da eyalet valisine ait vergilerin toplanmasına ilişkin emirlerin de yer aldığını belirtmektedir. Bu bakımdan defteri Dîvân-ı Hümâyûnun *mühimme defterlerine* benzetebiliriz¹⁸. Gerçi, mühimmelerin bir kısmı, 17. yüzyıldan itibaren *şikayet defterleri* olarak ayrı bir koleksiyon oluşturmaktadır. Ancak *şikayet defteri* denilen defterler, sadece Dîvân-ı Hümâyûna yapılan şikayetlerle ilgilidir. Böyle olmakla birlikte Ursinus'un yayınladığı defterin faksimilesinde "*Buyruldiyat Defteri*"¹⁹ başlığının yer almasından ve içindeki belgelerin buyuruldılardan oluşmasından ötürü, dönemin katiplerinin ya da yöneticilerinin kendi tabirleriyle defteri, "*Buyruldu Defteri*" olarak nitelemek daha doğru olacaktır.

Defterin adlandırılması konusundan daha önemlisi Ursinus'un "*Rumeli Kaymakamı*" nitelemesidir. Burada sözü edilen Rumeli valisi, mansabının başında bulunmadığından dolayı, yerini bıraktığı *mütesellim* olmalıdır. Gerçi, mütesellim de valinin yerine vekaleten görev yapan kişidir. Ancak "*kaymakam*" teriminin, bu döneme ait evrakta farklı bağlamlarda kullanıldığını, valilerin vekillerine 18. yüzyılda *kaymakam* denmediğini gösteren bilgilere sahibiz. *Kaymakam* tabiri bu dönemde *kâ'im-makâm-ı mütevellî*, *kâ'im-makâm-ı nâzır*, *kâ'im-makâm-ı câbî*, *kâ'im-makâm-ı mültezim* gibi daha çok birtakım kurumların yöneticileri adına vekaleten görev yapanlar için kullanılmıştır²⁰. Taşra yönetiminin idarî birimleri için *kaymakam* terimi-

¹⁸ Bu defter bir anlamda, Dîvân-ı Hümâyûndaki mühimme defterlerine benzetilebilir. Nasıl Dîvân-ı Hümâyûnda görüşülen her türlü mesele üzerine oluşturulmuş kararlar, bir padişah emri şeklinde formüle ediliyor ve bunun bir özeti mühimme defterine kaydedildikten sonra ilgili kalemlerde o özete dayalı olarak *ferman* veya *berat* yazımına geçiliyor idiye eyalet divanında da benzer bir uygulama söz konusudur. Çözümü için bir karara varılmış olan konularla ilgili ilk özetler, bir deftere kaydedildikten sonra *beyaz üzerine* veya *azuhâl üzerine* ya da *i'lâm üzerine* buyuruldılar kaleme alınıyordu. O yüzden bu defterin şikayet defteri yerine *buyuruldu kayıt defteri* olarak adlandırılmasının daha doğru olacağı kanaatindeyim. Bu konudaki ilk değerlendirmeler için bkz. Taş, "Osmanlı'da Şikayet Hakkının Kullanımına Dair Düşünceler", s.191, dipnot: 8

¹⁹ Ursinus, 3a/1, s.57.

²⁰ Bu konuda bir örnek olmak üzere bkz. Ankara Şer'iyeye Sicili, 19/1433: "Defter budur ki Kara Paşa oğlu merhûm Ahmed Çelebi Evkâfına mütevellî olan Hasan Bey âher diyâra gitmeğin ...Pir Mehmed bin Budak mütevellî-i mezbûra kâ'immakâm nâsb olundu"; ayrıca 20 Cemâziye'l-âhir 1084 tarihli nakibü'l-esrâf mektubu ile, Es-seyyid Hüseyin adında birinin Ankara kazasına Nakibü'l-esrâf kâ'im-makâmı olarak atandığı görülmektedir (Ankara Şer'iyeye Sicili, 64/435).

nin kullanımı, 19. yüzyılda karşımıza çıkacaktır²¹. Defterin herhangi bir yerinde bu kavrama ve terime rastlamadan böylesine adlar vermek, bizi yanıltabilir. Bunun için çok tipik bir örnek verelim: Osmanlı Arşivi ilk defa düzenlenirken *tahrir defterlerine, tapu defteri* denmiş ve bu yanlış adlandırma günümüze kadar gelmiştir. Bu ad, öylesine yerleşik bir hal almıştır ki düzeltme yoluna giderken bile *tapu* sözcüğü atlamamış, *tapu tahrir defteri* deyimini kullanılmıştır. Oysa erbabı tarafından bilinir ki *tahrir defterlerinde* geçen *tapu* sözcüğü, 19. yüzyıldaki mülkiyet belgesi olan *tapu* ile aynı şey değildir. Oysaki bu defterler, onu üretenler tarafından *defter-i hâkânî* olarak ve doğru bir şekilde adlandırılmıştır. Bunu kullanmak yerine, yeni bir ad üretmek, onu kullanacak olan araştırmacıları yanıltabilir.

Ursinus'un asıl tekrar gözden geçirmesi gereken daha önemli açıklamaları vardır. Bu da Rumeli eyaletinin Sofya ve Manastır gibi iki merkezinin olduğu ve buralara eyalet valisi tarafından iki ayrı "*kaymakam ya da mütesellim*" atandığına dair ileri sürdüğü düşüncedir. Eğer, bu yargının somut bir belgesi varsa, söyleyecek bir sözümüz yoktur. Ama eserinin hiçbir yerinde buna ilişkin bir delile rastlanamamıştır. Sadece hem yayınladığı defterin hem de Manastır sicilleri arasında yer alan ve 64 numara ile kayıtlı bulunan Manastır Şer'iyye Sicilinden çıkardığı birtakım kayıtların, genelde Rumeli eyaletine, özelde de "*Rumeli kaymakamlığı*"na ait mevcut bilgilerimize katkı sağlayıcı veriler içerdiğini dile getirmektedir²². Ayrıca, "*Manastır kaymakamının yetkilerinin, mâlî açıdan, Sofya'nınkine oranla daha geniş olduğunu*" vurgulamakta ve özellikle "*Rumeli valisi, eyalet dışında iken yükümlülüğünün ve sorunluluğunun daha da arttığını*" eklemektedir. Bu açıklamalarından sonra, Manastır kaymakamının, eyalet valisinin bütün yet-

²¹ Bu terimin 19. yüzyıldaki kullanımı ve taşıdığı anlam için bkz. Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1997, s.236-240. Çadırcı'nın, açıklamalarında haklı olarak belirttiği gibi, *kâ'im-makâm* terimine Tanzimat öncesi dönemde de rastlanmakta idi, Fakat bu terim, 19. yüzyıl öncesinde vali ya da mutasarrıfların geçici bir süre için yerlerine atadıkları kimselere verilen bir unvandı (Çadırcı, a.g.e., s.236). Örneğin, Halep Beylerbeyliğine atanan Hersek Beyi Kasım'la ilgili olarak 1571 yılında Halep kadısına hitaben yazılan bir hükümde "*beylerbeyi gelene kadar vilâyetin hıfz ü hürâseti için ademisi Mustafa'nın gönderildiği*" dile getirilmekte ve bu kişinin "*kâ'im-makâm*" unvanıyla anıldığının altı çizilmektedir. Bkz. Enver Çakar, *XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516-1566)*, Elazığ 2003, s.66.

²² Ursinus, s.11.

kilerini taşıdığını, buyurulduklar yazdığını, eyaleti bir *vali* imiş gibi yönettiğini yazmaktadır²³.

Mütesellimler hakkında Ursinus'un son söyledikleri doğrudur. Ancak, "Rumeli eyaletinin iki merkezinin bulunduğu ve her iki merkeze ayrı ayrı kaymakam tayin edildiği" açıklaması, kanıtlanmaya muhtaçtır. Zira, bu açıklamayı yapan Ursinus'un söyledikleri arasında da bir çelişki olduğu göze çarpmaktadır. Ursinus, yukarıda alıntı yaptığımız açıklamaları sırasında Manastır'ın *paşa sancağı* olduğunu belirtmekte ve bu sebeple oradaki kaymakamın eyaletin tümü üzerinde yetkili kılındığını ve bu sebeple sorumluluğunun, *Sofya kaymakamma* oranla daha fazla olduğunu vurgulamaktadır. Yukarıda da açıkladığımız gibi, genel uygulamada bir eyaletin içinde doğrudan eyalet valisinin yönetimine bırakılmış sancağın, *paşa sancağı* diye adlandırıldığı ve oraya ayrıca bir sancakbeyi gönderilmediği, bir gerçektir. Eğer Sofya, Rumeli eyaletinin ikinci bir merkezi ise, Sofya sancağının da bir *paşa sancağı* olması gerekir. Oysa Ursinus, bu konuda bir kanıt sunmamaktadır. Eğer bu durum doğruysa, yani Manastır ve Sofya sancakları, doğrudan eyalet valisinin uhdesinde bulunuyorlar ise, bu 18. yüzyıla ilgili bir uygulamaya bağlı olmalıdır. Bu uygulamayı açıklamadan Sofya'nın ikinci bir merkez olduğu kanısına varmak, 18. yüzyılın gelişmelerini tam bilmemekten kaynaklanabilir. Yine yukarıda açıkladığımız gibi, 18. yüzyılda valilere, eyaletler tevcih edilirken, o eyaletin yanında *ilhâken* başka sancaklar da verilebiliyordu. Ancak bu dönemde eyalet ve sancaklar, mâli açıdan *mukâta'aya* dönüştürülmüştü ve bunlara *sancak mukâta'ası* deniyordu. Burada birleştirilmiş tevcihler, mâli açıdan birden fazla mukâta'anın bir kişiye verilmesi anlamına geliyordu. Rumeli örneğinde bu durum şöyle açıklanabilir: Manastır, eyaletin *paşa sancağıdır*. Sofya ise, eyalet içinde ayrı bir sancak iken, mukâta'aya dönüştürülerek orası da valiye *iltizâmen* verilmiştir. İki ayrı sancakta aynı valinin ayrı ayrı mütesellimlerinin bulunması bu yüzdendir. Yoksa Manastır ve Sofya, eyaletin iki ayrı merkezi değildir. Eyaletin merkezi Manastır'dır. Sofya sancağı müteselliminin, eyaletin bütünü üzerinde bir yönetim yetkisi yoktur. Bütün yetkileri, sadece Sofya sancağı ile sınırlıdır. Bundan dolayıdır ki Ursinus, Manastır mütesellimini daha önemli görmektedir. Çünkü, Manastır'daki mütesellim valinin mütesellimidir ve eyaletin tümü üzerinde yetkilidir. Ursinus, eyaletin iki merkezli olduğuna dair açıklamalarını, yeniden gözden geçirmeli ve söyledikleri eğer doğruysa bu-

²³ Ursinus, s.12.

nun kanıtlarını mutlaka açık bir şekilde vermelidir. Biz, Rumeli eyaleti üzerinde doğrudan çalışmamış olsak da, 18. yüzyıl taşra yönetimindeki genel eğilimlere bakarak, bunun böyle olabileceğini düşünmekteyiz. Eğer, Ursinus söylediklerini kanıtlarsa, Rumeli eyaletinin çok özel bir durumu olduğunu ortaya koymuş olacaktır.

Buraya kadar söylediklerimiz 18. yüzyılı iyi anlayabilmek için iyi bilinmesi gereken temel terim ve kavramlarla ilgilidir. Artık şu noktada, bununla bağlantılı olarak Ursinus'un faksimilesini yayınladığı defterde hem anlayamaktan, hem de yanlış okumaktan kaynaklanan hatalarına geçebiliriz.

Ursinus'un Yayımladığı Defter ve Yaptığı Hatalar:

Ursinus'un "*Şikayet Defteri*" adıyla yayınladığı, fakat aslında eyalet divanının işlemleri sonucu yazılmasına karar verilen her türden buyuruldu özetlerinin kaydedildiği defter, birçok açıdan değerlendirilebilir. Bu değerlendirmeler üzerine Ursinus'un önce yaptığı transkripsiyonlar ve bu transkripsiyonların İngilizce tercümelerini irdelemek daha anlamlı olabilir. Şöyle ki:

a- Defterdeki kayıtların büyük bir kısmı imlâ ve gramer hataları içermektedir. Ayrıca, bazı kayıtlarda anlam kaymalarına ve yanlış anlamalara meydan verecek üslup hataları vardır.

Defteri kaleme alan katip ya da katiplerin birtakım gramer bilgisinden yoksun oldukları görülmektedir: Örneğin "ile" anlamına gelen "bâ" takısıyla birlikte kullanılan bazı terkiplerin sonuna, katiplerin yanlışlıkla "ile" kelimesini sık sık ilave ettikleri gözden kaçmamaktadır; "*bâ i'lâm-ı şer'iyeye ile*"²⁴; "*bâ buyuruldu ile*"²⁵; "*bâ temessük ile*"²⁶ gibi.

Bazen yönelme eklerinde bu tür hatalara rastlanmaktadır. Örneğin "... *karındaşım Bayram'ın dört yüz gurusu alacağı olmağla karye-i mezbûrda varub ...*"²⁷ cümlesinde geçen "*karye-i mezbûrda varub*"ün, "*karye-i mezbûra varub*" şeklinde yazılması gerektiği gibi.

Kimi zaman da katip hataları bu kadar basit olmaktan çok öteye gitmiş ve anlam kaymalarına varacak ve belgeyi anlamayı zorlaştıracak derecelere

²⁴ Ursinus, 16b/2, s.135.

²⁵ Ursinus, 20a/4, s.151.

²⁶ Ursinus, 21a/1, s.156.

²⁷ Ursinus, 9a/6, s.96.

ulaşmıştır. Örneğin Ursinus'un, defterin katibinin yaptığı yazım hatalarını olduğu gibi aktardığı aşağıdaki transkripsiyona bakacak olursak, bu durum daha da netlik kazanacaktır:

"Kuzucık (sic) Ragu zimmi (sic) arzuhâl eder Manastır kazâsında sâkinlerinden Nastu ve Risâ nâmûn zimmiler ve Nâ'um ve Niku zimmiler bi-gayr-ı hakk haps ve eziyet edüb **hamlını vaz'** ve iki sîm kuşağını fuzûlen ahz edüb icrâsı bâbında buyuruldı bâlâsına ..."²⁸

Oysaki bu metin şöyle olmalıydı:

"Kuzucuk [**karyesinden**] Ragu [**nâm**] zimmi[**yc**] arzuhâl eder Manastır **kazâsı** sâkinlerinden **Nastu ve Risâ ve Nâ'um ve Niku nâmûn zimmiler** bi-gayr-ı hakk haps ve eziyet edüb **hamlını vaz'** ve iki sîm kuşağını fuzûlen ahz edüb icrâsı bâbında buyuruldı bâlâsına ... "

Bu tür örnekleri peşpeşe sıralamak mümkün. Fakat buradaki amacımız, bu tip katip hatalarını ard arda sıralamak değil, bunları örneklendirerek defterin içerdiği zorlukları bir parça da olsa gösterebilmektir.

Özetle söylemek gerekirse, taşradaki katipler, Dîvân-ı Hümâyûn katipleri gibi odalarda uzun süreli ve deneyimli ustalar yanında bir eğitimden geçmedikleri için Dîvân-ı Hümâyûn kalemlerindeki kayıtların muntazamlığı, taşrada üretilen belgelerde pek görülmemektedir.

b- Yukarıda belirttiğimiz özelliğinden dolayı okunması ve anlaşılması zaman zaman çok büyük güçlükler arzeden bu kayıtları anlamlandırmak zorlaşmaktadır. Böyle olmakla birlikte Ursinus, son derece güç bir işe girişerek önce bu kayıtların transkripsiyonunu yapmış, ardından da onların İngilizce tercümelerini vermiştir. Ancak, zaman zaman "*fahiş*" diyebileceğimiz büyük okuma hatalarına düşmüş; bununla da kalmayarak yanlış okuduğu metinleri İngilizceye çevirirken hatasını pekiştirmiştir, hatta metne, belgede dile getirilmeyen anlamlar yüklemiştir. Bu tip örnekler, sayılamayacak kadar çoktur. Bu yazımın sınırları içinde en göze çarpanlar üzerinde durulacaktır.

Bir başlangıç örneği olmak üzere şu kayıt üzerinde duralım (7a/3,s.82):

²⁸ Ursinus, 24a/2, s.172.

Ursinus'un yaptığı transkripsiyon:

"Nevrekub sâkinlerinden **Selim Bey va'desinden** ammisi oğlu Mehmed Emin Bey ve za'im Hacci Hüseyin ve dâmâdı Miftâhizâde Mehmed Ağa ve Derviş Ağa nâmûn kimesneler sükkân-ı vilâyet hukûklarına binâ'en **mu-kaddem ve muhtur (sic)** sâdır olan emr-i celilü's-şân mûcibince beyaz üzerine buyurıldı küşâde ve Enderunî Yusuf Ağa mübâşir ta'yîn olmuşdur ..."

Olmaması gereken transkripsiyon:

"Nevrekub sâkinlerinden **Selim Bey va'desinden** ammisi oğlu Mehmed Emin Bey ve za'im Hacci Hüseyin ve dâmâdı Miftâhizâde Mehmed Ağa ve Derviş Ağa nâmûn kimesneler sükkân-ı vilâyet hukûklarına binâ'en **mu-kaddem ve mu'ahhar** sâdır olan emr-i celilü's-şân mûcibince beyaz üzerine buyurıldı küşâde ve Enderunî Yusuf Ağa mübâşir ta'yîn olmuşdur ..."

Çeviri:

"A buyurıldı was promulgated **on the death of Selim Beg**, inhabitant of Nevrekob (...), in accordance with the illustrious firman issued **previously and as a reminder (for) the individuals by the name of Mehmed Emin Beg**, his uncle's son; Miftahizade Mehmed Aga, his son-in-law; and Derviş Aga concerning the rights of the inhabitants of the vilâyet; and Yusuf Aga of the Inner Service was appointed mübâşir ..."

Yukarıdaki metinde önemli bir okuma hatası vardır. Ursinus, "mukaddem" kelimesinden sonra gelen sözcüğü "muhtur" diye okumuştur. Oysa o kelime, her ne kadar metinde çok açık yazılmamışsa da, konteksten çıkarılarak, "mu'ahhar" diye okunmalıdır. Zira "mukaddem ve mu'ahhar" sözcükleri, tarihleri birbirini izleyen belgeleri tanımlamada sık kullanılan bir ibaredir. Ayrıca metinde ne demek istediği tam açıklanmadığı için, Ursinus kayda kendince bir anlam vermiştir. Belgede geçen "va'desi" sözcüğünü "Selim Bey'in ölümü" olarak algılamış ve onun ölümü üzerine yakınlarına "vilayet yerleşiklerinin hakları ile ilgili olarak" bir ferman gönderildiği ve bu ferman gereğince "beyaz üzerine buyurıldı" nun kaleme alındığı açıklamasını yapmıştır.

Oysa, "va'de" sözcüğüne bakarak belgeden Selim Bey'in öldüğünü çıkarmak mümkün değildir. Büyük bir olasılıkla Selim Bey, Nevrekob kazasının örf yetkililerinden birisidir. Belki subaşısıdır. Nitekim onunla ilgili olarak geçen isimler arasında birinin zaim olduğu belirtilmekte; diğerleri de

"Bey" ve "Ağa" unvanı taşımaktadır. Selim Bey'in yetki dönemi içinde sözü edilen kişiler, muhtemelen onun adına işlem yaparken belde yerleşikleriyle hak ilişkileri oluşmuştur. Bu ilişki, bir yetkinin kullanımı veya vergi ilişkisi olabilir. Bu konuda tarihleri birbirini izleyen fermanlar gönderildiği için eyalet valisi, bu emirlere uyulması gerektiğini hatırlatmak üzere "beyaz üzerine buyruldu" çıkarılması kararını vermiştir. Ursinus'un tercümesinden bu süreç, anlaşılammaktadır.

Bunun gibi, çok basit gibi görünmekle beraber bir-iki yanlış okumanın nasıl anlam kaymasına neden olduğunu gösteren başka bir örnek aşağıdadır (5b/5, s.73):

Ursinus'un yaptığı transkripsiyon:

"Filurine kazâsının kurâlarından Baniçe ve Malihur ve Çırsova ve Potişca ve İşoduri nâm kurâların umûr-ı şer'iyeleri **bir takrîble** kazâ-i mezbûrdan ifrâz ve Kesriye ve Manastur kazâlarına nakl olunduğundan sâdır olan emri celilü'ş-şân ve buyruldu mücibince tekâlifleri kadîmî kazâlarına edâ **olunmamak** bâbında emri âli mücebince işbu mahalde kayd olunub Abdulbaki me'mûr olmuştur ... "

Olmayı gereken transkripsiyon:

"Filurine kazâsının kurâlarından Baniçe ve Malihur ve Çırsova ve Potişca ve İşoduri nâm kurâların umûr-ı şer'iyeleri **bir takrîble** kazâ-i mezbûrdan ifrâz ve Kesriye ve Manastur kazâlarına nakl olunduğundan sâdır olan emri celilü'ş-şân ve buyruldu mücibince tekâlifleri kadîmî kazâlarına edâ **olunmak** bâbında emri âli mücebince işbu mahalde kayd olunub Abdulbaki me'mûr olmuştur ... "

Çeviri:

"According to Imperial decree it was noted down in this place: Since the judicial (and administrative) affairs of the villages of Baniçe ... , Malihor, Çırsova, Putişca and Isodori from among the villages of the district of Filurine ... **have been taken out of the (responsibility of the)** aforementioned district and, by appendage, transferred to the districts of Kesriye ... , and Manastur ... , (the inhabitants) **are no longer to pay any of their obligations demanded by firman or buyruldu to their former district ... "**

Burada Ursinus, metinde "... tekâlifleri kadîmî kazâlarına edâ olunmak bâbında ... " ibaresindeki "olunmak" kelimesini "olunmamak" şekline çevirmiştir. Buradan da metni, tam anlamadığı görülmektedir. Çünkü yu-

karındaki transkripsiyon metninde de görüleceği üzere, sözü edilen köylerin “bir takrîble”, yani aslında olmaması gerekirken bir bahane uydurularak, bir kazadan alınıp diğer bir kazaya bağlandığı belirtilmekte ve bunun düzeltilerek reayanın yükümlülüklerini yine eski kazaları içinde yerine getirmeleri istenmektedir. “Bir takrîble” deyimini anlamadığı için Ursinus, bu değişikliğin bir fermanla onandığını sanmış ve bu düşünce ile “olunmak” kelimesinin yanlışlığına hüküm ederek “olunmamak” olarak düzeltme yoluna gitmiştir. Oysa sözü edilen metinde bu değişikliğin düzeltilmesi söz konusudur. Bu sebeple Ursinus’un tercümesi tamamen yanlıştır.

Bir diğer belge 7a/7 (s.83-84)’de yer almaktadır:

Ursinus’un yaptığı transkripsiyon:

“Filurine kasabasında vâki’ Kurşunlu mahallesi sükkânından Osman bin Mehmed nâm kimesne **arızıyla hakîr ve kendi umûriyle müstakill iken** yine kasaba-i mezkûrdan ba’zı **şükkâk-ı nâ-pâk (?)** makûlesinden olub (...) nâmûn ahâlî-i kazâ ve ahâlî-i mahalleden ba’zı kesânlara istinâd-ı külliyele vâzıh ve âşikâr bulunan kimesnelere mecbûl buldukları şekâvet ve mel’anetlerini icrâ ve **tahîr ittihâz (?)** eyledikleri kimesnelere istinâden merhûm Osman nâm mazlûmu bi-gayr-ı hakk zarb ve katl eyledikleri **ziyâde nâsda hadd-i tuvân (d)a resîde bulmağla** ahâlîyi mahallede **tahabbûs** ve ihzârî bâbında beyaz üzerine buyuruldu keşîde ve ... ”

Olması gereken transkripsiyon:

“Filurine kasabasında vâki’ Kurşunlu mahallesi sükkânından Osman bin Mehmed nâm kimesne **ırzıyla mu’teber ve kendi umûruyla meşgûl iken** yine kasaba-i mezkûrdan ba’zı **şükkâk-ı nâ-pâk (?)** makûlesinden olub (...) nâmûn ahâlî-i kazâ ve ahâlî-i mahalleden ba’zı kesânlara istinâd-ı külliyele vâzıh ve âşikâr bulunan kimesnelere mecbûl buldukları şekâvet ve mel’anetlerini icrâ ve **tahîr ittihâz (?)** eyledikleri kimesnelere istinâden merhûm Osman nâm mazlûmu bi-gayr-ı hakk zarb ve katl eyledikleri **zebân-ı nâsda hadd-i tevâtüre resîde olmağla** ahâlîyi mahallede **tecessûs** ve ihzârî bâbında beyaz üzerine buyuruldu keşîde ve ... ”

Çeviri:

“The individual by the name of Osman, son of Mehmed, inhabitant of Kurşunlu quarter in the town of Filurine (...), **was humble in his demeanour and went about his own business.** (But) some individuals - who are beyond any doubt in perfect company with some people called (names omitted) from the kaza and from the quarter who belong to the filthy

nable of the aforementioned town bristling in arms - conspired with some individuals who commit brigandage and disgraceful acts which they regard as natural, regarding themselves as without blemish, and without any justification struck and killed the late victim by the name of Osman. **Since this brought many people to the limits of their endurance**, a buyuruldu was promulgated (ordering) that the population (of Kurşunlu) be **confined** in its quarter and summoned (before the judge) ... ”

Bu belgede Ursinus'un yaptığı yanlışlıklar şunlardır: Mehmed oğlu Osman, metinde “ırzıyla mu'teber ve kendi umûruyla meşgûl iken” diye tanımlanırken; “arzıyla hakîr ve kendi umûruyla müstakill iken” şeklinde transkribe edilmiştir. Ayrıca belgenin sonlarında yer alan “zebân-ı nâsda hadd-i tevâtüre resîde olmağla” ibaresi, “ziyâde nâsda hadd-i tuvân(d)a resîde bulmağla” diye okunmuştur. “Tecessüs” diye okunması gereken kelime de “tahabbüs” yapılmıştır.

Bu yanlışlarla İngilizceye çevrilen metin, doğal olarak anlamından çok uzaklaşmıştır. Burada “namusuyla tanınan ve işinde ve gücünde olan bir insan” olarak tanımlanan Mehmed, “alçakgönüllü” gibi bir sıfatla nitelenmiştir. Bu metinde daha büyük bir yanlış şudur: “... Bu şakiler, halk arasından aldıkları destekle, Osman'ı suçsuz yere katl etmişlerdir. Onların (şakilerin) yaptıkları halk arasında açıktan söylenir hale gelmiştir” ifadesi, şakilerin yaptıklarının “pek çok insanı dayanma sınırının son noktasına getirdiğinden ... ” diye çevrilmiştir. Görüldüğü gibi çeviri de tamamen yanlıştır. “Tecessüs” kelimesi de “tahabbüs” şeklinde okununca; sorunun “... olayın tüm sorumlularının mahallinde soruşturularak” halledilmesi gerektiğinin belirtildiği buyuruldu kaydı, bu gibi ciddi okuma yanlışlarıyla “Kurşunlu mahallesi ahalisinin, mahallelerinde hapsedilmesi” gibi tamamen anlamsız bir şekle dönüşmüştür.

Bir başka örneğimiz olan 16a/1 (s.131-132)'deki belge şu satırlarla yer almaktadır:

Ursinus'un yaptığı transkripsiyon:

“Radoviş mütemekkinlerinden etmekci Simus nâm zimmînin düyünü terkesinden **erininir olduğu** hâlden doksan senesine (sic) mürd ü helâk oldukda kasaba-i mezbûrda mutasarrıf olduğu mülk ü menzil sûk-ı sultânide **ba'de'l-müzâ'ede** (sic) kasaba-i mezkûrdan Seyyid Ali çeribaşı üzerinde yüz elli gurusu iştirâ ve meblağ-ı mezbûr mürd-i mesfûrun düyün-ı müsbetesine

edâ olunub menzil-i mezkûrdan **mürd kimesnenin alâka ve medhali yoğiken** mürd-i mezbûrun zevce-i metrûkesi Despinu nâm nasrâniye zuhûr ve **hevâsına tâbi' Yahya Çavuş ve ba'z-ı mütégallibeden istinâd ve menzil-i mezkûru zabt ve gadr olduğun** (sic) merkûm Seyyid Ali da'vâsına mutâbık hazret-i şeyhü'l-islâmdan fetvâ-yı şerif ve emr-i âli mantûkunca divân-ı Rum İliden beyâz üzerine **keşide buyuruldu ...** ”

Olmayı gereken transkripsiyon:

“Radoviş mütemekkinlerinden etmekci Simus nâm zimmînin düyünü terkesinden **czyed olduğu** hâlden doksan senesine (sic) mürd ü helâk oldukda kasaba-i mezbûrda mutasarrıf olduğu mülk ü menzil sük-ı sultânide **ba'de'l-müzâyede** kasaba-i mezkûrdan Seyyid Ali çeribaşı üzerinde yüz elli gurusu iştirâ ve meblağ-ı mezbûr mürd-i mesfûrun düyün-ı müsbesine edâ olunub menzil-i mezkûrdan **ferd-i [âher] kimesnenin alâka ve medhali yoğiken** mürd-i mezbûrun zevce-i metrûkesi Despinu nâm nasrâniye zuhûr ve **hevâsına tâbi' Yahya Çavuş ve ba'z-ı mütégallibeden [kimesnelere] istinâd ve menzil-i mezkûru zabt, gadr olduğun[dan]** merkûm Seyyid Ali da'vâsına mutâbık hazret-i şeyhü'l-islâmdan fetvâ-yı şerif ve emr-i âli mantûkunca divân-ı Rum İliden beyâz üzerine **keşide-i buyuruldu ...** ”

Çeviri:

“The debts of non-Muslim by the name of Simus (...) “the Baker”, one of the inhabitants of Radoviş, were to be repaid from his estate. When he died in the year (11)90 (21 February 1776-8 February 1777), the freehold house which he possessed in the aforementioned town was therefore auctioned in the main market square. It redeemed one hundred and fifty piastres on (loan from) the çeribaşı Seyyid Ali of the aforementioned town, and the aforementioned amount was paid towards the established debts of the deceased. Since the deceased had no (male) relations and had no influence concerning the house in question, the bereft wife of the deceased, the non-Muslim by the name of Despina, (suddenly) appeared and, supported by Yahya Çavuş, who fancied her and some (other) oppressors took the house referred to into possession, (thereby) acting unjustly. A buyuruldı was therefore promulgated by the Diwan of Rumelia in accordance with the noble fetva of his Excellency the şeyhülislam in favor of the claim of the aforementioned Seyyid Ali, and according to the tenor of the Imperial order ... ”

Görüldüğü gibi ciddi okuma hatalarının yanı sıra, belgenin kendisinde de birtakım ciddi yanlışlıklar bulunmaktadır. Belgeyi doğru anlayabilmek ve

doğru bir tercüme yapabilmek, metnin yeniden tesisi yapıldıktan sonra mümkün olabilecektir. Nitekim, “*olması gereken transkripsiyon*”a bakıldığında, oradaki düzeltmeleri yapmadan ve bazı kavranları tam anlamadan yapılan çeviride büyük hatalara düşülmüştür.

Çeviriye baktığımızda, ölenin borçlarının geride bıraktığından fazla olduğu belirtilmemiştir. Çünkü Ursinus “*ezyed*” kelimesini “*erinin*” olarak okumuş ve anlamlandıramadığı için bu kısmı çeviriye dahil etmemiştir. Ayrıca “*sûk-ı sultânî*”yi, şehir ya da kasabanın en temel/büyük pazarı olarak algılamış ve öyle çevirmiştir. Oysa *sûk-ı sultânî* terimi, bir mekan belirlemesi içermemektedir. Burada kastedilen, örf-i sultânînin yani padişah kurallarının geçerli olduğu pazardır. Ursinus’un anlamadığı bir başka husus da şudur: Belgede Despina’nın “*hevâsına tâbi’ Yahya Çavuş*” ve “*mütegalibeden ba’zı kimselere*” dayanarak evi satın alanın elinden aldığı ve böylelikle ona zulmettiği anlatılmaktadır. Ursinus, “*hevâsına tâbi’*” deyimini sadece Yahya Çavuş ile ilgili bir sıfat olarak düşünmüş ve bu deymi “*Despina’ya gönül veren Yahya Çavuş*” şeklinde çevirmiştir. Oysa bu, hem Yahya Çavuş hem de mütegalibeden kimseleri tanımlayan bir sıfattır ve Despina’nın bu konuda “*birlikte hareket ettiği kimseler*” anlamıdır.

Ursinus’un yaptığı diğer bir ciddi okuma ve çeviri hatası da aşağıda örnekleri verilecek olan bazı kazaların bozulan düzenleri ve bu düzenin yeniden kurulmasına dair olan buyuruldu kayıtlarında kendini göstermektedir. Bu konuda Radumir kazası ile ilgili olan kayıt oldukça dikkat çekicidir [24b/8, s.178]:

Ursinus’un yaptığı transkripsiyon:

“Radumir kazâsının şîrâze-i nizâmı münhall olduğu **vâcib-i harc-ı sâmiyeleri** olduğuna binâ’en kazâ-i mezbûrun râbîta-i nizâmına **teşebbûs** ve hüsn-i sûret karâr verilmesi için **kazâ-i mezbûrun a’yân ve avnına** beyaz üzerine buyuruldu ...”

Olmaları gereken transkripsiyon:

“Radumir kazâsının şîrâze-i nizâmı münhall olduğu **vâsıl-ı üzn-i sâmi’aları** olduğuna binâ’en kazâ-i mezbûrun râbîta-i nizâmına **temşiyet** ve hüsn-i sûret[de] karâr verilmesi için **kazâ-i mezbûrun a’yân[ı] da’vctini** beyaz üzerine buyuruldu ...”

Çeviri:

“Because noble expenditures are necessary since the bond of order was dissolved in the district of Radomir, a buyuruldu was promulgated (addressed) to **the ayan of the aforementioned district and to his assistant (a’yan ve avnına)** so that the (way of) setting to work and the appropriate form can be decided upon for re-establishing order in the aforementioned district ... ”

Her iki okuma karşılaştırıldığında çok büyük farkların olduğu kolayca görülecektir. Ursinus’un, oldukça kısa sayılabilecek bir belgede yapmış olduğu böylesi ciddi okuma yanlışları, çeviriye de aynen yansımıştır. Yanlış okunan kelime ya da ibareler, hiçbir şekilde akıl süzgecinden geçirilmediği için okumada yapılan bu hatalar, çeviride pekiştirilmiştir. Bunlardan ilki, belgedeki *“vâcib-i harc-ı sâmiyeleri”* ile ilgilidir. Ursinus, bu ibareyi “ileri gelenlerin masrafları” olarak algılamış ve bu “ileri gelenlerin” kim olduğunu, metinde ne anlama geldiğini sorgulamadan İngilizceye öylece çevirmiştir. Halbuki belgede bu ibare, *“vâsıl-ı üzn-i sâmi’aları”* olarak yazılmıştır ve adigeçen kazadaki durumun, eyaletteki en üst dereceli görevlilere kadar ulaştığı, onların bu durumdan haberdar olduklarını anlatan bir ifadedir.

Bir diğeri Radumir kazasındaki karışıklıkları ortadan kaldırmak ve olabildiğince çabuk ve kolay bir şekilde yeniden bir düzen sağlamak anlamında kullanılan “temşiyet” kelimesini yanlışlıkla “teşebbüs” olarak okumuştur.

Üçüncü ciddi hata ise düzenin sağlanması konusunda kaza a’yanının divana davet edilmesi bahsi ile ilgilidir. Adigeçen kazadaki bozulan düzenin yeniden kurulması ve bunun nasıl yapılacağı hakkında görüşlerinin alınması için kaza a’yanının Rumeli Divanına ihzarı yani daveti gerekmektedir. Bu durum belgede *“... kazâ-i mezbûrun râbita-i nizâmına tcmşiyet ve hüsn-i sûret[de] karâr verilmesi için kazâ-i mezbûrun a’yân[ı] da’vetini beyaz üzerine buyuruldu”* kelimeleriyle anlatılmışken; Ursinus bunu *“... kazâ-i mezbûrun râbita-i nizâmına teşebbüs ve hüsn-i sûret karâr verilmesi için kazâ-i mezbûrun a’yân ve avnına beyaz üzerine buyuruldu”* şeklinde çok ciddi yanlışlarla okuyup aktarmıştır okuyucusuna.

Görüldüğü gibi Ursinus burada da “a’yan ve a’yanın yardımcıları” şeklinde okuyup çevirdiği ibarede geçen “a’yanın yardımcısı” kelimesinin ne anlama geldiğini hiç sorgulamadan, bu ibare ile kimlerin kastedildiğini düşünmeden, bu yanlışlığı aynen çeviriye taşımıştır.

Ursinus'un tanıttığı defterde aynı konuda birkaç belge ard arda kaydedilmiştir. Radunir kazasının hemen arkasından aynı konuda, aynı terimlerin kullanıldığı İştib kazasıyla ilgili bir belge yer almaktadır. Bu kayıta "teşşiyet" ve "a'yânın daveti" kelimeleri daha açık yazıldığı halde, aynı hatalar ("teşebbüs"; "a'yânın ve avene") bu belgede de tekrarlanmıştır. Aşağıda Ursinus'un yaptığı İştib kazasıyla ilgili transkripsiyon ve tercüme verilmektedir²⁹:

Ursinus'un yaptığı transkripsiyon:

"İştib kazâsının şirâze-i nizâmı münhall olduğuna binâ'en kazâ-i mezbûrun râbîta-i nizâmına hüsn-i sûret ve teşebbüs verilmesi bâbında a'yânın ve avene buyuruldısıyla Sâtur Ahmed ta'yîn olmuştur... "

Olması gereken transkripsiyon:

"İştib kazâsının şirâze-i nizâmı münhall olduğuna binâ'en kazâ-i mezbûrun râbîta-i nizâmına hüsn-i sûret ve teşşiyet verilmesi bâbında a'yânın da'veti buyuruldısıyla Sâtur Ahmed ta'yîn olmuştur... "

Çeviri:

"Since the bond of order in the district of Istib (Stib) was dissolved, Sâtur Ahmed was commissioned with the buyurıldı for the ayan and his helpers demanding that appropriate forms and efforts be devoted to (the task of) re-establishing order in the aforementioned district ... "

Ursinus'un hem okumada hem de çeviride yaptığı en ciddi hatalardan bir diğerini de 19b/9 (s.150)'de yer alan kayıta görmekteyiz.

Ursinus'un yaptığı transkripsiyon:

"İvranye kadısı i'lâm eder, İvranye kazâsına tâbi' Bükürfuce nâm karye sükkânından Kurdoğulları için bundan akdem arzuhâl av iştikâ olunduktan ahz ve ihzârları bâbında buyurıldı ısdâr ve irsâl olunduktan mezbûrlar ve karye a'yânları itâ'at-ı şer' eylemedikleri katl-i şer'den i'lâm olunmağla üzerine buyurıldı keşide olunub ... "

Olması gereken transkripsiyon:

"İvranye kadısı i'lâm eder, İvranye kazâsına tâbi' Bükürfuce nâm karye sükkânından Kurdoğulları için bundan akdem arzuhâl ve iştikâ olun-

²⁹ Ursinus, 24b/9, s.178; Aynı konuda, yine aynı hataların tekrarlandığı Kumanova kazası ile ilgili de bir kayıt bulunmaktadır. Bkz. 24b/10, s.178.

dukda ahz ve ihzârları bâbında buyuruldu isdâr ve irsâl olundukda mezbûrlar ve **karye ahâlîleri** itâ'at-ı şer' eylemedikleri **kıbel-i şer'den** i'lâm olunmağla üzerine buyuruldu keşide olunub ... "

Çeviri:

"The kadı of Vranje announced: Some time ago there had already been an arzuhâl or a petition because of Kurdoğulları who live in Bukurovce vil-lage (...) belonging to the district of Vranje, but **when a buyuruldu was issued to seize them and make them appaer before court, neither they nor the vil-lage nobles obeyed (to the demands of) the sharia court. Therefore, their lawful killing is (herewith) requested ...** "

Burada hem çok büyük yanlış okumalar, hem de bu yanlış okumadan kaynaklanan fâhiş çeviri ibareleri vardır. Birinci yanlış, "karye ahâlîleri", "karye a'yânları" şeklinde okunmuş ve aynen çevrilmiştir. Çeviriyi gülünç hale getiren asıl okuma yanlış "kıbel-i şer'"in, "kat-i şer'" olarak okunmasıdır. Böyle olunca, "mahkeme tarafından" anlamına gelen ibare, "mahkemenin şer'an katlini talep" olarak çevrilmiştir. Bu ibare, bütünüyle anlamsızdır. Gerçi, şer'î mahkeme defterlerini okuyanların karşısına "kıbel" sözcüğünün çok fazla çıktığı, erbabının bildiği bir husustur. Fakat nedense burada böyle bir hata yapılmıştır. Ayrıca bu husus, yalnızca bir okuma ve çeviri yanlış olarak algılanacak kadar basit değildir. Zira, Osmanlı hukukuna göre, mahkemenin idam kararını nasıl verdiği ve bunun nasıl uygulandığı, eğer bilinseydi, böyle bir i'lâmın üzerine buyuruldu yazılmak suretiyle meselenin geçiştirilemeyeceği, bunun mutlaka Merkeze aksettirilmesi gereken önemli bir husus olduğu göz ardı edilmez ve böylesine ciddi bir hataya düşülmezdi.

Bir diğer ciddi hata da 54-55. sayfada yer almaktadır [2b/1]:

Ursinus'un yaptığı transkripsiyon:

"Ali arzuhâl eder oğlu Abdi Tikveş kazâsına tâbi' Tamyanik nâm karye Debbağ Hüseyin Bölükbaşı ve Miha'il beş nefer rüfekâlarıyla oğlu merkûmun üzerine hücum ve darb ve mecrûh eylediklerinden başka üzerinden nükûd akçe ve silâhı ahz ve gadr olunmağla mübâşir ma'rifetiyle mahallinde şer'le rü'yet ve **ihkâk-ı hakk olunmuşlar ise** merkûm şakileri kefillerine **buldurulub** Divân-ı Rumeli'ye ihzârları bâbında arzuhâllerine buyuruldu keşide olunub Enderunî Hayrullah Ağa'ya verildi ... "

Olması gereken transkripsiyon:

“Ali arzuhâl eder oğlu Abdi Tikveş kazâsına tâbi' Tanyanik nâm karye Debbağ Hüseyin Bölükbaşı ve Miha'il beş nefer rüfekâlarıyla oğlu merkûmun üzerine hücum ve darb ve mecrûh eylediklerinden başka üzerinden nükûd akçe ve silâhı ahz ve gadr olunmağla mübâşir ma'rifetiyle mahallinde şer'le rü'yet ve **ihkâk-ı hakk olmadılarsa** merkûm şakileri kefillerine **buldurdub** Dîvân-ı Rumeli'ye ihzârları bâbında arzuhâllerine buyuruldu keşide olunub Enderunî Hayrullah Ağa'ya verildi ...”

Çeviri:

“Ali submitted a petition: Hüseyin Bölükbaşı 'the Tanner' from the village of Tinjanik in the district of Tikveş (...), together with Mihail and five of their associates not only attacked his son by hitting and wounding him, but also dishonestly took from him his ready money and his weapon. **Although the case was inspected by the mübâşir on the spot and justice done to them by the court,** a buyuruldu was (now) issued in response to their *arzuhal(s)* and handed over to Enderuni Hayrullah Ağa, ordering the aforementioned perpetrators to appear before the Diwan of Rumelia having made their guarantors take responsibility ...”

Görüldüğü gibi Ursinus bu belgede, “*ihkâk-ı hakk olmadılarsa*” ibaresini, “*ihkâk-ı hakk olunmuşlar ise*” şeklinde yanlış okuyunca, çeviriyi tamamen ters bir şekilde yapmıştır. Bilindiği gibi, bir dava ister kaza mahkemesinde, ister divanda olsun “ihkak-ı hakk” gerçekleşmiş ise o davanın kararının bozulması, yani o davanın yeniden görülmesi sözkonusu değildir. Ancak dava sonucunu değiştirecek yeni delillerin ortaya çıkması halinde böyle bir durum gündeme gelebilirdi. Ayrıca, bir davanın üzerinden 15 yıl geçtikten sonra o davanın sonucu hakkında itirazda bulunulamazdı. Bu sebeple, ferman ve buyurulularda “*eğer ihkâk-ı hakk olunmamış ise*” ve “*kaziyyenin üzerinden on beş yıl mürûr etmemiş ise*” şeklindeki koşul cümlelerine çok sık rastlanır. Çevirinin yanlışlığı, sadece hatalı okumaktan değil, aynı zamanda süreci tam bilmemekten de kaynaklanmaktadır.

Ursinus'un yaptığı ciddi hatalardan bir diğeri de 11b/4 (s.111)'deki kayıta karşımıza çıkmaktadır:

Ursinus'un yaptığı transkripsiyon:

"Ahmed sipâhi arzuhâl eder Manastır kazâsına tımârı kurâlarından Murgeşova karyesi sükkânından Lutfi ve Çavuş nâm kimesneler karye-i mezbûrda bir mikdâr **bi-lâ izn sipâh arza (sic) binâ edüb** ve itâ'at etmezler deyu arzuhâl bâlâsına buyuruldu keşide ... "

Olması gereken transkripsiyon:

"Ahmed sipâhi arzuhâl eder Manastır kazâsına tımârı kurâlarından Murgeşova karyesi sükkânından Lutfi ve Çavuş nâm kimesneler karye-i mezbûrda bir mikdâr **bilâ-izn-i sipâh[i] arzda binâ edüb** ve itâ'at etmezler deyu arzuhâl bâlâsına buyuruldu keşide ... "

Çeviri:

"Ahmed Sipahi submitted a petition: The individuals by the name of Lutfi and Çavuş, inhabitants of Murgeşova village (...), one of the tımar-villages belonging to the district of Manastır (...), **have created a number of unauthorized building plots for sipahis in the aforementioned village and would not obey (to warnings that they should stop doing so)**. A buyuruldu was drawn up on the face of the arzuhâl ... "

Burada "*bilâ-izn-i sipâhî arzda binâ edüb*" ibaresi, "*bi-lâ izn sipâh arza (sic) binâ edüb*" şeklinde okununca, çeviride büyük bir yanlışlık yapılmış ve köyde sipahiler için izinsiz bina yapıldığı gibi bir anlam çıkarılmıştır. Oysa burada sözü edilen, sipahiler için değil, sipahinin izni olmaksızın binaların yapılmasıdır.

Bir diğer hata, [13b/1, s.123]'de yer almaktadır:

Ursinus'un yaptığı transkripsiyon:

"Pirlepe kazâsına tâbi' Tirze nâm karyeden Trayan arzuhâl eder karye-i mezbûr mütemekkinlerinden Gürge kocabaşı ve Marangu ve Ugrun ve İstuyan nâm zimmiler **üç yüz guruşluk fuzûlî ısrâk (sic)** ve altmış guruşluk su sığırını helâk on beş yük üzüm bâ-defter beş yüz guruşdan mütecâviz menzil eşyâsını yağma ve gâret etmeleriyle arzuhâl bâlâsına buyuruldu keşide ... "

Olması gereken transkripsiyon:

"Pirlepe kazâsına tâbi' Tirze nâm karyeden Trayan arzuhâl eder karye-i mezbûr mütemekkinlerinden Gürge kocabaşı ve Marangu ve Ugrun ve İstuyan nâm zimmiler **üç yüz guruşluk harmanı ihrâk** ve altmış guruşluk su sığırını helâk on beş yük üzüm bâ-defter beş yüz guruşdan mütecâviz menzil eşyâsını yağma ve gâret etmeleriyle arzuhâl bâlâsına buyuruldu keşide ... "

Çeviri:

"Trajan of Tirze village (...) which belongs to the district of Pirlepe (...) submitted a petition: The non-Muslim by the name of Gjorugi the kocabaşı, Marango, Orgun and Stojan, inhabitants of the aforementioned village, **unlawfully stole three hundred piastres worth of cash**, destroyed his water buffalo sixty piastres, (then) looted and pillaged five loads of grapes and his household goods worth more than five hundred piastres according to the defter. A buyuruldı was therefore drawn up ..."

Belgede zimmilerin "üç yüz guruşluk harmanı ihrâk"ından bahsedilirken, yani yakmalarından şikayet edilirken, Ursinus bu ibareyi "üç yüz guruşluk fuzûlî isrâk" şeklinde okuyunca "üç yüz guruş nakdi haksız yere çalmışlardır" gibi anlamsız bir çevri yapmak zorunda kalmıştır, sanki hırsızlığın haklı, kanuni bir tarafı varmış gibi.

Örnekleri artırmak mümkündür. Aşağıda yanlış okumanın ne gibi anlam kaymalarına sebebiyet verdiğini gösteren örnekler sıralanacaktır:

23a/3, s.169'daki örnek şöyledir:

Ursinus'un yaptığı transkripsiyon:

"Sâhibdevlet Efendimizin Köprüli kazâsında tahsîli emr ve fermân buyurulan bakâyânın vürûdü **bîmânde olmağla** meblağ-ı bakâyâdan **noksân** ne mikdâr ise müte'ayyin mübâşir ma'rifetiyle **akçe (sic: for e'imme)** ve a'yânları ve vücûh-ı ahâliden söz sâhiblerin ihzârları iltimâs olmağla beyâz üzerine buyuruldı ..."

Olması gereken transkripsiyon:

"Sâhibdevlet Efendimizin Köprüli kazâsında tahsîli emr ve fermân buyurulan bakâyânın vürûdü **pes-mânde kalmağla** meblağ-ı bakâyâdan **nûkûd** ne mikdâr ise müte'ayyin mübâşir ma'rifetiyle **akçe (sic: for e'imme)** ve a'yânları ve vücûh-ı ahâliden söz sâhiblerin ihzârları iltimâs olmağla beyâz üzerine buyuruldı ..."

Çeviri:

"In order that arrears (remaining) of our exalted Excellency's (revenues), whose collection in the district of Köprülü (...) was requested by Imperial order, **arrive without delay**, however large the **shortfall** in the amount of the arrears may be, a buyuruldı was promulgated demanding that those who have a say in the matter from among the imams and ayans and prominent people be summoned (to the Diwan of Rumelia) through the choosen mübâşir ..."

Bu örnekte ilginç bir durum vardır. Ursinus, yanlış okumaların yanında katibin bir hatasını düzeltmiş, “akçe” kelimesinin “e'imme” olması gerektiğine vurgu yapmıştır. Ancak bu düzeltmeye rağmen kendi hatalarından dolayı, çeviri anlamsız hale gelmiştir. Şöyle ki; “pes-mânde”yi, “bî-mânde” okuyunca, “*tahsîli emr ve fermân buyurulan bakâyânın vürûdî pes-mânde kalmağla*” cümlecégi, “*toplanması emredilen bakâyânın ulaştırılmamış olması sebebiyle*” diye çevrilmesi gerekirken; “*geciktirilmeden toplanması emredilen*” biçiminde çevrilmiştir. Ayrıca, “*meblağ-ı bakâyâdan nükûd ne mikdâr ise*” ibaresindeki “*nükûd*”, “*noksân*” okununca çeviri daha da anlamsızlaşmıştır.

Bir diğer örnek; [24a/2, s.172-173]'da yer almaktadır:

Ursinus'un yaptığı transkripsiyon:

“Kuzucık (sic) Ragü zimmi (sic) arzuhâl eder Manastır kazâsında sâkinlerinden Nastu ve Risâ nâmûn zimmiler ve Nâ'um ve Niku zimmiler bi-gayr-ı hakk haps ve eziyet edüb **hamlını vaz'** ve iki sîm kuşağını fuzûlen ahz edüb icrâsı bâbında buyuruldu bâlâsına ... ”

Burada yukarıda sözünü ettiğimiz örneklerden değişik bir durum söz konusudur. Hiçbir okuma yanlışlığı bulunmadığı halde, Ursinus “*hamlını vaz'*” ifadesini, çocuğunu düşürtmek şeklinde algılayarak yanlış çeviri yapmıştır. Oysaki burada söz konusu olan, kadına tecavüz edilmesi ve hamile bırakılmasıdır.

Bir sonraki örneğimiz 16b/5 (s.136)'da yer alan kayıta karşımıza çıkmaktadır:

Yapılan transkripsiyon:

“Pirlepelî Rukiye arzuhâl eder kasaba-i mezbûrda vâki' bir bâb mülk dükkânını Bayraklı Bey mahallesinde câmi'-i şerif hitâbetine vakf edüb kasaba-i mezkûr sükkânından Deli Hasan mal kuvvetiyle dükkânını hedm ve yol edüb vakfını ibtâl etmeleriyle dükkânını **kemâ'l-evvel** binâ ve **ufağını ihyâ** inhâ etmekle bâlâsına buyuruldu keşide ... ”

Olması gereken transkripsiyon:

“Pirlepelî Rukiye arzuhâl eder kasaba-i mezbûrda vâki' bir bâb mülk dükkânını Bayraklı Bey mahallesinde câmi'-i şerif hitâbetine vakf edüb kasaba-i mezkûr sükkânından Deli Hasan mal kuvvetiyle dükkânını hedm

ve yol edüb vakfımı ibtâl etmeleriyle dükkânımı **kemâ [fî]'l-cvvel** binâ ve **vakfiyetini ihyâ** inhâ etmekle bâlâsına buyuruldu keşide ... ”

Çeviri:

“Rukye from Pirlep submitted a petition: I madem y freehold shop, situated in the oforementioned town, into a vakf for the benefit of the hatib at the noble mosque in Bayrakdar Bey quarter, but Deli Hasan, one of the inhabitants of the aforementioned town, destroyed my shop with the poer of his riches and made into a road, rendering my vakf useless. (She now) asks for her shop to be rebuilt as it used to be, **with (all) its details restored**. A buyuruldu was therefore drawn up on the face of (the arzuhal) ... ”

Ursinus, belgedeki “*vakfiyeti*” kelimesini “*ufağımı*” şeklinde okumuştur. Bunun nedeni katibin kelimenin başına koyduğu “elif” ile ilgilidir. Böyle olmakla birlikte baştaki “elif” harfinin yanlışlıkla yazıldığı açıktır. Aksi takdirde anlam bozulmaktadır. Çünkü “*ufağımı ihyâ*” ibaresinin bir anlamı yoktur. Oysaki vakfı tekrar canlandırmak, hayata geçirmek anlamına gelen “*vakfiyetini ihyâ*” ibaresi metnin bağlamına tamamiyle uymaktadır. Ursinus, “*ufağımı ihyâ*” ibaresi ile belgeye, çeviride de görüleceği gibi, “(Rukiye'nin) *dükkânının, eskiden olduğu gibi, yeniden inşa edilmesi ve bütün detaylarının onarılması*” gibi metnin bağlamıyla uygun düşmeyen yeni anlamlar eklemiştir.

Bu konudaki bir diğer örnek 6a/3 (s.75-76)'da kayıtlıdır:

Ursinus'uun yaptığı transkripsiyon:

“Dumi nâm kimesne arzuhâl eder Filurine kazâsından Kutur-ı Zîr ra'yâsından olub Kesriye kazâsı kurâlarından İbsuder nâm kaye ahâlisi **avrat ile zevcimi zarb ve mecrûh etmeleriyle** arzuhâl bâlâsına buyuruldu küşâde ve Baki Ağa'ya verilmişdir ... ”

Olması gereken transkripsiyon:

“Dumi nâm kimesne arzuhâl eder Filurine kazâsından Kutur-ı Zîr ra'yâsından olub Kesriye kazâsı kurâlarından İbsuder nâm karye ahâlisi **mızrak ile zevcimi zarb ve mecrûh etmeleriyle** arzuhâl bâlâsına buyuruldu küşâde ve Baki Ağa'ya verilmişdir ... ”

Çeviri:

“A (femâle) person by the name of Dumi submitted a petition: (I am) one of the peasants of Kutur-ı Zîr village (...) belonging to the district of Filurine (...). The people of İbsuder village (...) from among the villages of

Kesriye (...) district **hit and wounded my husband and the women**. A buyurıldı was therefore drawn up on the upper part of the arzuhal and given to Baki Ağa. ... ”

Burada “*mızrak*”, “*avrat*” diye okununca, doğal olarak “*kocamı ve kadını darb edip yaraladılar*” gibi anlamsız bir ifade yer almıştır çeviride. Kadının kim olduğu dahi sorgulanmamıştır. Oysa bu kelime doğru okunsaydı, çevirisi de doğru olacaktı. Görüldüğü gibi oldukça basit bir kelimenin yanlış okunması, böylesi büyük hatalara yol açmaktadır.

6a/9 (s.77-78)’da kayıtlı bir diğer örnek şöyledir:

Ursinus’un yaptığı transkripsiyon:

“Miçu nâm zimmî arzuhâl eder Filurine kazâsından Cırami oğlu Monla Süleyman nâm kimesne(den) **cebelü akçesi** altmış gurus alacak hakkı olmağla bâlâsına buyurıldı küşâde ve Serdar Ali Ağa mübâşir ta’yîn olmuşdur ... ”

Olması gereken transkripsiyon:

“Miçu nâm zimmî arzuhâl eder Filurine kazâsından Cırami oğlu Monla Süleyman nâm kimesne(den) **cebelü akçesi** altmış gurus alacak hakkı olmağla bâlâsına buyurıldı küşâde ve Serdar Ali Ağa mübâşir ta’yîn olmuşdur ... ”

Çeviri:

“A non-Muslim by the name of Mico submitted a petition: The individual known as Cıramioglu Molla Süleyman from the district of Filurine (...) owes him sixty piastres **pitch money**. A buyurıldı was therefore drawn up on the face (of the arzuhal), and serdar Ali Ağa appointed mübasir ... ”

Burada “*cebelü akçesi*”, “*reçinalı akçesi*” şeklinde okunmuş ve anlam düşünülmediği için İngilizceye aynen “*reçine akçesi*” anlamına gelen “*pitch money*” diye çevrilmiştir. Oysa belge bir parça dikkatli okunmuş olsaydı, kelimenin “*reçinalı*” olamayacağı kolaylıkla görülecekti. Çünkü bu husus için Serdar Ali Ağa mübaşir tayin edilmiş ve muhtemelen “*cebelü akçesi*” sorunu, çözüm gerektiren bir boyuta ulaştığından dolayı eyalet divanına başvurulmuştur.

Diğer ilginç bir örnek 7b/3 (s.85) karşımıza çıkıyor:

Ursinus'un yaptığı transkripsiyon:

"Kıptiyân İstaku nasrâniye arzuhâl eder yine nefsi Manastır sükkâmından Terzi Dinu ve karındaşı Yaku nâmûn mesfûrlar kendi hâllerinde olmayub kızımı tutub tasarruf etmek murâdları olub ve bu kulları kızımı tahlis etmeğe murâd edüb beni dahi tutub zarb ve mecrûh etdiler **elden hasta olmağla** arzuhâl bâlâsına buyurıldı keşide ... "

Olması gereken transkripsiyon:

"Kıptiyân İstaku nasrâniye arzuhâl eder yine nefsi Manastır sükkâmından Terzi Dinu ve karındaşı Yaku nâmûn mesfûrlar kendi hâllerinde olmayub kızımı tutub tasarruf etmek murâdları olub ve bu kulları kızımı tahlis etmeğe murâd edüb beni dahi tutub zarb ve mecrûh etdiler **el-ân hasta olmağla** arzuhâl bâlâsına buyurıldı keşide ... "

Çeviri:

"The female Christian Gypsy Stako submitted a petition: Dino "the Tailor" and his brother Jako who also live in the town of Manastır (...) have behaved badly by taking my daughter with the intention of using her. This humble slave tried to free her daughter, but they took hold of me as well, beating and wounding me, (so that) **I got a bad hand**. A buyurıldı was therefore drawn up ... "

Ursinus, burada "*el-ân hasta olmağla*" ibaresini "*elden hasta olmağla*" şeklinde yanlış okumuş ve tercümesini de ona göre yapmıştır.

Bir diğeri; 8b/3 (s.91)'de yer almaktadır:

Ursinus'un yaptığı transkripsiyon:

"Musa arzuhâl eder Filurine sükkânından Geçku Hasan Beşe'nin zimmetinde bâ-temessük alacağı olub ve kasaba sükkânından ba'zı kimesneler zimmetinde bakâyâsı **kalmayub** alacağı olmağla arzuhâl bâlâsına keside-i buyurıldı ... "

Olması gereken transkripsiyon:

"Musa arzuhâl eder Filurine sükkânından Geçku Hasan Beşe'nin zimmetinde bâ-temessük alacağı olub ve kasaba sükkânından ba'zı kimesneler zimmetinde bakâyâsı **kalub** alacağı olmağla arzuhâl bâlâsına keşide-i buyurıldı ... "

Çeviri:

"Musa submitted a petition: Geçko Hasan Beşe, inhabitant of Filurine, owes him (money) on account of a written statement. **He wants (his money back) with nothing left outstanding from some individuals from among the inhabitants of the town.** A buyuruldı was therefore drawn up ..."

Ursinus, burada "ba'zı kimesneler zimmetinde bakâyâsı kalub alacağı olmağla" cümlesindeki "kalub" sözcüğünü "kalmayıb" olarak yanlış okuyunca, tercümesinde de hataya düşmüş ve "Musa'nın, herhangi bir alacağı olmadığı halde (haksız yere) kasaba ahalisinden bazı kimselerden alacak talebinde bulunduğunu" ifade etmiştir. Görüldüğü gibi tek bir kelimenin yanlış okunması ve belgenin anlamının düşünülmeden tercüme edilmesi sonucunda, ortaya anlamsız bir cümle çıkmıştır.

Bu konudaki bir başka örnek şöyledir [15a/9, s.129]:

Ursinus'un yaptığı transkripsiyon:

"Pirlepe kazâsına Kanatlar karyesinden Derviş Mehmed tarlaya gider iken **nârlız çiftesiyle** katl etmekle beyaz üzerine buyuruldı ... "

Olmaması gereken transkripsiyon:

"Pirlepe kazâsına Kanatlar karyesinden Derviş Mehmed tarlaya gider iken **bârgîr çiftesiyle** katl etmekle beyaz üzerine buyuruldı ... "

Çeviri:

"A buyuruldı was promulgated because when Derviş Mehmed from Kanatlar village belonging to the district of Pirlepe (...) was going out into the fields he was murdered with **his (own) firing musket** ... "

Ursinus, belgedeki "bârgîr çiftesini" yanlış okumuş ve İngilizce tercümesini de "ateşli silah" olarak yapmıştır.

Bu konuyu son bir örnek [19a/7, s.146-147] vererek bitirelim:

Ursinus'un yaptığı transkripsiyon:

"Pirlepeli Emine Hatun arzuhâl eder Pirlepe sükkânından Serdar Ali Ağa nâm gaddâr zevcimi **bi-lâ suç** haps edüb ve kırk gurusluk bârgîrlerimizi alub ve zevcim evlâd-ı fâtihândan iken **günce güne (sic)** eziyet edüb gadr etmeleriyle icrâsı bâbında bâlâsına buyuruldı ... "

Olmaması gereken transkripsiyon:

"Pirlepelî Emîne Hatun arzuhâl eder Pirlepe sükkânından Serdar Ali Ağâ nâm gaddâr zevcimî **bilâ-cûrm** haps edüb ve kırk gurusluk bârgîrlerimizi alub ve zevcim evlâd-ı fâtihândan iken **gûn-â-gûn** eziyet edüb gadr etmele-riyle icrâsı bâbında bâlâsına buyuruldu ... "

Çeviri:

"Emine Hatun from Pirlep submitted a petition: The tyrant Serdar Ali Ağâ has thrown my husband into prison without (him having committed) a crime and taken our horses worth forty piastres. (In spite of) my husband being a member of the evlad-ı fatihan, **they tortured him for days on end**, causing him to suffer injustice. A buyuruldu was therefore drawn up on the face of (the arzuhâl), detailing its execution, ... "

Belgede yanlış yazılmakla birlikte, Ursinus'un "günden güne" diye anladığı terimin, "gûn-â-gûn" olması gerektiği çok açıkken; çeviride "turlü eziyetler" şeklinde yer alması gereken bu ibare, "günlerce yapılan eziyet"e dönüşmüştür.

Sonuç Yerine

Buraya kadar anlattıklarımızdan çıkarılması gereken sonuç şudur:

Tarihçiliğin en önemli işlemlerinden birisi, bizi geçmişten haberdar eden belgelere tam anlamıyla hakim olmaktır. Bu hakimiyeti sağlayabilmek için tarihçinin birçok konuda yetkinleşmesi gerekir. Kuşkusuz bunların başında incelediği dönemin diline ya da dillerine, yazı çeşitlerine ilişkin bilgi sahibi olması gerekir. Bunun yanında bir belgeyi okumak, çoğu zaman yeterli olmaz. Onu anlamlandırmak ve oradan çıkarılacak verileri bir tarih bilgisine çevirmede kullanılabilir hale getirmek, yapılması gereken ikinci önemli işlemdir. Bunun için de belgenin üretildiği dönemin genel koşullarını, belgelerde kullanılan kavram ve terimleri anlamlandırmak önem taşır. Bu nedenle yayımlanmasını ilgiyle karşıladığımız bir eseri, tarihçilere kazandırılmak istenen belgenin adlandırılmasından ve içinde geçen terimlerin anlamlandırılmasından başlayarak, düşülen okuma ve çeviri yanlışlarına kadar inceleyerek değerlendirmek istedik. Ama hemen belirtmeli ki yapılan iş, takdir edilmesi gereken bir iştir. Böyle bir belgeyi gün ışığına çıkarırken, az veya çok yanlışla düşülmesi kaçınılmazdır.

Kitap Tanıtımlar:

Syncretisme et hérésies dans l'Orient seldjoukide et ottoman (XIVe-XVIIIe siècle), Actes du Colloque du Collège de France, octobre 2001, (Selçuklu ve Osmanlı Doğu'sunda Senkretizm¹ ve Heretik² Akımlar (XIV.-XVIII. yüzyıl), Collège de France'daki Kolokyum Bildirileri, Ekin 2001) sous la direction de Gilles Veinstein, Peeters 2005, XIV+428, ISBN: 90-429-1549-8.

Fransa'nın en önemli Türkologlarından Gilles Veinstein'in yönettiği bu çalışma 8-10 Ekim 2001 tarihleri arasında Paris'te Collège de France'da düzenlenen kolokyum süresince 9 farklı ülkeden katılan 27 bilim adamının sunduğu bildirileri içermektedir. Kolokyum, Ulusal Bilim Araştırmaları Merkezi (Centre national des recherches scientifiques), Collège de France'ın Hugor Vakfı, UNESCO, Sosyal Bilimler Yüksek Araştırmalar Okulu (École des hautes études en sciences sociales) ve Yunanistan Rethymno Akdeniz Araştırmaları Enstitüsü (Institut d'études méditerranéennes de Rethymno) gibi kuruluşlarının desteği ile hazırlanmıştır.

Bu bilimsel toplantı sırasında sunulan bildiriler, farklı başlıklar taşıyan dört kısma ayrılmıştır. "Concepts et antécédents" (Konseptler ve Öncüler) başlığını taşıyan kitabın ilk kısmında Michel Tardieu, Jean Kellens, Louis Bazin, James Hamilton, Toufic Fahd olmak üzere beş bilim adamının bildirisine yer verilmiştir. Kitabın ikinci kısmında "Le syncrétisme alévi-bektachi: dualisme et autres composantes" (Alevi-Bektaşî Senkretizmi: Düalizm ve Diğer Bileşenler) başlığı altında Irène Mélikoff, Yuri Stoyanov, Konstantin Zhukov, Jean During, Françoise Arnaud-Demir, H. T. Norris ve Denis Gril'den oluşan yedi araştırmacının çalışmaları yer alırken "Les hérésies dans l'histoire et l'espace ottomans et post-ottomans" (Osmanlı ve Osmanlı Sonrası Tarih ve Coğrafyasında Heretik Akımlar) olarak adlandırılan üçüncü kısımda ise Michele Bernardini, Michel Balivet, Gilles Veinstein, Hatice Aynur, Ahmet Yaşar Ocak, Irène Beldiceanu-Steinherr, Machiel Kiel, Georg Majer Hans, David Shankland, Alexandre Popovic gibi tarihçilerin sunduğu on tane bildiri birleştirilmiştir. Kitabın dördüncü ve son kısmı "Les religions ottomanes: pluralisme et coexistence" (Osmanlı İnançları: Çoğulculuk ve Beraber Yaşama) başlığı ile György Hazai, Stéphane Yérasimos, Nathalie Clayer, Suraiya Faroqhi ve Elizabeth A. Zachariadou olmak üzere beş araştırmacının makalelerine ayrılmıştır. Kitabın önsözünü (s. XIII - XIV) ise Gilles Veinstein kaleme almıştır. Kitabın 405. ila 428. sayfaları arasında da tanrı ve kişi adları indeksine; coğrafya ve etnik kavramlar indeksine; dinler, din ve doktrin hareketleri indeksine; terim ve eserler indeksine yer verilmiştir. Bu indeksler, okuyucunun ilgilendiği konulara ulaşması bakımından çok önemlidir. Özellikle kitabın dinler ve doktrinler tarihi gibi karmaşık bir konuyu ele alması böyle bir indeksi zorunlu kılmıştır.

Kitabın ilk kısmında birinci sırada yer alan makale Michel Tardieu tarafından "Les facettes du syncrétisme: méthodologie de la recherche et histoire des concepts" (Senkretizmin Çeşitli Yönleri: Araştırma Metodolojisi ve Konseptlerin Tarihi) adı ile kaleme alınmıştır. Bu çalışma kitabın 3. ila 16. sayfaları arasında yer almaktadır. Michel Tardieu, makalesini "izm Ekiyle Yapılan TÜrevler", "Senkretizmin Oluşumu ve Tanımları", "Kolokyumlar ve Senkretizm", "Bütün Yönleriyle Düalizm" ve "Gnostikler, Maniheistler ve Katarlar" gibi beş altbaşlık çerçevesinde

¹ Senkretizm, ortak noktalar üzerinde dini akımların birleşmesidir.

² Heretiklik, dinsel veya toplumsal değerlere aykırı görüştür.

şekillendirmiştir. Çalışmanın başında yazar, sosyalizm kelimesinden hareketle, -izm ekiyle türetilmiş başka kelimeleri de örnek göstermek suretiyle İslamizm ve İslam kelimeleri üzerinde durmaktadır. Çalışmanın devamında senkretizmin oluşumuna, tanımlarına ve daha önce bu konuya dair düzenlenen kolokiyumlara eleştirel bir bakışla yer verilmektedir. Araştırmacı, düalizmin gelişimini izleyerek düalizmin tanımını yapmaya çabalamakta ve gnostik, Maniheizt ve Katar gibi kavramların tarihi gelişimine yer vererek bunların anlamlarını da çalışmasının son kısmında sorgulamaktadır.

Jean Kellens'in yazdığı "Interprétations du dualisme mazdéen" (Zerdüşçülük Düalizminin Yorumlanması) adlı çalışma, kitabın ilk kısmının ikinci çalışmasını oluşturmaktadır ve 17. ila 24. sayfaları kapsamaktadır. Zerdüşçülük düalizmi üzerine 1700 tarihinden 1994 yılına kadar kronolojik olarak çalışan Thomas Hyde, Anquetil-Dupéron, Martin Haug, James Darmesteter, Walter B. Henning, İlya Gerschevitch, Gnoli, Shaul Shaked gibi araştırmacıların görüşlerine yer verilmektedir. Bu görüşlerden hareketle Jean Kellens, Zerdüşçülüğün en önemli özelliğinin sapkın ve her açıdan zayıf bir hareket olmasından ileri geldiğini vurgulamaktadır.

Kitabın ilk kısmının üçüncü çalışması olarak Louis Bazin'in "Les échanges culturels et religieux entre les mondes anciens et chinois, turc et mongol" (Eski Çin, Türk ve Moğol Dünyaları Arasında Kültürel ve Dini Değişimler" bildirisine cildin 25. ve 30. sayfaları ayrılmıştır. Bu çalışmada yazar, Tanrı, hükümdar (Wang Khan=Ong Khan), av (awa), bin (minggan), Deniz (Tängiz=Djebngis=Djingis) İnci Nehir (Yenchü ögüz= Sürderya) gibi kelimelerin Eski Çince'den ve bazıları da Toharcadan hareketle eski Moğolcaya ve eski Türkçeye geçmesini incelemektedir. Moğolca ile Türkçe arasında kelime alış veriş, bunun nedenleri ve bu olayın kültürel boyutu üzerinde durulmaktadır. Araştırmacıya göre eski Moğolcadan eski Türkçeye geçen kelimelere nazaran eski Türkçeden eski Moğolcaya çok daha fazla kelime geçmiştir. XIX. yüzyılda Batıda Türk ve Moğol araştırmaları gelişmeye başladığı zaman araştırmacılar iki dil arasındaki benzerliği hemen gözlemlemişler ve bundan dolayı da iki etnik grup arasında akrabalık olduğunu varsaymışlardır. Ancak bütün benzerliklere rağmen çok büyük farklılıklar olmasından dolayı Louis Bazin, iki etnik grup arasında dillerden hareketle akrabalık ilişkileri aramak yerine eski Türkçe ile eski Moğolcanın birbirinden ayrı olarak ve aynı zamanda iki tarafa geçen kelimeleri ve anlam sapsmalarını incelemek gerektiğini savunmaktadır.

Yine kitabın ilk kısmında yer alan bir başka çalışma da 2003 yılında hayatını kaybeden James Hamilton'un kaleme aldığı "Les turcs et le nestorianisme. A propos de nouvelles inscriptions sur le nestorianisme" (Türkler ve Nastürilik. Nastürilik Üzerine Yeni Yazıtlara Dair) adlı makalesidir. Kitapta bu makaleye 31. ila 34. sayfalar ayrılmıştır. Bu çalışmada Nastüriliğin temel felsefesi, ortaya çıkışı ve yayıldığı bölgelerden bahsedildikten sonra Çin'de bulunan Nastürî kitabelerine değinilmektedir. Aslında makalenin Nastürî kitabelerine ayrılan kısmı Çin asıllı araştırmacı Prof. Niu Ruji'nin saha araştırmalarının bir raporu niteliğindedir. Prof. Niu Ruji, Eylül 2000 yılında Paris'e gelerek aralarında James Hamilton'un da yer aldığı üç Fransız profesörüyle işbirliği yaparak yayınlanmamış Nastürî kitabeleri üzerine çalışmaya başlamıştır. Bu çalışmanın sonucu tez olarak Kasım 2003 yılında Prof. Niu Ruji tarafından "Inscriptions et manuscrits nestoriens en écriture syriaque découverts en Chine (XIII-XIV siècle)" (Çin'de bulunan Süryanice Harfli Nastürî Yazıtları ve Yazmaları (XIII-XIV. yüzyıl)) adıyla Paris'te sunulmuştur.

James Hamilton, Prof. Niu Ruji tarafından bulunan kitabeleri buldukları bölgeleri dik-kate ararak makalesinde zikretmiştir. Bu bölgeler Çin içerisinde batudan doğuya sıralanarak ele alınmıştır. En batıda Çağatay Hanlığının eski başkenti olan ve Çin'in bugünkü Kazakistan'la olan sınırının yakınında yer alan Almali harabeleri arasında kısa 8 tane Süryânî harfi ve diliyle

yazılmış mezar taşı vardır. Bunlardan ikisi 1365/66 ve 1342/43 tarihlidir. Daha doğuda İç Moğolistan'ın başkenti Huhhot şehrinin Bai-ta kulesinde Süryani harfleriyle ve Karçuni Uygurcası ile yazılmış üç tane kitabe bulunmaktadır. Bu kitabeler daha çok anıt niteliğindedir. Bunun dışında bütün İç Moğolistan bölgesinde çeşitli sit alanlarında yayınlanmamış 28 tane Nastûri kitabesi bulunmuştur. Bunların hepsi mezar taşı niteliğindedir. Bunlardan Süryânice, Çince ve Uygurca yazılmış olan 1327 tarihli kitabe dışında diğerleri hepsi Süryânice harflerle Uygur (Karçuni Uygurcası) dilinde yazılmıştır. Son olarak da Güney-doğu Çin'de deniz kenarında bulunan Quanzhou (ortaçağlarda Zayton olarak bilinmektedir) şehrinin bir müzesinde daha dokuz tane yayınlanmamış Nastûri kitabesinden bahsedilmektedir. Mezar taşı niteliğinde olan bu kitabelerin büyük bir kısmı, XIII. yüzyılın sonu ile XIV. yüzyılın başına aittir. Yazıtlar yine Süryânî harfleri kullanılarak Uygur (Karçuni Uygurcası) dilinde yazılmıştır.

Toufik Fahd'ın kaleme aldığı "Les sectes dualistes en terre d'Islam" (İslam Topraklarında Düalist Mezhepler), kitabın ilk kısmının en uzun ve beşinci makalesi olarak 35. ila 61. sayfalar arasında yer alıyor. Yazar, öncelikle düalizmin gelişimi ve daha sonra da Hıristiyan dünyasındaki düalizmin gelişiminden söz etmektedir. Ona göre İslam topraklarındaki düalizmin çıkışı, İslamiyet'in Irak, Suriye ve İran gibi bölgelerde yayılmaya başladığı tarihlere burada yaşayan halklar arasında hala yaşayan Hıristiyan ve Zerdüşti heretik akımlarının devamı gibi görülmektedir. Özellikle bu durum, Marsiyonitler, Bardesanitler, Maniheiztler ve Zerdüşter için geçerlidir. Bu düalist hareketler zenâdik (zındıklar) olarak nitelendirilmektedir. Zındık hareketlerini gözden geçirmekle yazar, İslamî heretik metinlerine tarihî bir açıklama getirmeyi hedeflemiştir.

Kitabın ikinci kısmının ilk makalesini Irène Mélikoff'un kaleme aldığı "Le gnosticisme chez les bektachis/Alévis et les interférences avec d'autres mouvements gnostiques" (Bektaşilerde/Alevilerde Gnostisizm ve Diğer Gnostik Hareketlerle Karışması) adlı çalışmadır. Bu çalışma kitabın 65. ve 74. sayfaları arasında yer almaktadır. Aslında bu makaleyle Irène Mélikoff, Bektaşilik ve Alevilik alanında 30 seneden beri yürüttüğü çalışmaların bir özeti sunmayı ve gelecekte bu alanda ne gibi perspektiflerin olduğunu ortaya koymayı hedeflemiştir. Araştırmacı, Aleviliği Bektaşilikten hareketle keşfetmiş ve çalışmalarının başlangıcında daha çok bu doktrini oluşturan öğeler üzerinde durmuştur. En fazla ilgilendiği konu da, Hz. Ali kültünün ardında gizlenenlerdir. Bu konuyu irdelemek üzere araştırmacı *nefes*'lerin sözlerini incelemeye girişmiştir. Bu incelemeler neticesinde Irène Mélikoff'un konu ile ilgili vardığı ilk sonuç, Hz. Ali'nin eski Türk inanışındaki Gök-Tanrı'nın yerini aldığı yönündedir. Yine *nefes*'lerden hareketle Alevilik, Yezidilik ve Ehl-i Hakk arasında benzerlikler ve bu üç inancın da manicilikle bağlantılı olduğunu tespit etmiştir. Bunun yanı sıra Bektaşiliğin ve Aleviliğin Hıristiyan inancından da unsurlar taşıdığı anlaşılmaktadır. Hatta Anadolu Bektaşiliğinin ve Aleviliğinin sadece Balkanlardaki Bogomillerle değil, Akdeniz'de yaşayan Katarlarla da bağlantısı tespit edilmiştir. Örneğin Börklüce Mustafa, Sakız ve Sisam adalarında yaşayan Katar (ya da İtalyanca belgelerde Fraucelli olarak geçmektedirler) rahipler ile yakın ilişkiler içerisinde. Alevilik ve Bektaşilikteki düalizme ve diğer gnostisizm hareketleriyle bağlantısına da yer verdikten sonra yazar, kendisinin uzun zamandan beri konu üzerinde çalışmış olmasına rağmen henüz bütün problemlerin çözülmediğini ve bunların çözümü için de çok sayıda farklı alanlarda çalışan bilim adamının bilgilerini ve güçlerini birleştirmesine ihtiyaç olduğunu belirtmektedir.

Eserin ikinci kısmının ikinci makalesi Yuri Stoyanov'un kaleme aldığı "On Some Parallels Between Anatolian and Balkan Heterodox Islamic and Christian Traditions and the Problem of their Coexistence and Interaction in the Ottoman Period" (Balkanlarda ve Anadolu'da İslam ve Hıristiyan Heterodoksluk Gelenekleri Arasındaki Bazı Benzerliklere ve Onların Osmanlı Döneminde Beraber Yaşaması ve Birbirini Etkilemesi Sorununa Dair) adlı kapsamlı bir

çalışmadır. Kitabın 75. ila 118. sayfaları arasında yer almaktadır. Yuri Sroyanov, bu çalışmayla başlığın da anlaşıldığı gibi Balkan ve Anadolu İslam ve Hıristiyan Heterodoksluk geleneklerini ele alarak bu konuda gelecekte yapılacak olan çalışmalara gerek kavramsal yönden gerek metodoloji bakımından katkıda bulunmayı hedeflemiştir.

Ortaçağ Hıristiyan düalizminin doğuşu Anadolu'da Pavlikanlığın ortaya çıkışı ile olmuştur. Pavlikan öğretisi başlangıçta Manicilik, gnostisizm ve Marsiyonit öğretilerinden etkilenmiştir. VIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ilk Pavlikanlar, İmparator V. Konstantin tarafından Balkanların Trakya bölgesine yerleştirilmiştir. Balkan topraklarına Pavlikanların daha yoğun bir şekilde yerleştirilmesi, 975 yılı civarında olacaktır. Bu Pavlikan kolonileri yeni Hıristiyan olmuş Balkan halkı arasında Hıristiyan düalizminin yerleşmesine ön ayak olacaklardır. 863-870 yılları arasında Bizans'ın anti-Pavlikan politikası, Anadolu Pavlikanlarının Yukarı Fırat ve Ermenistan'a çekilmelerine sebep olmuştur. Bununla beraber yine de bir kısım Pavlikan, Anadolu'da yaşamaya devam etmiştir. X. yüzyılın ikinci yarısında Yukarı Fırat ve Kuzey Suriye'deki Pavlikanlar yine Bizans hâkimiyetine girmişlerdir. I. Haçlı Seferi sırasında da bu Pavlikanların Bizans hâkimiyetinde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak daha sonraki tarihleri çok bilinmemektedir. Balkan Pavlikanları ise, Osmanlı döneminde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ortaçağ Hıristiyan düalizmi, yeni Hıristiyanlaşmış Bulgar Krallığında X. yüzyılın ilk yarısından itibaren Bogomillğin ortaya çıkışıyla yeni bir safhaya girmiştir. XI. yüzyılın başından itibaren de Bogomilizm Bizans'ın Anadolu topraklarında, Yunanistan'da, Orta ve Batı Balkanlarda (özellikle Dalmaçya ve Bosna) yayılmaya başlamıştır. Haçlı seferleri sırasında da Batı Avrupa Hıristiyanlığını etkilemiştir. Özellikle Bogomilizmin erken Katarizm'i etkilediği söylenebilir. Pek çok araştırmacı, Bogomillerin ve Pavlikanların Osmanlı fethinin ilk dönemlerinde kiteler halinde Müslüman oldukları yönünde görüş bildirmektedirler. Ancak bunlar asıl can alıcı soruyu sormadan, yani Hıristiyan heretikler gerçekten kendi öğretilerinden hemen vazgeçip geçmedikleri ve bunları yeni inançlarına da dâhil edip etmedikleri sorusunu cevaplamadan bu varsayımda bulunmaktadırlar. Fakat bu sorunun cevabını erken dönem Osmanlı tarihinin konuyla ilgili kayıtlarının sınırlı olmasından dolayı vermek güçtür. Yuri Stoyanov, Osmanlı döneminde Balkan ve Anadolu topraklarındaki Hıristiyan ve Müslüman heterodoks gruplar arasındaki paralellikler ve özellikle evrenin ve insanın yaradılışı ve şeytanın ortaya çıkışı ile ilgili gelenekleri inceledikten sonra bu gruplar arasında sadece benzerliklerin ya da farklılıkların olmadığını, aynı zamanda birbirlerini etkiledikleri sonucuna varmıştır. Ancak Balkan ve Anadolu topraklarındaki Hıristiyan ve Müslüman heterodokslukları arasındaki etkileşimleri ortaya çıkarabilmek için daha ayrıntılı araştırmaların yapılmasına ihtiyaç vardır. Bundan dolayı bu konuda yapılacak olan çalışmaların, arşiv araştırmalarının ve disiplinlerarası incelemelerin artması ve ortaya koydukları sonuçlar ağır bir şekilde de olsa Osmanlı döneminde Balkan ve Anadolu topraklarındaki Hıristiyan ve Müslüman heterodoksluklarının gelişimine dair görüntüyü zenginleştirileceklerdir.

"Börklüce Mustafa, was he another Mazdak?" (Börklüce Mustafa, Başka bir Mazdak mıydı?) başlığı altında kitabın 119. ila 127. sayfaları arasında Konstantin Zhukov'un makalesi yer almaktadır. Bu makale kitabın ikinci kısmının üçüncü makalesini oluşturmaktadır. 1415 yılında Aydın'a bağlı Karaburun bölgesinde patlak veren Börklüce Mustafa isyanı bu makalenin ana konusunu oluşturmaktadır. Konuyla alakalı yazar, iki önemli tarihi kaynağı karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Bunlardan ilki, 1459 yılında tamamlanan ve Farsça olarak Şükrullah'ın kaleme aldığı *Behcetü't-tevarih* adlı eserle 1462 yılına kadarki olayları kaydeden Bizans tarihçisi Doukas'ın yazdığı *Turco-Byzantina* başlığı ile bilinen kroniktir. Bu iki kaynaktan istifade ederek Konstantin Zhukov, Börklüce Mustafa'nın isyan tarihini, onun başka bir Mazdak (bu kişi Zerdüştlük doktrininin en büyük rahibidir) olup olmadığını ve onun idam şeklini ve sebebini incelemektedir.

Jean During'in "Notes sur l'angéologie Ahl-e Haqq" (Ehl-i Hakk [Dünyasındaki] Melekler Bilimine Dair Notlar) adlı çalışmasına kitabın ikinci kısmında dördüncü sırada 129. ila 151. sayfaları ayrılmıştır. Makalenin son sayfası kullanılan bibliyografyayı içermektedir. Bu çalışmanın amacı, Ehl-i Hakk doktrinine kaynaklık eden inançları sondaj metoduyla incelemek ve bu doktrin in melekler dünyası ile bazı tanınmış evliyalar arasında benzerliklerini ortaya koymaktır.

Kitabın ikinci bölümünün beşinci makalenin yazarı Françoise Arnaud-Demir'dir. Bu çalışma "Le syncrétisme alévi-bektachi dans les chants accompagnant la danse rituelle *semah*" (Semah Ayin Dansına Eşlik Eden Türkülerde Alevi-Bektaşî Senkretizmi) başlığını taşımakta ve kitabın 153. ila 162. sayfalarını kapsamaktadır. Çalışmanın son iki sayfası kullanılan bibliyografyadan ibarettir. *Semah*, aslında Alevi-Bektaşî bağdaştırmacılığının içeriği üzerine en fazla bilgi sunan bir unsurdur. Bu senkretizmin en eski ögesi şaman kökenlidir. Orta Asya şaman toplumdaki *oyun* terimi Alevi-Bektaşî ortamında *semah* kavramıyla karşılanır olmuştur. Cem ayindeki miraçname bölümü ise Hıristiyan geleneğindeki kutsallama ayini ile kıyaslanabilir. Sünnî İslam, dinî ayinlerde cinsiyet ayrımı yaparken Alevi-Bektaşî senkretizmi, Orta Asya şaman geleneğinden esinlenerek dinî ayinlere kadın olsun erkek olsun bir arada katılmalarına müsaade etmiştir. Bu durum *semaha* eşlik eden türkülerin temasından biridir. Kadın, doğurma yetisinden dolayı türkülerle konu olmuştur. Yine şaman geleneğinin bir esintisi olarak turnalar doğanın yeniden canlanmasının bir simgesi olarak *semah* türkülerinde yer alan bir başka temadır. Hem kadın hem de turna, Alevi-Bektaşî senkretizmini Orta Asya şaman geleneğine bağlamaktadır.

H. T. Norris'in kaleme aldığı "Aspects of the Influence of Nesimi's Hurufî Verse, and His Martyrdom, in the Arab East Between the 16th and 18th Centuries" (16. ve 18. yüzyılları arasında Arap [Dünyasının] Doğusunda Nesîmî'nin Hurufî Şiirinin ve Şehitliğinin Tesirinin Suretleri) adlı çalışma kitabın ikinci kısmının altıncı makalesidir ve 163. ila 182. sayfalarını kapsamaktadır. Makalenin son 7 sayfasında (kitabın 175. ila 182. sayfaları arasında) Nesîmî'nin metninin orijinalinin fotokopisi verilmiştir. Bu çalışma ile yazarın amacı, Nesîmî'nin ve genel olarak Hurufîliğin Osmanlı döneminde Arap dünyasının doğusuna tesirinin iki yönünü incelemektir. Öncellikle yazar, Hurufîlik ve özellikle Nesîmî'nin şiirinin dil ve stilinden etkilenen Arap şiirlerini tespit etmeyi ve bu etkiyi çeşitli örnekler ışığında yeniden değerlendirmeyi ve Memluk döneminde bu etkinin en büyük merkezi olarak Kahire'ye dikkat çekmeyi hedeflemiştir. İkinci sırada yazar, Nesîmî'nin şahsiyetini İslam ve Hıristiyanlık arasında bir köprü olarak gösteren ve onu şehâdeti dolayısıyla bir Hıristiyan azizi olarak telakkî eden Suriye'den bir örnek sunarak Hurufîliğin Arap dünyasındaki etkisini göstermeyi amaçlamıştır.

Denis Gril'in "Ésotérisme contre hérésie: 'Abd Al-Rahman Al-Bistâmî, un représentant de la science de Lettres à Bursa dans la première moitié du XVe siècle (Heretikliğe Karşı Batınlık: Abdurrahman el-Bistâmî, XV. Yüzyılın İlk Yarısında Bursa'da Harf Bilimlerinin Bir Temsilcisi) başlığını taşıyan çalışması kitabın ikinci kısmının yedinci ve son makalesidir. Bu çalışmaya 182. ila 195. sayfalar arası ayrılmıştır. Adından da anlaşıldığı üzere bu çalışmanın konusunu, XV. yüzyılın ilk yarısında Bursa'nın yönetici çevresine yakın entelektüel ve ruhanî elit kesimine mensup Abdurrahman el-Bistâmî oluşturmaktadır. Bistâmî hakkında bilgi Taşköprüzade'den almaktayız. Buna göre Bistâmî Antakya doğumlu olup geleneksel İslamî eğitim almıştır. Harfler ve onların fonksiyonları, tarih, kronoloji ve cifir (gelecekte olacak olayları haber verme ilmi) gibi alanlara ilgi duymuştur. Sünnî olarak kabul edilmektedir. Ancak onun İbn Arabî mektebine mensup olması sapkın, hatta gizli bilimlere ilgisi ve eserleri onun zındıklıkla alakası olabileceğini göstermektedir. Aslında Denis Gril'in görüşüne göre Bistâmî'nin olayı heterodokslukla

heretikliğin göreceli kavramlar olduğunu göstermektedir. Yazar, Bistâmi'nin el-Fevâ'ihu'l-muskiyye fi'l-fevâ'tihî'l-Mekkiyye adlı eserinden hareketle onun zındıklık anlayışının izlerini sürmeye çalışmaktadır.

Kitabın üçüncü kısmının ilk makalesinin yazarı Michele Bernardini'dir. Bu makale "Motaharten entre Timur et Bayezid: Une position inconfortable dans les remous de l'histoire anatolienne" (Timur ve Bayezid Arasında Mutaharten: Anadolu Tarihinin Çalkantılarında Rahatsız Edici bir Konum) başlığı altında kitabın 199. ila 211. sayfaları arasında yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı, Erzincan bölgesinde kurulan ve 1379-1403 yılları arasında hüküm sürmüş olan Mutaharten emirliğini incelemektir. Aslında Moğol istilasını müteakiben Doğu Anadolu tarihi sadece dinî senkretizme örnek olaylar sunmakla kalmıyor, aynı zamanda yeni ideolojik modelleri de örnekleniyor. Bu düşünce çerçevesinde Michele Bernardini, Mutaharten'in şahsını ve emirliğini ele almaktadır. Yazar, Ankara Savaşı'na kadar olan Doğu Anadolu'daki olayları ve Mutaharten'in bu olaylardaki rolünden, ayrıca Timur ile Bayezid arasındaki mücadeleden bahsettikten sonra savaş sonrasında emirin hayatına dair var olan az sayıdaki bilgiyi değerlendirmektedir. Ankara Savaşı'nu müteakiben Mutaharten'den istifade ederek Timur Doğu Anadolu'da Moğol hâkimiyetini canlandırmak istemiştir. Ancak onun ölümü ile bu fikir gerçekleşmemiştir. Sonuç olarak da Mutaharten emirliği de tarihe karışmıştır. Bu olay, ise Anadolu ile kendisine komşu olan Doğu, özellikle İran dünyası ile yeni ilişkiler döneminin başlamasına öncülük edecektir. Yeni iki güç ortaya çıkacaktır ki buna göre batıda Osmanlılar, doğuda ise önce Akkoyunlular ve daha sonra Safaviler hâkim olacaktır.

Michel Balivet'in "Permanences régionales en hérésiologie anatolienne de l'Antiquité aux Ottomans" (Antikçağdan Osmanlılara [Kadar] Anadolu Heretik Akımları Biliminde Bölgesel Süreklilikler) başlığını taşıyan çalışması kitabın üçüncü bölümünün ikinci makalesini oluşturmakta ve 213. ila 224. sayfaları arasında yer almaktadır. Çalışmanın 223. ve 224. sayfaları kullanılan bibliyografyayı içermektedir. Anadolu'da pek çok alanda bölgesel süreklilikleri görmek mümkündür. Yeryüzü şekilleri, iklim, bitki örtüsü, insanlar, Anadolu'yu bölgesel olarak şekillendirmişlerdir. Arkeolojik alanda süreklilik, yer adlarında süreklilik, geleneklerde süreklilik ve nihayet dinî fikirlerde (Ortodoks, heterodoks, heretik) de süreklilik, Anadolu'da çağlar boyunca gözlemlenir olmuştur. Örneğin, Bizans döneminde Anadolu'da bazı yerler Pavlikan bölgesi olarak bilinirken, Selçuklu döneminde Babailerin, Osmanlı döneminde de Alevilerin yaşadığı bölgeler olmuşlardır. Yazar, Anadolu Hıristiyan ve Selçuklu ve Osmanlı heterodoksluğu arasındaki sürekliliği gösteren pek çok örneğe değinmektedir. Ayrıca bu sürekliliğe örnek olabilecek bazı durumları da sorgulamaktadır.

Kitabın üçüncü kısmının üçüncü makalesi, Gilles Veinstein'in yazdığı "Les premières mesures de Bâyezid II contre les Kızılbaş" (Kızılbaşlara karşı II. Bayezid'in İlk Tedbirleri) adlı çalışmadır. Veinstein'in bu çalışması, kitabın 225. ila 236. sayfaları arasında kapsamaktadır. Yazar, F. Emecen'in ve İ. Şahin'in yayınladığı 1501 tarihli Ahkâm Defterindeki kayıtlardan hareketle Osmanlı-Safavi ilişkilerini ve Kızılbaşlara karşı II. Bayezid'in aldığı tedbirleri incelemektedir. 1501 tarihli Ahkâm Defteri yayınlanmış olmasına rağmen gerçek manada Osmanlı-Safavi ilişkileri bakımından incelenmemiştir. Öncelikle yazar, II. Bayezid'in Kızılbaşlara karşı aldığı ilk tedbirlere dair çeşitli bilim adamlarının görüşlerine yer vermektedir. Çoğu kroniklere dayalı öne sürülen bu görüşlerin eksik yanları 1501 tarihli Ahkâm Defterindeki bilgiler sayesinde tamamlanmaktadır. Bu defterdeki fermanlar, 1501 yılının Haziran ortası ila Temmuz ayının ortası arasında çıkarılmıştır. Ancak içerik bakımından daha önce konu ile ilgili çıkarılan emirleri hauratmakta ve aynen uygulanmaları gerektiğini belirtmektedir. Fermanların gönderildiği yerler ise, Safavi taraftarlarının bulunduğu bölgelere işaret etmektedir. Sivas, Kastamonu, Amasya, Mentеше, Trabzon, Konya bu fermanların gönderildiği yerlerdir. Dolayısıyla bu listeye

bakıldığında daha çok Orta Anadolu bölgesindeki yerler olduğu anlaşılmaktadır. Fermanlar sancakbeylerine gönderilmekte ve Şah İsmail taraftarlarının cezalandırılmasını emretmektedirler.

Hatice Aynur'un hazırladığı "Tatavlı Mahremi's Shehname and the Kızılbaş" (Tatavlı Mahremi'nin Şehnamesi ve Kızılbaş) adlı çalışma kitapta 237. ila 248. sayfaları arasında üçüncü kısmın dördüncü makalesi olarak yer almaktadır. Bu çalışma adından da anlaşılacağı üzere yeniçağ tarihçilerinin bilmediği bir kaynak olan Mahremi'nin Şehnamesini ele almaktadır. Bu şehname 16. yüzyılın başında Osmanlılar ile Doğu Anadolu'daki Kızılbaş güçler arasında meydana gelen gerilimin anlaşılması için önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Dolayısıyla Hatice Aynur'un kaleme aldığı bu makalenin amacı, dönemin Osmanlı bürokrati ve şairi Mahremi'nin Kızılbaşları ve onların ayaklanmasını nasıl resmettiğini şehnamesini kullanmak suretiyle göstermektir. Bu makale üç bölümden oluşmaktadır. İlk iki bölüm Tatavlı Mahremi'nin kendi şahsiyetini ve kaleme aldığı eserini konu edinirken üçüncü son bölüm şairin Osmanlı Devleti ile Kızılbaşlar arasındaki ilişkilere dair bakışını incelemektedir.

Kitabın üçüncü kısmının beşinci makalesi Ahmet Yaşar Ocak tarafından kaleme alınmış olup "Syncretisme et esprit messianique: le concept de *qotb* et les chefs des mouvements messianiques aux époques sedjoukide et ottomane (XIII-XVII siècle)" (Senkretizm ve Mesianik Ruh: Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde (XIII.-XVII. yüzyıl) *Kutb* Kavramı ve Mesianik Hareketlerin Liderleri) başlığını taşımaktadır. Bu çalışma kitabın 249. ila 257. sayfaları arasında kapsamaktadır. Başlığından da anlaşıldığı üzere Ahmet Yaşar Ocak, bu çalışmasıyla kökenleri Orta Doğu'nun antik dinlerine ve İslam dünyasındaki heterodoks akımlarına dayanan mistik ve dini bir senkretizme açıklık getirmeyi amaçlamıştır. Kutb ve Mehdi kavramaları ile Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinin merkezi iktidarlarına karşı isyan eden mesianik hareketlerin sufi şeyhleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek de, bu çalışmanın diğer bir inceleme konusunu oluşturmaktadır. İslam dünyasındaki mesianik hareketler genel olarak oldukça ayrıntılı bir şekilde incelenmiş durumdadırlar. Ancak Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde mesianik hareketler, ne sosyal tarih açısından ne de ideolojik açıdan yeterince incelenmemişlerdir. Bu bakımdan bu çalışma, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde mesianik hareketler tarihine önemli bir katkı teşkil etmektedir.

İrene Beldiceanu-Steinherr'in "Le distric de Kırşehir et le *Tekke* de Hacı Bektaş entre le pouvoir ottoman et les émirs de Zulkadır" (Osmanlı İktidarı ile Dulkadir Beyleri Arasında Kırşehir Kazası ve Hacı Bektaş Tekkesi) başlığını taşıyan çalışması, kitapta üçüncü kısmın altıncı makalesi olarak 259. ila 282. sayfaları arasında yer almaktadır. Bu makale sekiz bölümden oluşmaktadır. İlk altı bölüm makalenin esas metnini oluştururken yedinci bölüm Kırşehir kazası ile ilgili olarak kullanılan TT 19 no'lu tapu ve tahrir defterinin transkripsiyonunu ve Fransızcaya çevirisini içermektedir. Sekizinci bölümde ise makalenin hazırlanışı esnasında yararlanılan diğer kaynakların listesi verilmektedir. Son olarak da makalenin 281. ve 282. sayfalarında TT 19'un 285., 286., 287. ve 288. varaklarının faksimilesi verilmiştir. Çalışmanın amacı, mevcut en eski tahrir defterlerinden yararlanmak suretiyle Bektaşî cemaati hakkında bilgiler edinmenin mümkün olup olmadığını ortaya koymaktır. Sonuç olarak yazar, Müslüman heterodoks nüfusa dair belgelerin dağınık ve yetersiz olduğu düşünülürse Osmanlı tahrir defterlerinin bu konuya dair önemli katkılar sağlayabileceğini örneklerdirerek vurgulamaktadır.

Kitabın üçüncü kısmının yedinci makalesi Machiel Kiel tarafından kaleme alınmış olup "Ottoman Urban Development and the Cult of a Heterodox Sufi Saint: Sarı Saltuk Dede and Towns of İsakçe and Babadağ in the Northern Dobrudja" (Osmanlı Kentel Gelişimi ve Heterodoks Sufi Ermişi Sarı Saltuk Dede'nin Kültü ve Kuzey Dobruca'da İsakça ve Babadağ Kentleri)

başlığını taşımaktadır. Kitabın 283. ve 298. sayfaları bu çalışmaya ayrılmıştır. Dinî, sosyal ve politik hayatta Türk İslam'ındaki heterodoks hareketler üzerine çok yazılmış ve çok konuşulmuştur. Ancak Osmanlı Balkanlarındaki heterodoks evliyalar kültürünün şehirleşme sürecindeki rolü üzerine çok az yazılmış ya da söylenmiştir. Osmanlılar, az gelişmiş ve az şehirleşmiş bölgelerde aktif bir şehirleşme politikası izlemişlerdir. Bu politika özellikle Bosna ve Hersek'te, Arnavutluk'ta, Bulgaristan'da ve daha düşük derecede Yunanistan'da kendini göstermiştir. Aslında şehirleşmeyi sağlamak için çeşitli metotlar ve uygulamalar üzerinde durulmuştur, ancak evliya kültürü bir şehirleşme metodu olarak ele alınmamıştır. İşte bu çalışma adından da anlaşıldığı üzere Sarı Saltuk Dede'nin kültürünün Romanya Dobruca'sında bulunan Babadağ kentinin gelişimine etkisini inceleme amacındadır. Machiel Kiel, bu çalışmasını daha önce yayınlanmamış resmî Osmanlı kaynaklarını kullanmak suretiyle hazırlamıştır.

Hans Georg Majer, "The Koran: An Ottoman Defter" (18. yüzyılda Osmanlı Heretikleri of the 18th Century) ("Kuran: Bir Osmanlı Defteri") 18. yüzyılda Osmanlı Heretikleri) adlı çalışmayı kaleme almıştır. Bu çalışma, kitapta üçüncü kısmın sekizinci makalesi olarak 299. ila 310. sayfalar arasında yer almaktadır. Majer'in bu makalesi, Bosnavî İbrahim Efendi ile Derviş Emin vakalarını incelemektedir. Her ikisi, 1746 ve 1747 yıllarında I. Mahmud döneminde heretikklik ile itham edilmiş ve yargılanmıştır. Bu kişiler, her ikisi de heretik olarak suçlanmakla beraber yaydıkları doktrin bakımından farklılıklar göstermektedirler. Majer, bu çalışmasıyla Osmanlı İmparatorluğunun geç dönemlerinde heretik akımlarının incelenmesinin gerekli olduğunu ve ilginç sonuçlar ortaya koyabileceğini göstermeyi amaçlamıştır.

David Shankland'ın çalışması "The *Buyruk* in Alevi Village Life: Thoughts from the Field on Rival Sources of Religious Inspiration" (Alevi Köy Hayatında Buyruk: Dinî Telkinli Rakip Kaynaklar Alanından Düşünceler) başlığını taşımaktadır. Bu çalışma kitabın üçüncü kısmının dokuzuncu makalesidir ve 311. ila 323. sayfalar arasında yer almaktadır. Çalışmanın son iki sayfası yazar tarafından kullanılan bibliyografyaya yer verilmiştir. Bu çalışma, İmam Cafer tarafından yazılmış olan *Buyruk* adlı kitabın Alevilerin toplumsal hayatındaki yerini konu edinmektedir.

Kitabın üçüncü kısmının onuncu makalesi, "L'instrumentalisation des théories sur le syncrétisme et l'hérésie en Bosnie-Herzégovine" (Bosna-Hersek'te Senkretizm ve Heretiklik Teorilerinin Alet Edilmesi) başlığı ile Alexandre Popovic tarafından yazılmıştır. Bu makale kitabın 325. ila 334. sayfalarını kapsamaktadır. Başlığundan ve yazarın da ifadesinden anlaşıldığı üzere bu makalenin amacı, belirli birkaç örnek vermek suretiyle devletin ya da bir grup insanın çıkarları söz konusu olunca veya özel siyasî ortamlar yaratılınca heretiklik ve senkretizm teorilerinin nasıl ve ne derecede alet edildiğini ortaya koymaktır. Siyasî amaçlara hizmet eden bu tür teoriler arasında makalede Bogomilizm, İslamlaşma, Bektaşilik ve "Hamzevilik" gibi dört teori üzerinde durulmaktadır. Sonuç olarak yazarın da belirttiği gibi heretiklik ve senkretizm teorileri, Bosna-Hersek'te geçmişin uydurulmasına hizmet ettikleri söylenebilir.

György Hazai'nin "Conceptions et pratiques de l'Islam ottoman à travers deux ouvrages anatoliens des XIVe - XVe siècles" (XIV-XV. Yüzyılda Ait İki Anadolu Eserinde Osmanlı İslam'ının Kavramları ve Uygulamaları) başlığını taşıyan çalışması kitabın dördüncü kısmının ilk makalesidir. Kitabın 337. ila 352. sayfalarını kapsamaktadır. Bu çalışma, eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış iki eserden edinilen izlenimlere dayanılarak hazırlanmıştır. Bu eserlerden ilki, Feridun Attar'ın kaleme aldığı "*Tezkireti'l-evliya*" ve diğeri de Arapça-Farsça hikayeler içeren "*Ferec bad eş-şide*" adlı eserdir. Bu iki eserden hareketle yazar, XIV-XV. yüzyıl Anadolu Türk edebiyatının dini hayata dair verdiği mesajları örneklendirmeye çalışmıştır.

"A propos des *sürgün* du Karaman à Istanbul au XVIe siècle" (XVI. Yüzyılda Karaman'dan İstanbul'a [Yapılan] Sürgünlere Dair) adlı çalışma Stéphane Yerasimos tarafından yazılmıştır. Bu makale, kitabın dördüncü kısmının ikinci çalışmasını oluşturmaktadır. Kitabın 353. ila 362. sayfaları bu makaleye ayrılmıştır. Yerasimos'un bu makalesi, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde muhafaza edilen XVI. yüzyılın ilk yarısına ait olan iki tahrir defterinden (TT 210 ve TT 240) istifade edilerek hazırlanmıştır. Makalenin amacı, Karaman'dan İstanbul'a nakledilen gayr-i Müslim nüfusu incelemektir. Sonuç olarak yazar, bu iki defterin Karaman'dan İstanbul'a gelen gayr-i Müslimlerin gelişlerinden önceki tarihçelerine dair bilgi sunduklarını ve Osmanlı toplumunun dinî yapılanmasının çeşitliğini ortaya koyduklarını tespit etmiştir.

Nathalie Clayer'in yazdığı "Quand l'hagiographie se fait l'écho des dérèglements socio-politiques: le *Ménâkıbnâme* de Müniri Belgrâdî" (Sosyal ve Politik Bozulmaları Yayıdığı Anda Hagiografi: Müniri Belgrâdî'nin *Menâkıpname*'si) adlı çalışma kitabın dördüncü kısmının üçüncü makalesini oluşturmaktadır ve 363. ila 381. sayfaları kapsamaktadır. Bu çalışma, adından da anlaşıldığı üzere XVII. yüzyılda Belgrat'ta kaleme alınmış Müniri Belgrâdî'nin menâkıpnamesini incelemektedir. Yazar bu çalışmasıyla Müniri Belgrâdî'nin Osmanlı toplumunda ve özellikle Avrupa bölgelerindeki sosyal ve ekonomik bozulmalara nasıl baktığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Makalenin bir başka amacı da, bazen heretiklik olarak görülen *Melamî* eğiliminde olan müellifin sosyal ve politik düzenin bozulmasına ait düşüncelerinin bir evliyanın hayat hikâyesine neden sokulduğunu ve bu akımın ne anlama geldiğini göstermektir. Son olarak da Müniri Belgrâdî'nin eseri, *nasihatname* türü ile kıyaslanarak bu eserin türünün belirlenmesine çalışılmıştır.

Kitabın dördüncü kısmının dördüncü makalesini Suraiya Faroqhi'nin "An Orthodox Woman Saint in an Ottoman Document" (Bir Osmanlı Belgesinde Bir Ortodoks Kadın Azize) adlı çalışması oluşturmaktadır. Kitabın 382. ila 394. sayfaları bu makaleye ayrılmış durumundadır. Mühimme defterlerinden hareketle yazar, Osmanlı kadınları ve Osmanlı kadın köleleri üzerine çalışırken Atina'da rahibe olup Hıristiyan kadın kölelere kaçmak için yardımcı olan bir kadının hikâyesine rastlamıştır. XVI. yüzyıla ait mühimme defterlerinden derlenen bilgilerden hareketle Faroqhi, bu kadının kim olabileceğini ve faaliyetleri üzerinde durmaktadır. Kaynaklarda Rusula olarak geçen bu kadın, İslamlaşmış köleleri, köle kadınları ve bazen de yerel Müslümanların eşlerini Hıristiyan olmaya ikna etmekle suçlanmıştır. Aslında Rusula, kölelere rahip ve rahibe giysileri temin ederek "izba" gibi bir yerde saklayarak daha sonra "Frengistan'a" gitmelerine yardımcı olmaktadır. Rusula, ölümünden on yıl sonra azize ilan edilmiştir. Faroqhi, Rusula'nın Azize Philotei ile aynı olup olmadığını da irdellemektedir.

Kitabın dördüncü kısmının beşinci ve aynı zamanda kitabın son makalesi, Elizabeth Zachariadou tarafından kaleme alınmıştır. Bu makale "A propos du syncrétisme Islamo-chrétien dans les territoires ottomans" (Osmanlı Topraklarında İslam-Hıristiyan Senkretizmine Dair) başlığı ile kitabın 395. ila 403. sayfaları arasında yer almaktadır. Makale başlığından da anlaşılacağı üzere Anadolu İslamiyet'inin Ortodoks Hıristiyanlığı'ndan etkilenmesini yani Hıristiyan dinine ait unsurların Anadolu İslam inancına nasıl girdiğini ele almaktadır.

Gilles Veinstein'in yönetiminde hazırlanan "*Syncrétisme et hérésies dans l'orient seldjukide et ottoman (XIVe-XVIIIe siècle)*" (Selçuklu ve Osmanlı Doğu'sunda Senkretizm ve Heretik Akımlar (XIV.-XVIII. yüzyıl)) adlı kitap, genel olarak Hıristiyan Müslüman dünyasının çeşitli yönlerini ele alan önemli ve değerli çalışmaları birleştirmektedir. Özel olarak bu kitabın içeriğine baktığımızda Selçuklu ve Osmanlı döneminde din ve mezhep konularını inceleyen önemli bilim adamlarının araştırma sonuçlarını ihtiva eden bir eser olduğunu söyleyebiliriz. Her ne kadar kitap incelenince bu bilim adamlarının farklı konular çalıştığı izlenimi edinilse

de, aslında makaleler ayrıntılı bir şekilde okunduğunda aynı konunun farklı boyutlarının çok çeşitli kaynaklardan istifade edilmek suretiyle ortaya konduğu anlaşılacaktır. Hem İslamiyet'te hem de Hıristiyanlık'ta din ve mezhep konularının karmaşık olması sebebiyle araştırmacılar arasında ilgi uyandıran, ancak az çalışılan konulardır. Bu bakımdan kitabın Türkçeye çevrilmesi, Türk okuyucusunun ilgisini çekeceğini, din ve mezhep konularında kendisini yeni bakış açılarıyla tanıştıracığı inancındayız. Buna karşılık bu kitap, sadece tarihçilere değil, aynı zamanda teologlara, Türkologlara, filologlara, sosyologlara ve diğer sosyal bilimcilere de son derece zengin ve yararlı olabilecek bilgiler sunduğunu da söyleyebiliriz.

AYŞE KAYAPINAR

S. MITCHELL & C. KATSARI (editörler), *Patterns in the Economy of the Roman Asia Minor*, [=Roma Dönemi Küçük Asya Ekonomisinde Örüntüler] (The Classical Press of Wales: Swansea 2005), xxxii+335 s.

Eskiçağ Anadolu arkeolojisi ve epigrafisi üzerine yapılan çalışmalar son yıllarda ciddi bir artış kaydetmesine karşın, Anadolu tarihine ilişkin monograflerin sayısı aynı oranda hız kazanmış değildir. Böylesi bir boşluğu doldurmaya teşebbüs edenlerin birisi de Helenistik ve Roma dönemi Anadolu kültür tarihinin yaşayan en iyi uzmanlarından olan Stephen Mitchell'dir. Onun bu alana en son katkısı, uluslararası bir işbirliği ile gerçekleştirilen Roma dönemi Küçük Asya'sının ekonomi tarihini inceleyen bir eserdir. Roma İmparatorluğu'nun en gelişmiş bölgelerinden birisi olan Küçük Asya (Eskiçağ terminolojisinde bugünkü Anadolu'nun tamamını kapsamayan Küçük Asya, daha ziyade Fırat'ın batısında kalan bölümü adlandırmak için kullanılıyordu), ekonomik üretim ve dağıtım bakımından diğer bölgelere nazaran bazı tabii ve tarihi avantajlara sahipti. Her şeyden önce, doğal olarak deniz ve kara taşımacılığı yaygın ve mümkündü (Anadolu nehirleri taşımacılığa çok elverişli olmasalar da bütünüyle göz ardı edilmemeli); öbür yandan Anadolu'da kentleşme, Roma idaresinin kurulmasından çok önce başlamıştı ve bu olgu kuşkusuz ticaret potansiyeli yaratıyordu.

Roma dönemi Küçük Asya ekonomisi konulu kitabı ele almadan önce, S. Mitchell'in, şu ana kadar Anadolu tarihine yaptığı değerli katkıya kısaca temas ederek, söz konusu eserini ortaya çıkaran birikimine de dikkat çekmek istiyorum. Eskiçağ Anadolu tarihine ilgisinin başlangıcı 1960'lı yılların sonuna kadar geri giden S. Mitchell, doktorasını 1975'de Oxford'da 'Roma dönemi Galatia eyaletinin tarihi ve arkeolojisi' üzerine tamamladıktan sonra, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde, özellikle Galatia ve Pisidia'da (kabaca Ankara çevresindeki Orta Anadolu ve Göller bölgesi) alan araştırmaları, kazı, epigrafi çalışmaları gibi çeşitli projeler gerçekleştirmiştir. Mitchell'in çalışmalarının en önemli meyvesi, büyük boy iki ciltlik Anadolu tarihidir¹. Anadolu tarihiyle (özellikle Orta Anadolu ve çevresi) ilgili literatür, arkeoloji, epigrafi, nümizmatik, alan araştırmaları sırasında sahip olduğu topografik deneyim de dahil olmak üzere, mevcut bütün materyalin bir araya getirildiği bu eser, D. Magie, T.R.S. Broughton ve A.H.M. Jones gibi bu alanda daha önce yazmış olan bilim adamlarının eserleri ile karşılaştırılınca, o zamandan bu yana zenginleşen bulguları da içerdiği için, daha kapsamlı ve analitik bir çalışma olarak ortaya çıkmaktadır². *Anatolia*'yı baştan sona okuyan birisi için Anadolu adı biraz şaşırtıcı da gelebilir, çünkü seçilen veriler bugünkü Anadolu'nun tamamını kapsamayıp, daha çok Galatia ve çevresindeki eyaletlerden gelmektedir. Bu aslında çok da anlamsız değildir, çünkü Anadolu'nun Eskiçağ tarihi ile ilgili eserlerde, eski Yunan kültürünün izlerinin yoğun olduğu Anadolu'nun batı bölgeleri daha çok yer etmektedir. Eserin ilk cildi, M.Ö. III. yüzyılın ilk çeyreğinde Keltlerin (ya da Galatların) Anadolu'ya gelişlerinden başlamakta ve Anadolu'da Roma yönetimini kuruluşu ve beraberinde gelen değişimler, kırsal yaşamın yönleri ve kent organizasyonlarının gelişimi, toplumsal ve siyasal krizler karşısında Anadolu toplumu ve Eskiçağ Anadolu ekonomisi konularını incelemektedir. *Anatolia*'nın ikinci cildi, Roma dönemi Anadolu'sunun din tarihini

¹ S. Mitchell, *Anatolia, Land, Men, and Gods in Asia Minor*, 2 cilt. (Oxford 1993)

² D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor* (Princeton 1950); T.R.S. Broughton, "Roman Asia Minor" T. Frank (ed.), *Economic Survey of Ancient Rome* (1938); A.H.M. Jones, *Cities of the Eastern Roman Provinces* (Oxford 1937).

Erken Bizans dönemine kadar araştırmaktadır. S. Mitchell'in sonraki yayınları arasında iki Pisidia kenti, Antiochea (Yalvaç yakınlarında) ve Cremna (Burdur, Bucak ilçesi Girme köyü), üzerine uluslar arası katımlı araştırma projelerinin ürünü olan iki monografidir³. Bu kitaplarda söz konusu kentlerin topografisi, arkeolojisi ve tarihi kalıntıları sahip oldukları tarihsel bağlama yerleştirilmektedir. Ülkemizde Batı dillerinden sürekli çeviriler yapılmasına ve bu çeviriler içerisinde Eskiçağ tarihi araştırmaları iyi de bir yer tutmasına rağmen, Mitchell'in özellikle *Anatolia* adlı eserinin henüz dilimize çevrilmemiş olması, yabancı yayınları izleyemeyen Türkiye'deki tarih meraklıları açısından ciddi bir kayıptır.

Bu yazı çerçevesinde esas olarak ele almayı istediğim eser, Stephen Mitchell ve Constantina Katsari'nin editörlüğünde, Roma dönemi Küçük Asya'sının bazı ekonomik faaliyet alanlarını mercek altına almaktadır. On üç farklı araştırmacının katkılarından ortaya çıkan *Roma Dönemi Küçük Asya Ekonomisinde Örüntüler* başlıklı bu eserin temeli, 2002 yılı Temmuz ayında İngiltere'de Exeter Üniversitesi'nde Roma dönemi Küçük Asya ekonomisi üzerine düzenlenen uluslararası bir konferansa dayanmaktadır. Bu konferansta sunulan kırkın üzerindeki tebliğ arasından, editörler tarafından seçilen çalışmalardan meydana gelen eser, beş ana konu etrafında yoğunlaşmaktadır: 1- Roma dönemi Anadolu tarımı ve arazi kullanımı, 2- Ticaret ve ticari değişim, 3- Kentlerin ve tapınakların ekonomisi, 4- Parasal ekonomi, sikke basımı ve kullanımı 5- Nüfus hareketleri ve yerel ekonomiler arasındaki ilişkiler.

Editörler tarafından kaleme alınan 'Giriş' bölümü, M. I. Rostovtzeff ve M. Finley gibi Eskiçağ ekonomi tarihinin iki zirve isminin yaklaşımlarını ve bu alan üzerine yapılmış diğer modern çalışmaları ele almaktadır⁴. Rostovtzeff'in Helenistik Dönem ve Roma İmparatorluğu ekonomilerini, modern ekonomi perspektifiyle incelemesine karşın, Finley eski Yunanlıların ve Romalıların ekonomilerinin modern kategorilerle incelenmesine karşı çıkıyordu. Bu iki farklı yaklaşım, Batı'da Eskiçağ ekonomisi tartışmalarında farklı kutuplar olmaya devam etmekte ve Rostovtzeff'in eserleri Eskiçağ ekonomisi okuyacaklar için hâlâ başlangıç niteliğini taşımaktadır. Bu tür kategorileştirme tartışmaları gösteriyor ki, Eskiçağ ekonomi tarihi özellikle XX. yüzyılda hak ettiği ilgiyi görmüştür. Ne var ki, Eskiçağ ekonomisi bağlamında, Küçük Asya ekonomisini de değerlendiren editörlerin de belirttiği gibi, Roma dönemi Küçük Asya'sı İmparatorluğun en zengin ve en gelişmiş eyaletlerinden birisi olmasına karşın, bu bölgenin ekonomisini inceleyen çok az eser vardır.

Roma tarımının incelendiği ilk bölümde T. Corsten, Roma Küçük Asya'sındaki malikane arazilerini, Kıbratis (Burdur Gölhisar yakınlarında bir antik kent) örneğinde inceliyor. Epigrafik verilere dayanan Corsten, yazıtlardan tespit ettiği ailelerin malikanelerini idareleri ve malikane üzerindeki çiftçilerin statüsü ve dinsel yaşamları üzerinde duruyor. Corsten ana metnin sonuna çalışması içerisinde kullandığı ve daha önceden farklı yerlerde yayınlanmış on dört Yunanca yazıtın transkripsiyonunu da eklemektedir. Bu bölümün ikinci makalesinde J. Nollé, Eskiçağ Anadolu çiftçisinin vahşi hayvanlara ve tarla zararlılarına karşı verdiği mücadeleyi incelemektedir. Kurtçuklar, kaplumbağalar, çekirgeler, tarla fareleri, kızıl geyikler, tavşanlar, kuşlar, yaban

³ S. Mitchell (et.al.), *Cremna in Pisidia, An Ancient City in Peace and in War*, (Duckworth & The Classical Pres of Wales: Londra & Swansea 1995); S. Mitchell & M. Waelkens, *Pisidian Antioch, The Site and its Monuments*, (Duckworth & The Classical Press of Wales: Londra & Swansea 1998).

⁴ M.I. Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Roman Empire* (Oxford 1926), *The Social and Economic History of the Hellenistic World* (Oxford 1941); M.I. Finley, *The Ancient Economy*, (Berkeley 1973).

domuzları gibi Küçük Asya tarımının geleneksel düşmanlarını teşhis ederek başlayan Nollé, çiftçilerin kendilerini ve ürünlerini bu zararlılara karşı korumak için ne tür tedbirler aldıkları sorusunu tartışmakta ve Anadolu çiftçisinin, tanrıların yardımını isteme, yakma, mekanik tuzaklar ve avcılık gibi yöntemlerle tarla zararlılarına karşı mücadelesini sürdürdüğü vurgulamaktadır. Konferansın düzenleyicisi ve kitabın baş editörü S. Mitchell, Küçük Asya ekonomisinde zeytin ve zeytinyağı üretiminin yerini incelemektedir. Mitchell, zeytin ve yağ üretiminin Roma dönemi Anadolu ekonomisinde son dönem Osmanlı ekonomisine oranla çok daha geniş bir yer tuttuğunu savunmaktadır. Mitchell ayrıca, Anadolu'nun zeytin coğrafyası üzerinde durarak, üretimin bölgesel düzeyde Anadolu kentlerinde nasıl dağıtıldığı ve özellikle Geç İmparatorluk döneminde imparatorluk *annonasının* (imparatorluk hazinesine yıllık olarak giren zirai ürünler) talepleriyle üretimin nasıl arttığını ve zeytin ve zeytinyağı dolaşımının nasıl organize edildiğini amfora verilerini dikkate alarak tartışmaktadır.

Anadolu ekonomisi kuşkusuz sadece tarıma dayanmıyordu. Tarımın yanı sıra ticaretin de ekonomik faaliyette göz ardı edilemez bir yeri vardı ki, Eskiçağ Anadolu tarihinin diğer önemli bir ismi olan B. Levick son çalışmalarının birisinde, Anadolu'nun hem sahip olduğu ulaşım imkanları ve hem de Helenistik kentleşme geçmişini dikkate alarak, ticaretin Küçük Asya ekonomisindeki önemine işaret etmektedir⁵. Ticareti ve ticarî değişimi konu edinen ikinci kısımda deniz ticareti ve ticaretin mekanı tartışılmaktadır. D. Braund, Roma Küçük Asya'sının Karadeniz kıyısında gelişen deniz ticaretinin önemine dikkat çekiyor. Bu ticaret şüphesiz Karadeniz'in sadece bizim tarafımızda kalan kıyılarıyla sınırlı değildi. Karadeniz'in kuzey kıyılarıyla gelişen ticareti literatür, epigrafi ve arkeoloji verilerini bir araya getiren analiz eden Braund, Küçük Asya'dan bazı bölgeleri içine alan Karadeniz etrafında oluşan coğrafi bütünlüğe dikkat çekmektedir. V. Köse, ticarî değişimin gerçekleştiği mekanın mimarî ve ekonomik önemini vurgulamaktadır. Helenistik ve Roma Anadolu'sunda agoraların etrafında kurulan pazaryeri yapılarının mimarî biçimlerini, yapısal özelliklerini inceleyen Köse (yirmi altı görsel materyalle birlikte), pazaryeri binasının kökeni, farklı modelleri (Bergama tarzı, Pisidia örnekleri) ve üstlendikleri işlevleri (mesela değeri yüksek malların satıştan önce depolandıkları yerler olmaları) üzerinde durmaktadır.

Eskiçağ Anadolu ekonomisi içerisinde, kent zenginleri, tapınaklar ve devlet ne kadar önemliydi? Yerel zenginlerin ve devletin Eskiçağ Anadolu ekonomisindeki rolünün önemli olduğu zaman zaman ileri sürülmekteydi. Ancak kent eşrafının, tapınakların ve devletin Anadolu ekonomisindeki yerinin değerlendirildiği buradaki üçüncü bölümü oluşturan makaleler, daha dengeli bir yaklaşım sergilemektedirler. A. Zuiderhoek, Anadolu'lu hayırseverlerin bölgesel ekonomi üzerindeki rolünü, özellikle kamu binalarının yapımına sağladıkları katkılar çerçevesinde, Opramas adlı Likyalı bir zengin'in bağışları örneğinde tartışmaktadır. Hayırseverlerin ekonomi üzerinde rollerinin abartılmaması gerektiğini savunan Zuiderhoek, epigrafik verilere dayalı sayısal değerlendirmelerle bu katkının, seçkinlerin toplam gelirin oranının küçük bir yüzdesinden ibaret olduğunu belirtmektedir. G. Salmeri, Roma İmparatorluğu'nda eyaletlerin ekonomilerine merkezi iktidarların ne kadar müdahale ettiği sorusunu, Pontus ve Bithynia örneğinde özellikle Traianus ve Plinius arasındaki mektuplaşmalara dayanarak incelemektedir. Salmeri, merkezi iktidarın müdahalesinin gerisinde genellikle ideolojik ve siyasal nedenler bulunduğunu ve bu müdahalelerin çok sınırlı bir ekonomik etkiye sahip olduğunu tespit etmektedir. Bu bölümün son çalışması bölgesel ekonomilerde dinsel kurumların yerini incelemektedir. B. Dignas, Batı Anadolu'daki tapınakların ekonomik faaliyet boyutu

⁵ B. Levick, "The Roman Economy: Trade in Asia Minor and the Niche Market" *Greece & Rome* 51/2 (2004), s. 180-198.

üzerinde durarak dinsel kurumların ekonomik hayattaki rolüne dikkat çekmektedir. Tapınakların inşası sürecinde yaratılan ekonomik hareketlilik ve bu kurumların sahip oldukları gayri menkullerin işlenmesi ve idaresi, özellikle vergilerin toplanması ve mülklerin organizasyonu bölgesel ekonominin önemli bir bölümü olarak değerlendirilmektedir.

Roma İmparatorluğu'nun parasal ekonomisini temel alan kitabın dördüncü bölümü, parasal ekonominin Küçük Asya'daki yerini mercek altına almaktadır. M. Facella, M.Ö. I. yüzyıl ve M.S. I. yüzyıl arasında Kommagene krallığının (Adıyaman ve çevresi) ekonomisindeki Roma etkisi üzerinde durmaktadır. Kommagene krallığının kısa tarihinin beraberinde, arazi kullanımı, ticaret, yerleşim, vergi gelirleri ve tedavüldeki sikkelerin tipleri, basım yeri, para bastıran krallar ve para arzındaki hareketliliği yorumlayan Facella, bu krallığın ekonomisinin Roma ekonomisine entegrasyon sürecine de değinmektedir. S. Ireland ise Pontus ve Paphlagonia'da tedavüle çıkarılan sikkeleri incelemekte ve para basan kentleri ve yöneticileri, para basmayı zaruri hale getiren faktörleri, (siyasal, ekonomik, prestij) açıklamaktadır. Bu bölümün son çalışmasında kitabın editörlerinden C. Katsari, M.S. III. yüzyılda (özellikle Severuslar'dan (193-235) Gallienus'a kadar (259-268) Küçük Asya'da tedavüle çıkarılan paralarındaki değişimi konu edinmektedir.

Roma İmparatorluğu Eskiçağın ulaşım ve iletişim şartları içerisinde değerlendirildiği zaman, hareketli bir toplumdur. Aziz Paulus'un Hıristiyanlığı yaymak için hayatı boyunca katettiği mesafenin otuz bin km.'ye ulaştığını dikkate aldığımız zaman, ülke içi hareketliliğin önemini kavrayabiliriz. Kitabın son bölümü, askeri ve dinî nitelikli nüfus hareketlerinin yarattığı ekonomik faaliyetler üzerine yoğunlaşmaktadır. Büyük bir tüketici kütle olarak ordunun ekonomik hareketlilikteki yeri de, Eskiçağ ekonomisi çerçevesinde tartışılan konulardan birisidir⁶. H. Elton, III. yüzyılın askeri ve siyasal kriz döneminde, özellikle Anadolu'nun güney kıyılarının ekonomisinde Roma ordusunun yarattığı etkiyi göz önüne almaktadır. Kilikya'da ortaya çıkan sikkeleri diğer eyaletlerin buluntularıyla karşılaştıran Elton, sikke basımı ile asker mevcudiyeti arasındaki ilişkinin abartılmaması gerektiğini, çünkü bölge halkı ile Roma ordusu arasındaki ticari değişimin boyutunun, sanılanın aksine büyük olmadığını savunmaktadır. Elton ayrıca askeri lojistiğin nakliyesinde kullanılan deniz ve kara taşımacılığının nasıl organize edildiği sorusunu da tartışmaktadır. T. Kaçar, kilise konsillerinin Küçük Asya ekonomisi üzerinde yarattığı geçici ekonomik hareketliliğe dikkat çekmektedir. Bu konsillerin bir dereceye kadar pagan dinsel festivaleri andırdığını savunan Kaçar, kilise konsillerinin ev sahibi kentlere geçici bir ekonomik canlılık getirdiğini ve bu geçici canlılığın, bazen kalıcı yapıların ortaya çıkışını teşvik ettiğini ileri sürmektedir.

Görsel olarak elliden fazla fotoğraf ve çizimle desteklenen bu eser, Anadolu ekonomisi tarihinin kapsamlı bir değerlendirilmesi değildir, daha ziyade, farklı ekonomik faaliyet alanlarının altını çizerek, Eskiçağ Anadolu ekonomisinin özelliklerini kavramamıza katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Esere katkı yapan yazar sahiplerinin önemli bir kısmının, Anadolu'da arkeolojik, epigrafik ve müze ve yüzey araştırması gibi deneyimlere sahip olmaları ve dolayısıyla Anadolu coğrafyasını yakından tanımaları, kuşkusuz bu eseri daha değerli hale getirmektedir.

TURHAN KAÇAR

⁶ Mesela yıllar önce Erik Gren, Roma ordusunun ihtiyaçlarının karşılanmasında özellikle Roma'nın Küçük Asya eyaletlerinden nakledilen ürünlere ve bu durumun yarattığı ticaret trafiğine dikkat çekmişti. E. Gren, *Kleinasien und der Ostbalkan in der wirtschaftlichen Entwicklung der römischen Kaiserzeit*, (Uppsala 1941).

İBRAHİM ETHEM ATNUR, *Türkiye’de Ermeni Kadınları ve Çocukları Meselesi (1915-1923)*, Babil Yayınları, Ankara 2005, 361 sayfa.

Ermeni sorunu hakkında bugüne kadar gerek Ermeni gerek de Türk tarafından görüşlerini yansıtan çok sayıda bilimsel ve siyasi içerikli eser kaleme alınmıştır. Ancak Ermeni propagandalarının merkezinde yer almasına rağmen tehcir sonrasında ortaya çıkan dağılmış ve kimsesiz durumdaki Ermeni kadın ve çocuklarının durumlarını ele alan Türkçe bir kitap maalesef bugüne kadar yayımlanmamıştır. Halbuki Ermeni tarihçiler soykırım iddialarını daha inandırıcı ve trajik bir hikayeye dönüştürmek için tehcir sırasında kadın, çocuk ve yetimlerin yaşadıkları sıkıntıları sıklıkla eserlerinde kullanmaktadırlar. Yine özellikle 2005 yılında Ermeni kadın, çocuk ve yetimleri hakkında Türkiye’de birkaç eser birden yayınlanması, kadın ve çocuklar sorununa bir kez daha dikkatleri çekti¹. Ne yazık ki bu eserlerde Ermeni propagandaları doğrultusunda tehcir sonrasında yüz binlerce Ermeni kadının ve çocuğun zorla Müslüman yapıldığı ve bugün milyonlarca Türk’ün Ermeni babaanne veya dedeye sahip oldukları iddia edildi. Bu propaganda kokan ve hiçbir arşiv çalışmasına dayanmayan eserlere karşılık, konuyu bilimsel ve arşiv belgeleri ışığında ele alan tek bir Türkçe eser dahi yoktu. Bu durumda Türk kamuoyu yanlış ve maksatlı yazılmış eserlerin yanlış bilgilendirmelerine maruzdu.

İşte Dr. İbrahim Ethem Atnur’un kaleme aldığı bu eser, tehcir esnasında kimsesiz kalan yetim ve öksüz çocuklar ile kadınların korunması için Türk yetkililerin ve misyoner kuruluşların yürüttüğü çalışmaları yerli ve yabancı kaynaklar ışığında ele alması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Eser, 1915 öncesinde Ermeni sorununu ele alan giriş kısmı dışında iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde "tehcir ve sonrasında kimsesiz Ermeni kadın ve çocukları meselesi" başlığı altında tehcir esnasında, kadın ve çocuklar için yapılan düzenlemeler ve uygulamalar ile misyonerlerin yürüttüğü yardım faaliyetleri ele alınmaktadır. Yazar burada öncelikle tehcir uygulamasını değerlendirmekte, kanunun uygulaması içinde kadın ve çocuklarla ilgili hükümleri öne çıkarmaktadır. İkinci bölümde ise "Mondros Mütarekesi Sonrası Türkiye’de Ermeni kadın ve çocukları meselesi" başlığı altında, Osmanlı Devleti’nin Ermeni kadın ve çocuklarının dönüşü sırasında yürüttüğü çalışmalar ve koruma önlemlerine karşılık misyonerlerin bu kişileri eski dinlerine döndürmek amacıyla yaptığı faaliyetler anlatılmaktadır.

Dr. Atnur’un bu eseri birkaç bakımdan konu hakkında yazılan diğer eserlerden ayrılmaktadır. Birincisi yazar konu hakkında Osmanlı arşiv belgelerinin bugüne kadar çok da fark edilmeyen yanlarını öne çıkartmak suretiyle dönemin hükümetin kadın ve çocukların durumuna özel önem ve dikkat gösterdiğini gözler önüne seriyor. İkincisi misyoner ve yardım kuruluşlarında çalışan görevlilerin ortaya attığı ve yabancı basında yankı uyandıran iddiaları

¹ İrfan Palalı, *Tehcir Çocukları: Nenem bir Ermeniymiş*, İstanbul, Su Yay., 2005; Baskın Oran, "M.K." adlı *Çocuğun Tehcir Anıları: 1915 ve Sonrası*, İstanbul, İletişim, 2005.

Osmanlı kaynakları ışığında değerlendiriyor. Bu sayede okuyucu hem iddiaları hem de bu iddiaların ne kadar tutarlı olduğunu eserde görme fırsatı buluyor.

Dr. Atnur yukarıda da ifade edildiği gibi birinci bölümde tehcir uygulamaları sırasında kimsesiz Ermeni kadın ve çocukların hukukuna dair bilgilere yer vermekte ve Osmanlı hükümetinin sürgün şartlarından kadın ve çocukların çok daha olumsuz etkileneceği öngörüsüyle yaptığı özel düzenlemeleri değerlendirmektedir. Yazarın tespitlerine göre bu düzenlemeler tehcirin ilk günlerinde başlamış ve süreklilik arz etmiştir. Başlangıçta her yerde uyulmasa da "şimdilik" kaydıyla sähipsiz kadın ve çocukların tehcirden muaf tutulmaları emredilmiştir. Yönetimin bu kararında çocuk ve kadınların sevk edilmesine sıcak bakmayan Türk halkının da etkisi olmuştur. 16 Haziran 1915'te çocuk sayısının tespiti vilayetlerden istenmiş ve çocukların ya yetimhanelere ya da Müslüman aileler yanına dağıtılması emredilmiştir (s. 52-53). 7 Ekim 1915 tarihli talimatname ise sevk edilecek kabilelerde kadın ve çocukların sevkini zorunlu ise kadın ve çocuk sayısına göre en az 150 merkep, katır veya deve verilmesi, bunların değişimli olarak kadın, çocuk ve hastalar tarafından kullanılması istenmiştir. Ayrıca kabiledekiler için en azından iki günlük yiyecek ve işenin stoklarda bulundurulması emredilmiştir. Yine 28 Ekim 1915 tarihinde alınan bir karara göre "aile reisi" olmayan kadın ve yetimler kendilerine ayrılan yerlere gitmek istemedikleri takdirde, kabilelerden ayrılarak istasyonların buldukları il veya ilçelerdeki köyler arasında dağıtılacaktır. Sevk esnasında demiryolu ile ilk olarak hastalar, kadın, çocuk ve yaşlılar sevk edilecekti (s. 50-51). Ancak Kasım 1915 tarihli ve Talat Paşa imzalı bir telgraf emriyle kış mevsiminde kadın ve çocukların yola çıkarılmaması emredilmiştir. Bütün alınan önlemlere rağmen yetim kalan veya öksüz olan çocukların ihtiyaçları için yetimhaneler açılması, kapasitelerinin artırılması istenmiştir. Nitekim bu doğrultuda ilk etapta Urfa ve Elazığ'da devlet tarafından yetimhaneler açılmıştır. Hükümetin sahip olduğu Halep, Ayın Tura gibi yerlerdeki yetimhanelerde Ermeni yetimler barındırılmaya başlanmış, bu yetimhanelerde her on onbeş çocuk için bir Ermeni kadın bakıcı istihdam edilmiştir (s. 54). Ayrıca Bitlis ve Diyarbakır'da da yetimhaneler kuruldu. Olumsuz şartlar yüzünden Şubat 1916'da Halep'teki yetimlerin Sivas'a ve İzmit'e nakledilmesi kararı verilmiştir. Yetim ve öksüzlere hükümetin ilgisi savaş boyunca eksilmeden sürmüştür. 30 Nisan 1917'de gönderilen bir telgraf emriyle 12 yaşına kadar olan çocukların yetimhane ve öksüz yurtlarına yerleştirilmesi emredilmiştir. Hükümet bakıma muhtaç Ermeni yetimleri tespit için her vilayete emirler göndermiş, manastırlar yetimhane olarak kullanılmaya başlanmıştır (s.64).

İşte Dr. Atnur'un dikkat çektiği bu düzenlemeler hükümetin kadın ve çocukların sürgünü sırasında yaşamaları muhtemel olan sıkıntıları hafifletmeye veya bertaraf etmeye yönelik düzenlemeler yaptığını göstermektedir. Daha da önemlisi bu düzenlemeler genelde olarak kağıt üzerinde kalmamış, hayata geçirmiştir. Başta da kaydettiğimiz gibi hükümetin aldığı önlemler savaş boyunca sürmüştür. Örneğin 30 Nisan 1916 tarihli emirle o güne kadar Ermeni kadın ve çocukların bakımı ve korunmasına dair genelgelerin bir anlamda takibinin yapıldığı ve yetimhanelerin yeterli olmadığı yerlerde öksüz ve yetimlerin iyi halli Müslümanlara bir nevi koruyucu aile olarak verilmesi salık veriliyordu (s.67). Henüz o tarihlerde bile Osmanlı hükümetinin bakımı altındaki çocuk sayısının 10.000 Ermeni yetime ulaşması dışarıdan yardım alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda yardım kuruluşları da yetimhane ve bakımevleri açmıştır. Dr. Atnur'un eserinde bu yetimhaneler ve faaliyetleri detaylı bir şekilde işlenmektedir. Bu bölümde ele alınan en ilginç konulardan birisi de kimsesiz Ermeni kızların evlendirilmesi konusundaki uygulama ve iddialardır. Bilindiği gibi misyonerler Amerika'da yayınladıkları raporlarda çok sayıda Ermeni kadının Müslümanlar tarafından alıkonulduğunu iddia etmişlerdir. Buna karşılık Dr. Atnur bu çalışmasında hükümetin evlenme olmaksızın Ermeni kadınların alıkonulmasına asla izin vermediğini örnek olaylarla ortaya koymakta fakat

evlenmeleri teşvik ettiğini belirtmektedir (s.70-76). Ancak çok sayıda Ermeni çocuğun 30 kuruş yevmiye karşılığı Müslüman koruyucu ailelere bakırıldığı da bilinmektedir. Ermeni kadın ve çocuklarla ilgili misyoner ve kuruluşlarının yaptığı çalışmalarını da titiz bir şekilde ele alan Dr. Atnur, misyonerlerin devletle çatışma eğiliminde olmalarına rağmen, hükümetin misyonerlerin elinde bulunan Ermeni çocuklarına müdahale edilmemesi için sürekli olarak emirler gönderdiğini kaydetmektedir. Nitekim Kasım 1915 itibaren hükümet misyoner kuruluşlarını Ermenilere yardım faaliyetlerine resmen de izin vermiştir. ABCFM adlı kuruluş önderliğinde 1915'te 6 milyon ve 1916'da 20 milyon dolar para toplanmış ve Türkiye'de kullanmıştır. (s.88) Sadece Halep'te konsolos Jackson'ın verdiği bilgilere göre bakımı süren 2000 çocuk için aylık 1500 lira harcanmıştır. Yine H. Riggs adlı misyonerin Elazığ hakkında yazdığına göre 1917 yılında Elazığ'da 25.000 Ermeni dul ve yetim bakım altına alınmıştır. (s.94).

Dr. Atnur bu eserinde Ermeni kadın ve çocuklara yardım konusunda Alman ve İsviçre misyoner teşkilatlarının da geri kalmadığını örnekleriyle anlatmaktadır. Her ne kadar Amerikan misyonerleri kadar etkili olmasalar da Almanya'nın da pek çok yerde yetimhaneler kurduğu bilinmektedir. Örneğin Urfa, Maraş, Malatya, Elazığ ve Halep çevresinde Alman misyonerlerin faaliyetlerini yoğunlaştırdıkları dikkat çekmektedir. Yine Adana Harniye ve Bilecik'te Alman, Sivas'ta ise İsviçreli yönetiminde yetimhaneler kurulduğu eserde kaydedilmektedir. Daha somut örnek vermek gerekirse Halep'te Rohner yönetimindeki yetimhanede 720 Ermeni çocuk vardır. Urfa'daki Jacob Künzler ise yaklaşık olarak 2000 çocuk baktığını 1919 tarihli raporunda açıklamaktadır (s. 106). Talat Paşa da sıklıkla buradaki çocuklara müdahale edilmemesi konusunda telgraf emirlerini ilgili vilayetlere göndermiştir.

Eserin ikinci bölümü Ermenilerin dönüşü sonrasında yaşanan gelişmeleri ele almaktadır. Özetle savaş esnasında Ermeni kadın ve çocukları konusunu propaganda yapan, film çeken, afiş basan Batılı devletlerin, savaş sonrasında da kadın ve çocuklara ilgisinin devam ettiğini yazarın anlatımından çıkarmak mümkündür. Dr. Atnur'un belirttiğine göre, 10 Nisan 1918 tarihli Meclis-i Vükelâ toplantısında Rum, Ermeni ve Araplardan altmış yaşını geçen ve yardıma muhtaç olanların memleketlerine iadesi kararlaştırılmıştır (s.114) Bu karar sonrasında da 60 milyon kuruş gelecek göçmenlerin iskan ve işeleri için ayrılmış, hükümetin maddi ve manevi teşvikleri sayesinde bazı Osmanlı kayıtlarına göre 270.000 kişi dönüş yapmıştır. 3 şubat 1920 tarihli *İleri* gazetesine göre Rumlar dahil dönenler 335.883 kişiye ulaşmıştır (s.123). 18 Aralık 1918 tarihli bir talimatnamede ise "Yetim çocuklar, talep olunduğu zaman kimlikleri hakkında inceleme yapıldıktan sonra veli ya da cemaatlerine teslim edilecek" denilmiştir. Aynı talimatnamenin 9. maddesinde ise "din değiştirmiş ya da Müslüman'la evlenmiş kadınlar eski dinlerine dönebilir" denilmektedir (s.120). Nitekim bu talimatnameden sonra yurda dönenler arasında çok sayıda dul, yetim ve öksüz çocuk olmuştur. Ancak yazarın belirttiğine göre bunların kesin sayısını vermek mevcut kaynaklar ışığında mümkün değildir. Bununla birlikte örneğin Kazım Karabekir, Trabzon, Erzurum, Van, Beyazıt, Erzincan, Ardahan ve Oltu civarlarında 50.000'den fazla himayeye muhtaç çocuk olduğunu kaydetmektedir (s.129). Ayrıca 1919 ortalarında yazılan muhtelif raporlarda Anadolu'da yetim Ermeni sayısının çok arttığına dair bilgiler olduğunu yazar önemle belirtmekte, bunlar yetimhaneler bazında tablolara verilmektedir. Yetim sayısının arttığına dair en önemli göstergelerden birisi de İngiltere'nin Ankara valiliğinden boş bulunan askeri binalar ile Ziraat mektebini yetimhane olarak kullanılmak üzere talep etmesi olsa gerektir. İstanbul'da ise yine Arnavutköy'de 2500 civarında Ermeni yetim için bina arandığı kaydedilmektedir. Benzeri talepler başka şehirler için de vardır. Bütün bunlardan yazarın çıkardığı sonuç şudur: Her ne kadar İtilaf devletleri ve başta İngiltere'nin baskıları söz konusu olsa da hükümet dönüş sürecinde Ermenilerin yerleştirilmesi ve işe ihtiyacının giderilmesi için azami gayret içerisinde olmuştur.

Dr. Atnur'un ikinci bölümünde ele aldığı ve halen tartışılan konulardan birisi de Müslümanların koruması altındaki Ermeni çocukların aile veya cemaatlerine iadesi meselesidir. Bilindiği gibi batı kamuoyunda bazen yüz binlerce bazen 90 bin Ermeni çocuğun Müslüman aileleri tarafından alıkonulduğu, kızların haremelerde tutulduğuna dair yaygın fakat kanaatimizce yanlış bir kanaat oluşturulmuştu. İşte bu yüzden olsa gerek ki, Osmanlı hükümeti 21 Ekim 1918 tarihinde yayınladığı bir genelge ile Müslümanların yanında olan çocukların ailelerine veya Ermeni cemaatlerinden din adamlarına teslim edilmesini emretmiştir. Bu işi üzerlerine vazife bilen Patrikhane temsilcileri ve misyoner kuruluşları adeta Anadolu'da Müslüman ailelerin elindeki çocukları bulup teslim almak için büyük bir av partisi düzenlenmişlerdir. Bu toplama sırasında ailelerinden ayrılmak istemeyen kadın ve çocuklar olmuş, çok dramatik sahneler yaşanmıştır. Amerikan arşivlerinde yaptığımız okumalarda esnasında bu dram sahneleri ile ilgili çok sayıda rapor okumuştuk. Dr. Atnur'un kitabında söz konusu dramatik gelişmeler hakkında Osmanlı arşivlerinden sayısız örnek derlemesi misyonerlerin sebep olduğu kargaşayı ve huzursuzluğu içerden görmek bakımından son derece ilginçtir.

Eserin yine ikinci bölümünde derinlemesine incelenen konulardan birisi de Ermeni olduğu gerekçesiyle Müslüman Türk çocuklarına misyoner ve Ermeniler tarafından kasıtlı olarak el konulmasıdır. Gerçekten de Dr. Atnur'un alıntı yaptığı belgelerin de ortaya koyduğu gibi misyonerler ve Patrikhane adına hareket eden kişiler, Ermeni olduklarından şüphelendikleri her çocuğu ailesinden almak istemiş, bu yüzden büyük huzursuzluklar yaşanmıştır. Çünkü, yanlış tespit ve ihbarlar yüzünden çok sayıda Türk ve Müslüman çocuklarda misyonerlerin eline düşmüştür. Bu durum mahkemeler kanalıyla çözülmeye çalışılmış ise de yazarın da açıklıkla ifade ettiği gibi süreç uzun sürmüş, bu nedenle üzerinde pek de durulmamış bir başka dram yaşanmasına sebep olmuştur (s.138-172).

Yine dönüş sonrası yaşanan önemli bir sorun da din değiştirenler olmuştur. Dr. Atnur'un verdiği bilgilere göre hükümet 8 Şubat 1919'da yine bütün vilayetlere gönderdiği bir yazıda 20 yaşını tamamlamayan erkek ve kadınların ihtida etmelerinin kabul edilmediğini beyan etmiş ve nüfus kayıtlarının Ermeni olarak değiştirilmesini emretmiştir. İnsanların isteyip istemediğine bakılmaksızın bu uygulamaya girilmesi yine çok acı örnekler ve dramatik sahneler yaşanmasına sebep olmuştur. Bu emir doğrultusunda misyonerlerin müdahalesiyle pek çok evli Ermeni kadın kocalarından ayrılmaya zorlanmış ve eski dinlerine dönmeyi ya da kocalarından ayrılmak istemeyen kadınlara misyonerler ve Ermeni cemaati akıl almaz baskılar yapmışlardır. (s.176) Üstelik bu dönemde bir de Ermenilerin düzmece şikayetleri yüzünden pek çok Müslüman kadın zorla ailesinden koparılmış ve bin bir zorluk ve muameleden sonra Müslüman olduğu anlaşılacak evine dönebilmıştır. Dr. Atnur eserinde bu konuda çok çarpıcı örnekleri okuyucu ile paylaşmaktadır. (s.179 vd.)

Eserde İngiltere'nin Ermeni kadınları ve çocukları ile ilgili yürüttüğü faaliyetler ayrı bir başlık altında ele alınmaktadır. Burada yazar Lozan Anlaşması sonrası gelişmeleri de kapsayacak şekilde uzun bir süreci işlemektedir. İngiliz misyonerler Türk haremelerinde ve evlerinde zorla tutulduklarını iddia ettikleri 30.000 Ermeni kadın ve yetim için Türk hükümetlerine sürekli baskı yapmışlar, yukarıda anlatıldığı üzere bu kişileri tespit edip cemaatin bakımevlerine almak için çalışmışlardır. İstanbul'da ve Anadolu'da Ermeni yetimhaneleri yapılması için önemli binalara el koyma fikri misyonerlere ait olup, uygulayıcı da İngiltere olmuştur. (s.204-205) İngiliz faaliyetleri konusunda en etkili kuruluş ise Armenian Refugees (Lord Mayor's) Fund olup 15 Ekim 1915 gibi erken bir tarihte faaliyete geçmiştir. Bununla birlikte gerek İngiliz gerekse Amerikalılara geri dönüş sonrasında Ermeni kadın ve çocukları toplama konusunda yönlendiren ve yardımcı olanlar elbette Ermenilerdi. Ermenilerin iddiasına göre Türk

zulmünden kurtarılmayı bekleyen dul, kadın ve çocuk sayısı 100.000 idi. Hiçbir zaman bu kadar çocuk toplanamamış olsa da yardım bakımevleri, yetimhaneler ve benzeri yerlere getirilen kadın ve çocukların işeleri için büyük paralara ihtiyaç vardı.

Bu konuda Ermeni Kızılhaç Cemiyeti Kadınlar Kolu önderliğinde Amerikan ve İngiliz yardım kuruluşlarından milyonlarca dolar yardım parası toplandıği yazarı önemli tespitleri arasındadır. Kadın, çocuk, kız ve erkekler için açılan bakımevi ve yetimhanelerin masrafları için hükümet Kiliseye Piyango düzenleme hakkı bile vermiştir. Near East Relief'in 1919 yılında başlattığı 30 milyon dolarlık kampanyanın da başarılı olması, mütareke sonrası Osmanlı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetleri döneminde Ermeni mültecilerin Müslümanlara göre daha sağlıklı koşullarda yaşamasını sağlamıştır. Aynı hükümet milyonlarca Müslüman yetim için bütçeye sadece 1.150.000 lira ayırabilmiştir. Bu durum da yazarı işaret ettiği gibi Ermeni yetimlerin çok şanslı olduğunu göstermektedir.

Nitekim misyoner kuruluşların yoğun yardımları sayesinde 1919 Nisan ayı itibariyle Amerikan yardım kuruluşlarının maddi desteği ile yardım sağlanan Ermeni sayısı 175.000'e ulaşmıştı. Bu sayı sonraki yıllarda daha da artmıştı. Sadece yetimler için Near East Relief 20 milyon dolar harcadığını beyan etmekteydi. Ayrıca Amerikan Hastaneleri 5609 yatak kapasitesine ve 39 hastaneye ulaşmıştı. TBMM hükümetin kurulmasından sonra da yardım faaliyetleri konusunda hiçbir kısıtlı getirilmemiştir. Bu sayede Ermeniler sağlıklı bir şekilde yardım almayı sürdürmüşlerdir. Bununla birlikte TBMM Hükümetinin bağımsız devletin kurallarını misyonerlere benimsetmesi sayesinde artık özellikle misyonerlerin yetimhanelerde verdiği eğitim yüzünden Müslüman ve Ermeniler arasında gerilim doğmasına sebep olan davranış ve tutumlar görülmemeye başladı. Ne yazık ki Adana, Antep ve Maraş gibi Fransa işgali altındaki yerlerde bu durum geçmişte taraflar arasında çatışmalar çıkmasına dahi sebep olmuş, Ermenilerin Türklere düşmanca davranışları yüzünden çok kan dökülmüştü. Belki de bu davranışlar yüzünden Ermeniler Kurtuluş savaşı kazanılınca bölgeyi terk etmek zorunda kaldılar. TBMM Hükümeti can, mal ve din hürriyeti konusunda garanti verdiğini Fransız yetkililere defalarca iletmesine rağmen, Ermeni yetimler de diğerleri ile birlikte Fransa ile birlikte bölgeyi terk etmek zorunda kaldılar. Örneğin Fransa'nın çekilmesinden sonra Çukurova'daki 3.000 Ermeni yetim Kıbrıs'a nakil edilmiştir. (s.284) Kasım Aralık 1922 sonra ise çok sayıda Ermeni yetim Yunanistan'a nakledilmiştir. Dr. Atmur'un da eserinde önemli belirttiği gibi zavallı ve günahsız kadın ve çocuklar uluslar arası siyasetin tarihteki sayısız mağdurları arasına katılmışlardır.

Eserin bütününe bakıldığında eleştirecek noktalar da yok değildir. En dikkati çeken tasnif yanlışları dolayısıyla sık sık rastlanan tekrarlardır. Özellikle ikinci bölümde ülkelerin ayrı ayrı yardım faaliyetlerinin incelenmesi yönteminin izlenmesi tekrarları kaçınılmaz yapmıştır. Aynı şekilde konu bakımından yapılan bu tasnif sistemi zaman zaman kronolojik bakımdan konuların karışmasına sebep olmuştur. Ayrıca yazar bazen kişisel görüş ve düşüncelerini belgelerin yorumunda gereksiz ölçüde kullanmakta ve bu yüzden subjektif bazı satırlar kaleme almaktadır. Kadın ve çocukların tehcir edilmesinin gerekçeleri de maalesef açık bir şekilde ortaya konulamamıştır. Bununla birlikte sayıca çok az olan bu tür eksiklik ve yanlışlıklar eserin bugüne kadar bu konuda yazılmış en bilimsel ve emek ürünü çalışma olduğu gerçeğini asla değiştirmemektedir. Bu bakımdan tehcir, Ermeni-Türk ilişkileri ve özellikle savaş sırasında kadın ve çocukların yaşadığı dramı anlamak isteyenler için bu eser mutlaka okunması gereken klasikler arasında yerini alacaktır.

2007 YILI BİRİNCİ YARISINDA KÜTÜPHANEMİZE GELEN KİTAPLAR VE DERGİLER

A. KİTAPLAR

- AP, MSP, CGP ve MHP arasında yapılan koalisyon protokolu, 31.3.1975, Ankara. — [y.y.] : [yayl.y.], [1975?]. 19 s. ; 25 cm. (A.VII/2651).
- ABDÜLHAMİTOĞLU, NECİP : *Yüzbinlerin sürgünü : Türksüz Kırım / Necip Abdülhamitoğlu*. — İstanbul : Boğaziçi, 1974. 272 s. ; 20 cm. — (Boğaziçi yayınları ; 24) (A.VII/2069).
- ABDÜLVEHHAB BİN YUSUF İBN-İ AHMED EL-MARDANİ : *Müntehib : dil özellikleri, metin-dizin-upku basım / Abdülvehhab bin Yusuf ibn-i Ahmed el-Mardani ; Hatice Şahin*. — Bursa : Uludağ Üniversitesi, 2007. 263 s. ; 23 cm. ISBN 9789756149317 (A.VII/2975).
- ACAR, M. ŞİNASI, 1939- : *İstanbul'un son nişan taşları / M. Şinasi Acar [1939-] ; yay. Neziha Başgelen*. — İstanbul : Arkeoloji ve Sanat, 2006. 160 s. : rnk. res. ; 28 cm. ISBN 9944750093 (B.I/4394).
- Activity of Armenian terrorist organization against Azerbaijan*. — Bakı : Heydar Aliyev Foundation, 2005. 14 s. : res. ; 21 cm. — (The True Facts About Garabagh) (A.VII/1964).
- Adâlet kitabı / ed. Bülent Arı, Selim Aslantaş*. — Ankara : Adalet Bakanlığı, 2007. 304 s. : res. ; 30 cm. ISBN 9789757978114 (B.I/4320).
- ADİBELLİ, BARIŞ : *Büyük Avrasya Projesi : ABD, Rusya ve Çin'in varolma mücadelesi / Barış Adıbelli ; genel yay. yönetmeni Adem Sarıgöl ; ed. Deniz Saraç*. — 1. bsk. — İstanbul : IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006. 215 s. ; 21 cm. — (IQ Kültür Sanat Yayıncılık ; 205. Araştırma-İnceleme dizisi ; 163) ISBN 9752551025 (A.VII/1695).
- ADİBELLİ, BARIŞ : *Osmanlı'dan günümüze Türk-Çin ilişkileri / Barış Adıbelli ; genel yay. yönetmeni Adem Sarıgöl ; ed. Deniz Saraç*. — 1. bsk. — İstanbul : IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007. 336 s. ; 21 cm. — (IQ Kültür Sanat Yayıncılık ; 225. Araştırma-İnceleme dizisi ; 183) ISBN 9789752551220 (A.VII/2534).
- ADIGÜZEL, M. BAHATTİN : *Türk havacılığında iz bırakanlar / M. Bahattin Adıgüzel*. — 2. bsk. — Ankara : Türk Hava Kurumu, 2006. 355 s. ; 21 cm. — (Türk Hava Kurumu Kültür yayınları no ; 7) ISBN 975973091X (A.VII/1531).
- ADİYEKE, AYŞE NÜKHET : *Fethinden kaybına Girit / Ayşe Nükhet Adıyeke, Nuri Adıyeke*. — 1. bsk. — İstanbul : Babıali Kültür Yayıncılığı, 2006. 360 s. ; 21 cm. — (Babıali Kültür Yayıncılığı ; 123. Tarih ; 16) ISBN 9944118133 (A.VII/2159).
- ADIEGO [LAJARA], IGNACIO J. [JAVIER] : *The Carian language / Ignacio J. [Javier] Adiego [Lajara] with an appendix by Koray Konuk*. — Leiden : Brill, 2007. xiii, 526 s. : res. ; 25 cm. — (Handbook of Oriental Studies. Section 1. The Near and Middle East, ISSN 0169-9423 ; 86) ISBN 9004152814 ; ISBN 9789004152816 (A.VII/1796).
- ADİLOĞLU, ADİLHAN, 1970- : *Karaçay-Balkar Türkçesiyle basılmış ilk kitap : Kitâbü Mürşidi'n-Nisâ : metin, aktarma, inceleme / Adilhan Adiloğlu [1970-]*. — Ankara : [yayl.y.], 2006. xxv, 162 s. ; 24 cm. ISBN 9750050223 (A.VII/2629).
- ADJİ, MURAD : *Tyurki i mir : sokrovennaya istoriya / Murad Adjı*. — Moskva : AST, 2006. 649 s. ; 21 cm. — (İstoriçeskaya Biblioteka) ISBN 5170247893 (A.VII/1490).
- Affedersiniz, soykırım mı dediniz? / derleyen Ahmet Şahin Aksoy*. — 1. bs. — Ankara : Kardanadam Ltd. Şti., 2006. 278 s. ; 20 cm. ISBN 9759157055 (A.VII/1559).
- Africa : a foreign affairs reader / ed. by Philip W. Quigg ; foreword by Hamilton Fish Armstrong*. — New York ; London : Council of Foreign Relations ; Frederick A. Praeger, 1964. xii, 346 s. ; 21 cm. (A.VII/2210).

- Afrika 1964*. — Ankara : Dışişleri Bakanlığı, 1964. 51 s. ; 24 cm. — (Dışişleri Bakanlığı Siyaset Plânlama Grubu no ; 393/7 (64)) (A.VII/2616).
- AFYONCU, ERHAN : *Osmanlı müverrihlerine dair Tevcihat kayıtları II* / Erhan Afyoncu. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2005. 85-193, yak. 100 ss. ; 28 cm. Belgeler XXVI, 30 (2005)'den ayırabasm. (B.I/4287).
- AFYONCU, ERHAN : *Tanzimat öncesi Osmanlı tarihi araştırma rehberi* / Erhan Afyoncu. — 1. bsk. — İstanbul : Yeditepe, 2007. 496 s. ; 24 cm. — (Yeditepe Yayınevi ; 49. İnceleme-Araştırma ; 31) ISBN 9756480572 (A.VII/2175).
- AGHANIAN, DENISE : *The Armenian diaspora : cohesion and fracture* / Denise Aghanian. — Lanham : University Press of America, 2007. vi, 216 s. ; 23 cm. ISBN 0761836837 ; ISBN 9780761836834 (A.VII/2415).
- AGHATABAY, CAHİDE ZENGİN : *Mübadelenin mazlum misafirleri : mübadele ve kamuoyu, 1923-1930* / Cahide Zengin Aghatabay. — 1. bs. — İstanbul : Bengi, 2007. 335 s. ; 20 cm. — (Tarih dizisi ; 3) ISBN 9789750111426 (A.VII/2936).
- ÁGOSTON, GÁBOR : *Barut, top ve tüfek : Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri gücü ve silah sanayisi* / Gábor Ágoston ; çev. Tanju Akad ; yay. haz. Kahraman Şakul. — 1. bs. — İstanbul : Kitap, 2006. 333 s. : res., hrt. ; 21 cm. — (Kitap Yayınevi ; 130. Tarih ve Coğrafya dizisi ; 45) ISBN 9756051418 (A.VII/2110).
- Agricultural workers in the USSR* / ed. Robert Conquest. — 1. published. — London ; Sydney ; Toronto : The Bodley Head, 1968. 139 s. ; 22 cm. — (Soviet Studies series) (A.VII/1820).
- AĞIN, ÖMER : *Kürtler, Kemalizm ve TKP* / Ömer Ağın. — İstanbul : VS, 2006. 324 s. ; 22 cm. ISBN 9944989118 (A.VII/1598).
- AĞIRMAN, CEMAL, 1960- : *Sivas Mebusu Mustafa Taki Efendi : hayatı, eserleri ve bazı düşünceleri* / Cemal Ağırman [1960-]. — Sivas : Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2006. 140 s. ; 24 cm. — (Sivas 1000 Temel Eser no ; 8) ISBN 9755857237 (A.VII/2973).
- AHARONYAN, AVETİS : *Fedailer : özgürlük yolunda* / Avetis Aharonyan ; Türkçesi Figen Yılmaz. — 1. bsk. — İstanbul : Belge, 2001. 224 s. ; 19 cm. — (Belge yayınları. Marenostrom dizisi) ISBN 9753442424 (A.VII/1597).
- AHMAD, FEROZ : *Bir kimlik peşinde Türkiye* / Feroz Ahmad ; çev. Sedat Cem Karadeli ; yay. haz. Sacit Kutlu, Aslı Yalkut. — 1. bsk. — İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2006. xiii, 274 s. ; 23 cm. — (İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları ; 154. Tarih ; 21) ISBN 9756176687 (A.VII/2116).
- AHMED CAVİD : *Tercüme-i Kenzü'l-İştihâ : 15. yüzyıldan bir mutfak sözlüğü* / Ahmed Cavid ; haz. ve sunan Seyit Ali Kahraman, Priscilla Mary Işın. — 1. bs. — İstanbul : Kitap, 2006. xviii, 173 s. ; 21 cm. — (Kitap Yayınevi ; 125. Sahaflar Çarşısı dizisi ; 6) ISBN 9756051353 (A.VII/2113).
- AHMED REFİK : *Muhteşem Süleyman'ın Viyana Kuşatması (H. 936/M. 1529)* / Ahmed Refik ; yay. haz. Ömer Kul. — 1. bsk. — İstanbul : Babıali Kültür Yayıncılığı, 2006. 152 s. : hrt. ; 21 cm. — (Babıali Kültür Yayıncılığı ; 102. Tarih ; 13) ISBN 9750098129 (A.VII/1641).
- Aigeira I : die Mykenische Akropolis faszikel 3 : Vormykenische Keramik Kleinfunde Archäozoologische und Archäobotanische Hinterlassenschaften Naturwissenschaftliche Datierung* / hrsg. von Eva Alram-Stern, Sigrid Deger-Jalkotzy. — Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006. 234, 40, xxiv, 10, 21 s. : res., pl., şek. ; 30 cm. — (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse Denkschriften ; 342. bd. Die Österreichischen Ausgrabungen von Aigeira in Achaia. Veröffentlichungen der Mykenischen Kommission bd. ; 24) ISBN 3700136692 (B.I/4243-1,3).
- AK, MAHMUT : *Osmanlı'nın gezginleri* / Mahmut Ak ; yay. yönetmeni Fatih Andı. — 1. bs. — İstanbul : 3F, 2006. 192 s. : hrt. ; 21 cm. — (3F Yayınevi yayın no ; 15) ISBN 9944997153 (A.VII/1471).
- AKALIN, CÜNEYT, 1945- : *Atatürk-Mac Arthur görüşmesinin içyüzü : bir soğuk savaş yalanı* / Cüneyt Akalin [1945-]. — 1. bs. — İstanbul : Kaynak, 2006. 77 s. : res. ; 20 cm. — (Kaynak yayınları ; 473) ISBN 9753434782 (A.VII/2603).

- AKÇAM, TANER, 1953- : *A shameful act : the Armenian genocide and the question of Turkish responsibility* / Taner Akçam [1953-] ; translated by Paul Bessemer. — New York : Metropolitan Books, 2006. x, 483 s. ; 24 cm. ISBN 0805079327 ; ISBN 9780805079326 (A.VII/1467).
- Akdeniz'de islam sanatını keşfedin.* — İstanbul : Ege ; Sınırlar Ötesi Müze, 2007. 271 s. : rnk. res. ; 29 cm. ISBN 9758071556 (B.I/4388).
- AKGÖNÜL, SAMİM : *De la nomination en Turc actuel : appartenances, perceptions, croyances* / Samim Akgönül. — 1. impression. — İstanbul : Isis, 2006. 114 s. ; 24 cm. — (Les Cahiers du Bosphore ; 44) ISBN 9754283338 (A.VII/1789).
- AKGÜL, AZİZ : *Armenian issue and truths = Question Armenienne et les verites = Armenierfrage und Wirklichkeiten = La questione Armena e le sue realtà = Ermeni meselesi ve doğrular* / Aziz Akgül. — Ankara : Türkiye Büyük Millet Meclisi ; Türkiye İsrافی Önleme Vakfı, 2007. 63 s. ; 21 cm. (A.VII/2363).
- AKGÜN, SEÇİL KARAL : *Müze olmasının öyküsüyle Selanik'teki ev* / Seçil Karal Akgün. — 1. bsk. — İstanbul : Türkiye İş Bankası, 2006. ix, 317 s. : res. ; 20 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları. Genel yayın ; 1093) ISBN 9754589372 (A.VII/2285).
- Akul ve inanç : din felsefesine giriş* / Michael Peterson, William Hasker, Bruce Reichenbach, David Basinger ; tercüme Rahim Acar ; yay. haz. Özgür Oral. — 1. bs. — İstanbul : Küre, 2006. xx, 458 s. ; 23 cm. — (Küre yayınları ; 32. kitap. Din Felsefesi ; 1) ISBN 9756614366 (A.VII/1654).
- AKPINAR, VEYSEL : *Afgan faciası / Veysel Akpınar.* — İstanbul : Yeni Asya, 1979. 74 s. ; 17 cm. — (Yeni Asya yayınları ; 144-3250.5/6. İdeolojiler) (A.VII/2676).
- AKROPOLITES, GEORGE : *George Akropolites : the history* / George Akropolites ; introduction, translation and commentary by Ruth Macrides. — 1. published. — Oxford : Oxford University Press, 2007. xiv, 440 s. : hrt. ; 24 cm. — (Oxford Studies in Byzantium) ISBN 9780199210671 (A.VII/2875).
- AKSOY, MUAMMER : *Türkiyenin petrol faciası ve çıkar yol* / Muammer Aksoy. — Ankara : Sevinç Matbaası, 1965. 34 s. ; 24 cm. (A.VII/2661).
- AKSOYAK, İ. HAKKI : *Gelibolulu Mustafa Âli = Menşeü'l-İnşâ / İ. Hakkı Aksoyak.* — Ankara : [yayl.y.], 2007. ix, 253, [101] s. ; 20 cm. ISBN 9789750113505 (A.VII/2333).
- AKŞİN, SİNA, 1937- : *Jön Türkler ve İtihat Terakki* / Sina Akşin [1937-] ; genel yay. yönetmeni Şebnem Çiler Tabakçı. — 4. bsk. — Ankara : İmge Kitabevi, 2006. 461 s. ; 20 cm. ISBN 9755332413 (A.VII/2166).
- AKŞİN, SİNA : *Yakın tarihimizi sorgulamak* / Sina Akşin ; yay. haz. Zeynep Kopuzlu, Mehtap Çayırılı. — Ankara : Arkadaş Yayınevi, 2006. 247 s. ; 22 cm. ISBN 975509492X (A.VII/1647).
- AKTER, AHMET : *Ermeni sorunu* / Ahmet Akter. — Ankara : Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi, 2006. iii, 25 s. ; 20 cm. — (Genelkurmay Basımevi yayın numaraları ; 2006/108) ISBN 9754094268 (A.VII/1743).
- AKTER, AHMET : *Tehcir öncesi Anadolu'dan Amerika'ya Ermeni göçü, 1834-1915* / Ahmet Akter ; genel yay. yönetmeni Adem Sarıgöl ; ed. Deniz Saraç. — 1. bsk. — İstanbul : IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007. 272 s. : res. ; 21 cm. — (IQ Kültür Sanat Yayıncılık ; 227. Araştırma-İnceleme dizisi ; 185) ISBN 9789752551244 (A.VII/2532).
- AKURGAL, EKREM : *Ancient civilizations and ruins of Turkey : from prehistoric times until the end of the Roman Empire* / Ekrem Akurgal. — 2. ed. — İstanbul : Mobil Oil Türk A. Ş., 1970. viii, 112 s. : res. (kimi rnk.) ; 20 cm. (A.VII/2909).
- AKYOL, MUZAFFER, 1945- : *Anaya saygı / Muzaffer Akyol* [1945-] ; genel yay. yönetmeni Pelin Ulusoy Tepret ; ed. Eyüphan Erkul. — 1. bsk. — İstanbul : +1 Kitap, 2007. 234 s. : rnk. res. ; 27 cm. — (+1 Kitap 2007 ; 36. Resim ; 02) ISBN 9789756063422 (B.I/4354).
- AKYOL, O. FARUK : *Thomas Aquinas : Doctor Angelicus : hayatı, eserleri ve düşüncesi* / O. Faruk Akyol ; ed. Betül Avunç. — 1. bs. — İstanbul : Homer Kitabevi, 2005. 224 s. ; 23 cm. ISBN 9758293702 (A.VII/1603).

- AKYOL, TAHA : *Eğrisiyle doğrusuyla Avrupa* / Taha Akyol ; genel yay. yönetmeni Burak Fazıl Çabuk ; yay. ed. Yalçın Lülecı. — 1. bsk. — İstanbul : Truva, 2006. 384 s. ; 21 cm. — (Truva yayınları yayın no ; 147. Siyaset ; 44) ISBN 9944975486 (A.VII/1583).
- AKYOL, TAHA : *Gelenek ve Türk aydını : objektif yazılar* / Taha Akyol ; yay. haz. İbrahim Sarıtaş, Hamdi Turşucu. — 1. bsk. — Ankara : Kadim, 2006. 297 s. ; 21 cm. — (Kadim yayınları ; 11. Siyaset ; 5) ISBN 9759000113 (A.VII/1679).
- AKYÜREK, ENGİN : *Khalkedon'lu (Kadıköy) Azize Euphemia ve Sultanahmet'teki kilisesi* / Engin Akyürek. — İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2002. vii, 104 s. : res. ; 24 cm. — (İstanbul Üniversitesi yayın no ; 4318. Edebiyat Fakültesi yayın no ; 3428) ISBN 9754046468 (A.VII/2382).
- Alayı Hümayun : İsveç Elçisi Rälamb'ın İstanbul ziyareti ve resimleri, 1657-1658* / ed. Karin Ådahl ; çev. Ali Özdamar. — 1. bs. — İstanbul : İstanbul İsveç Araştırma Enstitüsü ; Kitap Yayınevi, 2006. 342 s. : rnk. res. ; 29 cm. — (Kitap Yayınevi ; 134. Tarih ve Coğrafya dizisi ; 47) ISBN 9756051450 (B.I/4258).
- ALBA, VICTOR : *Histoire des Républiques Espagnoles* / Victor Alba ; traduit par Louis Parrot ; epilogue de Mario Aguilar. — Vincennes : Nord-Sud, 1948. 459 s. ; 19 cm. (A.VII/1883).
- ALBAYRAK, HAŞİM : *Birinci Dünya Savaşında Doğu Karadeniz Muharebesi ve Of direnişi* / Haşım Albayrak. — İstanbul : Babıali Kitaplığı, 2007. 296 s. ; 20 cm. — (Babıali Kitaplığı yayın nu ; 49) ISBN 9756421495 (A.VII/2585).
- ALBAYRAK, İRFAN : *Kültepe tabletleri IV (kt. o/k)* / İrfan Albayrak. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. xxi, 168, [71] s. : rnk. res. ; 25 cm. — (AKDITYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; VI. Dizi-Sa. 33b) ISBN 9751602467 (tk.) ; ISBN 9751619203 (4.c.) (B.I/03494).
- ALICI, MUSTAFA : *Dinler tarihinin batılı öncüleri* / Mustafa Alıcı. — İstanbul : İz, 2007. 560 s. ; 21 cm. — (İz Yayıncılık ; 513. İnceleme Araştırma dizisi ; 162) ISBN 9753556590 (A.VII/2769).
- ALİ REŞAT, 1877-1929 : *Asr- hazır tarihi. Liselerin ikinci devre son sınıfına mahsustur* / Ali Reşat [1877-1929]. — İstanbul : Milli Matbaa, 1927. 474 s. ; 19 cm. (A.VII/1491).
- ALİZADEH, ABBAS : *The origins of state organizations in prehistoric highland fars, Southern Iran : excavations at Tall-e Bakun* / Abbas Alizadeh ; with contributions by Masoumeh Kimiaie, Marjan Mashkour, Naomi F. Miller. — Chicago : The Oriental Institute of the University of Chicago, 2006. xlii, 275, 26 s. : şek., pl. ; 31 cm. — (The Oriental Institute publications, ISSN 0069-3367 ; 128) ISBN 1885923368 (B.I/4339).
- ALKAN, MUSTAFA : *Uşak para vakıfları (1890-1923)* / Mustafa Alkan. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. 743-774 ss. ; 24 cm. Belleten LXX, 258 (Ağustos 2006)'dan ayırbaşım. (A.VII/2395).
- ALLARD, GUY, 1635-1715 : *Philipine-Hélène de Sassenage'in âşığı Osmanlı Şehzadesi Cem Sultan : Dauphiné tarihi* / Guy Allard [1635-1715] ; çev. Işık Ergüden ; ed. Can Belge. — 1. bsk. — İstanbul : İletişim, 2006. 192 s. ; 20 cm. — (İletişim yayınları ; 1198. Tarih dizisi ; 41) ISBN 9750503643 (A.VII/1688).
- ALLEN, PHILLIP C. : *The last despot : ethnic consciousness, power politics and the orthodox church in late Ottoman Syria* / Phillip C. Allen. — [y.y.] : [yayl.y.], 2000. 1 CD-ROM. (CD/0129).
- ALLISON, CHRISTINE : *Yezidi sözlü kültürü* / Christine Allison ; İngilizce ve Kürtçeden çev. Fahriye Adsay ; ed. Abdullah Keskin. — İstanbul : Avesta, 2007. 502 s. ; 22 cm. — (Avesta ; 221. Mezopotamya Kültürü ; 10) ISBN 9789944382212 (A.VII/2545).
- ALMAZ, AHMET : *Geçmişten günümüze Yahudilik tarihi* / Ahmet Almaz, Pelin Batu ; ed. Tarkan Tufan. — 1. bsk. — İstanbul : Nokta Kitap, 2007. 304 s. : res. ; 21 cm. ISBN 9789944174176 (A.VII/2797).
- ALPARGU, MEHMET : *Nogaylar* / Mehmet Alpargu. — 1. bs. — İstanbul : Değişim, 2007. 259 s. ; 24 cm. ISBN 9789756267820 (A.VII/2605).
- Alte Anatolische Teppiche : aus dem Museum für Kunstgewerbe in Budapest.* — [y.y.] : [yayl.y.], [1974?]. yak. 50 y. : res. ; 21 cm. Ausstellung im Steiermärkischen Landesmuseum Joanneum Abteilung für Kunstgewerbe, August-Oktober 1974, Graz, Neutorgasse 45. (A.VII/2862).

- ALTINAY, AHMET REFİK : *Haçlılar, 1095-1291* / Ahmet Refik Altınay ; haz. Günay Kırpık. — İstanbul : Ötüken, 2007. 126 s. ; 20 cm. — (Ötüken yayın nu ; 682. Kültür serisi ; 335) ISBN 9789754376227 (A.VII/2550).
- ALTINKAYNAK, ERDOĞAN : *Kırımçaklar : kültür-tarih-folklor* / Erdoğan Altınkaynak. — 1. bs. — Haarlem : SOTA, 2006. ii, 193 s. ; 23 cm. — (Turkuaz dizisi ; 15) ISBN 9080740381 ; ISBN 9789080740389 (A.VII/1489).
- ALTINTAŞ, AHMET : *Milli Mücadele döneminde Çanakkale, 1919-1923* / Ahmet Altıntaş. — 1. bsk. — Ankara : Asil Yayın Dağıtım, 2007. 313 s. : hrt. ; 20 cm. ISBN 9789944135290 (A.VII/2774).
- ALTUĞ, YILMAZ : *Çin, Vietnam, Çekoslovakya ve Orta-Doğu sorunları* / Yılmaz Altuğ. — İstanbul : İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü, 1970. 351 s. ; 24 cm. — (İstanbul Üniversitesi no ; 1527. İktisat Fakültesi no ; 278. Gazetecilik Enstitüsü yayınları no ; 11) (A.VII/1930).
- Amadeo Preziosi* / yay. haz. = ed. Begüm Kovolmaz ; çev. = translation Mary Işın. — İstanbul : Yapı Kredi, [2007]. 224 s. : rnk. res. ; 29 cm. — (Yapı Kredi yayınları ; 2439) ISBN 9789750811791 (B.I/4197).
- American society* / ed. by Kenneth S. [Schuyler] Lynn. — 1. printing. — New York : George Braziller, 1963. viii, 245 s. ; 22 cm. (A.VII/2003).
- Amerika tarihinin ana hatları*. — 1. bsk. — İstanbul : Erkmen Matbaası, 1951. 162 s. : res. ; 23 cm. (A.VII/1931).
- AMİN, SAMİR : *Avrupa ve Arap dünyası : yeni ilişkinin seyri ve olasılıkları* / Samir Amin, Ali El Knez. — İstanbul : Versus, 2006. 189 s. ; 22 cm. — (Versus Kitap ; 14) ISBN 9944989134 (A.VII/1537).
- AMIS, SES : *Mélanges offerts a M. Paul-E. Martin* / Ses Amis, Ses Collègues, Ses Élèves. — Genève : Comité des Mélanges P.-E. Martin, 1961. 677 s. ; 24 cm. — (Mémoires et Documents / Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève ; 40) (A.VII/2099).
- Anadolu Selçukluları ve Beylikler dönemi uygarlığı*. — 1. bsk. — Ankara : Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006. 2 c. : rnk. res. ; 32 cm. — (Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü ; 3062. Sanat Eserleri dizisi ; 454) ISBN 9751732196 (tk.) (B.I/4266).
- Anadolu'da tarihi yollar ve şehirler semineri, 21 Mayıs 2001 : bildiriler*. — İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, 2002. 249 s. ; 24 cm. (A.VII/2387).
- Anadolu'da yürükler : tarihi ve sosyolojik incelemeler* / ed. Hayati Beşirli, İbrahim Erdal ; yay. haz. Emek Akman. — 1. bsk. — Ankara : Phoenix, 2007. vi, 218 s. ; 21 cm. ISBN 9944931217 (A.VII/2176).
- Anadolu'nun 60 yıllık bilim ve kültür köprüsü : Ankara Üniversitesi : tarihçe* / yay. haz. Necdet Adabağ, H. Gazi Topdemir, Bekir Koç, Hakan Kaderoğlu. — Ankara : Ankara Üniversitesi, 2006. 518 s. : rnk. res. ; 24 cm. — (Ankara Üniversitesi yayınları ; 226) ISBN 9754827125 (A.VII/2817).
- ANCEAU, ÉRIC : *Introduction au XIXe siècle tome 2 : 1870 à 1914* / Éric Anceau. — Paris : Belin, 2005. 255 s. : res., hrt. ; 24 cm. — (Belin Atouts Histoire, ISSN 1763-2609) ISBN 2701133998 (A.VII/2468-2).
- Ancient Egyptian chronology* / ed. by Erik Hornung, Rolf Krauss, David A. Warburton. — Leiden : Brill, 2006. xi, 517 s. ; 25 cm. — (Handbook of Oriental Studies. Section I. The Near and Middle East, ISSN 0169-9423 ; 83) ISBN 9004113851 ; ISBN 9789004113855 (A.VII/1797).
- ANGELOV, DIMITER, 1972- : *Imperial ideology and political thought in Byzantium, 1204-1330* / Dimitar Angelov [1972-]. — 1. published. — Cambridge, UK ; New York : Cambridge University Press, 2007. xvii, 453 s. ; 24 cm. ISBN 0521857031 ; ISBN 9780521857031 (A.VII/2427).
- ANIT, ALİ KADRI : *Yedikule-Bastıl Faciası : İkinci Sultan Osmanın saltanat devri ve hal'i akibet mukadderatı* / Ali Kadri Anıt. — İstanbul : HüsnuTabiat Basımevi, 1947. 109 s. ; 21 cm. (A.VII/3010).
- Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi : Cumhuriyetimizin 80. kuruluş yıldönümü anı kitabı*. — Ankara : Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 2004. 418 s. : res. ; 29 cm. — (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayınları ; 394) ISBN 9754826277 (B.I/4371).

- Annual of power and conflict 1973-74 : a survey of political violence and international influence* / ed. Brian Crozier. — London : Institute for the Study of Conflict, 1974. vi, 171 s. : 2 katl. hrt. ; 21 cm. (A.VII/2519).
- ANOHİN, A. V. : *Altay şamanlığına ait materyaller* / A. V. Anohin ; Rusça'dan çev. Zekeriya Karadavut, Jannet Meyermanova. — 1. bsk. — Konya : Kömen, 2006. vi, iii, 161 s. ; 23 cm. — (Kömen yayınları ; 24. Türk Dünyası Folklor dizisi ; 2) ISBN 9756527234 (A.VII/1660).
- ANQUETIL, JACQUES, 1925- : *Anquetil-Duperron : premier orientaliste Français* / Jacques Anquetil [1925-] ; préface de Jean Leclant. — Paris : Presses de la Renaissance, 2004. 270 s. ; 23 cm. ISBN 2750901065 (A.VII/2461).
- Das antike Theater : Aspekte seiner Geschichte, Rezeption und Aktualität* / hg. Gerhard Binder, Bernd Effe. — Trier : WVT Wissenschaftlicher Verlag Trier, 1998. 523 s. ; 21 cm. — (Bochumer Altertumswissenschaftliches Colloquium ; 33) ISBN 3884762931 (A.VII/2412).
- ANTOINE, MICHEL : *Louis XV / Michel Antoine*. — Paris : Hachette Littératures, 1989. 1053 s. ; 18 cm. ISBN 2012793134 (A.VII/2467).
- APELAND, NILS M. : *Dünya gençliği ve büyük tehlike : dünya gençliğinin büyük bir tehlike ile karşı karşıya oluşuna ait hâdiseler...* / Nils M. Apeland ; önsöz Eleonor Roosevelt ; çev. Ayten Dinçer. — İstanbul : Nebioğlu, [t.y.]. 63 s. ; 16 cm. (A.VII/2677).
- ARCA YÜREK, CÜNEYT : *Çankaya : gelenler gidenler* / Cüneyt Arcayürek ; ed. Gökçe Ateş Ayтуğ. — 3. bsk. — İstanbul : Detay, 2007. 349 s. ; 20 cm. ISBN 9789944314077 (A.VII/2552).
- ARCA YÜREK, CÜNEYT : *Çankaya'ya giden yol : 1971-1973* / Cüneyt Arcayürek. — 1. bs. — Ankara : Bilgi, 1985. 542 s. ; 20 cm. — (Bilgi yayınları. Bilgi dizisi ; 33. Cüneyt Arcayürek Açıklıyor ; 6) (A.VII/1737).
- The archaeology of death in the Ancient Near East* / ed. by Stuart Campbell, Anthony Green. — Oxford : Oxbow Books, 1995. x, 297 s. : res., hrt. ; 29 cm. — (Oxbow Monograph ; 51) ISBN 094689793X (B.I/4408).
- Des archives à la mémoire : mélanges d'histoire politique, religieuse et sociale offerts à Louis Binz* / éd. par Barbara Roth-Lochner, Marc Neuenschwander, François Walter. — Genève : Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève, 1995. xvii, 503 s. ; 23 cm. — (Mémoires et Documents / Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève, ISSN 1017-8503 ; 57) ISBN 288442007X (A.VII/2092).
- Archivio di stato di Napoli*. — Roma : [yayl.y.], 1986. 161 s. ; 24 cm. Guida Generale degli Archivi di Stato Italiani, vol. III'den ayrışım. (A.VII/2350).
- Archivio di stato di Torino*. — Roma : [yayl.y.], 1994. 363-641 ss. ; 24 cm. Guida Generale degli Archivi di Stato Italiani, vol. IV'den ayrışım. (A.VII/2349).
- Archivio di stato di Venezia*. — Roma : [yayl.y.], 1994. 859-1148 ss. ; 24 cm. Guida Generale degli Archivi di Stato Italiani, vol. IV'den ayrışım. (A.VII/2351).
- Arif Nihat Asya* / ed. Nevzat Kösoğlu. — 1. bsk. — Ankara : Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006. 382 s. : res. ; 29 cm. — (Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü ; 3070. Anma ve Armağan Kitaplar dizisi ; 3) ISBN 9751732301 (B.I/4265).
- Arkeoloji : niye? nasıl? ne için?* / derleyenler Oğuz Erdur, Güneş Duru. — İstanbul : Ege, 2003. xi, 339 s. ; 28 cm. ISBN 9758070622 (B.I/4385).
- ARMAĞAN, MUSTAFA : *Küller altında yakın tarih : Vahdettin'den Mustafa Kemal'e unutulmuş gerçekler* / Mustafa Armağan ; ed. Adem Koçal. — 1. bsk. — İstanbul : Timaş, 2006. 266 s. ; 21 cm. ISBN 9752634893 (A.VII/1539).
- ARMAOĞLU, FAHİR : *Barış içinde bir arada yaşamının Sovyet yorumu* / Fahir Armaoğlu. — Ankara : Türk Kadınları Kültür Derneği, 1973. 56 s. ; 19 cm. — (Türk Kadınları Kültür Derneği Genel Merkez Yayınlarından. Akademik Seminerler ; 2) (A.VII/2660).
- ARMAOĞLU, FAHİR : *Barış içinde birarada yaşama'nın Sovyet yorumu* / Fahir Armaoğlu. — Ankara : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1973. 283-314 ss. ; 24 cm. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi XXVII, 3'den ayrışım. (A.VII/2659).

- ARMAOĞLU, FAHİR : *Crisis the Cyprus question initiated in Turco-Greek relations* / Fahir Armaoğlu. — Ankara : Comité International des Sciences Historiques Commission Internationale d'Histoire Militaire, 1988. 227-250 ss. ; 24 cm. Revue Internationale d'Histoire Militaire no. 67'den ayrı basım. (A.VII/2507).
- ARMAOĞLU, FAHİR : *The uneasy birth of the Cyprus Republic 1954-1959* / Fahir Armaoğlu. — [y.y.] : [yayl.y.], 1975. 3-29 ss. ; 24 cm. Dış Politika IV, 2-3'den ayrıbasım. (A.VII/2618).
- ARMAOĞLU, FAHİR H. : *Avrupa Güvenlik Konferansı ve karşılıklı ve dengeli kuvvet indirimi = The European Security Conference and mutual and balanced force reduction* / Fahir H. Armaoğlu. — Ankara : Tisa Matbaacılık, 1972. 3-62 ss. ; 24 cm. Dış Politika Dergisi Aralık 1972'den ayrıbasım. (A.VII/2615).
- ARMAOĞLU, FAHİR H. : *1974'de dünya ve Türkiye...* / Fahir H. Armaoğlu. — [y.y.] : [yayl.y.], [1975?]. 12 s. ; 16 cm. (A.VII/2671).
- Armenians in the Ottoman Empire and modern Turkey (1912-1926)*. — İstanbul : Boğaziçi University Institute for Atatürk's Principles and the History of Turkish Renovation, 1992. 104 y. ; 30 cm. (B.I/4236).
- ARMSTRONG, KAREN : *Mitlerin kısa tarihi* / Karen Armstrong ; İngilizceden çev. Dilek Şendil ; ed. Cem Alban ; genel yay. yönetmeni İlknur Özdemir. — İstanbul : Merkez Kitaplar, 2005. 107 s. ; 20 cm. ISBN 9759174634 (A.VII/1657).
- ARNOLD, T. W. [THOMAS WALKER], SIR, 1864-1930 : *İntişar-ı islâm tarihi* / T. W. [Thomas Walker] Arnold [Sir, 1864-1930] ; çev. Hasan Gündüzler. — 2. bsk. — Ankara : Matbaş Matbaacılık, 1982. 424 s. ; 24 cm. — (Akçağ yayınları nu ; 24) (A.VII/2829).
- Around the roof of the world* / ed. by Nicholas Shoumatoff, Nina Shoumatoff. — 1. paperback ed. — Ann Arbor : The University of Michigan Press, 2000. xii, 237 s. : rnk. res. ; 23 cm. ISBN 0472086693 (A.VII/2633).
- Arqueologia : en blanco y negro : la labor del SIP : 1927-1950* / textos de Rosa Albiach Descals... [et al.]. — Valencia : Diputación de Valencia, 2006. 333 s. : res. ; 27 cm. ISBN 8477954380 (B.I/4176).
- ARSLAN, AHMET : *İlkçağ felsefe tarihi 2 : Sofistlerden Platon'a* / Ahmet Arslan. — 1. bsk. — İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2006. xv, 455 s. ; 23 cm. — (İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları ; 153. Felsefe ; 5) ISBN 9756176660 ; ISBN 9756176083 (tk.) (A.VII/0535-2).
- ARSLAN, MELİH : *Durmaz Koleksiyonu'ndaki Büyük İskender tetradrahmi definesi* / Melih Arslan. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. 479-500, [9] ss. : res., hrt. ; 24 cm. Belleten LXX, 258 (Ağustos 2006)'dan ayrıbasım. (A.VII/2392).
- Arşiv belgelerine göre Trabzon'da Ermeni faaliyetleri (1850-1923)* / haz. Süleyman Bilgin, Ali Mesut Birinci, Sezgin Demircioğlu, Recep Karacakaya. — 1. bsk. — Trabzon : Trabzon Belediyesi, 2007. 2 c. ; 29 cm. — (Trabzon Belediyesi Kültür yayınları) ISBN 9789757770329 (tk.) (B.I/4309).
- Arşiv belgeleriyle Ermeni faaliyetleri 1914-1918 cilt 6 : 1914-1915 = Armenian activities in the archive documents 1914-1918 volume 6 : 1914-1915*. — Ankara : Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 2005-2006. 6 c. ; 24 cm. — (Genelkurmay BasımEvi yayım numarası ; 2005/29, 2005/30, 2006/56, 2006/57, 2006/79, 2006/114) ISBN 9754093121 (tk.) ; ISBN 975409392X (6.c.) (A.VI/8827-6).
- ARTHUR, PAUL : *Bizans ve Türk döneminde Hierapolis (Pamukkale) : arkeoloji rehberi* / Paul Arthur ; Türkçe çev. Nalan Fırat. — İstanbul : Ege, 2006. 192 s. : rnk. res. ; 21 cm. — (Ege yayınları. Hierapolis Rehberleri dizisi) ISBN 9758071351 (A.VII/1622).
- Arts de l'islam : des origines a 1700 : dans les collections publiques Françaises : orangerie des tuileries, 22 juin 30 Août 1971* / commissaire général Jean-Paul Roux. — Paris : Ministère des Affaires Culturelles Réunion des Musées Nationaux, 1971. 199, yak. 50 s. : res. ; 24 cm. (A.VII/3027).
- ARZİK, NİMET : *Anthologie de la chanson populaire Turque* / Nimet Arzik. — Ankara : Ayyıldız Matbaası, 1963. 131 s. ; 19 cm. (A.VII/2816).

- ÂSAFİ ÇELEBİ (DAL MEHMED), ?-1598 : *Şecâ'atnâme : Özdemiroğlu Osman Paşa'nın şark seferleri / Âsafî Çelebi (Dal Mehmed) [?-1598] ; haz. Abdülkadir Özcan. — İstanbul : Çamlıca, 2006. lxxvii, 579 s. ; 28 cm. — (Çamlıca Basım Yayın Kaynak Eserler serisi ; 2) ISBN 9759801698 (B.I/4190).*
- ASKERİ TARİH SEMPOZYUMU (10. : 2005 : İSTANBUL) : *Onuncu askerî tarih sempozyumu bildirileri : Soğuk Savaş dönemi ve sonrası savaş tarihi sonuçlarının Türkiye'nin güvenliğine stratejik etkileri. 20-22 Nisan 2005, İstanbul. — Ankara : Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 2006. xiii, 721 s. ; 24 cm. — (Genelkurmay Basımevi yayın numarası ; 2006/119) ISBN 9789754094350 (A.VII/2473).*
- ASLAN, ONUR ENDER : *Kamu personel rejiminin anayasal ilkeleri : tarihi ve toplumsal temelleri / Onur Ender Aslan. — 1. bsk. — Ankara : Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2006. xi, 386 s. ; 21 cm. — (TODAİE yayın no ; 330) ISBN 9789758918096 (A.VII/2366).*
- ASLANOĞLU, İBRAHİM : *Geçmişten günümüze Sivas meşhurları : sanatçılar, şairler, yazarlar, bilimciler sporcular, askerler, din adamları, yönetici ve siyasilere / İbrahim Aslanoğlu. — Sivas : Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2006. 2 c. ; 24 cm. — (Sivas 1000 Temel Eser no ; 4) ISBN 9755857087 (tk.) (A.VII/1850).*
- Aspirations et agissement révolutionnaires des comités Arméniens : avant et après la proclamation de la Constitution Ottomane. — İstanbul : [yayl.y.], 1917. 290 s. ; 24 cm. (A.VII/1845).*
- ASSMANN, JAN : *Death and salvation in Ancient Egypt / Jan Assmann ; translated from the German by David Lorton. — abr. and updated. — Ithaca ; London : Cornell University Press, 2005. xi, 490 s. ; 24 cm. ISBN 0801442419 ; ISBN 9780801442414 (A.VII/2923).*
- The Assyrian dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago / ed. board Robert D. Biggs... [et al.]. — Chicago : The Oriental Institute, 1956-2006. 21 c. ; 29 cm. ISBN 0918986052 (tk.) (B/3659).*
- Aşırı solun "geniş cephe" faaliyeti ve CHP Genel Sekreteri Ecevit. — İstanbul : Dünya, 1970. 64 s. ; 19 cm. (A.VII/2675).*
- AŞKUN, VEHBİ CEM : *Sivas folkloru / Vehbi Cem Aşkun. — Sivas : Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2006. 430 s. ; res. ; 24 cm. — (Sivas 1000 Temel Eser no ; 3) ISBN 9755857079 (A.VII/1849).*
- ATABEK, EMİNE M. : *Ortaçağ tababeti / Emine M. Atabek. — İstanbul : İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, 1977. 79 s. ; res. ; 24 cm. — (İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi yayınları. Rektörlük no ; 2272. Dekanlık no ; 42) (A.VII/3022).*
- ATACANLI, SERMET : *Atatürk ve Çanakkale'nin komutanları / Sermet Atacanlı. — 1. bs. — İstanbul : MB Yayınevi, 2006. 530 s. ; res. ; 22 cm. — (MB yayın no ; 11) ISBN 9759191113 (A.VII/2573).*
- ATAÖV, TÜRKKAYA : *Ermeni belge düzmeçiliği / Türkçaya Ataöv. — 2. bs. — İstanbul : İleri, 2006. 157 s. ; 19 cm. — (İleri yayınları no ; 115) ISBN 9944109088 (A.VII/1617).*
- ATAÖV, TÜRKKAYA : *Savaş propagandası, 1914-18 : İngiliz mavi kitaplarına yanıt / Türkçaya Ataöv. — 2. bsk. — İstanbul : İleri, 2006. 79 s. ; 20 cm. — (İleri yayınları no ; 104) ISBN 9756288973 (A.VII/1618).*
- Atatürk haftası armağanı, 10 Kasım 1990. — Ankara : Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1990. iii, 213 s. ; 24 cm. — (Genelkurmay Basım Evi yayın numarası ; 190/61. Atatürk dizisi ; 23) (A.VII/2055).*
- Atatürk Konya'da. — Konya : Selçuk Üniversitesi, 1986. 65 s. ; res. ; 24 cm. (A.VII/2406).*
- ATATÜRK, MUSTAFA KEMAL, 1881-1938 : *Anafartalar Savaşları / Mustafa Kemal Atatürk [1881-1938] ; ed. Ö. Andaç Uğurlu. — 1. bsk. — İstanbul : Örgün, 2007. 506 s. ; res. ; 20 cm. — (Örgün Yayınevi. Kültür dizisi) ISBN 9757651559 (A.VII/2538).*
- ATATÜRK, MUSTAFA KEMAL, 1881-1938 : *Discours du Ghazi Moustafa Kemal, Président de la République Turque / Mustafa Kemal Atatürk [1881-1938]. — Ankara : Başbakanlık, 1981. 677 s. ; 24 cm. (A.VII/2650).*

- ATATÜRK, MUSTAFA KEMAL, 1881-1938 : *Mustafa Kemal'in Ankara'ya geldiğinde Ankara Halkı'na verdiği söylev* / Mustafa Kemal Atatürk [1881-1938] ; Osmanlıcadan Türkçeye çev. Hasan Karatepe. — [Ankara] : Tayyare Cemiyeti, [t.y.]. 20 s. ; 19 cm. (A.VII/1863).
- ATATÜRK, MUSTAFA KEMAL, 1881-1938 : *Der Weg zur Freiheit 1919-1920* / Mustafa Kemal Atatürk [1881-1938]. — Ankara : [Başbakanlık], 1981. xviii, 397 s. ; 24 cm. (A.VII/2649).
- Atatürk özel arşivinden seçmeler III.* — Ankara : Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1994. vii, 219 s. ; 24 cm. — (Genelkurmay Basımevi yayın numarası ; '94/9) (A.VII/2483).
- Atatürk terekesi.* — Ankara : Cumhurbaşkanlığı, 2006. 568 s. ; 30 cm. ISBN 9944549630 (B.I/4305).
- Atatürk ve askerlik ve sanatı / haz. Nusret Baycan.* — Ankara : Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1985. v, 168, 8, 8 s. : res., kroki ; 24 cm. (A.VII/2073).
- Atatürk ve tarım.* — [Ankara] : Tarım ve Orman Bakanlığı ; Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, 1981. 180 s. : res. ; 23 cm. (A.VII/2405).
- Atatürk'ten kültürel miras Çankaya Köşkü hahları.* — Ankara : Cumhurbaşkanlığı, 2006. 105 s. : rnk. res. ; 30 cm. ISBN 9944549614 (B.I/4307).
- Atatürk'ün bütün eserleri* / danışma kurulu M. Türker Acaroğlu...[ve başk.]. — 1. bs. — İstanbul : Kaynak, 1998-2007. ... c. : hrt. ; 24 cm. — (Kaynak yayınları ; 260, 278, 293, 318, 328, 332, 340, 350, 357, 369, 376, 385, 392, 398, 408, 419, 425, 442, 457, 474) ISBN 9753432356 (tk.) (A.VI/1670).
- Atatürk'ün kitaplığı.* — Ankara : Cumhurbaşkanlığı, 2006. 552 s. ; 30 cm. ISBN 9944549622 (B.I/4306).
- Atatürk'ün milliyetçilik ve devletçilik anlayışı : Türk Kadınları Kültür Derneğince düzenlenen seminer tebliğleri.* — Ankara : Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982. 141 s. ; 19 cm. — (Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları ; 431. Doğumunun 100. Yılında Atatürk yayınları ; 40) (A.VII/1982).
- ATAY, FALİH RIFKI : *Başveren inkılâpçı / Falih Rifkı Atay.* — [İstanbul] : Dünya, [1951?]. 64 s. ; 16 cm. — (Dünya yayınları ; 4) (A.VII/2499).
- ATİKOĞLU, AYÇA : *Cumhurbaşkanı eşleri : Çankaya'ya dokunan kadın elleri / Ayça Atikoğlu ; yay. haz. Şafak Barış.* — İstanbul : İnkılâp, 2006. 271 s. ; 24 cm. ISBN 9751025354 ; ISBN 9789751025357 (A.VII/1579).
- ATSIZ : *Türk ülküsü / Atsız.* — İstanbul : Burhan, 1956. 146 s. ; 17 cm. — (Millî Kültür serisi ; 2) (A.VII/1967).
- AUDIER, SERGE : *Cumhuriyet kuramları / Serge Audier ; çev. İsmail Yerguz.* — 1. bsk. — İstanbul : İletişim, 2006. 140 s. ; 20 cm. — (İletişim yayınları ; 1191. Başvuru dizisi ; 50) ISBN 9750504496 (A.VII/1571).
- AUGUST, THOMAS G. [GEOFFREY], 1950- : *The selling of the Empire : British and French imperialist propaganda 1890-1940* / Thomas G. [Geoffrey] August [1950-]. — 1. published. — Westport : Greenwood Press, 1985. xiii, 233 s. ; 22 cm. — (Contributions in Comparative Colonial Studies, ISSN 0163-3813 ; 19) ISBN 0313247226 (A.VII/1466).
- Authenticity and cultural identity : performing arts in Southeast Asia* / ed. by Yoshitaka Terada. — Osaka : National Museum of Ethnology, 2007. 187 s. : res. ; 26 cm. — (Senri Ethnological Reports, ISSN 1340-6787 ; 65) ISBN 9784901906449 (B.I/4327).
- AVCI, CEMAL : *İzmir suikastı : bir suikastın perde arkası / Cemal Avcı ; genel yay. yönetmeni Adem Sarıgöl ; ed. Deniz Saraç.* — 1. bsk. — İstanbul : IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007. 160 s. ; 21 cm. — (IQ Kültür Sanat Yayıncılık ; 216. Araştırma-İnceleme dizisi ; 174) ISBN 9789752551138 (A.VII/2137).
- AVCI, GÜLTEKİN : *Doğu'nun istilası : medeniyetler savaşına doğru / Gültekin Avcı.* — 1. bsk. — İstanbul : Birey, 2006. 303 s. ; 21 cm. — (Birey yayıncılık ; 225) ISBN 9752640761 (A.VII/1701).
- AVNERI, ARIEH L. : *The claim of dispossession : Jewish land-settlement and the Arabs 1878-1948* / Arieh L. Avneri ; translated by the Kfar-Blum Translation Goup. — 1. ed. — New Brunswick ; London : Transaction Books, 1984. 303 s. ; 23 cm. ISBN 0878559647 (A.VII/1809).

- Avrasya - Türk Cumhuriyetleri* / düzenleme Ferruh Yıldız. — 1/8.000.000 ; km cinsinden çizgi ölçek var. — Ankara ; Konya : T.C Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi ; Selçuk Üniversitesi, 2003. 1 hrt. : rnk. ; 69x99 cm. (H/0298).
- Avrasya fatihi Tatarlar* / haz. İlyas Kamalov. — 1. bs. — İstanbul : Kaknüs, 2007. 395 s. ; 21 cm. — (Kaknüs yayınları ; 320. Tarih serisi ; 20) ISBN 9789752561076 (A.VII/2942).
- AVŞAR, FERHAT : *Schwarzer Garten im Land des Ewigen Feuers : Entstehungsgeschichte und Genese des Karabach-Konflikts* / Ferhat Avşar. — Darmstadt : Manzara Verlag, 2006. 188 s. ; 18 cm. ISBN 3939795003 ; ISBN 9783939795001 (A.VII/1477).
- AYDAROV, G. [GHUBAYDULLA] : *Yazık pamyatnika kyul-teginu VIII vek. / G. [Ghubaydulla] Aydarov.* — Almatı : Gılım, 1993. 280 s. ; 21 cm. ISBN 5628014745 (A.VII/2303).
- AYDINOĞLU, ERGUN : *Türkiye soltu, 1960-1980 : "bir amneziğin anıları"* / Ergun Aydınoglu. — İstanbul : Versus Kitap, 2007. 416 s. ; 22 cm. — (Versus Kitap ; 30) ISBN 9789944989299 (A.VII/2785).
- AYDÜZ, SALİM : *XV ve XVI. yüzyılda Tophâne-i Âmire ve top döküm teknolojisi* / Salim Aydın. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. xxiii, 559 s. : res. ; 25 cm. — (AKDTYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; VII. Dizi-Sa. 215) ISBN 9751618614 (A.VII/1781).
- Aynalıkavak Kasrı* / yay. koordinatörü İhsan Yücel ; yay. haz. Aydan Gürün, Esin Öncü ; fotoğraflar Samih Rifat, Fikret Yıldız ; metin Semra Öner. — İstanbul : TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, 1994. 76 s. : rnk. res. ; 23 cm. — (TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı yayını ; 8) ISBN 9757479233 (A.VII/2735).
- AYSAN, MUSTAFA A. : *Ekonomik görüşüyle Atatürk* / Mustafa A. Aysan. — İstanbul : Mustafa Kemal Derneği, 1984. 216 s. ; 20 cm. — (Mustafa Kemal Derneği yayını no ; 5) (A.VII/1909).
- AYSEL, NEZİH R., 1967- : *Bodrum : Ortakent, Müşgebi : bir mimari inceleme* / Nezh R. Aysel [1967-] ; yay. ve yöneten Nezh Başgelen. — İstanbul : Arkeoloji ve Sanat, 2006. 167 s. : res. ; 26 cm. ISBN 9756561971 (B.I/4391).
- AYTAÇLAR, PINAR ÖZLEM : *Yazıtlar ve antik kaynaklar ışığında Batı Anadolu'da entelektüeller* / Pınar Özlem Aytaçlar. — İstanbul : Ege, 2006. xxiii, 239 s. ; 28 cm. ISBN 9758071599 (B.I/4387).
- Aziatskaya Rossiya : v geopoliticheskoy i tsivilizatsionnoy dinamike XVI-XX veka / V. V. Aleksev, E. V. Alekseeva, K. I. Zubkov, I. V. Poberejnikov.* — Moskva : Nauka, 2004. 600 s. ; 22 cm. ISBN 5020098582 (A.VII/2711).
- Aziz Mahmud Hüdayi uluslararası sempozyum bildirileri, 20-22 Mayıs 2005 / ed. Hasan Kamil Yılmaz.* — İstanbul : Üsküdar Belediyesi, [2005?]. 2 c. : rnk. res. ; 27 cm. — (Üsküdar Belediyesi Sempozyum Tebliğleri ; 3) ISBN 9944580708 (tk.) (B.I/4273).
- AZZAYA, BADAMIIN : *Study on the source "Dāftār-i Cingiz-namā" = Dāftār-i Cingiz-namā" survaljiin sudalgaa* / Badamiin Azzaya ; ed. by Ts. Battulga. — Ulaanbaatar : Center for Turcic Studies National University of Mongolia, 2006. 4, 175 s. ; 30 cm. — (Corpus Scriptorum ; tomus 5) ISBN 9992907614 (B.I/4325).
- Baburnâme : "Babur'un hâtratu"* / haz. Reşit Rahmeti Arat. — 2. bsk. — Ankara : Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1985. 622 s. ; 20 cm. — (Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları ; 602. 1000 Temel Eser dizisi ; 108) (A.VII/3014).
- BACQUÉ-GRAMMONT, JEAN-LOUIS : *L'expédition envoyée par Alexandre sur l'autre rive de la mer immense* / Jean-Louis Bacqué-Grammont. — Paris : Société Asiatique, 2006. s. 107-115 ; 23 cm. *Journal Asiatique* tome 294, no. 1 (2006)'dan ayırmasım. (A.VII/2804).
- BACQUÉ-GRAMMONT, JEAN-LOUIS : *Les merveilles botaniques du cathay dans la cosmographie de Katib Çelebi* / Jean-Louis Bacqué-Grammont. — Warsaw : Dialog, 2006. 107-116 ss. : res. ; 30 cm. *Studies in Oriental Art and Culture in Honour of Professor Tadeusz Majda*'dan ayırmasım. (B.I/4209).
- BACQUÉ-GRAMMONT, JEAN-LOUIS : *Remarques sur le mot de "féodalité" et quelques réalités du monde Ottoman* / Jean-Louis Bacqué-Grammont. — Bures-sur-Yvette : Groupe pour l'Étude de la Civilisation du Moyen-Orient, [t.y.] 217-222 ss. ; 28 cm. *Res Orientales VI*'dan ayırmasım. (B.I/4205).

- BACQUÉ-GRAMMONT, JEAN-LOUIS : *Textes Ottomans et Safavides sur l'annexion de Bassora en 1546* / Jean-Louis Bacqué-Grammont, Viviane Rahmé, Salam Hamza. — [y.y.] : Istituto per l'Oriente C. A. Nallino, 2004. 1-33 ss. ; 24 cm. Eurasian Studies III, 1 (2004)'den ayırbaşım. (A.VII/1755).
- BACQUÉ-GRAMMONT, JEAN-LOUIS : *Trois récits Ottomans de la guerre de troie* / Jean-Louis Bacqué-Grammont. — Thessalonikhe : Ergasteriou Sugkhritikhes Grammatologias A. P. Thessalonikhe, 2002. 143-158 ss. ; 24 cm. Dia-Keimena 4 (2002)'den ayırbaşım. (A.VII/1748).
- BACQUÉ-GRAMMONT, JEAN-LOUIS : *Un mythe en quête d'achèvement. Autour de quelques sources* / Jean-Louis Bacqué-Grammont. — [Wiesbaden] : Harrassowitz, 2003. 93-164 ss. ; 24 cm. Archivum Ottomanicum 21 (2003)'den ayırbaşım. (A.VII/1754).
- BAGLIOĞLU, AHMET : *Orta Doğu siyasi tarihinde Dürziler* / Ahmet Bağlıoğlu. — Elazığ : Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Tarih Şubesi, 2006. xi. 156 s. ; 24 cm. — (Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi yayınları ; 11. Tarih Şubesi yayınları ; 10) ISBN 975394053X (A.VII/2995).
- BAIDAUS, EDUARD : *Politica și diplomația Moldovei în timpul domniei lui Vasile Lupu : relații politice cu Republica Nobiliara Polona și Rusia Moscovita în anii 1634-1653* / Eduard Baidaus. — Chişinau : CIVITAS, 1998. 132 s. ; 20 cm. — (Colectia Istorică CIVITAS) ISBN 9975936164 (A.VII/2716).
- BAINVILLE, JACQUES, 1879-1821 : *Napoléon* / Jacques Bainville [1879-1821]. — Paris : Librairie Arthème Fayard, 1931. 590 s. ; 18 cm. — (Les Grandes Études Historiques) (A.VII/1997).
- BAL, MEHMET AKİF, 1973- : *Sürgün Türkler : Milli Mücadele döneminde Malta sürgünleri* / Mehmet Akif Bal [1973-]. — 1. bsk. — İstanbul : Gahura Kitabevi, 2007. 439 s. : res. ; 22 cm. ISBN 9789750061288 (A.VII/2577).
- BALCI, GÖKHAN, 1977- : *Soykırma uğrayan Türkler : Genelkurmay Atase Başkanlığı arşiv belgeleri sözde soykırım iddialarını yanıtıyor* / Gökhan Balcı [1977-] ; genel yay. yönetmeni Burak Fazıl Çabuk ; yay. ed. Gözde Öney. — 1. bsk. — İstanbul : Truva, 2007. 209 s. ; 21 cm. — (Truva yayınları yayın no : 192. Tarih ; 31) ISBN 9789944975933 (A.VII/2581).
- BALCI, İSRAFİL : *Hz. Ömer döneminde diplomasi* / İsrail Balcı. — 1. bs. — Ankara : Ankara Okulu, 2006. 480 s. ; 21 cm. — (Ankara Okulu yayınları ; 101) ISBN 9944162000 (A.VII/2188).
- BALCI, RAMAZAN : *Sarıkamış : yolun sonu* / Ramazan Balcı. — 1. bsk. — İstanbul : Babiali Kültür Yayıncılığı, 2006. 224 s. ; 21 cm. — (Babiali Kültür Yayıncılığı ; 107. Tarih ; 15) ISBN 9750098161 (A.VII/1627).
- BALİ, RIFAT N. : *Maziye eşelerken : tarih, basın ve popüler edebiyat* / Rifat N. Balı. — 1. bs. — İstanbul : Dünya, 2006. 255 s. ; 20 cm. — (Dünya Kitapları ; 408. Araştırma-İnceleme ; 2) ISBN 9753043228 (A.VII/1544).
- BALIC, SMAIL : *Katalog der Türkischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek : Neuerwerbungen 1864-1994 : mit einem Anhang : Bosnische Aljamiado-Handschriften* / Smail Balic. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. xxxvii, 465 s. ; 25 cm. — (AKDITYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; XII. Dizi-Sa. 13) ISBN 9751618584 (A.VII/2331).
- The Balkan Jewish communities : Yugoslavia, Bulgaria, Greece and Turkey* / Daniel J. Elazar, Harriet Pass Friedenreich, Baruch Hazzan, Adina Weiss Liberles. — Lanham : University Press of America, 1984. xiv, 191 s. ; 23 cm. ISBN 0819134740 (A.VII/2370).
- BALKANLAR'DA İSLÂM MEDENİYETİ MİLLETLERARASI SEMPOZYUMU (2. : 2003 : TİRAN) : *Balkanlar'da islâm medeniyeti II. milletlerarası sempozyumu tebliğleri, 4-7 Aralık 2003, Tirau, Arnavutluk* / yay. haz. Ali Çaksu. — İstanbul : İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2006. xii, 541 s. ; 24 cm. — (İslâm Medeniyeti Tarihi Kaynak ve İncelemeleri dizisi ; 14) ISBN 929063152X (Türkçe tebliğler) ; ISBN 9290631511 (İngilizce tebliğler) ; ISBN 9290631538 (Arnavutça tebliğler) ; ISBN 9290631546 (tk.) (A.VII/1869).
- BALTACIOĞLU, HATÇE : *Alaca Höyük'te 1997 yılında gerçekleştirilen "Orta Hitit Katı"na ait bir yapının sözde restorasyonu konusunda gözlemler* / Hatçe Baltacıoğlu. — Ankara : [yayl.y.], 2007. 23. [34] s. : rnk. res., şek. ; 28 cm. ISBN 9789759620219 (B.I/4275).

- BALTACIOĞLU, HATÇE : *Güneş kursları, Alaca Höyük ve Arinna / Hatçe Baltacıoğlu*. — İstanbul : [yaylı.], 2006. 129-137 ss. : şek. ; 30 cm. Hayat Erkanal'a armağan : kültürlerin yansımaları'ndan ayrışım. (B.I/4274).
- BALTACIOĞLU, HATÇE : *Yazılı kaynaklar ve arkeolojik veriler ışığında Hattuşa ile Arinna arasındaki uzaklık / Hatçe Baltacıoğlu*. — Ankara : Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri, 2004. 13-47 ss. : şek. ; 24 cm. Archivum Anatolicum 7/2'den ayrışım. (A.VII/2343).
- BAR-NATHAN, RACHEL : *Masada VII : the Yigael Yadin excavations 1963-1965 : final reports : the pottery of Masada / Rachel Bar-Nathan*. — Jerusalem : Israel Exploration Society, 2006. xii, 425, 8 s. : res. (çoğu rnk.) ; 32 cm. — (The Masada Reports) ISBN 9652210595 (B.I/4233).
- BARCHARD, DAVID : *Veli Pasha and consul ongley : an anglo-Ottoman diplomatic relationship that got too close / David Barchard*. — İstanbul : Isis, 2006. 69-122 ss. ; 24 cm. A bridge between cultures : studies on Ottoman and Republican Turkey in memory of Ali İhsan Bağış'tan ayrışım. (A.VII/2401).
- BARBER, ERNEST, 1874-1960 : *I. Justinianos'tan Son Palaiologos'a kadar Bizans toplumsal ve siyasal dönüşümü / Ernest Barker [1874-1960] ; İngilizce'den çev. Mete Tunçay*. — 1. bsk. — Ankara : Dost Kitabevi, 1982. 295 s. ; 20 cm. — (Dost Kitabevi yayınları ; 12. Ekonomi/Tarih Araştırmaları dizisi ; 3) (A.VII/3017).
- BARNES, LEONARD, 1895-1977 : *Soviet light on the colonies / Leonard Barnes [1895-1977] ; maps and diagrams by J. F. Horrabin*. — reprinted. — New York : Penguin Books, 1945. 288 s. ; 18 cm. — (A Penguin Special) (A.VII/1992).
- BARNETT, A. [ARTHUR] DOAK, 1921- : *Communist China & Asia : challenge to American policy / A. [Arthur] Doak Barnett [1921-]*. — 1. ed. — New York : Vintage Books, 1961. xi, 575 s. ; 19 cm. (A.VII/2039).
- BARRON, JOHN, 1930- : *Operation solo : the FBI's man in the Kremlin / John Barron [1930-]*. — Washington : Regnery Publishing, 1996. xvi, 368 s. ; 24 cm. ISBN 0895264862 (A.VII/1896).
- BARTH, BORIS : *Genozid : Völkermord im 20. Jahrhundert : Geschichte, Theorien, Kontroversen / Boris Barth*. — München : C. H. Beck, 2006. 271 s. ; 19 cm. — (Beck Ische Reihe) ISBN 3406528651 ; ISBN 9783406528651 (A.VII/2969).
- BARTHOLD, WILLIAM, 1869-1930 : *Türk-Moğol ulusları tarihi / William Barthold [1869-1930] ; Rusçadan çev. Hasan Eren*. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. 50 s. ; 24 cm. — (AKDYYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; IV. Dizi-Sa. 15) ISBN 9751618681 (A.VII/1945).
- BARTUSIS, MARK C. : *The late Byzantine army : arms and society, 1204-1453 / Mark C. Bartusis*. — 1. paperback printing. — Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1997, c1992. xvii, 438 s. : hrt. ; 23 cm. ISBN 0812216202 (A.VII/2425).
- BASGÜN, NECLÂ : *Türk-Ermeni ilişkileri : Abdülhamid'in cülusundan zamanımıza kadar / Neclâ Basgün*. — Ankara : San Matbaası, 1970. viii, 204 s. : res., hrt. ; 20 cm. (A.VII/2061).
- BASS, GEORGE F., 1932- : *Su altında arkeoloji : bir arkeoloğun Türkiye macerası / George F. Bass [1932-] ; çev. Zeynep Hasırcıoğlu*. — İstanbul : Homer Kitabevi, 2003. 282 s. : res. ; 21 cm. — (Arkeoloji ; 25) ISBN 9758293419 (A.VII/2850).
- BAŞ, EYÜP : *İslâm'ın ilk döneminde Müslüman-Yahudi ilişkileri / Eyüp Baş*. — İstanbul : Gökkuşbu, 2004. 120 s. ; 24 cm. — (Gökkuşbu. Dinler Tarihi dizisi ; 2) ISBN 9756223057 (A.VII/1671).
- BAŞGELEN, NEZİH : *Eski haritalarda Batı Anadolu / Neziğ Başgelen ; yay. haz. Sinan Şanlıer*. — İstanbul : Arkeoloji ve Sanat, 2005. 35 s. : res., hrt. ; 26 cm. ISBN 9756561718 (B.I/4393).
- Başından sonuna her yönüyle Kurtuluş Savaşı*. — İstanbul : Cumhuriyet, [2006?]. 384 s. : res. ; 32 cm. (B.I/4241).
- Battal Gazi Destanı (Türkiye Türkçesi) / haz. Necati Demir, Mehmet Dursun Erdem*. — 1. bs. — Ankara : Hece, 2006. 384 s. ; 24 cm. — (Hece yayınları ; 156. Destan ; 2) ISBN 9758988719 (A.VII/1541).

- BATU, İNAL, 1936- : *Dış politika kıskacında Türkiye / İnal Batu* [1936-]. — 1. bsk. — İstanbul : Pegasus, 2006. 238 s. ; 20 cm. ISBN 9944326224 (A.VII/1699).
- BATUR, NUR : *Rauf Denktaş : yeniden yaşasaydım / Nur Batur*. — 1. bsk. — İstanbul : Doğan Kitap, 2007. 521 s. : res. ; 23 cm. ISBN 9789752935570 (A.VII/2536).
- BAUER, RAYMOND A. [AUGUSTINE], 1916- : *How the Soviet system works : cultural, psychological and social themes / Raymond A. [Augustine] Bauer* [1916-], Alex Inkeles, Clyde Kluckhohn. — 3. printing. — Cambridge : Harvard University Press, 1959. xiv, 274 s. ; 22 cm. — (Russian Research Center Studies ; 24) (A.VII/1885).
- BAUMIER, JEAN : *Quatre ans après, de l'ordre nouveau au pacte Atlantique / Jean Baumier*. — Paris : Éditions Sociales, 1949. 188 s. ; 19 cm. (A.VII/1979).
- BAYAR, CELAL : *Şark raporu / Celal Bayar ; sadeleştirme Nejat Bayramoğlu*. — 1. bs. — İstanbul : Kaynak, 2006. 152 s. ; 20 cm. — (Kaynak yayınları ; 469. Cumhuriyet'in Gözüyle Kürt Meselesi ; 1) ISBN 9753434758 (A.VII/1604).
- BAYAR, DOVDOIN : *The Turkic stone statues of Central Mongolia = Mongolin töb nutag dah turegiin Hun çuluu / Dovdoin Bayar ; ed. D. Tseveendorj*. — Ulaanbaatar : Institute of History Mongolian Academy of Sciences, 1997. 148 s. : res. ; 21 cm. (A.VII/2647).
- BAYAR, M. [MEHMET] HİKMET, 1932- : *Yarım asırlık asker : "Askeri Lise'den Kuvvet Komutanlığı'na anılarım" / M. [Mehmet] Hikmet Bayar* [1932-] ; ed. Genco Gün. — 1. bsk. — İstanbul : Okuyan Us, 2006. 737, [10] s. : res. ; 20 cm. — (Anı ; 02) ISBN 9756287675 (A.VII/1681-1).
- BAYAT, FUZULİ : *Oğuz destan dünyası : Oğuznamelerin tarihi, mitolojik kökenleri ve teşekkülü / Fuzuli Bayat*. — İstanbul : Ötügen, 2006. 328 s. ; 24 cm. — (Ötügen yayın nu ; 663. Kültür serisi ; 317) ISBN 975437600X (A.VII/1620).
- BAYBURTLUOĞLU, CEVDET : *Arykanda : yüksek kayalığın yanındaki yer / Cevdet Bayburtluoğlu*. — 1. bs. — İstanbul : Homer Kitabevi, 2003. 204 s. : rnk. res. ; 22 cm. — (Homer Antik Kentler serisi ; 1) ISBN 9758293389 (A.VII/2843).
- BAYBURTLUOĞLU, CEVDET : *Lycia / Cevdet Bayburtluoğlu ; translation by Yaprak Erdem Georgescu*. — Antalya : Suna & İnan Kıraç Research Institute on Mediterranean Civilizations, 2004. 300 s. : rnk. res. ; 22 cm. — (Travel Guide series ; 1) ISBN 9757078204 (A.VII/2842).
- BAYIK, HÜDAİ : *Kaddafi / Hüdaî Bayık*. — Ankara : Nur, 1973. 141 s. ; 19 cm. — (Nur yayınları ; 16) (A.VII/2249).
- BAYKAL, DENİZ : *CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'ın 2006 yılı bütçesi üzerinde yaptığı konuşma, 14 Aralık 2005 / Deniz Baykal*. — Ankara : Cumhuriyet Halk Partisi, 2005. 88 s. ; 21 cm. (A.VII/1518).
- BAYKAL, DENİZ : *CHP'nin 31. Olağan Kurultay'ında Genel Başkan seçilen Sayın Deniz Baykal'ın konuşması, 19-20 Kasım 2005 / Deniz Baykal*. — Ankara : Cumhuriyet Halk Partisi, 2005. 77 s. ; 21 cm. (A.VII/1517).
- BAYRAK, M. ORHAN : *Atatürk ve Kurtuluş Savaşı / M. Orhan Bayrak*. — İstanbul : Esra, 1981. 142 s. ; 20 cm. (A.VII/3028).
- BAYRAKTAR, BAYRAM : *20. Yüzyıl döneminde Rus General Mayevsky'nin Türkiye gözlemleri : Van-Bitlis Vilâyetleri askeri istatistiği / Bayram Bayraktar*. — İstanbul : İnkılâp, 2007. 480 s. ; 22 cm. ISBN 975102045X ; ISBN 9789751020451 (A.VII/2773).
- BAYRAM, MİKÂİL : *Destursuz bağdan üzüm yiyenler / Mikâil Bayram*. — 1. bsk. — Konya : Kömen, 2004. iii, 166 s. ; 24 cm. — (Kömen yayınları ; 16. Türkiye Tarihi dizisi ; 3) ISBN 9756527145 (A.VII/1534).
- BAYTIN, ARIF : *İlk Dünya Harbi'nde Kafkas Cephesi sessiz ölüm Sarıkamış günlüğü / Arif Baytin ; yay. haz. İsmail Dervişoğlu*. — 1. bsk. — İstanbul : Yeditepe, 2007. 192 s. ; 21 cm. — (Yeditepe Yayınevi ; 51. Haura dizisi ; 02) ISBN 9789756480601 (A.VII/2197).
- BAYTOP, TURHAN : *Eczâhâne'den Eczane'ye : Türkiye'de eczaneler ve eczacılar, 1800-1923 / Turhan Baytop ; genel koordinatör Ali Pasiner ; ed. Gökhan Akçura*. — 2. bsk. — İstanbul : Bayer, 2006. 133 s. : res. (küni rnk.) ; 31 cm. (B.I/4356).

- BAYTOP, TURHAN : *İstanbul Eczacılık Fakültesi Eczacılık Tarihi Müzesi = Musee d'Histoire de la Pharmacie de la Faculte de Pharmacie d'Istanbul / Turhan Baytop*. — İstanbul : Taş Matbaası, 1984. 12 s. ; 23 cm. (A.VII/3026).
- BAZAROVA, T. A. : *Planı petrovskogo Peterburga : istočnikovedçeskoie issledovanie / T. A. Bazarova ; otvetstvennyy redaktor Yu. N. Bespyatuh*. — Sankt-Peterburg : Nauka, 2003. 309 s. ; 22 cm. ISBN 502027092X (A.VII/2710).
- BEAGLEHOLE, J. C. [JOHN CAWTE], 1901-1971 : *The exploration of the pasific / J. C. [John Cawte] Beaglehole [1901-1971]*. — London : A. and C. Black, 1934. xv, 411 s. : katl. hrt. ; 23 cm. — (The Pioneer Histories) (A.VII/2831).
- BEARD, CHARLES A. [AUSTIN], 1874-1948 : *President Roosevelt and the coming of the war 1941 : a study in appearances and realities / Charles A. [Austin] Beard [1874-1948]*. — 5. printing. — New Haven : Yale University Press, 1948. vi, 614 s. ; 24 cm. (A.VII/1814).
- The beginning of the Garabagh conflict*. — Baku : Heydar Aliyev Foundation, 2005. 14 s. : res. ; 21 cm. — (The True Facts About Garabagh) (A.VII/1960).
- BEHAR, CEM : *İstanbul'un bir mahallesinin portresi : 16.-19. yüzyıllar / Cem Behar*. — 1. bs. — Ankara : Türkiye Bilimler Akademisi, 2006. 44 s. ; 20 cm. — (Türkiye Bilimler Akademisi Forumu sıra no : 43) ISBN 9758593919 (A.VII/2811).
- BEKİROĞLU, SERDAR : *Atatürk döneminde basında Ermeniler, 1923-1938 / Serdar Bekiroğlu*. — Malatya : [yayl.y.], 2002. ii, 68 y. ; 30 cm. (B.I/4376).
- BELDA, VEHBİ : *Millelerin yaşantısını değişüren ikusatçılar : Keynes-Galbraith-Marx-Falkowski ve tarım reformu-röpke / Vehbi Belda*. — İstanbul : İsmail Akgün Matbaası, 1972. 134 s. ; 24 cm. (A.VII/1929).
- Belgelerle Türk milliyetçi hareketi'nin lideri Başbuğ Atatürk / haz. Yusuf Koç, Ali Koç*. — 10. bsk. — Ankara : Kamu Birlik Hareketi, 2007. viii, 264 s. : res. ; 24 cm. — (Kamu Birlik Hareketi Eğitim yayınları) ISBN 975988111X (A.VII/2205).
- Belkis-Zeugma ve mozaikleri / ed. Rifat Ergeç ; haz. Mehmet Önal, Fatma Bulgan, Hamza Güllüce, Ahmet Beyazlar, Burhan Balcıoğlu, Taner Atalay*. — Gaziantep : Gaziantep Müzesi ; Sanko, 2006. 224 s. : rnk. res. ; 34 cm. ISBN 9759011077 (B.I/4230).
- BELOFF, MAX, BARON BELOFF OF WOLVERCOTE, 1913- : *The foreign policy of Soviet Russia 1929-1941, I : 1929-1936 / Max Beloff [Baron Beloff of Wolvercote, 1913-]*. — 4. impression. — London ; New York ; Toronto : Oxford University Press, 1956. xii, 261 s. : katl. hrt. ; 22 cm. (A.VII/2271-1).
- BENAZUS, HANRI : *Sarıkamuş faciası / Hanri Benazus ; genel yay. yönetmeni Hatice Bahtiyar ; yay. ed. Ali Özoğlu*. — 2. bs. — İstanbul : Toplumsal Dönüşüm, 2006. 323 s. : res. ; 22 cm. — (Toplumsal Dönüşüm yayınları ; 322. Araştırma ve İnceleme ; 128) ISBN 9759086301 (A.VII/2156).
- BÉNÉTRUY, J. : *L'atelier de Mirabeau : quatre proscits genevois dans la tourmente révolutionnaire / J. Bénétruy*. — Genève : Alex Jullien, Libraire, 1962. 493 s. ; 24 cm. — (Mémoires et Documents / Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève ; 41) (A.VII/2102).
- BENGİSÜ, KAYA : *Koca Doktor Mustafa Bengisü / Kaya Bengisü ; yay. haz. Sedef Tunçağ*. — 2. bsk. — [İzmir?] : Bengisü Ailesi Birliği, 2006. 320 s. : res., 1 katl. şema ; 23 cm. — (Bengisü Ailesi Birliği yayınları ; 1) ISBN 9759773759 (A.VII/1702).
- BENNETT, JOHN GODOLPHIN, 1897-1974 : *Tanık : bir arayışın hikâyesi / John Godolphin Bennett [1897-1974] ; çev. Çiçek Öztekin ; kitap ed. Selahattin Özpabalıyıklar*. — 1. bsk. — İstanbul : Yapı Kredi, 2006. 529 s. ; 21 cm. — (Yapı Kredi yayınları ; 2387. Edebiyat ; 740) ISBN 9750811348 (A.VII/2438).
- BÉRARD, VICTOR, 1864-1931 : *La politique du Sultan / Victor Bérard [1864-1931] ; préface du Martin Melkonian*. — Paris : Le Félin, 2005. 153 s. ; 23 cm. ISBN 2866455916 (A.VII/2460).
- BERDYAEV, NICOLAS : *The origin of Russian communism / Nicolas Berdyayev*. — Ann Arbor : The University of Michigan Press, 1960. 191 s. ; 20 cm. — (Ann Arbor Paperbacks) (A.VII/1912).

- BERGENROTH, ALEXANDER FREIHERRN VON : *Die Schweiz : 348 bilder* / Alexander Freiherrn von Bergenroth ; text nach schilderungen von J. C. Heer, Woldemar Kaden, Alfred Ceresole, Emil Yung. — Leipzig : A. Schumanns Verlag, [t.y.]. 56, xciii s. : res. ; 32 cm. (B.I/4370).
- BERK, ÖZLEM : *Translation and westernisation in Turkey : from the 1840s to the 1980s* / Özlem Berk. — İstanbul : Ege, 2004. xix, 288 s. ; 24 cm. ISBN 9758070959 (A.VII/2872).
- BERK, SÜLEYMAN : *Zamanı aşan taşlar : Zeytinburnu'nun tarihi mezar taşları* / Süleyman Berk ; fotoğraflar Murat Aydın... [ve başk.]. — İstanbul : Zeytinburnu Belediyesi, 2006. 352 s. : res. ; 33 cm. — (Zeytinburnu Belediyesi yayını no ; 8) ISBN 9759235668 (B.I/4229).
- BERK, SÜLEYMAN : *Zamanı aşan taşlar : Zeytinburnu'nun tarihi mezar taşları. Envanter* / Süleyman Berk ; fotoğraflar Murat Aydın... [ve başk.]. — İstanbul : Zeytinburnu Belediyesi, [2005?]. 520 s. : res. ; 33 cm. — (Zeytinburnu Belediyesi yayını no ; 7) ISBN 975923565X (B.I/4228).
- BERKEM, ALİ RIZA : *Atatürk ve gençlik* / Ali Rıza Berkem. — İstanbul : Türk Kimya Vakfı, 1997. 74 s. ; 20 cm. — (Türk Kimya Vakfı yayınları ; 1) (A.VII/1910).
- BERLIN, ANDREA M. : *Gamla I : the pottery of the second temple period : the Shmarya Gutmann excavations, 1976-1989* / Andrea M. Berlin. — Jerusalem : Israel Antiquities Authority, 2006. vii, 182 s. : res. ; 27 cm. — (IAA Reports no ; 29) ISBN 9654061910 (B.I/4285).
- BERNAL, MARTIN : *Black Athena : the afroasiatic roots of classical civilization, vol. 3 : the linguistic evidence* / Martin Bernal. — New Brunswick : Rutgers University Press, 2006. xxxviii, 807 s. ; 23 cm. ISBN 0813536551 ; ISBN 9780813536552 (A.VII/2924-3).
- BERNAL, MARTIN : *Black Athena : the afroasiatic roots of classical civilization, vol. 2 : the archaeological and documentary evidence* / Martin Bernal. — New Brunswick : Rutgers University Press, 1991. xxxiii, 736 s. : hrt. ; 23 cm. ISBN 081351584X (A.VII/2924-2).
- BERNAL, MARTIN : *Black Athena : the afroasiatic roots of classical civilization, vol. 1 : the fabrication of Ancient Greece 1785-1985* / Martin Bernal. — New Brunswick : Rutgers University Press, 1987. xxxii, 575 s. : hrt. ; 23 cm. ISBN 0813512778 (A.VII/2924-1).
- BERNIER, FRANÇOIS, 1620-1688 : *Travels in the Mogul Empire A. D. 1656-1668* / François Bernier [1620-1688] ; a rev. and improved ed. based upon Irving Brock's translation by Archibald Constable. — 2. reprint. — New Delhi, Chennai : Asian Educational Services, 2004. li, 497 s. : hrt. ; 19 cm. ISBN 8120611691 (A.VII/2279).
- BERTEN, ANDRÉ : *Liberaller ve cemaatçiler* / André Berten, Pablo da Silveira, Hervé Pourtois. — 1. bsk. — Ankara : Dost Kitabevi, 2006. 334 s. ; 21 cm. ISBN 9752982484 (A.VII/1582).
- BERZEG, SEFER E., 1943- : *Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti 1917-1922, 3. cilt : Sovyet karanlığına girerken* / Sefer E. Berzeg [1943-]. — 1. bsk. — İstanbul : Birleşik Kafkasya Derneği, 2006. 9, 490 s. : res., hrt. ; 21 cm. ISBN 9759377551 (A.VI/5358-3).
- BERZEG, SEFER E., 1943- : *Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti 1917-1922, 2. cilt : bağımsızlık mücadelesi* / Sefer E. Berzeg [1943-]. — 1. bsk. — İstanbul : Birleşik Kafkasya Derneği, 2004. 8, 392 s. : res. ; 21 cm. ISBN 9759377543 (A.VI/5358-2).
- BEŞİRLİ, MEHMET : *Orta Karadeniz kentleri tarihi I : Tokat (1771-1853)* / Mehmet Beşirli. — 1. bsk. — Tokat : Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2005. xvi, 464 s. : res. ; 24 cm. — (Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi yayınları no ; 16. Araştırma serisi ; 7) ISBN 9757328405 (A.VII/1726-1).
- 583 Numaralı Rum Evkâf Defteri. — [y.y.] : [yayl.y.], [t.y.]. 1 CD-ROM. (CD/0140).
- Bet Yerah the early Bronze Age mound vol. 1 : excavation reports, 1933-1986 / Raphael Greenberg, Emanuel Eisenberg, Sarit Paz, Yitzhak Paz. — Jerusalem : Israel Antiquities Authority, 2006. vii, 490 s. : res. ; 27 cm. — (IAA Reports ; 30) ISBN 965406197X (B.I/4333-1).
- Beylerbeyi Sarayı / yay. koordinatörü İhsan Yücel ; yay. haz. Aydan Gürün, Esin Öncü, Ferda Uluggerli ; fotoğraflar Samih Rifat, Fikret Yıldız ; metin Hakan Gülsün. — İstanbul : TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, 1993. 85 s. : rnk. res. ; 23 cm. — (TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı yayını ; 6) ISBN 9759533464 (A.VII/2736).

- BHUTTO, ZÜLFİKAR ALİ : *İkili ilişkiler kavramı : yeni yönler* / Zülfikar Ali Bhutto. — Ankara : Pakistan Büyükelçiliği, [t.y.]. 79 s. ; 24 cm. (A.VII/2621).
- BIJİŞKYAN, PER. MINAS : *Pontos tarihi* / Per. Minas Bijişkyan ; çev. Hrand D. Andreasyan ; yay. haz. Özcan Sapan. — 2. bsk. — İstanbul : Çiviyazıları, 1998. 250 s. : res., 1 katl. hrt. ; 20 cm. — (Çiviyazıları ; 38. Mjora ; 10) ISBN 9758086162 (A.VII/1611).
- BIYIK, MUSTAFA : *Presbiteryenlik ve Türk presbiteryenler* / Mustafa Bıyık. — 1. bs. — Ankara : Ankara Okulu, 2006. 304 s. ; 21 cm. — (Ankara Okulu yayınları ; 102) ISBN 9944162019 (A.VII/2187).
- BİLGİN, ABDÜSSELAM : *Ada'yi Şirazi ve Selim-namesi : inceleme-metin-çeviri* / Abdüsselam Bilgin. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2007. cxii, 234, 203 s. ; 25 cm. — (AKDITYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; III. Dizi-Sa. 20) ISBN 9751618568 (A.VII/2959).
- BİLGİNOĞLU, ALİ : *Osmanlı Devleti'nde Arap milliyetçi cemiyetleri* / Ali Bilgenoğlu. — Antalya : Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 2007. 234 s. ; 21 cm. ISBN 9789944596657 (A.VII/2590).
- BİLGİ, HÜLYA : *Osmanlı ipekl dokumaları : çatma ve kemha = Ottoman silk textiles : çatma & kemha* / Hülya Bilgi ; İngilizce çev. = English translation Priscilla Mary Işın. — İstanbul : Sadberk Hanım Müzesi, 2007. 143 s. : rnk. res. ; 31 cm. ISBN 9756959206 (B.I/4366).
- BİLGİN, ARIF : *Osmanlı taşrasında bir maliye kurumu : Bursa Hassa Harç Eminliği* / Arif Bilgin. — İstanbul : Kitabevi, 2006. xix, 252 s. ; 24 cm. — (Kitabevi ; 295) ISBN 9756403608 (A.VII/1601).
- BİLGİN, MEHMET, 1955- : *Doğu Karadeniz : tarih-kültür-insan* / Mehmet Bilgin [1955-]. — gnş. 3. bs. — İstanbul : Ötüken, 2007. 280, [14] s. : rnk. res. ; 24 cm. — (Ötüken yayın no ; 679. Kültür serisi ; 332) ISBN 9789754376197 (A.VII/2548).
- BİLGİN, MEHMET, 1955- : *Doğu Karadeniz'de bir Derebeyi Ailesi Sarıalızâdeler (Sarallar)* / Mehmet Bilgin [1955-] ; yay. haz. Veysel Usta ; genel yay. yönetmeni Kenan Sarıaloğlu. — 1. bsk. — Trabzon : Serander, 2006. 248 s. ; 22 cm. ISBN 9750086279 (A.VII/2155).
- BİLGİN, NAHİT : *Felsefeden ekonomiye Antik Yunan dünyası* / Nahit Bilgin ; yay. haz. Nezh Başgelen. — İstanbul : Arkeoloji ve Sanat, 2004. 203 s. : res. ; 20 cm. — (Arkeoloji ve Sanat yayınları. Antik Edebiyat ve Kültür Eserleri dizisi ; 6) ISBN 9756561491 (A.VII/2897).
- Bilim ve aklın aydınlığında eğitim : doğumunun 125. yılında Atatürk özel sayısı. Yıl 7, sayı 80-81, Ekim-Kasım 2006.* — Ankara : Millî Eğitim Bakanlığı, 2006. 184 s. : res. ; 30 cm. — (Millî Eğitim Bakanlığı yayınları ; 4335. Süreli Yayınlar dizisi, ISSN 1302-5600 ; 215) (B.I/4290).
- Bilim ve aklın aydınlığında eğitim : tarihten bir kesit. Özel sayı, Nisan 2003, yıl 4, sayı 38.* — Ankara : Millî Eğitim Bakanlığı, 2003. 176 s. ; 30 cm. — (Millî Eğitim Bakanlığı yayınları ; 3790. Süreli Yayınlar dizisi, ISSN 1302-5600 ; 164) (B.I/4289).
- BİNARK, İSMET : *Bay efendi* / İsmet Binark. — 1. bsk. — Ankara : Altay Kültür, Sanat ve Eğitim Vakfı, 2007. vii, 238 s. ; 21 cm. — (Altay Kültür, Sanat ve Eğitim Vakfı yayınları ; 3) ISBN 9789759386139 (A.VII/2357).
- 1980'lerde NATO, 4-5 Ekim 1982*, Tarabya-İstanbul. — İstanbul : SİSAV, 1983. x, 213 s. ; 24 cm. (A.VII/2623).
- 1970'ler için Birleşik Amerika'nın dış siyaseti : sürekli bir barışın şekillendirilmesi : B. Amerika Cumhurbaşkanı Richard Nixon tarafından kongreye sunulan rapordan bölümler, 3 Mayıs 1973.* — Ankara : İstanbul ; İzmir : Amerikan Basın ve Kültür Merkezi, 1973. 84 s. ; 24 cm. (A.VII/2059).
- 1925-1938 Dönemi Sayıştay genel kurul kararlarından örnekler.* — [Ankara] : Sayıştay, 2006. xv, 217 s. ; 24 cm. (A.VII/1474).
- BİNGÖL, SEDAT : *Yüzelelikler meselesi* / haz. Sedat Bingöl. — [y.y.] : [yayl.y.], 1994. xvi, 231, yak. 100 y. ; 29 cm. (B.I/4251).
- BINKLEY, WILFRED E. [ELLSWORTH], 1883-? : *American political parties : their natural history* / Wilfred E. [Ellsworth] Binkley [1883-?]. — 7. printing. — New York : Alfred A. Knopf, 1967. xiii, 486, xiv s. ; 22 cm. (A.VII/2019).

- BINZ, LOUIS : *Vie religieuse et réforme ecclésiastique dans le diocèse de Genève : pendant le grand schisme et la crise conciliaire (1378-1450)* / Louis Binz. — Genève : Alex Jullien, Libraire, 1973. xv, 549 s. ; 24 cm. + 1 katl. hrt. — (Mémoires et Documents / Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève ; 46) (A.VII/2097-1).
- Bir adalet feryadı : Osmanlı'dan Türkiye'ye beş Ermeni feminist yazar 1862-1933* / derleyen Lerna Ekmekçiöğlü, Melissa Bilal ; çev. Zülal Kılıç... [ve başk.] ; yay. haz. Rober Koptaş. — İstanbul : Aras, 2006. 415 s. : res. ; 21 cm. ISBN 9757265845 (A.VII/1565).
- Bir ulu rüyayı görenler şehri Üsküdar.* — 1. bs. — İstanbul : Üsküdar Belediye Başkanlığı, 2006. 264 s. : res. ; 30 cm. — (Üsküdar Belediye Başkanlığı Üsküdar Araştırmaları Merkezi yayın no ; 20. Tarihi Mirası Koruma dizisi ; 1) ISBN 9759201992 (B.I/4272).
- BİRAND, MEHMET ALİ : *30 sıcak gün / Mehmet Ali Birand.* — 7. bsk. — İstanbul : Milliyet, 1980. 496 s. ; 19 cm. (A.VII/2517).
- Birinci Dünya Harbi'nde Fehreddin Paşa'nın Medine müdafaası /* yay. haz. Murat Çulcu. — 1. bsk. — İstanbul : Kastaş, 2006. 214, [13] s. : res. ; 20 cm. ISBN 9752820840 (A.VII/2192).
- BIRNBAUM, MARIANNA D. : *Gracia Mendes : bir sefaradın uzun yolculuğu /* Marianna D. Birnbaum ; çev. Mercan Uluengin. — 1. bs. — İstanbul : Kitap, 2007. 175 s. ; 21 cm. — (Kitap Yayınevi ; 139. Anı ve Yaşam dizisi ; 10) ISBN 9756051535 (A.VII/2557).
- BİRÜNİ, EBU'R-REYHAN MUHAMMED B. AHMED, 973-1061? : *Alberuni's India : an account of the religion, philosophy, literature, geography, chronology, astronomy, customs, laws and astrology of India about A. D. 1030 /* Ebu'r-Reyhan Muhammed b. Ahmed Biruni [973-1061?]; ed. with notes and indices Edward C. Sachau. — New Delhi, Chennai : Asian Educational Services, 2004. 2 c. ; 23 cm. ISBN 8120608623 (tk.) (A.VII/2281).
- BISCHOFF, DAMIEN : *La geste de Süleyman Paşa au belvédère de salomon : essai de non-mythologie /* Damien Bischoff. — [Wiesbaden] : Harrassowitz, 2003. 175-186 ss. ; 24 cm. Archivum Ottomanicum 21 (2003)'den ayrıbasım. (A.VII/1756).
- BISHUTI, BASSAM : *The role of the Zionist terror in the creation of Israel /* Bassam Bishuti. — Beirut : Palestine Research Center, 1969. 214 s. ; 17 cm. — (Palestine Monographs ; 58) (A.VII/2013).
- BISMARCK, OTTO EDUARD LEOPOLD VON, 1815-1898 : *Düşünceler ve hatıralar /* Otto Eduard Leopold von Bismarck [1815-1898] ; çev. Nijad Akipek. — Ankara : Millî Eğitim Bakanlığı, 1952. 3 c. ; 18 cm. — (Dünya Edebiyatından Tercümeleer. Alman Klâsikleri ; 79) (A.VII/2265).
- BITTEL, KURT : *Boğazköy Führer /* Kurt Bittel. — Ankara : Dönmez Ofset, [1972]. 79 s. : res. (kimi rnk.) ; 20 cm. (A.VII/3029).
- BJEZİNSKİY, ZBİGNEV, 1928- : *Velikaya şahmatnaya doska /* Zbignev Bjezinskiy [1928-]. — Moskva : Mejdunarodnie Otnoşeniya, 2003. 254 s. : hrt. ; 20 cm. ISBN 5713309673 (A.VII/1857).
- BLACK, C. E. [CYRIL EDWIN], 1915- : *Twentieth century Europe : a history /* C. E. [Cyril Edwin] Black [1915-], E. C. [Ernst Christian] Helmreich. — 2. printing. — New York : Alfred A. Knopf, 1952, c1950. xxiii, 910, xviii s. ; 24 cm. (A.VII/1906).
- BLANCO VILLALTA, JORGE G. [GASTON], 1909- : *Atatürk /* Jorge G. [Gaston] Blanco Villalta [1909-] ; çev. Fatih Özsü. — 2. bsk. — Ankara : Kültür Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı, 2000. xvi, 552 s. ; 24 cm. — (Kültür Bakanlığı yayınları ; 413. Yayınlar Dairesi Başkanlığı Atatürk Kitapları dizisi ; 54) ISBN 9751725372 (A.VII/1852).
- BLED, JEAN-PAUL : *Bismarck : de la prusse à l'Allemagne /* Jean-Paul Bled. — Paris : Alvik Editions, 2005. 332 s. ; 23 cm. ISBN 2914833423 (A.VII/2825).
- BLONDEL, LOUIS, 1885-1967 : *Châteaux de l'ancien diocèse de Genève /* Louis Blondel [1885-1967]. — Genève : Alex Jullien, Libraire, 1956. xii, 486 s. : res., pl., 1 katl. hrt. ; 31 cm. — (Mémoires et Documents / Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève ; série in-4-tome 7) (B.I/4254).
- BOARDMAN, JOHN, 1927- : *Yunan sanatı /* John Boardman [1927-] ; çev. Yasemin İlseven ; ed. Betül Avuç. — 1. bs. — İstanbul : Homer Kitabevi, 2005. 304 s. : res. ; 21 cm. — (Sanat Dünyası ; 7) ISBN 9758293605 (A.VII/2848).

- Bodrum.** — [y.y.] : [yayl.y.], [t.y.]. yak. 300 y. : rnk. res. ; 21 cm. (A.VII/1736).
- Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü astronomi, astroloji, matematik yazmaları kataloğu : Kandilli Rasathanesi el yazmaları 1 : Türkçe yazmalar / proje sorumlusu Günay Kut ; haz. Günay Kut, Hatice Aynur, Cumhure Üçer, Fatma Büyükkarcı Yılmaz.** — 1. bs. — İstanbul : Boğaziçi Üniversitesi, 2007. 579 s. : res. ; 28 cm. ISBN 9756193646 (B.I/4353-1).
- Boğazköy-Berichte 8 : Ergebnisse der Grabungen an den Osteichen und am mittleren Büyükkale-Nordwesthang in den Jahren 1996-2000 / mit beiträgen von Ayşe Baykal-Seeher, Hermann Genz, Suzanne Herboldt, Jürgen Seeher.** — Mainz am Rhein : Philipp von Zabern, 2006. x, 163 s. : res. ; 30 cm. + 3 pl. — (Deutsches Archäologisches Institut. Boğazköy-Berichte ; 8) ISBN 3805336497 ; ISBN 9783805336499 (B/2041-8).
- Boğazlar rejimi hakkında Montreux'de 20 Temmuz 1936 tarihinde imza edilen mukavelename = Convention concernant le régime des détroits signée a Montreux le 20 Juillet 1936.** — [Ankara] : Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti, 1936. 22 s. ; 27 cm. — (Anlaşmalar ; 1) (B.I/4335).
- BOHEN, BARBARA : Kerameikos : Ergebnisse der Ausgrabungen bd. 13 : die Geometrischen Pyxiden / Barbara Bohlen ; mit einem Beitrag von Norbert Schlager.** — Berlin : Walter de Gruyter, 1988. ix, 153, 44, 20 s. : res. ; 32 cm. — (Kerameikos. Ergebnisse der Ausgrabungen ; 13) ISBN 3110106760 (B/7402-13).
- BORATAV, KORKUT : Türkiye iktisat tarihi 1908-2005 / Korkut Boratav.** — gnlş. 10. bsk. — Ankara : İmge, 2006. 230 s. ; 20 cm. ISBN 9755333932 (A.VII/1567).
- BORATAV, PERTEV NAILİ : Nasreddin Hoca / Pertev Naili Boratav ; genel yay. yönetmeni Fahri Özdemir ; ed. Aylin Eroğlu.** — 1. bsk. — İstanbul : Kırmızı, 2006. 350 s. ; 22 cm. ISBN 9759169207 (A.VII/1589).
- BORDONOVE, GEORGES : Louis XIII : le juste / Georges Bordonove.** — Paris : Pygmalion, 2006. 307 s. ; 24 cm. — (Les Rois Qui Ont Fait la France) ISBN 2756400505 (A.VII/2705).
- BORGESÉ, G. A. [GIUSEPPE ANTONIO], 1882-1952 : La marche du fascisme / G. A. [Giuseppe Antonio] Borgese [1882-1952] ; traduit de l'Anglais par Etienneble.** — Montréal : Éditions de l'Arbre, 1945. 264 s. ; 19 cm. — (Problèmes Actuels ; 10) (A.VII/2040).
- Born in heaven, made on earth : the making of the cult image in the Ancient Near East / ed. by Michael B. Dick.** — Winona Lake : Eisenbrauns, 1999. xii, 243 s. : res. ; 26 cm. ISBN 1575060248 (B.I/4402).
- BOROWSKI, ODED : Agriculture in Iron Age Israel / Oded Borowski.** — Boston : American Schools of Oriental Research, 2002. xxii, 245 s. ; 23 cm. ISBN 0897570545 (A.VII/1951).
- BORROMEO, ELISABETTA : Voyageurs occidentaux dans l'Empire Ottoman, 1600-1644 : inventaire des récits et études sur les itinéraires, les monuments remarquables et les populations rencontrées : Roumélie, Cyclades, Crimée / Elisabetta Borromeo.** — Paris ; İstanbul : Maisonneuve & Larose ; Institut Français d'Études Anatoliennes, 2007. 2 c. : pl. ; 24 cm. — (Passé Ottoman, Présent Turc) ISBN 9782706818943 (A.VII/2627).
- Boşboğaz ile Güllâbi 1-36 (24 Temmuz-1 Kânunuevvel 1324) / sahibi Hüseyin Rahmi [Gürpınar] ; muharrirleri Ahmed Rasim, Hüseyin Rahmi [Gürpınar].** — İstanbul : Matbaa-i Osmaniye, 1324. 1 CD-ROM. (CD/0134).
- BOYD, ANDREW [KIRK HENRY], 1920- : An atlas of African affairs / Andrew [Kirk Henry] Boyd [1920-], Patrick van Rensburg.** — 1. published. — London : Methuen & Co Ltd, 1962. 133 s. : hrt. ; 20 cm. (A.VII/1832).
- BOZKURT, RECEP : Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda Eğirdir, 1919-1922 / Recep Bozkurt.** — Eğirdir : Eğirdir Belediyesi, 2007. ix, 318 s. : res. ; 24 cm. ISBN 9789750049811 (A.VII/2728).
- [BÖLÜKBAŞI], RIZA TEVFIK, 1869-1949 : Abdülhak Hâmid ve Mülâhazât-ı Felsefîyesi / Rıza Tevfik [Bölükbaşı] [1869-1949] ; haz. Abdullah Uçman.** — İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1984. viii, 437 s. ; 23 cm. — (İstanbul Üniversitesi yayınları ; 3268. Edebiyat Fakültesi yayınları ; 3204) (A.VII/2386).

- BRADFORD, ERNLE, 1922-1986 : *Akdeniz : bir denizin portresi / Ernle Bradford [1922-1986] ; çev. Ahmet Fethi ; ed. Defne Asal Er, Handan Akdemir. — 1. bs. — İstanbul : Türkiye İş Bankası, 2004. 468 s. : res. ; 24 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları. Genel yayın ; 775. Tarih dizi ; 46) ISBN 9754585385 (A.VII/2293).*
- BRAGUINSKI, MOÏSSÉI : *Liberation de l'Afrique / Moïsséi Braguinski. — Moscou : Editions du Progrès, [t.y.]. 203 s. ; 20 cm. (A.VII/2229).*
- BRANDT, WILLY : *German policy toward the east / Willy Brandt. — New York : Council on Foreign Relations, 1968. 476-486 ss. ; 25 cm. Foreign Affairs : an American Quarterly Review April, 1968'den ayırışım. (A.VII/2652).*
- BRAUN-HOLZINGER, EVA A. [ANDREA] : *Orientalischer Import in Griechenland im frühen 1. Jahrtausend v. Chr. / Eva A. [Andrea] Braun-Holzinger, Ellen Rehm. — Münster : Ugarit-Verlag, 2005. vi, 208 s. : 39 s. res. ; 25 cm. — (Alter Orient und Altes Testament ; 328) ISBN 3934628729 (A.VII/2912).*
- BREGEL, YURİ : *Documents from the Khanate of Khiva : 17th-19th centuries / Yuri Bregel. — Bloomington : Denis Sinor Institute for Inner Asian Studies, 2007. 73, yak. 40 s. ; 25 cm. — (Papers on Inner Asia, ISSN 0893-1860 ; 40) (A.VII/2988).*
- BRIANT, PIERRE : *From Cyrus to Alexander : a history of the Persian Empire / Pierre Briant ; translated by Peter T. Daniels. — Winona Lake : Eisenbrauns, 2002. xx, 1196 s. : res. ; 24 cm. ISBN 1575060310 (A.VII/2927).*
- A bridge between cultures : studies on Ottoman and Republican Turkey in memory of Ali İhsan Bağış / ed. by Sinan Kunalalp. — 1. ed. — İstanbul : Isis, 2006. 341 s. ; 24 cm. ISBN 9754283281 (A.VII/1596).*
- Brief information of the history of Garabagh. — Baku : Heydar Aliyev Foundation, 2005. 14 s. : rnk. res. ; 21 cm. — (The True Facts About Garabagh) (A.VII/1963).*
- Brill's companion to Thucydides / ed. by Antonios Rengakos, Antonios Tsakmakis. — Leiden ; Boston : Brill, 2006. xix, 947 s. ; 24 cm. ISBN 9004136835 ; ISBN 9789004136830 (A.VII/2429).*
- BRONKHORST, JOHANNES, 1946- : *Greater Magadha : studies in the culture of early India / Johannes Bronkhorst [1946-]. — Leiden ; Boston : Brill, 2007. xix, 414 s. ; 25 cm. — (Handbook of Oriental Studies. Section 2. India, ISSN 0169-9377 ; 19) ISBN 9004157190 ; ISBN 9789004157194 (A.VII/2704).*
- BRUN, JEAN-PIERRE : *Le vin et l'huile dans la Méditerranée antique : viticulture, oléiculture et procédés de transformation / Jean-Pierre Brun. — Paris : Errance, 2003. 240 s. : res., pl. ; 24 cm. — (Collection des Hesperides) ISBN 287772252X (A.VII/2458).*
- BRYCE, TREVOR : *The kingdom of the Hittites / Trevor Bryce. — new ed. — Oxford : Oxford University Press, 2005. xix, 554 s. ; 22 cm. ISBN 0199281327 ; ISBN 9780199281329 (A.VII/1803).*
- BRYCE, TREVOR, 1940- : *The Trojans and their neighbours / Trevor Bryce [1940-]. — 1. published. — London ; New York : Routledge, 2006. xiv, 225 s. : res., hrt. ; 22 cm. — (Ancient Peoples) ISBN 0415349559 ; ISBN 9780415349550 (A.VII/2916).*
- BUDAK, OGÜN ATİLLA : *Türk müziğinin kökeni-gelişimi / Ogün Atilla Budak ; yay. haz. Ceren Çakın. — 1. bsk. — Ankara : Phoenix, 2006. x, 166 s. : nota ; 23 cm. — (Phoenix Tarih dizisi) ISBN 9944931152 (A.VII/2182).*
- BULLITT, WILLIAM C. [CHRISTIAN], 1891-1967 : *Le destin du monde : (the great globe itself) / William C. [Christian] Bullitt [1891-1967] ; traduit de l'Anglais par I. Champion. — Paris : Éditions Self, 1948. 277 s. ; 19 cm. (A.VII/1844).*
- BUNTÜRK, SEYFEDDİN : *Rus Türk mücadelesi'nde Alıska Türkleri / Seyfeddin Buntürk. — 1. bsk. — Ankara : Berikan, 2007. xxiv, 472 s. ; 20 cm. ISBN 9789752671201 (A.VII/2779).*
- BURCKHARDT, CARL J. [JACOB], 1891-1974 : *Richelieu : his rise to power / Carl J. [Jacob] Burckhardt [1891-1974] ; translated and abridged by Edwin Muir. — London : George Allen and Unwin, 1940. 413 s. : res. ; 22 cm. (A.VII/2833).*

- BURÇAK, BERRAK : *Science, a remedy for all ills healing "the sick man of Europe": a case for Ottoman scientism* / Berrak Burçak. — [y.y.] : [yayl.y.], 2005. 1 CD-ROM. (CD/0131).
- BURÇAK, RIFKI SALİM : *Türk-Rus-İngiliz münasebetleri (1791-1941) : İkinci Cihan Harbinde Türkiyenin durumu* / Rifki Salim Burçak. — İstanbul : Aydınlık Matbaası, 1946. 128 s. ; 20 cm. (A.VII/2492).
- BURÇAK, RIFKI SALİM, 1913-1998 : *Yassıada ve öncesi* / Rifki Salim Burçak [1913-1998]. — Ankara : Çam Matbaası, 1976. 310 s. ; 24 cm. (A.VII/2522).
- BURGY, ETIENNE : *Les sources imprimées de la restauration genevoise : 31 Décembre 1813-8 Octobre 1846 catalogue chronologique* / Etienne Burgy. — Genève : Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève, 1998. viii, 874 s. : res. ; 23 cm. — (Mémoires et Documents / Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève ; 60) ISBN 2884420118 (A.VII/2091).
- BURİAN, ORHAN, 1914-1953 : *Araştırmalar-incelemeler = Monographies and articles* / Orhan Burian [1914-1953] ; derleyen Zeki Arıkan ; yay. haz. Ömer Çakır. — I. bsk. — Ankara : Atatürk Kültür Merkezi, 2006. xii, 570 s. ; 24 cm. — (AKDITYK Atatürk Kültür Merkezi yayını ; 340. Kaynak Eserler dizisi ; 14) ISBN 9751619114 (A.VII/1497).
- BURY, J. B. : *Fikir ve söz hürriyeti* / J. B. Bury ; tercüme eden Avni Başman. — İstanbul : Remzi Kitabevi, 1945. xiii, 228 s. ; 19 cm. — (Kültür serisi) (A.VII/1968).
- BUTANAEV, V. YA : *Hakassko-Russkiy istoriko-etnografiçeskiy slovar* / V. Ya Butanaev. — Abakan : Laboratoriya Etnografii Niç Hgu, 1999. 336 s. ; 30 cm. (B.I/4260).
- BUTANAYEV, VIKTOR, 1946- : *Yenisey Kırgızları : folklor ve tarih* / Viktor Butanayev [1946-], İrina Butanayeva. — İstanbul : Ötügen, 2007. 214 s. ; 24 cm. — (Ötügen yayını nu ; 614. Kültür serisi ; 293) ISBN 9789754376128 (A.VII/2172).
- Buyuk boburiylar sulolasi*. — Aşgabat : Andijon, 1993. 80 s. : res. ; 20 cm. (A.VII/2301).
- Buyuk siymolar, allomalar* / naşrga tayerlovçi M. M. Hayrullaev. — Toşkent : Abdulla Kodiriy Nomidagi Halk Merosi Naşrieti, 1995-1996. 2 c. ; 22 cm. ISBN 5864840254 (1.c.) (A.VI/3453).
- Bütün zamanların yetmiş büyük savaşı* / haz. Jeremy Black ; İngilizce aslından çev. Nurettin Elhüseyni. — I. bsk. — İstanbul : Oğlak, 2006. 304 s. : rnk. res. ; 26 cm. ISBN 9753295413 (B.I/4192).
- BYERS, MICHAEL : *Soykırımdan son kırma savaşı hukuku* / Michael Byers ; İngilizceden çev. Hasret Dikici Bilgin ; ed. Gökçe Ateş Aytuğ. — I. bsk. — İstanbul : Detay, 2007. 267 s. ; 20 cm. ISBN 9789944314060 (A.VII/2551).
- BYRNES, JAMES F. [FRANCIS], 1879-1972 : *Cartes sur table (seaking frankly)* / James F. [Francis] Byrnes [1879-1972] ; traduit de l'Américain par P.-A. Gruénais. — Paris : Morgan, 1947. 619 s. ; 19 cm. (A.VII/1828).
- CAFEROĞLU, AHMET : *Türk kavimleri* / Ahmet Caferoğlu. — 2. bsk. — İstanbul : Enderun Kitabevi, 1988. iv, 96 s. ; 24 cm. — (Enderun yayınları ; 23) (A.VII/3034).
- CAGAPTAY, SONER : *Islam, secularism and nationalism in modern Turkey : who is a Turk?* / Soner Cagaptay. — I. published. — London ; New York : Routledge, 2006. xx, 262 s. ; 24 cm. — (Routledge Studies in Middle Eastern History) ISBN 0415384583 ; ISBN 9780415384582 (A.VII/2701).
- CANBAKAL, HÜLYA : *Society and politics in an Ottoman town : 'Ayntab in the 17th century* / Hülya Canbakal. — Leiden ; Boston : Brill, 2007. xv, 213 s. ; 25 cm. — (The Ottoman Empire and Its Heritage. Politics, Society and Economy, ISSN 1380-6076 ; 36) ISBN 9004154566 ; ISBN 9789004154568 (A.VII/2076).
- CANCIK-KIRSCHBAUM, EVA [CHRISTIANE] : *Die Assyrer : Geschichte, Gesellschaft, Kultur* / Eva [Christiane] Cancik-Kirschbaum. — München : C. H. Beck, 2003. 128 s. ; 18 cm. — (Beck'schen Reihe Wissen) ISBN 3406508286 (A.VII/2992).
- CANCIK-KIRSCHBAUM, EVA CHRISTIANE : *Die mittelassyrischen Briefe aus Tall Šeh Hamad* / Eva Christiane Cancik-Kirschbaum. — Berlin : Dietrich Reimer Verlag, 1996. xl, 245, 46 s. : res. ; 35 cm. — (Berichte der Ausgrabung Tall Šeh Hamad/Dur-Katimmu ; 4. Texte ; 1) ISBN 3496025867 (B.I/4296).

- CANGUILHEM, GEORGES, 1904-1995 : *A vital rationalist : selected writings from Georges Canguilhem / Georges Canguilhem [1904-1995]* ; ed. by François Delaporte ; translated by Arthur Goldhammer ; with an introduction by Paul Rabinow ; a critical bibliography by Camille Limoges. — New York : Zone Books, 1994. 481 s. ; 24 cm. ISBN 0942299728 (A.VII/2640).
- CARLETON, WILLIAM G. [GRAVES] : *The revolution in American Foreign policy : 1945-1954 / William G. [Graves] Carleton.* — Garden City : Doubleday & Company, Inc., 1955. x, 94 s. ; 24 cm. — (Doubleday Short Studies in Political Science) (A.VII/1834).
- CARR, EDWARD HALLETT, 1892-1982 : *The Bolshevik revolution 1917-1923, volume 2 / Edward Hallett Carr [1892-1982].* — 2. printing. — New York : Macmillan, 1961, c1952. vii, 400 s. ; 22 cm. — (A History of Soviet Russia) (A.VII/2498-2).
- CARR, EDWARD HALLETT, 1892-1982 : *Socialism in one country 1924-1926, volume 2 / Edward Hallett Carr [1892-1982].* — New York : Macmillan, 1960, c1959. viii, 493 s. ; 22 cm. — (A History of Soviet Russia) (A.VII/2497-2).
- CARRÈRE D'ENCAUSSE, HÉLÈNE : *Le grand frère : l'Union Soviétique et l'Europe Soviétisée / Hélène Carrère d'Encausse.* — [Paris] : Flammarion, 1983. 382 s. ; 24 cm. ISBN 2080645773 (A.VII/2353).
- La cartografia Europea tra il XVI e il XVIII secolo.* — Palermo : Museo Archeologico Regionale, 1984. 153 s. : nk. res., hrt. ; 23 cm. (A.VII/2352).
- Cartographie historique du Golfe Persique : actes du colloque organisé les 21 et 22 Avril 2004 à Téhéran par l'EPHE, l'Université de Téhéran et le Centre de Documentation et de Recherche d'Iran / réunis par Mahmoud Taleghani, Dejanirah Silva Couto, Jean-Louis Bacqué-Grammont.* — Téhéran : Institut Français de Recherche en Iran, 2006. 195, [14] s. : res. (çoğu nk.), hrt. ; 24 cm. — (Bibliothèque Iranienne ; 64) ISBN 2909961400 (A.VII/2800).
- CASSAR, GEORGE H., 1938- : *Çanakkale ve Fransızlar / George H. Cassar [1938-] ; Türkçesi Nejat Dalay.* — İstanbul : Milliyet, 1974. 384 s. ; 20 cm. (A.VII/2692).
- Catalogo delle biblioteche d'Italia Veneto.* — Roma ; Milano : ICCU ; Editrice Bibliografica, 1993. 3 c. ; 24 cm. ISBN 8871070305 (tk.) (A.VII/2344).
- CEAȘESCU, NICOLAE : *Romania's international policy of peace, friendship and co-operation with all the peoples / Nicolae Ceaușescu.* — Bucharest : Meridiane Publishing House, 1979. 256 s. ; 20 cm. (A.VII/2230).
- CEBECİOĞLU, ETHEM : *Tasavvuf akademisyenleri ile konuşmalar I : Prof. Dr. Süleyman Uludağ, Prof. Dr. Mustafa Kara. Prof. Dr. Hasan Kâmil Yılmaz / Ethem Cebecioğlu, Ali Çınar.* — 1. bsk. — Ankara : Sûf, 2003. 384 s. ; 20 cm. — (Sûf yayınları ; 2) ISBN 9759227614 (A.VII/2628).
- CELÂL NURİ : *Kara tehlike / Celâl Nuri.* — Dersaadet : Efkâr-ı Cedide Kütüphanesi, 1334. 96 s. ; 20 cm. (A.VII/1757).
- CENAB ŞAHABEDDİN : *İstanbul'da bir ramazan / Cenab Şahabeddin ; haz. ve sunan Abdullah Uçman.* — gnş. 2. bs. — İstanbul : Kitap, 2006. xxxii, 207 s. : res. ; 21 cm. — (Kitap Yayınevi ; 126. Sahaflar Çarşısı dizisi ; 7) ISBN 9756051388 (A.VII/1704).
- Cengiz Han ve mirasçuları : Büyük Moğol İmparatorluğu / ed. Samih Rifat ; Almandan Türkçeye çev. Arif Çağlar... [ve başk.] ; Türkçeden İngilizceye çev. Mary Işın, Jale Alguadiş.* — İstanbul : Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi, 2006. 627 s. : nk. res. ; 27 cm. ISBN 9758362653 (B.I/4331).
- CENTENNIAL SYMPOSIUM, W. F. ALBRIGHT INSTITUTE OF ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AND AMERICAN SCHOOLS OF ORIENTAL RESEARCH (2000 : JERUSALEM) : *Symbiosis, symbolism and the power of the past : Canaan, Ancient Israel and their neighbors : from the late Bronze Age through Roman Palaestina : proceedings of the centennial symposium W. F. Albright Institute of Archaeological Research and American Schools of Oriental Research, May 29-31, 2000, Jerusalem / ed. by William G. Dever, Seymour Gitin.* — Winona Lake : Eisenbrauns, 2003. xvii, 596 s. : res. ; 26 cm. ISBN 1575060817 (B.I/4401).
- Cervantes y el Mediterráneo Hispano-Otomano / coeditado por Pablo Martín Asuero, Mukadder Yayıcıoğlu, Paulino Toledo.* — İstanbul : Isis, 2006. 296 s. ; 24 cm. — (Cuadernos del Bosforo ; 5) ISBN 9754283265 (A.VII/1795).

- CHALIAND, GÉRARD : *Les Empires nomades : de la Mongolie au Danube : Ve-IVe siècles av. J.-C. XVe-XVIIe siècles ap. J.-C.* / Gérard Chaliand. — Paris : Perrin, 2006. 221 s. : hrt. ; 18 cm. — (Collection Tempus) ISBN 2262024219 (A.VII/2823).
- CHANESAZ, MOHEB : *Le Matruf, le Madras et la Beqf : la fabrication de l'huile d'olive au Liban : essai d'anthropologie des techniques* / Moheb Chanesaz ; préface de Robert Cresswell. — Lyon : Maison de l'Orient et de la Méditerranée, 2006. 238 s. : res. ; 30 cm. — (Travaux de la Maison de l'Orient et de la Méditerranée, ISSN 0766-0510 ; 44) ISBN 2903264678 ; ISBN 9782903264673 (B.I/4189).
- CHAPONNIÈRE, MARTINE : *Devenir ou redevenir femme : l'éducation des femmes et le mouvement féministe en suisse, du début du siècle à nos jours* / Martine Chaponnière. — Genève : Société d'Histoire et d'Archéologie, 1992. 314 s. ; 23 cm. — (Mémoires et Documents / Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève, ISSN 1017-8503 ; 56) ISBN 2884420045 (A.VII/2090).
- CHATEAUBRIAND, [FRANÇOIS RENÉ DE], 1768-1848 : *Napoléon* / [François René de] Chateaubriand [1768-1848] ; présentation et introduction par Christian Melchior-Bonnet. — Paris : Egloff, 1949. li, 419 s. ; 23 cm. (A.VII/1998).
- CHAVANNES, ÉDOUARD, 1865-1918 : *Çin kaynaklarına göre Batu Türkleri* / Édouard Chavannes [1865-1918] ; çev. Mustafa Koç. — İstanbul : Selenge, 2007. 495 s. : 1 katl. hrt. ; 22 cm. — (Selenge yayınları ; 37. Tarih dizisi ; 28) ISBN 9758839462 (A.VII/2199).
- CHILTON, BRUCE [DAVID], 1949- : *Rabbi Paul : an intellectual biography* / Bruce [David] Chilton [1949-]. — New York : Doubleday, 2004. xvi, 335 s. ; 24 cm. ISBN 038550862X (A.VII/2639).
- China & the world (7)* / ed. Zhou Guo. — Beijing : Beijing Review, 1986. 140 s. ; 20 cm. — (Foreign Affairs series) (A.VII/2495).
- CHOU, CHIA-TUNG : *The anti-communist revolutionary movement of the youths on the Chinese mainland today* / Chia-tung Chou. — [Taipei] : World Anti-Communist League, 1971. 125 s. ; 19 cm. — (Pamphlets ; no. 150) (A.VII/2228).
- Le choc colonial et l'islam : les politiques religieuses des puissances coloniales en terres d'islam* / sous la direction de Pierre-Jean Luizard. — Paris : La Découverte, 2006. 546 s. ; 24 cm. ISBN 271714696X (A.VII/2459).
- A chronology of the Byzantine Empire* / ed. by Timothy Venning ; with an introduction by Jonathan Harris. — 1. published. — Hampshire ; New York : Palgrave Macmillan, 2006. xxv, 817 s. ; 24 cm. ISBN 1403917744 ; ISBN 9781403917744 (A.VII/2428).
- CHUBIN, SHAHRAM : *Soviet policy towards Iran and the gulf* / Shahram Chubin. — 1. published. — London : The International Institute for Strategic Studies, 1980. 50 s. ; 24 cm. — (Adelphi Papers, ISSN 0567-932X ; 157) ISBN 0860790347 (A.VII/2067).
- CHURCHILL, WINSTON S., 1874-1965 : *En avant vers la victoire : discours de guerre de Winston S. Churchill* / Winston S. Churchill [1874-1965] ; recueillis par Charles Eade ; traduits par Gabriel Francis. — Londres : Heinemann & Zsolnay, 1944. 278 s. ; 21 cm. (A.VII/1994).
- CHURCHILL, WINSTON, 1874-1965 : *Réflexions et aventures* / Winston Churchill [1874-1965] ; traduit de l'Anglais par Charly Guyot. — Neuchâtel ; Paris : Delachaux & Niestlé, 1944. 321 s. ; 21 cm. (A.VII/2008).
- Citoyen et citoyenneté sous la révolution Française : actes du colloque international de Vizille 24 et 25 Septembre 2004* / organisé par la Société des Études Robespierristes et le Musée de la Révolution Française au Château de Vizille, Isère ; textes réunis par Raymonde Monnier. — Paris : Société des Études Robespierristes, 2006. 310 s. ; 24 cm. — (Collection Études Révolutionnaires, ISSN 1632-2983 ; 9) ISBN 2908327546 (A.VII/2449).
- Classics teaching in Europe* / ed. by John Bulwer. — 1. published. — London : Duckworth, 2006. xiii, 143 s. ; 23 cm. ISBN 0715635603 (A.VII/1950).
- CLAVIJO, RUY GONZÁLEZ DE, ?-1412 : *Timur devrinde Kadis'ten Semerkant'a seyahat* / Ruy González de Clavijo [?-1412] ; çev. Ömer Rıza Doğrul ; genel yay. yönetmeni İslam Özkan. — 1. bsk. — İstanbul : Kesit, 2007. 210 s. ; 21 cm. — (Kesit yayın no ; 17. Gezi-Seyahatname ; 4) ISBN 9944321249 (A.VII/2169).

- CLAYTON, PETER A. : *Antik dünyanın yedi harikası* / Peter A. Clayton, Martin J. Price. — 3. bs. — İstanbul : Homer Kitabevi, 2000. xvii, 175 s. : res. ; 22 cm. ISBN 975829301X (A.VII/2849).
- CLOUZOT, ETIENNE, 1881-1944 : *Anciens plans de Genève : XVe-XVIIIe siècles* / Etienne Clouzot [1881-1944]. — Genève : A. Jullien ; Georg, 1938. 150 s. : res., pl., hrt. ; 31 cm. — (Mémoires et Documents / Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève ; série in-4-tome 6) 146). (B.I/4253).
- COHEN, ANDREW C. : *Death rituals, ideology and the development of early Mesopotamian Kingship : toward a new understanding of Iraq's royal cemetery of Ur* / Andrew C. Cohen. — Leiden ; Boston : Brill ; Styx, 2005. xxi, 244 s. : şek. ; 25 cm. — (Ancient Magic and Divination, ISSN 1566-7952 ; 7) ISBN 9004146350 (A.VII/1804).
- COLLIARD, CLAUDE-ALBERT : *Droit international et histoire diplomatique : documents choisis* / Claude-Albert Colliard. — 2. éd. — Paris : Domat Montchrestien, 1950. xiii, 784 s. ; 21 cm. (A.VII/1887).
- Colophons of Armenian manuscripts, 1301-1480 : a source for Middle Eastern history* / selected, translated and annotated by Avedis K. Sanjian. — Cambridge ; Massachusetts : Harvard University Press, 1969. xv, 459 s. ; 24 cm. — (Harvard Armenian Texts and Studies ; 2) ISBN 0674142853 (A.VII/2877).
- COLVILLE, JOHN, 1915-1987 : *The fringes of power : downing street diaries 1939-1955* / John Colville [1915-1987]. — 1. American ed. — New York ; London : W. W. Norton, 1986, c1985. 796 s. : res. ; 24 cm. ISBN 0393022234 (A.VII/2488).
- Confronting the past : archaeological and historical essays on Ancient Israel in honor of William G. Dever* / ed. by Seymour Gitin, J. Edward Wright, J. P. Dessel. — Winona Lake : Eisenbrauns, 2006. xxiv, 376 s. : res. ; 29 cm. ISBN 9781575061177 (B.I/4406).
- CONGRES INTERNATIONAL SUR ANTIOCHE DE PISIDIE (1. : 1997 : YALVAÇ, ISPARTA) : *Actes du 1er congrès international sur antioche de Pisidie* / textes réunis par Thomas Drew-Bear, Mehmet Taşlıalan, Christine M. Thomas. — Lyon ; Paris : Université Lumière-Lyon 2 ; De Boccard, 2002. 457 s. : res. ; 30 cm. — (Collection Archeologie et Histoire de l'Antiquite Universite Lumiere-Lyon 2, ISSN 1275-269X ; 5) ISBN 2911971043 (B.I/4330).
- CONQUEST, R. [ROBERT] : *The Soviet deportation of nationalities* / R. [Robert] Conquest. — London : Macmillan, 1960. xiii, 203 s. ; 22 cm. (A.VII/1890).
- Consequences of Armenian aggression against Azerbaijan*. — Baku : Heydar Aliyev Foundation, 2005. 14 s. : res. ; 21 cm. — (The True Facts About Garabagh) (A.VII/1962).
- COQUIN, FRANÇOIS-XAVIER : *La Révolution Russe* / François-Xavier Coquin. — Pantin : Les Bons Caractères, 2005. 142 s. ; 22 cm. ISBN 2915727074 (A.VII/2450).
- CORNELIUS, IZAK, 1958- : *Götter und Kulte in Ugarit : Kultur und Religion einer nordsyrischen Königsstadt in der Spätbronzezeit* / Izak Cornelius [1958-], Herbert Niehr. — Mainz am Rhein : Philipp von Zabern, 2004. 92 s. : res. (kimi rnk.) ; 30 cm. — (Zaberns Bildbände zur Archäologie. Sonderbände der Antiken Welt) ISBN 3805332815 (B.I/4425).
- COSSON, ANTHONY : *Mareotis : being a short account of the history and ancient monuments of the north-western desert of Egypt and of Lake Mareotis* / Anthony De Cosson. — London : Country Life, 1935. ix, 219 s. : res., hrt. ; 22 cm. (A.VII/2832).
- COSTANTINI, PIERRE : *La grande pensée de Bonaparte : de Saint-Jean-d'Acre au 18 Brumaire* / Pierre Costantini. — Paris : Editions Baudinière, 1941. 349 s. ; 23 cm. (A.VII/1842).
- COŞKUN, HASAN : *Hasanoğlan-Elmadag : eğitim açısından bir çevre incelemesi* / Hasan Coşkun. — Ankara : Coşkun Tercüme Bürosu, 2007. 411 s. : rnk. res. ; 24 cm. — (Coşkun Tercüme Bürosu yayınları ; 8) ISBN 9789759386061 (A.VII/1855).
- COULONDRE, [AUGUSTE JEAN] ROBERT, 1885-? : *De Staline à Hitler : souvenirs de deux ambassades 1936-1939* / [Auguste Jean] Robert Coulondre [1885-?]. — Paris : Hachette, 1950. 334 s. ; 23 cm. — (Récits et Souvenirs) (A.VII/1999).

- COUNTS, GEORGE S. : *Khrushchev and the central committee speak on education* / George S. Counts. — 2. printing. — [y.y.] : University of Pittsburgh Press, 1960, c1959. ix, 66 s. ; 23 cm. (A.VII/2486).
- COURTILS, JACQUES DES : *Dünya kültür mirası kentlerinden Ksanthos ve Letoon rehberi* / Jacques des Courtils. — İstanbul : Ege, 2003. 176 s. : rnk. res. ; 21 cm. — (Ege yayınları. Eski Anadolu Kentleri dizisi ; 4) ISBN 9758070568 (A.VII/2866).
- COYLE, DAVID CUSHMAN, 1887-1969 : *The United States political system and how it works* / David Cushman Coyle [1887-1969]. — 1. printing. — New York : The New American Library, 1954. 152 s. ; 18 cm. — (A Signet Key Book) (A.VII/2032).
- CRANKSHAW, EDWARD, 1909-1984 : *Khrushchev's Russia* / Edward Crankshaw [1909-1984]. — reprinted. — Harmondsworth : Penguin Books, 1959. 175 s. ; 18 cm. (A.VII/2226).
- The creation of Iraq, 1914-1921* / ed. by Reeva Spector Simon, Eleanor H. Tejirian. — New York : Columbia University Press, 2004. xi, 181 s. ; 21 cm. ISBN 023113293X (A.VII/2885).
- CRESPIGNY, RAFFAEL : *A biographical dictionary of Later Han to the three kingdoms (23-220 AD)* / Raffaele de Crespiigny. — Leiden : Brill, 2007. xxxv, 1307, [4] s. : hrt. ; 24 cm. — (Handbook of Oriental Studies. Section 4. China = Handbuch der Orientalistik, ISSN 0169-9520 ; 19) ISBN 9004156054 ; ISBN 9789004156050 (A.VII/1800).
- La crise congolaise : 1er Janvier 1959-15 Aout 1960*. — Bruxelles : Institut Royal des Relations Internationales, 1960. s. 411-1012 : hrt. ; 21 cm. Chronique de Politique Étrangère, cilt XIII, no. 4-6, Juillet-Novembre 1960 özel sayıdır. (A.VII/2485).
- CROWLEY, ROGER : *Son büyük kuşatma 1453* / Roger Crowley ; Türkçesi Cihat Taşcıoğlu. — 1. bsk. — Ankara : A.P.R.I.L., 2006. ix, 363 s. : res., hrt. ; 21 cm. — (A.P.R.I.L yayın no ; 11) ISBN 9756006102 (A.VII/1608).
- CSIHÁK, GYÖRGY : *A magyar nemzet multja* / György Csihák. — Budapest ; Zürich : Zürchi Magyar Történelmi Egyesület, 1999. 93 s. ; 20 cm. ISBN 9638568461 (A.VII/2399).
- Cumhuriyetin 80. yılında foto muhabirlerinin objektifinden fotoğraflarla Türk demokrasi tarihi = An illustrated history of Turkish democracy through the objectives of photojournalists on the occasion of the 80th anniversary of the proclamation of the Turkish Republic* / proje, yazan ve yay. haz. = originator of the project, writer and ed. Ali Ulurasba. — Ankara : Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, 2004. 507, [2] s. : res. (kimi rnk.) ; 33 cm. + 1 cd-rom. ISBN 975193737X (B.I/4227).
- Cumhuriyetin yetmişbeş yılında kültür ve sanat, 18-19 Mart 1999 : sempozyum bildirileri* / yay. haz. H. Banu Konyar. — İstanbul : Sanat Tarihi Derneği, 2000. 122 s. ; 24 cm. — (Sanat Tarihi Derneği yayınları ; 5) ISBN 9759494647 (A.VII/1872).
- Cumhuriyet'le yaşat ; Ankara Ticaret Odası'nın tarihçesi*. — Ankara : Ankara Ticaret Odası, [1999?]. 208 s. : res. (kimi rnk.) ; 33 cm. ISBN 975512411X (B.I/4288).
- CUPERE, BEA : *Animals at ancient Sagalassos : evidence of the faunal remains* / Bea De Cupere. — Turnhout : Brepols, 2001. xxi, 273 s. : res. ; 30 cm. — (Studies in Eastern Mediterranean Archaeology ; 4) ISBN 2503510620 (B.I/4299).
- CURRENT, RICHARD N. [NELSON] : *American history : a survey* / Richard N. [Nelson] Current, T. Harry Williams, Frank Freidel. — reprinted. — New York : Alfred A. Knopf, 1965. xx, 911, lüü s. : res. ; 24 cm. (A.VII/1811).
- CURTIUS, ERNEST-ROBERT : *Fransa üstüne deneme* / Ernest-Robert Curtius ; çev. Sabahattin Eyüboğlu. — İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1953. 170 s. ; 25 cm. — (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınlarından ; 578) (A.VII/2374).
- CÜNDİOĞLU, DÜCANE : *Bir mabed bekçisi : Cenul Meriç : roman ve Balzac ; şiir ve Hugo* / Dücane Cündioğlu ; ed. A. Cüneyd Köksal. — 4. bsk. — İstanbul : Etkileşim, 2006. 270 s. ; 21 cm. — (Etkileşim yayınları ; 22. Düşünce ; 4) ISBN 9752692311 (A.VII/1686).

- CÜNDİOĞLU, DÜCANE : *Bir mabed işçisi : Cemil Meriç : bir cumhuriyet aydınının serencâmı / Dücane Cündioğlu* ; ed. A. Cüneyd Köksal. — 1. bsk. — İstanbul : Etkileşim, 2006. 261 s. ; 21 cm. — (Etkileşim yayınları ; 24. Düşünce ; 5) ISBN 9752692508 (A.VII/1687).
- CÜNDİOĞLU, DÜCANE, 1962- : *Bir mabed savaşçısı : Cemil Meriç : bir münekkidin nârâsı / Dücane Cündioğlu* [1962-] ; ed. A. Cüneyd Köksal. — 1. bsk. — İstanbul : Etkileşim, 2007. 269 s. ; 21 cm. — (Etkileşim yayınları ; 31. Düşünce ; 8) ISBN 9789752692800 (A.VII/2576).
- ÇAĞATAY, TAHİR : *Kızıl imperyalizm VII / Tahir Çağatay*. — Ankara : Yaş Türkistan, [19??]. 85 s. ; 24 cm. — (Yaş Türkistan Neşriyatı ; 27) (A.VII/2482).
- ÇAĞBAYIR, YAŞAR : *Ötügen Türkçe sözlük : Orhun Yazıtlarından günümüze Türkiye Türkçesinin söz varlığı / Yaşar Çağbayır*. — İstanbul : Ötüken, 2007. 5 c. ; 24 cm. — (Ötüken yayını nu ; 683. Kültür serisi ; 336) ISBN 9789754376234 (tk.) (A.VII/2795).
- Çağlayangil'in anıları : "kader bizi una değil, üne itti"*. — 1. bs. — Ankara : Bilgi, 2007. 418, [37] s. : res. ; 20 cm. ISBN 9789752202221 (A.VII/2949).
- ÇAKAR, ENVER : *17. Yüzyılda Halep Eyaleti ve Türkmenleri / Enver Çakar*. — Elazığ : Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Tarih Şubesi, 2006. xii, 375 s. : 1 katl. hrt. ; 24 cm. — (Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi yayınları ; 13. Tarih Şubesi yayınları ; 11) ISBN 9753940556 (A.VII/2996).
- ÇAKILLIKOYAK, HÜSEYİN : *Diaspora'da Ermeni kimliği : Paris ve Halep örnekleri / Hüseyin Çakıllıkoyak* ; ed. Erhan Afyoncu. — 1. bsk. — İstanbul : Yeditepe, 2005. 360 s. ; 21 cm. — (Yeditepe Yayınevi ; 26. İnceleme-Araştırma dizisi ; 17) ISBN 975648036X (A.VII/2935).
- ÇALADZE, TATYANA : *Sostradanie / Tatyana Çaladze* ; redaktor Djamilya Abbasova. — Bakı : İzdatelstvo Azerbaydjan, 1995. 229 s. : res. ; 20 cm. (A.VII/2294).
- ÇALIŞLAR, İZZETTİN, 1882-1951 : *On yıllık savaşın günlüğü : Orgeneral İzzettin Çalışlar'ın not defterinden / İzzettin Çalışlar* [1882-1951] ; genel yay. yönetmeni Aysel Akdaş ; yay. haz. İzzeddin Çalışlar, İsmet Görgülü. — 3. bs. — İstanbul : Güncel, 2007. 544 s. ; 21 cm. — (Güncel Yayıncılık ; 296. Güncel Anı ; 8) ISBN 9756117165 (A.VII/2772).
- Çalışma Partisi program ve tüzüğü*. — Ankara : Çalışma Partisi, 1950. [12] s. ; 21 cm. (A.VII/1525).
- Çalışma Partisinin beyannamesi*. — Ankara : Çalışma Partisi, 1953. [4] s. ; 21 cm. (A.VII/1526).
- ÇAM, NUSRET : *Türk kültürü varlıkları envanteri : Gaziantep 27 / Nusret Çam*. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. xlvii, 728 s. : rnk. res. ; 28 cm. — (AKDITYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; XXVII. Dizi-Sa. 10) ISBN 9789751619235 (B.I/4396).
- Çanakkale Savaşı, anıtları ve şehitlikleri / haz. Zekeriya Türkmen, Ahmet Çalışkan, Fatma İlhan*. — Ankara : Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 2007. iv, 96 s. : rnk. res. ; 20 cm. — (Genelkurmay Basımevi yayını numarası ; 2007/9) ISBN 9789754094367 (A.VII/2471).
- ÇANKIRI KÜLTÜRÜ BİLGİ ŞÖLENİ (3. : 2005 : ÇANKIRI) : *III. Çankırı kültürü bilgi şöleni bildirileri, 28-29 Eylül 2005 : geçmişten geleceğe Çankırı*. — Çankırı : Çankırı Valiliği, [2005?]. vi, 415 s. : res. ; 24 cm. ISBN 9755857141 (A.VII/1728).
- Çapanoğulları Hadisesi ve Abdulkadir Bey'in hatıraları / yay. haz. Ali Şakir Ergin*. — 1. bsk. — Ankara : Ahmet Şevki Ergin Kültür ve Hizmet Vakfı, 2006. 215 s. ; 20 cm. — (Ahmet Şevki Ergin Kültür ve Hizmet Vakfı yayınları ; 2) ISBN 9944513903 (A.VII/2574).
- ÇAPLI, BÜLENT : *Dumlupınar : iki gemi iki kaptan / Bülent Çaplı*. — 1. bsk. — İstanbul : Doğan Kitap, 2007. 144 s. : res. ; 23 cm. ISBN 9789752935693 (A.VII/2761).
- ÇAYKARA, EMİNE, 1964- : *Emanet gölge : Yeni Zelanda'dan Gelibolu'ya 1915 = The entrusted shadow : from New Zealand to Gallipoli 1915 / Emine Çaykara* [1964-] ; İngilizce'ye çev. = translated by Adnan Tonguç, Amy Spangler. — 1. bs. — İstanbul : Everest, 2007. 199 s. : res. ; 24 cm. — (Deneme ; 32) ISBN 9789752893931 (A.VII/2763).
- ÇEBİ, HAKAN YILMAZ : *Atatürk mason muydu? / Hakan Yılmaz Çebi* ; genel yay. yönetmeni Oya Uğur ; ed. Ahmet Seyrek. — 1. bsk. — İstanbul : Nokta Kitap, 2006. 168 s. : res. ; 21 cm. ISBN 9759146746 (A.VII/1640).

- ÇEÇENER, H. BESİM : *Üsküdar merkez mahalleleri Osmanlı dönemi su uygarlığı eserleri* / H. Besim Çeçener ; ed. Recep Incecik. — 1. bs. — İstanbul : Üsküdar Belediyesi, 2007. vii, s. : res., pl. ; 28 cm. + 2 pl. — (Üsküdar Belediye Başkanlığı Üsküdar Araştırmaları Merkezi yayın no ; 21. Tarihi Mirası Koruma dizisi ; 2) ISBN 9789944580724 (B.1/4271).
- ÇEKİÇ, ORHAN : *İmparatorluktan Cumhuriyete I : Mondros'tan İstanbul'a* / Orhan Çekiç ; yay. kurulu Emre Kongar, Ataoğlu Behramoğlu, Doğan Hızlan, Egemen Berköz, Hikmet Çetinkaya, Turhan Günay ; yay. yönetmeni Zeynep Atayman. — 1. bsk. — İstanbul : Cumhuriyet Kitapları, 2007. 328 s. : res. ; 20 cm. — (Cumhuriyet Kitapları. Tarih) ISBN 9789944150125 (A.VII/2793-1).
- Çekoslavakya olayları-Sovyet Rusya. Varşova Paku üyelerinin Çekoslavakya'ya işgalleri. — [y.y.] : [yayl.y.], 1969. 163 s. ; 24 cm. (A.VII/1740).
- ÇELEBİ, ÂSAF HÂLET : *Defter-i Meşâhir* / Âsaf Hâlet Çelebi ; haz. İsmail Kara, E. Nedret İşli, Yusuf Çağlar. — 1. bs. — İstanbul : Zaman Kitap, 2006. 118 s. : res. ; 24 cm. — (Zaman Kitap yayın no ; 76. Edebiyat-Portre ; 1) ISBN 9758578715 (A.VII/1693).
- ÇELEBİ, ÂSAF HÂLET : *Defter-i Meşâhir : tpkı basım* / Âsaf Hâlet Çelebi. — 1. bs. — İstanbul : Zaman Kitap, 2006. 57 s. ; 18 cm. — (Zaman Kitap yayın no ; 74. Tıpkı Basım ; 1) ISBN 9758578782 (A.VII/1694).
- ÇELTİKÇİ, ORHAN : *Yaşar Kalafat'ın eserlerinde Türk dünyası kültür ve halk inançları* / Orhan Çeltikçi ; genel yay. yönetmeni Adem Sarıgöl ; ed. Qiyas Şükürov. — 1. bsk. — İstanbul : IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007. 200 s. : res. ; 21 cm. — (IQ Kültür Sanat Yayıncılık ; 239. Araştırma-İnceleme dizisi ; 197) ISBN 9789752551367 (A.VII/2964).
- Çeşitli yönlerden Türk-Ermeni ilişkileri / ed. Şafak Ural, Kâzım Yetiş, Feridun Emecen. — İstanbul : İstanbul Üniversitesi, 2006. iv, 522 s. ; 24 cm. — (İstanbul Üniversitesi yayın no ; 4639) ISBN 9754047650 (A.VII/2362).
- ÇEŞMELİ, İBRAHİM : *Antik Çağ'dan 13. yüzyıla kadar Orta Asya ve Karahanlı dönemi mimarisi* / İbrahim Çeşmeli ; yay. ve yöneten Nezhir Başgelen. — 2. bsk. — İstanbul : Arkeoloji ve Sanat, 2007. viii, 192 s. ; 21 cm. ISBN 9756561912 (A.VII/2131).
- ÇETİN, ALTAN : *Yahya Kazvini'nin Lubb et-Tevâri'hinde Akkoyunlularla alakalı bilgiler* / Altan Çetin. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2007. s. 53-64, [22] ; 24 cm. Belleten LXXI, 260 (Nisan 2007)'den ayırmasım. (A.VII/3002).
- ÇETİN, GÖKSAL : *Sağ ve sol karşısında Cemil Meriç* / Göksal Çetin ; ed. İbrahim Şamil. — 1. bs. — İstanbul : Artus Kitap, 2007. 211 s. ; 20 cm. — (Artus Kitap ; 1. İnceleme dizisi ; 1) ISBN 9944598003 (A.VII/2201).
- ÇETİNSAYA, GÖKHAN : *From the Tanzimat to the islamic revolution : continuity and change in Turkish-Iranian relations* / Gökhan Çetinsaya. — İstanbul : Foundation for Middle East and Balkan Studies, 2002. 113-134 ss. ; 24 cm. Turkish Review of Middle East Studies : annual 13 (2002)'den ayırmasım. (A.VII/1772).
- ÇETİNSAYA, GÖKHAN : *The Ottoman view of British presence in Iraq and the Gulf : the era of Abdulhamid II* / Gökhan Çetinsaya. — London : Frank Cass, 2003. 194-203 ss. ; 22 cm. Middle Eastern Studies 39, 2 (April 2003)'den ayırmasım. (A.VII/1770).
- ÇETİNSAYA, GÖKHAN : *The politics of reform in Iraq under Abdülhamid II, 1878-1908* / Gökhan Çetinsaya. — İstanbul : İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999. 41-72 ss. ; 24 cm. İslâm Araştırmaları Dergisi 3 (1999) = Turkish Journal of Islamic Studies 3 (1999)'den ayırmasım. (A.VII/1774).
- ÇETİNSAYA, GÖKHAN : *Sultan Abdulhamid II's officials : the case of Nusret Paşa at Baghdad, 1888-1896* / Gökhan Çetinsaya. — İstanbul : [yayl.y.], 2001. 257-267 ss. ; 23 cm. Osmanlı Araştırmaları XXI = The Journal of Ottoman Studies XXI'den ayırmasım. (A.VII/1773).
- ÇETİNSAYA, GÖKHAN : *Turkish-Iranian relations since the revolution* / Gökhan Çetinsaya. — İstanbul : Foundation for Middle East and Balkan Studies, 2003. 143-161 ss. ; 24 cm. Turkish Review of Middle East Studies : annual 14 (2003)'den ayırmasım. (A.VII/1771).

- ÇEVİK, AHMET : *Jön Türklerden Cumhuriyet'e II. Abdülhamid'de yanılanlar* / Ahmet Çevik. — 1. bsk. — İstanbul : Ufuk Kitap, 2006. 232 s. ; 21 cm. — (Ufuk Kitap ; 69. Tarih dizisi ; 19) ISBN 9756065249 (A.VII/1658).
- ÇIKAR, MUSTAFA : *Hasan-Âli Yücel ve Türk kültür reformu* / Mustafa Çıkar. — 1. bsk. — Ankara : Türkiye İş Bankası, 1997. 208 s. ; 20 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları Genel yayın no ; 359. Ünlü Kişiler dizisi ; 15) ISBN 9754580685 (A.VII/1993).
- Çingiraklı Tatar I, 1-29 (24 Mart-6 Temmuz 1289)* / sahibi imtiyaz Teodor Kasab. — İstanbul : İdarehane Matbaası, 1289. 1 CD-ROM. (CD/0135).
- ÇİLİNGİR, SEDAT : *Lloyd George and the dissolution of the Ottoman Empire* / haz. Sedat Çilingir. — [y.y.] : [yayl.y.], 2007. xii, 522, [30] s. : hrt. ; 29 cm. (B.I/4291).
- Çini yazıları* / Prof. Dr. Şerare Yetkin anısına / yay. haz. Yıldız Demiriz. — İstanbul : Sanat Tarihi Derneği, 1996. 209 s. : res. ; 24 cm. — (Sanat Tarihi Derneği yayınları ; 1) ISBN 9749494604 (A.VII/1873).
- ÇOLAK, MUSTAFA : *Alman İmparatorluğu'nun doğu siyaseti çerçevesinde Kafkasya politikası (1914-1918)* / Mustafa Çolak. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. viii, 317, [19] s. ; 24 cm. — (AKDITYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; VII. Dizi-Sa. 216) ISBN 9751618770 (A.VII/2328).
- ÇOLAK, SONGÜL : *Zülfikâr Paşa'nın mükâleme tahririne göre Osmanlı elçilik heyetinin Komorn ve Pottendorf'ta hapsedilmesi ve İstanbul'a dönme çabaları* / Songül Çolak. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. 589-617, [5] ss. ; 24 cm. Belleten LXX, 258 (Ağustos 2006)'dan ayırması. (A.VII/2394).
- ÇÖLEMERİKLİ, İHSAN : *Mezopotamya Uygarlığı'nda Hakkari* / İhsan Çölemerikli. — 1. bsk. — Diyarbakır : Lis, 2006. 506 s. : res. ; 21 cm. — (Tigris ; 22/2) ISBN 9756179228 (A.VII/2161).
- ÇULCUOĞLU, SALİHA : *Divriği kuyafeleri : takı ve aksesuarları* / Saliha Çulcuoğlu. — Sivas : Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2007. 270 s. : res. (kimi rnk.) ; 24 cm. — (Sivas 1000 Temel Eser no ; 7) ISBN 9755857244 (A.VII/2805).
- DABAĞYAN, LEVON PANOS : *Emperyalistler kaskacında Ermeni tehciri I : Türk Ermenileri / Levon Panos Dabağyan* ; genel yay. yönetmeni Adem Sarıgöl ; ed. Mustafa Kelleoğlu. — 1. bsk. — İstanbul : IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007. 816 s. ; 21 cm. — (IQ Kültür Sanat Yayıncılık ; 230.) ISBN 9789752551275 (A.VII/2765-1).
- DADRİAN, VAHAKN N. : *İttifak devletleri kaynaklarında Ermeni Soykırımı* / Vahakn N. Dadrian ; Türkçesi Ali Çakıroğlu ; yay. haz. Attila Tuygan. — 1. bsk. — İstanbul : Belge, 2007. 412 s. ; 20 cm. — (Belge yayınları ; 553. Türkiye İncelemeleri. Toplu Makaleler ; 3) ISBN 9753443714 (A.VII/2193).
- DAİBER, HANS : *Bibliography of islamic philosophy : supplement* / Hans Daiber. — Leiden : Brill, 2007. xii, 426 s. ; 25 cm. — (Handbook of Oriental Studies. Section 1. The Near and Middle East, ISSN 0169-9423 ; 89) ISBN 9004155554 ; ISBN 9789004155558 (A.VII/1798).
- Dairetü'l-ma'arif-i bozorg-i islami*. — Tahran : Merkez-i Dairetü'l-Ma'arif-i Bozorg-i İslami, 1995-2003. 11 c. ; 29 cm. ISBN 9647025076 (B.I/2070).
- Dairetü'l-ma'arifü'l-islamiye'l-kübra* / bi işrafı Kazim el-Musavi el-Bujnurdî . — Tahran : Merkezi Dairetü'l-Ma'arifü'l-İslamiye'l-Kübra, 1370-1424 (1991-2003). 5 c. ; 28 cm. ISBN 9647025165 (B.I/2069).
- Daneşname-i cihan-i islam* / ed. Gulam Ali Haddad Adil. — Tahran : Bünyad-i Dairetü'l-Ma'arif-i İslami, 1996-2005. ... c. ; 29 cm. ISBN 9644470117 (B.I/2755).
- DANIŞMAN, H. B. : *Day one plus... Gallipoli 1915 : 27th Ottoman Inf. Regt. vs Anzac's : based on the account of Lt. Col. Şefik Aker commander of the 27th Inf. Regt.* / H. B. Danışman. — 1. ed. — İstanbul : Denizler Kitabevi, 2007. iv, 104 s. : res. ; 26 cm. ISBN 9789944264044 (B.I/4357).
- Dânişmend Gazi Destanı* / haz. Necatî Demir. — 1. bs. — Ankara : Hece, 2006. 352 s. ; 24 cm. — (Hece yayınları ; 155. Destan ; 1) ISBN 9758988700 (A.VII/1542).
- DARENDELİOĞLU, İLHAN E. : *Türkiye'de komünist hareketleri cilt 1* / İlhan E. Darendelioglu. — İstanbul : Tan Gazetesi, 1961-1962. 2 c. ; 17 cm. — (Toprak Dergisi yayınları no ; 10) (A.IV/3405).

- DAVIES, JOSEPH E. [EDWARD] : *Mission to Moscow* / Joseph E. [Edward] Davies. — 6. printing. — Philadelphia : The Blakistan Company, 1943. xviii, 488 s. ; 16 cm. (A.VII/2502).
- DAVIS, E. J. [EDWIN JOHN], 1826?-? : *Anadolu : XIX. yüzyılda Caria, Phrygia, Lycia ve Pisidia'nın bazı antik kentlerine yapılan bir gezinin öyküsü* / E. J. [Edwin John] Davis [1826?-?] ; çev. Funda Yılmaz ; yay. Nezih Başgelen. — İstanbul : Arkeoloji ve Sanat, 2006. xxiii, 294 s. : res. ; 22 cm. ISBN 9944750026 (A.VII/2893).
- DAVIS, ERIC : *Memories of state : politics, history and collective identity in modern Iraq* / Eric Davis. — Berkeley ; Los Angeles ; London : University of California Press, 2005. xiii, 385 s. ; 24 cm. ISBN 0520235452 (A.VII/2695).
- DECREAENE, PHILIPPE : *Le panafricanisme* / Philippe Decraene. — 2. trimestre. — Paris : Presses Universitaires de France, 1961. 128 s. ; 18 cm. — (Que Sais-JE? Le Point des Connaissances Actuelles ; 847) (A.VII/1831).
- DEFTERDAR SARI MEHMET PAŞA : *Devlet adamlarına öğütler : Osmanlılarda devlet düzeni / Defterdar Sarı Mehmet Paşa* ; derleyen ve çev. Hüseyin Ragıp Uğural. — Ankara : Türkiye ve Orta Doğu Âmme İdaresi Enstitüsü, 1969. xxxii, 133, [5] s. ; 24 cm. (A.VII/1920).
- DEGEEST, ROLAND : *The common wares of Sagalassos : typology and chronology* / Roland Degeest. — Turnhout : Brepols, 2000. 389 s. : res., hrt., şek. ; 30 cm. — (Studies in Eastern Mediterranean Archaeology ; 3) ISBN 2503507972 (B.I/4298).
- DELAVILLE LE ROULX, J. [JOSEPH MARIE ANTOINE], 1855-1911 : *La France en orient au XIVE siècle : expéditions du Maréchal Boucicaud* / J. [Joseph Marie Antoine] Delaville Le Roulx [1855-1911]. — Paris : E. Thorin, 1886. 1 CD-ROM. — (Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome ; fasc. 44, 45) (CD/0126).
- DEMİR, REMZİ : *Philosophia Ottomanica : Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türk felsefesi, 3. cilt : yeni felsefe / Remzi Demir*. — Ankara : Lotus, 2007. 256 s. : res. ; 24 cm. — (Lotus Yayinevi ; 19) ISBN 9756665181 (A.VII/2592-3).
- DEMİR, REMZİ : *Philosophia Ottomanica : Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türk felsefesi, 2. cilt : eski ile yeni felsefe arasında / Remzi Demir*. — Ankara : Lotus, 2005. 240 s. : res. (çoğu rnk.) ; 24 cm. — (Lotus Yayinevi ; 18) ISBN 9756665173 (A.VII/2592-2).
- DEMİR, REMZİ : *Philosophia Ottomanica : Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türk felsefesi, 1. cilt : eski felsefe / Remzi Demir*. — 1. bsk. — Ankara : Lotus, 2005. 233 s. : rnk. res. ; 24 cm. — (Lotus Yayinevi ; 17) ISBN 9756665165 (A.VII/2592-1).
- DEMİRCİ, SÜLEYMAN : *Avârız and Nüzul levies in the Ottoman Empire : a case study of the province of Karaman 1620s-1700* / Süleyman Demirci. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. 561-588 ss. ; 24 cm. Belleten LXX, 258 (Ağustos 2006)'dan ayrışım. (A.VII/2396).
- DEMİREL, ÖMER : *Osmanlılar dönemi Sivas Şehri : makaleler / Ömer Demirel*. — Sivas : Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2006. 206 s. : res. ; 24 cm. — (Sivas 1000 Temel Eser no ; 2) ISBN 9755857060 (A.VII/1848).
- DEMİREL, SÜLEYMAN : *Adalet Partisi Başkanı Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı Korutürk ve Başbakan Ecevit'e gönderdiği mektuplar, 10 Ağustos 1979, 23 Ağustos 1979* / Süleyman Demirel. — Ankara : Ulucan Matbaası, 1979. 23 s. ; 20 cm. (A.VII/2684).
- DEMİREL, SÜLEYMAN : *Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel'in basın toplantısının özeti, 2 Ağustos 1979, Ankara* / Süleyman Demirel. — [y.y.] : [yayl.y.], 1979. 31 s. ; 24 cm. (A.VII/2691).
- DEMİREL, SÜLEYMAN : *Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel'in bayram gazetelerinde yayınlanan demeçleri, 25 Ağustos 1979* / Süleyman Demirel. — Ankara : Ulucan Matbaası, 1979. 28 s. ; 20 cm. (A.VII/2241).
- DEMİREL, SÜLEYMAN : *Basın toplantıları* / Süleyman Demirel. — Ankara : A. P. Basın Bürosu, 1979. 136 s. ; 20 cm. (A.VII/2500).
- DEMİREL, SÜLEYMAN : *Basın toplantıları* / Süleyman Demirel. — Ankara : Ulucan Matbaası, 1979. 105 s. ; 20 cm. (A.VII/2242).

- DEMİREL, SÜLEYMAN : *Başbakan S. [Süleyman] Demirel'in istikrar tedbirleri konusunda yaptığı basın toplantıları, 27-28-29 Ocak 1980* / Süleyman Demirel. — Ankara : Başbakanlık Basımevi, 1980. 80 s. ; 24 cm. (A.VII/1836).
- DEMİREL, SÜLEYMAN : *Başbakan Süleyman Demirel'in basın toplantısı IV : 10 Nisan 1976* / Süleyman Demirel. — Ankara : Basın-Yayın Genel Müdürlüğü, 1976. 58 s. ; 24 cm. (A.VII/2269-4).
- DEMİREL, SÜLEYMAN : *Başbakan Süleyman Demirel'in basın toplantısının özeti III : 10 Mart 1980* / Süleyman Demirel. — Ankara : Başbakanlık Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, 1980. 24 s. ; 23 cm. (A.VII/2269-3).
- DEMİREL, SÜLEYMAN : *Başbakan Süleyman Demirel'in basın toplantısının özeti II : 9 Mart 1980* / Süleyman Demirel. — Ankara : Başbakanlık Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, 1980. 22 s. ; 23 cm. (A.VII/2269-2).
- DEMİREL, SÜLEYMAN : *Başbakan Süleyman Demirel'in basın toplantısının özeti I : 8 Mart 1980* / Süleyman Demirel. — Ankara : Başbakanlık Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, 1980. 30 s. ; 23 cm. (A.VII/2269-1).
- DEMİREL, SÜLEYMAN : *Başbakan Süleyman Demirel'in onbeşinci basın toplantısı, 5 Temmuz 1969, Ankara* / Süleyman Demirel. — [y.y.] : [yayl.y.], 1969. 40 s. ; 23 cm. (A.VII/2689).
- DEMİREL, SÜLEYMAN : *Bayrağının altında* / Süleyman Demirel. — İstanbul : Gökürk, 1979. 199 s. ; 20 cm. (A.VII/2512).
- DEMİREL, SÜLEYMAN : *Turkey and the new world order : press conference by H.E. MR. Süleyman Demirel, Prime Minister, 11 December 1991, Ankara* / Süleyman Demirel. — Ankara : Başbakanlık Basımevi, 1991. 17 s. ; 20 cm. (A.VII/2224).
- DEMİRİŞ, BEDİA : *Roma yazınında tarih yazıcılığı : başlangıçtan İ.S. 5. yüzyıla* / Bedia Demiriş. — İstanbul : Ege, 2006. 116 s. ; 24 cm. ISBN 9758071424 (A.VII/2873).
- DEMİRKENT, İŞİN : *Haçlı Seferleri tarihi : makaleler-bildüriler-incelemeler* / İşin Demirkent ; yay. haz. Ebru Altan. — 1. bs. — İstanbul : Dünya, 2007. viii, 367 s. : rnk. res. ; 24 cm. — (Dünya Kitapları ; 437. Tarih ; 6) ISBN 9789753043687 (A.VII/2606).
- Demokratiçnata liga : na Turtsite v Bulgariya, Noembri 1988-Mai 1989* / redaktor Nebile İ. Akbıyık. — Sofiya ; İstanbul : Deniz ; Djelil i Djem, 2004. 275, 20 s. : res. ; 21 cm. — (Biblioteka. 20 Godini ot Siprovatata Protiv "Vizroditelniya Protses 1984-1989" ; kniga 1) ISBN 9548486202 (A.VII/2316).
- DENİZ HARP TARİHİ SEMİNERİ (3. : 2006 : GÖLCÜK) : *Deniz harp tarihi semineri, 19-21 Nisan 2006, Gölcük/Kocaeli*. — Ankara : Donanma Komutanlığı, 2006. yak. 500 s. : rnk. res. ; 27 cm. ISBN 9754093784 (B.I/4178).
- DEONNA, WALDEMAR, 1880-1959 : *La fiction dans l'histoire ancienne de Genève et du pays de Vaud* / Waldemar Deonna [1880-1959]. — Genève : A. Jullien ; Georg, 1929-1935. xi, 414 s. ; 24 cm. — (Mémoires et Documents / La Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève ; 35. Deuxième série-tome 15) (A.VII/2104).
- DERİN, SÜLEYMAN : *İngiliz oryantlizmi ve tasavvuf* / Süleyman Derin ; yay. haz. Fahrettin Altun. — 1. bs. — İstanbul : Küre, 2006. xiv, 320 s. ; 23 cm. — (Küre yayınları ; 37. kitap. Batı Düşünce Tarihi. Oryantalizm ; 3) ISBN 9756614420 (A.VII/2128).
- DERİNGİL, SELİM, 1951- : *Simgeden millete : II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e devlet ve millet* / Selim Deringil [1951-] ; ed. Kerem Ünüvar. — 1. bsk. — İstanbul : İletişim, 2007. 296 s. ; 20 cm. — (İletişim yayınları ; 1216. Araştırma-İnceleme dizisi ; 208) ISBN 9789750504754 (A.VII/2540).
- DERVEZE, [MUHAMMED] İZZET, 1888-1984 : *Osmanlı Filistininde bir posta memuru* / [Muhammed] İzzet Derveze [1888-1984] ; tercüme Ali Benli. — 1. bs. — İstanbul : Klasik, 2007. liv, 471 s. : res. ; 22 cm. — (Klasik ; 35. kitap. Arap Gözüyle Osmanlı ; 6) ISBN 9789758740413 (A.VII/2786).
- DERVİŞ FAKİH : *Destân-ı Muhammed Hânefi* / Derviş Fakih. — [y.y.] : [yayl.y.], [t.y.]. 1 CD-ROM: 1b-49a. (CD/0133).

- DESCHODT, ÉRIC : *Attila* / Éric Deschodt. — [Paris] : Gallimard, 2006. 259 s. : rnk. res. ; 18 cm. — (Folio Biographies, ISSN 1776-6389 ; 13) ISBN 2070309037 (A.VII/2462).
- DETIENNE, MARCEL, 1935- : *Apollon le couteau à la main : une approche expérimentale du polythéisme Grec* / Marcel Detienne [1935-]. — Paris : Gallimard, 1998. 350 s. ; 23 cm. — (Bibliothèque des Sciences Humaines) ISBN 2070733718 (A.VII/2420).
- DETIENNE, MARCEL, 1935- : *Les Grecs et nous : une anthropologie comparée de la Grèce ancienne* / Marcel Detienne [1935-]. — Paris : Perrin, 2005. 213 s. : res. ; 23 cm. ISBN 2262023514 (A.VII/2419).
- DEUTSCHER, ISAAC, 1907-1967 : *Russia in transition* / Isaac Deutscher [1907-1967]. — 1. rev. ed. — New York : Grove Press, 1960. xi, 265 s. ; 20 cm. (A.VII/1882).
- DEUTSCHER, ISAAC, 1907-1967 : *Stalin : a political biography* / Isaac Deutscher [1907-1967]. — 1. ed. — New York : Vintage Books, 1960. xxii, 600 s. ; 19 cm. — (Vintage Russian Library) (A.VII/2041).
- DEVELİ, HAYATİ : *Osmanlı'nın dili* / Hayatı Develi ; yay. yönetmeni Fatih Andı. — 1. bs. — İstanbul : 3F, 2006. 96 s. ; 21 cm. — (3F Yaymevi yayın no ; 17) ISBN 994499717X (A.VII/1470).
- DEVLET, NADİR, 1944 : *Liderliğin efendisi Cengiz Han : en fazla ileri giden ok, en çok geriye çekilmiş yaydan çıkar* / Nadir Devlet [1944-] ; ed. Tanık Toros. — 1. bs. — İstanbul : Güzeldünya, 2007. 194 s. ; 21 cm. ISBN 9944575874 (A.VII/2568).
- DEVLET, NÂDİR : *Rusya Türklerinin Milli Mücadele tarihi (1905-1917)* / Nâdir Devlet. — Ankara : Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1985. xii, 350 s. ; 24 cm. — (Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları ; 58. Seri ; 111. Sayı ; A. 14) (A.VII/2253).
- Devrimci Irak, 1968-1973 : Arap Baas Sosyalist Partisi'nin sekizinci Irak bölgesel kongresinde benimsenen siyasal rapor.* — Bağdat : Arap Baas Sosyalist Partisi, 1974. 219 s. ; 20 cm. (A.VII/2514).
- DEVİRİN, ŞİNASİ ZİHNİ : *İngilterenin harici siyaseti* / Şinasi Zihni Devrin. — İstanbul : Hukuk İlmini Yayma Kurumu, 1939. 100 s. ; 23 cm. — (Hukuk İlmini Yayma Kurumu. Telif ve Tercüme serisi ; 6) (A.VII/2074).
- Dış basında Akdamar Anıt Müzesi'nin açılışı, 07 Mart-06 Nisan 2007.* — Ankara : Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Haber Dairesi Başkanlığı, 2007. 38 s. ; 29 cm. (B.I/4363).
- Dış basında Ermeni iddiaları, 6 Nisan 2007-10 Mayıs 2007.* — Ankara : Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Haber Dairesi Başkanlığı, 2007. 122 s. ; 29 cm. (B.I/4362).
- Dış basında Ermeni iddiaları, 07 Mart-05 Nisan 2007.* — Ankara : Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, 2007. 127 s. ; 29 cm. (B.I/4304).
- Dış basında Ermeni iddiaları, 7 Ocak 2007-8 Şubat 2007.* — Ankara : Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, 2007. 132 s. ; 29 cm. (B.I/4303).
- Dictionary of the old testament : historical books* / ed. Bill T. Arnold, H. G. M. [Hugh Godfrey Maturin] Williamson. — Downers Grove ; Leicester : InterVarsity Press, 2005. xxiii, 1060 s. ; 26 cm. — (A Compendium of Contemporary Biblical Scholarship) ISBN 0830817824 (USA) ; ISBN 9780830817825 (USA) ; ISBN 1844749843 (UK) ; ISBN 9781844740949 (UK) (B.I/4400).
- DIEHL, CHARLES, 1859-1944 : *Bizans İmparatorluğu tarihi* / Charles Diehl [1859-1944] ; genel yay. yönetmeni Ahmet İzci ; ed. Sinan Baş. — 1. bsk. — İstanbul : İlgı, 2006. 175 s. ; 23 cm. — (İlgi yayın no ; 12. İnceleme Araştırma ; 04) ISBN 9944978140 (A.VII/1642).
- Digenis Akritis : the grottaferrata and escorial versions* / ed. and translated by Elizabeth Jeffreys. — 1. paperback ed. — Cambridge : Cambridge University Press, 2004. lxii, 398 s. ; 22 cm. — (Cambridge Medieval Classics) ISBN 0521397766 (A.VII/2884).
- DİNÇ, RAFET : *Tralleis rehberi = Tralleis guide* / Rafet Dinç ; yay. = ed. by Nezih Başgelen ; çev. = translation Stephen Peterson. — İstanbul : Arkeoloji ve Sanat, 2003. vii, 71 s. : rnk. res. ; 24 cm. — (Arkeoloji ve Sanat yayınları. Antik Kentler dizisi ; 3) ISBN 9756561408 (A.VII/2902).
- DINET, ETIENNE, 1861-1929 : *La vie de Muhammad* / Etienne Dinet [1861-1929], Slimane Ben Ibrahim. — [y.y.] : Ravda, 2006. 352 s. ; 21 cm. (A.VII/2478).

- DİRİER, AYTEN : *İstanbul-Anadolu mücadelesi ve Kuvayı İnzibatıyye* / haz. Ayten Dirier. — [y.y.] : [yay.l.], 1992. vi, 314 y. ; 29 cm. (B.I/4316).
- DİRİL, YASEMİN : *Osmanlı'dan günümüze iç siyaseti yönlendiren yabancı eller : ABD Elçisi Oscar Solomon Straus'un elçilik yılları (1887-1910)* / Yasemin Diril ; genel yay. yönetmeni Adem Sarıgöl ; ed. Deniz Saraç. — 1. bsk. — İstanbul : IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006. 160 s. : res. ; 21 cm. — (IQ Kültür Sanat Yayıncılık ; 208. Araştırma-İnceleme dizisi ; 166) ISBN 975255105X (A.VII/1665).
- DİRİMTEKİN, FERİDUN : *Saint Sophia Museum* / Feridun Dirimtekin. — İstanbul : Touring and Automobile Club of Turkey, 1964. 64 s. : res. ; 19 cm. (A.VII/2858).
- DİRLİK, ARİF : *Postkolonyal aura : küresel kapitalizm çağında üçüncü dünya eleştirisi* / Arif Dirlik ; çev. Galip Doğduaslan ; yay. haz. Ali Şimşek. — 1. bs. — İstanbul : Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2005. 371 s. ; 21 cm. ISBN 9756193190 (A.VII/1548).
- A disclosure on the situation of the Bulgarians in Greek Macedonia, June 1960.* — Indianapolis : Central Committee of the Macedonian Patriotic Organizations, [1960?]. 11, [13] y. ; 27 cm. (B.I/4336).
- Discours et débats dans l'ancien Roman : actes du colloque de tours, 21-23 Octobre 2004* / éd. par Bernard Pouderon, Jocelyne Peigney ; avec la collaboration de Cécile Bost-Pouderon. — Lyon : Maison de l'Orient et de la Méditerranée, 2006. 362 s. ; 25 cm. — (Collection de la Maison de l'Orient et de la Méditerranée, ISSN 0244-5689 ; 36. Série Littéraire et Philosophique ; 10) ISBN 2903264694 ; ISBN 9782903264697 (A.VII/1536).
- DIYANET, A. EKBER : *İlk Osmanlı-İran Anlaşması : 1555 Amasya Musalahası* / A. Ekber Diyanet. — İstanbul : [yay.l.], 1971. 15 s. ; 24 cm. (A.VII/3031).
- DJILAS, MILOVAN, 1911- : *Conversations avec Staline* / Milovan Djilas [1911-] ; traduit par Yves Massip. — 2. trimestre. — [y.y.] : Gallimard, 1962. 225 s. ; 21 cm. — (L'Air du Temps ; 167) (A.VII/2004).
- DOAK, KEVIN M. [MICHAEL] : *A history of nationalism in Modern Japan : placing the people* / Kevin M. [Michael] Doak. — Leiden : Brill, 2007. xii, 292 s. ; 25 cm. — (Handbook of Oriental Studies. Section 5. Japan = Handbuch der Orientalistik, ISSN 0921-5239 ; 13) ISBN 9004155988 ; ISBN 9789004155985 (A.VII/1799).
- Documente privind istoria României : collectia Eudoxiu de Hurmuzaki (serie noua) III : solidaritatea Românilor din Transilvania cu Mișcarea Lui Tudor Vladimirescu* / documente culese și publicate de Acad. A. Otetea. — București : Academia Republicii Populare Romine Institutul de Istorie, 1967. 685 s. : res. ; 32 cm. — (Hurmuzaki : Documente privind istoria României ; serie noua 3) (B.I/4215-3).
- Documente privind istoria României : collectia Eudoxiu de Hurmuzaki (serie noua) II : rapoarte consulare Austriece (1812-1823) din "Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv Moldau und Wallachei", Viena / sub îngrijirea Acad. A. Otetea.* — București : Academia Republicii Populare Romine Institutul de Istorie, 1967. cxviii, 1020 s. : res. ; 32 cm. — (Hurmuzaki : Documente privind istoria României ; serie noua 2) (B.I/4215-2).
- Documente privind istoria României : collectia Eudoxiu de Hurmuzaki (serie noua) I : rapoarte consulare Ruse (1770-1796) din "Arhiva Politică Externa a Rusiei", Moscova / sub îngrijirea Acad. A. Otetea.* — București : Academia Republicii Populare Romine Institutul de Istorie, 1962. 812 s. : res. ; 32 cm. — (Hurmuzaki : Documente privind istoria României ; serie noua 1) (B.I/4215-1).
- Documenting domestication : new genetic and archaeological paradigms* / ed. by Melinda A. Zeder, Daniel G. Bradley, Eve Emshwiller, Bruce D. Smith. — Berkeley ; Los Angeles ; London : University of California Press, 2006. xiv, 361 s. : res. ; 28 cm. ISBN 0520246381 ; ISBN 9780520246386 (B.I/4240).
- Documents and readings in the history of Europe since 1918* / [ed.] Walter Consuelo Langsam ; with the assistance of James Michael Egan. — rev. and enlarged ed. — Chicago ; Philadelphia ; New York : J. B. Lippincott Company, 1951. xxv, 1190 s. ; 22 cm. (A.VII/1899).

- Doğan Hızlan : kültür kâşifi / haz. Alpay Kabacalı. — İstanbul : Tüyap, 2006. 155 s. ; 23 cm. (A.VII/1499).*
- DOĞAN, HULUSİ : *Ahilik ve örtülü bilgi : günümüz işletmecilerine dersler / Hulusi Doğan. — Bursa : Ekin Kitabevi, 2006. xi, 210 s. ; 21 cm. ISBN 9758768956 (A.VII/1648).*
- DOĞAN, İSMAİL : *Mayalar ve Türklük / İsmail Doğan. — Ankara : Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2007. xvi, 341 s. : rnk. res. ; 28 cm. — (Ahmet Yesevi Üniversitesi yayın no ; 01. Bilimsel Kaynak Kitaplar serisi) ISBN 9789944237000 (B.I/4379).*
- DOĞAN, MEHMET : *Mağlubiyet ideolojisinin sonu / Mehmet Doğan. — 1. bsk. — Ankara : Ebabil, 2007. viii, 306 s. ; 22 cm. — (Ebabil yayınları ; 78. Düşünce ; 1) ISBN 9789944446112 (A.VII/2567).*
- DOĞAN, OSMAN : *Karadeniz'de bir boğaziçi Ünye / Osman Doğan ; genel koordinatör Yaşar Argan ; yay. kurulu Mehmet Özsait... [ve başk.]. — İstanbul : Mor Çiçek Yayınevi, 2006. 383 s. : rnk. res. ; 32 cm. — (Ordu Kitapları serisi. Ünye Kent Araştırmaları serisi ; 2) ISBN 9944307007 (B.I/4359).*
- DOĞAN, YALÇIN : *Dar sokakta siyaset 1980-1983 / Yalçın Doğan. — 4. bs. — İstanbul : Tekin, 1985. 445 s. ; 20 cm. (A.VII/2251).*
- DOĞRU, HALİME : *Bir kadı defterinin ışığında Rumeli'de yaşam / Halime Doğru. — 1. bs. — İstanbul : Kitap, 2007. 228 s. ; 21 cm. — (Kitap Yayınevi ; 133. Tarih ve Coğrafya dizisi ; 48) ISBN 9756051493 (A.VII/2108).*
- DOĞRUL, ÖMER RIZA : *Yeryüzündeki dinler tarihi / Ömer Rıza Doğrul. — 2. bs. — İstanbul : İnkılâp Kitabevi, 1958. 304 s. ; 20 cm. (A.VII/3039).*
- Doğu halkları kurultayı, 1920, Bakü / derleyen Mustafa İnç. — İstanbul : Birharf, 2007. 288 s. : res. ; 23 cm. ISBN 9789759198824 (A.VII/2158).*
91. 164. Mad 540 ve 173 Numaralı Hersek, Bosna ve İsvornik Livâları icmâl tahrîr defterleri (926-939/1520-1533) / proje yöneticisi Yusuf Sarınoy ; proje sorumluları Mustafa Budak, Önder Bayır, Ahmet Zeki İzgöer ; yay. haz. Ahmet Özkılınc... [ve başk.]. — [İstanbul] : Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2006. 2 c. : hrt. ; 33 cm. — (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayın no ; 81, 82. Defter-i Hâkânî dizisi ; x) ISBN 9751939003 (tk.) (B.I/4180).
- Dolmabahçe Sarayı / genel yay. yönetmeni Cemal Öztaş ; metin İhsan Yücel... [ve başk.] ; ed. Ömer Taşdelen, Aydın Gürün. — İstanbul : TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, 2005. 243 s. : rnk. res. ; 28 cm. — (TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı yayın no ; 28) ISBN 9756226129 (B.I/4352).*
- DORU, NESİM : *Doğu'dan Batı'ya köprü Süryaniler : felsefe ve çeviri geleneği / Nesim Doru ; yay. haz. Abdurrahim Özmen. — 1. bsk. — Ankara : Dipnot, 2007. 170, [6] s. ; 21 cm. — (Dipnot yayınları ; 23) ISBN 9789759051280 (A.VII/2601).*
- DÖĞERLİ B. KAFAOĞLU, PINAR, 1959- : *"Annemin çıkımı" : Yonca Döğerli koleksiyonu : "bir grup eser kataloğu" / Pinar Döğerli B. Kafaoglu [1959-] ; yay. ve yöneten Nezih Başgelen. — İstanbul : Arkeoloji ve Sanat, 2004. 55 s. : rnk. res. ; 24 cm. — (Arkeoloji ve Sanat yayınları. Müze, Sergi ve Koleksiyon Katalogları dizisi ; 7) ISBN 9756561483 (A.VII/2903).*
- Drevneyšie gosudarstva vostochnoy Evropi 2001 god : istoričeskaya pamyat i formi ee voplotšeniya / otvetstvennyy redaktor İ. G. Konovalova. — Moskva : Vostochnaya Literatura, 2003. 399 s. ; 22 cm. ISBN 502018330X (A.VII/2706).*
- DREYFUS, FRANÇOISE : *Bürokrasinin icadı : Fransa, Büyük Britanya ve ABD'de devlete hizmet etmek : 18.-20. yüzyıl / Françoise Dreyfus ; çev. Işık Ergüden ; ed. Can Belge. — 1. bsk. — İstanbul : İletişim, 2007. 303 s. ; 20 cm. — (İletişim yayınları ; 1228. Araştırma-İnceleme dizisi ; 210) ISBN 9789750505003 (A.VII/2766).*
- DROIN, JACQUES : *Catalogue des factums judiciaires genevois sous l'ancien régime / Jacques Droin. — Genève ; Paris : Librairie Droz ; Librairie Champion, 1988. 362 s. ; 23 cm. — (Mémoires et Documents / Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève ; 53) (A.VII/2083).*
- DROULEZ, ARTHUR : *Mois de Notre-Dame d'Ephèse / Arthur Droulez. — İstanbul : [yayl.y.], 1960. 95 s. : 1 katl. pl. ; 20 cm. (A.VII/3009).*

- DROYSEN, [JOHANN GUSTAV], 1808-1884 : *Büyük İskender tarihi* / [Johann Gustav] Droysen [1808-1884] ; çev. Bekir Sıtkı Baykal ; yay. ve genel yay. yönetmeni Namık Kemal Atalay. — 1. bs. — İstanbul : Dharma, 2007. 648 s. ; 21 cm. ISBN 9789944986663 (A.VII/2593).
- DU JARRIC, PIERRE, 1566-1617 : *Akbar and the jesuits : an account of the jesuit missions to the court of Akbar* / Pierre Du Jarric [1566-1617] ; translated with introduction and notes by C. H. [Charles Herbert] Payne. — New Delhi, Madras : Asian Educational Services, 1996. xlviii, 288 s. ; 22 cm. ISBN 8120610695 (A.VII/2276).
- DUHANİ, SAİD N. : *Eski insanlar eski evler : XIX. Yüzyılda Beyoğlu'nun sosyal topografisi* / Said N. Duhanî ; Türkçeye çev. Cemal Süreyya. — [İstanbul] : Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1982. 95 s. ; res. ; 24 cm. (A.VII/2861).
- DULKADİROĞLU, AHMET : *Dünden bugüne Dulkadiroğulları : Kuşehir ve yöresinin kavmi yapısı* / Ahmet Dulkadiroğlu. — [Ankara] : [yayl.y.], 2002. vii, 252 s. ; 20 cm. (A.VII/1864).
- DUMAN, MUSTAFA : *Nasreddin Hoca kitapları açıklanmalı bibliyografyası (1480-2004) = Nasreddin Hodja books : an explained bibliography (1480-2004)* / Mustafa Duman. — 1. bsk. — İstanbul : Turkuaz, 2005. 352 s. ; res. ; 23 cm. — (Turkuaz yayınları ; 3. Bibliyografya dizisi ; 3) ISBN 9759263025 (A.VII/1550).
- DUMÉZIL, GEORGES, 1898-1986 : *Mythes et dieux des Indo-Européens* / Georges Dumézil [1898-1986] ; textes réunis et présentés par Hervé Coutau-Bégarie. — Paris : Flammarion, 1992. 319 s. ; 18 cm. — (Champs l'Essentiel ; 232) ISBN 2080812327 (A.VII/2418).
- DUPARC, PIERRE : *Le comté de Genève : IXe-XVe siècle* / Pierre Duparc. — Genève : Alex Jullien, Libraire, 1955. 604 s. : 1 katl. hrt., 1 katl. tablo ; 24 cm. + addenda. — (Mémoires et Documents / Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève ; 39) (A.VII/2098).
- DUPONT, ANNE-LAURE : *Çurğî Zaydan (1861-1914) : Écrivain réformiste et témoin de la Renaissance Arabe* / Anne-Laure Dupont. — Damas : Institut Français du Proche-Orient, 2006. 760 s. ; 24 cm. ISBN 2351590163 (A.VII/2703).
- DURA, CİHAN : *Atatürk devriminin aydınlanmacı temelleri* / Cihan Dura. — Kayseri : [yayl.y.], 1994. vii, 177 y. ; 29 cm. (B.I/4315).
- DURU, REFİK : *Gedikli Karahöyük I : Prof. Dr. U. Bahadır Alkım'ın yönetiminde 1964-1967 yıllarında yapılan kazıların sonuçları = The results of excavations directed by Prof. Dr. U. Bahadır Alkım in the years 1964-1967* / Refik Duru. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. xvi, 211, 120 s. : res. (kimi rnk.), şek., pl. ; 31 cm. — (AKDITYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; V. Dizi-Sa. 51) ISBN 9751619165 (B.I/4262-1).
- DURUKAN, KAAN : *Doğu-Batı ikilemine dört bakış : Montesquieu, Fanon, Galeano, Said* / Kaan Durukan ; ed. Defne Asal Er, Handan Akdemir. — 1. bs. — İstanbul : Türkiye İş Bankası, 2004. 116 s. ; 20 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları. Genel yayın ; 820. Bilim dizisi ; 25) ISBN 9754585741 (A.VII/2289).
- DURUKAN, KAAN : *Türküli hicazkâr : Türkiye'de tarih anlayışı üzerine* / Kaan Durukan. — 1. bs. — İstanbul : Türkiye İş Bankası, 2003. 173 s. ; 20 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları. Genel yayın ; 686. Tarih dizisi ; 44) ISBN 9754584494 (A.VII/2290).
- Düğümün son halkası ; Osmanlı sarayı halıları = Last loop of the knot ; Ottoman palace carpets* / yay. haz. = ed. by Ayşe Fazlıoğlu ; metinler = text Oktay Aslanapa, Ayşe Fazlıoğlu ; çev. = translation Çiğdem Aksoy Fromm. — İstanbul : TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, 2006. 211 s. : rnk. res. ; 29 cm. — (TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı yayın no ; 38) ISBN 9756226250 (B.I/4351).
- DÜNDAR, A. MERTHAN : *Pan-İslâmizm'den Büyük Asyaçılığa : Osmanlı İmparatorluğu, Japonya ve Orta Asya* / A. Merthan Dündar. — İstanbul : Ötügen, 2006. 291 s. ; 20 cm. — (Ötügen yayın nu ; 654. Kültür serisi ; 310) ISBN 9754375798 (A.VII/2337).
- DÜNDAR, CAN, 1961- : *İsmet Paşa : her devir bir hayat* / Can Dündar [1961-]. Bülent Çaplı. — 2. bsk. — Ankara : İmge Kitabevi, 2007. 127 s. : res. ; 20 cm. + 1 cd-rom. ISBN 9755335110 (A.VII/2163).

- DÜNDAR, ORHAN : *Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Atatürk aklı* / Orhan Dündar. — 1. bs. — Ankara : Alp Yayınevi, 2006. 227 s. ; 20 cm. — (Alp yayın no ; 34. Tarih Araştırması) ISBN 9756674350 (A.VII/2359).
- Dünden bugüne *Türkiye'nin toplumsal yapısı* / ed. Memet Zincirkıran. — 1. bsk. — Ankara : Nova, 2006. xx, 696 s. ; 24 cm. ISBN 994457130X (A.VII/1621).
- Dünya mirasında Türkiye* / ed. Gül Pulhan. — 1. bsk. — Ankara : Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006. 512 s. : rnk. res. ; 32 cm. + 1 cd-rom. — (Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü ; 3067. Sanat Eserleri dizisi ; 456) ISBN 9751732271 (B.I/4268).
- Dünya savaş tarihi* / Christon I. Archer, John R. Ferris, Holger H. Herwig, Timothy H. E. Travers ; çev. Cem Demirkan ; yay. haz. Özkan Akpınar. — 1. bsk. — İstanbul : Akyüz, 2006. 540 s. ; 24 cm. — (Akyüz yayın no ; 0003. Temel Eserler dizisi ; 1) ISBN 9756481609 (A.VII/1649).
- Dünya'daki kaynaşmalar ve milli eğitimimiz*. — Bursa : Doğru Hakimiyet Matbaası, 1975. 15 s. ; 20 cm. (A.VII/2688).
- DÜRİNG, BLEDA S. : *Constructing communities : clustered neighbourhood settlements of the Central Anatolian Neolithic ca. 8500-5500 cal. BC* / Bleda S. Düring. — Leiden : Nederlands Instituut Voor het Nabije Oosten, 2006. xiv, 358 s. ; 27 cm. — (Uitgaven van het Nederlands Instituut Voor het Nabije Oosten te Leiden ; 105) ISBN 9062583164 (B.I/4407).
- E Anatolike Krete sten proime epoche tou siderou* / epimeleia A. Karetsoy. — Erakleio : Metasia Tsipopoulou, 2005. 582 s. : res. ; 29 cm. ISBN 9608900409 (B.I/4282).
- EBAN, ABBA [SOLOMON], 1915- : *My people : the story of the Jews* / Abba [Solomon] Eban [1915-]. — London : Weidenfeld and Nicolson, 1968. ix, 534 s. : res. ; 25 cm. 525-534 ISBN 297178865 (A.VII/1922).
- EDEN, ANTHONY, 1897-1977 : *Freedom and order : selected speeches 1939-1946* / Anthony Eden [1897-1977]. — Boston : Houghton Mifflin Company, 1948. 436 s. ; 22 cm. (A.VII/1908).
- EDMONDSON, JONATHAN : *Granite funerary stelae from Augusta Emerita* / Jonathan Edmondson. — 1. ed. — Merida : Ministerio De Cultura, 2006. 303 s. : res. (kimi rnk.) ; 30 cm. — (Monografias Emeritenses ; 9) ISBN 8481813133 (B.I/4284).
- EĞE, RIDVAN : *80 Yılın ardından* / Rıdvan Ege. — Ankara : Ufuk Üniversitesi, 2007. 2 c. ; 24 cm. — (Ufuk Üniversitesi yayınlarından ; 11, 12) ISBN 9756273089 ; ISBN 9756273097 (A.VII/2369).
- Eggrafa tou arheiou batkanou peri tes ellenikes epanastaseos* / ekdidomena upo Georgiou Zora. — Athenai : Akademia Atheoe, 1979. 659, 10 s. ; 30 cm. — (Mnemeia tes Ellenikes Istorias ; 10) (B.I/4187-1).
- Egypt and Syria in the Fatimid, Ayyubid and Mamluk Eras III : proceedings of the 6th, 7th and 8th international colloquium organized at the Katholieke Universiteit Leuven in May 1997, 1998 and 1999* / ed. U. Vermeulen, J. van Steenberg. — Leuven : Peeters, 2001. xii, 471 s. : res. ; 25 cm. — (Orientalia Lovaniensia Analecta ; 102) ISBN 9042909706 (Leuven) ; ISBN 2877235483 (France) (A.VII/2876-3).
- EHRINGHAUS, HORST : *Götter, Herrscher, Inschriften : die Felsreliefs der hethitischen Grossreichszeit in der Türkei* / Horst Ehringhaus ; unter beratender mitarbeit von Frank Starke. — Mainz am Rhein : Philipp von Zabern, 2005. 124 s. : rnk. res. ; 30 cm. — (Zaberns Bildbände zur Archäologie. Sonderbände der Antiken Welt) ISBN 3805334699 (B.I/4423).
- EISENHOWER, DWIGHT D. [DAVID], 1890-1969 : *Crusade in Europe* / Dwight D. [David] Eisenhower [1890-1969]. — Garden City : Permabooks, 1952. 573 s. ; 18 cm. (A.VII/1826).
- EKİNCİ, TARIK ZİYA : *Türkiye'nin çağdaşlaşması ve Kürtler : makaleler, konferanslar, söyleşiler* / Tarık Ziya Ekinci ; ed. Ahmet Önal. — 1. bsk. — İstanbul : Pêri, 2006. 336 s. ; 21 cm. ISBN 9759010518 (A.VII/1574).
- EKSİ, RASİM : *Amerikan, İngiliz ve Fransız belgelerinde Alparslan Türkeş* / Rasim Ekşi ; kitap ed. Ümmühan Cengiz. — 1. bs. — İstanbul : Bilgeoğuz, 2007. 439, [30] s. ; 21 cm. ISBN 9756217324 (A.VII/2152).

- ELLIOTT, FLORENCE : *A dictionary of politics* / Florence Elliott, Michael Summerskill. — reprinted. — London : Penguin Books, 1959. 352 s. ; 18 cm. — (Penguin Reference Books ; R10) (A.VII/2505).
- ELMACI, MEHMET EMİN : *İttihat ve Terakki ve kapitülasyonlar* / Mehmet Emin Elmacı ; ed. Betül avunç. — 1. bs. — İstanbul : Homer Kitabevi, 2005. 287 s. : res. ; 23 cm. — (İnceleme-Araştırma ; 10) ISBN 9758293796 (A.VII/2853).
- Encyclopedia of American history* / ed. by Richard B. Morris. — 1. ed. — New York : Harper & Brothers, 1953. xv, 776 s. ; 21 cm. (A.VII/1901).
- Endonezya ihtilâli* / tercüme eden Âdil Özkan. — Ankara : Kardeş Matbaası, 1970. 56 s. ; 19 cm. (A.VII/1932).
- ENGELS, FREDERICK, 1820-1895 : *Socialism : utopian and scientific* / Frederick Engels [1820-1895] ; translated by Edward Aveling. — New York : International Publishers, 1935. 96 s. ; 20 cm. — (Little Marx Library) (A.VII/2048).
- Entstehung von Staat und Stadt bei den Etruskern : Probleme und Möglichkeiten der Erforschung früher Gemeinschaften in Etrurien im Vergleich zu anderen mittelmeeerischen Kulturen : Gespräche einer Tagung in Sezzate, 11.-14. Juni 1998* / hrsg. von Luciana Aigner-Foresti, Peter Siewert. — Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006. 295 s. : res., hrt. ; 23 cm. — (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse Sitzungsberichte ; 725. bd.) ISBN 3700135092 (A.VII/1957).
- ENVER PAŞA, 1881-1922 : *Enver Paşa'nın anıları (1881-1908)* / Enver Paşa [1881-1922] ; yay. haz. Halil Erdoğan Cengiz. — 3. bsk. — İstanbul : Türkiye İş Bankası, 2007, c2006. xxv, 141 s. : res. ; 20 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları. Genel yayın ; 1016) ISBN 9789754588347 (A.VII/2287).
- Ephesus : the new guide* / ed. by Peter Scherrer ; authorised by Österreichisches Archäologisches Institut, Efes Müzesi Selçuk ; English translation by Lionel Bier, George M. Luxon. — rev. ed. — İstanbul : Ege, 2000. 250 s. : rnk. res., 1 katl. pl. ; 21 cm. ISBN 9758070363 (A.VII/2867).
- Epopейata yablanovo : 17, 18 i 19 Yanuari 1985 g.* / redaktor Nebiye Akbryık. — Sofiya ; İstanbul : Deniz ; Djelil i Djem, 2004. 244 s. : res. ; 21 cm. — (20 Godini ot Siprovatara Protiv "Vizroditelniya Protse 1984-1989" ; kniga 2) ISBN 9548486245 (A.VII/2313).
- ERASLAN, CEZMİ : *Osmanlı Devleti'nde meşrutiyet ve parlamento* / Cezmi Eraslan, Kenan Olgun. — 1. bs. — İstanbul : 3F, 2006. 167 s. ; 21 cm. — (3F Yayınevi yayın no ; 18) ISBN 9944997188 (A.VII/1575).
- ERBAKAN, NECMETTİN : *Mecliste millî görüş açısından üçüncü beş yıllık plan'ın tenkidi* / Necmettin Erbakan. — 1. bsk. — Ankara : Furkan, 1973. 182 s. ; 19 cm. — (Furkan yayınları ; 3. Siyasî Araştırmalar dizisi ; 2) (A.VII/2678).
- ERBAKAN, NECMETTİN : *Millî görüş ve anayasa değişikliği* / Necmettin Erbakan, Hüsameddin Akmumcu, Hüseyin Abbas. — 1. bsk. — Ankara : Seler Ofset, [197?]. 48 s. ; 19 cm. (A.VII/2679).
- ERBAKAN, NECMETTİN : *Türkiye ve ortak pazar* / Necmettin Erbakan. — Ankara : Furkan, 1971. 119 s. ; 20 cm. — (Furkan yayınları ; 1. Siyasî Araştırmalar dizisi ; 1) (A.VII/2680).
- ERCAN, YAVUZ : *Toplu eserler III : Osmanlı ve Cumhuriyet tarihi yazıları* / Yavuz Ercan. — 1. bs. — Ankara : Turhan Kitabevi, 2007. ix, 382 s. ; 20 cm. — (Turhan Kitabevi yayınları. Araştırma-İnceleme ; 10) ISBN 9789944265058 (A.VII/0999-3).
- ERCAN, YAVUZ : *Toplu eserler II : Rumlar ve diğer müslüman olmayan topluluklar* / Yavuz Ercan. — 1. bs. — Ankara : Turhan Kitabevi, 2007. ix, 671 s. ; 20 cm. — (Turhan Kitabevi yayınları. Araştırma-İnceleme ; 9) ISBN 9789944265041 (A.VII/0999-2).
- ERCİYES ÜNİVERSİTESİ ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR SEMPOZYUMU (1. : 2006 : KAYSERİ) : *Hosgörü toplumunda Ermeniler : Erciyes Üniversitesi I. uluslararası sosyal araştırmalar sempozyumu : Osmanlı toplumunda birlikte yaşama sanatı : Türk-Ermeni ilişkileri örneği* / haz. M. Metin Hülügü, Süleyman Demirci, Şakir Batmaz, Gülbadi Alan. — 1. bs. — Kayseri : Erciyes Üniversitesi, 2007. 4 c. ; 23 cm. — (Erciyes Üniversitesi yayını ; 153) ISBN 9789944976107 (tk.) (A.VII/2469).

- ERDEM, İLHAN : *Ak-Koyunlu Devleti tarihi : siyaset, teşkilat ve kültür* / İlhan Erdem, Kâzım Paydas. — 1. bsk. — Ankara : Birleşik, 2007. 224 s. ; 24 cm. — (Birleşik Yayınevi ; 6) ISBN 9789750000935 (A.VII/2591).
- ERDEN, FETHİ : *Türk hekimleri biyografisi* / Fethi Erden. — İstanbul : Çituri Biraderler Basımevi, 1948. 342 s. ; res. ; 30 cm. (B.I/4383).
- ERDOĞAN, FAHRETTİN : *Türk ellerinde hatıralarım* / Fahrettin Erdoğan ; yay. haz. Ceyda Pırıl Köstem. — 1. bs. — Ankara : Mevsimsiz, 2007. 239 s. ; res. ; 21 cm. — (Mevsimsiz yayınları. Anı ; 01) ISBN 9944987093 (A.VII/2598).
- ERDOĞDU, BURÇİN : *Türkiye arkeolojik yerleşmeleri. 5, 1* / Burçin Erdoğan, Oğuz Tanındı, Deniz Uygun. — 1. bsk. — İstanbul : Tarih, Arkeoloji, Sanat ve Kültür Mirasını Koruma Vakfı ; Ege, 1996-2007. ... c. ; 31 cm. — (Ege yayınları ; 66. Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri ; 5-ek 1) ISBN 9758070754 (B.I/1181-5,1).
- EREMENKO, A. I. [ANDREİ IVANOVİCH] : *False witnesses : an exposure of falsified second world war histories* / A. I. [Andrei Ivanovich] Eremenko. — Moscow : Foreign Languages Publishing House, [19?]. 144 s. ; 20 cm. (A.VII/1917).
- ERGENÇ, ÖZER : *XVI. Yüzyılın sonlarında Bursa : yerleşimi, yönetimi, ekonomik ve sosyal durumu üzerine bir araştırma* / Özer Ergenç. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. xv, 324, [12] s. ; hrt. ; 25 cm. — (AKDTYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; XXVII. Dizi-Sa. 8. Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihini Sondaj Metoduyla Araştırma Grubu Kaynak yayını dizisi ; 6) ISBN 9751618738 (A.VII/1779).
- ERGİL, DOĞU : *Yabancılaşma ve siyasal katılma* / Doğu Ergil. — Ankara : Olgaç Matbaası, 1980. 354 s. ; 20 cm. (A.VII/2673).
- ERGİN, MUHARREM : *Orhun Âbideleri* / Muharrem Ergin. — 1. bs. — Ankara : Milli Eğitim Bakanlığı, 1970. viii, 157 s. ; 20 cm. — (1000 Temel Eser ; 32) (A.VII/3011).
- ERGİNAY, AKİF : *Türkiye Cumhuriyet dönemi vergi resim ve harç kanunları, 1920-1977* / Akif Erginay. — Ankara : Kazancı Hukuk Yayınları, 1977. 2 c. ; 24 cm. (A.VII/2664).
- ERGÜL, TEOMAN : *Merkezi otoriteden bağımsız sivil temelli halk hareketi örneği olarak Kurtuluş Savaşı'nda Manisa* / Teoman Ergül. — gnış. 2. bs. — Ankara : Kebikeç, 2007. xxv, 644 s. ; 25 cm. ISBN 975798132X (A.VII/2608).
- ERİM, NİHAT, 1912-1980 : *12 Mart anıları* / Nihat Erim [1912-1980] ; yay. haz. Raşit Çavaş ; kitap ed. Ahmet Demirel. — 1. bsk. — İstanbul : Yapı Kredi, 2007, c2006. xv, 629 s. ; 24 cm. — (Yapı Kredi yayınları ; 2475. Tarih ; 34) ISBN 9789750812194 (A.VII/2726).
- ERİŞİRGİL, MEHMET EMİN, 1891-1965 : *Bir fikir adamının romanı Ziya Gökalp* / Mehmet Emin Erişirgil [1891-1965] ; yay. haz. Aykut Kazancıgil, Cem Alpar. — 3. bsk. — Ankara : Nobel, 2006. vi, 181 s. ; 24 cm. — (Nobel yayını no ; 1122. Fikir ve Kültür Eserleri ; 5) ISBN 9789944771191 (A.VII/2402).
- ERİŞİRGİL, MEHMET EMİN, 1891-1965 : *İslamcı bir şairin romanı Mehmet Akif* / Mehmet Emin Erişirgil [1891-1965] ; yay. haz. Aykut Kazancıgil, Cem Alpar. — 3. bsk. — Ankara : Nobel, 2006. xi, 391 s. ; 24 cm. — (Nobel yayını no ; 1001. Fikir ve Kültür Eserleri ; 2) ISBN 9755919872 (A.VII/2403).
- ERKE, ÜLKER : *Minyatürlerde Anadolu halk oyunları = Anatolian folk dances through miniature* / Ülker Erke ; proje yöneticisi = project manager Ali Düz. — Konya : Selçuklu Belediyesi Başkanlığı = Selçuklu Municipality, 2007. 78 s. ; rnk. res. ; 31 cm. — (Selçuklu Belediyesi Kültür yayınları ; 24 = Selçuklu Municipality Cultural Publishing ; 24) ISBN 9944500011 (B.I/4224).
- ERKUT, SEDAT : *Kültepe metinlerinde geçen amutu (m) üzerine* / Sedat Erkut. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2007. s. 1-4 ; 24 cm. Belleten LXXI, 260 (Nisan 2007)'den ayırabım. (A.VII/3004).
- Ermeni komitelerinin emelleri ve ihtilal hareketleri : Meşrutiyet'in ilanından önce ve sonra / çevirmiyacı Musa Safıkaya ; yay. haz. Işık Soner. — 1. bs. — İstanbul : Kaynak, 2006. 467 s. ; res. ; 20 cm. — (Kaynak yayınları ; 470) ISBN 975343474X (A.VII/1577).*
- EROĞLU, HAMZA : *Atatürk ve devletçilik* / Hamza Eroğlu. — Ankara : Olgaç Matbaası, 1981. viii, 215 s. ; 20 cm. (A.VII/2054).

- EROĞLU, HAMZA : *Türk devrim tarihi / Hamza Eroğlu*. — Ankara : A.İ.T.İ.A. Sosyal Faaliyetler ve Geliştirme Derneği, 1970. viii, 370 s. ; 24 cm. (A.VII/2252).
- Erol Güngör / ed. Murat Yılmaz. — 1. bsk. — Ankara : Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006. 383 s. : res. (kimi rnk.) ; 29 cm. — (Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü ; 3068. Anma ve Armağan Kitapları dizisi ; 2) ISBN 9751732344 (B.I/4264).
- ERTAŞ, MEHMET YAŞAR : *Sultanın ordusu : Mora Fethi örneği 1714-1716 / Mehmet Yaşar Ertaş*. — 1. bsk. — İstanbul : Yeditepe, 2007. 376 s. ; 21 cm. — (Yeditepe Yayınevi ; 55. İnceleme-Araştırma ; 35) ISBN 9789756480656 (A.VII/2542).
- ERTEM, SADRI ETEM : *Türk inkılabının karakterleri / Sadri Etem Ertem*. — 2. bs. — İstanbul : Kaynak, 2007. 138 s. ; 20 cm. — (Kaynak yayınları ; 484) ISBN 9789753434904 (A.VII/2742).
- ERTUNA, HAMDİ : *Türk İstiklâl Harbi cilt VI : İstiklâl Harbinde ayaklanmalar, 1919-1921 / Hamdi Ertuna*. — Ankara : Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1974. xi, 360 s. : hrt., kroki, şema ; 24 cm. — (Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî yayınları seri no ; 1) (A.VII/2656-6).
- ERU, ÖMER : *Atatürkçü aydınlanma : "araştırma ve makalelerim" / Ömer Eru*. — İstanbul : [yayl.y.], 2007. 130 s. ; 21 cm. ISBN 9789944624237 (A.VII/2814).
- Eskişehir : turizm geliştirme projeleri / ed. İrfan Arıkan*. — 1. bsk. — Eskişehir : Anadolu Üniversitesi, 2006. 226 s. ; 28 cm. — (Anadolu Üniversitesi yayınları ; 1715. Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu yayınları ; 10) ISBN 9750604199 (B.I/4332).
- ESMER, AHMET ŞÜKRÜ : *Turkey and her neighbours a political review / Ahmet Şükrü Esmer*. — Ankara : Doğu Matbaacılık, 1963. 14 s. ; 20 cm. (A.VII/2683).
- España y el oriente islámico entre los siglos XV y XVI : Imperio Otomano, Persia y Asia central : actas del congreso Università degli Studi di Napoli "l'orientale" 30 de Septiembre-2 de Octubre de 2004, Nápoles / ed. de Encarnación Sanchez García, Pablo Martín Asuero, Michele Bernardini*. — İstanbul : Isis, 2007. 344 s. ; 24 cm. — (Cuadernos del Bosforo ; 6) ISBN 9789754283419 (A.VII/2985).
- Etnoğrafya'dan Anıtkabir'e : "Atatürk'ün aziz naaşı'nın Etnoğrafya Müzesi'nden Anıtkabir'e nakli" / haz. Muammer Taylak*. — Ankara : Şekerbank, [1998?]. 144 s. : res. ; 31 cm. — (Şekerbank Kültür yayınları no ; 7) (B.I/4269).
- EURIPIDES : *Helen / Euripides ; with introduction, translation and commentary by Peter Burian*. — Oxford : Oxbow Books, 2007. x, 309 s. ; 22 cm. — (Aris & Phillips Classical Texts) ISBN 0856686506 (A.VII/2990).
- EURIPIDES : *Suppliant women / Euripides ; with introduction, translation and commentary by James Morwood*. — Oxford : Oxbow Books, 2007. ix, 260 s. ; 21 cm. — (Aris & Phillips Classical Texts) ISBN 0856687847 ; ISBN 9780856687846 (A.VII/2991).
- EUW, ERIC VON : *Corpus of Maya hieroglyphic inscriptions / Eric von Euw*. — Cambridge : Peabody Museum of Archaeology and Ethnology Harvard University, 1975-1992. ... c. : res. ; 38 cm. ISBN 0873657934 (C/0603).
- Ex Mesopotamia et Syria Lux : Festschrift für Manfred Dietrich zu seinem 65. Geburtstag / hrsg. von Oswald Loretz, Kai A. Metzler, Hanspeter Schaudig*. — Münster : Ugarit-Verlag, 2002. xxxv, 950 s. : res. ; 25 cm. — (Alter Orient und Altes Testament ; 281) ISBN 3927120995 (A.VII/2911).
- Excavating Çatalhöyük : South, North and KOPAL Area reports from the 1995-99 seasons : by members of the Çatalhöyük teams / ed. by Ian Hodder*. — Cambridge ; London : McDonald Institute for Archaeological Research ; British Institute at Ankara, 2007. xvii, 588 s. : res. ; 29 cm. + 1 cd-rom. — (McDonald Institute Monographs, ISSN 1363-1349. British Institute at Ankara. BIAA Monograph, ISSN 0969-9007 ; 37. Çatalhöyük Research Project ; vol. 3) ISBN 1902937279 ; ISBN 9781902937274 (B.I/4341).
- EYİCE, SEMAVİ : *Eski İstanbul'dan notlar / Semavi Eyice ; yay. haz. Özgür Oral*. — 1. bs. — İstanbul : Küre, 2006. 199 s. : res. ; 24 cm. — (Küre yayınları ; 35. kitap. Şehir Tarihi. İstanbul) ISBN 9756614412 (A.VII/1670).

- EYÜPSULTAN SEMPOZYUMU (10. : 2006 : EYÜP) : *Tarihi, kültürü ve sanatıyla Eyüpsultan sempozyumu X, 12-14 Mayıs 2006 : tebliğler / genel yönetim Ahmet Malatyalı ; yay. sorumlusu İrfan Çalışan. — İstanbul : Eyüp Belediyesi, 2006. 512 s. : rnk. res. ; 30 cm. — (Eyüp Belediyesi Kültür yayınları ; 37) ISBN 975608703X (B.I/4202).*
- EYÜPSULTAN SEMPOZYUMU (9. : 2005 : EYÜP) : *Tarihi, kültürü ve sanatıyla Eyüpsultan sempozyumu IX, 13-15 Mayıs 2005 : tebliğler / genel yönetim Ahmet Malatyalı ; yay. sorumlusu İrfan Çalışan. — İstanbul : Eyüp Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2005. 672 s. : rnk. res. ; 30 cm. — (Eyüp Belediyesi Kültür yayınları ; 35) ISBN 9756087021 (B.I/4201).*
- EYÜPSULTAN SEMPOZYUMU (8. : 2004 : EYÜP) : *Tarihi, kültürü ve sanatıyla Eyüpsultan sempozyumu VIII, 7-9 Mayıs 2004 : tebliğler / genel yönetim Ahmet Malatyalı ; yay. sorumlusu İrfan Çalışan. — İstanbul : Eyüp Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2004. 352 s. : rnk. res. ; 30 cm. — (Eyüp Belediyesi Kültür yayınları ; 26) ISBN 9759384485 (B.I/4200).*
- Facts on communism II : the Soviet Union, from Lenin to Khrushchev. — Washington : United States Government Printing Office, 1961. iv, 367, xix s. ; 23 cm. — (House Document no ; 139) (A.VII/2270-2).*
- Facts on communism I : the communist ideology. — Washington : United States Government Printing Office, 1960. vi, 135, vii s. ; 23 cm. — (House Document no ; 336) (A.VII/2270-1).*
- FAİK BEY, MÜHENDİS : *Türk denizcilerin ilk Amerika seferi = Seyahatnâme-i Bahri Muhit / Faik Bey [Mühendis] ; haz. N. Ahmet Özalp. — İstanbul : Kitabevi, 2006. 80 s. ; 21 cm. — (Kitabevi ; 287. Deniz Seyahatnâmeleri ; 3) ISBN 9756403837 (A.VII/1698).*
- FAİKOĞLU, BURHANETTİN ARDAGİL : *Karikatürlerle Bulgar mezalimi / Burhanettin Ardagil Faikoğlu. — Ankara : Şafak Matbaası, 1990. 5, [54] s. : res. ; 20 cm. (A.VII/2515).*
- FAINSOD, MERLE, 1907-1972 : *How Russia is ruled / Merle Fainsod [1907-1972]. — Cambridge : Harvard University Press, 1958. xi, 575 s. ; 24 cm. — (Russian Search Center Studies ; 11) (A.VII/1812).*
- FAINSOD, MERLE, 1907-1972 : *Smolensk under Soviet rule / Merle Fainsod [1907-1972]. — Cambridge : Harvard University Press, 1958. x, 484 s. ; 24 cm. (A.VII/1898).*
- Famille, parenté et réseaux en occident, XVIIe-XXe siècles : mélanges offerts à Alfred Perrenoud / éd. Anne-Lise Head-König, Luigi Lorenzetti, Béatrice Veyrassat. — Genève : Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève, 2001. xx, 416 s. ; 23 cm. — (Mémoires et Documents / Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève, ISSN 1017-8503 ; 61) ISBN 2884420177 (A.VII/2087).*
- "The fantastic years on Cyprus" : illustrated extracts from Alfred Westholm's letters to his parents 1927-1931 / ed. by Niki Eriksson. — Sävedalen : Paul Åströms, 2007. 100 s. : res. ; 21 cm. — (Studies in Mediterranean Archaeology and Literature. Pocket-Book, ISSN 0283-8494 ; 169) ISBN 9789170812316 (A.VII/2693).*
- Farbige Keramik aus Assur und ihre Vorstufen in Altassyrischen Wandmalereien : nach Aquarellen von Mitgliedern der Assur Expedition und nach Photographischen Aufnahmen von Originalen im Auftrage der Deutschen Orient-Gesellschaft / hrsg. von Walter Andrae. — Berlin : Scarabaeus, 1923. 37 s. : 36 y. rnk. res. ; 41 cm. (C/0685).*
- Feder, Tafel, Mensch : Al-'Amiris Kitab al-Fusul fi l-Ma'alim al-ilahiya und die arabische Proklos-Rezeption im 10. Jh. / text, übersetzung und kommentar von Elvira Wakelnig. — Leiden ; Boston : Brill, 2006. xi, 441 s. ; 25 cm. — (Islamic Philosophy, Theology and Science. Text and Studies, ISSN 0169-8729 ; 67) ISBN 9004152555 ; ISBN 9789004152557 (A.VII/2432).*
- FEIGL, ERICH, 1931-2007 : *Ermeni mitomanyası : Ermeni ifratı : sonuçları ve tarihi içeriği / Erich Feigl [1931-2007]. — [y.y.] : [yayl.y.], 2007. 167 s. : res. (kimi rnk.) ; 27 cm. ISBN 3850025837 ; ISBN 9783850025836 (B.I/4418).*
- FEINBERG, NATHAN, 1895-1988 : *Le conflit Israélo-Arabe en droit international : une analyse critique du colloque de juristes Arabes a Alger / Nathan Feinberg [1895-1988]. — Jérusalem : Presses Universitaires d'Israel, 1971. 124 s. ; 21 cm. (A.VII/2036).*

- FEIS, HERBERT, 1893-1972 : *The China tangle : the American effort in China from Pearl Harbor to the Marshall mission* / Herbert Feis [1893-1972]. — Princeton ; New Jersey : Princeton University Press, 1953. x, 445 s. ; 24 cm. (A.VII/1813).
- FEIS, HERBERT, 1893-1972 : *The road to Pearl Harbor : the coming of the war between the United States and Japan* / Herbert Feis [1893-1972]. — Princeton : Princeton University Press, 1950. xii, 356 s. ; 24 cm. 343-356 (A.VII/1822).
- FEJTŐ, FRANÇOIS, 1909- : *Chine-URSS le conflit 2 : le développement du grand schisme communiste 1958-1966* / François Fejtő [1909-]. — Paris : Plon, 1966. 348 s. ; 22 cm. (A.VII/2668-2).
- FEJTŐ, FRANÇOIS : *Joseph II : un Habsbourg révolutionnaire* / François Fejtő. — ed. corrigée et complétée. — Paris : Perrin, 2004. 381 s. ; 23 cm. ISBN 2262022542 (A.VII/2826).
- FERZELİBEYLİ, ŞAHİN FAZİL : *Azerbaycan ve Osmanlı İmparatorluğu (XV-XVI asırlar)* / Şahin Fazıl Ferzelibeyli. — Bakı : Kür Neşriyyatı, 1999. 241 s. ; 20 cm. (A.VII/1503).
- Festschrift für Burkhard Kienast : zu seinem 70. Geburtstag dargebracht von Freunden, Schülern und Kollegen* / versammelt von Gebhard J. Selz. — Münster : Ugarit-Verlag, 2003. xxviii, 731 s. : res. ; 25 cm. — (Alter Orient und Altes Testament ; 274) ISBN 392712091X (A.VII/2910).
- FIRATLI, NEZİH : *İzmit : tarihi ve eski eserleri rehberi* / Nezih Fıratlı. — İstanbul : Türkiye Turing Otomobil Kurumu, 1959. 40 s. : res. ; 20 cm. (A.VII/2907).
- Filologia : mélanges offerts à Michel Casevitz* / éd. par Pascale Brillet-Dubois, Édith Parmentier. — Lyon : Maison de l'Orient et de la Méditerranée, 2006. 381 s. ; 25 cm. — (Collection de la Maison de l'Orient et de la Méditerranée, ISSN 0244-5689 ; 35. Série Littéraire et Philosophique ; 9) ISBN 2903264287 ; ISBN 9782903264284 (A.VII/1535).
- FINKEL, CAROLINE : *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı : Osmanlı İmparatorluğu'nun öyküsü 1300-1923* / Caroline Finkel ; çev. Zülal Kılıç ; ed. Adem Koçal. — 1. bsk. — İstanbul : Timaş, 2007. xix, 612 s. : res., hrt. ; 24 cm. — (Timaş yayınları ; 1590. Popüler Tarih ; 18) ISBN 9789752635104 (A.VII/2124).
- FINLEY, M. [MOSES] I., 1912-1986 : *The Ancient Greeks* / M. [Moses] I. Finley [1912-1986]. — Middlesex : Penguin Books, 1963. 204 s. ; 18 cm. (A.VII/3015).
- FINLEY, M. I. [MOSES ISRAEL], 1912-1986 : *Antik Çağ ekonomisi* / M. I. [Moses Israel] Finley [1912-1986] ; çev. Hatice Palaz Erdemir ; yay. Nezih Başgelen. — İstanbul : Arkeoloji ve Sanat, 2006. xlv, 284 s. ; 21 cm. ISBN 9944750115 (A.VII/2888).
- FISCHER, LOUIS : *The end of Enver Pasha* / Louis Fischer. — [y.y.] : [yayl.y.], 1930. 232-239 ss. ; 30 cm. The Virginia Quarterly Review VI (1930)'dan ayrışım. (B.I/4237).
- FISCHER, LOUIS, 1896-1970 : *The Soviets in world affairs : a history of the relations between the Soviet Union and the rest of the world 1917-1929* / Louis Fischer [1896-1970]. — New York : Vintage Books, 1960. xx, 616, xxxvii s. ; 19 cm. (A.VII/1830).
- FODOR, PÁL : *Ali Paşa'nın evlilik öyküsünün tarihsel geri planı ve Osmanlılarla ilgili yanları* / Pál Fodor, Balázs Sudár. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. 963-1000 ss. ; 24 cm. Belleten LXX, 259 (Aralık 2006)'dan ayrışım. (A.VII/1716).
- FOLLAIN, JEAN, 1903-1971 : *Napoléon* / Jean Follain [1903-1971]. — Paris : Editions Hermès ; Pierre Waleffe, 1967. 215 s. : res. ; 19 cm. — (W "Figures" ; 10) (A.VII/2835).
- FOLTZ, RICHARD C. : *İpek Yolu dinleri : antik dönemden 15. yüzyıla kadar kara yolu ticareti ve kültürel etkileşim* / Richard C. Foltz ; İngilizceden çev. Aydın Aslan ; yay. ed. İsmail Doğu. — 1. bsk. — İstanbul : Medrese, 2006. 224 s. ; 21 cm. — (Medrese yayınları ; 1. Dinler Tarihi ; 1) ISBN 9759044293 (A.VII/2150).
- FONTAINE, ANDRÉ, 1921- : *Histoire de la guerre froide* / André Fontaine [1921-]. — Paris : Fayard, 1965-1967. 2 c. ; 21 cm. — (Les Grandes Études Contemporaines) (A.VII/2217).
- FOREIGN POLICY INSTITUTE : *The Armenian issue in nine questions and answers* / Foreign Policy Institute. — Ankara : Foreign Policy Institute, 1982. 39 s. ; 24 cm. (A.VII/2622).

- FOUACHE, ÉRIC : *10 000 ans d'évolution des paysages en Adriatique et en Méditerranée orientale : géomorphologie, paléoenvironnements, histoire* / Éric Fouache. — Paris : Maison de l'Orient et de la Méditerranée, 2006. 223, v s. : res., hrt., pl. ; 30 cm. — (Travaux de la Maison de l'Orient et de la Méditerranée, ISSN 0766-0510 ; 45) ISBN 2903264686 ; ISBN 9782903264680 (B.I/4329).
- FOUNDATION FOR MIDDLE EAST AND BALKAN STUDIES (OBİV) : *Turkish review of Balkan studies : annual 2006* / Foundation for Middle East and Balkan Studies (OBİV) ; ed. Güner Öztek ; ed. advisors Zafer Toprak, Ersin Kalaycıoğlu, Şule Kut. — İstanbul : Bigart, [2006?]. 291 s. ; 24 cm. ISBN 9789757341383 (A.V/8447-11).
- FOUNDATION FOR MIDDLE EAST AND BALKAN STUDIES (OBİV) : *Turkish review of Balkan studies : annual 2005* / Foundation for Middle East and Balkan Studies (OBİV) ; ed. Güner Öztek ; ed. advisors Zafer Toprak, Ersin Kalaycıoğlu, Şule Kut. — İstanbul : Bigart, [2005?]. 291 s. ; 24 cm. ISBN 9757341347 (A.V/8447-10).
- FOUNDATION FOR MIDDLE EAST AND BALKAN STUDIES (OBİV) : *Turkish review of Balkan studies : annual 2004* / Foundation for Middle East and Balkan Studies (OBİV) ; ed. Güner Öztek ; ed. advisors Zafer Toprak, Ersin Kalaycıoğlu, Şule Kut. — İstanbul : Doğan, [2004?]. 291 s. ; 24 cm. ISBN 9757341290 (A.V/8447-9).
- FOUNDATION FOR MIDDLE EAST AND BALKAN STUDIES (OBİV) : *Turkish review of Eurasian Studies : annual 2006* / Foundation for Middle East and Balkan Studies (OBİV) ; ed. Güner Öztek ; ed. advisors Zafer Toprak, Ersin Kalaycıoğlu, Şule Kut. — İstanbul : Bigart, 2006. 254 s. ; 24 cm. ISBN 9789757341390 (A.VI/4733-6).
- FOUNDATION FOR MIDDLE EAST AND BALKAN STUDIES (OBİV) : *Turkish review of Eurasian Studies : annual 2005* / Foundation for Middle East and Balkan Studies (OBİV) ; ed. Güner Öztek ; ed. advisors Zafer Toprak, Ersin Kalaycıoğlu, Şule Kut. — İstanbul : Bigart, 2005. 201 s. ; 24 cm. ISBN 9757341355 (A.VI/4733-5).
- FOUNDATION FOR MIDDLE EAST AND BALKAN STUDIES (OBİV) : *Turkish review of Eurasian Studies : annual 2004* / Foundation for Middle East and Balkan Studies (OBİV) ; ed. Güner Öztek ; ed. advisors Zafer Toprak, Ersin Kalaycıoğlu, Şule Kut. — İstanbul : Doğan, 2004. 299 s. ; 24 cm. ISBN 9757341282 (A.VI/4733-4).
- FOUNDATION FOR MIDDLE EAST AND BALKAN STUDIES (OBİV) : *Turkish review of Middle East studies : annual 2006* / Foundation for Middle East and Balkan Studies (OBİV) ; ed. Güner Öztek ; ed. advisors Zafer Toprak, Ersin Kalaycıoğlu, Şule Kut. — İstanbul : Bigart, [2006?]. 213 s. ; 24 cm. ISBN 9757341376 (A.V/9103-17).
- FOUNDATION FOR MIDDLE EAST AND BALKAN STUDIES (OBİV) : *Turkish review of Middle East studies : annual 2005* / Foundation for Middle East and Balkan Studies (OBİV) ; ed. Güner Öztek ; ed. advisors Zafer Toprak, Ersin Kalaycıoğlu, Şule Kut. — İstanbul : Bigart, [2005?]. 359 s. ; 24 cm. ISBN 9757341339 (A.V/9103-16).
- FOUNDATION FOR MIDDLE EAST AND BALKAN STUDIES (OBİV) : *Turkish review of Middle East studies : annual 2004* / Foundation for Middle East and Balkan Studies (OBİV) ; ed. Güner Öztek ; ed. advisors Zafer Toprak, Ersin Kalaycıoğlu, Şule Kut. — İstanbul : Doğan, [2004?]. 425 s. ; 24 cm. ISBN 9757341304 (A.V/9103-15).
- FOUNDATION SINGER-POLIGNAC. COLLOQUE (11.2.2004 : PARIS) : *Portraits croisés de Thomas Jefferson et Napoléon Bonaparte : la cession de la Louisiane : actes du colloque de la Fondation Singer-Polignac présidée par Édouard Bonnefous tenu le 11 Février 2004 / sous la présidence de Jean Bernard, Pierre Messmer ; sous la direction de Jean-François Lemaire.* — Paris : Éditions SPM, 2005. 154 s. : res. ; 22 cm. ISBN 2901952496 (A.VII/2448).
- FRANGAKIS-SYRETT, ELENA : *Trade and money : the Ottoman economy in the eighteenth and early nineteenth centuries* / Elena Frangakis-Syrett. — 1. ed. — İstanbul : Isis, 2007. 377 s. : hrt. ; 24 cm. — (Analecta Isisiana ; 93) ISBN 9789754283396 (A.VII/2982).

- FRANKEN, H. J. [HENDRICUS JACOBUS], 1917- : *A history of pottery and potters in Ancient Jerusalem : excavations by K. M. Kenyon in Jerusalem 1961-1967* / H. J. [Hendricus Jacobus] Franken [1917-]. — 1. published. — London ; Oakville : Equinox, 2005. xviii, 214 s. : res. ; 25 cm. ISBN 1904768687 (A.VII/2932).
- FREELY, JOHN : *A guide to Beyoğlu* / John Freely, Brendan Freely ; ed. Brian Johnson. — İstanbul : Archaeology & Art, 2005. vii, 187 s. : res. ; 21 cm. ISBN 9756561807 (A.VII/2901).
- FREU, JACQUES : *Suppiluliuma et la veuve du pharaon : histoire d'un mariage manqué : essai sur les relations Égypte-Hittites* / Jacques Freu. — Paris : L'Harmattan, 2004. 205 s. ; 22 cm. — (Collection Kubaba. Série Antiquité ; 5) ISBN 2747575950 (A.VII/1801).
- FRIEDL, CHRISTIAN : *Studien zur Beamtenschaft Kaiser Friedrichs II. im Königreich Sizilien (1220-1250)* / Christian Friedl. — Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2005. ix, 633 s. ; 30 cm. — (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse Denkschriften ; 337. bd.) ISBN 3700135297 (B.I/4242).
- FRIEDRICH, CARL J. [JOACHIM], 1901-1984 : *Totaliter diktatörlük ve otokrasi* / Carl J. [Joachim] Friedrich [1901-1984], Zbigniew K. Brzezinski. — Ankara : Türk Siyasi İlimler Derneği, 1964. viii, 320 s. ; 23 cm. — (Türk Siyasi İlimler Derneği yayımları. Siyasi ilimler serisi ; 7) (A.VII/1984).
- FRITZ, SONJA : *Iranisches Personennamenbuch III : Neuiranische Personennamen faszikel 3 : die Ossetischen Personennamen* / Sonja Fritz ; hrsg. von Rüdiger Schmitt, Heiner Eichner, Bert G. Fagner, Velizar Sadovski. — Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006. xxvi, 295 s. ; 22 cm. — (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse Sitzungsberichte ; 746. bd. Iranische Onomastik ; 2) ISBN 3700136757 ; ISBN 9783700136750 (A.VII/1955-3,3).
- Frühes Ionien eine Bestandsaufnahme : Panionion-Symposium Güzelçamlı, 26. September-1. Oktober 1999* / hrsg. von Justus Cobet, Volkmar von Graeve, Wolf-Dietrich Niemeier, Konrad Zimmermann. — Mainz am Rhein : Philipp von Zabern, 2007. xii, 788, 91 s. : res. ; 31 cm. — (Deutsches Archäologisches Institut. Milesische Forschungen ; 5) ISBN 9783805337700 (B.I/4361).
- FUKAI, SHINJI : *Ancient orient / Shinji Fukai.* — Tokyo : Shogakukan, 1985. xi, 291 s. : rnk. res. ; — (Ceramic Art of the World ; 20) ISBN 4096410209 (B.I/4317).
- FULLER, RUSSELL T. : *Invitation to biblical hebrew : a beginning grammar* / Russell T. Fuller, Kyoungwon Choi. — Grand Rapids : Kregel, 2006. xviii, 364 s. ; 29 cm. — (Invitation to Theological Studies series) ISBN 0825426502 (B.I/4410).
- GABRIELLI, MARCEL : *Le cheval dans l'Empire Achéménide = Horse in the Achaemenid Empire / Marcel Gabrielli.* — İstanbul : Ege, 2006. xiv, 135 s. : res. ; 27 cm. — (Studia ad Orientem Antiquum Pertinentia ; 1) ISBN 9758071378 (B.I/4384).
- GALLOU, CHRYSANTHI : *The Mycenaean cult of the dead* / Chrysanthi Gallou. — Oxford : Archaeopress, 2005. vi, 240 s. : res. ; 30 cm. — (BAR International series ; 1372) ISBN 1841718149 (B.I/4221).
- GARDETTE, PHILIPPE : *Etudes imagologiques et relations interconfessionnelles en zone Byzantino-Ottomane* / Philippe Gardette. — 1. impression. — İstanbul : Isis, 2007. 192 s. ; 24 cm. — (Analecta Isisiana ; 92) ISBN 9789754283341 (A.VII/1788).
- GARNIER, JEAN-PAUL, 1904-1973 : *Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu : II. Abdülhamit'ten Mustafa Kemal'e* / Jean-Paul Garnier [1904-1973] ; Türkçesi Zeki Çelikkol ; yay. haz. İrmak Zileli. — 1. bs. — İstanbul : Remzi Kitabevi, 2007. 312 s. ; 20 cm. ISBN 9789751411945 (A.VII/2770).
- GARTENHAUS, ALAN R. : *Yaratıcı düşünme ve müzeler* / Alan R. Gartenhaus ; çev. Ruhiser Mergenci, Bekir Onur. — Ankara : Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2000. 136 s. ; 20 cm. — (Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi yayımları no ; 7) ISBN 975482505X (A.VII/1533).
- GASRATYAN, A. V. : *Problemy sotsialno-ekonomičeskogo razvitiya livana 1970-2000 gg.* / A. V. Gasratyan. — Moskva : Institut İzuçeniya, 2004. 234 s. ; 20 cm. ISBN 5893941330 (A.VII/1507).

- GATHORNE-HARDY, G. M. [GEOFFREY MALCOLM], 1878-? : *The fourteen points and the treaty of versailles* / G. M. [Geoffrey Malcolm] Gathorne-Hardy [1878-?]. — reprinted. — Oxford : The Clarendon Press, 1939. 40 s. ; 18 cm. — (Oxford Pamphlets on World Affairs ; 6) (A.VII/2068).
- GATRELL, PETER : *A whole empire walking : refugees in Russia during World War I* / Peter Gatrell. — 1. paperback ed. — Bloomington ; Indianapolis : Indiana University Press, 2005. xiv, 317 s. ; 24 cm. — (Indiana-Michigan series in Russian and East European Studies) ISBN 0253213460 (A.VII/2883).
- GAULIS, BERTHE G. [GEORGES] : *Çankaya akşamları* / Berthe G. [Georges] Gaulis ; çev. A. Göke Bozkurt ; ed. Gaye Yavuzcan ; genel yay. yönetmeni Ahmet İzci. — 1. bsk. — İstanbul : İlgi Kültür Sanat, 2006. 276 s. ; 23 cm. — (İlgi Kültür Sanat yayın no ; 20. İnceleme Araştırma ; 07) ISBN 9944978191 (A.VII/1578).
- GAUNT, DAVID : *Massacres, resistance, protectors : muslim-christian relations in Eastern Anatolia during World War I* / David Gaunt ; with the assistance of Jan Bet Şawooc ; and an appendix of documents prepared by Racho Donef. — 1. ed. — New Jersey : Gorgias Press, 2006. xvii, 535 s. ; 23 cm. ISBN 1593333013 (A.VII/1712).
- GAZEL, AHMET ALİ : *Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda parlamenter denetim, 1908-1920* / Ahmet Ali Gazel. — 1. bsk. — Konya : Çizgi Kitabevi, 2007. xxxii, 384 s. ; 22 cm. — (Çizgi Kitabevi yayınları ; 174. Bilim-Toplum-Siyaset ; 26) ISBN 9789944272025 (A.VII/2948).
- Gazetteer of Arabian tribes* / ed. by Richard Trench. — Farnham Common, UK : Archive Editions, 1996. 18 c. ; 25 cm. ISBN 185207700X (A.VII/2444).
- GÂZÎ AHMED MUHTAR PAŞA, 1839-1919 : *Takvîmü's-sinîn* / Gâzî Ahmed Muhtar Paşa [1839-1919] ; haz. Yücel Dağlı, Hamit Pehlivanlı. — Ankara : Genelkurmay Başkanlığı, 1993. xix, 603 s. ; 24 cm. — (Genelkurmay Basımevi yayın numarası ; '93/32) (A.VII/1879).
- Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün yurt gezilerinde önemli bir durak Balıkesir* / ed. Ömer Gemici. — Balıkesir : Balıkesir Ulusal Fotoğraf Müzesi. Balıkesir M. Emin Tan Fotoğraf Kitaplığı, 2007. 56 s. : res. ; 23 cm. — (Balıkesir Ulusal Fotoğraf Müzesi. Balıkesir M. Emin Tan Fotoğraf Kitaplığı yayınları ; 001) (A.VII/2979).
- Die Geburt des Theaters in der griechischen Antike* / hrsg. Susanne Moraw, Eckehart Nölle. — Mainz am Rhein : Philipp von Zabern, 2002. 160 s. : rnk. res. ; 30 cm. — (Zaberns Bildbände zur Archäologie. Sonderbände der Antiken Welt) ISBN 3805329091 ; ISBN 3805329857 (Mueumsausgabe) (B.I/4293).
- Geçiş sürecinde Türkiye* / derleyenler Irvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak. — 5. bsk. — İstanbul : Belge, 2006. 400 s. ; 20 cm. — (Belge yayınları ; 544. Türkiye incelemeleri. Bilim dizisi ; 2) ISBN 9753440405 (A.VII/1683).
- Geçmişten geleceğe köprü yanık ülke Kula sempozyumu, 1-3 Eylül 2006 : çevre-kültür-turizm : bildiriler.* — İzmir : İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi, [2006?]. xiii, 521 s. : res., pl. ; 24 cm. ISBN 9789754837254 (A.VII/2801).
- Geçmişten geleceğe Samsun* / yay. haz. Cevdet Yılmaz. — 1. bs. — Samsun : Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Eğitim Hizmetleri Daire Başkanlığı, 2006. xvii, 772 s. ; 24 cm. ISBN 9759229617 (A.VII/2340).
- GEFFROY, GUSTAVE, 1855-1926 : *Clemenceau, suivi d'une étude de Louis Lumet : avec citations de G. Clemenceau, sur la Grande-Bretagne pendant la guerre* / Gustave Geffroy [1855-1926]. — Paris : Georges Crès, 1919. 220 s. : res. ; 18 cm. (A.VII/2243).
- GEISENDORF, PAUL-F. [PAUL-FRÉDÉRIC] : *Les annalistes genevois du début du dix-septième siècle Savion-Piaget-Perrin : etudes et textes* / Paul-F. [Paul-Frédéric] Geisendorf. — Genève : A. Jullien, 1942. 720 s. ; 24 cm. — (Mémoires et Documents / La Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève ; 37) (A.VII/2095).
- GEISENDORF, PAUL-F. [PAUL-FRÉDÉRIC] : *Bibliographie raisonnée de l'histoire de Genève : des origines a 1798* / Paul-F. [Paul-Frédéric] Geisendorf. — Genève : Alex Jullien, Libraire, 1966. xv, 633

- s. ; 24 cm. — (Mémoires et Documents / Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève ; 43) (A.VII/2100).
- Geleneğin icadı / derleyenler Eric Hobsbawm, Terence Ranger ; Türkçesi Mehmet Murat Şahin. — 1. bs. — İstanbul : Agora Kitaplığı, 2006. 356 s. ; 23 cm. — (Agora Kitaplığı. Siyaset-İnceleme ; 22) ISBN 9944916404 (A.VII/1703).*
- GENCER, ALİ İHSAN : *İstanbul Dârülfünûnu Edebiyat Fakültesi tarihçesi ve ilk meclis zabıtları / Ali İhsan Gencer, Ali Arslan. — İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2004. ix, 169 s. ; 24 cm. — (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları yayın no ; 4472. E. F. yayın no ; 3440) ISBN 9754047162 (A.VII/2377).*
- GENCER, MUSTAFA : *Imperialismus und die Orientalische Frage : Deutsch-Türkische Beziehungen (1871-1908) / Mustafa Gencer. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. vii, 154, [6] s. : hrt. ; 25 cm. — (AKDYYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; VII. Dizi-Sa. 221) ISBN 9751619149 (A.VII/1776).*
- Genethlion / epimeleia Nikolaos Hr. Stampolidis. — Athena : İdrima N. P. Goulandri Mousseio Kikladikis Tehnis, 2006. xv, 353 s. : res. ; 29 cm. ISBN 960706464X (B.I/4283).*
- Genève au temps de la révocation de l'édit de nantes 1680-1705. — Genève ; Paris : Librairie Droz ; Librairie Champion, 1985. xxviii, 532 s. : pl. ; 23 cm. — (Mémoires et Documents / Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève ; 50) (A.VII/2082).*
- GENÈVE ET LA BICENTENAIRE DE LA RÉVOLUTION FRANÇAISE (1989 : PALAIS DE L'ATHÉNÉE) : *Regards sur la révolution genevoise 1792-1798 / actes publiés par Louis Binz... [et al.]. — Genève : Société d'Histoire et d'Archéologie, 1992. 238 s. ; 23 cm. — (Mémoires et Documents / Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève, ISSN 1017-8503 ; 55) ISBN 2884420029 (A.VII/2089).*
- Genève française 1798-1813 : nouvelles approches, actes du colloque tenu du 12 au 14 Novembre 1998 / éd. Liliane Mottu-Weber, Joëlle Droux. — Genève : Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève, 2004. vii, 354 s. ; 23 cm. — (Mémoires et Documents / Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève, ISSN 1017-8503 ; 62) ISBN 2884420185 (A.VII/2088).*
- GEORGE, A. [ANDREW] R., 1955- : *House most high : the temples of Ancient Mesopotamia / A. [Andrew] R. George [1955-]. — 2. printing. — Winona Lake : Eisenbrauns, 2004, c1993. xii, 209 s. : res. ; 26 cm. — (Mesopotamian Civilizations ; 5) ISBN 0931464803 (B.I/4403).*
- GEORGES-GAULIS, BERTHE : *Çankaya aşkamları, 1920-1921 / Berthe Georges-Gaulis ; ed. Ö. Andaç Uğurlu ; Türkçesi Türkân Andaç ; haz. Nurer Uğurlu. — 1. bsk. — İstanbul : Örgün, 2007. 530 s. : res. ; 20 cm. — (Örgün Yaynevi. Kültür dizisi) ISBN 9789757651581 (A.VII/2953).*
- GERE, CATHY : *The tomb of Agamemnon / Cathy Gere. — 1. published. — Cambridge : Harvard University Press, 2006. 201 s. : res., hrt. ; 19 cm. — (Wonders of the World) ISBN 0674021703 (A.VII/2917).*
- Germany and the Middle East, 1835-1939 : international symposium, April 1975 / ed. Jehuda L. Wallach. — Tel-Aviv : Institut für Deutsche Geschichte Universität, 1975. 211 s. ; 23 cm. — (Jahrbuch des Instituts für Deutsche Geschichte ; beiheft 1) (A.VII/2481).*
- GERMANY-FOREIGN OFFICE : *Nazi-Soviet relations : 1939-1941 : documents from the archives of the German Foreign Office as released by the Department of State / Germany-Foreign Office ; ed. by Raymond James Sontag, James Stuart Beddie ; with an introduction by James Reston. — New York : Didier, 1948. xiv, 362 s. ; 22 cm. (A.VII/1825).*
- GEVA, HILLEL : *Jewish quarter excavations in the old city of Jerusalem : conducted by Nahman Avigad, 1969-1982 III : area E and other studies : final report / Hillel Geva ; with contributions by D. Adan-Bayewitz... [et al.]. — Jerusalem : Israel Exploration Society, 2006. xv, 480 s. : res. ; 31 cm. ISBN 9652210609 (B.I/4232-3).*
- GIBB, HAMILTON A. R. [ALEXANDER ROSSKEEN], SIR, 1895-1971 : *Mohammedanism : an historical survey / Hamilton A. R. [Alexander Rosskeen] Gibb [Sir, 1895-1971]. — 2. printing. — New York : The New American Library, 1958. (A.VII/1911).*

- GIL, MOSHE, 1921- : *Jews in islamic countries in the Middle Ages / Moshe Gil [1921-]* ; translated from the Hebrew by David Strassler. — Leiden ; Boston : Brill, 2004. xxvii, 828 s. ; 25 cm. — (Études sur le Judaïsme Médiéval, ISSN 0169-815X ; 28) ISBN 900413882X (A.VII/2433).
- Gilotinata : 24.12.1984 g. S. Gorno Prahova pivrata iskra na siprotivata.* — Sofiya ; İstanbul : Deniz ; Djelil i Djem, 2005. 198 s. ; 21 cm. — (20 Godini ot Siprotivata Protiv "Vizroditelniya Protses 1984-1989" ; kniga 6) ISBN 9548486210 (A.VII/2319).
- GİRGİN, KEMAL, 1932- : *Diplomatik anılarla dış ilişkilerimiz : son 50 yıl, 1957-2006 / Kemal Girgin [1932-]* ; genel yay. yönetmeni Ahmet İzci ; ed. Bilge Bozkurt. — gnş. 2. bsk. — İstanbul : İlgü Kültür Sanat, 2007. 421 s. ; 23 cm. — (İlgü Kültür Sanat yayın no ; 29. İnceleme Araştırma ; 13) ISBN 9789944978286 (A.VII/2594).
- Giving back the colours : of Josephine Powell collection / ed. by Kimberly Hart ; contributions to the catalogue Harald Böhmer... [et al.].* — İstanbul : Sadberk Hanım Museum, 2007. 325 s. : rnk. res. ; 21 cm. ISBN 9789756959183 (A.VII/2803).
- GIYASI, C. A. : *İğdir Soykırım Anıtı / C. A. Giyasi.* — Ankara : [yayly.], 1999. 38 s. : rnk. res. ; 24 cm. (A.VII/2338).
- GOEBBELS, JOSEPH, 1897-1945 : *The goebbels diaries : 1942-1943 / Joseph Goebbels [1897-1945]* ; ed., translated and with an introduction by Louis P. Lochner. — Garden City : Doubleday & Company, 1948. ix, 566 s. ; 22 cm. (A.VII/2211).
- GOEBBELS, [PAUL JOSEPH], 1897-1945 : *Savaş notları / [Paul Joseph] Goebbels [1897-1945].* — 1. bsk. — İstanbul : Millî Hareket, 1968. 216 s. ; 20 cm. — (Millî Hareket yayınları ; 2) (A.VII/3019).
- GOERLITZ, WALTER : *History of the German general staff : 1657-1945 / Walter Goerlitz* ; translated by Brian Battershaw ; introduction by Walter Millis. — 2. printing. — New York : Praeger, 1954. xviii, 508 s. : res. ; 22 cm. (A.VII/1889).
- LE GOFF, JACQUES, 1924- : *A la recherche du Moyen Age / Jacques Le Goff [1924-]* ; avec la collaboration de Jean-Maurice de Montremy. — Paris : Editions Louis Audibert, 2003. 176 s. ; 18 cm. ISBN 2020860503 (A.VII/2464).
- GONZÁLEZ DE CLAVIJO, RUY : *Narrative of the embassy of Ruy Gonzalez de Clavijo to the court of Timour at Samarcand A. D. 1403-6 / Ruy González de Clavijo* ; translated for the first time with notes a preface and an introductory life of Timour Beg by Clements R. Markham. — New Delhi, Madras : Asian Educational Services, 2001. lvi, 200 s. : 1 katl. hrt. ; 22 cm. ISBN 8120615832 (A.VII/2278).
- GOULART, SIMON, 1543-1628 : *Journal de la guerre : faite autour de Genève l'an 1590 / Simon Goulart [1543-1628]* ; publié avec une introduction, des notes et une table par Albert Choisy. — Genève : A. Jullien ; Georg, 1938. 362 s. ; 24 cm. — (Mémoires et Documents / Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève ; 36) (A.VII/2105).
- GOWING, TIMOTHY, 1834-1908 : *Bir kraliyet piyadeleri çavuşunun kaleminden Kırım Savaşı / Timothy Gowing [1834-1908]* ; çev. Gülşen Demir. — 1. bs. — Ankara : Adapa, 2005. xviii, 132 s. ; 19 cm. — (Adapa Yayınevi ; 04. Tarih dizisi ; 04) ISBN 9759063034 (A.VII/2191).
- GÖKAY, BÜLENT : *Bolşevizm ile emperyalizm arasında Türkiye (1918-1923) / Bülent Gökay ; Türkçesi Sermet Yalçın.* — 2. bs. — İstanbul : Agora Kitaplığı, 2006. xx, 295 s. : res. ; 23 cm. — (Tarih ; 2) ISBN 9944916501 (A.VII/1624).
- GÖKMEN, OĞUZ : *Federal Almanya ve Türk işçileri / Oğuz Gökmen.* — Ankara : Ayyıldız Matbaası, 1972. viii, 326 s. ; 24 cm. (A.VII/1742).
- GÖLEN, ZAFER : *Osmanlı Devleti'nde Baruthâne-i Âmire : XVIII. yüzyıl / Zafer Gölen.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. xxi, 355 s. : rnk. res. ; hrt. ; 25 cm. — (AKDITYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; VII. Dizi-Sa. 202) ISBN 9751618592 (A.VII/1775).
- GÖRGÜNAY, NERİMAN : *Düğümlü halının öncüsü geve/tülü ve benzeri dokumalar = Pioneer of the knotted carpet geve/tülü and similar textiles / Neriman Görgünay ; İngilizce tercüme Ramis Başar.* — 1. bsk. — İzmir : [yayly.], 2005. 126 s. : rnk. res. ; 28 cm. ISBN 9759824507 (B.I/4171).

- GÖZE, ERGUN : *Dışişleri kavgası / Ergun Göze.* — İstanbul : Fatih, 1975. 480 s. ; 20 cm. (A.VII/2518).
- GÖZE, ERGUN : *Dirilen çöl Libya / Ergun Göze.* — İstanbul : Fatih, 1975. 216 s. : res. ; 20 cm. (A.VII/1970).
- GÖZE, HİCRAN, 1931- : *Kadıköylü yıllarım : çocukluk ve gençlik hâturolarım / Hicran Göze [1931-].* — İstanbul : Kubbealtı, 2007. 187 s. : res. ; 22 cm. — (Kubbealtı Neşriyatı ; 139) ISBN 9789756444504 (A.VII/2762).
- GRAFTON, ANTHONY : *Kalpazanlar ve eleştirmenler : batı tarihçiliğinde yaratıcılık ve sahtekârlık / Anthony Grafton ; Türkçesi Emre Yalçın.* — 1. bsk. — Ankara : Dost Kitabevi, 1998. 131 s. ; 21 cm. ISBN 9757501122 (A.VII/1599).
- GRAHAM, IAN : *Corpus of Maya hieroglyphic inscriptions / Ian Graham, Eric von Euw.* — Cambridge : Peabody Museum of Archaeology and Ethnology Harvard University, 1975-1992. ... c. : res. ; 38 cm. ISBN 0873658140 (C/0603-IV,3).
- GRAILET, LAURENT : *Une perspective Byzantine / Laurent Grailet.* — [Wiesbaden] : Harrassowitz, 2003. 165-174 ss. ; 24 cm. Archivum Ottomanicum 21 (2003)'den ayrıbasım. (A.VII/1749).
- GRANDA, CEMAL : *Atatürk'ün uşağı : Cemal Granda anlatıyor / Cemal Granda.* — 1. bsk. — Ankara : Pal Medya ve Organizasyon, 2007. 363 s. ; 20 cm. ISBN 9789944203012 (A.VII/2569).
- GRAYSON, A. [ALBERT] KIRK : *Assyrian and Babylonian chronicles / A. [Albert] Kirk Grayson.* — Winona Lake : Eisenbrauns, 2000. xvi, 300 s. : 26 s. res. ; 29 cm. ISBN 1575060493 (B.I/4413).
- Great Jewish personalities in modern times / ed. with introductory essays by Simon Noveck.* — 2. paperback ed. — [Washington] : B'nai B'rith Department of Adult Jewish Education, 1977, c1960. xiii, 366 s. ; 24 cm. — (B'nai B'rith Great Book series ; vol. 2) (A.VII/2261).
- GREAVES, ALAN M. : *Miletos : bir tarih / Alan M. Greaves ; çev. Hüseyin Çınar Öztürk.* — 1. bs. — İstanbul : Homer Kitabevi, 2003. 240 s. : res., hrt. ; 22 cm. — (Arkeoloji ; 29) ISBN 9758293435 (A.VII/2846).
- The Greeks in the East / ed. by Alexandra Villing.* — London : The British Museum, 2005. v, 123 s. : res. (kimi rnk.) ; 30 cm. — (The British Museum Research publication number, ISSN 0142-4815 ; 157) ISBN 0861591577 (B.I/4411).
- GRİGOR, AKNERLİ : *Okçu milletin tarihi / Aknerli Grigor ; çev. Hrand D. Anreasyan.* — 1. bsk. — İstanbul : Yeditepe, 2007. 94 s. ; 21 cm. — (Yeditepe Yayınevi ; 54. İnceleme-Araştırma ; 34) ISBN 9789756480305 (A.VII/2543).
- GUHR, HANS : *Anadolu'dan Filistin'e Türklerle omuz omuza / Hans Guhr ; çev. Eşref Bengi Özbilen.* — 1. bsk. — İstanbul : Türkiye İş Bankası, 2007. x, 270 s. ; 20 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları. Genel yayın ; 1106) ISBN 9754589518 (A.VII/2719).
- Guillaume Postel (1510-1581).* — London : Bernard Quaritch, 2006. yak. 250 s. : res. ; 27 cm. (B.I/4174).
- GURLITT, CORNELIUS, 1820-1901 : *Edirne'deki yapılar / Cornelius Gurlitt [1820-1901] ; notlarla yay. haz. Mustafa Özer.* — Edirne : Yöre Dergisi, 2006. 60 s. : res. ; 24 cm. — (Yöre Dergisi Yöresel Kitaplar dizisi ; 1) ISBN 9759283433 (A.VII/1853).
- GÜL, MUAMMER : *İlhanlı-Memlûk rekabetinden Osmanlı-Memlûk rekabetine : Hicaz Su Yollarının tamiri meselesinin tarihi arka planı / Muammer Gül.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. 845-866 ss. ; 24 cm. Belleten LXX, 259 (Aralık 2006)'dan ayrıbasım. (A.VII/1720).
- GÜL, SEMA : *Türklerin etnik kökenleri / Sema Gül ; genel yay. yönetmeni Oya Uğur ; ed. Tarkan Tufan.* — 2. bsk. — İstanbul : Nokta Kitap, 2007. 183 s. ; 21 cm. ISBN 975914686X (A.VII/2186).
- GÜLER, ALİ, 1962- : *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e azınlıklar / Ali Güler [1962-].* — 2. bsk. — Ankara : Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu, 2007. xii, 284 s. ; 24 cm. — (Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu Araştırma dizisi) ISBN 9756610093 (A.VII/2641).
- GÜLER, ALİ, 1962- : *Sevr'den Kopenhag'a parçalanan Türkiye / Ali Güler [1962-].* — 2. bsk. — Ankara : Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu, 2007. xvi, 176 s. ; 24 cm. — (Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu Araştırma dizisi) ISBN 9756610166 (A.VII/2643).

- GÜLER, ALİ, 1962- : *Sorun olan Avrupa Birliği* / Ali Güler [1962-]. — 2. bsk. — Ankara : Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu, 2007. xxiii, 616 s. ; 24 cm. — (Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu Araştırma dizisi) ISBN 9756610123 (A.VII/2644).
- GÜLER, ALİ, 1962- : *Sorun olan Yunanlılar ve Rumlar* / Ali Güler [1962-]. — 2. bsk. — Ankara : Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu, 2007. xvi, 264 s. ; 24 cm. — (Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu Araştırma dizisi) ISBN 9756610107 (A.VII/2642).
- GÜLER, E. ZEYNEP SUDA : *"Şu gemide ah ben de olsaydım..." : Çanakkale'den savaş dışı anılar* / E. Zeynep Suda Güler. — 1. bsk. — İstanbul : Turkuaz, 2007. 126 s. : res. ; 24 cm. — (Turkuaz yayınları ; 7) ISBN 9759263065 ; ISBN 9789759269065 (A.VII/2759).
- GÜLER, İBRAHİM : *Tarihin toplumdaki işlevi ve öğretimi : 21. yüzyıl eşliğinde AB'ye giriş sürecinde Türkiye'deki tarih bilimi, tarihin topluma katkısı, tarih öğretimi, tarihçiler ve tarih öğretmenliğine sorgulayıcı bir bakış* / İbrahim Güler. — İstanbul : Elif Kitabevi, 2005. 358 s. ; 21 cm. — (Elif Kitabevi Yayın no ; 41. Tarih dizisi ; 5) ISBN 9758773135 (A.VII/1607).
- GÜLER, MUSTAFA : *Gülûs Vâlide Sultan'ın hayatı ve hayrâtı-I* / Mustafa Güler ; ed. Ömer Faruk Yılmaz. — İstanbul : Çamlıca, 2006. 110, [97] s. : rnk. res. ; 23 cm. — (Çamlıca Basım Yayın Kitapları ; 30) ISBN 9789944905268 (A.VII/2563).
- GÜLERYÜZ, AHMET : *Yandan çarklıdan güntümüze İstanbul vapurları = İstanbul ferries* / Ahmet Gülerüz ; İngilizceye çev. = English translation by Antonio Berzolese. — 1. bsk. = 1. ed. — İstanbul : Denizler Kitabevi, 2005. 244 s. : res. (kimi rnk.) ; 24 cm. ISBN 9750005120 (A.VII/2334).
- GÜLMEZ, NURETTİN : *Tahkik hey'eti raporlarına göre 1894 Sason İşyanı* / Nurettin Gülmez. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. 695-741 ss. ; 24 cm. Belleten LXX, 258 (Ağustos 2006)'dan ayrışım. (A.VII/2390).
- GÜMÜŞTEKİN, UĞUR : *Ufuk ve çizgi : milliyetçi bütünlüşme hedefindeki kırksız çizgide Demirel belgeseli : olaylar, seçimler, buhranlar* / Uğur Gümüştekin. — İstanbul : Gümüştekin, 1976. 334 s. ; 20 cm. (A.VII/2240).
- GÜNALTAY, MEHMET ŞEMSETTİN : *İslâm öncesi Arap tarihi* / Mehmet Şemsettin Günaltay ; sadeleştiren Mehmet Mahfuz Söylemez. — 1. bs. — Ankara : Ankara Okulu, 2006. 272 s. ; 21 cm. — (Ankara Okulu yayınları ; 99) ISBN 9758190989 (A.VII/1585).
- GÜNAY, SELAHATTİN, 1890-1956 : *Bizi kimlere bırakıp gidiyorsun Türk? : Suriye ve Filistin anıları* / Selahattin Günay [1890-1956]. — 1. bsk. — İstanbul : Türkiye İş Bankası, 2006. 146 s. : res. ; 20 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları. Genel yayın ; 931) ISBN 9754587272 (A.VII/2291).
- GÜNDOĞDU, HAMZA : *Erzurum'da doğa, kültür, tarih ve sanat eserleri* / Hamza Gündoğdu. — [Erzurum] : Atatürk Üniversitesi, 2007. 87 s. : rnk. res. ; 28 cm. (B.I/4416).
- GÜNDÜZ, MUSTAFA : *II. Meşrutiyet'in klasik paradigmaları : İctihad, Sebül'r-Reşad ve Türk Yurdu'nda toplumsal tezler* / Mustafa Gündüz ; kitap ed. Dursun Ayan. — Ankara : Lotus, 2007. 614 s. : res. ; 24 cm. — (Lotus Yayınevi ; 38) ISBN 9756665378 (A.VII/2758).
- GÜNEŞ, İHSAN : *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eskişehir (1840-1923)* / İhsan Güneş, Kemal Yakut. — Eskişehir : Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2007. ix, 277 s. ; 23 cm. — (Anadolu Üniversitesi yayınları ; 1724. Edebiyat Fakültesi yayınları ; 25) ISBN 9789750604263 (A.VII/2388).
- Güney Azerbaycan millî hareketi : Mayıs-Haziran Ayaklanması'nın I. yıldönümünde.* — [y.y.] : Güney Azerbaycanlı Öğrenciler Federasyonu, 2007. ix, 133 s. : res. ; 24 cm. — (Güney Azerbaycanlı Öğrenciler Federasyonu-Türkiye yayın ; 5) (A.VII/2967).
- GÜNVER, SEMİH : *Tanınmayan meslek : anılar ve portreler* / Semih Günver. — Ankara : A.Ü. S.B.F. ve Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, 1984. 378 s. ; 21 cm. (A.VII/2053).
- GÜRAN, TEVFIK : *Bosna-Hersek'te toprak rejimi : Eshâb-ı Alâka ve çiftçiler arasındaki ilişkiler (1840-1875)* / Tefik Güran, Ahmet Uzun. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. 867-902 ss. ; 24 cm. Belleten LXX, 259 (Aralık 2006)'dan ayrışım. (A.VII/1719).

- GÜRAN, TEVFİK : *Ekonomik ve mali yönleriyle vakıflar : Süleymaniye ve Şehzade Süleyman Paşa Vakıfları / Tefvik Güran*. — İstanbul : Kitabevi, 2006. xiv, 218 s. ; 24 cm. — (Kitabevi ; 292) ISBN 9759173166 (A.VII/2178).
- GÜRBÜZ, MACİT, 1962- : *Kürtleşen Türkler / Macit Gürbüz [1962-]*. — İstanbul : Selenge, 2007. 430 s. ; 22 cm. — (Selenge yayınları ; 36) ISBN 9758839489 (A.VII/2200).
- GÜRSOY, SELÇUK : *Enver Paşa'nın sürgünü : İhtilâlcî İslam Birliği ve Liva el-İslam Dergisi / Selçuk Gürsoy*; ed. Güneş Ayas. — 1. bs. — İstanbul : Salyangoz, 2007. 432 s. ; 21 cm. — (Salyangoz yayınları ; 51. Akademi dizisi. Tarih Kitaplığı ; 2) ISBN 9789756277676 (A.VII/2149).
- Güven Partisi : ana tüzüğü ve programı*. — İstanbul : Güven Partisi, 1961. 32 s. ; 21 cm. (A.VII/1522).
- GÜZEL, ABDURRAHMAN : *Tekke ve zaviyelerin islâm düşüncesindeki yeri ve ilgası / Abdurrahman Güzel*. — Ankara : Kemalist Atılım Birliği, 1992. xxv, 157 s. ; 20 cm. — (Kemalist Atılım Birliği yayını ; 14) (A.VII/2510).
- HABİÇOĞLU, BEDRİ : *Kafkasya'dan Anadolu'ya göçler ve iskanları / Bedri Habıçoğlu*. — 1. bsk. — İstanbul : Nart, 1993. 1 CD-ROM. (CD/0137).
- Die Habsburger Monarchie 1848-1918 VIII : Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft / hrsg. von Helmut Rumpler, Peter Urbanitsch*. — Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006. 2 c. ; 24 cm. — (Die Habsburger Monarchie 1848-1918 ; 8) ISBN 3700135408 ; ISBN 9783700135401 (A.VII/1956).
- Haçlı Seferleri ve XI. asırdan günümüze haçlı ruhu semineri, 26-27 Mayıs 1997 : bildiriler*. — İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, 1998. 155 s. ; 24 cm. (A.VII/2380).
- HADAWI, SAMİ : *Bitter harvest : Palestine between 1914-1967 / Sami Hadawi*; with a foreword by John H. Davis. — 3. printing. — New York : The New World Press, 1967. xx, 355 s. ; 22 cm. (A.VII/1810).
- HADAWI, SAMİ : *Palestine in focus / Sami Hadawi*; ed. by Yusuf A. Sayigh. — 3. ed. — Beirut : Palestine Research Center, 1969. 122 s. : hrt. ; 20 cm. — (Palestine Essays ; 7) (A.VII/2038).
- HADJIYANNI, TASOULLA, 1964- : *The making of a refugee : children adopting refugee identity in Cyprus / Tasoulla Hadjiyanni [1964-]*. — 1. published. — Westport : Praeger, 2002. xiv, 245 s. ; 24 cm. ISBN 0275973972 (A.VII/2632).
- HAERINCK, ERNIE : *The Iron Age III graveyard at War Kabud Pusht-i Kuh, Luristan / Ernie Haerinck, Bruno Overlaet*. — Leuven : Peeters, 2004. 297 s. : res., şek. ; 31 cm. — (Luristan Excavation Documents ; 5. Acta Iranica ; 42. Troisième série. Textes et Mémoires ; 27) ISBN 9042915501 (B.I/4218).
- HAKAN, SİNAN : *Osmanlı arşiv belgelerinde Kürtler ve Kürt direnişleri, 1817-1867 / Sinan Hakan*. — 1. bsk. — İstanbul : Doz, 2007. 392 s. : rnk. res. ; 21 cm. — (Doz Yayıncılık. Tarih/Araştırma) ISBN 9756876913 (A.VII/2547).
- HALAÇOĞLU, YUSUF : *Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu'nun konuşması / Yusuf Halaçoğlu*. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2002. xxvii-xxx ss. ; 24 cm. (A.VII/1862).
- HALDON, JOHN : *Bizans tarih atlası / John Haldon*; çev. Ali Özdamar. — 1. bs. — İstanbul : Kitap, 2007. c2006. 320 s. : hrt. ; 29 cm. — (Kitap Yayınevi ; 145. Başvuru Kitaplığı dizisi ; 6) ISBN 9756051345 (B.I/4360).
- Hamilton, Madison and Jay : on the constitution : selections from the federalist papers / ed., with an introduction by Ralph H. [Henry] Gabriel*. — New York : The Liberal Arts Press, 1954. xviii, 231 s. ; 18 cm. — (Forum Books ; 4) (A.VII/1827).
- HAMZAOĞLU, YUSUF : *Atatürk ve Makedonya Türklüğü / Yusuf Hamzaoğlu*. — Üsküp : Autoprint T. A., 2006. 333 s. : res. ; 23 cm. ISBN 9789989268205 (A.VII/2806).
- HANİOĞLU, M. ŞÜKRÜ : *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e zihniyet, siyaset ve tarih / M. Şükrü Hanioglu*. — 1. bs. — İstanbul : Bağlam, 2006. 286 s. ; 22 cm. — (Bağlam yayınları ; 273. İnceleme/Araştırma ; 189) ISBN 9758803670 (A.VII/1615).

- HANNULA, J. O. [JOSSE OLAVI], 1900- : *La guerre d'indépendance de Finlande 1918* / J. O. [Josse Olavi] Hannula [1900-] ; traduit du finnois par Jean-Louis Perret ; préface du général Weygand. — Paris : Payot, 1938. 202 s. ; 22 cm. — (Collection de Mémoires, Études et Documents pour servir à l'Histoire de la Guerre Mondiale) (A.VII/2215).
- HANSSEN, JENS : *Fin de siècle Beirut : the making of an Ottoman provincial capital* / Jens Hanssen. — reprinted. — Oxford : Clarendon Press, 2006. viii, 307 s. : res., hrt. ; 24 cm. — (Oxford Historical Monographs) ISBN 0199281637 (A.VII/2410).
- HAROOTUNIAN, HARRY : *Tarihin huzursuzluğu : modernlik, kültürel pratik ve gündelik hayat sorunu* / Harry Harootunian ; çev. Mehmet Evren Dinçer ; yay. haz. Nadir Özbek. — 1. bs. — İstanbul : Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2006. 209 s. ; 21 cm. ISBN 9756193549 (A.VII/1662).
- HARPER, PRUDENCE O. [OLIVER] : *In search of a cultural identity : monuments and artifacts of the Sasanian Near East, 3rd to 7th century A. D.* / Prudence O. [Oliver] Harper. — New York : Bibliotheca Persica, 2006. xiii, 210 s. : res. ; 24 cm. — (Biennial Ehsan Yarshater Lecture series ; 2) ISBN 0933273886 (A.VII/2919).
- HASAN AĞA, ENFİ, 1660?-1724 : *"Tezkiretü'l-Müteahhirin" : XVI.-XVIII. asırlarda İstanbul velileri ve delileri* / Enfi Hasan Ağa [1660?-1724] ; haz. Mustafa Tatcı, Musa Yıldız ; ed. İbrahim Akkuş ; yay. ve genel yay. yönetimini M. Vecihi Terzi. — 1. bsk. — İstanbul : MVT Yayıncılık, 2007. x, 179, 98 s. ; 20 cm. — (MVT Yayıncılık ; 9. Edebiyat dizisi ; 3) ISBN 9789756081082 (A.VII/2566).
- HASAN, FARHAT : *State and locality in Mughal India : power relations in Western India, c. 1572-1730* / Farhat Hasan. — 1. published. — Cambridge : Cambridge University Press, 2004. x, 144 s. ; 24 cm. — (University of Cambridge Oriental publications ; 61) ISBN 0521841194 (A.VII/2636).
- HASAN-I RUMLU : *Ahsenü't-Tevarîh* / Hasan-ı Rumlu ; çev. Mürsel Öztürk. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. xxiii, 648 s. ; 25 cm. — (AKDTYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; II. Dizi-Sa. 29) ISBN 975161872X (A.VII/1846).
- HAVATME, NAYİF : *Filistin'de halk savaşı ve Ortadoğu* / Nayif Havatme ; Arapça'dan çev. Mehmet Emin Bozarıslan. — İstanbul : Ant, 1970. 310 s. ; 20 cm. — (Ant yayınları ; 36. Ortadoğu Devrimci Çemberi dizisi ; 1) (A.VII/1976).
- Hayat, tatlı zehir : Aydın Boysan kitabı* / söyleşi Ümit Bayazoğlu. — 4. bsk. — İstanbul : Türkiye İş Bankası, 2007. 440 s. : res. ; 20 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları. Genel yayın ; 1161. Nehir Söyleşi ; 24) ISBN 9789944880121 (A.VII/2283).
- HAYEK, FRIEDRICH A. [AUGUST], 1899-1992 : *Hukuk, yasama ve özgürlük* / Friedrich A. [August] Hayek [1899-1992]. — 1. bsk. — Ankara : Türkiye İş Bankası, 1994-1997. 3 c. ; 20 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları Genel yayın no ; 331, 345, 357. Sosyal ve Felsefi Eserler dizisi ; 36, 43, 44) ISBN 9754580863 (A.VII/2238-3).
- HAYEK, FRIEDRICH A. [AUGUST], 1899-1992 : *Kanun, yasama faaliyeti ve özgürlük* / Friedrich A. [August] Hayek [1899-1992]. — 1. bsk. — Ankara : Türkiye İş Bankası, 1994-1997. 3 c. ; 20 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları Genel yayın no ; 331, 345, 357. Sosyal ve Felsefi Eserler dizisi ; 36, 43, 44) ISBN 975458074X (A.VII/2238-2).
- HAYEK, FRIEDRICH A. [AUGUST], 1899-1992 : *Kanun, yasama faaliyeti ve özgürlük : adaletin ve politik iktisadın liberal ilkelerinin yeni bir ifadesi* / Friedrich A. [August] Hayek [1899-1992]. — 1. bsk. — Ankara : Türkiye İş Bankası, 1994-1997. 3 c. ; 20 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları Genel yayın no ; 331, 345, 357. Sosyal ve Felsefi Eserler dizisi ; 36, 43, 44) ISBN 9754580618 (A.VII/2238-1).
- HEADLAM-MORLEY, JAMES [WYCLIFFE], SIR, 1863-1929 : *Studies in diplomatic history* / James [Wycliffe] Headlam-Morley [Sir, 1863-1929]. — 1. published. — London : Methuen & Co. Ltd., 1930. vii, 312 s. ; 23 cm. (A.VII/1904).
- HEDIN, SVEN [ANDERS], 1865-1952 : *Bagdad, Babylon, Ninive* / Sven [Anders] Hedin [1865-1952]. — Leipzig : F. A. Brockhaus, 1917. 165 s. : res. ; 19 cm. (A.VII/2336).
- HEGG, EMIL : *Ferdinand Hodler und Johann Bossard : eine konfrontation* / Emil Hegg. — Erlenbach-Zürich ; München ; Leipzig : Eugen Rentsch Verlag, 1923. 47 s. : res. (kimî rnk.) ; 22 cm. (A.VII/2815).

- HELTZER, MICHAEL : *The internal organization of the Kingdom of Ugarit : royal service-system, taxes, royal economy, army and administration* / Michael Heltzer. — Wiesbaden : Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1982. xxxi, 212 s. ; 24 cm. ISBN 388226107X (A.VII/2413).
- HENDRICH, CHRISTOF : *Die Säulenordnung des Ersten Dipteros von Samos* / Christof Hendrich ; hrsg. von Hermann J. Kienast. — Bonn : Dr. Rudolf Habelt GmbH, 2007. xi, 150 s. : 47 s. şek., 22 s. res. ; 30 cm. + 3 katl. pl. — (Deutsches Archäologisches Institut. Samos ; 25) ISBN 9783774935068 (B.I/4414).
- HENSHALL, IAN : *Amerikan yalanları : 11 Eylül ve medeniyetler çatışması* / Ian Henshall, Rowland Morgan ; ed. Ali Şimşek. — 1. bs. — İstanbul : Salyangoz, 2006. 406 s. : rnk. res. ; 21 cm. — (Salyangoz yayınları ; 35. Popüler yayınlar dizisi. Politika Kitaplığı ; 1) ISBN 9756277483 (A.VII/1696).
- HERRMANN, PETER : *New documents from Lydia* / Peter Herrmann, Hasan Malay. — Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2007. 145, 55 s. : res., 1 katl. hrt. ; 30 cm. — (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse. Denkschriften ; 340. band. Ergänzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris ; 24) ISBN 9783700135319 (B.I/4328).
- HERZL, THEODOR : *Yahudi Devleti* / Theodor Herzl ; çev. Sedat Demir. — 1. bsk. — İstanbul : Ataç, 2007. 107 s. ; 21 cm. — (Dünya Siyaseti ; 1) ISBN 9789756205259 (A.VII/2148).
- HESENLI, CEMİL : *SSRİ-Türkiye : soyuk muharibenin sınaq meydanı* / Cemil Hesenli. — Bakı : Adilöglü, 2005. 543 s. ; 22 cm. ISBN 9952250134 (A.VII/2321).
- Heydar Aliyev Fondu = Heydar Aliyev Foundation.* — Bakı : Azerbaycan Respublikası, [2006?]. 67 s. : rnk. res. ; 29 cm. (B.I/4212).
- Heydar Aliyev Fondu = Heydar Aliyev Foundation.* — Bakı : Azerbaycan Respublikası, [2006?]. 129 s. : rnk. res. ; 29 cm. (B.I/4211).
- HIZIR, NUSRET, 1899-1980 : *Bilimin ışığında felsefe* / Nusret Hızır [1899-1980] ; genel yay. yönetmeni Fahri Özdemir. — 1. bsk. — İstanbul : Kırmızı, 2007. 336 s. ; 21 cm. ISBN 9759169282 (A.VII/2954).
- HIZIR, NUSRET : *Felsefe yazıları* / Nusret Hızır ; genel yay. yönetmeni Fahri Özdemir. — 2. bsk. — İstanbul : Kırmızı, 2007. 292 s. ; 21 cm. ISBN 9759169479 (A.VII/2955).
- HİCAZİ, NASİM : *Son darbe* / Nasim Hicazi ; uyarlama ve tercüme Erkan Türkmen ; genel yay. yönetmeni İsmail Çalışkan. — İstanbul : Nüve Kültür Merkezi, 2007. 271 s. ; 22 cm. — (Nüve Kültür Merkezi yayınları. İnceleme-Araştırma dizisi) ISBN 9789944116157 (A.VII/2813).
- HİÇ, MÜKERREM : *Kapitalizm, sosyalizm, karma ekonomi ve Türkiye* / Mükerrerrem Hiç. — 2. bsk. — İstanbul : İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1974. xxv, 348 s. ; 21 cm. — (İstanbul Üniversitesi yayınlarından ; 1976. İktisat Fakültesi ; 342) (A.VII/2658).
- Hikâye-i Muhammed Hânefi.* — [y.y.] : [yayl.y.], [t.y.]. 1 CD-ROM: 736-89a. (CD/0132).
- Hilâl-i Ahmer.* — İstanbul : Hilâl-i Ahmer Merkezi, 1921-1928. 1 CD-ROM. (CD/0138).
- HILLENBRAND, ROBERT : *İslam sanatı ve mimarlığı* / Robert Hillenbrand ; çev. Çiğdem Kafescioğlu. — 1. bs. — İstanbul : Homer Kitabevi, 2005. 304 s. : res. ; 21 cm. — (Sanat Dünyası ; 8) ISBN 9758293664 (A.VII/2847).
- Hilmi Yavuz'la söyleşi : şiirim gibi yaşadım / haz. Can Bahadır Yüce ; ed. Akın Terzi, Nurgül Ateş.* — 1. bs. — İstanbul : Dünya, 2006. 211, yak. 70 s. : res. (kimi rnk.) ; 21 cm. — (Dünya Kitapları ; 430. Söyleşimler ; 3) ISBN 9753043465 (A.VII/1556).
- HISCOCKS, RICHARD : *Poland : bridge for the abyss? : an interpretation of developments in post-war Poland* / Richard Hiscocks. — 1. published. — London : Oxford University Press, 1963. vi, 359 s. : 1 katl. hrt. ; 22 cm. (A.VII/1806).
- Histoires d'architectures en Méditerranée XIXe et XXe siècles : écrire l'histoire d'un héritage bâti / sous la direction de Jean-Baptiste Minnaert.* — Paris : Villette, 2005. 399 s. : res. ; 21 cm. ISBN 2903539936 (A.VII/2452).
- Historical continuities, political responsibilities : unsettling conceptual blind-spots in Ottoman and Turkish studies, 4-5 May 2007, New York.* — New York : New York University, 2007. yak. 250 s. ; 30 cm. (B.I/4397).

- HITTSSEL, FREDERIK : *Osmanskaya İmperiya* / Frederik Hittsel. — Moskva : Veçe, 2006. 381 s. : res. (kimi rnk.) ; 21 cm. — (Gidi Tsivilizatsiy) ISBN 5953313969 (A.VII/1856).
- HOARE, SAMUEL, SIR, 1880-1959 : *Ambassador on special mission* / Samuel Hoare [Sir, 1880-1959]. — London : Collins, 1946. 320 s. ; 22 cm. (A.VII/2223).
- HOBSON, JOHN M. : *Batu medeniyetinin doğulu kökenleri* / John M. Hobson ; çev. Esra Ermert ; kitap ed. Barış Tut. — 1. bsk. — İstanbul : Yapı Kredi, 2007. 314 s. ; 24 cm. — (Yapı Kredi yayınları ; 2453. Tarih ; 31) ISBN 9789750811937 (A.VII/2439).
- HOERTH, ALFRED J. : *Archaeology and the old testament* / Alfred J. Hoerth. — 6. printing. — Grand Rapids : Baker Academic, 2006, c1998. 447 s. : res., hrt. ; 26 cm. ISBN 0801011299 ; ISBN 9780801011290 (B.I/4404).
- HOLLAND, THOMAS A. : *Archaeology of the Bronze Age, Hellenistic and Roman remains at an ancient town on the Euphrates river* / Thomas A. Holland ; with contributions by Martha Goodway, Michael Roaf. — Chicago : The Oriental Institute of the University of Chicago, 2006. 2 c. ; 31 cm. — (Excavations at Tell Es-Sweyhat, Syria ; vol. 2, part 1. Oriental Institute of the University of Chicago, ISSN 0069-3367 ; 125) ISBN 1885923333 (B.I/4342).
- HOLT, P. M. : *Haçlı devletleri ve komşuları : Urfa Kontluğu, Antakya Prenslığı, Trablusşam Kontluğu, Kudüs Kralığı* / P. M. Holt ; çev. Tanju Akad ; yay. haz. Kahraman Şakul ; yay. Yönetmeni Çağatay Anadol. — 1. bs. — İstanbul : Kitap, 2007. 127 s. ; 21 cm. — (Kitap Yayınevi ; 151. Tarih ve Coğrafya dizisi ; 52) ISBN 9789756051665 (A.VII/2944).
- HOOPER-GREENHILL, EILEAN : *Müze ve galeri eğitimi* / Eilean Hooper-Greenhill ; çev. Meltem Örgen Evren, Emine Gül Kapçı ; yay. haz. Bekir Onur. — Ankara : Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi, 1999. 236 s. ; 24 cm. — (Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi yayınları no ; 4) ISBN 975482486X (A.VII/1532).
- HOOVER, HERBERT, 1874-1964 : *The problems of lasting peace* / Herbert Hoover [1874-1964], Hugh Gibson. — 10. printing. — Garden City : Doubleday, Doran and Company, 1943. ix, 303 s. ; 21 cm. (A.VII/1824).
- L'horloger du Sérail : aux sources du fantasme oriental chez Jean-Jacques Rousseau : [actes de la journée d'étude internationale tenue à Istanbul le 28 Mars 2002]* / sous la direction de Paul Dumont, Rémy Hildebrand ; textes recueillis par Pascal Montandon. — Paris ; İstanbul : Maisonneuve & Larose ; Institut Français d'Études Anatoliennes, 2005. 196 s. : res. (kimi rnk.) ; 24 cm. ISBN 2706819316 (A.VII/2389).
- HORNBY, EMELIA BTHYNA, LADY : *Kırım Savaşı sırasında İstanbul* / Emelia Bthyna Hornby [Lady] ; çev. Kerem Işık ; yay. haz. Ali Özdamar. — 1. bs. — İstanbul : Kitap, 2007. 430 s. ; 21 cm. — (Kitap Yayınevi ; 141. Sahaftan Seçmeler dizisi ; 11) ISBN 9756051597 (A.VII/2526).
- HOROWITZ, WAYNE : *Cuneiform in Canaan : cuneiform sources from the land of Israel in ancient times* / Wayne Horowitz, Takayoshi Oshima. — Jerusalem : Israel Exploration Society, 2006. xii, 239 s. : res. ; 24 cm. ISBN 9652210625 (A.VII/1875).
- HUBBARD, G. E. [GILBERT ERNEST], 1885-? : *From the Gulf to Ararat : an expedition through Mesopotamia and Kurdistan* / G. E. [Gilbert Ernest] Hubbard [1885-?]. — 2. baskının tıpkıbasımı. — New Delhi, Chennai : Asian Educational Services, 2003. xv, 273 s. : res. ; 22 cm. ISBN 8120617258 (A.VII/2280).
- HUGHES, A. J. [ANTHONY JOHN], 1933- : *East Africa : the search for unity Kenya, Tanganyika, Uganda aznd Zanzibar* / A. J. [Anthony John] Hughes [1933-]. — 1. published. — Baltimore : Penguin Books, 1963. 278 s. ; 18 cm. — (Penguin African Library ; 4/6) (A.VII/2005).
- HULL, CORDELL, 1871-1955 : *The memoirs of Cordell Hull* / Cordell Hull [1871-1955]. — 2. printing. — New York : The Macmillan Company, 1948. 2 c. : 1804 s. : res. ; 22 cm. (A.VII/2273).
- HUNKAN, ÖMER SONER : *Türk Hakanlığı (Karahanlılar) : kuruluş-gelişme-çöküş (766-1212)* / Ömer Soner Hunkan ; genel yay. yönetmeni Adem Sarıgöl ; ed. Deniz Saraç. — 2. bsk. — İstanbul : IQ

- Kültür Sanat Yayıncılık, 2007. 528 s. ; 21 cm. — (IQ Kültür Sanat Yayıncılık ; 215. İnceleme Araştırma dizisi ; 173) ISBN 9789752551121 (A.VII/2136).
- HUNT, R. N. [ROBERT NIGEL] CAREW : *A guide to communist jargon* / R. N. [Robert Nigel] Carew Hunt. — New York : Macmillan, 1957. xvii, 169 s. ; 22 cm. (A.VII/2489).
- HUSSAIN, SYED SHABBIR : *Afghanistan under Soviet occupation : a study of Russia's expansion drama whose latest aggression has pushed mankind to the threshold of a new catastrophe* / Syed Shabbir Hussain, Abdul Hamid Alvi, Absar Hussain Rizvi. — 1. ed. — Islamabad : World Affairs Publications, 1980. 211 s. ; 22 cm. (A.VII/1916).
- Hür Sosyalist Partisi Genel; İstanbul Sanayi Kalkınma ve İmarı Güzelleştirme, Muhiti Partisi : tüzüğü ve programı.* — [y.y.] : Hür Sosyalist Partisi Genel; İstanbul Sanayi Kalkınma ve İmarı Güzelleştirme, Muhiti Partisi, 1961. [4] s. ; 21 cm. (A.VII/1528).
- HÜSEYNOVA, İRADE : *Müstekil Azerbaycan Devletinin kurucusu* / İrade Hüseynova. — Bakı : Tehsil, 2004. 472 s. : rnk. res. ; 25 cm. (A.VII/1504).
- HÜSEYNOVA, İRADE : *Müstekilliyimizin teminatçısı* / İrade Hüseynova. — Bakı : Tehsil, 2003. 502 s. : rnk. res. ; 22 cm. (A.VII/1505).
- HÜSMAN, HÂDÎ : *Hatırladıklarım... Düşündüklerim...* / Hâdi Hüsman. — İstanbul : Baha Matbaası, 1975. viii, 452 s. ; 19 cm. (A.VII/2070).
- İBÂÑEZ, VICENTE BLASCO, 1867-1928 : *Fırtınadan önce şark : İstanbul 1907* / Vicente Blasco Ibáñez [1867-1928] ; çev. Neyyire Gül Işık. — 1. bsk. — İstanbul : Türkiye İş Bankası, 2007, c2006. xxxiv, 166 s. : res. ; 20 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları. Genel yayın ; 1210) ISBN 9789944880688 (A.VII/2717).
- İGOREVİÇ, PİLİOV ALEKSANDR : *Politiçeskoe polojenie buharskogo emirata i hivinskogo hanstva v 1917-1920 gg. Vibor putey razvitiya* / Piliov Aleksandr Igoreviç. — Sankt-Peterburg : Peterburgskoe Vostokovedenie, 2005. 192 s. ; 17 cm. ISBN 5858033035 (A.VII/2325).
- İhlamur Kasırları* / yay. koordinatörü İhsan Yücel ; yay. haz. Aydan Gürün, Esin Öncü, Yaşar Yılmaz, Hakan Gülsün, Ferda Uluggergerli ; fotoğraflar Samih Rifat, Fikret Yıldız ; metin Sema Öner. — İstanbul : TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, 1994. 74 s. : rnk. res. ; 24 cm. — (TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı yayını ; 10) ISBN 9757479276 (A.VII/2738).
- IMBER, COLIN : *The crusade of Varna, 1443-45* / Colin Imber. — Hampshire : Ashgate, 2006. xv, 226 s. : hrt. ; 24 cm. — (Crusade Texts in Translation ; 14) ISBN 0754601447 ; ISBN 9780754601449 (A.VII/2424).
- IMBERT, PAUL : *Osmanlı'da yenilenme ve Türkiye'nin sorunları* / Paul Imbert ; Osmanlıca'ya çev. Hasan Ferhad, Muallim Angel ; yay. haz. Muaamer Sarıkaya ; ed. Erhan Güngör. — 1. bsk. — İstanbul : Profil, 2007. 208 s. ; 21 cm. — (Profil ; 14. Tarih ; 02) ISBN 9759960257 (A.VII/2183).
- Index islamicus : a bibliography of books, articles and reviews on islam and the muslim world which were published in the year 2005 with additions from 1993-2004* / compiled and ed. by Heather Bleaney. — Leiden ; Boston : Brill, 2007. xxxviii, 823 s. ; 24 cm. (A.III/9909-2005).
- Industrial workers in the USSR* / ed. by Robert Conquest. — 1. published. — London : The Bodley Head, 1967. 204 s. ; 22 cm. — (Soviet Studies series) (A.VII/1939).
- INNIS, HAROLD A., 1894-1952 : *İmparatorluk ve iletişim araçları* / Harold A. Innis [1894-1952] ; ed. David Godfery ; çev. Nurcan Törenli. — 1. bsk. — Ankara : Ütopya, 2006. 268 s. ; 24 cm. — (Ütopya yayınları ; 146. Medya-İletişim dizisi) ISBN 9756361549 (A.VII/2173).
- Inscriptions of Tsogtu Khung Taiji : textological study = Tsogt hun taijid holbogdoh biçgiin dursgaluud : eh biçgiin sudalгаа* / ed. by M. Bayarsaikhan. — Ulaanbaatar : Center for Turkic Studies National University of Mongolia, 2005. 84, 20 s. : res. ; 30 cm. — (Corpus Scriptorum ; tomus 3) ISBN 9992904194 (B.I/4326).
- INSOLL, TIMOTHY : *İslam arkeolojisi* / Timothy Insoll ; çev. Bahar Tırnakçı ; ed. Betül Avunç. — 1. bs. — İstanbul : Homer Kitabevi, 2007. 288 s. : res. ; 23 cm. ISBN 9944483109 ; ISBN 9789944483100 (A.VII/2792).

- Intercultural China*. — Cambridge : The Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, Harvard University, 1999. 262 s. : res. ; 27 cm. — (Res, ISSN 0277-1322 ; 35 Spring 1999) ISBN 0873658310 (B.I/4419).
- INTERNATIONAL CONGRESS OF HISTORY OF SCIENCE (20. : 1997 : LIÈGE) : *Proceedings of the XXth international congress of history of science, 20-26 July 1997, Liège*. — Turnhout : Brepols, 1999-2002. 21 c. ; 24 cm. — (De Diversis Artibus ; 41 (N. S. 4), 42 (N. S. 5), 43 (N. S. 6), 44 (N. S. 7), 45 (N. S. 8), 46 (N. S. 9), 49 (N. S. 12), 50 (N. S. 13), 51 (N. S. 14), 53 (N. S. 16), 54 (N. S. 17), 55 (N. S. 18), 56 (N. S. 19), 57 (N. S. 20), 58 (N. S. 21), 59 (N. S. 22), 60 (N. S. 23), 61 (N. S. 24), 62 (N. S. 25), 63, (N. S. 26), 64 (N. S. 27)) ISBN 2503508871 (A.VI/5405).
- INTERNATIONAL INSTITUTE FOR STRATEGIC STUDIES : *The Middle East and the international system* / International Institute for Strategic Studies. — 1. published. — London : The International Institute for Strategic Studies, 1975. 2 c. ; 24 cm. — (Adelphi Papers ; 114, 115) (A.VII/2062).
- INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON ISLAMIC CIVILISATION IN THE BALKANS (2. : 2003 : TIRANA) : *Proceedings of the second international symposium on islamic civilisation in the Balkans, 4-7 December 2003, Tirana, Albania* / ed. Ali Çaksu. — İstanbul : Research Center for Islamic History, Art and Culture, 2006. x, 196 s. ; 24 cm. — (Sources and Studies on the History of Islamic Civilisation series no ; 12) ISBN 929063152X (Türkçe tebliğler) ; ISBN 9290631511 (İngilizce tebliğler) ; ISBN 9290631538 (Arnavutça tebliğler) ; ISBN 9290631546 (tk.) (A.VII/1870).
- Iraklion Archäologisches Museum : Sammlung Giamalakis* / nach vorarbeiten von Agnes Sakellariou ; bearbeitet von Walter Müller, Ingo Pini. — Mainz am Rhein : Philipp von Zabern, 2007. s. xxix, 431-708, [2] : res. ; 25 cm. — (Corpus der Minoischen und Mykenischen Siegel ; bd. 3, teil 2) ISBN 9783805335331 (A.V/9630-III,2).
- Iraklion Archäologisches Museum : Sammlung Giamalakis* / nach vorarbeiten von Agnes Sakellariou ; bearbeitet von Walter Müller, Ingo Pini. — Mainz am Rhein : Philipp von Zabern, 2007. xviii, 430, [2] s. : res. ; 25 cm. — (Corpus der Minoischen und Mykenischen Siegel ; bd. 3, teil 1) ISBN 9783805335331 (A.V/9630-III,1).
- Iraq administration reports, 1914-1932*. — [Slough] : Archive Editions, 1992. 10 c. ; 25 cm. ISBN 1852073608 (A.VII/2445).
- Iraq defence intelligence 1920-1973* / ed. Anita L. P. Burdett. — [Slough] : Archive Editions, 2005. 6 c. ; 25 cm. ISBN 1840971002 (A.VII/2443).
- IRVING, WASHINGTON, 1783-1859 : *Life of Mahomet* / Washington Irving [1783-1859]. — London ; New York : J. M. Dent & Sons ; E. P. Dutton, 1949. xx, 265 s. ; 17 cm. (A.VII/2031).
- İŞİK, CENGİZ : *Die Basen Hekatomniden in Kaunos-Kbid* / Cengiz Işık, Christian Marek. — Wien : Phoibos, 2005. 239-247 ss. : res. ; 30 cm. Synergia : Festschrift für Friedrich Krinzinger'den ayrışım. (B.I/4206).
- İŞİK, CENGİZ : *Die Ergebnisse der Ausgrabungen in Kaunos bis zur Entdeckung der Bilingue* / Cengiz Işık. — Berlin : Walter de Gruyter, 1998. 183-202 ss. ; 24 cm. Kadmos : Zeitschrift für vor- und frühgriechische Epigraphik'den ayrışım. (A.VII/1753).
- İŞİK, CENGİZ : *Kaunos'ta (Kbid) bir kült mahzen : fakat kimin için?* / Cengiz Işık. — Ankara : Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 2004. 53-69 ss. : res., pl. ; 28 cm. Anadolu 25 (2003) = Anatolia 25 (2003)'den ayrışım. (B.I/4207).
- İŞİK, CENGİZ : *Untersuchungen zu den Ackerbaugeräten aus einer Nische des Kammergrabes I in Dedeli* / Cengiz Işık. — Rahden : Marie Leidorf, 2001. 201-209 ss. : res. ; 30 cm. Lux Orientalis : Archäologie zwischen Asien und Europa : festschrift für Harald Hauptmann zum 65. Geburtstag'dan ayrışım. (B.I/4208).
- İasos : Karia'da bir liman kenti* / Daniela Baldoni, Carlo Franco, Maurizia Manara, Paolo Belli, Fede Bertù. — 1. bs. — İstanbul : Homer Kitabevi, 2004. 144 s. : rnk. res. ; 21 cm. — (Homer Antik Kentler serisi ; 2) ISBN 9758293559 (A.VII/2844).

- İBN RÜŞD, EBÜ'L-VELİD MUHAMMED BİN AHMED BİN MUHAMMED EL-KURTUBİ, 1126-1198 : *Psikoloji şerhi : Telhîsu Kitâbi'n-Nefs : metin ve çeviri / Ebü'l-Velid Muhammed bin Ahmed bin Muhammed el-Kurtubi İbn Rüşd [1126-1198] ; çev. Atilla Arkan ; ed. Muhittin Macit. — İstanbul : Litera, 2007. 261 s. ; 24 cm. — (Litera ; 38. İslam Felsefesi Klâsikleri ; 13) ISBN 9789756329405 (A.VII/2748).*
- İBN-İ ŞERİF : *Yâdigâr : 15. yüzyıl Türkçe up kitabı : Yâdigâr-ı İbn-i Şerif / İbn-i Şerif ; ed. ve sadeleştirme Orhan Sakin. — İstanbul : Merkez Efendi ve Halk Hekimliği Derneği, 2003. 295 s. ; 24 cm. ISBN 9759233002 (A.VII/1635).*
- İBN-İ ŞERİF : *Yâdigâr : 15. yüzyıl Türkçe up kitabı : Yâdigâr-ı İbn-i Şerif / İbn-i Şerif ; proje danışmanı Ayten Altuntaş ; haz. M. Yahya Okutan, Doğan Koçer, Mecit Yıldız. — İstanbul : Merkez Efendi Geleneksel Tıp Derneği, 2004. 458 s. ; 24 cm. ISBN 9759233010 (A.VII/1652).*
- İBNÜLCEMAL AHMED TEVFİK : *100 Yıl önce bisikletle Bursa : Hüdavendigâr Vilayeti dahilinde velosipetle bir cevelan / İbnülcemal Ahmed Tevfik ; günümüz diline çev. Nezaket Özdemir. — 1. bs. — Bursa : Sentez, 2007. 128 s. : res. ; 21 cm. ISBN 9789750116438 (A.VII/2781).*
- 2006 Yol atlası & gezi rehberi 1/600.000. — 1. bsk. — İstanbul : Yapı Kredi, 2006. xxii, 206 s. : rnk. hrt. ; 29 cm. — (Yapı Kredi yayınları ; 2351) ISBN 975081097X (B.I/4194).*
- II. *Abdülhamid dönemi Osmanlı coğrafyası / haz. Mehmet Bahadır Dördüncü ; genel yay. yönetmeni Reşit Haylamaz ; ed. Salih Gülen. — İstanbul : Yitik Hazine ; Bank Asya, 2006. 199 s. : res. ; 27 cm. — (Yitik Hazine yayın numarası ; 10. Bank Asya Kültür Hizmetleri ; 4) ISBN 9750036891 (B.I/4225).*
- İKİZER, M. YILMAZ : *Batu'daki insan hakları uygulamaları ve Türkiye / M. Yılmaz İkizer. — Ankara : Demircioğlu Matbaacılık, [t.y.]. 133 s. ; 20 cm. (A.VII/2503).*
- "İlân-ı hürriyet'in 80. yıldönümünde" 1908 seçimleri ve "meb'usan hatıraları" / haz. Zafer Toprak. — [y.y.] : Tarih ve Toplum Kitaplığı, 1988. 16 s. ; 20 cm. (A.VII/1529).*
- İLERİ, İLAY : *The Times Gazetesi'ne göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler-Rumlar-Yahudiler, 1908-1918 / İlay İleri. — 1. bs. — Ankara : Turhan Kitabevi, 2006. viii, 453 s. ; 20 cm. ISBN 9756194855 (A.VII/2939).*
- İLGEN, ABDULKADİR : *Batu Anadolu'nun dünya-ekonomiyle bütünleşme saucuları ve gayrimüslim tebanın rolü, 1876-1908 / Abdulkadir İlgen. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2007. s. 99-159 ; 24 cm. Belleten LXXI, 260 (Nisan 2007)'den ayırabım. (A.VII/3000).*
- İLHAN, ATTİLÂ : *Gazi Mustafa Kemal Paşa : "... o sarışın kurt!.." / Attilâ İlhan. — 10. bsk. — İstanbul : Türkiye İş Bankası, 2007. 555 s. ; 20 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları. Genel yayın ; 1174) ISBN 9789944880275 (A.VII/2282).*
- İMANOV, VÜGAR : *Azerbaycan-Osmanlı ilişkileri 1918 : Azerbaycan belgelerine göre / Vügar İmanov. — İstanbul : Boğaziçi Üniversitesi, 2006. viii, 301 s. ; 21 cm. ISBN 9756193182 (A.VII/1562).*
- İNAN, YUSUF ZİYA : *Türk devrim tarihi / Yustuf Ziya İnan. — İstanbul : Osmanbey Matbaası, 1971. 102 s. ; 20 cm. (A.VII/1933).*
- İNANÇ, GÜL : *Büyükelçiler anlatıyor : Türk diplomasisinde Kıbrıs, 1970-1991 / Gül İnanç. — 1. bsk. — İstanbul : Türkiye İş Bankası, 2007. xix, 188 s. : res. ; 23 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları. Genel yayın ; 1180) ISBN 9789944880336 (A.VII/2722).*
- İNCEDAYI, CEVDET KERİM, 1893-1951 : *Türk İstiklâl Harbi : Garp Cephesi / Cevdet Kerim İncedayı [1893-1951] ; haz. Muhammed Safi ; kitap ed. Yücel Demirel. — 1. bsk. — İstanbul : Yapı Kredi, 2007. 282 s. : res. ; 24 cm. — (Yapı Kredi yayınları ; 2463. Tarih ; 32) ISBN 9789750812064 (A.VII/2724).*
- İngiliz belgelerinde Atatürk (1919-1938) = British documents on Atatürk (1919-1938) : 8.c.: 1934-1939 / haz. = ed. by Bilâl N. Şimşir. — Ankara : Türk Tarih Kurumu = Turkish Historical Society, 2006. 8 c. ; 24 cm. — (AKDİTYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; XVI. Dizi-Sa. 15g = Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History publications of Turkish Historical Society ; Serial XVI-No. 15g) ISBN 9789751619242 (8.c.) ; ISBN 9751604230 (tk.) (A.III/8227-8).*

- İngiliz belgelerinde Atatürk (1919-1938) = British documents on Atatürk (1919-1938): 7.c.: 1930-1933 / haz. = ed. by Bilâl N. Şimşir. — Ankara : Türk Tarih Kurumu = Turkish Historical Society, 2006. 8 c. ; 24 cm. — (AKDITYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; XVI. Dizi-Sa. 15f = Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History publications of Turkish Historical Society ; Serial XVI-No. 15f) ISBN 9789751619228 (7.c.) ; ISBN 9751604230 (tk.) (A.III/8227-7).*
- İngiliz belgeleriyle Türkiye'de "Kürt sorunu", 1924-1938 : Şeyh Sait, Ağrı ve Dersim ayaklanmaları / haz. Bilâl N. Şimşir. — 2. bsk. — Ankara : [yayl.y.], 1991. lüii, 311 s. ; 24 cm. ISBN 9759550113 (A.VII/2625).*
- İnsan hakları evrensel beyannamesi ve Avrupa insan hakları ve ana hürriyetleri sözleşmesi. — Ankara : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1957. 145 s. ; 17 cm. — (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi. Dış Münasebetler Enstitüsü yayınları no ; 4) (A.VII/2501).*
- İPEK, ALİ : Azerbaycan tarihine giriş / Ali İpek. — 1. bsk. — Ankara : Lalezar Kitabevi, 2007. vii, 71 s. ; 21 cm. — (Lalezar yayını no ; 7) ISBN 9944537241 (A.VII/2118).*
- İPEK, NEDİM, 1958- : İmparatorluktan ulus devlete göçler / Nedim İpek [1958-] ; yay. haz. Veysel Usta ; genel yay. yönetmeni Kenan Sarıalioğlu. — 1. bsk. — Trabzon : Serander, 2006. 418 s. ; 24 cm. ISBN 9944374024 (A.VII/2604).*
- İPEKÇİ, ABDİ : Liderler diyor ki : röportajlar / Abdi İpekçi. — İstanbul : Ant, 1969. 321 s. ; 20 cm. (A.VII/3013).*
- İPLİKÇİOĞLU, BÜLENT : Epigraphische Forschungen in Termessos und seinem Territorium IV / Bülent İplikçioğlu, Güler Çelgin, A. Vedat Çelgin. — Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2007. 316, yak. 100 s. : res., 1 katl. hrt. ; 23 cm. — (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse. Sitzungsberichte ; 743. band. Veröffentlichungen der Kleinasiatischen Kommission ; 18) ISBN 9783700135326 (A.V/4137-4).*
- İRAT, ALİ MURAT : Devletin Bektaşi hırkası / Ali Murat İrat. — 1. bs. — İstanbul : Chiviyazıları, 2006. 240 s. ; 23 cm. — (Chiviyazıları ; 226. Nemesis Tarih ; 16) ISBN 975918723X (A.VII/1669).*
- İRDESEL, MEHMET : Büyük denizci - bilgin amiral Gelibolu'lu Piri Reis : hayatı ve eserleri / Mehmet İrdesel. — İstanbul : Baha Matbaası, 1975. 63 s. : res. ; 20 cm. (A.VII/1966).*
- İRDESEL, MEHMET : Çanakkale Savaşları ve harp sahaları rehberi / Mehmet İrdesel. — İstanbul : Baha Matbaası, 1973. 125 s. : res. ; 20 cm. (A.VII/1973).*
- İSEN, MUSTAFA : Balkanlar'da Osmanlı mirası : gezi rehberi / Mustafa İsen ; fotoğraflar Mehmet İbrahimgil. — 2. bsk. — İstanbul : A Turizm, 2005. 149 s. : rnk. res. ; 22 cm. ISBN 9750445092 (A.VII/2980).*
- İSHAKOĞLU-KADIOĞLU, SEVTAP : İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi tarihçesi (1900-1946) / Sevtap İshakoğlu-Kadioğlu. — İstanbul : İstanbul Üniversitesi Bilim Tarihi Müzesi ve Dokümantasyon Merkezi, 1998. xviii, 342, [11] s. : res. ; 24 cm. — (İstanbul Üniversitesi yayını no ; 4106. Bilim Tarihi Müzesi ve Dokümantasyon Merkezi yayını no ; 1) ISBN 9754045011 (A.VII/2375).*
- İSKİT, TEMEL, 1937- : Diploması : tarihi, teorisi, kurumları ve uygulaması / Temel İskit [1937-] ; yay. haz. Bora Bozadı. — 1. bsk. — İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007. xiii, 578 s. ; 23 cm. — (İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları ; 166. Siyaset Bilimi ; 19) ISBN 9756176776 (A.VII/2556).*
- İslâm ansiklopedisi : Türkiye Diyanet Vakfı / başkan M. Âkif Aydın ; yönetim kurulu İbrahim Kâfi Dönmez... [ve başk.]. — Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı, 1988. ... c. ; 29 cm. ISBN 9753894279 (tk.) ; ISBN 9753894546 (32.c.) (B.I/1070-32).*
- İslam felsefesine giriş / ed. Peter Adamson, Richard C. Taylor ; tercüme M. Cüneyt Kaya. — 1. bs. — İstanbul : Küre, 2007. xxii, 489 s. ; 23 cm. — (Küre yayınları ; 39. kitap. İslam felsefesi ; 1) ISBN 9789756614464 (A.VII/2570).*
- İspanya-Türkiye : 16. yüzyıldan 21. yüzyıla rekabet ve dostluk / ed. Pablo Martín Asuero ; çev. Peral Bayaz Çarum. — 1. bs. — İstanbul : Kitap, 2006. 350 s. ; 21 cm. — (Kitap Yayınevi ; 135. Tarih ve Coğrafya dizisi ; 48) ISBN 9756051515 (A.VII/2109).*

- İstanbul Arkeoloji Müzeleri resimli rehber : Sümer, Akat, Asur, Babil, Hitit, Eski Mısır ve Arabistan eserleri ve koleksiyonları*. — Ankara : Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü, 1962. v. 77 s. : xxv s. res. ; 20 cm. — (Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü yayınlarından ; seri 4-sayı 11) (A.VII/3021).
- İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi / fotoğraflar Şemsi Güner*. — İstanbul : Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, [t.y.]. 45, [3] s. : res., pl. ; 24 cm. (A.VII/2864).
- İstanbul Mahkemesi 121 numaralı şer'iyeye sicili : tarih: 1231-1232/1816-1817 : şer'iyeye sicillerine göre İstanbul tarihi / metni haz. Şevki Nezihi Aykut*. — 1. bs. — İstanbul : Sabancı Üniversitesi, 2006. xxix, 281 s. ; 30 cm. + 1 cd-rom. — (Halil İnalıcık Araştırma Projesi) ISBN 975836233X (B.I/4417).
- İstanbul Üniversitesi 550. yıl uluslararası Bizans ve Osmanlı sempozyumu, 30-31 Mayıs 2003 : XV. yüzyıl = 550th Anniversary of the Istanbul University international Byzantine and Ottoman symposium, 30-31 May 2003 : XVth century / ed. Sümer Atasoy*. — İstanbul : İstanbul Üniversitesi, 2004. xxiv, 390 s. : res. ; 24 cm. ISBN 9758070908 (A.VII/2204).
- İstoriya Balkan : vek vosemnadstuy / otvetstvennyy redaktor V. N. Vinogradov*. — Moskva : Nauka, 2004. 246 s. : res., hrt. ; 25 cm. ISBN 502010261X (A.VII/2713).
- İstoriya Dagestana s drevneysih vremen do naših dnei, tom 1 : istoriya Dagestana s drevneysih vremen do XX veka / redaksiionnaya kollegiya M. G. Gajiev... [et al.]*. — Moskva : Nauka, 2004. 627 s. ; 24 cm. ISBN 5020098523 (A.VII/2707-1).
- İstoriya diplomatii / sost. A. Laktionov*. — Moskva : AST, 2006. 943 s. : res., hrt. ; 24 cm. ISBN 5170249594 ; ISBN 5971320645 (A.VII/1493).
- İstoriya Uzbekistana tom 3 : XVI-pervaya polovina XIX veka*. — Taşkent : İzdatelstvo FAN Akademii Nauk Respubliki Uzbekistan, 1993. 476 s. : res. ; 22 cm. + 5 katl. hrt. ISBN 5648020902 (A.VII/2305-3).
- İşgalden zafere, zaferden Cumhuriyete*. — [y.y.] : Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu, 2006. 128 s. : res. (kimi rnk.) ; 33 cm. (B.I/4173).
- İŞHANYAN, RAFAEL : *Başlangıcından 2. yüzyıla kadar Ermeniler'in tarihi / Rafael İshanyan ; çev. Sarkis Seropyan ; yay. haz. Attila Tuyyan*. — 1. bsk. — İstanbul : Belge, 2006. 184 s. ; 20 cm. ISBN 9753443676 (A.VII/1616).
- İŞLEK, SEVİM : *Ankara, Etnografya Müzesindeki Türk halı ve seccadeleri / haz. Sevim İşlek*. — [y.y.] : [yayl.y.], 1967. 146 y. ; 30 cm. (B.I/4382).
- İŞLİ, H. NECDET : *Yeniçeri mezartaşları / H. Necdet İşli*. — 1. bsk. — İstanbul : Turkuaz, 2006. 103 s. : res. ; 24 cm. — (Turkuaz yayınları ; 6. İstanbul Kitapları ; 1) ISBN 975926305X (A.VII/1540).
- İşte Atatürk : Atatürk fotoğrafları*. — Ankara : Cumhurbaşkanlığı, [t.y.]. 1 CD-ROM. ; + 1 kitapçık. ISBN 9944549606 (CD/0139).
- İVANOVA, N. A. : *Soslovno-klassovaya struktura Rossii v kontse XIX-naçale XX veka / N. A. İvanova*. — Moskva : Nauka, 2004. 572 s. ; 24 cm. ISBN 5020098655 (A.VII/2714).
- İYİMAYA, AHMET : *Siyaset hukuku sorunları / Ahmet İyimaya*. — Ankara : [yayl.y.], 2007. xii, 552 s. ; 25 cm. ISBN 9789759590734 (A.VII/1866).
- JACKSON, ELMORE, 1910- : *Middle East mission : the story of a Major Bid for peace in the time of Nasser and Ben-Gurion / Elmore Jackson [1910-]*. — New York ; London : W. W. Norton & Company, 1983. 124 s. ; 22 cm. ISBN 0393017850 (A.VII/2631).
- JACOBY, TIM : *Social power and the Turkish State / Tim Jacoby*. — London ; New York : Routledge, 2005. xii, 226 s. ; 24 cm. ISBN 071468466X (A.VII/2697).
- JÄSCHKE, GOTTHARD, 1894-? : *Die Türkei in den Jahren 1942-1951 : geschichtskalender mit namen- und sachregister / Gotthard Jäschke [1894-?]*. — Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1955. viii, 196 s. ; 25 cm. (A.VII/1833).
- JAKOBS, PETER H. F. : *Die frühchristlichen Ambone Griechenlands / Peter H. F. Jakobs*. — Bonn : Dr. Rudolf Habelt, 1987. 372, yak. 120 s. : res., pl. ; 21 cm. + 3 katl. pl. — (Habelts Dissertationsdrucke. Reihe Klassische Archäologie ; 24) ISBN 3774922837 (A.VII/2694).

- JÁNOSI, PETER : *Die Gräberwelt der Pyramidenzeit* / Peter János. — Mainz am Rhein : Philipp von Zabern, 2006. 156 s. : rnk. res. ; 30 cm. — (Zaberns Bildbände zur Archäologie. Sonderbände der Antiken Welt) ISBN 3805336225 ; ISBN 9783805336222 (B.I/4426).
- JASANOFF, JAY H. : *Hittite and the Indo-European verb* / Jay H. Jasanoff. — 1. published. — Oxford : Oxford University Press, 2003. xiv, 270 s. ; 24 cm. — (Oxford Linguistics) ISBN 0199249059 (A.VII/2930).
- JELAVICH, BARBARA : *Balkan tarihi* / Barbara Jelavich ; tercüme Zehra Savan, Hatice Uğur. — 1. bs. — İstanbul : Küre, 2006. xvi, 431 s. ; 24 cm. — (Küre yayınları ; 33. kitap. Siyasî Tarih) ISBN 9756614388 (tk.) ; ISBN 9756614382 (2.c.) (A.VII/1600-2).
- JELAVICH, BARBARA : *Balkan tarihi* / Barbara Jelavich ; tercüme İhsan Durdu, Haşim Koç, Gülçin Koç. — 1. bs. — İstanbul : Küre, 2006. xvi, 431 s. ; 24 cm. — (Küre yayınları ; 33. kitap. Siyasî Tarih) ISBN 9756614388 (tk.) ; ISBN 9756614374 (1.c.) (A.VII/1600-1).
- JENNISON, GEORGE : *Animals for show and pleasure in ancient Rome* / George Jennison. — Manchester : Manchester University Press, 1937. xiv, 209 s. : res. ; 23 cm. — (Publications of the University of Manchester ; 258) (A.VII/2830).
- JEZERNİK, BOZIDAR : *Vahşi Avrupa : Batı'da Balkan imajı* / Bozidar Jezernik. — 1. bs. — İstanbul : Küre, 2006. xix, 363 s. ; 23 cm. — (Küre yayınları ; 36. kitap. Oryantalizm ; 4) ISBN 9756614404 (A.VII/1570).
- JOHNSON, GORDON : *Atlash büyük uygarlıklar ansiklopedisi 10 : Hint dünyası : Hindistan, Pakistan, Nepal, Bhutan, Bangladeş ve Sri Lanka* / Gordon Johnson ; Türkçeye çev. Müfide Pekin ; genel yay. yönetmeni Murat Belge. — İstanbul : İletişim, 1998. 240 s. : rnk. res., hrt. ; 30 cm. — (İletişim. Atlash Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi ; 10) ISBN 9754706522 (B.I/0090-10).
- JORDIS, CHRISTINE : *Gandhi* / Christine Jordis. — [Paris] : Gallimard, 2006. 372 s. : res. ; 18 cm. — (Folio Biographies, ISSN 1776-6389 ; 14) ISBN 2070306739 (A.VII/2463).
- JORGA, NICOLAE, 1871-1940 : *Büyük Türk* / Nicolae Jorga [1871-1940] ; çev. Nilüfer Eçeli ; çev. kontrol Kemal Beydilli ; genel yay. yönetmeni Ersan Güngör. — 1. bsk. — İstanbul : Yeditepe, 2007. 280 s. ; 21 cm. — (Yeditepe Yayınevi ; 62. İnceleme Araştırma dizisi ; 40) ISBN 9789756480724 (A.VII/2784).
- JOUANNA, DANIELLE : *Aspasie de Milet : égérie de Périclès : histoire d'une femme, histoire d'un mythe* / Danielle Jouanna. — [Paris] : Fayard, 2005. 425 s. ; 22 cm. ISBN 221361945X (A.VII/2453).
- JULIEN, CH.-ANDRÉ [CHARLES-ANDRÉ] : *Histoire de l'Afrique : des origines a 1945* / Ch.-André [Charles-André] Julien. — Paris : Presses Universitaires de France, 1958. 126 s. ; 18 cm. — (Que Sais-Je? Le Point des Connaissances Actuelles ; 4) (A.VII/2025).
- Justice and the legal system in the USSR* / ed. Robert Conquest. — 1. published. — London ; Sydney ; Toronto : The Bodley Head, 1968. 152 s. ; 22 cm. — (Soviet Studies series) ISBN 37000437X (A.VII/1818).
- KADIOĞLU, MUSA : *Die scaenae frons des Theaters von Nysa am Mäander* / Musa Kadioğlu. — Mainz am Rhein : Philipp von Zabern, 2006. xvi, 396, 56 s. : res. ; 35 cm. + 7 katl. pl. — (Forschungen in Nysa am Mäander ; 1) ISBN 3805336101 ; ISBN 9783805336109 (B.I/4186).
- KADIRBAEV, A. Ş. : *Za predelami velikoi stepi* / A. Ş. Kadirbaev. — Almatı : Demeu, 1997. 200 s. ; 20 cm. ISBN 5625038554 (A.VII/2308).
- KADİRZADE, KADİR İBRAHİMOĞLU : *Âdetler inançlar ve Türklerin soy kütüğü meselesi* / Kadir İbrahimoğlu Kadırcade ; Türkiye Türkçesine aktaran Ahmet Doğan. — 1. bsk. — Ankara : Akçağ, 2005. 144 s. ; 20 cm. — (Akçağ yayınları ; 704. Kaynak Eser ; 191) ISBN 9753386982 (A.VII/1609).
- KAHRAMAN, SEYİT ALİ : *Evkâfı Hümâyîn Nezâreti* / Seyit Ali Kahraman. — İstanbul : Kitabevi, 2006. xiii, 176 s. ; 23 cm. — (Kitabevi ; 307) ISBN 9759173271 (A.VII/2179).
- KAHYA, ESİN : *Biyoloji tarihi : ilk uygarlıklardan 19. yüzyıla* / Esin Kahya, Murat Öner. — 1. bsk. — Ankara : İmge, 2007. 383 s. ; 20 cm. ISBN 9789755335315 (A.VII/2966).

- KAHYA, ESİN : *İbni Sina'da kimya / Esin Kahya*. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2007. s. 19-52 ; 24 cm. Belleten LXXI, 260 (Nisan 2007)'den ayrıbasım. (A.VII/3001).
- KAHYA, ESİN : *Prof. Dr. Ali Haydar Bayat'ın anısına, 26 Ağustos 1941-3 Ağustos 2006 / Esin Kahya*. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2007. s. 241-259 ; 24 cm. Belleten LXXI, 260 (Nisan 2007)'den ayrıbasım. (A.VII/2997).
- Kaiserhof-Papsthof (16.-18. Jahrhundert) / hrsg. von Richard Bösel, Grete Klingenstein, Alexander Koller ; unter Mitarbeit von Elisabeth Garms-Cornides, Jan Paul Niederkorn, Andrea Sommer-Mathis*. — Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006. 307 s. : res. ; 30 cm. — (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Historisches Institut. Beim Österreichischen Kulturforum in Rom. Publikationen des Historischen Instituts Beim Österreichischen Kulturforum in Rom. Abhandlungen ; 12. bd.) ISBN 3700136714 ; ISBN 9783700136712 (B.I/4244).
- KALAFAT, YAŞAR : *Şark meselesi ışığında Şeyh Sait olayı, karakteri, dönemindeki iç ve dış olaylar / Yaşar Kalafat*. — İstanbul : Boğaziçi, 1992. vii, 407 s. : res. ; 20 cm. — (Boğaziçi İlmî Araştırmalar serisi ; 11) ISBN 9754510830 (A.VII/2052).
- KALIPÇI-GÜNTÜRKÜN, İLKNUR : *Anmaktan anlamaya doğru Atatürk / İlknur Kalıpçı-Güntürkün ; genel yay. yönetmeni Meltem Erkmen ; ed. Nihal Ünver*. — 1. bsk. — İstanbul : Epsilon, 2006. 343 s. ; 20 cm. ISBN 9753319312 (A.VII/2194).
- KALKAN, MUSTAFA : *Kırgızlar ve Kazaklar / Mustafa Kalkan*. — İstanbul : Selenge, 2006. 396 s. ; 22 cm. — (Selenge yayınları ; 33. Tarih dizisi ; 25) ISBN 9758839497 (A.VII/1690).
- KAMEL, AYHAN : *Moskova anıları : iki dönemin hikayesi / Ayhan Kamel ; genel yay. yönetmeni Nihal Kemalöğlu ; ed. Mehmet Kemalöğlu*. — Ankara : Aşina Kitaplar, 2007. 121 s. ; 21 cm. ISBN 9789944963138 (A.VII/2767).
- KANAR, YÜKSEL : *Batı'nın doğu'su : Avrupa barbarlığının küreselleşmesi / Yüksel Kanar*. — İstanbul : Kitabevi, 2006. x, 340 s. ; 21 cm. — (Kitabevi ; 301) ISBN 9759173247 (A.VII/1684).
- KANIUTH, KAI : *Metalobjekte der Bronzezeit aus Nordbakterien / Kai Kaniuth*. — Mainz : Philipp von Zabern, 2006. xi, 259 s. ; 30 cm. — (Archäologie in Iran und Turan ; 6) ISBN 3805337566 ; ISBN 9783805337564 (B.I/4295).
- KANT, IMMANUEL, 1724-1804 : *Kant'tan parçalar / Immanuel Kant [1724-1804] ; Türkçeye çev. Emin Erişirgil*. — İstanbul : Devlet Matbaası, 1935. 6, 80 s. ; 19 cm. — (Lise Felsefe Dersleri Yardımcı Kitapları ; 7) (A.VII/1923).
- KAPLANOĞLU, RAİF : *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa (1876-1926) / Raif Kaplanoğlu*. — 1. bsk. — [y.y.] : Avrasya Etnografya Vakfı, 2006. 324 s. : res. ; 28 cm. ISBN 9756738081 (B.I/4191).
- KAPTAN, ŞÜKRÜ TEKİN : *Gönül sultanları Denizli'de : türbeler-yaturlar / Şükrü Tekin Kaptan*. — gnlş., tashihli, tasnifli, ilv. 2. bsk. — Denizli : Şükrü Tekin Kaptan, 2005. 367 s. ; 20 cm. — (Şükrü Tekin Kaptan yayınları ; 29. Genel no ; 61. Seri no ; 16. Araştırma-İnceleme ; 8) ISBN 9759794640 (A.VII/1861).
- KAPTAN, ŞÜKRÜ TEKİN : *Kurtuluş Savaşında Denizli'li önderler / Şükrü Tekin Kaptan*. — Denizli : Şükrü Tekin Kaptan, 2004. 296 s. : res. ; 25 cm. — (Şükrü Tekin Kaptan yayınları ; 23. Genel no ; 21. Seri no ; 1. Tarih) ISBN 9759794632 (A.VII/1860).
- KARA, ADEM : *Yeni kıtaya Osmanlı göçleri ve neticeleri / Adem Kara ; genel yay. yönetmeni Adem Sarıgöl ; ed. Deniz Saraç*. — 1. bsk. — İstanbul : IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007. 208 s. ; 21 cm. — (IQ Kültür Sanat Yayıncılık ; 220. Araştırma-İnceleme dizisi ; 178) ISBN 9789752551176 (A.VII/2139).
- KARA, MEHMET, 1960- : *Ayrı düşmüş kelimeler / Mehmet Kara [1960-]*. — 1. bsk. — Ankara : Çağlar, 2004. 264 s. ; 21 cm. — (Çağlar yayınları ; 4. İnceleme serisi ; 1) ISBN 9759899442 (A.VII/2836).
- KARA, SEYFULLAH, 1967- : *Büyük Selçuklular ve mezhep kavgaları / Seyfullah Kara [1967-]*. — İstanbul : İz, 2007. 400 s. ; 21 cm. — (İz Yayıncılık ; 514. İnceleme Araştırma dizisi ; 163) ISBN 9753556583 (A.VII/2768).

- KARACA, BİRSEN : *Sözde Ermeni soykırımı projesi : toplumsal bellek ve sinema* / Birsen Karaca. — 1. bsk. — İstanbul : Say, 2006. 160 s. : res. ; 21 cm. — (Say yayınları. Düşünce ; 4) ISBN 9754686424 (A.VII/2119).
- KARACA, R. KUTAY : *Çin Halk Cumhuriyeti'nin Orta Doğu, Orta Asya politikaları ve bu politikaların Türkiye'ye muhtemel etkileri* / R. Kutay Karaca. — Ankara : Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi, 2006. iv, 58 s. : hrt. ; 20 cm. — (Genelkurmay Basımevi yayı numarası ; 2006/107) ISBN 9754094284 (A.VII/1744).
- Karadeniz araştırmaları sempozyum bildirileri, 16-17 Nisan 2004, Ankara = Black Sea studies symposium proceedings, 16-17 April 2004, Ankara* / yay. haz. = ed. by D. Burcu Erciyas, Elif Koparal. — İstanbul : Ege, 2006. xiii, 259 s. : res., hrt. ; 28 cm. — (Yerleşim Arkeolojisi serisi. Sempozyum Bildirileri ; 1 = Settlement Archaeology series. Symposium Proceedings ; 1) ISBN 9758071386 (B.I/4386).
- Karadeniz tarihi sempozyumu, 25-26 Mayıs 2005* / yay. haz. Kenan İnan, Hikmet Öksüz, Mehmet Okur, Veysel Usta. — Trabzon : Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2007. 2 c. ; 23 cm. ISBN 9756983450 (tk.) (A.VII/2838).
- KARADUMAN, FETHİ : *Çöküş ve doğuş : Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çağdaş Atatürk Cumhuriyeti'ne* / Fethi Karaduman ; ed. Abdullah Demir. — 1. bs. — İstanbul : Günizi, 2006. 830 s. ; 21 cm. — (Günizi yayını no ; 130) ISBN 9758731610 (A.VII/1632).
- KARAKARTAL, OĞUZ : *Tevfik Fikret'in etkisinde iki şair : Avram Naon ve İsak Ferera* / Oğuz Karakartal ; yay. haz. Muhittin Salih Eren. — İstanbul : Eren, 2006. 140 s. ; 24 cm. ISBN 9756372265 (A.VII/1576).
- KARAKOÇ, SARKİS, 1865-1944 : *Külliyyât-ı Kavânin : fihrist-i tarihi* / Sarkis Karakoç [1865-1944] ; yay. haz. M. Âkif Aydın, Fethi Gedikli, Mehmet Akman, Ekrem B. Ekinci, M. Macit Kenanoğlu. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. 2 c. ; 28 cm. — (AKDTYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; XXX. Dizi-Sa. 5, 5a) ISBN 9751618606 (tk.) (B.I/4213).
- KARAMISIR, SAMİ : *Uluslararası terör dedikleri...* / Sami Karamısır. — İstanbul : Faisal Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı, 1992. 110 s. ; 16 cm. (A.VII/2681).
- KARAOSMANOĞLU, ALİ L. : *İç çatışmaların çözümü ve uluslararası örgütler : iç işlere karışmama ilkesi açısından yetki sorununun incelenmesi* / Ali L. Karaosmanoğlu. — İstanbul : Boğaziçi, 1981. 200 s. ; 24 cm. (A.VII/2050).
- KARAUĞUZ, GÜNGÖR : *Hitütlar dönemi'nde Anadolu'da ekmeğ* / Güngör Karauğuz ; yay. Neziğ Başgelen. — İstanbul : Arkeoloji ve Sanat, 2006. 262 s. : 5 katl. lev. ; 22 cm. ISBN 9756561769 (A.VII/2889).
- KARAVELİOĞLU, KÂMİL : *Bir devrim iki darbe : 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül* / Kâmil Karavelioğlu. — 1. bsk. — İstanbul : Güner, 2007. 391 s. : res. ; 24 cm. — (Güner yayınları ; 3. Anı dizisi ; 1) ISBN 9789750108877 (A.VII/2946).
- KARAYALÇIN, YAŞAR : *Meseleler ve görüşler I : kültür, eğitim, üniversite, siyaset, hukuk* / Yaşar Karayalçin. — Ankara : Ajans-Türk Matbaası, 1965. vii, 281 s. ; 24 cm. (A.IV/2111-1).
- KARİBİ : *Ermeni iddialarına yanıt : Gürcü Devleti'nin Kırmızı Kitap'ı* / Karibi. — 1. bs. — İstanbul : Kaynak, 2007. 120 s. ; 20 cm. — (Kaynak yayınları ; 483. Ermeni Belgeleriyle Ermeni Soykırımı Yalanı ; 6) ISBN 9789753434928 (A.VII/2602).
- KARINJAN, A. B. : *Armenische nationalistische strömungen* / A. B. Karinjan ; übersetzung İsmail Güngör. — 1. aufl. — İstanbul : Kaynak, 2007. 124 s. ; 20 cm. — (Kaynak yayınları ; 478. Die Lüge vom Genozid an den Armeniern Anhand Armenischer Dokumente ; 4) ISBN 9789753434843 (A.VII/2743).
- KARLSSON, LARS : *San Giovenale : results of excavations conducted by the Swedish Institute of Classical Studies at Rome and the Soprintendenza Alle Antichità dell 'Etruria Meridionale, vol. IV, fasc. 1 : area F east huts and houses on the Acropolis* / Lars Karlsson ; with appendices by Giovanni Colonna, Jenni Hjøhlman. — Stockholm : Svenska Institutet i Rom, 2006. 174, 22 s. : res. ; 30 cm. —

- (Skrifter Utgivna av Svenska Institutet i Rom, ISSN 0081-993X ; 4, XXVI:IV, 1) ISBN 9170421722 (B/5233-4,1).
- Kars : "beyaz uykusuz uzakta" / haz. Filiz Özdem ; fotoğraflar Akgün Akova. — 1. bsk. — İstanbul : Yapı Kredi, 2006. 495 s. : res. (kimi rnk.) ; 29 cm. — (Yapı Kredi yayınları ; 2415. Şehir Monografileri ; 14) ISBN 9750811542 (B.I/4300).
- KARUL, ORHAN : "Kürt gerçeği" : *dinmeyen sancı* / Orhan Karul. — İstanbul : Erdini Basım ve Yayınevi, 1992. 109 s. ; 20 cm. (A.VII/2060).
- KARUL, ORHAN, 1933- : *Nokta koymak : anılar, izlenimler, dilekler* / Orhan Karul [1933-]. — İstanbul : [yayl.], 1995. 317 s. ; 20 cm. (A.VII/2042).
- KARYAĞDI, NAZMİ : *Amerika Birleşik Devletleri Gelir İdaresi'nde vergi incelemesi* / Nazmi Karyagdi. — Ankara : Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2006. xii, 107 s. ; 24 cm. — (Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı yayın no ; 2006/371) ISBN 9758195042 (A.VII/1735).
- KASAPOĞLU, ABDURRAHMAN : *Atatürk'ün kur-an kültürü* / Abdurrahman Kasapoğlu ; genel yay. yönetmeni Ahmet İzci ; ed. İbrahim İzci. — 1. bsk. — İstanbul : İlgı, 2006. 480 s. ; 23 cm. — (İlgı yayın no ; 11. İnceleme Araştırma serisi ; 03) ISBN 9944978108 (A.VII/1557).
- Kastamonu jurnal defteri*. — Ankara : Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1998-2006. 2 c. ; 24 cm. — (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yayın nu ; 11, 22) ISBN 9751939429 (A.V/9940-2).
- Kataloglama için kurallar* / haz. Necmeddin Sefercioğlu. — Ankara : Milli Kütüphane, 2003. xvii, 147 s. ; 24 cm. — (Kültür Bakanlığı yayınları ; 2982. Milli Kütüphane yayınları ; 53. Kataloglar dizisi ; 24) ISBN 9751730880 (A.VII/1473).
- KATCAZNOUNI, HOVHANNES : *Dashnagtzoutiun has nothing to do anymore* / Hovhannes Katchaznoui ; translated by Lale Akalın. — 2. ed. — İstanbul : Kaynak, 2006. 127 s. ; 20 cm. — (Kaynak yayınları ; 450. The Falsification of 'Armenian Genocide' in Armenian Documents ; 1) ISBN 9753434537 (A.VII/2747).
- KATCAZNOUNI, HOVHANNES : *Für die Dascnakutyun Gibt es Nichts Mehr zu tun : Bericht zur Parteikonferenz 1923* / Hovhannes Katchaznoui ; übersetzung Halime Yıldırım. — 4. aufl. — İstanbul : Kaynak, 2006. 142 s. ; 20 cm. — (Kaynak yayınları ; 451. Die Lüge vom Genozid an den Armeniern Anhand Armenischer Dokumente ; 1) ISBN 9753434545 (A.VII/2746).
- KATCAZNOUNI, HOVHANNES : *Le Parti Dchnak n'a plus rien a faire : le rapport à la conférence du parti en 1923* / Hovhannes Katchaznoui ; traduit en Français Orhan Altan. — 3. ed. — İstanbul : Kaynak, 2006. 124 s. ; 20 cm. — (Kaynak yayınları ; 455. Le Mensonge du "Genocide Armenien" dans les Documents Armeniens ; 1) ISBN 9753434588 (A.VII/2745).
- Katliam*. — İstanbul : Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, 1993. 176 s. : res. (kimi rnk.) ; 28 cm. ISBN 9757555304 (B.I/4188).
- KAUTSKY, JOHN H. [HANS], 1922- : *Moscow and the communist party of India : a study in the postwar evolution of international communist strategy* / John H. [Hans] Kautsky [1922-]. — New York : Technology Press of Massachusetts Institute of Technology, 1956. xii, 220 s. ; 23 cm. (A.VII/2212).
- KAYA, DOĞAN : *Âşıkların dilinden Sivas* / Doğan Kaya. — Sivas : Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2006. 317 s. ; 24 cm. — (Sivas 1000 Temel Eser no ; 5) ISBN 9755857117 (A.VII/1847).
- Kayıp kütüphaneler : Antikiteden günümüze yok olan koleksiyonlar* / derleyen James Raven ; çev. Dilek Cenkçiler ; yay. haz. Levent Gönül, Aydın Bodur. — İstanbul : Bileşim, 2006. vii, 336 s. ; 23 cm. ISBN 975271174X (A.VII/1673).
- Kazani 1000 let : unikalne arhivne dokumenti, istoričeskie relikvii i redkie izdaniya. İllustrirovanniy katalog vistavki*. — Kazan : İzdatelstvo Gasır, 2003. 119 s. : rnk. res. ; 30 cm. ISBN 593001017X (B.I/4372).
- Kazi Nazrul İslam'ın gözüyle Kemal Paşa = In the eyes of Kazi Nazrul İslam : Kemal Pasha* / yay. müdürü = ed. by Abdul Hye Sikder ; Türkçeye tercüme edenler = translated into Turkish by Farrukh

- Ahmed... [ve başk.] ; İngilizceye tercüme edenler = translated into English by Mohammad Mahfuzullah... [ve başk.]. — Dhaka : Government of the People's Republic of Bangladesh, 2006. 80 s. ; 26 cm. ISBN 9845553516 (B.I/4222).
- KENNAN, GEORGE F. [FROST], 1904-2005 : *American diplomacy 1900-1950* / George F. [Frost] Kennan [1904-2005]. — 5. impression. — Chicago : The University of Chicago Press, 1953, c1951. ix, 154 s. ; 21 cm. (A.VII/1888).
- KENNEDY, PAUL : *Büyük güçlerin yükseliş ve çöküşleri : 1500'den 2000'e ekonomik değişime ve askeri çatışmalar* / Paul Kennedy ; çev. Birtane Karanakaç. — 1. bsk. — Ankara : Türkiye İş Bankası, 1990. xix, 798 s. ; 24 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları Genel yayın no ; 306. Tarih dizisi ; 22) ISBN 9754580308 (A.VII/2257).
- Kerameikos : Ergebnisse der Ausgrabungen bd. 12 : Rundbauten im Kerameikos.* — Berlin : Walter de Gruyter, 1980. x, 125, 34, 31 s. : res. ; 32 cm. — (Kerameikos. Ergebnisse der Ausgrabungen ; 12) ISBN 3110072106 (B/7402-12).
- KERAUTRET, MICHEL : *Histoire de la Prusse* / Michel Kerautret. — Paris : Le Grand Livre du Mois, 2005. 514 s. : hrt. ; 21 cm. ISBN 228601826X (A.VII/2455).
- KERKOKLU, MOFAK SALMAN : *Turkmen of Iraq* / Mofak Salman Kerkoklu. — [y.y.] : [yayl.y.], [200?]. 402 s. : res. ; 21 cm. ISBN 9780955548901 (A.VII/2818).
- KERSCHENSTEINER, G. : *Vatandaşlık terbiyesi kavramı ve uygulaması* / G. Kerschensteiner ; dilimize çev. Hızırrahman Raşit Öymen. — birleştirilmiş ve özleştirilmiş yeni bsk. — Ankara : Yeni Desen Matbaası, 1972. 84 s. ; 24 cm. (A.VII/2619).
- KERSHAW, IAN : *Hitler : 1889-1936 : Hubris* / Ian Kershaw ; çev. Zarife Biliz. — 1. bsk. — İstanbul : İthaki, 2007. 814 s. : res. ; 23 cm. — (İthaki yayınları ; 516. Tarih Toplum Kuram ; 85. Portre-Yorum) ISBN 9752733212 (A.VII/2125-1).
- KESER, ULVİ : *İngiliz ordusunda katırcılar* / Ulvi Keser ; genel yay. yönetmeni Adem Sarıgöl ; ed. Mustafa Kelleroğlu. — 1. bsk. — İstanbul : IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007. 496 s. ; 21 cm. — (IQ Kültür Sanat Yayıncılık ; 238. Araştırma-İnceleme dizisi ; 196) ISBN 9789752551350 (A.VII/2750).
- KESER, ULVİ : *Kıbrıs'ta yeraltı faaliyetleri ve Türk Mukavemet Teşkilâtı (1950-1963)* / Ulvi Keser. — 1. bsk. — İstanbul : IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007. 640 s. ; 21 cm. — (IQ Kültür Sanat Yayıncılık ; 213. Araştırma İnceleme dizisi ; 171) ISBN 9789752551114 (A.VII/2138).
- Keşan sempozyumu, 15-16 Mayıs 2003 : bildiri tam metinleri = Keşan symposium, 15-16 May 2003 : full texts of presentation.* — Keşan : Keşan Belediye Başkanlığı, 2006. 520 s. ; 27 cm. ISBN 9944551007 (B.I/4184).
- KHALIDI, RASHID : *Resurrection Empire : western footprints and America's perilous path in the Middle East* / Rashid Khalidi. — Boston : Beacon Press, 2005. xvi, 223 s. ; 22 cm. ISBN 0807002356 (A.VII/2637).
- Khojaly genocide.* — Baku : Heydar Aliyev Foundation, 2005. 14 s. : res. ; 21 cm. — (The True Facts About Garabagh) (A.VII/1961).
- Khrushchev's crisis : continuing threat to Berlin.* — rev. ed. — [y.y.] : [yayl.y.], 1962. 64 s. : 1 katl. hrt. ; 21 cm. (A.VII/1919).
- KILIÇ ALİ, 1888-1971 : *İstiklal Mahkemesi hatıraları* / Kılıç Ali [1888-1971]. — [İstanbul] : Yenigün Haber Ajansı, 1997. 143 s. ; 18 cm. (A.VII/2513).
- KILIÇ, SALÂHATTİN : *Millet hizmetinde Adalet Partisi 1965-1971* / Salâhattin Kılıç. — Ankara : Doğuş Ltd. Şti. Matbaası, 1973. 125 s. ; 20 cm. (A.VII/1974).
- KIRAC, CAN : *Anılarımla patronum Vehbi Koç* / Can Kırac. — 1. bsk. — İstanbul : Milliyet, 1995. 390 s. ; 24 cm. ISBN 975506219X (A.VII/1891).
- Kırgızstan : strana turizma = Kyrgyzstan : the country of tourism.* — Bişkek : Ministerstvo Promışlennosti Torgovli i Turizma Kırgızskoy Respubliki = Ministry of Industry, Trade and Tourism of the Kyrgyz Republic, 2006. 187 s. : rnk. res. ; 28 cm. ISBN 9967233834 (B.I/4365).

- Kırımı-zâde Mehmed Neş'et Efendi tarafından Sultan İkinci Abdülhamîd Han'a takdim edilen jurnallerin tahkik raporları* / yay. haz. Raşit Gündoğdu, Kemal Erkan, Ahmet Temiz. — 1. bsk. — İstanbul : Çamlıca, 2006. lxi, 565 s. ; 28 cm. — (Çamlıca Basım Yayın Kitapları ; 30) ISBN 9944905097 (B.I/4257).
- KIVIRCIK, EMİR : *Büyükelçi* / Emir Kıvırcık ; yay. haz. Işıl Ölmez. — İstanbul : Goa, 2007. 224 s. : res. ; 21 cm. ISBN 9789944291026 (A.VII/2564).
- KİLİ, SUNA : *Atatürk devrimi : bir çağdaşlaşma modeli* / Suna Kili. — 1. bsk. — Ankara : Türkiye İş Bankası, 1981. xiv, 294 s. ; 20 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları Genel yayın no ; 221. Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı dizisi ; 1) (A.VII/1983).
- KİLİ, SUNA : *The Atatürk revolution : a paradigm of modernization* / Suna Kili. — 2. ed. — İstanbul : Türkiye İş Bankası, 2007, c2003. xviii, 362 s. ; 23 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları. Genel yayın ; 618) ISBN 9789754583762 (A.VII/2723).
- KINDER, HERMANN, 1920-1968 : *Dünya tarihi atlası* / Hermann Kinder [1920-1968], Werner Hilgemann ; çev. Leyla Uslu ; ed. Hüseyin Bağcı. — Ankara : ODTÜ, 2006. 2 c. : rnk. hrt. ; 20 cm. ISBN 9944344001 (A.VII/1549).
- KINDERSLEY, RICHARD, 1922- : *The first Russian revisionists : a study of 'legal Marxism' in Russia* / Richard Kindersley [1922-]. — Oxford : Clarendon Press, 1962. viii, 260 s. ; 22 cm. (A.VII/2022).
- KINDLEBERGER, CHARLES P., 1910-2003 : *Cinnet, panik ve çöküş : mali krizler tarihi* / Charles P. Kindleberger [1910-2003] ; çev. Halil Tunah ; yay. haz. Belgin Çınar. — 1. bsk. — İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007. xv, 342 s. ; 23 cm. — (İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları ; 165. Ekonomi ; 10) ISBN 9789756176863 (A.VII/2555).
- KISSINGER, HENRY : *Diplomasi* / Henry Kissinger ; çev. İbrahim H. Kurt. — 1. bsk. — Ankara : Türkiye İş Bankası, 1998. 796, [15] s. : res., hrt. ; 25 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları Genel yayın no ; 380. Tarih dizisi ; 29) ISBN 9754581118 (A.VII/2222).
- KLEBINGER-GAUSS, GUDRUN : *Bronzefunde aus dem Artemision von Ephesos* / Gudrun Klebinger-Gauss. — Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2007. 309 s. : 120 s. res. ; 30 cm. — (Forschungen in Ephesos ; XII/3) ISBN 9783700136415 (B.I/4421).
- KLEIN, JANET : *Power in the periphery : the Hamidiye light cavalry and the struggle over Ottoman Kurdistan, 1890-1914* / Janet Klein. — [y.y.] : [yayl.y.], 2002. 1 CD-ROM. (CD/0130).
- KLEINBAUER, W. EUGENE : *Ayasofya* / W. Eugene Kleinbauer, Antony White, Henry Matthews ; fotoğraflar Tahsin Aydoğmuş ; yay. ve yöneten Nezih Başgelen. — 1. bsk. — İstanbul : Arkeoloji ve Sanat, 2004. 127 s. : rnk. res. ; 25 cm. — (Arkeoloji ve Sanat yayınları. Türkiye Müzeleri, Anıtları ve Ören Yerleri dizisi ; 2) ISBN 9756561521 (A.VII/2904).
- KLING, BARBARA : *Joan du Plat Taylor's excavations at the late bronze age mining settlement at Apliki Karamallos, Cyprus, part 1* / Barbara Kling, James D. Muhly. — Sævedalen : Paul Åströms, 2007. xii, 355 s. : res. ; 30 cm. — (Studies in Mediterranean Archaeology ; 134:1) ISBN 9789170812262 (B.I/4380-1).
- KOÇ, NURETTİN : *Laik eğitimden şeriatçı eğitime : ulusal eğitimde çöküş süreci* / Nurettin Koç. — 1. bsk. — İstanbul : Berfin, 2006. 375 s. ; 20 cm. — (Berfin yayınları ; 166. Araştırma-İnceleme ; 65) ISBN 9756680717 (A.VII/1558).
- KOÇ, RASİM, 1970- : *1950-1954 Kıbrıs basınında Kıbrıs olayları* / Rasim Koç [1970-]. — 1. bsk. — İstanbul : Doğu Kütüphanesi, 2006. ISBN 9944397101X (A.VII/2120).
- KOÇ, YILDIRIM : *Avrupa sendikacılığı : enternasyonalizm mi? Çağdaş misyonerlik mi?* / Yıldırım Koç. — 2. bs. — İstanbul : Kaynak, 2006. 128 s. ; 20 cm. — (Kaynak yayınları ; 456) ISBN 9753434596 (A.VII/1593).
- KOÇAK, CEMİL : *Belgelerle iktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası : târihyazımında Serbest Cumhuriyet Fırkası* / Cemil Koçak. — 1. bsk. — İstanbul : İletişim, 2006. 846 s. ; 20 cm. — (İletişim yayınları ; 1195. Araştırma-İnceleme dizisi ; 203) ISBN 9750504453 (A.VII/1619).

- KOÇOĞLU, NACİ : *Güneydoğu'da terör ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yürüttüğü mücadele (1984-2000)* / haz. Naci Koçoğlu. — [y.y.] : [yayl.y.], 2004. xii, 381, yak. 100 y. ; 31 cm. (B.I/4292).
- KOFOĞLU, SAİT : *Hamidoğulları Beyliği / Sait Kofoglu*. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. x, 428 s. : rnk. res., hrt. ; 25 cm. — (AKDITYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; VII. Dizi-Sa. 223) ISBN 9751619157 (A.VII/2330).
- Kogata faktite govoryat i bogovete mulcat : novi strogo sekretni dokumenti za "Vizroditelniya protses" 1984-1989 g. predostaveni ot drujestvoto na represiranite "Balkanlılar"-İstanbul s predsedatel Gültekin Karaman / podbor i predgovor Aziz Bey*. — Sofiya ; İstanbul : Deniz ; Djelil i Djem, 2005. 262 s. ; 23 cm. — (20 Godini ot Siproivata Protiv "Vizroditelniya Protses 1984-1989" ; kniga 21) ISBN 9548486458 (A.VII/2320).
- KOHEN, ELLI : *History of the Turkish Jews and Sephardim : memories of a past golden age / Elli Kohen*. — Lanham : University Press of America, 2007. 259 s. ; 23 cm. ISBN 0761836012 ; ISBN 9780761836018 (A.VII/2414).
- KOHN, HANS, 1891-1971 : *Pan-slavism : its history and ideology / Hans Kohn [1891-1971]*. — rev. 2. ed. — New York : Vintage Books, 1960. xx, 468, x s. ; 18 cm. — (Vintage Russian Library) (A.VII/1978).
- KOLOBOV, OLEG A. : *Çağdaş Türk-Rus ilişkileri : sorunlar ve işbirliği alanları (1992-2005) / Oleg A. Kolobov, Aleksandr A. Kornilov, Fatih Özbay*. — 1. bs. — İstanbul : Tasam, 2006. 344 s. ; 22 cm. — (Tasam yayınları. Uluslararası İlişkiler serisi ; 10) ISBN 9756285230 (A.VII/1675).
- KOLOĞLU, ORHAN : *Hasta adam'dan saygın Türk'e dünyadan çizgilerle Atatürk / Orhan Koloğlu ; genel yay. yönetmeni Nazan Erkut ; yay. haz. Sevtap Yerli*. — İstanbul : Erko, 2007. 176 s. : res. ; 20 cm. ISBN 9944338303 (A.VII/2195).
- KOMMUNİSTİÇESKAİA PARTİİA SOVETSKOGO SOİUZA. S'EZD (22. : 1961 : MOSCOW, R.S.F.S.R) : *The road to communism : documents of the 22nd congress of the communist party of the Soviet Union, October 17-31, 1961*. — Moscow : Foreign Languages Publishing House, 1961. 634, yak. 25 s. : res. ; 21 cm. (A.VII/2029).
- KOMMUNİSTİÇESKOY PARTİİ SOVETSKOGO SOYUZA (22. : 1961 : MOSKVA, RUSSİA) : *XXII sjezd Komunističeskoj Partii Sovetskogo Soyuza 17-31 Oktyabrya 1961 goda : stenografičeskiy otčet*. — Moskva : Gosudarstvennoe İzdatelstvo Političeskoj Literaturi, 1962. 3 c. ; 23 cm. (A.VII/2663).
- Konya Merkezdeki manevi halk inançlarının dinler tarihi ve din fenomenolojisi açısından değerlendirilmesi / Mehmet Aydın, Galip Atasagun, Ahmet Aras, Nermin Öztürk, Sami Baybal*. — Konya : Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı, 2006. vii, 138 s. : rnk. res. ; 24 cm. — (Din Bilimleri yayınları. Dinler Tarihi dizisi ; 6) ISBN 9759704676 (A.VII/1661).
- KORALTÜRK, MURAT : *Şirket-i Hayriye, 1851-1945 / Murat Koraltürk*. — 1. bsk. — İstanbul : İstanbul Deniz Otobüsleri, 2007. xiii, 268 s. : res. (çoğu rnk.) ; 24 cm. ISBN 9789750188008 (A.VII/2808).
- Korea and the United Nations*. — [y.y.] : United Nations, Department of Public Information, 1950. 96 s. ; 23 cm. + 3 ek. (A.VII/1741).
- KORFMANN, MANFRED O. : *Troia/Wilusa / Manfred O. Korfmann, Dietrich P. Mannsperger*. — göz. çrç. yeni bsk. — İstanbul : Ege, 2004. 148 s. : rnk. res. ; 21 cm. — (Ege yayınları. Eski Anadolu Kentleri ; 6) ISBN 9758070932 (A.VII/2869).
- KORKUT, HASAN : *Osmanlı elçileri gözüyle Avrupa / Hasan Korkut*. — İstanbul : Gökkuşbu, 2007. 254 s. ; 24 cm. ISBN 9789944275019 (A.VII/2794).
- KORTEL, S. HALUK : *Delhi Türk Sultanlığı'nda teşkilât (1206-1414) / S. Haluk Kortel*. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. xxxi, 374, [6] s. : 1 hrt. ; 25 cm. — (AKDITYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; VIII. Dizi-Sa. 21) ISBN 975161855X (A.VII/1778).
- KORUCU, BAHATTİN : *Sosyalist kompradorlar 2 : İlhan Selçuk : bir sosyalist kompradorun gerçek anatomisi / Bahattin Korucu*. — [y.y.] : [yayl.y.], [19??]. 32 s. ; 19 cm. (A.VII/2494).
- KOVACSOVICS, WILFRIED K. : *Kerameikos : Ergebnisse der Ausgrabungen bd. 14 : die Eckterrasse an der Gräberstrasse des Kerameikos / Wilfried K. Kovacsovics ; mit beiträgen von Sara C. Bisel*.

- Christiane Dehl-von Kaenel, Franz Willemsen. — Berlin : Walter de Gruyter, 1990. xii, 177, 65 s : res., 4 katl. beilage ; 32 cm. — (Kerameikos. Ergebnisse der Ausgrabungen ; 14) ISBN 3110116316 (B/7402-14).
- KÖPRÜLÜ, M. FUAD : *Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu* / M. Fuad Köprülü. — 2. bs. — Ankara : Atay Kültür Yayınları, 1972. xvi, 183 s. ; 20 cm. (A.VII/3008).
- KÖSE, AHMET HAŞİM : *Tahsildarlar ve borçlular : karşı-iktisat gözüyle dünya kapitalizmi ve Türkiye* / Ahmet Haşim Köse, Ahmet Öncü. — 1. bs. — İstanbul : Evrensel, 2006. 167 s. ; 20 cm. — (Evrensel Basım Yayın ; 304) ISBN 975610631X (A.VII/1691).
- KÖSE, FATİH : *Osmanlı Devletinde nevrüz* / Fatih Köse ; genel yay. yönetmeni Adem Sarıgöl ; ed. Deniz Saraç. — 1. bsk. — İstanbul : IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007. 144 s. ; 21 cm. — (IQ Kültür Sanat Yayıncılık ; 228. Araştırma-İnceleme dizisi ; 186) ISBN 9789752551251 (A.VII/2524).
- KÖYMEN, MEHMET ALTAY : *Selçuklu devri Türk tarihi* / Mehmet Altay Köymen. — Ankara : Ayyıldız Matbaası, 1963. xii, 310 s. : 1 katl. hrt. ; 25 cm. (A.VII/3023).
- KRAPELS, EDWARD N. : *Oil and security : problems and prospects of importing countries* / Edward N. Krapels. — 1. published. — London : The International Institute for Strategic Studies, 1977. 34 s. ; 24 cm. — (Adelphi Papers, ISSN 0567-932X ; 136) ISBN 086079010X (A.VII/2066).
- KREISER, KLAUS : *Kleines Türkei-Lexikon : Wissenswertes über Land und Leute* / Klaus Kreiser. — München : C. H. Beck, 1992. 159 s. ; 18 cm. — (Beck'sche Reihe ; 838. Aktuelle Länderkunden) ISBN 340633184X (A.VII/1515).
- KRICKL, ERNST, 1852-? : *1892 Lykia günlüğü* / Ernst Krickl [1852-?] ; tıpkıbasım ve günümüz değerlendirmeleriyle yay. haz. Nezih Başgelen ; katkılar Bülent İplikcioğlu, Hansgerd Hellenkemper ; çev. Z. Zühre İlkelen, Filiz Dönmez Öztürk. — İstanbul : Suna ve İnan Kırac Vakfı ; Arkeoloji ve Sanat, 2005. 318 s. : res. (kimi rnk.) ; 31 cm. ISBN 9756561874 (B.I/4395).
- Kruşev'in anıları* / giriş, açıklama ve notlar Edward Crankshaw ; Türkçesi Mehmet Harmancı. — 1. bsk. — [İstanbul] : Milliyet, 1971. 437 s. ; 21 cm. — (Milliyet yayınları. Tarih Kitapları dizisi ; 7, 8) (A.VII/2262).
- KUBAN, DOĞAN : *Osmanlı mimarisi* / Doğan Kuban ; fotoğraflar Cemal Emden ; ed. Gülçin İpek. — 1. bsk. — İstanbul : Yapı-Endüstri Merkezi, 2007. 719 s. : rnk. res. ; 32 cm. — (YEM yayın ; 134) ISBN 9789758599899 (B.I/4415).
- KUDELİN, A. B. : *Srednevekovaya Arabskaya poetika : vtoraya polovina VIII-XI vek.* / A. B. Kudelin. — Moskva : İzdatelstvo Nauka Glavnaya Redaktsiya Vostoçnoy Literaturı, 1983. 261 s. ; 22 cm. (A.VII/2708).
- Kult. konflikt und Versöhnung : Beiträge zur kultischen Sühne in religiösen, sozialen und politischen Auseinandersetzungen des antiken Mittelmeerraumes : Veröffentlichungen des AZERKAVO/SFB 493 band 2* / hrsg. von Rainer Albertz. — Münster : Ugarit-Verlag, 2001. viii, 332 s. ; 25 cm. — (Alter Orient und Altes Testament ; 285) ISBN 3934628052 (A.VII/2913).
- KUMKALE, TAHİR TAMER, 1947- : *Diaspora Ermeniler'in soykırım yalanları ve mücadele yöntemlerimiz* / Tahir Tamer Kumkale [1947-]. — 1. bsk. — İstanbul : Pegasus, 2007. 262 s. ; 21 cm. — (Pegasus yayınları ; 75. Strateji/Analiz ; 15) ISBN 9789944326605 (A.VII/2579).
- Kumtesat e simpozjumi toleranca ne aktet administrative Osmane = Osmanlı idari yazışmalarında hoşgörü : sempozyum bildirileri* / haz. = pergatüten H. Erkan Fırath. Tayfun Atmaca. — [Ankara] : Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2005. vii, 441, [13] s. : rnk. res. ; 24 cm. — (TİKA yayın no ; 86) ISBN 9994381512 (A.VII/2807).
- KURAT, AKDES NİMET : *Panslavizm* / Akdes Nimet Kurat. — Ankara : Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1953. 241-278 ss. ; 28 cm. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi XI, 2-4, Haziran-Eylül-Aralık 1953'den ayrıbasım. (B.I/4334).
- KURPALİDİS, G. M. : *Büyük Selçuklu Devletinin idari, sosyal ve ekonomik tarihi* / G. M. Kurpalidis ; Rusçadan çev. İlyas Kamalov ; redaksiyon Sadi S. Kucur. — İstanbul : Ötüken, 2007. 192 s. ; 20 cm. — (Ötüken yayın nu ; 684. Kültür serisi ; 337) ISBN 9789754376302 (A.VII/2549).

- KURTULUŞ, İSMAİL HAKKI, 1963- : *Tekirdağ : Mürefte-Şarköy kıyı şeridi monografisi / İsmail Hakkı Kurtuluş [1963-]* ; yay. ve yöneten Nezih Başgelen. — İstanbul : Arkeoloji ve Sanat, 2006. 216 s. : res. , pl. ; 21 cm. — (Arkeoloji ve Sanat yayınları. Bölge, Şehir Monografileri dizisi ; 8) ISBN 9756565130 (A.VII/2887).
- Kuruluş ve kurtuluşun beşiği Ertuğrul Gazi Ocağı : Söğüt.* — 6. bsk. — Söğüt : Söğüt Kaymakamlığı, 2006. 96 s. : rnk. res. ; 29 cm. 96). (B.I/4319).
- Kuşaklar, deneyimler, tanıklıklar : Türkiye'de sözlü tarih çalışmaları konferansı, 26-27 Eylül 2003, İstanbul / yay. haz. Aynur İlyasoğlu, Gülay Kayacan.* — 1. bsk. — İstanbul : Tarih Vakfı, 2006. 406 s. ; 24 cm. ISBN 9758813358 (A.VII/2474).
- KUŞOĞLU, MEHMET ZEKİ : *Resimli ansiklopedik kuyumculuk ve maden terimleri sözlüğü / Mehmet Zeki Kuşoğlu.* — İstanbul : Ötüken, 2006. 262 s. : res. ; 22 cm. — (Ötüken yayın nu ; 659. Kültür serisi ; 314) ISBN 975437595X (A.VII/1631).
- KUTAY, CEMAL : *Ege'nin kurtuluşu / Cemal Kutay.* — İstanbul : Boğaziçi, 1981. 201 s. : res. ; 24 cm. — (Boğaziçi yayınları yayım sıra nu ; 58. Büyük Kültür serisi ; 15) (A.VII/1988).
- KUTAY, CEMAL : *Şehit Sadriazâm Talat Paşa'nın gurbet hatıraları : bir devir aydınlanıyor / Cemal Kutay.* — 2. bsk. — İstanbul : [yayl.y.], [19??]. 3 c. : res. ; 19 cm. (A.VII/2267).
- KÜBLER, KARL : *Kerameikos : Ergebnisse der Ausgrabungen bd. 7 : die Nekropole der Mitte des 6. bis Ende des 5. Jahrhunderts. Tafelband / Karl Kübler.* — Berlin : Walter de Gruyter, 1976. 74 taf. 63 beilage. ; 28 cm. — (Kerameikos. Ergebnisse der Ausgrabungen ; 7) ISBN 311004871X (B/7402-7,1,tafel).
- KÜBLER, KARL : *Kerameikos : Ergebnisse der Ausgrabungen bd. 7 : die Nekropole der Mitte des 6. bis Ende des 5. Jahrhunderts. Textband / Karl Kübler.* — Berlin : Walter de Gruyter, 1976. x, 244 s. ; 28 cm. — (Kerameikos. Ergebnisse der Ausgrabungen ; 7) ISBN 311004871X (B/7402-7,1,text).
- KÜBLER, KARL : *Kerameikos : Ergebnisse der Ausgrabungen bd. 5 : die Nekropole des 10. bis 8. Jahrhunderts. Tafelband / Karl Kübler.* — Berlin : Walter de Gruyter, 1954. 167 taf. ; 28 cm. — (Kerameikos. Ergebnisse der Ausgrabungen ; 5) ISBN 3110022095 (B/7402-5,1,tafel).
- KÜBLER, KARL : *Kerameikos : Ergebnisse der Ausgrabungen bd. 5 : die Nekropole des 10. bis 8. Jahrhunderts. Textband / Karl Kübler.* — Berlin : Walter de Gruyter, 1954. viii, 310 s. : 4 katl. beilage ; 28 cm. — (Kerameikos. Ergebnisse der Ausgrabungen ; 5) ISBN 3110022095 (B/7402-5,1,text).
- KÜBLER, KARL : *Kerameikos : Ergebnisse der Ausgrabungen bd. 4 : Neufunde aus der Nekropole des 11. und 10. Jahrhunderts / Karl Kübler.* — Berlin : Walter de Gruyter, 1943. x, 47, 39 s. : res. ; 28 cm. — (Kerameikos. Ergebnisse der Ausgrabungen ; 4) ISBN 3110022087 (B/7402-4).
- KÜÇÜKKALAY, A. MESUD : *Osmanlı ithalatı : İzmir gümrüğü 1818-1839 / A. Mesud Küçükkalay.* — 1. bs. — İstanbul : Kitap, 2007. 216 s. ; 21 cm. — (Kitap Yayınevi ; 142. Tarih ve Coğrafya dizisi ; 50) ISBN 9756051523 (A.VII/2527).
- KÜÇÜKSÖZ, SEMA : *Tebe'a-i Sâdika : Ermeniler / Sema Küçüksöz.* — İstanbul : Alioğlu Yayınevi, 2006. 272 s. ; 21 cm. ISBN 9757766976 (A.VII/2580).
- Küçüksu Kasrı / yay. koordinatörü İhsan Yücel ; yay. haz. Aydan Gürün, Esin Öncü, Yaşar Yılmaz, Ferda Uluggerli ; fotoğraflar Samih Rifat, Fikret Yıldız ; metin Hakan Gülsün.* — İstanbul : TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, 1995. 74 s. : rnk. res. ; 24 cm. — (TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı yayını ; 13) ISBN 9757479322 (A.VII/2737).
- KÜNSTLER, MIECZYSLAW JERZY : *Selected papers in Chinese linguistics / Mieczyslaw Jerzy Küntler.* — Poznan : Polska Akademia Nauk. Komitet Nauk Orientalistycznych, 2005. xx, 210 s. ; 24 cm. — (Prace Orientalistyczne, ISSN 0079-4783 ; 40) ISBN 8391749983 (A.VII/2646).
- KYLE, DONALD G. : *Sport and spectacle in the ancient world / Donald G. Kyle.* — 1. published. — Malden ; Oxford ; Victoria : Blackwell, 2007. xv, 403 s. : res. ; 23 cm. — (Ancient Cultures) ISBN 063122971X ; ISBN 9780631229711 (A.VII/2921).
- LAÇİNER, SEDAT : *Art and Armenian propaganda : Ararat as a case study / Sedat Laçiner, Şenol Kantarcı.* — Ankara : Avrasya-Bir Foundation. Center for Eurasian Strategic Studies. Institute for

- Armenian Research, 2002. xii, 161 s. : res. ; 24 cm. — (ASAM. Center for Eurasian Strategic Studies. Institute for Armenian Research ; 2) ISBN 9756769661 (A.VII/1488).
- LAFFIN, JOHN, 1922- : *Fedayeen : the Arab-Israeli dilemma* / John Laffin [1922-]. — 1. published. — London : Cassell, 1973. xiv, 160 s. ; 22 cm. ISBN 0304291897 (A.VII/1903).
- Laik Cumhuriyetçi Çiftçi ve İşçi Fırkası*. — İstanbul : Laik Cumhuriyetçi Çiftçi ve İşçi Fırkası, 1931. [11] s. ; 21 cm. (A.VII/1523).
- LALAYAN, A. A. : *Die Konterrevolutionäre Rolle der Daschnakzujun Partei, 1914-1923* / A. A. Lalayan ; übersetzung Sinan Şahin. — 1. Aufl. — İstanbul : Kaynak, 2006. 112 s. ; 20 cm. — (Kaynak yayınları ; 471. Die Lüge vom Genozid an den Armeniern Anhand Armenischer Dokumente ; 2) ISBN 9753434790 (A.VII/2744).
- LAMBERG-KARLOVSKY, CARL C. : *Beyond the Tigris and Euphrates bronze age civilizations* / Carl C. Lamberg-Karlovsky. — Beer-Sheva : Ben-Gurion University of the Negev Press, 1996. 286 s. : res., hrt. ; 25 cm. — (Beer-Sheva. Studies by the Department of Bible and Ancient Near East, ISSN 0334-2255 ; 9) (A.VII/2925).
- LANDAU, J. [JACOB] M. : *Munis Tekinalp's economic views regarding the Ottoman Empire and Turkey* / J. [Jacob] M. Landau. — Wiesbaden : Harrassowitz, [t.y.]. 94-103 ss. ; 24 cm. Osmanistische Studien zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte : in memoriam Vanco Boškov'dan ayrışım. (A.VII/1760).
- LANDAU, JACOB M. : *Abdülhamid II in 1912 : the return from Salonica* / Jacob M. Landau. — İstanbul : Isis, [2000]. 251-254 ss. ; 24 cm. The balance of truth : essays in honour of Professor Geoffrey Lewis'den ayrışım. (A.VII/1764).
- LANDAU, JACOB M. : *An account of travel and residence in Anatolia 1889-1891* / Jacob M. Landau. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2000. 899-901 ss. ; 24 cm. XII. Türk Tarih Kongresi'nden ayrışım. (A.VII/1759).
- LANDAU, JACOB M. : *An apparently unknown manuscript about seventeenth-century Syria and Palestine* / Jacob M. Landau. — İstanbul : [yayl.y.], 1988. 211-214 ss. ; 24 cm. Osmanlı Araştırmaları VII-VIII = The Journal of Ottoman Studies VII-VIII'den ayrışım. (A.VII/1758).
- LANDAU, JACOB M. : *Arab and Turkish universities : some characteristics* / Jacob M. Landau. — London : Frank Cass, 1997. 1-19 ss. ; 22 cm. Middle Eastern Studies, 33, 1 (January 1997)'den ayrışım. (A.VII/1763).
- LANDAU, JACOB M. : *An Arab intellectual's 1908 vision of the future Ottoman Empire* / Jacob M. Landau. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, [2004]. 447-452 ss. ; 24 cm. CİÉPO XIV. sempozyumu bildirileri, 18-22 Eylül 2000, Çeşme'den ayrışım. (A.VII/1762).
- LANDAU, JACOB M. : *Atsız and Türkeş : a note on the history of Pan-Turkism in Turkey* / Jacob M. Landau. — Cambridge : Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, 2002. 131-133 ss. ; 27 cm. Journal of Turkish Studies 26, II (2002) = Türklük Bilgisi Araştırmaları 26, II (2002)'den ayrışım. (B.I/4204).
- LANDAU, JACOB M. : *The beginnings of modernization in education : the Jewish Community in Egypt as a case study* / Jacob M. Landau. — [Chicago] : The University of Chicago, 1968. 299-312 ss. ; 23 cm. Beginnings of modernization in the Middle East the nineteenth century'den ayrışım. (A.VII/1768).
- LANDAU, JACOB M. : *Foreign policy in Mustafa Kemal's great speech* / Jacob M. Landau. — Roma : Bardi, 1991. 239-244 ss. ; 24 cm. Yad-nama : in memoria di Alessandro Bausani vol. I'den ayrışım. (A.VII/1766).
- LANDAU, JACOB M. : *Foreign policy perspectives of islamic circles in Turkey* / Jacob M. Landau. — [y.y.] : [yayl.y.], 1992. 137-139 ss. ; 27 cm. Anatolica XVIII (1992)'den ayrışım. (B.I/4203).
- LANDAU, JACOB M. : *Islamic versus other identities in the Greater Middle East : comments on the ex-Soviet Muslim Republics* / Jacob M. Landau. — London : Frank Cass, 1996. 189-198 ss. ; 22 cm. Terrorism and Political Violence 8, 2 (Summer 1996)'den ayrışım. (A.VII/1750).

- LANDAU, JACOB M. : *Main trends of Turkish nationalism in the late nineteenth and early twentieth centuries* / Jacob M. Landau. — [y.y.] : Pergamon Press, 1992. 567-569 ss. ; 25 cm. History of European Ideas, vol. 15, no. 4-6 (1992)'den ayırbaşım. (A.VII/1746).
- LANDAU, JACOB M. : *Ottoman perspectives on American interests in the Holy Land* / Jacob M. Landau, Mîm Kemâl Öke. — New York : Praeger, [t.y.] 261-302 ss. ; 23 cm. With eyes toward Zion-vol. II : themes and sources in the archives of the United States, Great Britain, Turkey and Israel : second international scholars colloquium on America-Holy Land Studies'den ayırbaşım. (A.VII/1752).
- LANDAU, JACOB M. : *Socio-economic material on the late Ottoman Empire in the German military archives* / Jacob M. Landau. — Paris : Peeters, 1995. 53-57 ss. ; 24 cm. Histoire économique et sociale de l'Empire Ottoman et de la Turquie (1326-1960) : actes du sixième congrès international tenu à Aix-en-Provence du 1er au 4 Juillet 1992'den ayırbaşım. (A.VII/1751).
- LANDAU, JACOB M. : *Some comments on photography in the Ottoman Empire* / Jacob M. Landau. — İstanbul : Simurg, 2002. 513-521 ss. ; 24 cm. Frauen, bilder und gelehrte : studien zu gesellschaft und künsten im Osmanischen reich : festschrift Hans Georg Majer = Arts, women and scholars : studies in Ottoman society and culture'den ayırbaşım. (A.VII/1767).
- LANDAU, JACOB M. : *Turkey : democratic framework and military control* / Jacob M. Landau. — Durham ; London : Duke University Press, 1988. 313-326 ss. ; 24 cm. Ideology and power in the Middle East : studies in honor of George Lenczowski'den ayırbaşım. (A.VII/1761).
- LANDAU, JACOB M. : *Ultra-nationalist literature in the Turkish Republic : a note on the novels of Hüseyin Nihâl Atsız* / Jacob M. Landau. — London : Frank Cass, 2003. 204-210 ss. ; 22 cm. Middle Eastern Studies 39, 2 (April 2003)'den ayırbaşım. (A.VII/1769).
- LANDAU, JACOB M. : *Un projet de réformes dans l'Empire Ottoman en 1883* / Jacob M. Landau. — Paris : Société d'Etudes et de Publications Orient, [t.y.]. 147-167 ss. Orient 40'dan ayırbaşım. (A.VII/1765).
- LANE, GEORGE : *Early Mongol rule in thirteenth-century Iran : a Persian renaissance* / George Lane. — 1. published. — London ; New York : Routledge Curzon, 2003. xiii, 330 s. ; 24 cm. — (Studies in the History of Iran and Turkey) ISBN 0415297508 (A.VII/2879).
- LÂTİFİ, 1491?-1582 : *Evsâf-ı İstanbul* / Lâtîfî [1491?-1582] ; haz. Nermin Suner Pekin. — İstanbul : İstanbul Feüh Cemiyeti, 1977. xxxii, 112, [7] s. ; 24 cm. (A.VII/2827).
- Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean 1204* / ed. by Benjamin Arbel, Bernard Hamilton, David Jacoby. — London ; New York : Routledge, 2007, c1989. 245 s. ; 23 cm. ISBN 0714633720 (A.VII/2809).
- LEITSCH, WALTER : *Sigismund III. von Polen und Jan Zamoyski : die Rolle Estlands in der Rivelität zwischen König und Hetman* / Walter Leitsch. — Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006. 289 s. ; 25 cm. — (Österreichische Akademie der Wissenschaften Philosophisch-Historische Klasse Historische Kommission. Zentraleuropa-Studien ; 9) ISBN 3700135076 (A.VII/2798).
- LELLOUCH, BENJAMIN : *Les Ottomans en Égypte : historiens et conquérants au XVIe siècle* / Benjamin Lellouch. — Paris ; Louvain ; Dudley : Peeters, 2006. xxix, 423 s. ; 24 cm. — (Collection Turcica ; 11) ISBN 9042917709 (Peeters Leuven) ; ISBN 9789042917705 ; ISBN 2877239241 (Peeters France) ; ISBN 9782877239240 (A.VII/1782).
- LEMONS, ANNA A. : *Archaic pottery of Chios : the decorated styles* / Anna A. Lemos. — Oxford : Oxford University Committee for Archaeology, 1991. 2 c. : şek. ; 28 cm. — (Oxford University Committee for Archaeology. Monograph no ; 30) ISBN 0947816305 (B.I/4239).
- LENCZOWSKI, GEORGE : *The Middle East in world affairs* / George Lenczowski. — 2. printing. — Ithaca : Cornell University Press, 1953, c1952. xx, 459 s. : 1 katl. hrt. ; 24 cm. (A.VII/1900).
- LENİN, V. I. [VLADİMİR İLİCH], 1870-1924 : *The awakening of Asia : collection of articles* / V. I. [Vladimir Ilich] Lenin [1870-1924]. — 1. printing. — Moscow : Progress Publishers, 1965. 77 s. ; 20 cm. (A.VII/1914).

- LENİN, V. I. [VLADİMİR İLİCH], 1870-1924 : *Imperialism : the highest stage of capitalism : a popular outline* / V. I. [Vladimir Ilich] Lenin [1870-1924]. — new, rev. translation. — New York : International Publishers, 1939. 128 s. ; 20 cm. — (Little Lenin Library vol. 15) (A.VII/2047).
- LENİN, V. I. [VLADİMİR İLİCH], 1870-1924 : *"Left-wing" communism, an infantile disorder : a popular essay in Marxian strategy and tactics* / V. I. [Vladimir Ilich] Lenin [1870-1924]. — New York : International Publishers, 1940. 95 s. ; 21 cm. — (Little Lenin Library vol. ; 20) (A.VII/2046).
- LENİN, V. I. [VLADİMİR İLİCH], 1870-1924 : *The right of nations to self-determination* / V. I. [Vladimir Ilich] Lenin [1870-1924]. — New York : International Publishers, 1951. 128 s. ; 20 cm. (A.VII/1977).
- LENİN, V. I. [VLADİMİR İLİCH], 1870-1924 : *State and revolution* / V. I. [Vladimir Ilich] Lenin [1870-1924]. — New York : International Publishers, 1932. 103 s. ; 20 cm. — (Little Lenin Library vol. ; 14) (A.VII/2037).
- LENİN, V. I. [VLADİMİR İLİCH], 1870-1924 : *What is to be done? : burning questions of our movement* / V. I. [Vladimir Ilich] Lenin [1870-1924]. — New York : International Publishers, 1929. 175 s. ; 20 cm. — (Little Lenin Library ; vol. 4) (A.VII/2011).
- La levée de 1464 dans les sept paroisses de la ville de Genève* / publiée avec une introduction et des notes par Luc Boissonnas. — Genève : Alex Jullien, Libraire, 1952. 472 s. ; 24 cm. — (Mémoires et Documents / Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève ; 38) (A.VII/2106).
- LEVI, WERNER, 1912- : *Fundamentals of world organization* / Werner Levi [1912-]. — 2. printing. — Minneapolis : The University of Minnesota Press, 1951, c1950. ix, 233 s. ; 22 cm. (A.VII/2030).
- LEVINE, IRVING R. [RASKIN] : *Main street, U.S.S.R.* / Irving R. [Raskin] Levine. — 1. printing. — New York : New American Library, 1960. 190 s. ; 18 cm. (A.VII/2245).
- LEVTCHENKO, M. V. : *Bizans* / M. V. Levtschenko ; Türkçesi Erdoğan Berktaş. — 1. bsk. — İstanbul : Milliyet, 1979. 368 s. ; 20 cm. — (Milliyet yayınları. Tarih dizisi ; 45) (A.VII/3018).
- LEWIS, BERNARD : *İstanbul ve Osmanlı İmparatorluğu medeniyeti* / Bernard Lewis ; çev. Ömer Faruk Birpınar ; yay. haz. Osman Sevim. — 1. bs. — İstanbul : Bilge Kültür Sanat, 2006. 172 s. ; 22 cm. — (Bilge Kültür Sanat yayın no ; 199) ISBN 9756316977 (A.VII/1623).
- LEWIS, RAPHAELA : *Osmanlı'da günlük yaşam* / Raphaela Lewis ; çev. Beyza Sumer Aydaş. — 1. bs. — Ankara : Adapa, 2006. 209 s. ; 20 cm. — (Adapa Yayınevi ; 07. Tarih dizisi ; 05) ISBN 9759063069 (A.VII/1560).
- LIGHTFOOT, CHRIS : *Amorium : Anadolu'da bir Bizans kenti* / Chris Lightfoot, Mücahide Lightfoot ; ed. Betül Avunç. — 1. bs. — İstanbul : Homer Kitabevi, 2007. 180 s. : rnk. res. ; 22 cm. — (Homer Antik Kentler serisi ; 5) ISBN 9758293818 (A.VII/2845).
- LİKYA SEMPOZYUMU (3. : 2005 : ANTALYA) : *III. Likya sempozyumu, 07-10 Kasım 2005, Antalya : sempozyum bildirileri = The IIIrd symposium on Lycia, 07-10 November 2005, Antalya : symposium proceedings* / ed. Kayhan Dörtlük... [ve başk.]. — Antalya : Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü = Suna & İnan Kırac Research Institute on Mediterranean Civilizations, 2006. 2 c. : rnk. res. ; 29 cm. ISBN 9759123231 (tk.) (B.I/4281).
- LINGS, MARTIN : *The Qur'an : catalogue of an exhibition of Qur'an manuscripts at the British Library, 3 April-15 August 1976* / Martin Lings, Yasin Hamid Safadi. — [London] : The World of Islam Publishing Company Ltd for the British Library, 1976. 98 s. : res. ; 25 cm. ISBN 0905035216 (A.VII/3025).
- LIVERANI, MARIO : *Myth and politics in Ancient Near Eastern historiography* / Mario Liverani ; ed. and introduced by Zainab Bahrani, Marc van de Mieroop. — 1. published. — London : Equinox, 2004. xiv, 214 s. ; 24 cm. — (Studies in Egyptology and the Ancient Near East) ISBN 1904768040 (A.VII/2077).
- LIVERANI, MARIO : *Uruk : the first city* / Mario Liverani. — London ; Oakville : Equinox, 2006. xii, 97 s. : şek. ; 24 cm. — (Bible World) ISBN 1845531930 ; ISBN 9781845531935 (A.VII/1949).

- LLOBERA, JOSEP R. : *Modernliğin tanrısı : Batı Avrupa'da milliyetçiliğin gelişimi* / Josep R. Llobera ; çev. Emek Akman, Ebru Akman ; yay. haz. Ceren Çakın. — Ankara : Phoenix, 2007. xvi, 247 s. ; 24 cm. ISBN 9944931128 (A.VII/2597).
- Lo ke meldavan nuestros padres = Babalarımızın gazetelerinden = From our fathers' newspapers /* kompilado por = derleyen = compiled by Rıfat Birmizrahi ; traduksyon = tercüme = translation Ninet Bivas, Leon Keribar ; ed. Karen Gerson Şarhon, Gila Erbeş. — 1. ed. = 1. bsk. — İstanbul : Gözlem, 2006. xiv, 661 s. ; 20 cm. ISBN 9944994006 (A.VII/1706).
- Local government and national development : papers presented in the R. C. D. Seminar on "the role of local government in national development" organized by the Insitute of Public Administration for Turkey and the Middle East held in Ankara, April 24-27, 1967.* — Ankara : Institute of Public Administration for Turkey and the Middle East, 1968. viii, 184 s. ; 24 cm. (A.VII/1837).
- LUKACS, GYÖRGY, 1885-1965 : *Tarih ve sınıf bilinci / György Lukacs [1885-1965]* ; çev., açıklama Yılmaz Öner ; yay. haz. Atıla Tuysan. — 1. bsk. — İstanbul : Belge, 2006. 351 s. ; 21 cm. — (Belge yayınları ; 541. Siyasal Düşünce Klasikleri dizisi ; 3) ISBN 9753443587 (A.VII/1674).
- LÜTEM, İLHAN : *Avrupa insan hakları sözleşmesi / İlhan Lüttem.* — Ankara : Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kamu Hukuku Enstitüsü, 1951. 37 s. ; 24 cm. (A.VII/1991).
- LYASHCHENKO, PETER I. [IVANOVICH], 1876-1955 : *History of the national economy of Russia : to the 1917 revolution / Peter I. [Ivanovich] Lyashchenko [1876-1955]* ; translated by L. [Leon] M. Herman. — New York : The Macmillan Company, 1949. xiii, 880 s. ; 24 cm. (A.VII/1907).
- MACİT, NADİM : *Küresel güç politikaları : Türkiye ve islam / Nadim Macit.* — 1. bs. — Ankara : Fark, 2006. xv, 668 s. ; 24 cm. — (Fark Genel yayın no ; 8. Araştırma İnceleme serisi ; 4) ISBN 975642415X (A.VII/1634).
- MACKENZIE, KENNETH : *Turkey under the generals / Kenneth Mackenzie.* — London : Institute for the Study of Conflict, 1981. 31 s. : hrt. ; 24 cm. (A.VII/2255).
- MAGIE, DAVID, 1877-? : *Anadolu'da Romalılar / David Magie [1877-?]* ; çev. Nezhil Başgelen, Ömer Çapar ; yay. ve yöneten Nezhil Başgelen. — İstanbul : Arkeoloji ve Sanat, 2001-2003. 3 c. ; 20 cm. ISBN 9756561629 (A.VI/3055).
- MAHMUD ESAD B. EMİN SEYDİŞEHRİ : *Yabancıların kaleminden Sultan İkinci Abdülhamid Han / Mahmud Esad b. Emin Seydişehri ; haz. Kemal Erkan.* — İstanbul : Çamlıca, 2006. 44, 43 s. ; 20 cm. — (Çamlıca Basım Yayın Kitapları ; 25) ISBN 9944905208 (A.VII/2143).
- MAHMUDOV, YAQUB : *Qarabağ : real tarix, faktlar, sanadlar = Garabagh : real history, facts, documents / Yaqub Mahmudov, Karim Şükürov.* — Bakı : Tahsil, 2005. 377 s. : rnk. res. ; 34 cm. ISBN 9952423004 (B.I/4210).
- Mâhpeyker Kösem Vâlide Sultan'ın Haremeyn-i Şerifeyn Vakfiyesi : Osmanlı Vâlide Sultanlarının hayır eserleri.* — İstanbul : Çamlıca, [T.y.]. 37, [40] s. : rnk. res. ; 24 cm. — (Çamlıca Basım Yayın Tarih Kitapları serisi ; 5) ISBN 9759801655 (A.VII/2561).
- MAJD, MOHAMMAD GHOLI, 1946- : *Iraq in World War I : from Ottoman rule to British conquest / Mohammad Gholi Majd [1946-].* — Lanham : University Press of America, 2006. v, 438 s. ; 23 cm. ISBN 0761834486 ; ISBN 9780761834489 (A.VII/2417).
- MAKAL, AHMET : *Aneleden işçiye : erken Cumhuriyet dönemi emek tarihi çalışmaları / Ahmet Makal ; ed. Tanıl Bora.* — 1. bsk. — İstanbul : İletişim, 2007. 404 s. ; 20 cm. — (İletişim yayınları ; 1219. Araştırma-İnceleme dizisi ; 209) ISBN 9789750504907 (A.VII/2539).
- MAKİAVELLİ, NİKKOLO, 1469-1527 : *Gosudar / Nikkolo Makiavelli [1469-1527].* — Moskva ; Harkov : Eksmo ; Folio, 2006. 670 s. ; 21 cm. — (Antologiya Mısli) ISBN 9660302835 ; ISBN 5699113738 (A.VII/1492).
- Mamluks and Ottomans : studies in honour of Michael Winter / ed. by David J. Wasserstein, Ami Ayalon.* — 1. published. — London ; New York : Routledge, 2006. ix, 258 s. ; 24 cm. — (Routledge Studies in Middle Eastern History ; 5) ISBN 041537278X ; ISBN 9780415372787 (A.VII/2880).

- MANAFY, A. : *The Kurdish political struggles in Iran, Iraq and Turkey : a critical analysis* / A. Manafy. — Lanham : University Press of America, 2005. 172 s. ; 23 cm. ISBN 0761830030 (A.VII/2416).
- MANCHESTER, WILLIAM [RAYMOND]. 1922- : *The death of a president, November 20-November 25 1963* / William [Raymond] Manchester [1922-]. — 1. ed. — New York ; Evanston ; London : Harper & Row, 1967. xvi, 710 s. ; 24 cm. (A.VII/2023).
- MANGO, ANDREW : *Turkey and the war on terror : for forty years we fought alone* / Andrew Mango. — 1. published. — London ; New York : Routledge, 2005. ix, 109 s. ; 24 cm. — (Contemporary Security Studies) ISBN 0415350026 (A.VII/2699).
- MANGUEL, ALBERTO, 1948- : *Okumanın tarihi* / Alberto Manguel [1948-] ; İngilizceden çev. Fusun Elioğlu ; kitap ed. Fatma Canpolat. — 4. bsk. — İstanbul : Yapı Kredi, 2007. c2001. 415 s. ; 21 cm. — (Yapı Kredi yayınları ; 1557. Edebiyat ; 421) ISBN 9789753639198 (A.VII/2437).
- MARANGOZIS, JOHN : *A short grammar of hieroglyphic Luwian* / John Marangozis. — München : Lincom Europa, 2003. 55 s. ; 21 cm. — (Lincom Studies in Indo-European Linguistics ; 26) ISBN 3895863416 (A.VII/1802).
- MARCELLIN, RAYMOND : *Kamu düzeni ve ihtilâlcî gruplar* / Raymond Marcellin ; çev. M. Abdüllâtif Ömer Evrensel. — 2. bsk. — Ankara : İçişleri Bakanlığı, 1969. 92 s. ; 20 cm. — (İçişleri Bakanlığı Basın Bürosu yayınlarından ; 6) (A.VII/1921).
- MÂRDÂNÎ, ABDÛLVEHHÂB BIN YÛSUF İBN-İ AHMED : *Kitâbu'l-Müntehab fi't-Tıbb (823/1420) : inceleme-metin-dizin-sadeleştirme-upkbasım* / Abdülvehhâb bin Yûsuf ibn-i Ahmed el-Mârdânî ; [haz.] Ali Haydar Bayat. — İstanbul : Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, 2005. 637 s. ; 24 cm. ISBN 9750002407 (A.VII/1650).
- MAREK, CHRISTIAN : *Die Inschriften von Kaunos* / Christian Marek. — München : C. H. Beck, 2006. xiii, 416 s. : res. ; 30 cm. — (Vestigia. Beiträge zur Alten Geschichte, ISSN 0506-8010 ; 55) ISBN 3406550746 ; ISBN 9783406550744 (B.I/4217).
- MARGUERON, JEAN : *Mari : métropole de l'Euphrate au IIIe au début du IIe millénaire av. J.-C.* / Jean Margueron. — Paris : Picard ; ERC, 2004. 575 s. : res. ; 28 cm. ISBN 2708407236 ; ISBN 2865382931 (B.I/4422).
- MARMARA, RINALDO : *Bizans'tan günümüze İstanbul Latin Cemaati ve kilisesi* / Rinaldo Marmara ; çev. Saadet Özen. — 1. bs. — İstanbul : Kitap, 2006. 261 s. : res. ; 21 cm. — (Kitap Yayınevi ; 132. İnsan ve toplum dizisi ; 29) ISBN 9756051256 (A.VII/2111).
- MAROZZI, JUSTIN : *Timurlenk : islam'ın kılıcı, cihan fatihi* / Justin Marozzi ; çev. Hülya Kocaoluk ; kitap ed. Mert Tanaydın. — 1. bsk. — İstanbul : Yapı Kredi, 2006. 466 s. : res., hrt. ; 21 cm. — (Yapı Kredi yayınları ; 2419. Edebiyat ; 748) ISBN 975081164X (A.VII/1714).
- MARTINO, STEFANO DE : *Hititler* / Stefano de Martino ; İtalyancadan çev. Erendiz Özbayoğlu. — 1. bsk. — Ankara : Dost Kitabevi, 2006. 127 s. ; 21 cm. ISBN 9752982506 (A.VII/1546).
- MARX, KARL, 1818-1883 : *The class struggles in France (1848-50)* / Karl Marx [1818-1883]. — New York : International Publishers, [19??]. 159 s. ; 20 cm. — (Little Marx Library) (A.VII/2035).
- MARX, K. [KARL], 1818-1883 : *The class struggles in France 1848 to 1850* / K. [Karl] Marx [1818-1883]. — 2. impression. — Moscow : Progress Publishers, 1965. 141 s. ; 20 cm. (A.VII/1913).
- Maslak Kasırları* / yay. koordinatörü İhsan Yücel ; yay. haz. Aydan Gürün, Esin Öncü ; fotoğraflar Samih Rifat, Fikret Yıldız ; metin Semra Karakaşlı, Erdal Eren, Ezel İlter. — İstanbul : TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, 1994. 53 s. : rnk. res. ; 23 cm. — (TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı yayını ; 11) ISBN 9757479306 (A.VII/2734).
- MAT, CELÂL : *Türk romanında Çanakkale Muharebeleri* / Celâl Mat. — 1. bsk. — Ankara : Akçağ, 2007. 367 s. ; 20 cm. — (Akçağ yayınları ; 857. Araştırma-İnceleme ; 58) ISBN 9789753388481 (A.VII/2565).
- MATKOVSKI, ALEKSANDAR : *Kanuni i fermani : za Makedonija* / Aleksandar Matkovski. — Skopje : Mislra, 1990. 578, 20 s. : res. ; 21 cm. ISBN 8615001650 (A.VII/2306).

- MATOSSIAN, MARY KILBOURNE, 1930- : *Anlatular ve fotoğraflarla 1914 öncesi Ermeni köy hayatı / Mary Kilbourne Matossian [1930-], Susie Hoogasian Villa ; notlar ve eklerle yay. haz. Altuğ Yılmaz. — İstanbul : Aras, 2006. 364 s. ; 21 cm. ISBN 9757265861 (A.VII/2157).*
- MAU-TSAI, LIU : *Çin kaynaklarına göre Doğu Türkleri / Liu Mau-Tsai ; çev. Ersel Kayaoğlu, Deniz Banoğlu. — İstanbul : Selenge, 2006. 640 s. ; 22 cm. — (Selenge yayınları ; 35. Tarih dizisi ; 27) ISBN 9758839438 (A.VII/1595).*
- MAULL, HANNS, 1947- : *Oil and influence : the oil weapon examined / Hanns Maull [1947-]. — 1. published. — London : The International Institute for Strategic Studies, 1975. 37 s. ; 24 cm. — (Adelphi Papers, ISSN 0567-932X ; 117) ISBN 0900492868 (A.VII/2065).*
- MAUROIS, ANDRÉ, 1885-1967 : *Histoire d'Angleterre / André Maurois [1885-1967]. — Paris : Librairie Arthème Fayard, 1937. 723 s. ; 18 cm. — (Les Grandes Études Historiques) (A.VII/1996).*
- MAZAR, AMIHAI : *Excavations at Tel Beth-Shean 1989-1996 I : from the late Bronze Age IIB to the Medieval period / Amihai Mazar ; with contributions by A. Amitai-Preiss... [et al.]. — Jerusalem : The Israel Exploration Society, 2006. xxiv, 736 s. : res. ; 28 cm. — (The Beth-Shean Valley Archaeological Project publication no ; 1) ISBN 9652210587 (B.I/4231-1).*
- Mazar documents from Xinjiang and Ferghana : facsimile / ed. by Jun Sugawara, Yayoi Kawahara. — Tokyo : Research Institute for Languages and Cultures of Asia and Africa. Tokyo University of Foreign Studies, 2006. 150 s. ; 26 cm. — (Studia Culturae Islamicae ; 83) ISBN 4872979494 (B.I/4375-1).*
- MAZICI, NURŞEN : *Belgelerle uluslararası rekabette Ermeni sorunu'nun kökeni 1878-1918 / Nurşen Mazıcı. — İstanbul : Der, 1987. xvi, 292 s. : 1 katl. hrt. ; 24 cm. (A.VII/1892).*
- MCLAUGHLIN, REDMOND : *Yavuz'un kaçı / Redmond McLaughlin ; Türkçesi Nejat Dalay. — 1. bsk. — İstanbul : Milliyet, 1978. 224 s. ; 20 cm. — (Milliyet yayınları. Tarih dizisi ; 44) (A.VII/2828).*
- MICHAHON, AUGUSTA : *Nippur V : the early dynastic to Akkadian transition : the area WF sounding at Nippur / Augusta McMahon ; with contributions by McGuire Gibson... [et al.]. — Chicago : The Oriental Institute of the University of Chicago, 2006. xxxiii, 173, 193 s. : res., şek. ; 31 cm. — (The University of Chicago Oriental Institute publications, ISSN 0069-3367 ; 129. Excavations at Nippur) ISBN 1885923384 (B.I/4340).*
- MEHMED BİN ALİ : *Terceme-i Cedide fi'l-Havâssi'l-Müfredde (1102-1690) : metin-bitkiler-sözlük-sadeleştirilmiş metin-upkubasım / Mehmed bin Ali ; yay. haz. Bülent Özaltay, Abdullah Köşe. — İstanbul : Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, 2006. 296 s. ; 24 cm. ISBN 9750002415 (A.VII/1653).*
- MEHNERT, KLAUS, 1906- : *Peking and Moscow / Klaus Mehnert [1906-] ; translated from the German by Leila Vennewitz. — 2. impression. — New York : G. P. Putnam's Sons, 1963. xiv, 522 s. : hrt. ; 22 cm. (A.VII/2213).*
- MEIJER, FIK : *İmparatorlar yataklarında ölmez / Fik Meijer ; çev. Gürkan Ergin ; ed. Betül Avunç. — 1. bs. — İstanbul : Homer Kitabevi, 2006. 191 s. ; 23 cm. — (Arkeoloji ve Eskiçağ Tarihi ; 46) ISBN 975829394X (A.VII/2852).*
- MELİKZADE, TOVHİD : *Tarih-i deh hezar sale-yi Salmas ve Garb-i Azerbaycan / Tovhid Melikzade. — 2. bsk. — Tebriz : [yayı.y.], 1384 (2005). 706 s. ; 24 cm. ISBN 9649069917 (A.VII/1725).*
- MELİKZADE, TOVHİD : *Zelzele-yi mağrib sal-i 1309 Selmas / Tovhid Melikzade. — Salmas : Nobel Ofset, 1384 (2005). 126, [17] s. : res. ; 20 cm. (A.VII/1730).*
- MEMİŞ, EKREM : *Eskiçağ medeniyetleri tarihi / Ekrem Memiş. — 1. bsk. — Bursa : Ekin Kitabevi, 2006. xii, 364 s. : hrt. ; 21 cm. ISBN 9758768875 (A.VII/1629).*
- MEMİŞ, EKREM, 1956- : *Eskiçağda Mezopotamya : en eski çağlardan Asur İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar / Ekrem Memiş [1956-]. — 1. bsk. — Bursa : Ekin Kitabevi, 2007. xii, 276 s. : res., hrt. ; 21 cm. ISBN 9789944141093 (A.VII/2583).*

- Memorandum on the Serbian church's alliance with the communist regime of Belgrade for the Serbianization of Yugoslav Macedonia*. — Indianapolis : Central Committee of the Macedonian Patriotic Organizations, [t.y.], yak. 50 y. ; 27 cm. (B.I/4314).
- MEN, DJON : *Çingizhan / Djon Men*. — Moskva : Eksmo, 2006. 416 s. : rnk. res. ; 22 cm. ISBN 5699139362 (A.VII/1858).
- MENEKŞE, ERDOĞAN, 1947- : *Anadolu uygarlıkları kanatlarının altında = Anatolian civilizations under my wings / Erdoğan Menekşe [1947-]*. — 1. bs. = 1. published. — Ankara : Menekşe Havacılık, 2006. 227 s. : rnk. res. ; 34 cm. ISBN 9944585106 (B.I/4175).
- MERAY, SEHA L. : *Açık denizlerin serbestliği prensibinin gelişmesi / Seha L. Meray*. — Ankara : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1955. 3-27 ss. ; 24 cm. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi X, 2, 1955'den ayrıbasım. (A.VII/2612).
- MERÇİL, ERDOĞAN : *Gazneli ordusunda görev alan Hintliler / Erdoğan Merçil*. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. 833-844 ss. ; 24 cm. Belleten LXX, 259 (Aralık 2006)'dan ayrıbasım. (A.VII/1721).
- MERÇİL, ERDOĞAN : *Kirman Selçukluları / Erdoğan Merçil*. — 1. bs. — Ankara : Kültür Bakanlığı, 1980. viii, 414 s. ; 20 cm. — (Kültür Bakanlığı yayınları ; 366. Araştırma ve İnceleme Eserleri serisi ; 8) (A.VII/3016).
- MERDANOĞLU, HÜSNÜ : *Ulusal kurtuluş süreci ve Kuvayı Milliye / Hüsnü Merdanoğlu*. — 1. bsk. — Ankara : Ümit, 2006. 486 s. ; 21 cm. — (Ufuk dizisi ; 198) ISBN 9758572938 (A.VII/1551).
- MERİÇ, MÜNEVVER OKUR : *Cem Sultan : hayatı, esareti, edebî kişiliği, eserleri, şürleri / Münevver Okur Meriç*. — Ankara : [yayıy.], 2006. xix, 665 s. : rnk. res. ; 27 cm. ISBN 9944622931 (B.I/4199).
- Mete Tunçay'a armağan / derleyenler Mehmet Ö. Alkan, Tanıl Bora, Murat Koraltürk*. — 1. bsk. — İstanbul : İletişim, 2007. 760 s. ; 23 cm. — (İletişim yayınları ; 1234. Armağan Kitaplar ; 1) ISBN 9789750504815 (A.VII/2962).
- METİNSOY, MURAT : *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye : savaş ve gündelik yaşam / Murat Metinsoy ; ed. Betül Avunç*. — 1. bs. — İstanbul : Homer Kitabevi, 2007. 472 s. ; 23 cm. ISBN 9944483087 (A.VII/2185).
- Mevlâna bibliyografyası = Bibliography of Mawlana*. — Ankara : Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Kütüphane Başkanlığı = Ministry of Culture and Tourism Presidency of National Library, 2007. 1 CD-ROM. ISBN 9751732581 ; ISBN 9789751732583 (CD/0155).
- MISAWA, NOBUO : *1890 Yılında meydana gelen "Ertuğrul Faciası"na idari makamların ilk tepkileri : Meiji döneminde Japonya'daki yabancı gemi kazalarını içeren resmî belgeler ile ilgili çeşitli problemler / Nobuo Misawa ; çev. Gonca Zülkadıroğlu*. — Tokyo : Toyo Üniversitesi, 2006. 59 s. ; 25 cm. (A.VII/2400).
- MICHALOPOULOS, DIMITRIS : *La Roumanie et la Grèce dans la seconde guerre mondiale / Dimitris Michalopoulos*. — Bucarest : Editura Academiei Române, 2004. s. 227-239 ; 24 cm. Revue Roumaine d'Histoire XLIII, 1-4, Janvier-Décembre (2004)'den ayrıbasım. (A.VII/2963).
- MICHALOPOULOS, DIMITRIS : *Une riposte aux sturmvoegel / Dimitris Michalopoulos*. — Athenai : [Filologikos Sullogos Parnassos], 2002. 137-150 ss. ; 24 cm. Parnassos 44 (2002)'den ayrıbasım. (A.VII/1745).
- Migration, migration history, history : old paradigms and new perspectives / ed. by Jan Lucassen, Leo Lucassen*. — 3. rev. ed. — Bern : Peter Lang, 2005. 454 s. ; 22 cm. — (International and Comparative Social History, ISSN 1420-5297) ISBN 3039108646 ; ISBN 0820480452 (US) (A.VII/1784).
- MIHAILOFF, IVAN : *Macedonia : a Switzerland of the Balkans / Ivan Mihailoff ; translated by Christ Anastasoff ; with an introduction by John Bakeless*. — St. Louis : Pearlstone Publishing Company, 1950. xvii, 139 s. ; 20 cm. (A.VII/2012).
- MIKAMI, TSUGIO : *Islamic pottery / Tsugio Mikami*. — Tokyo : Shogakukan, 1986. xi, 299 s. : res. (kimi rnk.) ; 30 cm. — (Ceramic art of the World ; 21) (B.I/4427).

- MİKOV, LYUBOMİR : *İzkustvoto na heterodoksnite myusulmani v Bulgariya (XVI-XX vek) : beктаşi i kızılbaşı/alevii = The art of hetrodox muslims in Bulgaria (XVI-XX century) : beктаşi and kızılbaş/alevî / Lyubomir Mikov. — Sofiya : Marin Drinov, 2005. 493 s. : res. (kimi rnk.) ; 25 cm. ISBN 9544309675 (A.VII/2715).*
- MILL, JOHN STUART, 1806-1873 : *On liberty / John Stuart Mill [1806-1873] ; ed. by Alburey Castell. — New York : F. S. Crofts, 1947. 118 s. ; 17 cm. (A.VII/2666).*
- MILLER, WILLIAM : *Son Trabzon İmparatorluğu, 1204-1461 / William Miller ; çev. Nurettin Süleymangil. — İstanbul : Heyamola, 2007. 94, [27] s. : res. ; 20 cm. ISBN 9789756121245 (A.VII/2780).*
- MİLLETLERARASI TÜRKOLOJİ KONGRESİ (1. : 1973 : İSTANBUL) : *I. Milleterarası Türkoloji kongresi, 15-20.X.1973, İstanbul : tebliğler. — İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü, 1979. 3 c. ; 23 cm. (A.VII/1947).*
- Millî egemenlik ilkesinin kabulü ve gelişimi, 5 Mayıs 1986, İstanbul. — Ankara : Türkiye Büyük Millet Meclisi Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, 1986. 32 s. ; 24 cm. — (TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu yayınları ; 21) (A.VII/2408).*
- Millî egemenlik üzerine / Ekrem Kadri Unat, Hüsrev Hatemi, Aykut Kazancıgil, Nil Sarı. — İstanbul : İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, 1985. 58 s. ; 16 cm. (A.VII/3038).*
- MİLLÎ EĞİTİM ŞURASI (17. : 2006 : ANKARA) : *On yedinci millî eğitim şurası kararları. — Ankara : Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Şûra Genel Sekreterliği, 2006. v, 21 s. ; 20 cm. (A.VII/1729).*
- MÍNGUEZ, RAFAEL PÉREZ : *Aspectos del mundo rural Romano en el territorio comprendido entre los ríos turia y palancia / Rafael Pérez Mínguez. — Valencia : Servicio de Investigación Prehistórica, 2006. x, 137 s. : res. ; 30 cm. — (Servicio de Investigación Prehistórica. Diputación Provincial de Valencia. Serie de Trabajos Varios ; 106) ISBN 8477954291 (B.I/4399).*
- MİNTAREDJA, HMS. : *Islam and poliücs islam and state in Indonesia / HMS. Mintaredja. — Jakarta : Indonesia Embassy of the United Arab Republic, 1972. 160 s. ; 18 cm. — (Reflection and Revision of Ideas) (A.VII/2227).*
- MİRZAEV, EVGENİY : *Gumanologiya / Evgeniy Mirzaev. — Almatı : Gumanologiya, 2003. 291 s. ; 21 cm. ISBN 5766778937 (A.VII/1510).*
- MİRZAZADE MEHMET SALİM EFENDİ, 1688-1743 : *Tezkiretü'ş-Şu'arâ Sâlim Efendi / Mirzazade Mehmet Salim Efendi [1688-1743] ; [haz.] Adnan İnce. — 1. bsk. — Ankara : Atatürk Kültür Merkezi, 2005. 756 s. ; 25 cm. — (AKDYYK Atatürk Kültür Merkezi yayını ; 335) ISBN 975161838X (A.VII/1496).*
- Mise au point : sur la propagande Armenienne contre la Turquie. — Washington : Assembly of Turkish-American Associations, 1982. 21 s. ; 20 cm. — (Série sur la question Arménienne publication no ; 1) (A.VII/2246).*
- MLADENOVIĆ, BOJİTSA : *Poroditsa u Srbiji u prvom svetskom ratu / Bojitsa Mladenović ; urednik Tibor Jivković. — Beograd : İstorijski Institut, 2006. 228 s. ; 25 cm. — (İstorijski Institut Posebna İzdana ; kniga 51) ISBN 8677430563 (A.VII/1509).*
- Modern Türkiye'de siyasî düşünce, 8 : sol / genel yay. yönetmeni Murat Belge ; ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil. — 1. bsk. — İstanbul : İletişim, 2007. 1328 s. ; 24 cm. — (İletişim yayınları ; 1235. Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce ; 8) ISBN 9789750505072 (8.c.) ; ISBN 9789750500039 (ciltli tk.) (A.VI/2418-8).*
- Moğolistan. — Ankara : Ankara Ticaret Odası, [200?]. 168 s. : rnk. res. ; 21 cm. ISBN 9944891398 (A.VII/1731).*
- Mongols : history and culture for the 800th anniversary of the Mongolian State / ed. Bülent Arı, Selim Aslantaş. — Ankara : Ministry of Culture and Tourism, 2006. xi, 307 s. ; 24 cm. — (Publications of Ministry of Culture and Tourism ; 3059. Directorate General of Research and Training ; 349. History and Culture series ; 12) ISBN 9751732093 (A.VII/2341).*

- MONNEROT, JULES : *Sociology and psychology of communism* / Jules Monnerot ; translated by Jane Degras, Richard Rees. — Boston : Beacon Press, 1960. 339 s. ; 21 cm. (A.VII/2491).
- MONROE, ELIZABETH : *The Arab-Israel War, October 1973 background and events* / Elizabeth Monroe, A. H. Farrar-Hockley. — 1. published. — London : The International Institute for Strategic Studies, 1975. 35 s. : pl. ; 24 cm. — (Adelphi Papers ; 111) (A.VII/2063).
- MONSERRATE, ANTONIO, 1536-1600 : *The commentary of father monserate S. J. on his journey to court of Akbar* / Antonio Monserrate [1536-1600] ; translated from the original Latin by J. [John] S. Hoyland ; annotated by S. N. Banerjee. — 2. reprint. — New Delh, Chennai : Asian Educational Services, 2003. 6. xxi, 220, xvii s. ; 19 cm. ISBN 8120608070 (A.VII/2277).
- MOOREHEAD, ALAN, 1910-1983 : *The Russian revolution* / Alan Moorehead [1910-1983]. — New York : Bantam Books, 1959. xiv, 303 s. ; 18 cm. (A.VII/1935).
- MOOREY, P. R. S. [PETER ROGER STUART], 1937- : *Ancient Mesopotamian materials and industries : the archaeological evidence* / P. R. S. [Peter Roger Stuart] Moorey [1937-]. — Winona Lake : Eisenbrauns, 1999. xxiii, 415 s. : res. ; 28 cm. ISBN 1575060426 (B.I/4409).
- MORIER, JAMES [JUSTINIAN], 1780?-1849 : *İsfahan'dan İstanbul'a : Hacı Baba'nın maceraları / James [Justinian] Morier [1780?-1849] ; çev. Nihal Yeğınobalı ; genel yay. yönetmeni Şebnem Çiler Tabakçı. — 1. bsk. — Ankara : İmge, 2006. 505 s. : res. ; 20 cm. ISBN 9755334890 (A.VII/1568).*
- MORRISSON, CÉCILE, 1940- : *Les croisades* / Cécile Morriison [1940-]. — 10. ed. — Paris : Presses Universitaires de France, 2006, c1969. 128 s. ; 18 cm. — (Que Sais-Je?) ISBN 2130554792 (A.VII/2824).
- "*Morskata bolest*" na "vzroditelniya protses" : z yanuari 1985 g., Burgaz. — Sofiya ; İstanbul : Deniz ; Djelil i Djem, 2005. 120 s. : res. ; 21 cm. — (Biblioteka. 20 Godini ot Sproitivata Protiv "Vizroditelniya Protses 1984-1989" ; kniga 10) (A.VII/2317).
- MOSELY, PHILIP E. [EDWARD], 1905-1972 : *The Kremlin and world politics : studies in Soviet policy and action* / Philip E. [Edward] Mosely [1905-1972]. — New York : Vintage Books, 1960. vi, 557, x s. ; 18 cm. — (Vintage Russian Library) (A.VII/1934).
- MOSKALENKO, N. P. : *Etnopolitiçeskoya istoriya tuvi v XX veke* / N. P. Moskalenko. — Moskva : Nauka, 2004. 222 s. : res. (kimi rnk.), hrt. ; 22 cm. ISBN 5020098663 (A.VII/2712).
- Mostra dei mosaici di Ravenna : catalogo = Ravenna mozayikleri : katalog. — Faenza : Stabilimento Grafico F. Ili Lega, [t.y.]. 23 s. : [29] y. res. (kimi ruk.) ; 17 cm. (A.VII/2908).*
- MOTSYA, A. P. [ALEKSANDR PETROVIÇ] : *Bulgar-Kiev : puti, svyazi, sudbi* / A. P. [Aleksandr Petroviç] Motsya, A. H. Halikov. — Kiev : Akademiya Nauk Tatarstana, 1997. 192 s. : res. ; 22 cm. ISBN 5856540441 (A.VII/2324).
- MOTTU-WEBER, LILIANE : *Économie et refuge à Genève au siècle de la réforme : la draperie et la soierie (1540-1630)* / Liliane Mottu-Weber. — Genève ; Paris : Librairie Droz ; Librairie Champion, 1987. 539 s. ; 23 cm. — (Mémoires et Documents / Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève ; 52) (A.VII/2080).
- MOUGEL, FRANÇOIS-CHARLES : *Histoire des relations internationales XIXe et XXe siècles / François-Charles Mougel, Séverine Pacteau de Luze. — Paris : Presses Universitaires de France, 1988. 127 s. ; 18 cm. — (Que Sais-Je?, ISSN 0768-0066 ; 2423) ISBN 2130557074 (A.VII/2465).*
- MOUTSOPOULOU, N. [NİKOLAOU], 1927- : *Í elliniki imiselinos* / N. [Nikolaou] Moutsopoulou [1927-], G. Dimitrokalli. — Athinai : N. Moutsopoulos ; G. Demetrokalles, 1988. 125 s. : res. ; 24 cm. (A.VII/2358).
- MUHAMMED MAHZUMÍ PAŞA : *Cemaleddin Afgani'nin hatıraları / Muhammed Mahzumi Paşa ; tercüme Adem Yerinde. — 1. bs. — İstanbul : Klasik, 2006. xxxi, 398 s. ; 22 cm. — (Klasik ; 34. kitap. Arap Gözüyle Osmanlı ; 5) ISBN 9758740407 (A.VII/1692).*
- Las Mujeres en la Prehistoria = Les Dones en la Prehistoria. — València : Museu du Prehistoria de València, 2006. 1 CD-ROM. ISBN 8477954151 (CD/0124).*

- MUMCU, AHMET : *Divan-ı Hümayun / Ahmet Mumcu* ; yay. haz. Ceren Çakın. — Ankara : Phoenix, 2007. xxxii, 176 s. ; 22 cm. — (Phoenix Tarih dizisi) ISBN 9789944931236 (A.VII/2788).
- MUMFORD, LEWIS, 1895-1990 : *Tarih boyunca kent : kökenleri, geçirdiği dönüşümler ve geleceği / Lewis Mumford [1895-1990]* ; İngilizceden çev. Gürol Koca, Tamer Tosun ; yay. haz. Cemal Yardımcı. — 1. bs. — İstanbul : Ayrıntı, 2007. 736 s. ; 22 cm. — (Ayrıntı ; 512. "Ağır" Kitaplar dizisi ; 21) ISBN 9755392769 (A.VII/2596).
- Municipalités Méditerranéennes : les réformes urbaines Ottomanes au miroir d'une histoire comparée : Moyen-Orient, Maghreb, Europe méridionale / sous la direction de Nora Lafi.* — 1. aufl. — Berlin : Klaus Schwarz, 2005. 373 s. ; 21 cm. — (Zentrum Moderner Orient. Studien ; 21) ISBN 3879976341 (A.VII/1787).
- MUNN, MARK [HENDERSON] : *The mother of the gods, Athens and the Tyranny of Asia : a study of sovereignty in ancient religion / Mark [Henderson] Munn.* — Berkeley ; Los Angeles ; London : University of California Press, 2006. xviii, 452 s. ; 24 cm. ISBN 0520243498 ; ISBN 9780520243491 (A.VII/1948).
- MUNTANER, RAMON, 1265-1336 : *The Catalan expedition to the East : from the chronicle of Ramon Muntaner / Ramon Muntaner [1265-1336]* ; translated by Robert D. Hughes ; with an introduction by J. N. Hillgarth. — 1. published. — Woodbridge : Tamesis, 2006. 163 s. ; 24 cm. ISBN 1855661314 (A.VII/2422).
- MURAD EFENDİ : *Türkiye manzaraları / Murad Efendi* ; sunuş Mehmet Uysal ; çev. Alev Sunata Kırım ; yay. Yönetmeni Çağatay Anadol. — 1. bs. — İstanbul : Kitap, 2007. 374 s. ; 21 cm. — (Kitap Yayınevi ; 148. Sığaftan Seçmeler dizisi ; 15) ISBN 9789756051658 (A.VII/2945).
- Murat Belge : bir hayat... / söyleşi Tüba Çandar.* — 4. bsk. — İstanbul : Doğan Kitap, 2007. 361 s. ; 23 cm. ISBN 9789752935471 (A.VII/2535).
- MURPHEY, RHOADS : *Osmanlı'da ordu ve savaş 1500-1700 / Rhoads Murphey* ; çev. M. Tanju Akad ; ed. Betül Avunç. — 1. bs. — İstanbul : Homer Kitabevi, 2007. 288 s. ; 23 cm. — (Savaş ve Tarih dizisi ; 2) ISBN 9944483044 (A.VII/2153).
- Muslims, Mongols and crusaders : an anthology of articles published in the Bulletin of the School of Oriental and African Studies / compiled and introduced by G. R. Hawting.* — 1. published. — London ; New York : Routledge Curzon, 2005. xxvi, 282, [7] s. ; 24 cm. ISBN 070071393X (A.VII/2874).
- MUSLUM, SARIYYA : *Khojaly is not dead / Sariyya Muslum* ; translator Adila Aghabeyli, Narmin Abbasova. — Bakı : [yayl.y.], 2007. 143 s. : res. ; 21 cm. (A.VII/2311).
- MUSSKİY, S. A. : *Sto velikih lyudey / S. A. Musskiy.* — Moskva : Veçe, 2006. 472 s. : res. ; 22 cm. — (100 Velikih) ISBN 5953304005 (A.VII/1859).
- MUSTAFA ÂLÎ, 1541-1600 : *Füsûl-i Hall ü Akd ve Usûl-i Harc ü Nakd = İslam devletleri tarihi (622-1599) / Mustafa Âli [1541-1600]* ; haz. Mustafa Demir. — 1. bs. — İstanbul : Değişim, 2006. ix, 164 s. ; 24 cm. ISBN 9756267704 (A.VII/1659).
- Mustafa Kemal'in yakasındaki rozet : altın defter 1334-1341 (1918-1925) / haz. M. Sabri Koz, Enfel Doğan.* — İstanbul : İstanbul Erkek Liseliler Eğitim Vakfı, 2007. 236, [4] s. : res. ; 24 cm. ISBN 9789759491338 (A.VII/2404).
- MUSTAFA RAGIB : *Meşrutiyet'ten önce Manastır'da patlayan tabanca / Mustafa Ragıb* ; haz. Rahşan Aktaş. — 1. bs. — İstanbul : Bengi, 2007. xxvi, 670 s. ; 20 cm. — (Tarih dizisi ; 2) ISBN 9789750111419 (A.VII/2956).
- MUSTAFA SUPHİ, 1883-1921 : *Mustafa Suphi : Türk Ocağı'ndan Türk Komünist Partisi'ne / Mustafa Suphi [1883-1921]*, Turhan Feyzioğlu. — İstanbul : Ozan, 2007. 263 s. ; 20 cm. ISBN 9789944143011 (A.VII/2776).
- MUTAHHARY, MURTAZA : *Islamic movements in twentieth century / Murtaza Mutahhary* ; translated by Maktab E. Qoran. — 2. ed. — Tehran : Great Islamic Library, 1979. 98, [2] s. ; 22 cm. (A.VII/1738).

- MUTLU, CENGİZ : *Birinci Dünya Savaşı'nda amele taburları, 1914-1918* / Cengiz Mutlu ; genel yay. yönetmeni Adem Sarıgöl ; ed. Deniz Saraç. — 1. bsk. — İstanbul : IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007. 224 s. : res. ; 21 cm. — (IQ Kültür Sanat Yayıncılık ; 219. Araştırma-İnceleme dizisi ; 177) ISBN 9789752551169 (A.VII/2533).
- Muzaffer Akyol / Türkkaya Ataöv, Arslan Mengüç, Aykut Kazancıgil, Talat Sait Halman, İsmail Tunalı ; yay. haz. = ed. Adalet Bilgin. — İstanbul : Bilim Sanat Galerisi, 2002. 431 s. : rnk. res. ; 31 cm. ISBN 9758126393 (B.I/4355).
- Müdafaa-i Hukuk Hareketi Partisi programı. — Ankara : Müdafaa-i Hukuk Hareketi Partisi, 2006. 302 s. ; 20 cm. ISBN 9756926139 (A.VII/1519).
- Müdafaa-i Hukuk Hareketi Partisi : tüzük. — Ankara : Müdafaa-i Hukuk Hareketi Partisi, 2006. 134 s. ; 20 cm. ISBN 9756926120 (A.VII/1520).
- Müellifi meçhül bir rûznâme : Osmanlı-Rus Harbi esnâsında bir şâhidin kaleminden İstanbul, 1769-1774 / haz. Süleyman Göksu. — İstanbul : Çamlıca, 2007. xxiii, 98, [66] s. ; 23 cm. — (Çamlıca Basım Yayın Kitapları ; 33) ISBN 9789944905282 (A.VII/2562).
- MÜLAYİM, SELÇUK : *Akıl izleri : bilim olarak sanat tarihi* / Selçuk Mülayim ; yay. ve yöneten Nezih Başgelen. — İstanbul : Arkeoloji ve Sanat, 2006. vii, 540 s. ; 21 cm. ISBN 9756561963 (A.VII/2892).
- Myths and facts 1978 : a concise record of the Arab-Israeli conflict.* — Washington : Near East Report, 1978. xi, 135 s. ; 21 cm. (A.VII/1918).
- NATO : *belgeler.* — Brüksel : NATO Enformasyon Servisi, [19??]. 387 s. ; 26 cm. (B.I/4338).
- NATO : *facts and figures.* — Brussels : NATO Information Service, 1969. 354 s. : rnk. res. ; 26 cm. (B.I/4337).
- N.A.T.O. in the 1980s, 4-5 October 1982, Tarabya-İstanbul. — İstanbul : The Political and Social Studies Foundation, 1983. x, 217 s. ; 23 cm. — (Series of SİSAV Conferences ; 3) (A.VII/1839).
- NA'AMAN, NADAV : *Ancient Israel's history and historiography : the first temple period* / Nadav Na'aman. — Winona Lake : Eisenbrauns, 2006. xiii, 415 s. ; 24 cm. — (Collected Essays ; 3) ISBN 1575061147 (A.VII/2929).
- NABİ : *Tuhfet'ül harameyn (hac hatıraları)* / Nabi ; yay. haz. ve sadeleştiren Mahmut Karakaş. — Şanlıurfa : Özdal, 1989. 154 s. ; 19 cm. (A.VII/1965).
- NACHMANI, AMIKAM : *Israel, Turkey and Greece : uneasy relations in the East Mediterranean* / Amikam Nachmani. — 1. published. — London : Frank Cass, 1987. x, 130 s. ; 24 cm. ISBN 0714633216 (A.VII/2886).
- Nagidos : Dağlık Kilikia'da bir antik kent kazısının sonuçları = Nagidos : results of an excavation in an ancient city in Rough Cilicia* / ed. Serra Durugönül. — Antalya : Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü = Suna & İnan Kırac Research Institute on Mediterranean Civilizations, 2007. xiv, 509 s. : res. ; 28 cm. — (Adalya. Ekyayın dizisi ; 6 = Adalya. Supplementary series ; 6) ISBN 9789759123307 (B.I/4398).
- Nahçıvan tarihinin sahifeleri : "uluslararası gaynaglarda Nahçıvan" beynehalg simpoziumunun materialları, 11-13 İjul 1996, Nahçıvan* / redaksiya heyeti Vasif Talibov... [et al.]. — Bakı : [yayl.y.], 1996. 222 s. ; 20 cm. (A.VII/2310).
- NAİMÂ MUSTAFA EFENDİ, 1655-1716 : *Naimâ tarihi* / Naimâ Mustafa Efendi [1655-1716] ; çev. Zuhuri Danışman. — İstanbul : Zuhuri Danışman, 1967-1969. 6 c. : 2976 s. ; 20 cm. (A.VII/2263).
- NAKİP, MAHİR : *Kerkük'ün kimliği* / Mahir Nakip. — 1. bs. — Ankara : Bilgi, 2007. 445 s. : res. ; 20 cm. ISBN 9752201962 (A.VII/1480).
- Namus adına şiddet : kuramsal ve siyasal yaklaşımlar* / derleyenler Şahrazad Mojab, Nahla Abdo ; çev. Güneş Kömürçüleri ; yay. haz. Aylin Kürkcü. — 1. bsk. — İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2006. viii, 266 s. ; 23 cm. — (İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları ; 144. Sosyoloji ; 5) ISBN 9756176644 (A.VII/1588).

- NAPOLÉON, CHARLES, 1950- : *Les Bonaparte : des esprits rebelles* / Charles Napoléon [1950-]. — Paris : Perrin, 2006. 292 s. : res. (kimi rnk.) ; 23 cm. ISBN 2262022119 (A.VII/2457).
- Nasuh Matrakçı minyatürlerinde XVI. yüzyıl Osmanlı seferleri = XVI Century Ottoman expeditions in the miniatures of Nasuh Matrakçı / yay. haz. = composition Haldun Cezayirlioğlu ; çev. = translation Elif Ocak Oygur, Deniz Galip Oygur. — Ankara : Mönch Türkiye Yayıncılık, 2007. 223 s. : rnk. res. ; 34 cm. + 1 cd-rom. ISBN 9758559109 (B.I/4277).
- NASUHOĞLU, AHMET MUHTAR, 1886-1954 : *Yâd-ı mâzi ve hayatının tarihi : Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e bir hukukçunun hatıraları* / Ahmet Muhtar Nasuhoğlu [1886-1954] ; haz. Ömer Hakan Özalp, Ayşe Raziye Özalp. — 1. bsk. — İstanbul : Dergâh, 2007. 320 s. ; 20 cm. — (Dergâh yayınları ; 364. Anadolu Kitaplığı ; 16) ISBN 9789759950705 (A.VII/2958).
- NATALIE, SHAHAN : *Turkism from Angora to Baku and Turkish orientation ; The Turks and us / Shahan Natalie*. — [y.y.] : Punik, 2002. xx, 198 s. ; 23 cm. (A.VII/2971).
- Natsionalny doklad po nauke : o sostoyanii i tendentsiyah razvitiya mirovoy i oteçestvennoy nauki za 2005 god*. — Astana ; Almatı : Natsionalnaya Akademiya Nauk, 2005. 47 s. ; 24 cm. ISBN 9965251290 (A.VII/1512-2).
- NAUDON, PAUL : *Masonluğun kökenleri : kutsallık ve meslek* / Paul Naudon ; çev. Can Kapyalı ; ed. Betül Avunç. — 1. bs. — İstanbul : Homer Kitabevi, 2007. 308 s. ; 23 cm. ISBN 9944483052 (A.VII/2130).
- NAZIR, BAYRAM, 1967- : *Macar ve Polonyalı mülteciler : Osmanlı'ya sığınanlar* / Bayram Nazır [1967-]. — 1. bsk. — İstanbul : Yeditepe, 2006. 455 s. : res. ; 21 cm. — (Yeditepe Yayınevi ; 47. İnceleme-Araştırma ; 31) ISBN 9756480548 (A.VII/2599).
- NECİPOĞLU, GÜLRU : *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı : mimarî, tören ve iktidar* / Gülrü Necipoğlu ; çev. Ruşen Sezer ; ed. Serpil Bağcı, Yücel Demirel. — 1. bsk. — İstanbul : Yapı Kredi, 2007. 398 s. : res. ; 29 cm. — (Yapı Kredi yayınları ; 2428. Tarih ; 30) ISBN 9750811550 (B.I/4198).
- NEGRI, ANTONIO : *İmparatorlukta hareketler : geçişler ve görünümeler* / Antonio Negri ; İtalyancadan çev. Kemal Atakay ; yay. haz. Sinem Özer. — 1. bs. — İstanbul : Otonom, 2006. 297 s. ; 20 cm. — (Otonom ; 14. Politika dizisi ; 5) ISBN 9756056118 (A.VII/1566).
- NESİBZADE, NESİB : *Azerbaycanın harici siyaseti 1918-1920* / Nesib Nesibzade. — Bakı : Ay-Ulduz, 1996. 302 s. : hrt. ; 21 cm. (A.VII/2322).
- NESİBZADE, NESİB : *Bölünmüş Azerbaycan, bütöv Azerbaycan* / Nesib Nesibzade. — Bakı : Ay-Ulduz, 1997. 245 s. ; 21 cm. — (Azerbaycan Araştırmaları Vekfî, Vahid Azerbaycan seriyası ; 1) (A.VII/2323).
- Die Neuen Linear B-Texte aus Theben : ihr Aufschlusswert für die Mykenische Sprache und Kultur : Akten des internationalen Forschungskolloquiums an der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 5.-6. Dezember 2002* / hrsg. von Sigrid Deger-Jalkotzy, Oswald Panagl ; redaktion Thomas Lindner. — Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006. viii, 172 s. ; 30 cm. — (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse Denkschriften ; 338. bd. Veröffentlichungen der Mykenischen Kommission ; bd. 23. Mykenische Studien ; 19) ISBN 3700136404 (B.I/4245).
- NEV'İZÂDE ATÂYÎ : *Sohbetü'l-Ebkâr* / Nev'izâde Atâyî ; haz. Muhammet Yelten. — İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1998. xxxii, 288 s. ; 24 cm. — (İstanbul Üniversitesi yayın no ; 4113. Edebiyat Fakültesi yayın no ; 3412) ISBN 9754045054 (A.VII/2383).
- New nations in a divided world : the international relations of the Afro-Asian states* / ed. by Kurt London. — New York ; London : The Institute for Sino-Soviet Studies George Washington University ; Frederick A. Praeger, 1963. xv, 336 s. ; 20 cm. — (Praeger University series ; no. U-543) (A.VII/2209).
- Nicolas Machiavel le prince* / traduction de Jacques Gohory ; corrigée et remaniée d'après le texte italien et précédée d'une introduction par Yves Lévy. — Paris : Éditions de Cluny, 1938. xlvii, 169 s. ; 18 cm. — (Bibliothèque de Cluny vol. ; 18) (A.VII/2034).

- Niğde tarihi üzerine* / ed. Musa Şaşmaz. — İstanbul : Kitabevi, 2005. 317 s. ; 24 cm. — (Kitabevi ; 277) ISBN 9759173115 (A.VII/1602).
- NISSEN, HANS J. : *Ana hatırlarıyla Mezopotamya : Yakın Doğu arkeolojisi'nin ilk dönemleri (İ.Ö. 9000-2000)* / Hans J. Nissen ; çev. Z. Zühre İlkelen ; yay. ve yöneten Nezih Başgelen. — İstanbul : Arkeoloji ve Sanat, 2004. xiv, 254 s. : res. ; 20 cm. — (Arkeoloji ve Sanat yayınları. Deneme Eleştiri Tarih dizisi ; 29) ISBN 9756561335 (A.VII/2896).
- NKRUMAH, KWAME, 1909-1972 : *I speak freedom : a statement of African ideology* / Kwame Nkrumah [1909-1972]. — London : Mercury Books, 1962. xiv, 291 s. : res. ; 22 cm. — (Mercury Books no ; 37) (A.VII/2028).
- NOËL, EMILE : *Avrupa Topluğunun organları nasıl çalışır* / Emile Noël. — Ankara : Avrupa Topluğu Basın ve Enformasyon Bürosu, [t.y.] 54 s. ; 20 cm. (A.VII/2509).
- NOI, AYLİN ÜNVER : *Avrupa'da yükselen milliyetçilik* / Aylın Ünver Noi ; genel yay. yönetmeni Adem Sarıgöl ; ed. Ali Rıza Bayzan. — 1. bsk. — İstanbul : IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007. 208 s. ; 21 cm. — (IQ Kültür Sanat Yayıncılık ; 226. Araştırma-İnceleme dizisi ; 184) ISBN 9789752551237 (A.VII/2528).
- NORD ATLANTIC TREATY ORGANIZATION (NATO) : *Organisation du traité de l'Atlantique Nord / Nord Atlantic Treaty Organization (NATO)*. — 4. ed. — Paris : Palais de Chaillot, 1956. 75 s. ; 22 cm. (A.VII/2225).
- NORTH ATLANTIC TREATY. SPECIAL CONSULTATIVE GROUP : *Intermediate-range nuclear forces (INF) : progress report to ministers by the Special Consultative Group, released for publication on 8 December 1983* / North Atlantic Treaty. Special Consultative Group. — Brussels : NATO Information Service, 1983. 41 s. ; 24 cm. (A.VII/1835).
- NUMELIN, RAGNAR, 1890-? : *Les origines de la diplomatie* / Ragnar Numelin [1890-?]; traduit du suédois par Jean-Louis Perret. — Paris : Flammarion, 1945. 269 s. ; 19 cm. (A.VII/2006).
- Nur-ı Didem kızım Hâmidem* : *dünden yarına haberleşmenin serüveni* = "My beloved daughter Hâmidem" : *the story of communications past to future* / proje koordinatörü = project coordinator Şennur Şentürk ; ed. Mine Haydaroğlu ; çev. = translations Esin Işın. — İstanbul : Yapı Kredi, [2006]. 248 s. : mk. res. ; 29 cm. — (Yapı Kredi yayınları ; 2430) ISBN 9750811712 (B.I/4196).
- NWEIHED, KALDONE G. : *Küreselleşme iki yüze bir maske* / Kaldone G. Nweihed ; İspanyolcadan çev. Banu Temel Gürel ; ed. Mehmet Necati Kutlu ; genel yay. yönetmeni Birgül A. Güler. — 1. bsk. — Ankara : Memleket, 2007. 206 s. ; 20 cm. ISBN 9789944543514 (A.VII/2339).
- ODTÜ MİMARLIK TARİHİ YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA PROGRAMI DOKTORA ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU (3. : 2003 : ANKARA) : *Eskiçağ'ın mekânları, zamanları, insanları : ODTÜ mimarlık tarihi yüksek lisans ve doktora programı doktora araştırmaları sempozyumu III, 2-3 Haziran 2003, ODTÜ, Ankara* / derleyen Lale Özgenel ; yayınevi ed. Betül Avunç. — 1. bs. — İstanbul : Homer Kitabevi, 2005. 192 s. : res. ; 23 cm. — (Arkeoloji ve Eskiçağ Tarihi ; 43) ISBN 9758293915 (A.VII/2851).
- OBJEKTİF ARAŞTIRMALAR GRUBU : *Türk-Kürt ayrımcılığının temel gerçeği ve millet olmak bilinci* / Objektif Araştırmalar Grubu. — Ankara : [yayl.y.], 1992. 31 s. ; 20 cm. (A.VII/1926).
- OCAK, AHMET YAŞAR : *İslam-Türk inançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü* / Ahmet Yaşar Ocak. — 1. bs. — İstanbul : Kabalı, 2007. 247 s. ; 24 cm. — (Kabalı Yayınevi ; 287. İnceleme dizisi ; 49) ISBN 9759770872 (A.VII/2132).
- Oçerki istorii i kulturu povoljya. Vıpusk 2 : trudi srednevoljskoy arheologičeskoy ekspeditsii* / redaktor İ. S. Kolişeva. — Kuybişev : Kuybişevskiy Gosudarstvennyy Universitet, 1976. 187 s. ; 22 cm. (A.VII/2298).
- D'OHOSSON, M. BARON C. : *Moğol tarihi* / M. Baron C. D'Ohsson ; günümüz Türkçesine aktaran ve yay. haz. Ekrem Kalan, Qiyas Şükürov ; genel yay. yönetmeni Adem Sarıgöl ; ed. Deniz Saraç. — 1. bsk. — İstanbul : IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006. 288 s. ; 21 cm. — (IQ Kültür Sanat Yayıncılık ; 206. Araştırma-İnceleme dizisi ; 164) ISBN 9752551033 (A.VII/1663).

- Oi apoviotiries praxeis ellinon sto archeio tou naou tou agiou Antoninou Venetias : 1569-1810 /* echdose Chryssa A. Maltezou, Georgios S. Plumides. — Venetia : Elleniko Institutouto Byzantinon Kai Metabyzantinon Spoudon Venetias, 2001. 481 s. : res. ; 24 cm. — (Graecolatinitas Nostra piges ; 3) ISBN 9607743156 (A.VII/1513).
- Oinos palaios edupotos to kretiko kراسi apo ta proistorika os to neotera khronia : praktika tou diethnous epistemonikou simpozioy, 24-26 Aprilioy 1998 /* genike epimeleia ekdoses Aik. K. Mulopotamitake. — Irakliou : Upourgeio Politismou Arkhaiologiko Institutouto Kretes, 2002. xxxix, 394 s. : res. ; 29 cm. — (Demosieumata tou Arkhaiologikou Institutoutou Kretes ; AR. 1) ISBN 9602140615 (B.I/4347).
- OKAN, OYA : *Batu düşüncesinde liberalizm ve tarihi koşulları /* Oya Okan. — İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2001. 90 s. ; 24 cm. — (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları ; 3422) ISBN 975404600X (A.VII/2372).
- OKANDAN, RECAİ G. : *Ämme hukukumuzun anahatlari : Türkiye'nin siyasi gelişmesi, 1. kitap : Osmanlı Devletinin kuruluşundan yıkılışına kadar /* Recai G. Okandan. — İstanbul : İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1971. 492 s. ; 24 cm. — (İstanbul Üniversitesi yayınlarından no ; 1681. Hukuk Fakültesi no ; 363) (A.VII/2521-1).
- OKAY, KURT : *Başkomutan Enver Paşa /* Kurt Okay ; Almanca'dan tercüme eden Aydın Ayhan. — 1. bsk. — İstanbul : Doğu Kütüphanesi, 2006. xii, 368 s. ; 21 cm. ISBN 9944397024 (A.VII/2122).
- OKUR, MEHMET : *İngiliz yüksek komiserlerinin gözüyle Milli Mücadele /* Mehmet Okur, Murat Küçükugurlu. — 1. bsk. — Trabzon : Serander, 2006. 351 s. ; 22 cm. — (Serander yayınları Genel dizi ; 26. Özel dizi ; 3) ISBN 975008621X (A.VII/2134).
- OKUR, MEHMET : *Milli Mücadele'de Karadeniz Bölgesi'ne yönelik İngiliz faaliyetleri /* Mehmet Okur. — Ankara : Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 2006. xv, 445 s. ; 24 cm. — (Genelkurmay Basımevi yayın numarası ; 2006/113) ISBN 9754093849 (A.VII/2367).
- Olaylarla Türk dış politikası /* haz. Mehmet Gönülbol... [ve başk.]. — 6. bsk. — Ankara : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1987. 2 c 1 c.'te: xviii, 608 s. ; 24 cm. — (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi no ; 558) (A.VII/2508).
- OLCAY, TÜRKÂN : *Rus edebiyatında doğalcı okul /* Türkân Olcay. — İstanbul : İstanbul Üniversitesi, 2003. 231 s. ; 24 cm. — (Üniversite yayın no ; 4447. Fakülte yayın no ; 3438) ISBN 9754047057 (A.VII/2385).
- OLIVIER, GUILLAUME ANTOINE, 1756-1814 : *18. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul /* Guillaume Antoine Olivier [1756-1814] ; haz. Aloda Kaplan ; genel yay. yönetmeni İslam Özkan. — 1. bsk. — İstanbul : Kesit, 2007. 220 s. ; 21 cm. — (Kesit yayın no ; 18. Seyahatname dizisi ; 5) ISBN 9944321230 (A.VII/2177).
- Olympos : a pirates' town in Lycia /* Ebru Parman... [et al.] ; translation by Deborah Bilgil ; ed. Betül Avunç. — 1. published. — İstanbul : Homer Kitabevi, 2006. 151 s. : rnk. res. ; 22 cm. — (Homer Archaeological Guides ; 4) ISBN 9758293958 (A.VII/2840).
- 16. Yüzyıl Osmanlı kültür ve sanatı, 11-12 Nisan 2001 : sempozyum bildirileri /* yay. haz. H. Banu Konyar. — 1. bsk. — İstanbul : Sanat Tarihi Derneği, 2004. v, 186 s. : res. ; 23 cm. — (Sanat Tarihi Derneği yayınları ; 7) ISBN 9759494663 (A.VII/1871).
- 12 Mart'a nasıl getirildik. —* Ankara : Ufuk Ajansı, 1971. 100 s. : res. ; 19 cm. — (Ufuk Ajansı yayınları ; 1) (A.VII/1924).
- Operation slaughterhouse /* ed. by John Prcela, Stanko Guldescu. — 2. ed. — Pittsburgh : Dorrance Publishing, 1995. xx, 571 s. ; 24 cm. ISBN 0805937374 (A.VII/2638).
- OPPERMANN, SERPİL : *Postmodern tarih kuramı : tarihyazımı, yeni tarihselcilik ve roman /* Serpil Oppermann. — 1. bsk. — Ankara : Phoenix, 2006. x, 124 s. ; 24 cm. ISBN 994493111X (A.VII/1563).
- Oppression and discrimination in Bulgaria : the case of the muslim Turkish minority : facts and documents /* preface by Kenneth Mackenzie. — London ; Nicosia ; İstanbul : K. Rustem & Brother, 1986. 43 s. ; 23 cm. ISBN 9963565050 (A.VII/2044).

- ORAN, BASKIN : *Az gelişmiş ülke milliyetçiliği : Kara Afrika modeli / Baskın Oran*. — Ankara : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1977. xiii, 277 s. ; 24 cm. — (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları ; 396) (A.VII/2260).
- ORAN, BASKIN : *Türk-Yunan ilişkilerinde Batı Trakya sorunu / Baskın Oran*. — güncelleştirilmiş 2. bs. — Ankara : Bilgi, 1991. 349 s. ; 20 cm. — (Bilgi yayınları ; 62. Bilgi dizisi ; 5) ISBN 9754942676 (A.VII/2504).
- ORAZKLIÇEV, YA. : *Turkenskoe selo : istoričeskiy opit, problemu / Ya. Orazkılıçev ; pod redaktsiey M. Momeva*. — Aşgabat : İlim, 1994. 208 s. ; 20 cm. ISBN 583380664X (A.VII/2309).
- OREL, ŞİNASİ : *The Talât Pasha 'telegrams' : historical fact or Armenian fiction? / Şinasi Orel, Süreyya Yuca*. — 1. published. — Lefkosa : K. Rustem & Brother, 1986, c1983. x, 276 s. ; 24 cm. ISBN 9963565077 (A.VII/1987).
- OREŞKOVA, SVETLANA F. : *Neizvestniy Rossiyskiy istočnik ob Osmanskoy osade veni v 1683 g. / Svetlana F. Oreškova*. — Praha : Oriental Institute, Academy of Sciences of the Czech Republic, at the Academia Publishing House, 2001. 225-234 ss. ; 23 cm. Archiv Orientální 69 (2001)'den ayrışım. (A.VII/1747).
- Orta esr erab menbelerinde Azerbaycan tarihine aid materiallar / redaksiya heyeti G. Bahşeliyeva... [et al.]*. — Bakı : Nurlan, 2005. 335 s. ; 21 cm. (A.VII/2299).
- ORTAYLI, İLBER, 1947- : *Avrupa ve biz / İlber Ortaylı [1947-]*. — 1. bsk. — Ankara : Turhan Kitabevi, 2007. x, 306 s. ; 20 cm. — (Turhan Kitabevi yayınları. Araştırma-İnceleme ; 11) ISBN 9759944265072 (A.VII/2587).
- ORTAYLI, İLBER, 1947- : *Eski dünya seyahatnamesi / İlber Ortaylı [1947-] ; yay. haz. Neslihan Atatımur... [ve başk.] ; ed. İsmail Küçükkaya ; genel yay. yönetmeni Nihal Kemalöglu*. — 2. bsk. — Ankara : Aşina Kitaplar, 2007. 192 s. ; 21 cm. ISBN 9789944963169 (A.VII/2588).
- ORTAYLI, İLBER : *Son İmparatorluk Osmanlı / İlber Ortaylı ; ed. Adem Koçal*. — 1. bsk. — İstanbul : Timaş, 2006. 205 s. : res. ; 21 cm. — (Timaş yayınları ; 1570. Tarih ; 29) ISBN 9752634907 (A.VII/1645).
- Oryantalizm : tartışma metinleri / ed. Aytaç Yıldız ; İngilizceden çev. Salih Akkanat... [ve başk.]*. — Ankara : Doğu Batı, 2007. 503 s. ; 24 cm. — (Doğu Batı yayınları ; 28. Sosyoloji ; 8) ISBN 9789758717279 (A.VII/2571).
- Osmanlı belgelerinde Kırım Savaşı : 1853-1856 / proje yöneticisi Yusuf Sarınoy ; proje sorumluları Mustafa Budak, Önder Bayır, Ahmet Zeki İzgöer ; yay. haz. Kemal Gurulkan... [ve başk.]*. — [İstanbul] : Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2006. xxix, 545 s. : res., hrt. ; 24 cm. — (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayın nu ; 84) ISBN 9751939437 (A.VII/1481).
- Osmanlı bütçeleri : 1864, 1869, 1877, 1880, 1897 : Osmanlı muvazene defterleri / haz. Erdoğan Öner*. — Ankara : Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2007. v, 271 s. ; 28 cm. — (Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı yayın no ; 2007/372) ISBN 9789758195077 (B.I/4373).
- Osmanlı döneminde Irak : plan, fotoğraf ve belgelerle = Iraq during the Ottoman period : plans, photographs and documents / proje yöneticisi = project director Yusuf Sarınoy ; proje sorumluları = project supervisors Mustafa Budak, Önder Bayır ; ed. Cevat Ekici*. — İstanbul : Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2006. xix, 227 s. : res. (kimi rnk.) ; 31 cm. — (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayın nu ; 83) ISBN 9751939445 (B.I/4179).
- Osmanlı resim sanatı / Serpil Bağcı, Filiz Çağman, Günsel Renda, Zeren Tanındı*. — 1. bsk. — Ankara : Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006. 324 s. : rnk. res. ; 32 cm. — (Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü ; 3073. Sanat Eserleri dizisi ; 457) ISBN 9751732352 (B.I/4263).
- Osmanlı vilayet salnamelerinde Bağdat / haz. Cengiz Eroğlu, Murat Babuçoğlu, Orhan Özdil*. — Ankara : Global Strateji Enstitüsü, 2006. 440 s. : res. (kimi rnk.) ; 28 cm. — (Yayın no ; 6) ISBN 975897503X (B.I/4172).

- Osmanlı'da modern öğretim, strateji, yöntem ve teknikleri : hayat bilgisi, sosyal bilgiler, tarih, coğrafya, Türkçe, matematik, fen bilgisi, el işleri, resim, müzik, ahlak, beden eğitimi ve öğretimi : Tedrisat Mecmuası'ndan makaleler / haz. Şahin Oruç, Güray Kırpık. — Ankara : Gazi Kitabevi, 2006. xix, 402 s. ; 21 cm. ISBN 9756009470 (A.VII/1564).*
- Osmanlılar ve ölüm : süreklilikler ve değişimler / yay. haz. Gilles Veinstein ; çev. Elâ Güntekin ; önsöz İlber Ortaylı. — 1. bsk. — İstanbul : İletişim, 2007. 399 s. ; 20 cm. — (İletişim yayınları ; 1206. Tarih dizisi ; 42) ISBN 9789750504693 (A.VII/2541).*
- OSMANOĞLU, ŞADİYE : Babam Abdülhamid : saray ve sürgün yılları / Şadiye Osmanoğlu ; ed. Aslı Saraç. — 2. bsk. — İstanbul : Leyla ile Mecnun, 2007. 156 s. : res. ; 21 cm. — (L&M Kitaplığı yayını no ; 85. Biyografi-Hatırat Kitaplığı ; 10) ISBN 9789756491829 (A.VII/2951).*
- Oş glazami Russkih issledovateley : vtoraya polovina XIX-naçalo XX vv. : dokumentu, materialı, fotografii, kommentarii. — Bişkek : Generalnoe Konsulstvo Rossii v g. Oş, 2003. 103 s. : res., hrt. ; 30 cm. ISBN 9967215690 (B.I/4345).*
- Ottoman rule and the Balkans, 1760-1850 : conflict, transformation, adaptation : proceedings of an international conference held in Rethymno, 13-14 December 2003, Greece / ed. by Antonis Anastasopoulos, Elias Kolovos. — Rethymno : University of Crete. Department of History and Archaeology, 2007. xiv, 263 s. ; 24 cm. ISBN 9789608839441 (A.VII/2839).*
- The Ottoman-Russian War of 1877-78 / ed. by Ömer Turan. — Ankara : Middle East Technical University. Department of History ; Meiji University Institute of Humanities, 2007. viii, 344 s. ; 24 cm. ISBN 9789759640811 (A.VII/2994).*
- OUARD, GEORGES, 1890-? : Chemises noires, brunes, vertes en Espagne / Georges Oudard [1890-?]. — Paris : Plon, 1938. 273 s. ; 19 cm. (A.VII/2236).*
- OUREDNIK, PATRIK : Europeana : yirminci yüzyılın kısa tarihi / Patrik Ourednik ; Fransızcadan çev. İsmet Birkan. — 1. bsk. — Ankara : Dost Kitabevi, 2006. 109 s. ; 20 cm. ISBN 9752982522 (A.VII/1584).*
- OUSTERHOUT, ROBERT : Tarihi kartlarda yaşayan İstanbul : Osmanlı öncesi anıtları / Robert Ousterhout, Nezih Başgelen. — gözd. gçrl. 2. bsk. — İstanbul : Arkeoloji ve Sanat, 2005. 155 s. : res. ; 22 cm. ISBN 9757538817 (A.VII/2905).*
- OZANTÜRK, HASAN : Tarihten bugüne bütün yönleriyle Kurucuava / Hasan Ozantürk. — 1. bsk. — Konya : [yayl.y.], 2007. x, 230 s. : rnk. res. ; 25 cm. ISBN 9789944574303 (A.VII/2976).*
- ÖKE, MİM KEMAL : The Armenian question 1914-1923 / Mim Kemal Öke. — 1. published. — Nicosia : K. Rustem & Brother, 1988. vii, 295 s. ; 24 cm. (A.VII/2221).*
- ÖKE, MİM KEMAL : Musul-Kerkük dosyası / Mim Kemal Öke. — İstanbul : Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1991. 96 s. ; 16 cm. — (TDAV yayını ; 79. Kutsun serisi ; 12) ISBN 975498039X (A.VII/2057).*
- ÖKLEM, NECDET : Atatürk döneminde Darülfünun reformu / Necdet Öklem. — Bornova : Ege Üniversitesi, 1973. 72 s. ; 24 cm. — (Ege Üniversitesi Rektörlük yayınları ; 36) (A.VII/2256).*
- ÖKLEM, NECDET : Türk devrim tarihi / Necdet Öklem. — Bornova : Ege Üniversitesi, 1974. x, 317 s. ; 24 cm. — (Ege Üniversitesi Cumhuriyetin Ellinci Yıldönümü yayını ; 3) (A.VII/2259).*
- ÖKSÜZ, HİKMET : Batı Trakya Türkleri : makaleler / Hikmet Öksüz ; yay. haz. Veysel Usta. — Çorum : Karam, 2006. viii, 255 s. ; 21 cm. — (Karam yayınları ; 17. Çağdaş Sorunlar dizisi ; 3) ISBN 9756467215 (A.VII/1677).*
- ÖKSÜZ, MELEK : Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında Trabzon : toplum-kültür-ekonomi / Melek Öksüz ; yay. haz. Veysel Usta. — 1. bsk. — Trabzon : Serander, 2006. 345 s. ; 22 cm. — (Serander yayınları Genel dizi ; 31) ISBN 9944374008 (A.VII/2154).*
- ÖLÇEN, ALİ NEJAT : Kendini yok eden Osmanlı, 1535-1914 / Ali Nejat Ölçen. — 1. bsk. — Ankara : Ümit, 2006. 359 s. ; 21 cm. — (Ufuk dizisi ; 205) ISBN 9758572989 (A.VII/2993).*
- ÖLÇER, CÜNEYT : Yıldırım Bayezid'in oğullarına ait akçe ve mangırlar / Cüneyt Ölçer. — [y.y.] : [yayl.y.], [1968?]. 116, [15], 16 s. : lev. ; 24 cm. (A.VII/3032).*

- ÖMER HAYYÂM, 1048-49?-1121-22: *Ömer Hayyâm rubâileri / Ömer Hayyâm [1048-49?-1121-22]*; Fransıza asıllarından çev. Ahmet Kırca. — İstanbul: Ötüken, 2006. 127 s.; 20 cm. — (Ötüken yayını no: 662. Kültür serisi; 316) ISBN 9754375976 (A.VII/1700).
- ÖNALP, ERTUĞRUL: *Geçmişten günümüze Kıbrıs / Ertuğrul Önalp*. — Ankara: [yayl.y.], 2007. 262 s.; res.; 24 cm. ISBN 9789757386124 (A.VII/1854).
- ÖNDER, MEHMET: *Efsâneleri-destânları-hikâyeleriyle şehirden şehire Anadolu / Mehmet Önder*. — 1. bsk. — Ankara: Türkiye İş Bankası, 1995. 372 s.; res.; 24 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları) ISBN 9754580731 (A.VII/1985).
- ÖRENÇ, ALİ FUAT, 1969-: *Yakındönem tarihimizde Rodos ve Oniki Ada / Ali Fuat Örenç [1969-]*. — 1. bsk. — İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2006. 607 s.; 24 cm. ISBN 9944397099 (A.VII/2121).
- ÖRSES, TUNCA, 1949-: *1. Dünya Savaşı'nda Türk askeri kıyafetleri, 1914-1918 / Tunca Örses [1949-]*, Necmettin Özçelik; ed. Kansu Şarman. — İstanbul: Denizler Kitabevi, [t.y.]. 232 s.; res.; 31 cm. ISBN 9789944264006 (B.I/4311).
- Österreichischen biographisches lexikon 1815-1950 / hrsg. von der Österreichischen Akademie der Wissenschaften; redigiert von Peter Csendes, Helmuth Grössing, Elisabeth Lebensaft; unter Mitwirkung von Daniela Angetter... [et al.]*. — Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2005. xxix, 485 s.; 23 cm. ISBN 3700135807 (A.VII/1959-12).
- ÖTKER, ÖZDEN GÜL: *Sumerliler'in dini inanç ve adetleri / haz. Özden Gül Ötker*. — 2006. v, 128 y.; 29 cm. (B.I/4238).
- ÖTÜKEN, ADNAN CAHİT: *Bibliyotek bilgisi ve bibliyografi / Adnan Cahit Ötüken*. — İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1940. xiv, 272 s.; 24 cm. — (İstanbul Üniversitesi yayınları; 115) (A.VII/3037).
- ÖYMEN, HIFZIRRAHMAN RAŞİT: *Doğulu ve batılı yönü ile eğitim tarihi I / Hıfzırrahman Raşit Öymen*. — Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1969. 112 s.; 24 cm. (A.VII/2493).
- ÖZARSLAN, ERSİN: *Düşünce ufuklarında: Erol Güngör'ün sanat, edebiyat, dil ve tercüme hakkındaki görüşleri / Ersin Özarslan*. — Ankara: Lotus, 2007. 180 s.; 21 cm. — (Lotus Yayınevi; 31) ISBN 9756665300 (A.VII/2147).
- ÖZBAL, HADİ: *MÖ 3. Binyılda Anadolu'da bronz / Hadi Özbal*. — 1. bs. — Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2005. 44 s.; 20 cm. — (Türkiye Bilimler Akademisi Forumu sıra no; 35) ISBN 975859379X (A.VII/2810).
- ÖZCAN, AHMET: *İmparatorluk çökerken yeni bir ulus tahayyülü: Kürt milliyetçiliğinin yayın organı Jîn, 1918-1919 / Ahmet Özcan*; kitap ed. Samet Çelik. — Ankara: Lotus, 2007. 103 s.; 22 cm. — (Lotus Yayınevi; 42) ISBN 9789756665411 (A.VII/2757).
- ÖZCAN, ALİ KEMAL: *Turkey's kurds: a theoretical analysis of the PKK and Abdullah Öcalan / Ali Kemal Özcan*. — London; New York: Routledge, 2006. ix, 310 s.; 24 cm. — (Routledge Advances in Middle East and Islamic Studies) ISBN 0415366879 (A.VII/2698).
- ÖZCAN, TUĞRUL: *II. Abdülhamid döneminde Orta ve Doğu Karadeniz'de meydana gelen Ermeni olayları / Tuğrul Özcan*; ed. Özlem Kocukeli. — 1. bsk. — İstanbul: Akis Kitap, 2007. 135 s.; 21 cm. ISBN 9944411434 (A.VII/2165).
- ÖZDAĞ, MUZAFFER: *Atatürk ve Türk milliyetçiliği / Muzaffer Özdağ*; derleyen Çetin Güney. — 1. bsk. — Ankara: Avrasya-Bir Vakfı, 2003. viii, 192 s.; 24 cm. — (Avrasya-Bir Vakfı yayınları. Toplu Esler; 2) ISBN 9756769647 (A.VII/1484).
- ÖZDAĞ, MUZAFFER: *Millet birliğimiz vatan bütünlüğümüz soydaş toplumlardan Kürtler / Muzaffer Özdağ*. — Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 1992. vi, 99 s.; 20 cm. — (Erciyes Üniversitesi yayınları; 27) ISBN 9757598348 (A.VII/1971).
- ÖZDAĞ, MUZAFFER: *Türk aleviliğinin yükselişi / Muzaffer Özdağ*. — Ankara: Avrasya-Bir Vakfı, 2002. x, 97 s.; 24 cm. ISBN 9756769599 (A.VII/1487).

- ÖZDAĞ, MUZAFFER : *Türklük ve islâmiyet / Muzaffer Özdağ ; derleyen Çetin Güney*. — 1. bsk. — Ankara : Avrasya-Bir Vakfı, 2003. viii, 274 s. ; 24 cm. — (Avrasya-Bir Vakfı yayınları. Toplu Eserler ; 1) ISBN 975676984X (A.VII/1486).
- ÖZDAĞ, ÜMİT : *Ordu-siyaset ilişkileri : Atatürk ve İnönü dönemlerinde Türk Silahlı Kuvvetleri / Ümit Özdağ ; ed. Ümmühan Cengiz*. — İstanbul : Bilgeoğuz, 2006. 181 s. ; 21 cm. ISBN 975621726X (A.VII/2151).
- ÖZDEMİR, AHMET Z. : *Osmanlı'dan günümüze iki ileri bir geri / Ahmet Z. Özdemir*. — 1. bs. — Ankara : Ürün, 2006. 160 s. ; 19 cm. ISBN 9756083336 (A.VII/1954).
- ÖZDEMİR, HİKMET : *Anafartalar'dan Ankara'ya : ulusal direnişte üniversite / Hikmet Özdemir ; ed. Öner Cıraoğlu*. — 1. bs. — İstanbul : Remzi Kitabevi, 2006. 184 s. ; 20 cm. ISBN 9751411610 ; ISBN 9789751411617 (A.VII/1644).
- ÖZDEMİR, HİKMET : *Atatürk'ten günümüze Cumhurbaşkanı seçimleri / Hikmet Özdemir ; ed. Filiz Özkan*. — 1. bs. — İstanbul : Remzi Kitabevi, 2007. 526 s. ; 20 cm. ISBN 9789751411914 (A.VII/2558).
- ÖZDEMİR, HÜSEYİN : *Osmanlı yönetiminin dinî temelleri kılıç kalem ve ilim / Hüseyin Özdemir ; ed. Salih Gülen*. — İstanbul : Yitik Hazine, 2006. 200 s. ; 23 cm. — (Yitik Hazine yayın numarası ; 07) ISBN 9750036867 (A.VII/1586).
- ÖZDEMİR, ZEKERİYA : *Osmanlı tüccar mektupları ve ticarî vesikalar, 1884-1900 / Zekeriya Özdemir*. — 1. bs. — Balıkesir : Balıkesir Ticaret Odası, 2005. 143 s. : res. ; 24 cm. — (Balıkesir Ticaret Odası Kültür yayını ; 1) (A.VII/2730).
- ÖZDEN, SENEM : *Türkiye arkeolojik yerleşmeleri, 7 / Senem Özden, Mete Aksan*. — 1. bsk. — İstanbul : Tarih, Arkeoloji, Sanat ve Kültür Mirasını Koruma Vakfı ; Ege, 1996-2007. ... c. : res. ; 31 cm. — (Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri ; 7) ISBN 9758071572 ; ISBN 9758071580 (B.I/1181-7).
- ÖZDOĞAN, MEHMET : *Arkeolojinin politikası ve politik bir araç olarak arkeoloji / Mehmet Özdoğan ; yay. ve yöneten Nezih Başgelen*. — İstanbul : Arkeoloji ve Sanat, 2006. 136 s. ; 20 cm. ISBN 9756561955 (A.VII/2898).
- ÖZER, MUSTAFA : *Üsküp'te Türk mimarisi : XIV.-XIX. yüzyıl / Mustafa Özer*. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. xii, 404, yak. 300 s. : rnk. res., pl. ; 28 cm. — (AKDITYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; VI. Dizi-Sa. 65) ISBN 9751618525 (B.I/4214).
- ÖZGEN, MAHMUT İHSAN : *TKP ve organize gençlik hareketleri / Mahmut İhsan Özgen*. — 1. bsk. — İstanbul : 14 Mayıs Vakfı, 1982. 382 s. ; 20 cm. — (14 Mayıs Vakfı yayınları ; 1) (A.VII/2516).
- ÖZGÜÇ, TAHSİN : *Türk üniversitelerinin Kıbrıs sorunu hakkındaki görüşü / Tahsin Özgüç*. — [y.y.] : [yayl.y.], [t.y.]. 8 s. ; 24 cm. (A.VII/2614).
- ÖZGÜÇ, TAHSİN : *Zu Zypernfrage : Stellungnahme der Türkischen Universitäten / Tahsin Özgüç*. — [y.y.] : [yayl.y.], [t.y.]. 9 s. ; 24 cm. (A.VII/2613).
- ÖZGÜDENLİ, OSMAN G. : *İlhanlı tarihine ait yeni bir kaynak : Târih-i Vassâf'ın müellif nüshası / Osman G. Özgüdenli*. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. 501-522, [14] ss. ; 24 cm. Belleten LXX, 258 (Ağustos 2006)'dan ayırması. (A.VII/2393).
- ÖZGÜMÜŞ, ÜZLİFAT : *Anadolu camcılığı / Üzlıfat Özgümüş*. — 1. bsk. — İstanbul : Pera, 2000. 150 s. : rnk. res. ; 24 cm. — (Pera Yayıncılık ve Kitapçılık A.Ş. yayın no ; 03. Alâattin Eser Kitaplığı ; 20) ISBN 9758421034 (A.VII/2203).
- ÖZGÜR, SALİH : *Kitle imha silahları : geleceğe yönelen tehdit? / Salih Özgür ; genel yay. yönetmeni Adem Sarıgöl ; ed. Deniz Saraç*. — 1. bsk. — İstanbul : IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006. 224 s. ; 21 cm. — (IQ Kültür Sanat Yayıncılık ; 202. Araştırma-İnceleme dizisi ; 160) ISBN 9752550991 (A.VII/1680).
- ÖZKAN, MUSTAFA : *Faruk Kadri Timurtaş : hayatı-eserleri-eserlerinden seçmeler / Mustafa Özkan*. — İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2000. xii, 346, [12] s. : res. ; 24 cm. — (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları ; 3417) ISBN 9754045658 (A.VII/2373).

- ÖZLÜ, ZEYNEL : XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde adli mekanizmanın analizi : Bolu-Göynük örneği / Zeynel Özlü. — 1. bsk. — Ankara : Berikan, 2007. xii, 148 s. ; 20 cm. ISBN 9789752671065 (A.VII/2754).
- ÖZLÜ, ZEYNEL : XVIII. Yüzyılın ikinci yarısında Gaziantep / Zeynel Özlü. — 1. bsk. — Gaziantep : Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, 2004. 259, yak. 50 s. ; 29 cm. — (Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Eğitim Kültür serisi ; 1) ISBN 9759461110 (B.I/4223).
- ÖZLÜ, ZEYNEL : Tanzimat döneminde Anadolu'da kır ve kent hayatı : Bolu-Göynük örneği / Zeynel Özlü. — 1. bsk. — Ankara : Berikan, 2007. xvi, 212, [13] s. ; 20 cm. ISBN 9789752671058 (A.VII/2753).
- ÖZSOY, FELAT : Öncesi ve sonrasıyla 1925 Kürt direnişi : Palu-Hani-Geç / Felat Özsoy, Tahsin Eriş. — 1. bsk. — İstanbul : Perî, 2007. 304 s. ; 21 cm. ISBN 9759010577 (A.VII/2790).
- ÖZTEPE, ERHAN : Kitap tanıtma : Hanghaus 1 in Ephesos. Funde und Ausstattung. Forschungen in Ephesos VII, 4 / Erhan Öztepe. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2005. 1053-1055 ss. ; 24 cm. Belleten LXIX, 256 (Ağustos 2005)'den ayırabım. (A.VII/2398).
- ÖZTEPE, ERHAN : Kitap tanıtma : Winfried Held, das Heiligtum der Athena in Milet, Milesische Forschungen, band 2 / Erhan Öztepe. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2004. 561-565 ss. ; 24 cm. Belleten LXVII, Ağustos 2003, sayı 240'dan ayırabım. (A.VII/2326).
- ÖZTUNA, YILMAZ : Tarih ve politika ansiklopedisi / Yılmaz Öztuna. — İstanbul : Ötüken, 2006. 704 s. ; 24 cm. — (Ötüken yayını ; 635. Kültür serisi ; 296) ISBN 9754375992 (A.VII/1633).
- ÖZTÜRK, AYHAN : Millî Mücadele'de Gaziantep / Ayhan Öztürk. — Kayseri : Geçit, 1994. xvi, 215, [2] s. ; 20 cm. — (Geçit yayınları ; 8) ISBN 9755690050 (A.VII/1880).
- ÖZVERİ, MURAT : Okçuluk hakkında merak ettiğiniz herşey / Murat Özveri. — İstanbul : [yayl.y.], 2006. xii, 201 s. : res. ; 24 cm. ISBN 9944621633 (A.VII/2127).
- ÖZVERİM, MELDA : Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü : bir dostluğun öyküsü / Melda Özverim. — 3. bsk. — İstanbul : Doğan Kitap, 2007. 154 s. : res. ; 23 cm. ISBN 9789752935686 (A.VII/2952).
- ÖZYÜKSEL, MURAT : Feodalite ve Osmanlı toplumu / Murat Özyüksel. — İstanbul : Derin, 2007. vii, 278 s. ; 21 cm. — (Derin yayınları ; 103) ISBN 97897564631009 (A.VII/2782).
- PKK gerçeği. — Kayseri : Erciyes Üniversitesi, 1991. v, 66 s. ; 20 cm. — (Erciyes Üniversitesi yayınları ; 13) (A.VII/1972).
- PACHYMÉRÈS, GEORGES, 1242-1310? : Relations historiques, IV. livres / Georges Pachymérés [1242-1310?] ; éd., traduction Française et notes Albert Failler. — Paris : Institut Français d'Études Byzantines, 1999. 4 c. ; 25 cm. — (Corpus Fontium Historiae Byzantinae. Consilio Societatis Internationalis Studiis Byzantinis Provehendis Destinatae Editum ; 24) ISBN 2901049397 (A.VII/2881-4).
- PACHYMÉRÈS, GEORGES, 1242-1310? : Relations historiques, III. livres / Georges Pachymérés [1242-1310?] ; éd., traduction Française et notes Albert Failler. — Paris : Institut Français d'Études Byzantines, 1999. 4 c. ; 25 cm. — (Corpus Fontium Historiae Byzantinae. Consilio Societatis Internationalis Studiis Byzantinis Provehendis Destinatae Editum ; 24) ISBN 2901049389 (A.VII/2881-3).
- PADOVER, SAUL K. : Jefferson / Saul K. Padover. — 1. printing. — New York : The New American Library, 1952. 192 s. ; 18 cm. (A.VII/1938).
- PAINCARÉ, RAYMOND, 1860-1934 : Au service de la France : neuf années de souvenirs I : le lendemain d'agadir 1912 / Raymond Paincaré [1860-1934]. — Paris : Plon, 1926. 391 s. ; 22 cm. (A.VII/2484).
- PALAZ ERDEMİR, HATİCE : VI. Yüzyıl Bizans kaynaklarına göre Göktürk-Bizans ilişkileri / Hatice Palaz Erdemir ; yay. ve yöneten Neziha Başgelen. — İstanbul : Arkeoloji ve Sanat, 2002. x, 91 s. ; 20 cm. — (Arkeoloji ve Sanat yayınları. Deneme Eleştirî Tarih dizisi ; 29) ISBN 9756561211 (A.VII/2900).
- Pamyatniki kulturi i iskusstva kirgizii : drevnost i srednevekovye : katalog vystavki. — Leningrad : İskusstvo, Leningradskoe Otdelenie, 1983. 80 s. : res. (kimi rnk.) ; 22 cm. (A.VII/2300).

- PAPEN, FRANZ VON, 1879-1969 : *Mémoires / Franz von Papen [1879-1969]* ; traduit de l'Allemand par Max Roth. — Paris : Flammarion, 1953. 322 s. ; 21 cm. (A.VII/2021).
- PAPPÉ, ILAN : *La guerre de 1948 en Palestine : aux origines du conflit Israélo-Arabe / Ilan Pappé* ; traduit de l'anglais par Michel Luxembourg. — Paris : La Fabrique Éditions, 2000. 389 s. ; 18 cm. — (Fait et Cause ; 3769) ISBN 226404036X (A.VII/2466).
- PAPPE, ILAN : *Modern Filistin tarihi : tek ülke, iki halk / Ilan Pappé* ; çev. Nuri Plümer ; yay. haz. Ceren Çıkm. — Ankara : Phoenix, 2007. xxxix, 472 s. ; 22 cm. ISBN 9944931209 (A.VII/2787).
- PARES, BERNARD, 1867-1949 : *Russia / Bernard Pares [1867-1949]*. — New York : New American Library, 1952. 221 s. ; 18 cm. (A.VII/2665).
- Paris'te Ermeni teröristlerin yargılanmasını ve Fransa Hükümetinin tutumunu konu alan Ankara Üniversitesi senato kararı Ankara Üniversitesi tebliği ile A.Ü. Rektörü Prof. Dr. Tarık Somer'in basın toplantısı.* — Ankara : Ankara Üniversitesi, 1984. 19 s. ; 24 cm. — (Ankara Üniversitesi yayınları ; 85) (A.VII/1986).
- PARK, BILL : *Turkey's policy towards Northern Iraq : problems and perspectives / Bill Park.* — 1. published. — London ; New York : The International Institute for Strategic Studies ; Routledge, 2005. 77 s. ; 24 cm. — (Adelphi Paper, ISSN 0567-932X ; 374) ISBN 0415382971 (A.VII/2700).
- PARLAR, SUAT : *Askerî modernleşme yoluyla bayraksız istilâ : Osmanlıdan günümüze Ordu / Suat Parlar* ; genel yay. yönetmeni Koray Kılıç ; ed. Mehmet Arlı. — 1. bs. — İstanbul : Bağdat, 2007. 791 s. ; 24 cm. — (Bağdat yayınları ; 3. Araştırma Tarih dizisi ; 3) ISBN 9944573132 (A.VII/2126-1).
- PAŞAOĞLU, TOFİK : *Atatürk fenomeni : Çağdaş Türkiyenin kurucusu / Tofik Paşaoğlu.* — Bakı : Tehsil Neşriyyatı, 2006. 67 s. : res. (kimi rnk.) ; 21 cm. (A.VII/1506).
- Patronvs : Coşkun Özgünel'e 65. yaş armağanı = Festschrift für Coşkun Özgünel zum 65. Geburtstag / derleyenler = hrsg. von E. Öztepe, M. Kadıoğlu.* — 1. bs. — İstanbul : Homer Kitabevi, 2007. 376 s. : res. ; 32 cm. — (Arkeoloji ve Eskiçağ Tarihi ; 53) ISBN 9944483117 ; ISBN 9789944483117 (B.I/4381).
- PAUNIER, DANIEL, 1936- : *La céramique Gallo-Romaine de Genève / Daniel Paunier [1936-].* — Genève ; Paris : Librairie A. Jullien, Librairie H. Champion, 1981. 437 s. : res., şek. ; 31 cm. — (Mémoires et Documents / Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève ; série in-4-tome 9) (B.I/4255).
- PAYASLIAN, SIMON : *United States policy toward the Armenian question and the Armenian genocide / Simon Payaslian.* — Los Angeles : [yayl.y.], 2003. 1 CD-ROM. (CD/0127).
- PAYNE, MARGARET R. : *Urartu çivi yazılı belgeler kataloğu / Margaret R. Payne* ; yay. Neziha Başgelen. — İstanbul : Arkeoloji ve Sanat, 2006. x, 430 s. : res., hrt. ; 22 cm. ISBN 9756899905 (A.VII/2895).
- PEKER, MÜMTAZ : *Atatürk dönemi nüfusumuz ve politikamız (1923-1938) / Mümtaz Peker.* — İzmir : [yayl.y.], 1994. 141 y. ; 29 cm. (B.I/4252).
- PERİNÇEK, DOĞU : *Kemalist devrim 2 : din ve allah / Doğu Perinçek.* — İstanbul : Kaynak, 1994. 391 s. ; 20 cm. — (Kaynak yayınları ; 156) ISBN 9753430752 (A.VII/2657).
- PERİNÇEK, DOĞU : *Kemalizmin felsefesi ve kaynakları / Doğu Perinçek.* — 1. bs. — İstanbul : Kaynak, 2006. 108 s. ; 20 cm. — (Kaynak yayınları ; 461. Kemalist Devrim ; 5. Doğu Perinçek'in Eserleri ; 33) ISBN 9753434693 (A.VII/1605).
- PERİNÇEK, MEHMET : *Boryan'ın gözüyle Türk-Ermeni çatışması / Mehmet Perinçek.* — 1. bs. — İstanbul : Kaynak, 2006. 92 s. ; 20 cm. — (Kaynak yayınları ; 459. Ermeni Belgeleriyle Ermeni Soykırımı yalanı ; 5) ISBN 9753434626 (A.VII/1553).
- PERİNÇEK, MEHMET : *Rus Devlet Arşivlerinden 100 belgede Ermeni meselesi / Mehmet Perinçek.* — 1. bsk. — İstanbul : Doğan Kitap, 2007. 228 s. ; 23 cm. ISBN 9789752935587 (A.VII/2531).
- PERRENOUD, ALFRED : *La population de Genève du seizième au début du dix-neuvième siècle : étude démographique / Alfred Perrenoud.* — Genève : Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève, 1979. xv, 611 s. ; 24 cm. — (Mémoires et Documents / Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève ; 47) ISBN 2880490065 (A.VII/2093-1).

- PERRENOUD, ALFRED : *Livre des habitants de Genève 1684-1792 : publié avec une introduction et des tables analytiques* / Alfred Perrenoud ; avec la collaboration de Geneviève Perret. — Genève ; Paris : Librairie Droz ; Librairie Champion, 1985. 537 s. ; 23 cm. — (Mémoires et Documents / Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève ; 51) (A.VII/2081).
- PESCHLOW-BINDOKAT, ANNELIESE : *Herakleia am Latmos : Stadt und Umgebung : eine karische Gebirgslandschaft* / Anneliese Peschlow-Bindokat ; mit einem Beitrag von Urs Peschlow, Volker Höhfeld ; hrsg. Betül Avunç. — 1. ausgabe. — İstanbul : Homer Kitabevi, 2005. 252 s. : rnk. res. ; 22 cm. — (Homer Archaeological Guides ; 3) ISBN 9758293729 (A.VII/2841).
- PETERS, JOAN, 1938- : *From time immemorial : the origins of the Arab-Jewish conflict over Palestine* / Joan Peters [1938-]. — New York : Harper & Row, 1984. x, 601 s. ; 24 cm. ISBN 0060152656 (A.VII/1905).
- PETERSON, J. [JOHN] E., 1947- : *Historical Muscat : an illustrated guide and gazetteer* / J. [John] E. Peterson [1947-]. — Leiden : Brill, 2007. xiv, 151, yak. 50 s. : res. (kimî rnk.) ; 25 cm. — (Handbook of Oriental Studies. Section 1. The Near and Middle East = Handbuch der Orientalistik, ISSN 0169-9423 ; 88) ISBN 9004152660 (A.VII/1468).
- PETZL, GEORG : *Hadrian und die dionysischen Künstler : Drei in Alexandria Troas neugefundene Briefe des Kaisers an die Künstler-Vereinigung* / Georg Petzl, Elmar Schwertheim. — Bonn : Dr. Rudolf Habelt GmbH, 2006. viii, 119, 11 s. : res. ; 28 cm. — (Asia Minor Studien ; 58) ISBN 9783774935075 (B.I/4344).
- PHILIP, GRAHAM : *Tell el-Dab'a XV : metalwork and metalworking evidence of the late Middle Kingdom and the second intermediate period* / Graham Philip. — Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006. 252 s. : sek. ; 31 cm. — (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Denkschriften der Gesamtkademie ; 36. Untersuchungen der Zweigstelle Kairo des Österreichischen Archäologischen Institutes ; 26) ISBN 3700136641 (B.I/4248).
- Pictorial pursuits : figurative painting on Mycenaean and geometric pottery : papers from two seminars at the Swedish Institute at Athens in 1999 and 2001* / ed. by Eva Rystedt, Berit Wells. — Stockholm : Svenska Institutet i Athen, 2006. 313 s. : res. ; 30 cm. — (Skrifter Utgivna av Svenska Institutet i Athen, ISSN 0586-0539 ; 4, LIII = Acta Instituti Atheniensis Regni Sueciae series in ; 4, LIII) ISBN 9179160530 (B.I/4177).
- Pilot restoration projects Istanbul* / ed. by Zeynep Ahunbay. — Ankara : UNESCO, 1998. 64 s. : rnk. res. ; 30 cm. (B.I/4322).
- PİRİYEYEV, VAKİF : *Azerbaycanın tarihi siyasi coğrafyası* / Vakif Piriyeiev. — Bakı : Müellim Neşriyyatu, 2006. 148 s. : rnk. hrt. ; 20 cm. (A.VII/1500).
- PİRİYEYEV, VAKİF : *Nahçıvan tarihinden sehifeler XIII-XIV esrler* / Vakif Piriyeiev. — Bakı : Müellim Neşriyyatu, 2004. 126 s. ; 20 cm. (A.VII/1514).
- PITTELOUD, JEAN-FRANÇOIS : *"Bons" livres et "mauvais" lecteurs : politiques de promotion de la lecture populaire à Genève, au XIXe siècle* / Jean-François Pitteloud. — Genève : Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève, 1998. 616 s. ; 23 cm. — (Mémoires et Documents / Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève, ISSN 1017-8503 ; 59) ISBN 288442010X (A.VII/2086).
- PIUZ, ANNE-MARIE : *Affaires et politique : recherches sur le commerce de Genève au XVIIe siècle* / Anne-Marie Piuze. — Genève : Alex Jullien, Libraire, 1964. 456 s. ; 24 cm. — (Mémoires et Documents / Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève ; 42) (A.VII/2103).
- Plo in Lebanon : selected documents* / ed. Raphael Israeli. — London : Weidenfeld and Nicolson, 1983. 316 s. : res., hrt. ; 25 cm. ISBN 0297782592 (A.VII/1821).
- PO-CHENG, LIU : *Recalling the long march* / Liu Po-cheng. — 1. ed. — Peking : Foreign Languages Press, 1978. vi, 181 s. : res., 1 katl. hrt. ; 18 cm. (A.VII/1881).
- The pocket history of the second World War* / ed. by Henry Steele Commager. — New York : Pocket Books, 1945. 574 s. ; 16 cm. (A.VII/2244).

- PODHORETZ, NORMAN : *The present danger : "do we have the will to reverse the decline of American power?"* / Norman Podhoretz. — New York : Simon and Schuster, 1980. 109 s. ; 22 cm. ISBN 0671413953 (A.VII/2233).
- POGGE, THOMAS W. [WINFRIED MENKO] : *Küresel yoksulluk ve insan hakları : kozmopolit sorumluluklar ve reformlar* / Thomas W. [Winfried Menko] Pogge ; çev. Güneş Kömürçüler ; yay. haz. Murat Borovalı. — 1. bsk. — İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2006. xiv, 368 s. ; 23 cm. — (İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları ; 143. Çağdaş Siyaset Felsefesi ; 4) ISBN 9756176598 (A.VII/1543).
- POGGI, GIANFRANCO, 1934- : *Devlet : doğası, gelişimi ve geleceği* / Gianfranco Poggi [1934-] ; çev. Aysun Babacan ; yay. haz. Belgin Çınar. — 1. bsk. — İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007. xi, 276 s. ; 23 cm. — (İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları ; 164. Sosyoloji ; 5) ISBN 9756176870 (A.VII/2554).
- POLAT, NÂZİM HİKMET : *Eski ile yeni arasında Mütevevli-Zâde Ömer İhyâ / Nâzım Hikmet Polat.* — 1. bsk. — Niğde : Niğde Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, 2005. 349 s. ; 24 cm. — (Niğde Üniversitesi yayınları ; 21. Fen-Edebiyat Fakültesi yayınları ; 10. Yardımcı Ders Kitapları serisi) ISBN 9758062247 (A.VII/2364).
- Polémiques religieuses : études et textes.* — Genève ; Paris : Librairie A. Jullien ; Librairie H. Champion, 1979. 479 s. ; 24 cm. — (Mémoires et Documents / Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève ; 48) ISBN 2880490081 (A.VII/2094).
- The politics of ideas in the USSR* / ed. by Robert Conquest. — 1. published. — London : The Bodley Head, 1967. 176 s. ; 22 cm. — (Soviet Studies series) (A.VII/1941).
- Positions taken by some member states of the U. N. regarding the question of Cyprus.* — [y.y.] : [yayl.y.], [19??]. 16 s. ; 24 cm. (A.VII/2368).
- POWELL, JOSEPHINE : *Examples from kilims : Josephine Powell collection* / Josephine Powell ; ed. by Kimberly Hart ; contributors Andrew Finkel, Harald Böhmer ; catalogue preparations Clare Frost... [et al.]. — İstanbul : JPMorgan Chase Bank ; Sadberk Hanım Museum, 2007. 173 s. : rnk. res. ; 21 cm. ISBN 9789756959190 (A.VII/2802).
- PRATT, FLETCHER, 1897-1956 : *A short history of the civil war (ordeal by fire)* / Fletcher Pratt [1897-1956]. — 3. printing. — New York : Pocket Books, 1953. xvi, 413 s. ; 16 cm. (A.VII/1936).
- Proceedings of LP 2002 : studies in language, speech and communication* / ed. by Shosuke Haraguchi, Osamu Fujimura, Bohumil Palek. — Prague : Charles University in Prague the Karolinum Press, 2006. 2 c. ; 23 cm. — (Acta Universitatis Carolinae, ISSN 0567-8269 ; 2003. Philologica ; 1-2) ISBN 8024608766 (A.VII/2645).
- Prof. Dr. Bahaeddin Ögel / haz. Abdulkadir Yuvalı, Muhammet Beşir Aşan.* — İstanbul : Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1995. 169 s. ; 20 cm. ISBN 9754980934 (A.VII/1975).
- Prof. Dr. Nihad M. Çetin'e armağan.* — İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1999. viii, 431 s. ; 24 cm. (A.VII/2384).
- Prof. Dr. Sevim Tekeli'ye armağan : makaleleri ve bildirileri.* — Ankara : Kalkan Matbaacılık, [2007]. iv, 790 s. : res. (kimi rnk.) ; 24 cm. ISBN 9759846500 (A.VII/2965).
- Prof. Dr. Türkân Erbenği'nin yayınları ve değerlendirmeler / yay. haz. Emin Kutluğ.* — 1. bsk. — İstanbul : [yayl.y.], 2006. 89, [21] s. : rnk. res. ; 22 cm. ISBN 9752820867 (A.VII/1733).
- Programme de la ligue des communistes de Yougoslavie / traduit du serbo-croate par Novak Strugar.* — Paris : René Julliard, 1958. 301 s. ; 19 cm. — (Les Temps Modernes) (A.VII/2235).
- PROKOPIUS : *Bizans'ın gizli tarihi* / Prokopius ; çev. Orhan Duru. — İstanbul : Ada, 1990. 135 s. ; 24 cm. ISBN 9754380260 (A.VII/2834).
- PÜTZ, BABETTE : *The symposium and komos in Aristophanes* / Babette Pütz. — Oxford : Oxbow Books, 2007. xii, 243 s. : res. ; 21 cm. ISBN 0856687723 ; ISBN 9780856687723 (A.VII/2989).
- The Qadiriyya order / dedicated to Alexandre Popovic.* — Paris ; İstanbul : JHS ; Simurg, 2000. xxviii, 679 s. ; 24 cm. — (Journal of the History of Sufism = Tasavvuf Tarihi Araştırmaları Dergisi = Journal d'Histoire du Soufisme ; 1-2) (A.VII/2820).

- QASIMLI, MUSA : *Azerbaycanın harici işler nazirleri* / Musa Qasımlı, Elmira Hüseynova. — Bakı : Adiloğlu, 2003. 110 s. : res. ; 20 cm. ISBN 9952250088 (A.VII/1953).
- The quest for the kingdom of God : studies in honor of George E. Mendenhall* / ed. by H. B. [Herbert Bardwell] Huffmon, F. [Frank] A. Spina, A. R. W. [Alberto Ravinell Whitney] Green. — Winona Lake : Eisenbrauns, 1983. viii, 316 s. ; 24 cm. ISBN 0931464153 (A.VII/2931).
- Questions d'histoire contemporaine : conflits, mémoires et identités* / sous la direction de Laurence Van Ypersele. — Paris : Presses Universitaires de France, 2006. 245 s. ; 20 cm. — (Quadrige Manuel, ISSN 1630-5264) ISBN 2130554733 (A.VII/2451).
- QULİYEV, EMİR : *Türk oğlu... 17-ci... hücumu hazır ol!* / Emir Quliyev, Aydın Quliyev. — Bakı : Adiloğlu, 2006. 473 s. ; 22 cm. (A.VII/1865).
- RAINVILLE, LYNN : *Investigating Upper Mesopotamian households using micro-archaeological techniques* / Lynn Rainville. — Oxford : Archaeopress, 2005. viii, 234 s. : pl. ; 30 cm. — (BAR International series ; 1368) ISBN 1841718106 (B.I/4220).
- RAMSAUR, ERNEST EDMONDSON : *Jön Türkler ve 1908 ihtilâli* / Ernest Edmondson Ramsaur ; çev. Nuran Yavuz ; sunuş Tarık Zafer Tunaya ; genel yay. yönetmeni S. Dursun Çimen. — 1. bsk. — İstanbul : Pozitif, 2007. 208 s. ; 21 cm. ISBN 9789756461440 (A.VII/2582).
- RANDOLPH, BERNARD, 1643-? : *Ege takımadaları : Arşipelago* / Bernard Randolph [1643-?]; çev. Ümit Koçer. — 1. bsk. — İstanbul : Pera, 1998. 113, [15] s. : res. ; 23 cm. + 1 katl. res., 1 kat. hrt. — (Alâattin Eser Kitaplığı yayın no ; 11. Çeviri Eserler ; 7) ISBN 9758065122 (A.VII/2202).
- RÁSONYI, LASZLÓ : *Doğu Avrupada Türklük* / Laszlo Rásonyi ; notlarla yay. haz. Yusuf Gedikli. — İstanbul : Selenge, 2006. 539 s. ; 22 cm. — (Selenge yayınları no ; 34. Tarih dizisi ; 26) ISBN 975883942X (A.VII/1614).
- RÁSONYI, LÁSZLÓ : *Onomasticon Turcicum = Turcic personal names* / László Rásonyi, Imre Baski. — Bloomington : Indiana University Denis Sinor Institute for Inner Asian Studies, 2007. 2 c. ; 29 cm. — (Indiana University Uralic and Altaic series ; 172) ISBN 093307056X ; ISBN 9780933070561 (B.I/4343).
- RASTOVIĆ, ALEKSANDAR : *Velika britanija i Srbija 1903-1914* / Aleksandar Rastović ; urednik Tibor Jivković. — Beograd : Istorijski Institut, 2005. 519, 46 s. ; 25 cm. — (Istorijski Institut Posebna Izdana ; knjiga 50) ISBN 8677430520 (A.VII/1508).
- RAUCH, BASIL, 1908- : *Roosevelt from Munich to Pearl Harbor : a study in the creation of a foreign policy* / Basil Rauch [1908-]. — 1. ed. — New York : Creative Age Press, 1950. xiv, 527 s. ; 22 cm. (A.VII/2020).
- RAWLS, JOHN : *Siyasal liberalizm* / John Rawls ; çev. Mehmet Fevzi Bilgin ; yay. haz. Murat Borovalı. — 1. bsk. — İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007. xxiv, 534 s. ; 23 cm. — (İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları ; 157. Çağdaş Siyaset Felsefesi ; 5) ISBN 9756176784 (A.VII/2114).
- Readings in Russian foreign policy* / ed. by Robert A. Goldwin, Gerald Stourzh, Marvin Zetterbaum. — New York : Oxford University Press, 1959. xv, 775 s. : hrt. ; 20 cm. (A.VII/1886).
- Reallexikon für antike und Christentum : sachwörterbuch zur auseinandersetzung des Christentums mit der antiken welt : band XXI : kleidung II-Kreuzzeichen* / hrsg. von Georg Schöllgen..[et. al.]. — Stuttgart : Anton Hiersemann, 1950- ... c. ; 28 cm. ISBN 9783777206202 (B.I/1373-21).
- RECKE, MATTHIAS : *Der Beginn archäologischer Forschungen in Pamphylien und die Kleinasien-Expedition Gustav Hirschfelds 1874 in loco Murtana, ubi olim Perge sita fuit = Pamphylia'daki arkeolojik araştırmaların başlangıcı ve Gustav Hirschfeld'in 1874 yılı Küçük Asya araştırma gezisi* / Matthias Recke. — Antalya : Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü = Suna & İnan Kırac Research Institute on Mediterranean Civilizations, 2007. xi, 185 s. : res. ; 28 cm. — (Adalya. Ekyayın dizisi ; 5 = Supplementary series ; 5) ISBN 9789759123291 (B.I/4279).
- RECKE, MATTHIAS : *Gewald und Leid : das Bild des Krieges bei den Athenern im 6. und 5. Jh. v. Chr.* / Matthias Recke. — İstanbul : Ege, 2002. x, 322, [17], 80 s. : res. ; 29 cm. ISBN 9758070576 (B.I/4389).

- Records of Bahrain : primary documents 1820-1960.* — [Slough] : Archive Editions, 1993. 8 c. ; 25 cm. ISBN 1852073500 (A.VII/2447).
- Records of Dubai 1761-1960 / ed. by Anita L. P. Burdett.* — [Slough] : Archive Editions, 2000. 8 c. ; 25 cm. ISBN 1852078456 (A.VII/2446).
- Records of the Persian Gulf pearl fisheries, 1857-1962 / ed. by Anita L. P. Burdett.* — [Farnham Common, England] : Archive Editions, 1995. 4 c. ; 25 cm. ISBN 1852076054 (A.VII/2441).
- REED, HOWARD A. : *The Faculty of Divinity at Ankara II / Howard A. Reed.* — [y.y.] : [yayl.y.], 1957. 22-35 ss. ; 24 cm. The Muslim World XLVII, 1, Januari 1957'den ayrışım. (A.VII/2617).
- REED, JOHN, 1887-1920 : *Balkanlarda savaş / John Reed [1887-1920] ; çev. F. Burak Aydar, Sevgi Tamgüç.* — 1. bsk. — İstanbul : Pencere, 2006. 291 s. ; 20 cm. — (Pencere yayınları ; 211) ISBN 975846096X (A.VII/2189).
- REITER, KARIN : *Die metalle im Alten Orient : unter besonderer Berücksichtigung altbabylonischer Quellen / Karin Reiter.* — Münster : Ugarit-Verlag, 1997. xlvii, 471, 160 s. ; 25 cm. — (Alter Orient und Altes Testament ; 249) ISBN 3927120499 (A.VII/2915).
- Religion and politics in Turkey / ed. by Ali Çarıkoğlu, Barry Rubin.* — 1. published. — London ; New York : Routledge, 2006. 183 s. ; 25 cm. ISBN 0415348315 (A.VII/2878).
- Religion in the USSR / ed. by Robert Conquest.* — 1. published. — London : The Bodley Head, 1968. 135 s. ; 22 cm. — (Soviet Studies series) (A.VII/1942).
- Religion past & present : encyclopedia of theology and religion / ed. by Hans Dieter Betz, Don S. Browning, Bernd Janowski, Eberhard Jungel.* — Leiden ; Boston : Brill, 2007. ... c. ; 27 cm. ISBN 9004146660 (tk.) ; ISBN 9789004146662 (tk.) ; ISBN 900413980X (1.c.) ; ISBN 9789004139800 (1.c.) (B.I/4297-1).
- Religion und Gesellschaft : Studien zu ihrer Wechselbeziehung in den Kulturen des Antiken Vorderen Orients : Veröffentlichungen des Arbeitskreises zur Erforschung der Religions- und Kulturgeschichte des Antiken Vorderen Orients (AZERKAVO) band 1 / hrsg. von Rainer Albertz ; unter mitarbeit von Susanne Otto.* — Münster : Ugarit-Verlag, 1997. viii, 220 s. ; res., hrt. ; 25 cm. — (Alter Orient und Altes Testament ; 248) ISBN 3927120545 (A.VII/2914).
- RÉMOND, GEORGES, 1934- : *Mağluplarla beraber : bir fransız gazetecinin Balkan Savaşı izlenimleri / Georges Rémond [1934-] ; Osmanlıca'ya çev. Hasan Cevdet ; haz. Muammer Sarıkaya.* — 1. bsk. — İstanbul : Profil, 2007. 224 s. ; 21 cm. ISBN 9759960265 (A.VII/2184).
- RENARD, JOHN : *Historical dictionary of sufism / John Renard.* — Lanham : The Scarecrow Press, 2005. xliii, 351 s. ; 22 cm. — (Historical Dictionaries of Religions, Philosophies and Movements ; 58) ISBN 0810853426 (A.VII/2409).
- RENOUVIN, PIERRE, 1893-1974 : *L'Empire Allemand au temps de Bismarck / Pierre Renouvin [1893-1974].* — Paris : Centre de Documentation Universitaire, 1950. 4 c. ; 27 cm. — (Les Cours de Sorbonne) (B.I/4259).
- Research trends in modern Central Eurasian studies : 18th-20th centuries : a selective and critical bibliography of works published between 1985 and 2000 / ed. by Stéphane A. Dudoignon, Hisao Komatsu.* — Tokyo : The Toyo Bunko, 2003-2006. ... c. ; 24 cm. — (Toyo Bunko Research Library ; 3, 7) ISBN 4809702022 (A.VI/8207).
- RESHETAR, JOHN S. [STEPHEN] : *A concise history of the communist party of the Soviet Union / John S. [Stephen] Reshetar.* — New York : Frederick A. Praeger, 1960. ix, 331 s. ; 21 cm. — (The Foreign Policy Research Institute) (A.VII/2026).
- Resimli-haritalı mufassal Osmanlı tarihi / metin Mustafa Cezar.* — İstanbul : Şehir Matbaası, 1957-1963. 6 c. ; res. ; 24 cm. (A.VII/3005).
- Resimli mecmua : Lehistan (Polonya) sanayi ve Türkiye / ed. Ludwik Lydko, Joseph Stanach.* — Ankara : Polonya Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, 2006. 143 s. ; res. ; 31 cm. (B.I/4302).

- Resmî belgelerle C.H.P. iktidarında işkence dosyası / önsöz Alparslan Türkeş. — 1. bsk. — İstanbul : Dede Korkut Yayınları, 1979. 398 s. ; 19 cm. — (Dede Korkut yayınları yayın no ; 4) (A.VII/2674).*
- RESULZADE, M. E. : *Azerbaycan Cümhuriyyeti / M. E. Resulzade. — Bakı : Elm, 1990. 114 s. ; 20 cm. (A.VII/2662).*
- RETEJUM, ALEXEY YU. : *Mongolia in transition : social, economic and environmental issues / Alexey Yu. Retejum ; English translation ed. by Roman Zlotin. — Bloomington : Indiana University Denis Sinor Institute for Inner Asian Studies, 2007. 32 s. ; 25 cm. — (Papers on Inner Asia, ISSN 0893-1860 ; 39) (A.VII/2610).*
- REYHAN, CENK : *Osmanlı Devleti'nde siyasi iktidar ve ilmiye sınıfı / Cenk Reyhan. — [Ankara] : [Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü], 1999. s. 75-83. ; 24 cm. Amme İdaresi Dergisi cilt 32, sayı 3, Eylül 1999'dan ayırbaşım. (A.VII/2740).*
- REYHAN, CENK : *Türkiye'de modernleşmenin kökenleri : kalemiye sınıfı / Cenk Reyhan. — [Ankara] : [Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü], 1998. s. 75-83. ; 24 cm. Amme İdaresi Dergisi cilt 31, sayı 4, Aralık 1998'den ayırbaşım. (A.VII/2741).*
- REYNOLDS, MICHAEL A. : *The Ottoman-Russian struggle for Eastern Anatolia and the Caucasus, 1908-1918 : identity, ideology and the geopolitics of world order / Michael A. Reynolds. — [y.y.] : [yayl.y.], 2003. 1 CD-ROM. (CD/0128).*
- RİJOV, KONSTANTİN : *Vse monarhi mira. Musulmanskiy vostok, XV-XX vv. / Konstantin Rjov. — Moskva : Veçe, 2004. 543 s. : res., hrt. ; 25 cm. ISBN 595330384X (A.VII/1495).*
- RIZA NUR, 1879-1942 : *İlk meclisin perde arkası, 1920-1923 / Rıza Nur [1879-1942], Grace Ellison. — 1. bsk. — İstanbul : Örgün, 2007. 634 s. : res. ; 20 cm. — (Örgün Yayınevi. Kültür dizisi) ISBN 9789757651567 (A.VII/2537).*
- RIDPATH, JOHN CLARK, 1841-1900 : *History of the United States from aboriginal times to Taft's administration / John Clark Ridpath [1841-1900]. — Academic ed. — New York : The Review of Reviews Company, 1911. 4 c. : res., hrt. ; 18 cm. (A.VII/2272).*
- RİFAT, SEMA : *Selahattin Hilav ve Paris mektupları / Sema Rifat. — 1. bsk. — İstanbul : Türkiye İş Bankası, 2006. viii, 206 s. ; 20 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları. Genel yayın ; 1061) ISBN 9754589003 (A.VII/2288).*
- Rodnaya literatura : hrestomatya, dlya 5 klassa vosmiletney şkoli / sostavili V. V. Golukov, A. L. Aleksic, S. M. Brailovskaya. — Moskva : Gosudarstvennoe Uçebno-Pedagogičeskoe İzdatelstvo Ministerstva Prosvetşeniya RSFSR, 1961. 271 s. : res. (kimi rnk.) ; 22 cm. (A.VII/2654).*
- ROKACH, LIVIA : *İsrail'in kutsal terörü : Moşe Şaret'in özel güncesi üzerine bir inceleme / Livia Rokach ; Türkçesi Zeynep Neşe ; ed. Attila Tuygan. — İstanbul : Belge, 2006. 142 s. ; 20 cm. — (Belge yayınları. Türkiye incelemeleri) ISBN 9753443552 (A.VII/1592).*
- ROLLER, LYNN E. : *Ana tanrıça'nın izinde : Anadolu Kybele kültü / Lynn E. Roller ; çev. Betül Avunç. — 1. bs. — İstanbul : Homer Kitabevi, 2004. 424 s. : res. ; 23 cm. — (Arkeoloji ; 33) ISBN 9758293532 (A.VII/2855).*
- ROMER, JOHN : *The great pyramid : Ancient Egypt revisited / John Romer. — 1. published. — Cambridge : Cambridge University Press, 2007. xxii, 564 s. : res. (kimi rnk.) ; 25 cm. ISBN 9780521871662 (A.VII/2933).*
- ROOS, LESLIE L. : *Managers of modernization : organizations and elites in Turkey (1950-1969) / Leslie L. Roos, Noralou P. Roos. — Cambridge : Harvard University Press, 1971. xii, 292 s. ; 24 cm. (A.VII/1995).*
- ROOS, NORALOU P. : *Changing patterns of Turkish public administration / Noralou P. Roos, Leslie L. Roos. — [y.y.] : [yayl.y.], 1968. 270-295 ss. ; 22 cm. Middle Eastern Studies IV, 3, April 1968'den ayırbaşım. (A.VII/2506).*
- ROSTOW, W. W. [WALT WHITMAN], 1916- : *The dynamics of Soviet society / W. W. [Walt Whitman] Rostow [1916-] ; in collaboration with Alfred Levin. — 2. printing. — New York : The New American Library, 1958. 264 s. ; 18 cm. — (A Mentor Book) (A.VII/2014).*

- ROTH-LOCHNER, BARBARA : *Messieurs de la justice et leur greffe : aspects de la législation, de l'administration de la justice civile genevoise et du monde de la pratique sous l'ancien régime* / Barbara Roth-Lochner ; préface de Jacques Droin. — Genève : Société d'Histoire et d'Archéologie, 1992. 223 s. ; 23 cm. — (Mémoires et Documents / Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève, ISSN 1017-8503 ; 54) ISBN 2884420037 (A.VII/2084).
- ROTH-LUCHNER, BARBARA : *De la banche à l'étude : une histoire institutionnelle, professionnelle et sociale du notariat genevois sous l'ancien régime* / Barbara Roth-Luchner. — Genève : Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève, 1997. 812 s. : res. ; 23 cm. — (Mémoires et Documents / Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève, ISSN 1017-8503 ; 58) ISBN 288442008X (A.VII/2085).
- ROUX, CHARLES F. : *Çanakkale'de ne oldu? : bir Fransız subayının günlüğünden Çanakkale Savaşları'nın perde arkası* / Charles F. Roux ; yay. haz. Burhan Sayılır. — Ankara : Phoenix, 2007. xv, 334 s. : res. ; 21 cm. ISBN 9789944931274 (A.VII/2941).
- ROUX, JEAN-PAUL : *Türklerin tarihi : Pasifikten Akdenize 2000 yıl* / Jean-Paul Roux ; çev. Aykut Kazancıgil, Lale Arslan-Özcan ; yay. haz. Zeynep Mertoğlu, Seçkin Erdi. — 1. bs. — İstanbul : Kabcacı, 2007. 563, [31] s. : hrt. ; 20 cm. — (Kabcacı Yayınevi ; 291. İnceleme dizisi ; 50) ISBN 9759970910 (A.VII/2133).
- ROWLEY, ANTHONY : *Une histoire mondiale de la table : stratégies de bouche* / Anthony Rowley. — Paris : Odile Jacob, 2006. 402 s. : rnk. res. ; 24 cm. ISBN 2738116191 (A.VII/2456).
- RUBIN, BARRY : *The tragedy of the Middle East* / Barry Rubin. — 1. published. — Cambridge : Cambridge University Press, 2002. viii, 287 s. ; 23 cm. ISBN 0521603870 (A.VII/2635).
- RUNCIMAN, STEVEN, 1903- : *Haçlı Seferleri tarihi. Cilt 3 : Akka Krallığı ve daha sonraki Haçlı Seferleri* / Steven Runciman [1903-] ; çev. Fikret İşıltan. — 2. bsk. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1992. xii, 465 s. : 15 s. res., hrt. ; 24 cm. — (AKDITYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; X. Dizi-Sa. 9-2a) ISBN 975160186X (tk.) ; ISBN 9751605113 (3.c.) (A.VII/2821-3).
- RUNCIMAN, STEVEN, 1903- : *Haçlı Seferleri tarihi. Cilt 2 : Kudüs Krallığı ve Frank Doğu 1100-1187* / Steven Runciman [1903-] ; çev. Fikret İşıltan. — 2. bsk. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1992. xii, 452 s. : 7 s. res., hrt. ; 24 cm. — (AKDITYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; X. Dizi-Sa. 9-1a) ISBN 975160186X (tk.) ; ISBN 9751604974 (2.c.) (A.VII/2821-2).
- RUNCIMAN, STEVEN, 1903- : *Haçlı Seferleri tarihi. Cilt 1 : Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığının kuruluşu* / Steven Runciman [1903-] ; çev. Fikret İşıltan. — 2. bsk. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1989. xvii, 309 s. : 8 s. res., hrt. ; 24 cm. — (AKDITYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; X. Dizi-Sa. 9a) ISBN 9751600186X (tk.) ; ISBN 9751601878 (1.c.) (A.VII/2821-1).
- RUSSELL, BERTRAND : *Dünyamızın sorunları* / Bertrand Russell ; çev. Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol. — İstanbul : Çan, 1962. 180 s. ; 19 cm. — (Çan yayınları ; 9) (A.VII/2056).
- Rusya'da birinci müslüman kongresi tutanakları* / [haz.] İhsan İlgar. — 1. bsk. — Ankara : Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988. xxxviii, 518, [2] s. ; 20 cm. — (Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları ; 904. Kültür Eserleri dizisi ; 119) ISBN 9751702399 (A.VII/1944).
- RUYSBROECK, WILLEM VAN, 1210-1270 : *The journey of William of Rubruck to the eastern parts of the world 1253-55* / Willem van Ruysbroeck [1210-1270] ; as narrated by himself, with two accounts of the earlier journey of John of Pian de Carpine ; translated from the Latin and ed. with an introductory notice by William Woodville Rockhill. — New Delhi, Madras : Asian Educational Services, 1998. li, 304 s. ; 22 cm. ISBN 8120613384 (A.VII/2274).
- SABEV, ORLİN : *İbrahim Müteferrika ya da ilk Osmanlı matbaa serüveni (1726-1746) : yeniden değerlendirme* / Orlin Sabev ; ed. Erhan Afyoncu. — 1. bsk. — İstanbul : Yeditepe, 2006. 470 s. : res. ; 21 cm. — (Yeditepe Yayınevi ; 46. İnceleme-Araştırma ; 30) ISBN 9756480424 (A.VII/2198).
- SABINE, GEORGE, HOLLAND, 1880-1961 : *Siyasal düşünceler tarihi III : Yakın Çağ* / George Sabine [Holland, 1880-1961] ; çev. Özer Ozankaya. — Ankara : Türk Siyasi İlimler Derneği, 1969. viii, 320 s. ; 24 cm. — (Türk Siyasi İlimler Derneği yayını ; 18) (A.VII/2264-3).

- SABINE, GEORGE, HOLLAND, 1880-1961 : *Siyasal düşünceler tarihi II : Yeni Çağ* / George Sabine [Holland, 1880-1961] ; çev. Alp Öktem. — Ankara : Türk Siyasi İlimler Derneği, 1969. 6. 324 s. ; 24 cm. — (Türk Siyasi İlimler Derneği yayını ; 17) (A.VII/2264-2).
- SABINE, GEORGE, HOLLAND, 1880-1961 : *Siyasal düşünceler tarihi I : Eski Çağ-Orta Çağ* / George Sabine [Holland, 1880-1961] ; çev. Harun Rızatepe. — Ankara : Türk Siyasi İlimler Derneği, 1969. xiv, 338 s. ; 24 cm. — (Türk Siyasi İlimler Derneği yayını ; 16) (A.VII/2264-1).
- SABRA, ADAM : *Poverty and charity in medieval islam : Mamluk Egypt, 1250-1517* / Adam Sabra. — 1. published. — Cambridge : Cambridge University Press, 2000. xiii, 192 s. ; 24 cm. — (Cambridge Studies in Islamic Civilization) ISBN 0521772915 (A.VII/2882).
- SAĞLAM, MEHMET HAKAN, 1967- : *Osmanlı borç yönetimi : Düyûn-ı Umumiyye 1879-1891* / Mehmet Hakan Sağlam [1967-]. — 1. bs. — İstanbul : Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2007. 4 c. ; 21 cm. — (Tarih Vakfı Yurt yayınları) ISBN 9753332033 (tk.) (A.VII/2475).
- SAK, İZZET : *47 Numaralı Konya şer'îye sicili, 1128-1129/1716-1717 : transkripsiyon ve dizin* / İzzet Sak. — 1. bsk. — Konya : Tablet, 2006. 719 s. ; 24 cm. ISBN 975634654X (A.VII/2756).
- SAK, İZZET : *11 Numaralı Konya Şer'îye sicili* / İzzet Sak. — 1. bsk. — Konya : Kömen, 2007. xxxi, 353 s. ; 28 cm. — (Kömen yayınları ; 24. Konya Kitaplığı ; 3) ISBN 9789756527252 (B.I/4420).
- Salname-i Vilayet-i Sivas, sene 1308, def'a 15.* — [y.y.] : [yayl.y.], 1308. 1 CD-ROM. (CD/0143).
- Salname-i Vilayet-i Sivas, sene 1306, def'a 14.* — [y.y.] : [yayl.y.], 1306. 1 CD-ROM. (CD/0144).
- Salname-i Vilayet-i Sivas, sene 1304, def'a 13.* — [y.y.] : [yayl.y.], 1304. 1 CD-ROM. (CD/0145).
- Salname-i Vilayet-i Sivas, sene 1301, def'a 11.* — [y.y.] : Vilayet Matbaası, 1301. 1 CD-ROM. (CD/0147).
- Salname-i Vilayet-i Sivas, sene 1300, def'a 10.* — [y.y.] : [yayl.y.], 1300. 1 CD-ROM. (CD/0148).
- Salname-i Vilayet-i Sivas, sene 1298, def'a 8.* — [y.y.] : [yayl.y.], 1298. 1 CD-ROM. (CD/0149).
- Salname-i Vilayet-i Sivas, sene 1292, def'a 5.* — [y.y.] : [yayl.y.], 1292. 1 CD-ROM. (CD/0150).
- Salname-i Vilayet-i Sivas, sene 1289, def'a 3.* — [y.y.] : [yayl.y.], 1289. 1 CD-ROM. (CD/0151).
- Salname-i Vilayet-i Sivas, sene 1288, def'a 2.* — [y.y.] : [yayl.y.], 1288. 1 CD-ROM. (CD/0152).
- Salname-i Vilayet-i Sivas, sene 1287 def'a 1.* — [y.y.] : [yayl.y.], 1287. 1 CD-ROM. (CD/0153).
- SALVINI, MIRJO : *Urartu tarihi ve kültürü* / Mirjo Salvini ; çev. Belgin Aksoy ; yay. ve yöneten Nezih Başgelen. — İstanbul : Arkeoloji ve Sanat, 2006. 287 s. : res., hrt. ; 22 cm. ISBN 9944750085 (A.VII/2894).
- SAMİ, E. MAHMUD : *The quest for Sultan Abdülhamid's oil assets : his heirs' legal battle for their rights* / E. Mahmud Sami. — 1. ed. — İstanbul : Isis, 2006. 174 s. : res. ; 24 cm. ISBN 975428329X (A.VII/1793).
- Sanat tarihi defterleri 10 : İTÜ araştırmacıları özel sayısı.* — İstanbul : Ege, 2006. 198 s. : res. ; 24 cm. — (Sanat Tarihi Defterleri ; 10) ISBN 9758071491 (A.VI/2796-10).
- Sanat tarihinde gençler 2004 semineri : bildiriler / yay. haz. Nezih Başgelen.* — İstanbul : Arkeoloji ve Sanat, 2005. ix, 721 s. : res. ; 21 cm. — (Arkeoloji ve Sanat yayınları. Bilim Eşiği ; 2) ISBN 9756561904 (A.VII/2891).
- Sanat tarihinde gençler semineri, 2003 : bildiriler / yay. haz. Nezih Başgelen.* — İstanbul : Arkeoloji ve Sanat, 2004. xii, 467 s. : res. ; 21 cm. — (Arkeoloji ve Sanat yayınları. Bilim Eşiği ; 1) ISBN 975656167X (A.VII/2890).
- Sanatta Anadolu-Asya ilişkileri : Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı'ya armağan* / ed. Turgay Yazar. — Ankara : Hacettepe Üniversitesi, 2006. 527 s. : res. ; 24 cm. ISBN 9754912300 (A.VII/1483).
- Sanatta Türk-Türkmen dostluğu : Hatice Kumbaracı Gürsöz, Öwezmuhammet Mämmetnurow bir eserde buluştu = Sungatda Türk-Türkmen dostluğu : Hatice Kumbaracı Gürsöz, Öwezmuhammet Mämmetnurow bir eserde duşuşdy.* — Ankara : Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2005. 64 s. : rnk. res. ; 30 cm. — (TİKA yayınları ; 81) (B.I/4378).

- SANÇAR, NEJDET : *İsmet İnönü ile hesaplaşma* / Nejdet Sançar. — Ankara : Afşın, 1973. 360 s. ; 20 cm. — (Afşın yayınları ; 9) (A.VII/2511).
- SANDER, ORAL : *Arap-İsrail Savaşının onuncu yıldönümünde 1815 Avrupası ve Henry Kissinger* / Oral Sander. — Ankara : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1984. 207-226 ss. ; 24 cm. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi XXXVIII, 1-4, Ocak-Aralık 1983'den ayırabım. (A.VII/2611).
- SANDERS, LIMAN VON : *Türkiye'de beş sene* / Liman von Sanders ; çev. Osmanlı Genelkurmayı Askeri Tarih Encümeni Tercüme Heyeti ; yay. haz. Muzaffer Albayrak. — 1. bsk. — İstanbul : Yeditepe, 2006. 432 s. : 2 kat. hrt. ; 21 cm. — (Yeditepe Yayınevi ; 48. Hatıra ; 1) ISBN 9756480564 (A.VII/1664).
- SANLITOP, GAZANFER, 1940- : *Çanakkale Savaşı'ndan Kurtuluş Savaşı'na : cepheden cepheye bir ömür : Yüzbaşı Mehmet Hilmi / Gazanfer Sanlıtop* [1940-] ; yay. ve genel yay. yönetmeni M. Faruk Bayrak ; ed. Özcan Ünlü. — 1. bs. — İstanbul : Alfa, 2007. 310 s. : res. ; 21 cm. — (Alfa yayınları ; 1787. Anı-Anlatı ; 16) ISBN 9789752979000 (A.VII/2778).
- SANSAR, M. FATİH, 1977- : *Tanzimat döneminde bir iskan modeli : Fırka-i Islahiye ve Osmaniye (Cebeli Bereket)* / M. Fatih Sansar [1977-]. — 1. bsk. — Osmaniye : Osmaniye Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2006. v, 166 s. ; 24 cm. — (Osmaniye Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Eserleri dizisi ; 2) ISBN 9755857052 (A.VII/2968).
- SARAÇ, M. A. YEKTA : *Osmanlı'nın şiiri* / M. A. Yekta Saraç ; yay. yönetmeni Fatih Andı. — 1. bs. — İstanbul : 3F, 2006. 92 s. ; 21 cm. — (3F Yayınevi yayın no ; 16) ISBN 9944997161 (A.VII/1469).
- SARAÇOĞLU, AHMET CEMALEDDİN, 1893-1972 : *Rauf Orbay ve Hamidiye : Gazi Hamidiye'nin şanlı maceraları / Ahmet Cemaleddin Saraçoğlu* [1893-1972] ; yay. haz. İsmail Dervişoğlu. — 1. bsk. — İstanbul : Yeditepe, 2006. 280 s. ; 21 cm. — (Yeditepe Yayınevi ; 45. İnceleme-Araştırma ; 30) ISBN 975648053X (A.VII/1628).
- SARAN, ULVÍ : *Kamu yönetiminde yeniden yapılanma : kalite odaklı bir yaklaşım* / Ulvi Saran. — 1. bsk. — Ankara : Atlas, 2004. xiii, 353 s. ; 22 cm. ISBN 9759515865 (A.VII/1727).
- SARIAHMETOĞLU, NESRİN : *Azeri-Ermeni ilişkileri (1905-1920)* / Nesrin Sariahmetoğlu. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. xxii, 535 s. : 7 kat. hrt. ; 24 cm. — (AKDTYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; XVI. Dizi-Sa. 92) ISBN 9751618851 (A.VII/2329).
- SARIKAYA, MEHMET SAFFET, 1964- : *Anadolu aleviliğinin tarihi arka plânı : XI-XIII. asırlar* / Mehmet Saffet Sarıkaya [1964-]. — İstanbul : Ötüken, 2003. 232 s. ; 20 cm. — (Ötüken yayın nu ; 543. Kültür serisi ; 233) ISBN 9754374341 (A.VII/2361).
- SARISAKAL, BAKİ : *Samsun belediye tarihi* / Baki Sarısakal. — 1. bs. — Samsun : Samsun Büyükşehir Belediyesi, 2007. 456 s. : res. (kimi rnk.) ; 28 cm. — (Samsun Araştırmaları ; 6) ISBN 9789759832421 (B.I/4270).
- SARISAKAL, BAKİ, 1954- : *Samsun : bir kent tarihini* / Baki Sarısakal [1954-]. — Samsun : Samsun Valiliği, 2002. 476 s. : res. ; 28 cm. — (Samsun Araştırmaları ; 1) ISBN 9755852891 (B.I/4280-1).
- SARRIS, PETER : *Economy and society in the age of Justinian* / Peter Sarris. — 1. published. — Cambridge : Cambridge University Press, 2006. viii, 258 s. : hrt. ; 24 cm. ISBN 0521865433 ; ISBN 9780521865432 (A.VII/2426).
- SARTRE, JEAN-PAUL : *Çağımızın gerçekleri* / Jean-Paul Sartre ; çev. Sabahattin Eyuboğlu, Vedat Günyol. — İstanbul : Çan, 1961. 123 s. ; 19 cm. — (Çan yayınları ; 5) (A.VII/1925).
- SAVEZ KOMUNISTA JUGOSLAVIJE (7. : 1958 : LJUBLJANA) : *The programme of the league of Yugoslav communists : adopted by the VII. congress of the league of Yugoslav communists held from 22 to 26 April, 1958 in Ljubljana*. — Beograd : Edition Jugoslavija, 1958. 272 s. ; 21 cm. (A.VII/2234).
- SAY, YAĞMUR : *Anadolu'nun islamlaşması ve Türkleşmesi sürecinde Gazi-Eren Evliyaların rolü : Seyyid Battal Gazi ve külliyesi* / Yağmur Say ; ed. Recep S. Tatar, Savaş Çoban. — 1. bsk. — İstanbul : Su Yayınevi, 2006. 392 s. : res. ; 21 cm. ISBN 9756709502 (A.VII/1625).
- SAYAR, AHMED GÜNER : *Ülgener yazıları* / Ahmed Güner Sayar. — İstanbul : Derin, 2006. vii, 279 s. ; 21 cm. — (Derin yayın no ; 89) ISBN 9756463821 (A.VII/2167).

- SAYILGAN, ACLAN : *Soldaki çatlaklar, 1927-1966* / Aclan Sayılğan. — gınlş. 2. bsk. — Ankara : Mars Matbaası, 1967. 131, iii s. ; 20 cm. (A.VII/2670).
- SAZCI, GÖKSEL, 1967- : *Troia hazineleri* / GökseI Sazcı [1967-] ; proje koordinatörü Bahattin Öztuncay. — İstanbul : Aygaz, 2007. 438 s. : rnk. res. ; 34 cm. ISBN 9759837242 (B.I/4324).
- SCHILBACH, ERICH : *Byzantinische metrologie* / Erich Schilbach. — München : C. H. Beck, 1970. xxix, 291 s. ; 25 cm. — (Byzantinisches Handbuch. Handbuch der Altertumswissenschaft ; XII, 4) ISBN 3406014240 (A.VII/1783).
- SCHILBACH, ERICH : *Byzantinische metrologische quellen* / Erich Schilbach. — Thessalonike : Kentron Byzantinon Ereunon, 1982. xxv, 204 s. ; 25 cm. — (Byzantina Keimana Kai Meletai ; 19) (A.VII/2423).
- SCHLUMBERGER, GUSTAVE : *İstanbul adaları* / Gustave Schlumberger ; genel yay. yönetmeni İslam Özkan. — 1. bsk. — İstanbul : Kesit, 2006. 168 s. : res. ; 21 cm. — (Kesit yayın no ; 15. Gezi-Seyahatname ; 2) ISBN 9944321117 (A.VII/2170).
- SCHROER, SILVIA, 1958- : *Die Ikonographie Palästinas/Israels und der Alte Orient : eine Religionsgeschichte in Bildern, band 1 : Vom ausgehenden Mesolithikum bis zur Frühbronzezeit* / Silvia Schroer [1958-], Othmar Keel. — Fribourg : Academic Press, 2005. 392 s. : res., hrt. ; 25 cm. ISBN 3727815086 (A.VII/2934-1).
- SCHWARZENBERGER, GEORG, 1908- : *Power politics : a study of international society* / Georg Schwarzenberger [1908-]. — 2. rev. ed. — New York ; London : Frederick A. Praeger ; Stevens, 1951. xxii, 898 s. : res., hrt. ; 25 cm. — (Library of World Affairs / The London Institute of World Affairs ; no. 18) (A.VII/2487).
- SCHWEINFURTH, GEORG AUGUST, 1836-1925 : *Şivinfort'un Afrika seyahatnamesi* / Georg August Schweinfurth [1836-1925] ; mütercimler Ahmet Efendi, Mustafa Said. — Dersaadet : Basiret Matbaası, 1291. 408 s. : res., hrt. ; 23 cm. (A.VII/2667).
- SCHWEMER, DANIEL : *Die Wettergottgestalten Mesopotamiens und Nordsyriens im Zeitalter der Keilschriftkulturen : Materialien und Studien nach den schriftlichen Quellen* / Daniel Schwemer. — Wiesbaden : Harrassowitz, 2001. xiv, 1024 s. ; 25 cm. ISBN 344704456X (A.VII/2926).
- Scieri şî documente greceşti : privitoare la istoria Românilor din anii 1592-1837 / culese şî publicate în tomul XIII din documentele Hurmuzaki de A. [Athanasios] Papadopoulos-Kerameus ; traduse de G. [George] Murnu, C. [Constantin] Litzica. — Bucureşti : C. Göbl, 1914. xlix, 520 s. : res. ; 32 cm. (B.I/4216).*
- SEÇKİN, NALÂN : *Türkiye böyle kuruldu* / Nalân Seçkin. — 1. bsk. — Ankara : Ümit, 2002. 382 s. : res. ; 20 cm. — (Ufuk dizisi ; 140) ISBN 9758572245 (A.VII/1876).
- SEEHER, JÜRGEN : *Hattuşa rehberi : Hitit başkentinde bir gün* / Jürgen Seehar. — gözd. gçrl. 3. bsk. — İstanbul : Ege, 2006. 196 s. : rnk. res. ; 21 cm. — (Ege yayınları. Eski Anadolu Kentleri dizisi ; 2) ISBN 9758071467 (A.VII/2868).
- SEFERCİOĞLU, NECMEDDİN : *Çiftçioğlu Nejdîet Sançar : hayatı ve eserleri* / Necmeddin Sefercioğlu. — Ankara : Türk Ocakları Ankara Şubesi, 2006. v, 57 s. ; 20 cm. — (Türk Ocakları Ankara Şubesi yayınları ; 26) ISBN 9757841668 (A.VII/1472).
- SEKBAN, ŞÜKRÜ MEHMET, 1881-1960 : *Kürt sorunu* / Şükrü Mehmet Sekban [1881-1960]. — [y.y.] ; Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, 1970. 31 s. ; 19 cm. — (Belgelerle Türk Tarihi Dergisi yayın ; 3) (A.VII/2250).
- Selçuklu ve beyliklerde vakfiye tuğraları = The tughras of vaqfiyya in the Seljukids and Emirates* / haz. = ed. by Mehmet Nuri Şahin, İsmet Ketten, Sıddık Çalık. — Ankara : Vakıflar Genel Müdürlüğü = General Directorate of Foundations, 2005. 160 s. : rnk. res. ; 28 cm. ISBN 9756151153 (B.I/4369).
- SELEK, SABAHATTİN, 1921-1990 : *Millî Mücadele* / Sabahattin Selek [1921-1990]. — İstanbul : Sıralar Matbaası, 1963-1965. 2 c. ; 20 cm. (A.VII/2268).
- SELVİ, HALUK : *Birinci Dünya Savaşı'ndan Lozan'a Ermeni sorunu* / Haluk Selvi. — gözd. gçrl. 2. bsk. — Sakarya : Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü, 2004. 241 s. ; 24 cm. — (Sakarya Üniversitesi yayın no ; 48) ISBN 9757988170 (A.VII/1877).

- SELVİ, HALUK : *İşgal ve protesto : İzmir'in işgali ile ilgili protesto telgrafları : 15 Mayıs 1919-30 Temmuz 1919 / Haluk Selvi*. — 1. bs. — İstanbul : Değişim, 2007. xvii, 425 s. ; 24 cm. ISBN 9789756267844 (A.VII/2961).
- SENYUTKİN, S. B. : *XVI-XX İstoriya tatarskih seleniy bolşoe i maloe rıbuşkino hijeorodskoy oblasti / S. B. Senyutkin, O. H. Senyutkina, Yu. N. Guseva*. — Nijniy Novgorod : İzdatelstvo Nijeorodskogo Gosudarstvennogo Universiteta, 2001. 415 s. ; 30 cm. (B.I/4261).
- SERDAROĞLU, ÜMİT : *Lykia-Karia'da Roma dönemi tapınak minarlığı / Ümit Serdaroğlu* ; yay. ve yöneten Nezih Başgelen. — İstanbul : Arkeoloji ve Sanat, 2004. vii, 218 s. : res. ; 27 cm. — (Arkeoloji ve Sanat yayınları. Eski Anadolu Uygarlıkları dizisi ; 11) ISBN 9756561637 (B.I/4392).
- SERDAROĞLU, VİLDAN : *Sosyal hayat ışığında Zâtü Divanı / Vildan Serdaroğlu*. — İstanbul : İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006. 488 s. : rnk. res. ; 24 cm. — (İslâm Araştırmaları Merkezi yayın no ; 338. Doktora Tezleri dizisi ; 8) ISBN 9753894627 (A.VII/1555).
- SERGEEV, A. G. [ALEKSEİ GEORĞİEVİÇ] : *Svetskie i duhovne vlastiteli Evropi za 2000 let / A. G. [Aleksi Georgievic] Sergeev*. — izdanie 2. — Moskva : Logos, 2003. 1004 s. : res., hrt. ; 26 cm. ISBN 5940101615 (B.I/4185).
- SERTÇELİK, SEYİT : *Rus arşiv belgeleri ışığında Ermeni soykırımı iddialarına dair / Seyit Sertçelik*. — [y.y.] : [yayl.y.], 2004. iv, 78 y. ; 29 cm. — (Proje no ; SBB-2004) (B.I/4234).
- SETON-WATSON, HUGH, 1916-1984 : *The decline of Imperial Russia : 1855-1914 / Hugh Seton-Watson* [1916-1984]. — 4. printing. — New York : Frederick A. Praeger, 1960. xvi, 406 s. ; 21 cm. — (Praeger Paperbacks) (A.VII/1884).
- SETON-WATSON, HUGH, 1916-1984 : *The pattern of communist revolution : an historical analysis / Hugh Seton-Watson* [1916-1984]. — rev. and enlarged ed. — London : Methuen, 1960. xv, 432 s. ; 21 cm. (A.VII/2214).
- SETTON, KENNETH M. [MEYER], 1914- : *The Papacy and the Levant, 1204-1571 / Kenneth M. [Meyer] Setton* [1914-]. — Philadelphia : American Philosophical Society, 1976-1984. 4 c. ; 28 cm. — (Memoirs of the American Philosophical Society, ISSN 0065-9738 ; 114, 127, 161, 162) ISBN 0871691620 (B/9191-4).
- SETTON, KENNETH M. [MEYER], 1914- : *Venice, Austria and the Turks in the seventeenth century / Kenneth M. [Meyer] Setton* [1914-]. — Philadelphia : American Philosophical Society, 1991. 502 s. ; 25 cm. — (Memoirs of the American Philosophical Society, ISSN 0065-9738 ; 192) ISBN 0871691922 (A.VII/2435).
- SETTON, KENNETH M. [MEYER], 1914- : *Western hostility to islam and prophecies of Turkish doom / Kenneth M. [Meyer] Setton* [1914-]. — Philadelphia : American Philosophical Society, 1992. 63 s. : res. ; 23 cm. — (Memoirs of the American Philosophical Society, ISSN 0065-9738 ; 201) ISBN 0871692015 (A.VII/2434).
- SEVİM, ALİ : *İbnü'l-Cevzi'nin El-Muntazam adlı eserindeki Selçuklularla ilgili bilgiler (H. 430-485=1038-1092) / Ali Sevim*. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2005. 1-84 ss. ; 28 cm. Belgeler XXVI, 30 (2005)'den ayırması. (B.I/4286).
- SEVİM, NİDAYİ : *Medeniyetimizin sessiz tanıkları : Eyüp Sultan'da Osmanlı mezar taşları ve mezar kültürümüz / Nidayi Sevim* ; yay. yönetmeni Şahmettin Kına, Hüseyin Bayat ; yay. ed. Tolga Erman. — İstanbul : Abide, 2007. 192 s. : res. (kimi rnk.) ; 20 cm. — (Mep Kitap ; 55. Araştırma-İnceleme ; 8) ISBN 9789758868711 (A.VII/2957).
- SEVİN, NECLA ARSLAN : *Gravürlerde yaşayan Osmanlı / Necla Arslan Sevin*. — 1. bsk. — Ankara : Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006. 480 s. : res. ; 31 cm. — (Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü ; 3064. Sanat Eserleri dizisi ; 455) ISBN 9751732204 (B.I/4267).
- SEVİNÇ, NECDET : *Ermeni iddiaları ve gerçekler : arşiv belgeleriyle tehcir / Necdet Sevinç*. — 2. bsk. — İstanbul : Milenyum ; Turan Kitabevi, 2004. 396 s. ; 21 cm. — (Yayın no ; 32. Tarih dizisi ; 4) ISBN 9758455338 (A.VII/1682).

- SEVİNÇ, NECDET : *"Pontus"ta hesaplaşma / Necdet Sevinç*. — 1. bs. — Ankara : Bilgi, 2007. 183 s. ; 20 cm. ISBN 9789752202184 (A.VII/2938).
- SEVÜK, İSMAİL HABİB : *Yurddan yazılar : üç bölge : Fırttan Toroslara, Karadeniz yalıları, Yukarı Doğu diyarı / İsmail Habib Sevük*. — İstanbul : Cumhuriyet Matbaası, 1943. 402 s. : res. ; 25 cm. (A.VII/2860).
- SEZEN, TAHİR : *Osmanlı yer adları : alfabetik sırayla / Tahir Sezen* ; proje yöneticisi Yusuf Sarınoy. — Ankara : Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2006. xi, 711 s. : 1 katl. hrt. ; 17 cm. — (devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yayını nu ; 21) ISBN 9751939453 (A.VII/1482).
- SEZER, BAYKAN : *Batu dünya egemenliği ve endüstri devrimi / Baykan Sezer*. — İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1997. 99 s. ; 24 cm. — (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları ; 3407) (A.VII/2371).
- SEZGİN, MAHMUT NİYAZİ : *Dünden bugüne Ahıska Türkleri sorunu / Mahmut Niyazi Sezgin, Kamil Ağacan*. — 1. bsk. — Ankara : Avrasya-Bir Vakfı, 2003. 51 s. ; 24 cm. — (Avrasya-Bir Vakfı. Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Ankara Çalışmaları dizisi ; 14) ISBN 9756769874 (A.VII/1485).
- SHAFFER, AARON, 1933-2004 : *Literary and religious texts, third part / Aaron Shaffer [1933-2004] ; with a contribution by Marie-Christine Ludwig*. — London : The British Museum Press, 2006. 36 s. : 100 s. pl. ; 30 cm. — (Ur Excavations Texts ; 6) ISBN 0714111619 ; ISBN 9780714111612 (B.I/4412).
- Shall not the judge of all the earth do what is right? : studies on the nature of God in tribute to James L. Crenshaw / ed. by David Penchansky, Paul L. Redditt*. — Winona Lake : Eisenbrauns, 2000. xxxv, 268 s. ; 24 cm. ISBN 1575060434 (A.VII/2922).
- SHAMTANCHIAN, MIKAYEL, 1874-1926 : *The fatal night : an eyewitness account of the extermination of Armenian intellectuals in 1915 / Mikayel Shamtanchian [1874-1926] ; translated from the Armenian by Ishkhan Jinbashian*. — California : H. and K. Manjikian, 2007. ix, 67 s. ; 23 cm. — (Genocide Library vol. ; 2) ISBN 097912894 (A.VII/2970).
- SHANKLAND, DAVID : *Structure and function in Turkish society : essays on religion, politics and social change / David Shankland*. — 1. ed. — İstanbul : Isis, 2006. 253 s. ; 24 cm. — (Analecta Isisiana ; 89) ISBN 9754283273 (A.VII/1794).
- SHERIDAN, CLARE, 1885-1970 : *Sade Türk kahvesi / Clare Sheridan [1885-1970] ; çev. Zeynep Güden*. — 1. bs. — İstanbul : Arion, 2004. 131, [32] s. : res. ; 20 cm. — (Seçki dizisi ; 005) ISBN 9755711414 (A.VII/1643).
- SHERWOOD, ROBERT E. [EMMET], 1896-1955 : *Roosevelt and Hopkins, an intimate history / Robert E. [Emmet] Sherwood [1896-1955]*. — 2. printing. — New York : Bantam Books, 1950. 2 c. ; 16 cm. (A.VII/2216).
- SHUB, DAVID, 1887-1973 : *Lenin : a biography / David Shub [1887-1973] ; abridgment by Donald Porter Geddes*. — 3. printing. — New York : The New American Library, 1952. 187 s. ; 18 cm. — (A Mentor Book) (A.VII/1980).
- Sırat-ı Müstakim ve Sebülürreşad Mecmuaları fihristi*. — Ankara : Diyanet İşleri Başkanlığı, 1991. x, 610 s. ; 24 cm. — (Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları ; 298. İlmî Eserler ; 55) ISBN 9751903556 (A.VII/2764).
- The silk roads : highways of culture and commerce / ed. by Vadime Elisseff*. — New York ; Oxford : Berghahn Books ; UNESCO, 2000. xv, 332 s. ; 23 cm. ISBN 1571812210 (A.VII/2634).
- SIMPOSIO DI EFESO SU S. GIOVANNI APOSTOLO (4. : 1993 : TARSUS, TÜRKİYE) : *Atti del IV simposio di Efeso su S. Giovanni Apostolo / a cura di L. Padovese*. — Roma : Istituto Franciscano di Spiritualità, Pontificio Ateneo Antoniano, 1994. 247 s. : res. ; 23 cm. — (Turchia. La Chiesa e la sua Storia ; 6) (A.VII/2346).
- SIMPOSIO DI EFESO SU S. GIOVANNI APOSTOLO (3. : 1992 : TARSUS, TÜRKİYE) : *Atti del III simposio di Efeso su S. Giovanni Apostolo / a cura di L. Padovese*. — Roma : Istituto Franciscano di Spiritualità, Pontificio Ateneo Antoniano, 1993. 242 s. ; 23 cm. — (Turchia. La Chiesa e la sua Storia ; 4) (A.VII/2347).

- SIMPOSIO DI EFESO SU S. GIOVANNI APOSTOLO (2. : 1991 : TARSUS, TÜRKİYE) : *Atti del II simposio di Efeso su S. Giovanni Apostolo* / a cura di L. Padovese. — Roma : Istituto Francescano di Spiritualità, Pontificio Ateneo Antoniano, 1992. 228 s. ; 23 cm. — (Turchia. La Chiesa e la sua Storia ; 3) (A.VII/2345).
- SIMPOSIO DI TARSO SU S. GIOVANNI PAOLO (1. : 1992 : TARSUS, TÜRKİYE) : *Atti del I simposio di Tarso su S. Paolo Apostolo* / a cura di L. Padovese. — Roma : Istituto Francescano di Spiritualità, Pontificio Ateneo Antoniano, 1993. 156 s. ; 23 cm. — (Turchia. La Chiesa e la sua Storia ; 5) (A.VII/2348).
- SİMUKOV, A. D. [ANDREYDMİTRİEVİÇ], 1902-1942 : *Trudı o Mongolii i dır Mongolii* / A. D. [Andrey Dmitrievič] Simukov [1902-1942] ; sostaviteli Yuki Konagaya. — Osaka : Gosudarstvennyy Muzei Etnologii, 2007. 2 c. : 976, 635 s. ; res. ; 26 cm. — (Senri Ethnological Report ; 66, 67) ISBN 9784901906456 (B.I/4374).
- SİNANOĞLU, OKTAY : *Hedef Türkiye / Oktay Sinanoğlu* ; yay. ve genel yay. yönetmeni M. Faruk Bayrak ; yay. koordinatörü ve ed. Rana Gürtuna. — 27. bs. — İstanbul : Alfa, 2006. ix, 294 s. ; 21 cm. — (Alfa yayınları ; 1706. İnceleme-Araştırma ; 24) ISBN 9752977642 (A.VII/1530).
- Sinasos : mübadeleden önce bir Kapadokya kasabası : resimler ve anlatılar / ed. Evangelia Balta ; çev. Ari Çokona ; yay. haz. Osman Köker.* — 1. bsk. — İstanbul : Bir Zamanlar Yayıncılık, 2007. 240 s. ; res. ; 24 cm. ISBN 9789756158067 (A.VII/2960).
- SISMONDI, J.-C.-L. [JEAN-CHARLES-LÉONARD] [SIMONDE DE], 1773-1842 : *Statistique du département du Léman* / J.-C.-L. [Jean-Charles-Léonard] [Simonde de] Sismondi [1773-1842] ; publiée d'après le manuscrit original et présentée par H. O. [Hellmuth Otto] Pappé. — Genève : Alex Jullien, Libraire, 1971. xi, 211 s. ; 24 cm. — (Mémoires et Documents / Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève ; 44) (A.VII/2101).
- Sivas Vilayeti Salnamesi, sene 1325.* — Sivas : Sivas Vilayeti Matbaası, 1325. 1 CD-ROM. (CD/0141).
- Sivas Vilayeti Salnamesi, sene 1321.* — Sivas : Sivas Vilayeti Matbaası, 1321. 1 CD-ROM. (CD/0142).
- Sivas Vilayeti Salnamesi, sene 1302, def'a 12.* — [y.y.] : Vilayet Matbaası, 1302. 1 CD-ROM. (CD/0146).
- es-SİWÈREKİ EL-KURDİ, MUHAMMED ALİ : *Ürdün kürtleri ve modern Ürdün'ün yapılandırılmasındaki rolleri / Muhammed Ali es-Siwerekî el-Kurdî ; Arapçadan çev. Kadri Yıldırım ; ed. Abdullah Keskin.* — Diyarbakır : Avesta, 2006. 236 s. ; res. ; 20 cm. — (Avesta ; 214. Kürt Dünyası ; 1) ISBN 9944382140 (A.VII/2180).
- The slave trade into Arabia 1820-1973* / ed. by Anita L. P. Burdett. — [Slough] : Archive Editions, 2006. 9 c. ; 25 cm. ISBN 1840971304 ; ISBN 9781840971309 (A.VII/2442).
- Sled Belene : zatoçenitsime-Turtsi i Bilgarskite selisha.* — Sofiya ; İstanbul : Deniz ; Djelil i Djem, 2005. 154 s. ; res. ; 21 cm. — (20 Godini ot Siprovatata Protiv "Vizroditelnia Protse 1984-1989" ; kniga 5) ISBN 9548486385 (A.VII/2315).
- SMALLMAN-RAYNOR, M. [MATTHEW] R. : *War epidemics : an historical geography of infectious diseases in military conflict and civil strife, 1850-2000* / M. [Matthew] R. Smallman-Raynor, A. D. [Andrew David] Cliff. — reprinted. — Oxford : Oxford University Press, 2006. xxxiv, 805 s. ; hrt., şek. ; 24 cm. — (Oxford Geographical and Environmental Studies) ISBN 0198233647 (A.VII/2431).
- SMITH, T. V. [THOMAS VERNOR], 1890-1964 : *The democratic way of life : The American interpretation* / T. V. [Thomas Vernor] Smith [1890-1964], Eduard C. Lindeman. — 2. printing. — New York : The New American Library, 1953, c1951. 159 s. ; 18 cm. — (A Mentor Book) (A.VII/2007).
- SOANE, E. B. [ELY BANNISTER], 1881-1923 : *Mezopotamya ve Kürdistan'a gizli yolculuk : Kürdistan'ın Kürt aşiretleri ve keldanilerine ilişkin tarihsel notlar* / E. B. [Ely Bannister] Soane [1881-1923] ; İngilizceden çev. Fahriye Adsay ; ed. Abdullah Keskin. — 1. bsk. — İstanbul : Avesta, 2007. 416 s. ; 22 cm. — (Avesta ; 220. Kürdoloji ; 16) ISBN 9789944382229 (A.VII/2544).
- Sociétés rurales Ottomanes = Ottoman rural societies* / éd. par Mohammad Afifi, Rachida Chih, Brigitte Marino, Nicolas Michel, Işık Tamdoğan. — Le Caire : Institut Français d'Archéologie

- Oriente, 2005. 327 s. : hrt. ; 28 cm. — (Cahier des Annales Islamologiques, ISSN 0254-282X ; 25) ISBN 2724704118 (B.I/4301).
- SOLAK, İBRAHİM : *XVI. Yüzyılda Zamantı Kazâsının sosyal ve iktisâdî yapısı / İbrahim Solak ; genel yay. yönetmeni Harun Yıldız. — Konya : Tablet, 2007. 164 s. : 1 hrt. ; 22 cm. ISBN 9789756346693 (A.VII/2796).*
- Son Çağrı Partisi (Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı Demokrasi Hareketi). — [y.y.] : Son Çağrı Partisi, 2002. [17] s. ; 21 cm. (A.VII/1527).*
- "Son gelişmeler ışığında Türkiye'nin AB ile müzakere süreci" : panel, 02 Kasım 2006. — Ankara : Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2006. 68 s. ; 24 cm. (A.VII/1732).*
- SORENSEN, THEODORE C. [CHAIKIN] : *Kennedy / Theodore C. [Chaikin] Sorensen ; çev. Şekip Engineri. — Mersin : Kişisel Kitaplar, 1967. 221 s. ; 20 cm. — (Kişisel Kitaplar sayı ; 12) (A.VII/1902).*
- SORENSEN, THEODORE C. [CHAIKIN] : *Kennedy / Theodore C. [Chaikin] Sorensen. — New York : Harper & Row, 1965. viii, 783 s. ; 24 cm. (A.VII/2001).*
- Sosyal Demokrat Halkçı Parti : tüzük. — Ankara : Sosyal Demokrat Halkçı Parti, 1985. 64 s. ; 19 cm. (A.VII/1521).*
- Soviet nationalities policy in practice / ed. by Robert Conquest. — 1. published. — London : The Bodley Head, 1967. 160 s. ; 22 cm. — (Soviet Studies series) (A.VII/1943).*
- The Soviet police system / ed. by Robert Conquest. — 1. published. — London : The Bodley Head, 1968. 103 s. ; 22 cm. — (Soviet Studies series) (A.VII/1940).*
- The Soviet political system / ed. Robert Conquest. — 1. published. — London ; Sydney ; Toronto : The Bodley Head, 1968. 144 s. ; 22 cm. — (Soviet Studies series) ISBN 370004345 (A.VII/1819).*
- SOYDAN, MAHMUT, 1883-1936 : *Millî Mücadele tarihine dair notlar : Ankaralı'nın defteri / Mahmut Soydan [1883-1936] ; yay. haz. Nejdet Bilgi. — 1. bsk. — İstanbul : Türkiye İş Bankası, 2007, c2006. xxxix, 454 s. ; 20 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları. Genel yayın ; 1177) ISBN 9789944880305 (A.VII/2284).*
- SOYSAL, İSMAIL : *Les relations politiques Turco-Françaises 1921-1985 / İsmail Soysal. — İstanbul ; Paris : Isis, [19??]. 587-698 ss. ; 24 cm. L'Empire Ottoman, la République de Turquie et la France'den ayırışım. (A.VII/1838).*
- SOYNER, A. YILMAZ : *19. Yüzyılda Bektaşılık / A. Yılmaz Soyner. — İzmir : Akademi Kitabevi, 2005. 326 s. ; 23 cm. — (Dinler Tarihi Araştırmaları ; 3) ISBN 9756727276 (A.VII/1552).*
- SÖĞÜT, BİLAL : *Dağlık Kilikya (Kilikia) Bölgesindeki çokgen taş duvarlı mezarlar / Bilal Söğüt. — İstanbul : Ege, 2006. 189 s. : res. ; 24 cm. ISBN 9758071270 (A.VII/2871).*
- SÖNMEZ, BANU İŞLET : *II. Meşrutiyette Arnavut muhalefeti / Banu İşlet Sönmez ; kitap ed. Yücel Demirel. — 1. bsk. — İstanbul : Yapı Kredi, 2007. 266 s. ; 24 cm. — (Yapı Kredi yayınları ; 2466. Tarih ; 33) ISBN 9789750812187 (A.VII/2725).*
- SÖNMEZ, CEMİL : *Atatürk'te çocuk sevgisi / Cemil Sönmez. — 1. bsk. — Ankara : Türkiye İş Bankası, 1997. 151 s. : res. ; 24 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları Genel yayın no ; 364. Atatürk dizisi ; 33) ISBN 9754580960 (A.VII/1990).*
- SÖNMEZOĞLU, FARUK : *II. Dünya Savaşı'ndan günümüze Türk dış politikası / Faruk Sönmezoğlu. — İstanbul : Der, 2006. xxiv, 840 s. ; 24 cm. — (Der yayınları ; 388) ISBN 9753533357 (A.VII/1651).*
- SÖYLEMEZ, FARUK : *Osmanlı Devletinde aşiret yönetimi : Rışvan Aşireti örneği / Faruk Söylemez. — İstanbul : Kitabevi, 2007. xx, 323 s. ; 21 cm. — (Kitabevi ; 313) ISBN 9789759173357 (A.VII/2751).*
- SPHUZA, GAZMEND : *Pages d'histoire Albanaise (1474-1934) / Gazmend Sphuza. — 1. éd. — İstanbul : Isis, 2006. 175 s. ; 24 cm. — (Analecta Isisiana ; 91) ISBN 975428332X (A.VII/1790).*
- SPINK, WALTER M. : *Ajanta : history and development / Walter M. Spink. — Leiden : Brill, 2005-2007. ... c. : şek. ; 25 cm. — (Handbook of Oriental Studies. Section 2. India = Handbuch der Orientalistik. Indien, ISSN 0169-9377 ; 18) ISBN 9004156445 ; ISBN 9789004156449 (A.VI/9730-5).*

- Staat im frühen Mittelalter* / hrsg. von Stuart Airlie, Walter Pohl, Helmut Reimitz. — Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006. 220 s. ; 30 cm. — (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse Denkschriften ; 334. bd. Forschungen zur Geschichte des Mittelalters ; 11) ISBN 3700136005 (B.I/4246).
- Stalin ve Türk dünyası* / haz. Emine Gürsoy-Naskali, Liaisan Şahin. — 1. bs. — İstanbul : Kaknüs, 2007. 351 s. ; 21 cm. — (Kaknüs yayınları ; 313. Tarih serisi ; 19) ISBN 9752561090 (A.VII/2937).
- STANLEY, FRANCIS : *St. Petersburg'tan Plevne'ye Gazi Osman Paşa* / Francis Stanley ; çev. Salih Cingilloğlu ; ed. Elif Avcı. — 1. bsk. — İstanbul : Profil, 2007. 181 s. ; 21 cm. — (Profil ; 36. Tarihi Biyografi ; 01) ISBN 9789759960759 (A.VII/2947).
- STAUFFENEGGER, ROGER : *Église et société Genève au XVIIe siècle* / Roger Stauffenegger. — Genève : Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève, 1983-1984. 2 c. ; 23 cm. — (Mémoires et Documents / Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève ; 49. [Travaux d'Histoire Ethico-Politique ; 41]) (A.VII/2079).
- STEMENKO, SERGEY MATVEEVIÇ : *İkinci Dünya Harbi'nde Rus Genelkurmay Başkanlığı karargâhu* / Sergey Matveevič Stemenko ; Türkçesi Naime Yılmaer. — 1. bsk. — İstanbul : Kastaş, 2006. 399 s. ; 20 cm. — (Kastaş Yayınevi. 2. Dünya Savaşı dizisi ; 30) ISBN 9752820743 (A.VII/1708).
- STERPELLONE, LUCIANO : *La medicina Araba : l'arte medica nei califfati d'oriente e d'occidente* / Luciano Sterpellone, Mahmoud Salem Elsheikh. — [Origgio] : Ciba, 1995. vi, 344 s. : res. ; 28 cm. ISBN 8876451161 (B.I/4278).
- STIERLIN, HENRI : *İmanın ve iktidarın hizmetinde islam mimarisi* / Henri Stierlin ; çev. Ali Berktaş ; kitap ed. Korkut E. Erdur. — 1. bsk. — İstanbul : Yapı Kredi, 2006. 159 s. : rnk. res. ; 18 cm. — (Yapı Kredi yayınları ; 2412. Genel Kültür dizisi ; 26) ISBN 9750811585 (A.VII/1713).
- STIMSON, HENRY L. (LEWIS), 1867-1950 : *On active service : in peace and war* / Henry L. (Lewis) Stimson [1867-1950], McGeorge Bundy. — New York : Harper & Brothers, 1948. xxii, 698 s. ; 24 cm. (A.VII/1823).
- STOESSINGER, JOHN G. [GEORGE] : *The might of nations : world politics in our time* / John G. [George] Stoessinger. — rev. ed. — New York : Random House, 1967. xv, 460 s. ; 24 cm. (A.VII/2208).
- STRAUSS, RITA : *Reinigungsrituale aus Kizzuwatna : Ein Beitrag zur Erforschung hethitischer Ritualtradition und Kulturgeschichte* / Rita Strauss. — Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 2006. xix, 470 s. ; 24 cm. ISBN 311017975X ; ISBN 9783110179750 (A.VII/2928).
- Structure and significance : thoughts on ancient Egyptian architecture* / ed. Peter Jánosi. — Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2005. xviii, 554, [1] s. : res. ; 30 cm. — (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Denkschriften der Gesamtakademie ; 33. Untersuchungen der Zweigstelle Kairo des Österreichischen Archäologischen Institutes ; 25) ISBN 3700135521 (B.I/4247).
- Sultan İkinci Abdülhamid Han hakkında meşhurların itirafları* / haz. Yavuz Selim Osmanoğlu. — İstanbul : Çamlıca, 2006. 168 s. : res. ; 19 cm. — (Çamlıca Basım Yayın Kitapları ; 14) ISBN 9944905089 (A.VII/2144).
- Sultan İkinci Abdülhamid Han'a yapılan suikastin tahkikât raporu* / haz. Raşit Gündoğdu ; ed. Ömer Faruk Yılmaz. — İstanbul : Çamlıca, 2007. 256 s. : res. ; 23 cm. — (Çamlıca Basım Yayın Kitapları ; 28) ISBN 9789944905244 (A.VII/2146).
- Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın hayır eserleri* / haz. Ebul Faruk Önal, Sabit Bekçi. — İstanbul : Çamlıca, 2006. 176 s. ; 22 cm. — (Çamlıca Basım Yayın Kitapları ; 20) ISBN 9759944905119 (A.VII/2145).
- Sultan II. Abdülhamid ve devri semineri. 27-29 Mayıs 1992 : bildiriler*. — İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, 1994. viii, 232 s. ; 24 cm. (A.VII/2379).

Olmayı gereken transkripsiyon:

“Ali arzuhâl eder oğlu Abdi Tikveş kazâsına tâbi’ Tamyanik nâm karye Debbâğ Hüseyin Bölükbaşı ve Miha’il beş nefer rûfekâlarıyla oğlu merkûmun üzerine hücûm ve darb ve mecrûh eyediklerinden başka üzerinden nûkûd akçe ve silâhı ahz ve gadr olunmağla mübâşir ma’rifetiyle mahallinde şer’le rû’yet ve **ihkâk-ı hakk olmadırsa** merkûm şakileri kefillerine **buldurdub** Dîvân-ı Rumeli’ye ihzârları bâbında arzuhâllerine buyuruldu keşide olunub Enderunî Hayrullah Ağa’ya verildi ...”

Çeviri:

“Ali submitted a petition: Hüseyin Bölükbaşı ‘the Tanner’ from the village of Timjanik in the district of Tikveş (...), together with Mihail and five of their associates not only attacked his son by hitting and wounding him, but also dishonestly took from him his ready money and his weapon. **Although the case was inspected by the *mûbaşir* on the spot and justice done to them by the court,** a buyuruldu was (now) issued in response to their *arzuhal*(s) and handed over to Enderunî Hayrullah Ağa, ordering the aforementioned perpetrators to appear before the Diwan of Rumelia having made their guarantors take responsibility ...”

Görüldüğü gibi Ursinus bu belgede, “*ihkâk-ı hakk olmadırsa*” ibaresini, “*ihkâk-ı hakk olunmuşlar ise*” şeklinde yanlış okuyunca, çeviriyi tamamen ters bir şekilde yapmıştır. Bilindiği gibi, bir dava ister kaza mahkemesinde, ister divanda olsun “ihkâk-ı hakk” gerçekleşmiş ise o davanın kararının bozulması, yani o davanın yeniden görülmesi sözkonusu değildir. Ancak dava sonucunu değiştirecek yeni delillerin ortaya çıkması halinde böyle bir durum gündeme gelebilirdi. Ayrıca, bir davanın üzerinden 15 yıl geçtikten sonra o davanın sonucu hakkında itirazda bulunulamazdı. Bu sebeple, ferman ve buyuruldılarda “*eğer ihkâk-ı hakk olunmamış ise*” ve “*kaziyenin üzerinden on beş yıl mürûr etmemiş ise*” şeklindeki koşul cümlelerine çok sık rastlanır. Çevirinin yanlışlığı, sadece hatalı okumaktan değil, aynı zamanda süreci tam bilmemekten de kaynaklanmaktadır.

Ursinus’un yaptığı ciddi hatalardan bir diğeri de 11b/4 (s.111)’deki kayıta karşımıza çıkmaktadır:

Ursinus'un yaptığı transkripsiyon:

"Ahmed sipâhi arzuhâl eder Manastır kazâsına tımârî kurâlarından Murgeşova karyesi sükkânından Lutfi ve Çavuş nâm kimesneler karye-i mezbûrda bir mikdâr **bi-lâ izn sipâh arza (sic) binâ edüb** ve itâ'at etmezler deyu arzuhâl bâlâsına buyuruldu keşide ..."

Olması gereken transkripsiyon:

"Ahmed sipâhi arzuhâl eder Manastır kazâsına tımârî kurâlarından Murgeşova karyesi sükkânından Lutfi ve Çavuş nâm kimesneler karye-i mezbûrda bir mikdâr **bilâ-izn-i sipâh[i] arzda binâ edüb** ve itâ'at etmezler deyu arzuhâl bâlâsına buyuruldu keşide ..."

Çeviri:

"Ahmed Sipahi submitted a petition: The individuals by the name of Lutfi and Çavuş, inhabitants of Murgeşova village (...), one of the tınar-villages belonging to the district of Manastır (...), **have created a number of unauthorized building plots for sipahis in the aforementioned village and would not obey (to warnings that they should stop doing so)**. A buyuruldu was drawn up on the face of the arzuhâl ..."

Burada "**bilâ-izn-i sipâhi arzda binâ edüb**" ibaresi, "**bi-lâ izn sipâh arza (sic) binâ edüb**" şeklinde okununca, çeviride büyük bir yanlışlık yapılmış ve köyde sipahiler için izinsiz bina yapıldığı gibi bir anlam çıkarılmıştır. Oysa burada sözü edilen, sipahiler için değil, sipahinin izni olmaksızın binaların yapılmasıdır.

Bir diğer hata, [13b/1, s.123]'de yer almaktadır:

Ursinus'un yaptığı transkripsiyon:

"Pirlepe kazâsına tâbi' Tırze nâm karyeden Trayan arzuhâl eder karye-i mezbûr mütemekkinlerinden Gürge kocabaşı ve Marangu ve Ugrun ve İstuyan nâm zimmîler **üç yüz guruşluk fuzûlî ısrâk (sic)** ve altmış guruşluk su sığırını helâk on beş yük üzüm bâ-defter beş yüz guruşdan mütecâviz menzil eşyâsını yağma ve gâret etmeleriyle arzuhâl bâlâsına buyuruldu keşide ..."

Olması gereken transkripsiyon:

"Pirlepe kazâsına tâbi' Tırze nâm karyeden Trayan arzuhâl eder karye-i mezbûr mütemekkinlerinden Gürge kocabaşı ve Marangu ve Ugrun ve İstuyan nâm zimmîler **üç yüz guruşluk harmanı ihrâk** ve altmış guruşluk su sığırını helâk on beş yük üzüm bâ-defter beş yüz guruşdan mütecâviz menzil eşyâsını yağma ve gâret etmeleriyle arzuhâl bâlâsına buyuruldu keşide ..."

Çeviri:

"Trajan of Tirze village (...) which belongs to the district of Pirlepe (...) submitted a petition: The non-Muslim by the name of Gjorugi the kocabaşı, Marango, Orgun and Stojan, inhabitants of the aforementioned village, **unlawfully stole three hundred piastres worth of cash**, destroyed his water buffalo sixty piastres, (then) looted and pillaged five loads of grapes and his household goods worth more than five hundred piastres according to the defter. A buyuruldı was therefore drawn up ... "

Belgede zimmilerin "üç yüz guruşluk harmanı ihrâk"ından bahsedilirken, yani yakmalarından şikayet edilirken, Ursinus bu ibareyi "üç yüz guruşluk fuzûlî isrâk" şeklinde okuyunca "üç yüz guruş nakdi haksız yere çalmışlardır" gibi anlamsız bir çevri yapmak zorunda kalmıştır, sanki hırsızlığın haklı, kanuni bir tarafı varmış gibi.

Örnekleri artırmak mümkündür. Aşağıda yanlış okumanın ne gibi anlam kaymalarına sebebiyet verdiğini gösteren örnekler sıralanacaktır:

23a/3, s.169'daki örnek şöyledir:

Ursinus'un yaptığı transkripsiyon:

"Sâhibdevlet Efendimizin Köprülü kazâsında tahsîli emr ve fermân buyurulan bakâyânın vürûdî **bîmânde olmağla** meblağ-ı bakâyâdan **noksân** ne mikdâr ise müte'ayyin mübâşir ma'rifetiyle **akçe (sic: for e'imme)** ve a'yânları ve vücûh-ı ahâliden söz sâhiblerin ihzârları iltimâs olmağla beyâz üzerine buyuruldı ... "

Olması gereken transkripsiyon:

"Sâhibdevlet Efendimizin Köprülü kazâsında tahsîli emr ve fermân buyurulan bakâyânın vürûdî **pes-mânde kalmağla** meblağ-ı bakâyâdan **nûkûd** ne mikdâr ise müte'ayyin mübâşir ma'rifetiyle **akçe (sic: for e'imme)** ve a'yânları ve vücûh-ı ahâliden söz sâhiblerin ihzârları iltimâs olmağla beyâz üzerine buyuruldı ... "

Çeviri:

"In order that arrears (remaining) of our exalted Excellency's (revenues), whose collection in the district of Köprülü (...) was requested by Imperial order, **arrive without delay**, however large the **shortfall** in the amount of the arrears may be, a buyuruldı was promulgated demanding that those who have a say in the matter from among the imams and ayans and prominent people be summoned (to the Diwan of Rumelia) through the choosen mübaşir ... "

Bu örnekte ilginç bir durum vardır. Ursinus, yanlış okumaların yanında katibin bir hatasını düzeltmiş, “akçe” kelimesinin “e’imme” olması gerektiğine vurgu yapmıştır. Ancak bu düzeltmeye rağmen kendi hatalarından dolayı, çeviri anlamsız hale gelmiştir. Şöyle ki; “pes-mânde”yi, “bi-mânde” okuyunca, “*tahsîli emr ve fermân buyurulan bakâyânın vürûdı pes-mânde kalmağla*” cümlecığı, “*toplanması emredilen bakâyânın ulaştırılmamış olması sebebiyle*” diye çevrilmesi gerekirken; “*geciktirilmeden toplanması emredilen*” biçiminde çevrilmiştir. Ayrıca, “*meblağ-ı bakâyâdan nükûd ne mikdâr ise*” ibaresindeki “nükûd”, “noksân” okununca çeviri daha da anlamsızlaşmıştır.

Bir diğer örnek; [24a/2, s.172-173]’da yer almaktadır:

Ursinus’uun yaptığı transkripsiyon:

“Kuzucık (sic) Ragu zimmi (sic) arzuhâl eder Manastır kazâsında sâkinlerinden Nastu ve Risâ nâmûn zimmiler ve Nâ’um ve Niku zimmiler bi-gayr-ı hakk haps ve eziyet edüb **hamlını vaz’** ve iki sîm kuşağını fuzûlen ahz edüb icrâsı bâbında buyuruldu bâlâsına ... ”

Burada yukarıda sözünü ettiğimiz örneklerden değişik bir durum söz konusudur. Hiçbir okuma yanlışlığı bulunmadığı halde, Ursinus “*hamlını vaz’*” ifadesini, çocuğunu düşürmek şeklinde algılayarak yanlış çeviri yapmıştır. Oysaki burada söz konusu olan, kadına tecavüz edilmesi ve hamile bırakılmasıdır.

Bir sonraki örneğimiz 16b/5 (s.136)’da yer alan kayıta karşımıza çıkmaktadır:

Yapılan transkripsiyon:

“Pirlepelî Rukiye arzuhâl eder kasaba-i mezbûrda vâki’ bir bâb mülk dükkânını Bayraklı Bey mahallesinde câmi’-i şerîf hitâbetine vakf edüb kasaba-i mezkûr sükkânından Deli Hasan mal kuvvetiyle dükkânını hedm ve yol edüb vakfını ibtâl etmeleriyle dükkânını **kemâ’l-evvel** binâ ve **ufağını ihyâ** inhâ etmekle bâlâsına buyuruldu keşide ... ”

Olmaması gereken transkripsiyon:

“Pirlepelî Rukiye arzuhâl eder kasaba-i mezbûrda vâki’ bir bâb mülk dükkânını Bayraklı Bey mahallesinde câmi’-i şerîf hitâbetine vakf edüb kasaba-i mezkûr sükkânından Deli Hasan mal kuvvetiyle dükkânını hedm

ve yol edüb vakfımı ibtâl etmeleriyle dükkânını **kemâ [fi]'l-evvel** binâ ve **vakfiyetini ihyâ** inhâ etmekle bâlâsına buyuruldu keşide ... ”

Çeviri:

“Rukye from Pirlep submitted a petition: I madem y freehold shop, situated in the oforementioned town, into a vakf for the benefit of the hatib at the noble mosque in Bayrakdar Bey quarter, but Deli Hasan, one of the inhabitants of the aforementioned town, destroyed my shop with the poer of his riches and made into a road, rendering my vakf useless. (She now) asks for her shop to be rebuilt as it used to be, **with (all) its details restored**. A buyuruldu was therefore drawn up on the face of (the arzuhâl) ... ”

Ursinus, belgedeki “*vakfiyeti*” kelimesini “*ufağımı*” şeklinde okumuştur. Bunun nedeni katibin kelimenin başına koyduğu “elif” ile ilgilidir. Böyle olmakla birlikte baştaki “elif” harfinin yanlışlıkla yazıldığı açıktır. Aksi taktirde anlam bozulmaktadır. Çünkü “*ufağımı ihyâ*” ibaresinin bir anlamı yoktur. Oysaki vakfı tekrar canlandırmak, hayata geçirmek anlamına gelen “*vakfiyetini ihyâ*” ibaresi metnin bağlamına tamamiyle uymaktadır. Ursinus, “*ufağımı ihyâ*” ibaresi ile belgeye, çeviride de görüleceği gibi, “(Rukiye'nin) *dükkânının, eskiden olduğu gibi, yeniden inşa edilmesi ve bütün detaylarının onarılması*” gibi metnin bağlamıyla uygun düşmeyen yeni anlamlar eklemiştir.

Bu konudaki bir diğer örnek 6a/3 (s.75-76)'da kayıtlıdır:

Ursinus'unun yaptığı transkripsiyon:

“Dumi nâm kimesne arzuhâl eder Filurine kazâsından Kutur-ı Zîr ra'yâsından olub Kesriye kazâsı kurâlarından İbsuder nâm karye ahâlisi **avrat ile zevcimi zarb ve mecrûh etmeleriyle** arzuhâl bâlâsına buyuruldu küşâde ve Baki Ağa'ya verilmişdir ... ”

Olması gereken transkripsiyon:

“Dumi nâm kimesne arzuhâl eder Filurine kazâsından Kutur-ı Zîr ra'yâsından olub Kesriye kazâsı kurâlarından İbsuder nâm karye ahâlisi **mızrak ile zevcimi zarb ve mecrûh etmeleriyle** arzuhâl bâlâsına buyuruldu küşâde ve Baki Ağa'ya verilmişdir ... ”

Çeviri:

“A (femâle) person by the name of Dumi submitted a petition: (I am) one of the peasants of Kutur-ı Zîr village (...) belonging to the district of Filurine (...). The people of Ibsuder village (...) from among the villages of

Kesriye (...) district hit and wounded my husband and the women. A buyurıldı was therefore drawn up on the upper part of the arzuhâl and given to Baki Ağa. ... ”

Burada “mızrak”, “avrat” diye okununca, doğal olarak “kocamı ve kadını darb edip yaraladılar” gibi anlamsız bir ifade yer almıştır çeviride. Kadının kim olduğu dahi sorgulanmamıştır. Oysa bu kelime doğru okunsaydı, çevirisi de doğru olacaktı. Görüldüğü gibi oldukça basit bir kelimenin yanlış okunması, böylesi büyük hatalara yol açmaktadır.

6a/9 (s.77-78)’da kayıtlı bir diğer örnek şöyledir:

Ursinus’un yaptığı transkripsiyon:

“Miçu nâm zimmî arzuhâl eder Filurine kazâsından Cرامي oğlu Monla Süleyman nâm kimesne(den) **cebelü akçesi** altmış gurus alacak hakkı olmağla bâlâsına buyurıldı küşâde ve Serdar Ali Ağa mübâşir ta’yîn olmuşdur ... ”

Olması gereken transkripsiyon:

“Miçu nâm zimmî arzuhâl eder Filurine kazâsından Cرامي oğlu Monla Süleyman nâm kimesne(den) **cebelü akçesi** altmış gurus alacak hakkı olmağla bâlâsına buyurıldı küşâde ve Serdar Ali Ağa mübâşir ta’yîn olmuşdur ... ”

Çeviri:

“A non-Muslim by the name of Mico submitted a petition: The individual known as Cراميoglu Molla Süleyman from the district of Filurine (...) owes him sixty piastres **pitch money**. A buyurıldı was therefore drawn up on the face (of the arzuhâl), and serdar Ali Ağa appointed mübasir ... ”

Burada “*cebelü akçesi*”, “*reçinalı akçesi*” şeklinde okunmuş ve anlam düşünülmediği için İngilizceye aynen “*reçine akçesi*” anlamına gelen “*pitch money*” diye çevrilmiştir. Oysa belge bir parça dikkatli okunmuş olsaydı, kelimenin “reçinalı” olamayacağı kolaylıkla görülecekti. Çünkü bu husus için Serdar Ali Ağa mübaşir tayin edilmiş ve muhtemelen “cebelü akçesi” sorunu, çözüm gerektiren bir boyuta ulaştığından dolayı eyalet divanına başvurulmuştur.

Diğer ilginç bir örnek 7b/3 (s.85) karşımıza çıkıyor:

Ursinus'un yaptığı transkripsiyon:

"Kıptiyân İstaku nasrâniye arzuhâl eder yine nefsi Manastır sükkânından Terzi Dinu ve karındaşı Yaku nâmûn mesfûrlar kendi hâllerinde olmayub kızımı tutub tasarruf etmek murâdları olub ve bu kulları kızımı tahlis etmeğe murâd edüb beni dahi tutub zarb ve mecrûh etdiler **elden hasta olmağla** arzuhâl bâlâsına buyurıldı keşide ... "

Olması gereken transkripsiyon:

"Kıptiyân İstaku nasrâniye arzuhâl eder yine nefsi Manastır sükkânından Terzi Dinu ve karındaşı Yaku nâmûn mesfûrlar kendi hâllerinde olmayub kızımı tutub tasarruf etmek murâdları olub ve bu kulları kızımı tahlis etmeğe murâd edüb beni dahi tutub zarb ve mecrûh etdiler **el-ân hasta olmağla** arzuhâl bâlâsına buyurıldı keşide ... "

Çeviri:

"The female Christian Gypsy Stako submitted a petition: Dino "the Tailor" and his brother Jako who also live in the town of Manastır (...) have behaved badly by taking my daughter with the intention of using her. This humble slave tried to free her daughter, but they took hold of me as well, beating and wounding me, (so that) **I got a bad hand**. A buyurıldı was therefore drawn up ... "

Ursinus, burada "*el-ân hasta olmağla*" ibaresini "*elden hasta olmağla*" şeklinde yanlış okumuş ve tercümesini de ona göre yapmıştır.

Bir diğeri; 8b/3 (s.91)'de yer almaktadır:

Ursinus'un yaptığı transkripsiyon:

"Musa arzuhâl eder Filurine sükkânından Geçku Hasan Beşe'nin zimmetinde bâ-temessük alacağı olub ve kasaba sükkânından ba'zı kimesneler zimmetinde bakâyâsi **kalmayub** alacağı olmağla arzuhâl bâlâsına keşide-i buyurıldı ... "

Olması gereken transkripsiyon:

"Musa arzuhâl eder Filurine sükkânından Geçku Hasan Beşe'nin zimmetinde bâ-temessük alacağı olub ve kasaba sükkânından ba'zı kimesneler zimmetinde bakâyâsi **kalub** alacağı olmağla arzuhâl bâlâsına keşide-i buyurıldı ... "

Çeviri:

"Musa submitted a petition: Geçko Hasan Beşe, inhabitant of Filurine, owes him (money) on account of a written statement. **He wants (his money back) with nothing left outstanding from some individuals from among the inhabitants of the town.** A buyuruldı was therefore drawn up ..."

Ursinus, burada "*ba'zı kimesneler zimmetinde bakâyâsı kalub alacağı olmağla*" cümlesindeki "*kalub*" sözcüğünü "*kalmayub*" olarak yanlış okuyunca, tercümesinde de hataya düşmüş ve "*Musa'nın, herhangi bir alacağı olmadığı halde (haksız yere) kasaba ahalisinden bazı kimselerden alacak talebinde bulunduğunu*" ifade etmiştir. Görüldüğü gibi tek bir kelimenin yanlış okunması ve belgenin anlamının düşünülmeden tercüme edilmesi sonucunda, ortaya anlamsız bir cümle çıkmıştır.

Bu konudaki bir başka örnek şöyledir [15a/9, s.129]:

Ursinus'un yaptığı transkripsiyon:

"Pirlepe kazâsına Kanatlar karyesinden Derviş Mehmed tarlaya gider iken **nârlız çiftesiyle** katl etmekle beyaz üzerine buyuruldı ... "

Olması gereken transkripsiyon:

"Pirlepe kazâsına Kanatlar karyesinden Derviş Mehmed tarlaya gider iken **bârgîr çiftesiyle** katl etmekle beyaz üzerine buyuruldı ... "

Çeviri:

"A buyuruldı was promulgated because when Derviş Mehmed from Kanatlar village belonging to the district of Pirlepe (...) was going out into the fields he was murdered with **his (own) firing musket** ... "

Ursinus, belgedeki "*bârgîr çiftesini*" yanlış okumuş ve İngilizce tercümesini de "*ateşli silah*" olarak yapmıştır.

Bu konuyu son bir örnek [19a/7, s.146-147] vererek bitirelim:

Ursinus'un yaptığı transkripsiyon:

"Pirlepe Emine Hatun arzuhâl eder Pirlepe sükkânından Serdar Ali Ağa nâm gaddâr zevcimi **bi-lâ suç** haps edüb ve kırk guruşluk bârgîrlerimizi alub ve zevcim evlâd-ı fâtihândan iken **günce güne (sic)** eziyet edüb gadr etmeleriyle icrâsı bâbında bâlâsına buyuruldı ... "

Olması gereken transkripsiyon:

“Pirlepe Emine Hatun arzuhâl eder Pirlepe sükkânından Serdar Ali Ağa nâm gaddâr zevcimi **bilâ-cürm** haps edüb ve kırk gurusluk bârgîrlerimizi alub ve zevcim evlâd-ı fâtilhândan iken **gûn-â-gûn** eziyet edüb gadr etmele-riyle icrâsı bâbında bâlâsına buyuruldı ... ”

Çeviri:

“Emine Hatun from Pirlep submitted a petition: The tyrant Serdar Ali Ağa has thrown my husband into prison without (him having committed) a crime and taken our horses worth forty piastres. (In spite of) my husband being a member of the evlad-ı fatihan, **they tortured him for days on end**, causing him to suffer injustice. A buyuruldı was therefore drawn up on the face of (the arzuhâl), detailing its execution, ... ”

Belgede yanlış yazılmakla birlikte, Ursinus’un “*günden güne*” diye anladığı terimin, “*gûn-â-gûn*” olması gerektiği çok açıkken; çeviride “*ürlü eziyetler*” şeklinde yer alması gereken bu ibare, “*günlerce yapılan eziyet*”e dönüşmüştür.

Sonuç Yerine

Buraya kadar anlattıklarımızdan çıkarılması gereken sonuç şudur:

Tarihçiliğin en önemli işlemlerinden birisi, bizi geçmişten haberdar eden belgelere tam anlamıyla hakim olmaktır. Bu hakimiyeti sağlayabilmek için tarihçinin birçok konuda yetkinleşmesi gerekir. Kuşkusuz bunların başında incelediği dönemin diline ya da dillerine, yazı çeşitlerine ilişkin bilgi sahibi olması gerekir. Bunun yanında bir belgeyi okumak, çoğu zaman yeterli olmaz. Onu anlamlandırmak ve oradan çıkarılacak verileri bir tarih bilgisine çevirmede kullanılabilir hale getirmek, yapılması gereken ikinci önemli işlemdir. Bunun için de belgenin üretildiği dönemin genel koşullarını, belgelerde kullanılan kavram ve terimleri anlamlandırmak önem taşır. Bu nedenle yayımlanmasını ilgiyle karşıladığımız bir eseri, tarihçilere kazandırılmak istenen belgenin adlandırılmasından ve içinde geçen terimlerin anlamlandırılmasından başlayarak, düşünülen okuma ve çeviri yanlışlarına kadar inceleyerek değerlendirmek istedik. Ama hemen belirtilmeli ki yapılan iş, takdir edilmesi gereken bir iştir. Böyle bir belgeyi gün ışığına çıkarırken, az veya çok yanlışla düşülmesi kaçınılmazdır.

Kitap Tanıtmalar:

Synchrétisme et hérésies dans l'Orient seldjoukide et ottoman (XIVe-XVIIIe siècle), Actes du Colloque du Collège de France, octobre 2001, (Selçuklu ve Osmanlı Doğu'sunda Senkretizm¹ ve Heretik² Akımlar (XIV.-XVIII. yüzyıl), Collège de France'daki Kolokyum Bildirileri, Ekim 2001) sous la direction de Gilles Veinstein, Peeters 2005, XIV+428, ISBN: 90-429-1549-8.

Fransa'nın en önemli Türkologlarından Gilles Veinstein'in yönettiği bu çalışma 8-10 Ekim 2001 tarihleri arasında Paris'te Collège de France'da düzenlenen kolokyum süresince 9 farklı ülkeden kaulan 27 bilim adamının sunduğu bildirileri içermektedir. Kolokyum, Ulusal Bilim Araştırmaları Merkezi (Centre national des recherches scientifiques), Collège de France'ın Hugot Vakfı, UNESCO, Sosyal Bilimler Yüksek Araştırmalar Okulu (École des hautes études en sciences sociales) ve Yunanistan Rethymno Akdeniz Araştırmaları Enstitüsü (Institut d'études méditerranéennes de Rethymno) gibi kuruluşlarının desteği ile hazırlanmıştır.

Bu bilimsel toplantı sırasında sunulan bildiriler, farklı başlıklar taşıyan dört kısma ayrılmıştır. "Concepts et antécédents" (Konseptler ve Öncüler) başlığını taşıyan kitabın ilk kısmında Michel Tardieu, Jean Kellens, Louis Bazin, James Hamilton, Toufic Fahd olmak üzere beş bilim adamının bildirisine yer verilmiştir. Kitabın ikinci kısmında "Le synchrétisme alévi-bektachi: dualisme et autres composantes" (Alevi-Bektaşî Senkretizmi: Dûalizm ve Diğer Bileşenler) başlığı altında Irène Mélikoff, Yuri Stoyanov, Konstantin Zhukov, Jean During, Françoise Arnaud-Demir, H. T. Norris ve Denis Gril'den oluşan yedi araştırmacının çalışmaları yer alırken "Les hérésies dans l'histoire et l'espace ottomans et post-ottomans" (Osmanlı ve Osmanlı Sonrası Tarih ve Coğrafyasında Heretik Akımlar) olarak adlandırılan üçüncü kısımda ise Michele Bernardini, Michel Balivet, Gilles Veinstein, Hatice Aynur, Ahmet Yaşar Ocak, Irène Beldiceanu-Steinherr, Machiel Kiel, Georg Majer Hans, David Shankland, Alexandre Popovic gibi tarihçilerin sunduğu on tane bildiri birleştirilmiştir. Kitabın dördüncü ve son kısmı "Les religions ottomanes: pluralisme et coexistence" (Osmanlı İnançları: Çoğulculuk ve Beraber Yaşama) başlığı ile György Hazai, Stéphane Yérasimos, Nathalie Clayer, Suraiya Faroqi ve Elizabeth A. Zachariadou olmak üzere beş araştırmacının makalelerine ayrılmıştır. Kitabın önsözünü (s. XIII - XIV) ise Gilles Veinstein kaleme almıştır. Kitabın 405. ila 428. sayfaları arasında da tanrı ve kişi adları indeksine; coğrafya ve etnik kavramlar indeksine; dinler, din ve doktrin hareketleri indeksine; terim ve eserler indeksine yer verilmiştir. Bu indeksler, okuyucunun ilgilendiği konulara ulaşması bakımından çok önemlidir. Özellikle kitabın dinler ve doktrinler tarihi gibi karmaşık bir konuyu ele alması böyle bir indeksi zorunlu kılmıştır.

Kitabın ilk kısmında birinci sırada yer alan makale Michel Tardieu tarafından "Les facettes du synchrétisme: méthodologie de la recherche et histoire des concepts" (Senkretizmin Çeşitli Yönleri: Araştırma Metodolojisi ve Konseptlerin Tarihi) adı ile kaleme alınmıştır. Bu çalışma kitabın 3. ila 16. sayfaları arasında yer almaktadır. Michel Tardieu, makalesini "izm Ekiyle Yapılan Türervler", "Senkretizmin Oluşumu ve Tanımları", "Kolokyumlar ve Senkretizm", "Bütün Yönleriyle Dûalizm" ve "Gnostikler, Maniheistler ve Katarlar" gibi beş altbaşlık çerçevesinde

¹ Senkretizm, ortak noktalar üzerinde dini akımların birleşmesidir.

² Heretiklik, dinsel veya toplumsal değerlere aykırı görüştür.

şekillendirmiştir. Çalışmanın başında yazar, sosyalizm kelimesinden hareketle, -izm ekiyle türetilmiş başka kelimeleri de örnek göstermek suretiyle İslamizm ve İslam kelimeleri üzerinde durmaktadır. Çalışmanın devamında sekretizmin oluşumuna, tanımlarına ve daha önce bu konuya dair düzenlenen kolokyumlara eleştirel bir bakışla yer verilmektedir. Araştırmacı, düalizmin gelişimini izleyerek düalizmin tanımını yapmaya çabalamakta ve gnostik, Maniheizt ve Katar gibi kavramların tarihi gelişimine yer vererek bunların anlamlarını da çalışmasının son kısmında sorgulamaktadır.

Jean Kellens'in yazdığı "Interprétations du dualisme mazdeen" (Zerdüşçülük Düalizminin Yorumlanması" adlı çalışma, kitabın ilk kısmının ikinci çalışmasını oluşturmaktadır ve 17. ila 24. sayfaları kapsamaktadır. Zerdüşçülük düalizmi üzerine 1700 tarihinden 1994 yılına kadar kronolojik olarak çalışan Thomas Hyde, Anquetil-Duperon, Martin Haug, James Darmesteter, Walter B. Henning, İlya Gerschevitch, Gnoli, Shaul Shaked gibi araştırmacıların görüşlerine yer verilmektedir. Bu görüşlerden hareketle Jean Kellens, Zerdüşçülüğün en önemli özelliğinin sapkın ve her açıdan zayıf bir hareket olmasından ileri geldiğini vurgulamaktadır.

Kitabın ilk kısmının üçüncü çalışması olarak Louis Bazin'in "Les échanges culturels et religieux entre les mondes anciens et chinois, turcs et mongols" (Eski Çin, Türk ve Moğol Dünyaları Arasında Kültürel ve Dini Değişimler" bildirisine cildin 25. ve 30. sayfaları ayrılmıştır. Bu çalışmada yazar, Tanrı, hükümdar (Wang Khan=Ong Khan), av (awa), bin (minggan), Deniz (Tängiz=Djebngis=Djingis) İnci Nehir (Yenchü ögüz= Sırderya) gibi kelimelerin Eski Çince'den ve bazıları da Toharcadan hareketle eski Moğolcaya ve eski Türkçeye geçmesini incelemektedir. Moğolca ile Türkçe arasında kelime alış veriş, bunun nedenleri ve bu olayın kültürel boyutu üzerinde durulmaktadır. Araştırmacıya göre eski Moğolcadan eski Türkçeye geçen kelimelere nazaran eski Türkçeden eski Moğolcaya çok daha fazla kelime geçmiştir. XIX. yüzyılda Batıda Türk ve Moğol araştırmaları gelişmeye başladığı zaman araştırmacılar iki dil arasındaki benzerliği hemen gözlemlemişler ve bundan dolayı da iki etnik grup arasında akrabalık olduğunu varsaymışlardır. Ancak bütün benzerliklere rağmen çok büyük farklıkların olmasından dolayı Louis Bazin, iki etnik grup arasında dillerden hareketle akrabalık ilişkileri aramak yerine eski Türkçe ile eski Moğolcanın birbirinden ayrı olarak ve aynı zamanda iki tarafa geçen kelimeleri ve anlam sapmalarını incelemek gerektiğini savunmaktadır.

Yine kitabın ilk kısmında yer alan bir başka çalışma da 2003 yılında hayatını kaybeden James Hamilton'un kaleme aldığı "Les turcs et le nestorianisme. A propos de nouvelles inscriptions sur le nestorianisme" (Türkler ve Nastürilik. Nastürilik Üzerine Yeni Yazıtlara Dair) adlı makalesidir. Kitapta bu makaleye 31. ila 34. sayfalar ayrılmıştır. Bu çalışmada Nastüriliğin temel felsefesi, ortaya çıkışı ve yayıldığı bölgelerden bahsedildikten sonra Çin'de bulunan Nastürî kitabelerine değinilmektedir. Aslında makalenin Nastürî kitabelerine ayrılan kısmı Çin asıllı araştırmacı Prof. Niu Ruji'nin saha araştırmalarının bir raporu niteliğindedir. Prof. Niu Ruji, Eylül 2000 yılında Paris'e gelecek aralarında James Hamilton'un da yer aldığı üç Fransız profesörüyle işbirliği yaparak yayınlanmamış Nastürî kitabeleri üzerine çalışmaya başlamıştır. Bu çalışmanın sonucu tez olarak Kasım 2003 yılında Prof. Niu Ruji tarafından "Inscriptions et manuscrits nestoriens en écriture syriaque découverts en Chine (XIII-XIV siècle)" (Çin'de bulunan Süryanice Harfli Nastürî Yazıtları ve Yazmaları (XIII-XIV. yüzyıl)) adıyla Paris'te sunulmuştur.

James Hamilton, Prof. Niu Ruji tarafından bulunan kitabeleri buldukları bölgeleri dikkate alarak makalesinde zikretmiştir. Bu bölgeler Çin içerisinde batıdan doğuya sıralanarak ele alınmıştır. En batıda Çağatay Hanlığının eski başkenti olan ve Çin'in bugünkü Kazakistan'la olan sınırının yakınında yer alan Almali harabeleri arasında kısa 8 tane Süryani harfi ve diliyle

yazılmış mezar taşı vardır. Bunlardan ikisi 1365/66 ve 1342/43 tarihlidir. Daha doğuda İç Moğolistan'ın başkenti Huhhot şehrinin Bai-ta kulesinde Süryani harfleriyle ve Karçunî Uygurcası ile yazılmış üç tane kitabe bulunmaktadır. Bu kitabeler daha çok anıt niteliğindedir. Bunun dışında bütün İç Moğolistan bölgesinde çeşitli sit alanlarında yayınlanmamış 28 tane Nastûrî kitabesi bulunmuştur. Bunların hepsi mezar taşı niteliğindedir. Bunlardan Süryânîce, Çince ve Uygurca yazılmış olan 1327 tarihli kitabe dışında diğerleri hepsi Süryânîce harflerle Uygur (Karçunî Uygurcası) dilinde yazılmıştır. Son olarak da Güney-doğu Çin'de deniz kenarında bulunan Quanzhou (ortaçağlarda Zayton olarak bilinmektedir) şehrinin bir müzesinde daha dokuz tane yayınlanmamış Nastûrî kitabesinden bahsedilmektedir. Mezar taşı niteliğinde olan bu kitabelerin büyük bir kısmı, XIII. yüzyılın sonu ile XIV. yüzyılın başına aittir. Yazıtlar yine Süryânî harfleri kullanılarak Uygur (Karçunî Uygurcası) dilinde yazılmıştır.

Toufik Fahd'ın kaleme aldığı "Les sectes dualistes en terre d'Islam" (İslam Topraklarında Düalist Mezhepler), kitabın ilk kısmının en uzun ve beşinci makalesi olarak 35. ila 61. sayfalar arasında yer alıyor. Yazar, öncelikle düalizmin gelişimi ve daha sonra da Hıristiyan dünyasındaki düalizmin gelişiminden söz etmektedir. Ona göre İslam topraklarındaki düalizmin çıkışı, İslamiyet'in Irak, Suriye ve İran gibi bölgelerde yayılmaya başladığı tarihlerde burada yaşayan halklar arasında hala yaşayan Hıristiyan ve Zerdüşti heretik akımlarının devamı gibi görülmektedir. Özellikle bu durum, Marsiyonitler, Bardesanitler, Maniheistler ve Zerdüştlere için geçerlidir. Bu düalist hareketler zenâdik (zındıklar) olarak nitelendirilmektedir. Zındık hareketlerini gözden geçirmekle yazar, İslamî heretik metinlerine tarihî bir açıklama getirmeyi hedeflemiştir.

Kitabın ikinci kısmının ilk makalesini Irène Mélikoff'un kaleme aldığı "Le gnosticisme chez les bektachis/Alévis et les interférences avec d'autres mouvements gnostiques" (Bektaşilerde/Alevilerde Gnostisizm ve Diğer Gnostik Hareketlerle Karışması) adlı çalışmadır. Bu çalışma kitabın 65. ve 74. sayfaları arasında yer almaktadır. Aslında bu makaleyle Irène Mélikoff, Bektaşilik ve Alevilik alanında 30 seneden beri yürüttüğü çalışmaların bir özeti sunmayı ve gelecekte bu alanda ne gibi perspektiflerin olduğunu ortaya koymayı hedeflemiştir. Araştırmacı, Aleviliği Bektaşilikten hareketle keşfetmiş ve çalışmalarının başlangıcında daha çok bu doktrini oluşturan öğeler üzerinde durmuştur. En fazla ilgilendiği konu da, Hz. Ali kültürünün ardında gizlenenlerdir. Bu konuyu irdelemek üzere araştırmacı *nefes*'lerin sözlerini incelemeye girişmiştir. Bu incelemeler neticesinde Irène Mélikoff'un konu ile ilgili vardığı ilk sonuç, Hz. Ali'nin eski Türk inanışındaki Gök-Tanrı'nın yerini aldığı yönündedir. Yine *nefes*'lerden hareketle Alevilik, Yezidilik ve Ehl-i Hakk arasında benzerlikler ve bu üç inancın da manicilikle bağlantılı olduğunu tespit etmiştir. Bunun yanı sıra Bektaşiliğin ve Aleviliğin Hıristiyan inancından da unsurlar taşıdığı anlaşılmaktadır. Hatta Anadolu Bektaşiliğinin ve Aleviliğinin sadece Balkanlardaki Bogomillerle değil, Akdeniz'de yaşayan Katarlarla da bağlantısı tespit edilmiştir. Örneğin Börklüce Mustafa, Sakız ve Sisam adalarında yaşayan Katar (ya da İtalyanca belgelerde Fraticelli olarak geçmektedirler) rahipler ile yakın ilişkiler içerisinde. Alevilik ve Bektaşilikteki düalizme ve diğer gnostisizm hareketleriyle bağlantısına da yer verdikten sonra yazar, kendisinin uzun zamandan beri konu üzerinde çalışmış olmasına rağmen henüz bütün problemlerin çözülmediğini ve bunların çözümünü için de çok sayıda farklı alanlarda çalışan bilim adamının bilgilerini ve güçlerini birleştirmesine ihtiyaç olduğunu belirtmektedir.

Eserin ikinci kısmının ikinci makalesi Yuri Stoyanov'un kaleme aldığı "On Some Parallels Between Anatolian and Balkan Heterodox Islamic and Christian Traditions and the Problem of their Coexistence and Interaction in the Ottoman Period" (Balkanlarda ve Anadolu'da İslam ve Hıristiyan Heterodokslik Gelenekleri Arasındaki Bazı Benzerliklere ve Onların Osmanlı Döneminde Beraber Yaşaması ve Birbirini Etkilemesi Sorununa Dair) adlı kapsamlı bir

çalışmadır. Kitabın 75. ila 118. sayfaları arasında yer almaktadır. Yuri Sroyanov, bu çalışmayla başlığundan da anlaşıldığı gibi Balkan ve Anadolu İslam ve Hıristiyan Heterodokslik geleneklerini ele alarak bu konuda gelecekte yapılacak olan çalışmalara gerek kavramsal yönden gerek metodolojik bakımından katkıda bulunmayı hedeflemiştir.

Ortaçağ Hıristiyan düalizminin doğuşu Anadolu'da Pavlikanlığın ortaya çıkışı ile olmuştur. Pavlikan öğretisi başlangıçta Manicilik, gnostisizm ve Marsiyonit öğretilerinden etkilenmiştir. VIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ilk Pavlikanlar, İmparator V. Konstantin tarafından Balkanların Trakya bölgesine yerleştirilmiştir. Balkan topraklarına Pavlikanların daha yoğun bir şekilde yerleştirilmesi, 975 yılı civarında olacaktır. Bu Pavlikan kolonileri yeni Hıristiyan olmuş Balkan halkı arasında Hıristiyan düalizminin yerleşmesine ön ayak olacaktırlar. 863-870 yılları arasında Bizans'ın anti-Pavlikan politikası, Anadolu Pavlikanlarının Yukarı Fırat ve Ermenistan'a çekilmelerine sebep olmuştur. Bununla beraber yine de bir kısım Pavlikan, Anadolu'da yaşamaya devam etmiştir. X. yüzyılın ikinci yarısında Yukarı Fırat ve Kuzey Suriye'deki Pavlikanlar yine Bizans hâkimiyetine girmişlerdir. I. Haçlı Seferi sırasında da bu Pavlikanların Bizans hâkimiyetinde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak daha sonraki tarihleri çok bilinmemektedir. Balkan Pavlikanları ise, Osmanlı döneminde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ortaçağ Hıristiyan düalizmi, yeni Hıristiyanlaşmış Bulgar Krallığında X. yüzyılın ilk yarısından itibaren Bogomillğin ortaya çıkışıyla yeni bir safhaya girmiştir. XI. yüzyılın başından itibaren Bogomilizm Bizans'ın Anadolu topraklarında, Yunanistan'da, Orta ve Batı Balkanlarda (özellikle Dalmaçya ve Bosna) yayılmaya başlamıştır. Haçlı seferleri sırasında da Batı Avrupa Hıristiyanlığını etkilemiştir. Özellikle Bogomilizmin erken Katarizm'i etkilediği söylenebilir. Pek çok araştırmacı, Bogomillerin ve Pavlikanların Osmanlı fethinin ilk dönemlerinde kitleler halinde Müslüman oldukları yönünde görüş bildirmektedirler. Ancak bunlar asıl can alıcı soruyu sormadan, yani Hıristiyan heretikler gerçekten kendi öğretilerinden hemen vazgeçip geçmedikleri ve bunları yeni inançlarına da dâhil edip etmedikleri sorusunu cevaplamadan bu varsayımda bulunmaktadırlar. Fakat bu sorunun cevabını erken dönem Osmanlı tarihinin konuyla ilgili kayıtlarının sınırlı olmasından dolayı vermek güçtür. Yuri Stoyanov, Osmanlı döneminde Balkan ve Anadolu topraklarındaki Hıristiyan ve Müslüman heterodoks gruplar arasındaki paralellikler ve özellikle evrenin ve insanın yaradılışı ve şeytanın ortaya çıkışı ile ilgili gelenekleri inceledikten sonra bu gruplar arasında sadece benzerliklerin ya da farklılıkların olmadığını, aynı zamanda birbirlerini etkiledikleri sonucuna varmıştır. Ancak Balkan ve Anadolu topraklarındaki Hıristiyan ve Müslüman heterodokslikleri arasındaki etkileşimleri ortaya çıkarabilmek için daha ayrıntılı araştırmaların yapılmasına ihtiyaç vardır. Bundan dolayı bu konuda yapılacak olan çalışmaların, arşiv araştırmalarının ve disiplinlerarası incelemelerin artması ve ortaya koydukları sonuçlar ağır bir şekilde de olsa Osmanlı döneminde Balkan ve Anadolu topraklarındaki Hıristiyan ve Müslüman heterodoksliklerinin gelişimine dair görüntüyü zenginleştiriceklerdir.

"Börklüce Mustafa, was he another Mazdak?" (Börklüce Mustafa, Başka bir Mazdak mıydı?) başlığı altında kitabın 119. ila 127. sayfaları arasında Konstantin Zhukov'un makalesi yer almaktadır. Bu makale kitabın ikinci kısmının üçüncü makalesini oluşturmaktadır. 1415 yılında Aydın'a bağlı Karaburun bölgesinde patlak veren Börklüce Mustafa isyanı bu makalenin ana konusunu oluşturmaktadır. Konuyla alakalı yazar, iki önemli tarihi kaynağı karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Bunlardan ilki, 1459 yılında tamamlanan ve Farsça olarak Şükrullah'ın kaleme aldığı *Behcetü't-tevarih* adlı eserle 1462 yılına kadarki olayları kaydeden Bizans tarihçisi Doukas'ın yazdığı *Turco-Byzantina* başlığı ile bilinen kroniktir. Bu iki kaynaktan istifade ederek Konstantin Zhukov, Börklüce Mustafa'nın isyan tarihini, onun başka bir Mazdak (bu kişi Zerdüşlük doktrininin en büyük rahibidir) olup olmadığını ve onun idam şeklini ve sebebini incelemektedir.

Jean During'in "Notes sur l'angéologie Ahl-e Haqq" (Ehl-i Hakk [Dünyasındaki] Melekler Bilimine Dair Notlar) adlı çalışmasına kitabın ikinci kısmında dördüncü sırada 129. ila 151. sayfaları ayrılmıştır. Makalenin son sayfası kullanılan bibliyografyayı içermektedir. Bu çalışmanın amacı, Ehl-i Hakk doktrinine kaynaklık eden inançları sondaj metoduyla incelemek ve bu doktrin melekler dünyası ile bazı tanınmış evliyalar arasında benzerliklerini ortaya koymaktır.

Kitabın ikinci bölümünün beşinci makalenin yazarı Françoise Arnaud-Demir'dir. Bu çalışma "Le syncrétisme alévi-bektachi dans les chants accompagnant la danse rituelle *semah*" (Semah Ayin Dansına Eşlik Eden Türkülerde Alevi-Bektaşî Senkretizmi) başlığını taşımakta ve kitabın 153. ila 162. sayfalarını kapsamaktadır. Çalışmanın son iki sayfası kullanılan bibliyografyadan ibarettir. *Semah*, aslında Alevi-Bektaşî bağdaştırmacılığının içeriği üzerine en fazla bilgi sunan bir unsurdur. Bu senkretizmin en eski ögesi şaman kökenlidir. Orta Asya şaman toplumdaki *oyun* terimi Alevi-Bektaşî ortamında *semah* kavramıyla karşılaşılır olmuştur. Cem ayınındeki miraçname bölümü ise Hıristiyan geleneğindeki kutsallama ayını ile kıyaslanabilir. Sünnî İslam, dinî ayinlerde cinsiyet ayrımı yaparken Alevi-Bektaşî senkretizmi, Orta Asya şaman geleneğinden esinlenerek dinî ayinlere kadın olsun erkek olsun bir arada katılmalarına müsaade etmiştir. Bu durum *semaha* eşlik eden türkülerin temasından biridir. Kadın, doğurma yetisinden dolayı türkülere konu olmuştur. Yine şaman geleneğinin bir esintisi olarak turnalar doğanın yeniden canlanmasının bir simgesi olarak *semah* türkülerinde yer alan bir başka temadır. Hem kadın hem de turna, Alevi-Bektaşî senkretizmini Orta Asya şaman geleneğine bağlamaktadır.

H. T. Norris'in kaleme aldığı "Aspects of the Influence of Nesimi's Hurufi Verse, and His Martyrdom, in the Arab East Between the 16th and 18th Centuries" (16. ve 18. yüzyılları arasında Arap [Dünyasının] Doğusunda Nesimi'nin Hurufî Şiirinin ve Şehitliğinin Tesirinin Suretleri) adlı çalışma kitabın ikinci kısmının altıncı makalesidir ve 163. ila 182. sayfalarını kapsamaktadır. Makalenin son 7 sayfasında (kitabın 175. ila 182. sayfaları arasında) Nesimi'nin metninin orijinalinin fotokopisi verilmiştir. Bu çalışma ile yazarın amacı, Nesimi'nin ve genel olarak Hurufiliğin Osmanlı döneminde Arap dünyasının doğusuna tesirinin iki yönünü incelemektir. Öncelikle yazar, Hurufilik ve özellikle Nesimi'nin şiirinin dil ve stilinden etkilenen Arap şiirlerini tespit etmeyi ve bu etkiyi çeşitli örnekler ışığında yeniden değerlendirmeyi ve Memluk döneminde bu etkinin en büyük merkezi olarak Kahire'ye dikkat çekmeyi hedeflemiştir. İkinci sırada yazar, Nesimi'nin şahsiyetini İslam ve Hıristiyanlık arasında bir köprü olarak gösteren ve onu şehâdeti dolayısıyla bir Hıristiyan azizi olarak telakki eden Suriye'den bir örnek sunarak Hurufiliğin Arap dünyasındaki etkisini göstermeyi amaçlamıştır.

Denis Gril'in "Ésotérisme contre hérésie: 'Abd Al-Rahman Al-Bistâmî, un représentant de la science de Lettres à Bursa dans la première moitié du XVe siècle (Heretikliğe Karşı Baunilik: Abdurrahman el-Bistâmî, XV. Yüzyılın İlk Yarısında Bursa'da Harf Bilimlerinin Bir Temsilcisi) başlığını taşıyan çalışması kitabın ikinci kısmının yedinci ve son makalesidir. Bu çalışmaya 182. ila 195. sayfalar arası ayrılmıştır. Adından da anlaşıldığı üzere bu çalışmanın konusunu, XV. yüzyılın ilk yarısında Bursa'nın yönetici çevresine yakın entelektüel ve ruhanî elit kesimine mensup Abdurrahman el-Bistâmî oluşturmaktadır. Bistâmî hakkında bilgi Taşköprüzade'den almaktayız. Buna göre Bistâmî Antakya doğumlu olup geleneksel İslamî eğitim almıştır. Harfler ve onların fonksiyonları, tarih, kronoloji ve cifir (gelecekte olacak olayları haber verme ilmi) gibi alanlara ilgi duymuştur. Sünnî olarak kabul edilmektedir. Ancak onun İbn Arabî mektebine mensup olması sapkın, hatta gizli bilimlere ilgisi ve eserleri onun zıddıklıkla alakası olabileceğini göstermektedir. Aslında Denis Gril'in görüşüne göre Bistâmî'nin olayı heterodokslukla

heretikliğin göreceli kavramlar olduğunu göstermektedir. Yazar, Bistâmî'nin el-Fevâ'ihu'l-miskiyye fi'l-fevâtihi'l-Mekkiyye adlı eserinden hareketle onun zındıklık anlayışının izlerini sürmeye çalışmaktadır.

Kitabın üçüncü kısmının ilk makalesinin yazarı Michele Bernardini'dir. Bu makale "Motahharten entre Timur et Bayezid: Une position inconfortable dans les remous de l'histoire anatolienne" (Timur ve Bayezid Arasında Mutaharten: Anadolu Tarihinin Çalkantılarında Rahatsız Edici bir Konum) başlığı altında kitabın 199. ila 211. sayfaları arasında yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı, Erzincan bölgesinde kurulan ve 1379-1403 yılları arasında hüküm sürmüş olan Mutaharten emirliğini incelemektir. Aslında Moğol istilasını müteakiben Doğu Anadolu tarihi sadece dinî senkretizme örnek olaylar sunmakla kalmıyor, aynı zamanda yeni ideolojik modelleri de örnekleniyor. Bu düşünce çerçevesinde Michele Bernardini, Mutaharten'in şahsını ve emirliğini ele almaktadır. Yazar, Ankara Savaşı'na kadar olan Doğu Anadolu'daki olayları ve Mutaharten'in bu olaylardaki rolünden, ayrıca Timur ile Bayezid arasındaki mücadeleden bahsettikten sonra savaş sonrasında emirin hayatına dair var olan az sayıdaki bilgiyi değerlendirmektedir. Ankara Savaşı'nı müteakiben Mutaharten'den istifade ederek Timur Doğu Anadolu'da Moğol hâkimiyetini canlandırmak istemiştir. Ancak onun ölümü ile bu fikir gerçekleşmemiştir. Sonuç olarak da Mutaharten emirliği de tarihe karışmıştır. Bu olay, ise Anadolu ile kendisine komşu olan Doğu, özellikle İran dünyası ile yeni ilişkiler döneminin başlamasına öncülük edecektir. Yeni iki güç ortaya çıkacaktır ki buna göre batıda Osmanlılar, doğuda ise önce Akkoyunlular ve daha sonra Safaviler hâkim olacaktır.

Michel Balivet'in "Permanences régionales en hérésiologie anatolienne de l'Antiquité aux Ottomans" (Antikçağdan Osmanlılara [Kadar] Anadolu Heretik Akımları Biliminde Bölgesel Süreklilikler) başlığını taşıyan çalışması kitabın üçüncü bölümünün ikinci makalesini oluşturmakta ve 213. ila 224. sayfaları arasında yer almaktadır. Çalışmanın 223. ve 224. sayfaları kullanılan bibliyografyayı içermektedir. Anadolu'da pek çok alanda bölgesel süreklilikleri görmek mümkündür. Yeryüzü şekilleri, iklim, bitki örtüsü, insanlar, Anadolu'yu bölgesel olarak şekillendirmişlerdir. Arkeolojik alanda süreklilik, yer adlarında süreklilik, geleneklerde süreklilik ve nihayet dinî fikirlerde (Ortodoks, heterodoks, heretik) de süreklilik, Anadolu'da çağlar boyunca gözlemlenir olmuştur. Örneğin, Bizans döneminde Anadolu'da bazı yerler Pavlikan bölgesi olarak bilinirken, Selçuklu döneminde Babailerin, Osmanlı döneminde de Alevilerin yaşadığı bölgeler olmuşlardır. Yazar, Anadolu Hıristiyan ve Selçuklu ve Osmanlı heterodoksluğu arasındaki sürekliliği gösteren pek çok örneğe değinmektedir. Ayrıca bu sürekliliğe örnek olabilecek bazı durumları da sorgulamaktadır.

Kitabın üçüncü kısmının üçüncü makalesi, Gilles Veinstein'in yazdığı "Les premières mesures de Bâyezid II contre les Kızılbaş"(Kızılbaşlara karşı II. Bayezid'in İlk Tedbirleri) adlı çalışmadır. Veinstein'in bu çalışması, kitabın 225. ila 236. sayfaları arasında kapsamaktadır. Yazar, F. Emecen'in ve İ. Şahin'in yayınladığı 1501 tarihli Ahkâm Defterindeki kayıtlardan hareketle Osmanlı-Safavi ilişkilerini ve Kızılbaşlara karşı II. Bayezid'in aldığı tedbirleri incelemektedir. 1501 tarihli Ahkâm Defteri yayınlanmış olmasına rağmen gerçek manada Osmanlı-Safavi ilişkileri bakımından incelenmemiştir. Öncellikle yazar, II. Bayezid'in Kızılbaşlara karşı aldığı ilk tedbirlere dair çeşitli bilim adamlarının görüşlerine yer vermektedir. Çoğu kroniklere dayalı öne sürülen bu görüşlerin eksik yanları 1501 tarihli Ahkâm Defterindeki bilgiler sayesinde tamamlanmaktadır. Bu defterdeki fermanlar, 1501 yılının Haziran ortası ila Temmuz ayının ortası arasında çıkarılmıştır. Ancak içerik bakımından daha önce konu ile ilgili çıkarılan emirleri hatırlatmakta ve aynen uygulanmaları gerektiğini belirtmektedir. Fermanların gönderildiği yerler ise, Safavi taraftarlarının bulunduğu bölgelere işaret etmektedir. Sivas, Kastamonu, Amasya, Menteşe, Trabzon, Konya bu fermanların gönderildiği yerlerdir. Dolayısıyla bu listeye

- ÜNGÖR, UĞUR Ü. : 'A reign of terror' : CUP rule in Diyarbekir Province, 1913-1923 / haz. Uğur Ü. Üngör. — [y.y.] : [yayl.y.], 2005. 140 y. ; 30 cm. (B.I/4182).
- ÜNSAL, ARTUN : *Siyaset ve anayasa mahkemesi : "siyasal sistem" teorisi açısından Türk anayasa mahkemesi* / Artun Ünsal. — Ankara : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1980. xvi, 352 s. ; 24 cm. — (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları ; 443) (A.VII/2258).
- ÜNÜVAR, SAFİYE : *Saray hatıralarım* / Safiye Ünüvar ; ed. Aslı Saraç. — 2. bsk. — İstanbul : Leyla ile Mecnun Yayıncılık, 2007. 171 s. : res. ; 21 cm. ISBN 9789756491805 (A.VII/2572).
- ÜNVER, A. SÜHEYL : *Sevâkıb-ı Menâkıb = Mevlâna'dan hatıralar* / A. Süheyl Ünver ; 2. bsk.'ya haz. Gülbün Mesera, Aykut Kazancıgil. — 2. bsk. — İstanbul : İşaret, 2006. vi, 52 s. : rnk. res. ; 27 cm. — (İşaret yayınları ; 111. A. Süheyl Ünver Külliyyatı ; 1) ISBN 9753501765 (B.I/4181).
- ÜSTÜNER, ALİ CENGİZ : *Hellen Uygarlığı* / Ali Cengiz Üstüner. — İstanbul : Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2007. 2 c. ; 29 cm. ISBN 9789754981827 (tk.) (B.I/4276).
- VITA : *Belkis Dinçol ve Ali Dinçol'a armağan = VITA : Festschrift in Honor of Belkis Dinçol and Ali Dinçol* / haz. = ed. Metin Alparslan, Meltem Doğan-Alparslan, Hasan Peker. — İstanbul : Ege, 2007. xxviii, 834 s. : res. ; 29 cm. ISBN 9789758071616 (B.I/4390).
- Vakıflar Dergisi 1-10 sayılar : sayı 7-8-9-10.* — Ankara : Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2006. 1 CD-ROM. (CD/0125-3).
- Vakıflar Dergisi 1-10 sayılar : sayı 4-5-6.* — Ankara : Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2006. 1 CD-ROM. (CD/0125-2).
- Vakıflar Dergisi 1-10 sayılar : sayı 1-2-3.* — Ankara : Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2006. 1 CD-ROM. (CD/0125-1).
- VALİ, ABBAS : *Kapitalizm öncesi İran : kurumsal bir tarih* / Abbas Vali ; İngilizceden çev. İbrahim Bingöl ; ed. Abdullah Keskin. — 1. bsk. — Diyarbakır : Avesta, 2006. 357 s. ; 22 cm. — (Avesta ; 213. Sosyal Bilim ; 10) ISBN 9944382159 (A.VII/2181).
- VALLUY, [JEAN ÉTIENNE], GÉNÉRAL, 1899-? : *Se défendre? contre qui? pour quoi? et comment?* / [Jean Étienne] Valluy [Général, 1899-?]. — Paris : Plon, 1960. 236 s. ; 20 cm. — (Tribune Libre) (A.VII/2017).
- Vandalizm : genocide against the historical names.* — Bakı : Tahsil, 2006. 95 s. ; 22 cm. (A.VII/1502).
- Vandalizm : tarihi adlara karşı soykırım.* — Bakı : Tehsil Neşriyyatı, 2006. 91 s. ; 22 cm. (A.VII/1501).
- Vatandaşlık ve etnik çatışma : ulus-devletin sorgulanması* / haz. Haldun Gülalp ; çev. Ebru Kılıç ; yay. haz. Başak Ertür, Semih Sökmen. — 1. bs. — İstanbul : Metis, 2007. 184 s. ; 20 cm. ISBN 9789753426169 (A.VII/2950).
- VEENHOF, KLAAS R. : *Geschichte des Alten Orients bis zur Zeit Alexanders des Grossen* / Klaas R. Veenhof ; übersetzt von Helga Weippert. — Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2001. 360 s. : hrt. ; 24 cm. — (Grundrisse zum Alten Testament. Das Alte Testament Deutsch-Ergänzungsreihe ; 11) ISBN 3525516851 (A.VII/2920).
- VEYNE, PAUL, 1930- : *L'Empire Gréco-Romain* / Paul Veyne [1930-]. — Paris : Éditions du Seuil, 2005. 875 s. : res. ; 21 cm. ISBN 2020577984 (A.VII/2454).
- Vizroditelniyat protses" katı komediya del arte.* — Sofiya ; İstanbul : Deniz ; Djelil i Djem, 2005. 331 s. ; 21 cm. — (20 Godini ot Siprotivata Protiv "Vizroditelniya Protses 1984-1989" ; kniga 7) (A.VII/2318).
- VIERNEISEL-SCHLÖRB, BARBARA : *Kerameikos : Ergebnisse der Ausgrabungen bd. 15 : die figürlichen Terrakotten : I. Spätmykenisch bis späthellenistisch* / Barbara Vierneisel-Schlörb. — München : Hirmer Verlag, 1997. xiv, 203, 112 s. : res. ; 32 cm. — (Kerameikos. Ergebnisse der Ausgrabungen ; 15) ISBN 377470007 (B/7402-15.1).
- VILLEMAREST, PIERRE F. DE [FAILLANT] : *Histoire interieure de l'U.R.S.S. depuis 1945* / Pierre F. de [Faillant] Villemarest. — Paris : Les Sept Couleurs, 1962. 314 s. ; 21 cm. (A.VII/2479).

- VIVIER-MUREŞAN, ANNE-SOPHIE : *Afzâd : ethnologie d'un village d'Iran* / Anne-Sophie Vivier-Mureşan. — Teheran : Institut Français de Recherche en Iran, 2006. xxvii, 446 s. : rnk. res. ; 24 cm. — (Bibliothèque Iranienne ; 63) ISBN 2909961397 (A.VII/2799).
- VLORA, EKREM, 1885-1964 : *Osmanlı Arnavutluk'undan anılar (1885-1912)* / Ekrem Vlora [1885-1964] ; çev. Atilla Dirim ; ed. Tanıl Bora. — I. bsk. — İstanbul : İletişim, 2006. 323 s. ; 20 cm. — (İletişim yayınları ; 1188. Am dizisi ; 49) ISBN 9750504410 (A.VII/1656).
- WAHL, NICHOLAS : *The fifth Republic : France's new political system* / Nicholas Wahl. — New York : Random House, 1959. 130 s. ; 19 cm. — (Studies in Political Science (Random House) ; PS 31) (A.VII/2219).
- WARBURG, JAMES P. [PAUL], 1896-1969 : *Pourquoi le plan Marshall?* / James P. [Paul] Warburg [1896-1969] ; traduit de l'Anglais par Herve Laroche. — Paris : Éditions Self, 1948. 424 s. ; 19 cm. (A.VII/1843).
- Way to Reedbed = Neyistan Yolu : Mevlana'nın 800. doğum yılı.* — Ankara : Afganistan Büyükelçiliği = Embassy of Afghanistan, 2007. 112, 328 s. ; 24 cm. (A.VII/2837).
- WEIGEL, RICHARD D. : *The anonymous quadrantes reconsidered* / Richard D. Weigel. — Milano : Edizioni Ennerre, 1998. 24 s. : res. ; 24 cm. — (Annotazioni Numismatiche. Supplemento ; 11. Anno ; 8. Serie ; II. Supplemento al no ; 29) (A.VII/1475).
- WEINDLING, PAUL JULIAN : *Epidemics and genocide in Eastern Europe 1890-1945* / Paul Julian Weindling. — reprinted. — Oxford : Oxford University Press, 2003. xxi, 463 s. : res., hrt. ; 24 cm. ISBN 0198206917 (A.VII/2430).
- WEIZMAN, EZER : *On eagles wings : the personal story of the leading commander of the Israeli Air Force* / Ezer Weizman. — Tel-Aviv : Steimatzkys, 1979. 8, 291 s. : res. ; 18 cm. (A.VII/2653).
- WELLS, H. G. [HERBERT GEORGE], 1866-1946 : *Esquisse de l'histoire universelle* / H. G. [Herbert George] Wells [1866-1946] ; traduit de l'Anglais par Edouard Guyot. — Paris : Payot, 1948. 571 s. ; 22 cm. — (Bibliothèque Historique) (A.VII/1981).
- WERNER, ERNST : *Şeyh Bedreddin ve Börklüce Mustafa* / Ernst Werner. — I. bs. — İstanbul : Kaynak, 2006. 111 s. ; 20 cm. — (Kaynak yayınları ; 468) ISBN 9753434715 (A.VII/1606).
- WERTHEIMER, OSCAR DE : *Cléopâtre : reine des rois* / Oscar de Wertheimer ; traduit de l'Allemand par Adrien F. Vochelle. — 4. trimestre. — Paris : Payot, 1956. 441 s. ; 17 cm. (A.VII/2015).
- WESSELS, C. [CORNELIUS], 1880-? : *Early jesuit travellers in Central Asia 1603-1721* / C. [Cornelius] Wessels [1880-?]. — 2. reprint. — New Delhi, Madras : Asian Educational Services, 1997. xvi, 344 s. : res. ; 23 cm. ISBN 8120607414 (A.VII/2275).
- WHEELER, GEOFFREY : *The modern history of Soviet Central Asia* / Geoffrey Wheeler. — London : Weidenfeld and Nicolson, 1964. xi, 272 s. : hrt. ; 22 cm. — (Asia-Africa series of Modern Histories) (A.VII/1897).
- WHETTEN, LAWRENCE L. : *The Arab-Israeli dispute : great power behaviour* / Lawrence L. Whetten. — 1. published. — London : The International Institute for Strategic Studies, 1977. 45 s. ; 24 cm. — (Adelphi Papers, ISSN 0567-932X ; 128) ISBN 0860790002 (A.VII/2064).
- WILBRANDT, RUPERT : *İstanbul çeşitlemeleri* / Rupert Wilbrandt. — I. bsk. — Ankara : Türkiye İş Bankası, 1997. 195 s. ; 24 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür aylıkları Genel yayın no ; 368. Edebiyat dizisi ; 80) ISBN 9754580995 (A.VII/1989).
- WILD, DORIS : *Les icônes : art religieux de l'orient* / Doris Wild. — Lausanne : Librairie Payot, c1947. 10, [46] s. : rnk. res. ; 19 cm. — (Orbis Pictus ; 1) (A.VII/2859).
- WILLIAMS, WYTHE, 1881-? : *The tiger of France : conversations with Clemenceau* / Wythe Williams [1881-?]. — New York : Duell, Sloan and Pearce, 1949. x, 315 s. ; 22 cm. (A.VII/2018).
- WILLKIE, WENDELL L. : *One world* / Wendell L. Willkie. — 2. printing. — New York : Pocket Books, 1943. 176 s. ; 16 cm. (A.VII/1937).

- WILSON, EDMUND, 1895-1972 : *To the finland station* / Edmund Wilson [1895-1972]. — Garden City : Doubleday, 1940. 502 s. ; 18 cm. (A.VII/2016).
- WILSON, H. W. [HERBERT WRIGLEY] : *Zırh devinde deniz muharebeleri* / H. W. [Herbert Wrigley] Wilson ; çev. Lütfü Çekiç ; yay. haz. Emir Yener. — İstanbul : Kitap, 2007. ... c. : res., hrt. ; 21 cm. — (Kitap Yayınevi ; 143. Sahaftan Seçmeler dizisi ; 12) ISBN 9756051559 (tk.) ; ISBN 9756051561 (l.c.) (A.VII/2525-1).
- WILSON, KEITH : *The limits of eurocentricity : imperial British foreign and defence policy in the early twentieth century* / Keith Wilson. — 1. ed. — İstanbul : Isis, 2006. 220 s. ; 24 cm. — (Analecta Isisiana ; 90) ISBN 9754283311 (A.VII/1791).
- Wisdom, Gods and literature : studies in Assyriology in honour of W. G. Lambert* / ed. by A. R. George, I. [Irving] L. Finkel. — Winona Lake : Eisenbrauns, 2000. viii, 462 s. ; 29 cm. ISBN 1575060043 (B.I/4405).
- WITKOWSKI, NICOLAS : *Bilimlerin duygusal tarihi* / Nicolas Witkowski ; çev. Necmettin Kâmil Sevil ; kitap ed. Korkut Erdur. — 1. bsk. — İstanbul : Yapı Kredi, 2006. 298 s. : res. ; 23 cm. — (Yapı Kredi yayınları ; 2423. Doğan Kardeş ; 186) ISBN 9789750811807 (A.VII/2436).
- WOLFE, BERTRAM D. [DAVID], 1896-1977 : *Devrim yapan üç adam* / Bertram D. [David] Wolfe [1896-1977] ; çev. Ünsal Oskay. — Ankara : Türk Siyasî İlimler Derneği, 1969. xvi, 786 s. ; 24 cm. — (Türk Siyasî İlimler Derneği yayını ; 15) (A.VII/2000).
- WOOD, MICHAEL, 1948- : *Büyük İskender'in ayak izlerinde Yunanistan'dan Asya'ya yolculuk* / Michael Wood [1948-] ; İngilizce'den çev. Sevinç Altunçekiç. — 1. bsk. — İstanbul : Us Kitapları, 2006. 256 s. : rnk. res. ; 25 cm. — (Us Kitapları ; 1) ISBN 9758749250 (A.VII/2174).
- WOODRUFF, PAUL, 1943- : *First democracy : the challenge of ancient idea* / Paul Woodruff [1943-]. — 1. published. — Oxford : Oxford University Press, 2005. xi, 284 s. ; 18 cm. ISBN 0195304543 ; ISBN 9780195304541 (A.VII/1952).
- World press on the plight of Turkish minority in Bulgaria = Weltpresse zur notlage der türkischen Minderheit in Bulgarien = Presse mondiale souffrances de la minorité Turque en Bulgarie.* — Ankara : The General Directorate of Press and Information of the Turkish Republic, 1989. 160 s. ; 24 cm. (A.VII/2480).
- XENOPHON : *Anabasis, auswahl* / Xenophon ; hrsg. von N. Gill. — Berlin : Verlag G. Freytag, [t.y.]. 80 s. ; 18 cm. — (Freytags Sammlung. Griechischer und Lateinischer Klassiker. Kurze Texte. Griechisch ; 55/59) (A.VII/2857).
- Yadigar-ı Selânik : kartpostallardan evvel zaman* / ed. Seyfettin Ünlü. — 1. bsk. — Ankara : Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006. 110 s. : res. ; 25 cm. — (Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü ; 3069. Tanıtma Eserleri ; 78) ISBN 9751732298 (A.VII/2335).
- YAHYA, HARUN : *Soykırım yalanı : siyonist-nazi işbirliğinin gizli tarihi ve "Yahudi soykırımı" yalanının içyüzü* / Harun Yahya. — İstanbul : Âlem, 1995. xv, 283 s. : res. ; 24 cm. ISBN 9757856258 (A.VII/1893).
- YAKAR, JAK : *Anadolu'nun etnoarkeolojisi : Tunç ve Demir Çağlarında kırsal kesimin sosyo-ekonomik yapısı* / Jak Yakar ; çev. Selen Hırçın Riegel ; ed. Betül Avuç. — 1. bs. — İstanbul : Homer Kitabevi, 2007. 464 s. : res. ; 29 cm. ISBN 9758293990 (B.I/4312).
- Yakın dönem Türk politik tarihi* / Ayfer Özçelik... [ve başk.] ; ed. Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu. — Ankara : Anı, 2006. xii, 356 s. ; 24 cm. ISBN 9756376961 (A.VII/1587).
- YALÇIN, AYDIN : *İktisadi doktrinler ve sistemler tarihi* / Aydın Yalçın. — Ankara : Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A. Ş., 1976. xv, 408 s. ; 24 cm. — (Bilim yayınları serisi yayını no ; 1) (A.VII/2626).
- Yalova Atatürk Köşkleri* / yay. koordinatörü İhsan Yücel ; yay. haz. Aydan Gürün, Esin Öncü, Ferda Ulugergeri ; fotoğraflar Fikret Yıldız ; metin Aykut Gürçağlar. — İstanbul : TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, 1993. 25 s. : rnk. res. ; 23 cm. — (TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı yayını ; 5) ISBN 9759533448 (A.VII/2733).

- YAMAN, ALİ : *Allahçılar : Orta Asya'da Yesevilik Kızılbaş Türkler Laçiler* / Ali Yaman ; genel yay. yönetmeni Oya Uğur ; ed. Ahmet Seyrek. — 1. bsk. — İstanbul : Nokta Kitap, 2006. 207, 31 s. : res. ; 21 cm. ISBN 9759146886 (A.VII/2140).
- Yapı ve Kredi Bankası *madeni paralar sergisi*. — İstanbul : Yapı ve Kredi Bankası, 1967. 26 s. ; 24 cm. + 4 s. (A.VII/2906).
- Yasıada zabıtları 2 : 6/7 Eylül Olayları davası / haz. Emine Gürsoy Naskali. — İstanbul : Kitabevi, 2007. xxiii, 735 s. ; 21 cm. — (Kitabevi ; 315) ISBN 9789759173371 (A.VI/9474-2).
- Yaş Türkistan'dan seçilmiş makaleler / proje sorumlusu yay. ed. Tülây Duran ; ed. A. Ahat Andican. — Ankara : Ayaz Tahir Türkistan İdil-Ural Vakfı, 2006. 487 s. ; 25 cm. ISBN 975984132 (A.VII/1724).
- YAVER SUPHİ BEY : *Enver Paşa'nın son günleri* / Yaver Suphi Bey ; yay. haz. Mehmet Kuzu. — İstanbul : Çatu, 2007. 264 s. ; 21 cm. — (Çatu Kitapları ; 26) ISBN 9789758845286 (A.VII/2142).
- YAVUZ, ORHAN : *Anadolu Türkçesiyle yapılan en eski Tezkiretü'l-Evliyâ tercümesi ve dil özellikleri : inceleme-gramer-metin* / Orhan Yavuz ; genel yay. yönetmeni Harun Yıldız. — 1. bs. — Konya : Tablet, 2006. 568 s. ; 24 cm. — (Tablet ; 21) ISBN 975634640X (A.VII/1707).
- YAZBERDİEV, A. : *Kinjnoe delo v drevney sredney azii : doislamskiy period* / A. Yazberdiev ; otvetstvennyy redaktor V. M. Masson. — Asgabat : Ilum, 1995. 224 s. ; 21 cm. ISBN 5833805783 (A.VII/2295).
- YAZGAN, TEOMAN : *Türkiyede bankacılığın gelişimi* / Teoman Yazgan. — Ankara : Baylan Basım ve Ciltvi, 1969. 179 s. ; 24 cm. (A.VII/2051).
- YAZICI, NESİMİ : *Ömer Âli Bey'le ilgili bazı değerlendirmeler (Karesi Mutasarrıfı-Kastamonu Valisi) / Nesimi Yazıcı. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. 619-693, [5] ss. : res. ; 24 cm. Belleten LXX, 258 (Ağustos 2006)'dan ayırmasım. (A.VII/2391).*
- YAZMAN, M. ÖĞÜT : *Türkiye'nin ekonomik gelişmesi / M. Öğüt Yazman. — Ankara : Tisa Matbaacılık Sanayii, [1973?]. 452 s. ; 20 cm. (A.VII/2496).*
- YAZMAN, M. ŞEVKİ, 1896-1974 : *'Kumandanım Galiçya ne yana düşer' : Mehmetçik Avrupa'da : M. Şevki Yazman'ın anıları / M. Şevki Yazman [1896-1974] ; haz. Kansu Şarman. — 1. bsk. — İstanbul : Türkiye İş Bankası, 2007, c2006. xxxii, 334 s. : res. ; 20 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları. Genel yayın ; 1209) ISBN 9789944880671 (A.VII/2718).*
- YEGÜL, FİKRET : *Antik Çağ'da hamamlar ve yıkanma / Fikret Yegül ; çev. Emel Erten ; ed. Betül Avunç. — 1. bs. — İstanbul : Homer Kitabevi, 2006. 352 s. : res., pl. ; 28 cm. ISBN 9758293974 (B.I/4256).*
- Yemen : *savaşın anlatıyor / İsmet İnönü, Cemal Paşa, Fahrettin Paşa, Falih Fıfku ; ed. Ö. Andaç Uğurlu. — 1. bsk. — İstanbul : Örgün, 2007. 549 s. ; 20 cm. — (Örgün Yayınevi. Kültür dizisi) ISBN 9757651540 (A.VII/2553).*
- Yeni bir sosyal mukavele'ye doğru / derleyici Uğur Gümüştekin. — İstanbul : Birlik Matbaası, [19??]. 424 s. ; 19 cm. (A.VII/2009).
- Yeni Kemalciler Partisi (YenKemal) tüzük ve programı. — Edirne : Yeni Kemalciler Partisi, 1952. 24, 10 s. ; 21 cm. (A.VII/1524).
- YERGÖK, ZİYA, 1877-1949 : *Tuğgeneral Ziya Yergök'ün anıları : Harbiye'den Dersim'e (1890-1914) : askeri öğrencilik, Erzurum, Erzincan ve Dersim Harekâtı / Ziya Yergök [1877-1949] ; yay. haz. Sami Önal ; ed. Öner Ciravoğlu. — 2. bs. — İstanbul : Remzi Kitabevi, 2006. 252 s. ; 20 cm. ISBN 9751411521 ; ISBN 9789751411525 (A.VII/1569).*
- YILDIRIM, MUSTAFA : *"Project democracy" : sivil örümceğin ağında / Mustafa Yıldırım. — 13. bs. — Ankara : Ulus Dağı, 2006. 660 s. ; 22 cm. — (Araştırma İnceleme dizisi ; 1) ISBN 9756047011 (A.VII/1637).*
- YILDIRIM, NURETTİN : *Psikolojik savaş teknikleri : Kore ve Irak örneği / Nurettin Yıldırım ; genel yay. yönetmeni Adem Sarıgöl ; ed. Deniz Saraç. — 1. bsk. — İstanbul : IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007. 304 s. : res. ; 21 cm. — (IQ Kültür Sanat Yayıncılık ; 217. Araştırma-İnceleme dizisi ; 175) ISBN 9789752551145 (A.VII/2135).*

- YILDIRIM, ONUR : *Türk-Yunan mübadelesinin öteki yüzü : diplomasi ve göç* / Onur Yıldırım ; yay. haz. Can Cemgil, Bora Bozatu. — 1. bsk. — İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2006. xii, 363 s. ; 23 cm. — (İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları ; 150. Dün-Bugün ; 15. Tarih) ISBN 9756176679 (A.VII/2115).
- YILDIRIM, ŞAHİN : *Edirne müzeleri ve ören yerleri = Edirne museums and sites* / Şahin Yıldırım, Günay Karakaş ; çev. = translations Deniz Çiftçi Valente. — 1. bsk. — İstanbul : Yapı Kredi, 2006. 168 s. : rnk. res. ; 30 cm. — (Yapı Kredi yayınları ; 2381) ISBN 9750811275 (B.I/4195).
- YILDIRIM, TAHSİN : *Edebiyatımızda müstear isimler* / Tahsin Yıldırım ; ed. İsmail Demirci. — 1. bsk. — İstanbul : Selis Kitaplar, 2006. 527 s. ; 21 cm. — (Selis Kitaplar ; 75. Edebiyat Kültürü ; 8) ISBN 9758724797 (A.VII/1667).
- YILDIRIM, TAHSİN : *Veliahd Yusuf İzzettin Efendi öldürüldü mü? İntihar mı etti?* / Tahsin Yıldırım. — İstanbul : Çatı, 2006. 141, [8] s. : res. ; 21 cm. — (Çatı Kitapları ; 26) ISBN 9758845217 (A.VII/2141).
- YILDIZ, HAKAN : *Haydi Osmanlı sefere! : Prut Seferi'nde lojistik ve organizasyon* / Hakan Yıldız. — 1. bsk. — İstanbul : Türkiye İş Bankası, 2006. xii, 248 s. : rnk. res. ; 28 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları. Genel yayın ; 1064) ISBN 9754589046 (B.I/4348).
- YILDIZ, HASAN : *20. Yüzyılın başlarında Kürt siyasası ve modernizm* / Hasan Yıldız. — yeniden düzenlenmiş gnş. 2. bsk. — İstanbul : Doz, 2006. 376 s. ; 21 cm. — (Doz Yayıncılık. Araştırma) ISBN 9756876840 (A.VII/1572).
- YILDIZ, İSMAİL : *Sisli geceler : bir Alanya hengâmesi* / İsmail Yıldız. — Alanya : [yayl.y.], 2004. 390 s. : res. ; 20 cm. ISBN 9759396718 (A.VII/2648).
- YILDIZ, MUHARREM : *Dünden bugüne Kafkasya* / Muharrem Yıldız ; ed. Salih Gülen. — İstanbul : Yitik Hazine, 2006. 384 s. : res. ; 23 cm. — (Yitik Hazine yayın numarası ; 08) ISBN 9750036875 (A.VII/1613).
- YILDIZ, NETİCE : *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngiliz saatleri ve Topkapı Sarayı koleksiyonu* / Netice Yıldız. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. 919-962, [11] ss. : rnk. res. ; 24 cm. Belleten LXX, 259 (Aralık 2006)'dan ayrışım. (A.VII/1717).
- Yıldız Sarayı Şale Kasrı Hümayunu* / yay. koordinatörü İhsan Yücel ; yay. haz. Aydan Gürün, Esin Öncü, Ferda Uluggerli ; fotoğraflar Samih Rifat, Fikret Yıldız ; metin Vahide Gezgör, Feryal İrez. — İstanbul : TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, 1993. 69 s. : rnk. res. ; 24 cm. — (TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı yayını ; 7) ISBN 9759533480 (A.VII/2739).
- YILMAZ, LEYLA : *An unknown chapel in Oba-Alanya* / Leyla Yılmaz. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. 821-832, [12] ss. : res. (çoğru rnk.) ; 24 cm. Belleten LXX, 259 (Aralık 2006)'dan ayrışım. (A.VII/1722).
- YILMAZ, MUSTAFA : *Cumhuriyet döneminde sansür, 1923-1973* / Mustafa Yılmaz, Yasemin Doğaner. — Ankara : Siyasal Kitabevi, 2007. ix, 277 s. : res. ; 21 cm. ISBN 9789756325650 (A.VII/2586).
- YILMAZ, SALİH : *XVI-XX. Yüzyıllarda Karakalpak Türkleri tarihi* / Salih Yılmaz. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2006. xxv, 221 s. : rnk. res., rnk. hrt. ; 25 cm. — (AKDITYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; VII. Dizi-Sa. 214) ISBN 9751618703 (A.VII/1777).
- YILMAZ, SALİH : *Türkiye ve Kafkasya'da yaşayan Karapapak (Terekeme) Türkleri tarihi ve kültürü* / Salih Yılmaz ; ed. Deniz Negiş. — Ankara : [yayl.y.], 2007. xiv, 480 s. : hrt. ; 23 cm. ISBN 97899944414135 (A.VII/2578).
- XX. Yüzyılın başında Eskişehir : "Eskişehir" ve "Hakikat" Gazetelerine göre / haz. Kemal Yakut. — 1. bsk. — Eskişehir : [yayl.y.], 2007. vi, 115 s. : res. ; 26 cm. ISBN 9789750190803 (B.I/4321).
- YOST, DAVID S. [SCOTT], 1948- : *France and conventional defense in Central Europe* / David S. [Scott] Yost [1948-]. — California : European American Institute for Security Research, 1984. vi, 132 s. ; 21 cm. — (The EAI Papers no ; 7) (A.VII/1915).
- Yön. Haftalık fikir ve sanat gazetesini, sayı 131-222 / imtiyaz sahibi ve sorumlu yazı işleri müdürü Doğan Avcıoğlu.* — Ankara : Cemal Reşit Eyüboğlu ; Mümtaz Soysal ; Doğan Avcıoğlu, 20 Aralık 1961-30 Haziran 1967. 1 CD-ROM. (CD/0154-4).

- Yön. Haftalık fikir ve sanat gazetesi, sayı 100-130 / imtiyaz sahibi ve sorumlu yazı işleri müdürü Doğan Avcıoğlu. — Ankara : Cemal Reşit Eyüboğlu ; Mümtaz Soysal ; Doğan Avcıoğlu, 20 Aralık 1961-30 Haziran 1967. 1 CD-ROM. (CD/0154-3).*
- Yön. Haftalık fikir ve sanat gazetesi, sayı 79-99 / imtiyaz sahibi ve sorumlu yazı işleri müdürü Doğan Avcıoğlu. — Ankara : Cemal Reşit Eyüboğlu ; Mümtaz Soysal ; Doğan Avcıoğlu, 20 Aralık 1961-30 Haziran 1967. 1 CD-ROM. (CD/0154-2).*
- Yön. Haftalık fikir ve sanat gazetesi, sayı 1-78 / imtiyaz sahibi ve sorumlu yazı işleri müdürü Doğan Avcıoğlu. — Ankara : Cemal Reşit Eyüboğlu ; Mümtaz Soysal ; Doğan Avcıoğlu, 20 Aralık 1961-30 Haziran 1967. 1 CD-ROM. (CD/0154-1).*
- YÖRÜKÂN, YUSUF ZİYA : Anadolu'da aleviler ve tahtacılar / Yusuf Ziya Yörükân ; ekler ve yay. haz. Turhan Yörükân. — Ankara : Ötüken, 2006. 503 s. ; 24 cm. — (Ötüken yayın nu ; 657. Kültür serisi ; 312) ISBN 9754375933 (A.VII/1581).**
- YÖRÜKÂN, YUSUF ZİYA : Müslümanlıktan evvel Türk dinleri : şamanizm : şamanizm'in diğer dinler ve alevilik üzerindeki etkileri / Yusuf Ziya Yörükân ; notlarla ve eklerle yay. haz. Turhan Yörükân. — İstanbul : Ötüken, 2006. 182 s. ; 24 cm. — (Ötüken yayın nu ; 658. Kültür serisi ; 313) ISBN 9754375925 (A.VII/1630).**
- Yunanistan'daki Osmanlı-Türk tarihi eserleri : İsmail Bıçakçı Arşivinden / derleyen ve haz. Öğretmenin Sesi Dergisi. — [y.y.] : [yayl.y.], 2003. 335 y. : res. ; 30 cm. (B.I/4428).*
- YURDUSEV, ESİN : İstanbul'dan Lozan'a İngiltere'nin Boğazlar politikası, 1915-1923 / Esin Yurdusev. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2007. s. 161-221 ; 24 cm. Belleten LXXI, 260 (Nisan 2007)'den ayırabasm. (A.VII/2998).**
- YUSİF, EFREM İSA : Süryani tercüman ve filozofları : Mezopotamya'nın bilim öncüleri / Efrem İsa Yusif ; Fransızca'dan çev. Mustafa Arslan. — 1. bsk. — İstanbul : Doz, 2007. 263 s. ; 21 cm. — (Doz Yayıncılık. Tarih/Araştırma) ISBN 9789756876985 (A.VII/2546).**
- YÜCEL, YAŞAR : Kadı Burhaneddin Ahmed ve devleti, 1344-1398 : Mutahharten ve Erzincan Emirliği / Yaşar Yücel. — Ankara : Sevinç Matbaası, [t.y.]. 280 s. ; 24 cm. (A.VII/3036).**
- Yüksek adalet divanı kararları : İstanbul-Yassıada, 14 Ekim 1960-15 Eylül 1961. — 1. bs. — İstanbul : Kabcacı, 2007. c2006. 905. [38] s. ; 24 cm. — (Kabcacı Yayınevi ; 297. İnceleme dizisi ; 51) ISBN 9759971011 (A.VII/2749).*
- Yüksek lisans ve doktora tez özetleri 2003-2004-2005. — Bursa : Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006. 95, 121, 135 ss. ; 24 cm. ISBN 9756149264 (A.VII/1867).*
- 100 Ünlü Türk eseri / haz. Tahir Alangu. — 1. bsk. — [İstanbul] : Milliyet, 1974. 2 c. ; 20 cm. — (Milliyet yayınları. Türk Klasikleri dizisi ; 13) (A.VII/2237).*
- 150 Yılin sessiz tanıkları : saray porselenlerinden izler = The silent witnesses of 150 years : traces of the palace porcelain / yay. haz. = ed. by İlonay Baytar ; metinler = text Demet Coşansel Karakullukçu ; çev. = translation Merete Çakmak. — İstanbul : TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, 2007. 214 s. : rnk. res. ; 29 cm. — (TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı yayın no ; 41) ISBN 9789756226322 (B.I/4350).*
- ZAİM, SABAHADDİN : Türk ve islâm dünyasının yeniden yapılanması / Sabahaddin Zaim. — İstanbul : Yeni Asya, 1993. 256 s. ; 19 cm. ISBN 975408226X (A.VII/2058).**
- ZAİMOVA, RAİA : Voyager vers l' "autre" Europe : images Françaises des Balkans Ottomans, XVIIe-XVIIIe siècles / Raia Zaimova. — 1. impression. — İstanbul : Isis, 2007. 228 s. ; 24 cm. — (Les Cahiers du Bosphore ; 46) ISBN 9789754283372 (A.VII/2986).**
- Zalostenata vrata na komşuluka I : "vızroditelniyat protses" i Turtsiya 24.12.1984 g.-10.3.1985 g. — Sofiya : İstanbul : Deniz ; Djelil i Djem, 2005. 138 s. ; 21 cm. — (20 Godini ot Sprotivata Protiv "Vızroditelniya Protse 1984-1989" ; kniga 8) ISBN 9548486415 (A.VII/2312-1).*
- ZAYTSEV, İ. V. : Astrahanskoe hanstvo / İ. V. Zaytsev. — Moskva : İzdatelstskaya Firma "Vostochnaya Literatura" RAN, 2004. 303 s. ; 22 cm. ISBN 5020183857 (A.VII/2709).**

- ZE'EVİ, DROR, 1953- : *Producing desire : changing sexual discourse in the Ottoman Middle East, 1500-1900* / Dror Ze'evi [1953-]. — Berkeley ; Los Angeles ; London : University of California Press, 2006. xv, 223 s. ; 23 cm. — (Studies on the History of Society and Culture ; 52) ISBN 0520245636 ; ISBN 9780520245631 (A.VII/1785).
- ZIÉGLER, JEAN : *Sociologie de la nouvelle Afrique* / Jean Ziegler. — [y.y.] : Gallimard, 1964. 380 s. ; 17 cm. (A.VII/1805).
- ZİYA GÖKALP, 1876-1924 : *Kitaplar 1 : Rusya'daki Türkler ne yapmalı-Türkleşmek, islâmlaşmak, muasırlaşmak-Türk töresi-Doğru yol. Hâkimiyet-i Milliye ve umdelerin tasnif, tahlil ve tefsiri-Türkçülüğün esâsları-Türk medeniyeti tarihi-Kürt aşiretleri hakkında sosyolojik tetkikler-Malta Konferansları* / Ziya Gökalp [1876-1924] ; haz. Şevket Beysanoğlu, Yusuf Çotuksöken, M. Fahrettin Kırzioğlu, Mustafa Koç, M. Sabri Koz. — 1. bsk. — İstanbul : Yapı Kredi, 2007. 693 s. ; 24 cm. — (Yapı Kredi yayınları ; 2481. Cogito ; 152. Bütün Eserleri ; 1) ISBN 9789750812231 (A.VII/2727-1).

B. DERGİLER

- Acta Asiatica 92 (2007).
- Acta Ethnographica Hungarica LI, 1-4 (2006).
- Acta Historiae Artium XLVII (2006).
- Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae LIX, 1-4 (2006).
- Acta Poloniae Historica XCII (2005); XCIII (2006).
- Adalya X (2007).
- Ägypten und Levante = Egypt and the Levant XVI (2006).
- Alt-Orientalische Forschungen XXXIII, 2 (2006) ; XXXIV, 1 (2007).
- Amerasia Journal XXXII, 3 (2006) ; XXXIII, 1 (2007).
- The American Historical Review CX, 1-5 (2005) ; CXI, 1-3, 5 (2006) ; CXII, 1-2 (2007).
- American Journal of Archaeology CXI, 1-2 (2007).
- American Schools of Oriental Research. Bulletin 344 (2006) ; 345 (2007).
- Amme İdaresi Dergisi XXXIX, 4 (2006) ; XL, 1 (2007).
- Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri = News of Archaeolog from Anatolia's Mediterranean Areas 5 (2007).
- Anadolu Araştırmaları (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi) XVIII, 1 (2005).
- Anatolian Archaeology XII (2006).
- Ancient Civilizations from Scythia to Siberia XII, 3-4 (2006).
- Ankara Law Review I, 2 (2004) ; II, 1 (2005).
- Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi LIV, 1-4 (2005).
- Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XLVII, 1 (2006).
- Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi LXI, 3-4 (2006).
- Anlaş. Aylık Siyaset, Ekonomi, Toplum Dergisi 38-44 (2006) ; 45-49 (2007).
- Annales : Histoire, Sciences Sociales LXI, 6 (2006) ; LXII, 1-2 (2007).
- Annali (Università degli Studi di Napoli "L'Orientale") LXIV (2004) ; suppl. 94.
- Annual Bulletin of Historical Literature 89 (2003) ; 90 (2004).
- Annual Report of the Department of Antiquities for the Year 2003.
- Anthropology Today XXIII, 1-3 (2007).
- The Antiquaries Journal LXXXIV (2004).
- The Arab World Geographer = Le Géographe du Monde Arabe VIII, 1-4 (2005) ; IX, 1-2 (2006).

- Archaeologiai Értesítő CXXXI (2006).
- Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan XXXVII (2005).
- Archäologischer Anzeiger 1 (2005) ; 1 (2006).
- Archäologisches Korrespondenzblatt XXXVI, 4 (2006).
- Archaeology International 9 (2005-2006).
- Archiv Orientální LXXIV, 4 (2006).
- Archives Internationales d'Histoire des Sciences LVI, 156-157 (2006).
- Archivio Storico Italiano CLXIV, 610 (4) (2006) ; CLXV, 611 (1) (2007).
- Arkeoloji ve Sanat 123 (2006).
- Asian and African Studies XVI, 1 (2007).
- Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi 9 (2007).
- Askerî Tarih Belgeleri Dergisi 119 (2006).
- Aşınâ : Ortak Kültür Mirasının Arayışında 25 (2007).
- Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 25-26 (2006).
- Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 34 (2007) ; dizin 1-20 (1994-2002).
- Atatürk Yolu IX, 35-36 (2005) ; X, 37-38 (2006).
- Atıqot LII-LIII (2006).
- Avrasya Bülteni 53-54 (2006) ; 55-58(2007).
- Avrasya Dosyası: Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi XII, 1-3 (2006).
- Avrasya Etüdüleri 29-30 (2006).
- Ayın Tarihi Ekim-Aralık (2006) ; Ocak-Mart (2007).
- Ayıntap Kültür Sanat Edebiyat Dergisi 8 (2006).
- Azerbaycan. Türk Kültür Dergisi 368 (2006) ; 369-370 (2007).
- Baghdader Mitteilungen XXXVII (2006).
- Bahçesaray 43-44 (2007).
- Belgelerle Türk Tarihi Dergisi : Dün/Bugün/Yarın 108-119 (2006).
- Belleten LXX, 257-259 (2006) ; LXXI, 260 (2007).
- Biblica LXXXVIII, 1 (2007).
- Bibliotheca Orientalis LXIII, 5-6 (2006) ; LXIV, 1-2 (2007).
- Bilge 45-47 (2005) ; 48-49 (2006).
- Bilig : Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi 40-41 (2007).
- Bilim ve Ütopya 151-157 (2007).
- The Bodleian Library Record XIX, 2 (2006).
- Bollettino del Centro Camuno di Studi Preistorici (BCSP) 31-32 (1999).
- Bollettino di Archeologia 55-56,59-60 (1999).
- Boreas : Münsters Beiträge zur Archäologie 17 (1994) ; 18 (1995) ; 19 (1996) ; 20 (1997) ; 21-22 (1998/1999) ; 23-24 (2000/2001) ; 25 (2002) ; 26 (2003) ; 27 (2004).
- Le Bulletin (Association des Anciens Eleves) Mai-Novembre (2005) ; Mai-Décembre (2006).
- Bulletin d'information = Information Bulletin 32 (2006).
- Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire LXXIII (2002) ; LXXIV (2003).
- Bulletin of the National Museum of Ethnology XXXI, 1-4 (2006-2007).
- Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris XVIII, 1-4 (2006).
- Bülten (Bilim ve Sanat Vakfı) 62 (2006) ; 63 (2007).

- Byzantine and Modern Greek Studies XXXI, 1 (2007).
- Byzantinische Zeitschrift XCIX, 2 (2006).
- Byzantion LXXVI (2006).
- Cahiers de Civilisation Médiévale XLIX, 196-196B (2006) ; L, 197 (2007).
- Central Asian Survey I - XXIV (1982-2005); XXV, 1-4 (2006).
- Central Asiatic Journal LI, 1 (2007).
- Cogito 49 (2006).
- Coğrafya Dergisi (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi) 4 (1993-1996) ; 5 (1997) ; 6 (1998) ; 7 (1999) ; 8 (2000) ; 9 (2001) ; 10 (2002) ; 11 (2003).
- Communicationes Archaeologicae Hungariae 2006.
- Critique : Critical Middle Eastern Studies XVI, 1 (2007).
- Cultura Antiqua LVIII, 2 (2006).
- Crusades III (2004); V (2006).
- Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD) (Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü) 4 (2006).
- Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi X, 1-2 (2006).
- Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü) 9-10 (2000).
- Çağdaş Yerel Yönetimler XVI, 1-2 (2007).
- Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi = Journal of Çukurova University Institute of Social Sciences XIII, 2 (2004) ; XIV, 1-2 (2005) ; XV, 1-3 (2006).
- Dans Müzik Kültür. Folklorla Doğru Çeviri/Araştırma Dergisi 66 (2006).
- Değerler Eğitimi Dergisi = Journal of Values Education III, 10 (2005) ; IV, 11 (2006).
- Dergi (Uludağ Üniversitesi) 22 (2007).
- Divân İlmi Araştırmalar 21 (2006).
- Doğu Batı : Düşünce Dergisi 39 (2006/2007) ; 40 (2007).
- Doğuş Üniversitesi Dergisi = Doğuş University Journal VII, 1-2 (2006) ; VIII, 1 (2007).
- Dönemeç 89-90 (2006).
- Early Science and Medicine XI, 4 (2006) ; XII, 1 (2007).
- East European Quarterly XLI, 1 (2007).
- Ege Eğitim Dergisi = Ege Journal of Education VI, 1 (2005).
- Encyclopédie de l'Islam suppl. XII, 7-8 (2007).
- Enformasyon Bülteni 107-109 (2008).
- Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 25-26 (2005).
- Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi = Erciyes University Journal of the Institute of Social Sciences 19 (2005) ; 20-21 (2006).
- Erdem XV, 45-47 (2006).
- Ermeni Araştırmaları = Armenian Studies 23-24 (2006).
- Eurasian Studies IV, 2 (2005) ; V, 1-2 (2006).
- Expedition XLVIII, 3 (2006).
- Felsefe Arkivi (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi) 28 (1991) ; 29 (1994) ; 30 (1997).
- Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi (Uludağ Üniversitesi) = The Social Sciences Review of the Faculty of Sciences and Letters (University of Uludağ) XI, 11 (2006) ; XII, 12 (2007).
- Folia Orientalia XL (2004).

- Fondation Max van Berchem. Bulletin 20 (2006).
- Fornvännan. Journal of Swedish Antiquarian Research CI, 4-5 (2006).
- Geçmişten Günümüze Denizli. Yerel Tarih ve Kültür Dergisi 1-4 (2004) ; 5-8 (2005) ; 9-12 (2006) ; 13 (2007).
- Genava LIV (2006).
- Germania LXXXIV, 2 (2006).
- Global Strateji 7 (2006) ; 8-9 (2007).
- Godišnjak. Pravnog Fakulteta u Sarajevu XLIX (2006).
- Godišnik na Sofijskiya Universitet "Sv. Kliment Ohridski". İstoričeski Fakultet = Annuaire de l'Universite de Sofia "St. Kliment Ohridski". Faculte d'Histoire XCVI-XCVII (2006).
- A Greek and Arabic Lexikon (GALex) 8 (2007).
- Gurbansoltan Eje 7-11 (2006).
- Haberde Önder 401-404, 408-424 (2006) ; 425-444, 446-451 (2007).
- Haberler (Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü) 23 (2007).
- Hebrew Union College Annual LXXVI (2005).
- Hesperia : Journal of the American School of Classical Studies at Athens LXXV, 4 (2006) ; LXXVI, 1 (2007).
- Historical Yearbook III (2006).
- History. The Journal of the Historical Association XCII, 305-306 (2007).
- L'Homme : Revue Française d'Anthropologie 181-182 (2007).
- Hürriyet Tarih 3 Ocak (2007).
- Iraq LXVII, 2 (2005) ; LXVIII (2006).
- İdol : Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Dergisi 30-31 (2006).
- İlgi 113 (2006).
- Index Islamicus annual volume (2005) ; 1 (2007).
- Indogermanische Forschungen 111 (2006).
- Institute for the History of Arabic Science. Newsletter 79 (2006).
- International Bibliography of Historical Sciences LXXI (2002).
- International Journal of Middle East Studies XXXIX, 1-2 (2007).
- Iran XLIV (2006).
- Iran and the Caucasus X, 2 (2006).
- İslâm Araştırmaları Dergisi = Turkish Journal of Islamic Studies 12 (2004); 13 (2005).
- Islamic Studies XLV, 2-3 (2006).
- Israel Exploration Journal LVI, 2 (2006).
- Israel Museum Studies in Archaeology V (2006).
- Jinbun Kenkyu : Studies in the Humanities LVIII (2007).
- Journal Asiatique 294, 2 (2006).
- Journal of Ancient Near Eastern Religions VI (2006).
- Journal of Archaeological Science XXXIV, 2-8 (2007).
- Journal of Asian History XL, 2 (2006).
- Journal of Cuneiform Studies LVIII (2006).
- Journal of Genocide Research I (1999) ; II (2000) ; III, 1-3 (2001) ; IV, 1-4 (2002) ; V, 1-4 (2003) ; VI (2004) ; VII, 1-4 (2005); VIII, 1-4 (2006); IX, 1 (2007).

- Journal of Islamic Studies XVIII, 1 (2007).
- Journal of Palestine Studies XXXV, 4 (2006).
- Journal of the American Oriental Society CXXV, 3 (2005).
- Journal of the Economic and Social History of the Orient XLIX, 4 (2006); L, 1 (2007).
- Journal of the Pakistan Historical Society LIV, 4 (2006).
- The Journal of the Royal Anthropological Institute, Incorporating MAN XIII,1-2 (2007) ; special issue (2007).
- Journal of the Royal Asiatic Society XVII, 1-2 (2007).
- Kadın Çalışmaları Dergisi I, 1-3 (2006).
- Kadmos. Zeitschrift für vor-und Frühgriechische Epigraphik XLIV (2005) ; XLV (2006).
- Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi 7 (2006) ; 8 (2007).
- Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi (2006).
- Keesing's Record of World Events LII, 11-12 (2006); subject index S2 (2006) ; names index N2 (2006) ; LIII, 1-4 (2007).
- Korea Focus XIV, 4 (2006) ; XV, 1 (2007).
- Koreana : Korean Art and Culture XX, 4 (2006) ; XXI, 1 (2007).
- Kubbealtı Akademi Mecmuası 141-142 (2006).
- Kulturaustausch : Zeitschrift für Internationale Perspektiven LVII, 1-2 (2007).
- Kutadgubilig. Felsefe-Bilim Araştırmaları 11 (2007).
- Kütüphanecilik Dergisi: Belge Bilgi Kütüphane Araştırmaları (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi) 3 (1992) ; 4-5 (1998) ; 6 (2000).
- Levél-tári Közlemények LXXVII, 2 (2006).
- Livres et Revues d'Italie XLVI, 1-2 (2003).
- Ljetopis Hrvatske Akademije 109 (2005).
- Makedonski Pregled = Macedonian Review XXIX, 1-4 (2006) ; XXX, 1 (2007).
- Maliye Dergisi 151 (2006).
- Manuscripta Orientalia XII, 2-4 (2006).
- Mediterráneo = Mediterraneo (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi) 1 (1997/1998) ; 2 (2000).
- Mélanges de l'Université Saint-Joseph LIX (2006) ; LX (2007).
- Memoirs of the American Academy in Rome LI-LII (2006-2007).
- Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko 63 (2005).
- Mésogeios 31 (2007).
- The Metropolitan Museum of Art. Bulletin LXIV, 3-4 (2007).
- The Middle East Journal LXI, 1 (2007).
- Middle East Studies Association. Bulletin XL, 2 (2006).
- Middle Eastern Literatures IX, 3 (2006) ; X, 1 (2007).
- Middle Eastern Studies XLIII, 1-3 (2007).
- Milli Eğitim. Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi 172-173 (2006).
- Mimarlık 333-335 (2007).
- Mimarlık : Haberler : TMMOB Mimarlar Odası Haber Bülteni 113 (2006) ; 114-115 (2007).
- Miras 4 (2006).
- Mitteilungen (Dokumentationsarchiv des Österreichischen Widerstandes) 179 (2006) ; 180 (2007).
- Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts. Athenische Abteilung CXX (2005).

- Muhafazakâr Düşünce 9-11 (2006).
 Müteferrika 29-30 (2005).
 New Perspectives on Turkey 31-32 (2005) ; 33-35 (2006) ; 36 (2007).
 Newsletter (IRCICA) 71 (2006) ; 72 (2007).
 Nomadic Studies. Bulletin 8-9 (2004) ; 10-11 (2005) ; 12 (2006).
 Numen : International Review for the History of Religions LIV, 1-2 (2007).
 OCIS News 45 (2006).
 ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi XXIII, 1-2 (2006).
 OLBA (Mersin Üniversitesi) XIV (2006) ; XV (2007).
 OTAM. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi 18 (2005).
 Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 19-20 (2005) ; 21-22 (2006) ; 23 (2007).
 Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 18-21 (2005) ; 22 (2006).
 Opuscula Atheniensia XXX (2005).
 Opuscula Romana XXX (2005).
 Orient. Report of the Society for Near Eastern Studies in Japan XLII (2007).
 Orienta Suecana LV (2006).
 Orientalia LXXV, 2-4 (2006).
 Oriente Moderno XXV (LXXXVI), 2 (2006).
 Orta-Doğu Araştırmaları Dergisi (Fırat Üniversitesi) IV, 2 (2006).
 Osmanlı Araştırmaları =The Journal of Ottoman Studies XXVII-XXVIII (2006).
 Otan Tarihi 1-3 (2006).
 Ozan Ağacı. Kültür-Sanat-Edebiyat Dergisi 54-56 (2006) ; 57-59 (2007).
 Papers of the British School at Rome LXXIV (2006).
 Perceptions. Journal of International Affairs X, 4 (2005).
 Polis Bilimleri Dergisi = Turkish Journal of Police Studies VIII, 1 (2006).
 Popüler Tarih 77-78 (2007).
 Praehistorische Zeitschrift LXXXII, 1 (2007).
 Praktica tes en Athenais Arkhaiologikes Etaireias 159 (2004).
 Pusula 58 (2007).
 Pyrenae XXXVII, 2 (2006).
 Rassegna Storica del Risorgimento XCIII, 1, 3-4 (2006) ; suppl. 3 (2006).
 Review (Fernand Braudel Center) XXIX, 4 (2006).
 Review of Armenian Studies IV, 11-12 (2007).
 Review of the Geographical Institute of the University of Istanbul 17 (1979/1980).
 Revista Istorica XVII, 1-6 (2006).
 Revue des Archéologues Historiens d'Art et Musicologues de L'UCL 2 (2004).
 Revue des Études Sud-est Européennes XLIV, 1-4 (2006).
 Rocznik Orientalistyczny LIX, 2 (2007).
 Römische Historische Mitteilungen XLVIII (2006).
 Rumeli Kültürü 15-16 (2006) ; 17 (2007).
 Ruperto Carola 3 (2006) ; 1 (2007).
 Russia and the Moslem World 12 (174) (2006) ; 2-5 (176-179) (2007).
 Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi = Sakarya University Journal of Arts and Science VIII, 2 (2006).

- Sanat Dünyamız 101-102 (2007).
- Sanat Tarihi Yıllığı (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi) XVIII (2006).
- Saudi Aramco World LVIII, 1-3 (2007).
- Sayıştay Dergisi 62-63 (2006).
- School of Oriental and African Studies. Bulletin LXX, 1 (2007).
- Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi = Selçuk University Journal of Education Faculty 21 22 (2006).
- Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi 15-16 (2006) ; 17 (2007).
- Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 15-16 (2003) ; 17-18 (2004) ; 19-20 (2005) ; 21-22 (2006) ; 23 (2007).
- Silâhlı Kuvvetler Dergisi 391-392 (2007).
- Society for the Study of the Crusades and the Latin East. Bulletin 24 (2004); 26 (2006).
- Sosyal Bilimler Dergisi = Journal of Social Sciences (Fırat Üniversitesi) XVII, 1 (2007).
- Sosyal Bilimler Dergisi (Süleyman Demirel Üniversitesi) 9 (2003) ; 10-11 (2004) ; 12 (2005).
- Sosyal Tarih (Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü) 5 (2006).
- Sosyoloji Dergisi (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi) 4 (1997) ; 5 (2000) ; 6-7 (2003) ; 8-9 (2004) ; 10 (2005) ; 11 (2006).
- Stratejik Analiz VII, 81-84 (2007) ; VIII, 85-87 (2007).
- Stratejik Araştırmalar Dergisi 9 (2007).
- Südosteuropa Mitteilungen XLVI, 5-6 (2006) ; XLVII, 1-2 (2007).
- Syria LXXXII (2005).
- Századok CXL, 6 (2006) ; CXLI, 1-2 (2007).
- Şarkiyat Mecmuası (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi) VIII (1998).
- TÜBA Kültür Envanteri Dergisi = TÜBA Journal of Cultural Inventory 2-3 (2004) ; 4 (2005).
- TÜBA-AR : Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi 8 (2005) ; 9 (2006).
- TÜRKSOY: Türk Dünyası Kültür ve Sanat Dergisi 21 (2006) ; 22-23 (2007).
- Tarih Araştırmaları Dergisi (DTCF) XXV, 40 (2006).
- Tarih Dergisi (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi) 42 (2005).
- Tarih ve Düşünce 69 (2006).
- Tarih ve Toplum : Yeni Yaklaşımlar 4 (244) (2006).
- Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi 12-13 (2004) ; 14-15 (2005) ; 17 (2006) ; 18 (2007).
- Tel Aviv : Journal of Institute of Archaeology of Tel Aviv University XXXIII, 2 (2006).
- Toplum ve Bilim 108-109 (2007).
- Toplumsal Tarih 156 (2006) ; 157-160 (2007).
- T'oung Pao XCII, 4-5 (2006).
- Toyo Bunko Nenpo 17.
- Toyo Bunko Sho-ho 37 (2003).
- The Toyo Gakuho : Journal of the Research Department of the Toyo Bunko LXXXVII, 4 (2006) ; LXXXVIII, 1-4 (2006-2007).
- The Tōyōshi-Kenkyū : The Journal of Oriental Researches LXV, 2-4 (2006-2007).
- Történelmi Szemle XLVIII, 3-4 (2006) ; XLIX, 1 (2007).
- Turcica : Revue d'Études Turques XXXVIII (2006).
- Türk Dili 661-666 (2007).

- Türk Dünyası Araştırmaları 165-167 (2006).
- Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi (Ege Üniversitesi) VI, 1-2 (2006).
- Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi 241-245 (2007).
- Türk Kültürü 519-524 (2006).
- Türk Kütüphaneciliği XX, 3-4 (2006) ; XXI, 1 (2007).
- Türk Yurdu XXVII, 233-238 (2007).
- Türkiyat Araştırmaları Dergisi (Selçuk Üniversitesi) 20 (2006) ; 21 (2007).
- Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi IV, 8 (2006).
- Türkiye Diyanet Vakfı Haber Bülteni 90 (2006).
- Türkiye Günlüğü 86-87 (2006) ; 88 (2007).
- Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni 89 (368) (2005) ; 90 (369) (2005-2006).
- Türklük Bilimi Araştırmaları 8 (1999) ; 9 (2000) ; 10 (2001) ; 11-12 (2002) ; 13-14 (2003) ; 15-16 (2004) ; 17-18 (2005) ; 19-20 (2006).
- Türkmenistanda İlm ve Teknika 4-6 (2006).
- Ugarit-Forschungen XXXVII (2005).
- Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi XIX, 2 (2006) ; XX, 1 (2007).
- Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi XXIII, 1-2 (2004).
- Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XIV, 2 (2005) ; XV, 1 (2006).
- Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi 1 (2006).
- Uluslararası Suçlar ve Tarih 2 (2006).
- Ural-Altäische Jahrbücher XX (2006).
- Al-Usur al-Wusta : The Bulletin of Middle East Medievalists XVIII, 2 (2006).
- Vakıflar Dergisi "Vakıf Medeniyeti Yılı" Özel Sayısı (2006).
- Vestnik Drevney İstorii 4 (259) (2006).
- Vizantiyskiy Vremennik 65 (90) (2006).
- Voprosi İstorii 12 (2006) ; 1-5 (2007).
- Vostok = Oriens 4-6 (2006) ; 1 (2007).
- Die Welt des Islams XLVII, 1 (2007).
- The Yale Review XCV, 2 (2007).
- Yakamoz 34 (2007).
- Yasama Dergisi 1-3 (2006) ; 4 (2007).
- Yeni İpek Yolu 225 (2006) ; 227-232 (2007).
- Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft CLVII, 1 (2007).
- Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie XCVI, 2 (2006).
- Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik 158 (2007).

İngilizce Özetler:

REMZİ KUZUOĞLU: *Anatolian Queens during the Assyrian Colonies Period* (pp. 795-809)

It is named Old Assyrian Trade Colonies Period between 1975-1730 B.C. in the history of Anatolia. The trading operation was done between the Assyria located in the north Mesopotamia and Anatolian cities, such as Kanish and other cities at this time. The cuneiform tablets that reaches 25000 pieces now at the time of be excavated in Kanish that is called Kultepe today, give important information for a historical, economical, political, religious and geographic structure of Anatolia and partly Assyria in 2nd millennium B.C. As an administrative structure at this period, there were small countries that of each belong to an independent kingdom, and composed the city-state. The documents written by cuneiform show us excluding statesmen who are called a "big king", a "king", and a king of vassal state, there were queens who were called "*rubātum*". As for this research, an at that time, political, and a social standpoint of queens in the Anatolia confirmed in the Old Assyrian documents are analyzed, and women who represent the first rank of the woman in Anatolia are evaluated.

MEVLÛT ÜYÛMEZ-ÖZDEMİR KOÇAK-AHMET İLASLI-TAYFUN ÇAY-FATİH İŞCAN: *An Important Middle Bronze Age Cemetery At West-Central Anatolia: Dede Mezarı* (pp. 811-841)

In 2005, an excavation was carried out at the Dede Mezarı cemetery in Yukarı Çaybelen village, district of Bayat, province of Afyonkarahisar. The results show that this cemetery was in use from the beginning of the 2. Millenium B.C. to the middle of this millenium. There are some problems with this region of West-Central Anatolia concerning especially the Assyrian Trade Colonies Period and the Early Hittite Period. This research area is one of the few cemeteries dated to this period. The findings from this cemetery are contemporary with, and give the same results as, the finds at Yanarlar (10 km to the Northwest), at the Çavlum and Sariket cemeteries in Eskişehir. Another important aspect of Dede Mezarı is that there is a contemporary mound ca 200 m. northwest of this area.

HATİCE ŞİRİN USER: *From Animal Totems to State Symbols in the Ancient Turkic Period* (pp. 843-855)

The standards and flags had become the symbols of states and nations in the modern government organizations. In this paper, original forms of the Turkic flags have been analysed from the point of Turkic philology and cultural history. This study aims to bring to light the wordslike *tug* and *yalg* which originally meant originally "feather" and "mane"; then these words came to be called "flag" and "standard". This opinion has been documented and proved by the help of philological, historical and cultural datum and archeological findings. As a result of this study is the original forms of the Turkic flags stemmed from the totemistic animals' feathers and manes that were tied to tips of the spears.

SELİM KAYA: *Maraş in the Middle Ages Before the Invasion of the Crusaders* (pp. 857-890)

During the Middle Ages Maraş was located in the crossroads between Anatolia and the Middle East and it was one of the important cities in the region. Because of its strategic and geopolitic importance, Maraş became a battle ground for contesting political groups. Especially, between 8th and 10th centuries, fightings to control the province were fierce.

Because of political ambitions to control Maraş, numerous fights ruined the city several times. Therefore the population of the city dramatically decreased. Wars and new settlements changed the demographic structure of Maraş. During the Middle Ages, the Muslims build citadels making the city military base for defense and offense purposes. Those military activities helped the city for the civic developments.

HÜSEYİN KAYHAN: *Iraq and Azerbaijan after the Collapse of the Seljukids* (pp. 891-907)

After the destruction of Iraq Seljukid state by Harezmsah Tekiş in 1194, its former territories (Irak-ı Acem) were first occupied by the Harezmsahs and then by the Abbasid armies. Apart from these two powers, the Azerbaijan Atabegs, who had maintained control over the İraqi Seljuks for about five decades, intervened and attempted to prevent their occupation. Irak-ı Acem thus became a battleground among these powers and its cities were plundered, destroyed during the power struggles. As the historians of

the period clearly attest, the inhabitants of the ruined Irak-ı Acem longed for the secure Seljukid rule.

ALTAN ÇETİN: *About Cultural Basis of War in Memluk State* (pp. 909-921)

Reality of war and history of man are of the same age. Historical reality has taken place for reasons as to take revenge, enmity, battle for God and religion (Patang war, Malazgirt war, Crusaders wars, Century wars, Ayn-ı Jâlut war, Sakarya war) It finded legal truths in various times and periods. According to this, due to inevitability of humanity war either with the aim of defence or attack, military organizations are always necessary. Turks which are very important component of humanity, have brought forward with military in their history. They have founded strong military organizations. The theoretic informations about war given by İbn Haldun is important to clarify the war culture in Mamluk period. Mamluks were in the war since the beginning of their foundation. For this reason strong military organizations and so war cultures of them have developed. This culture contains both hereditary components and evidences of civilized environment.

ÖMER İSKENDER TULUK - FULYA ÜSTÜN: *Bedesten in Trabzon: An Evaluation on the Importance of the Turkish Bedesten Architecture and Problematics* (pp. 923-937)

Bedesten is one of the most important buildings of the Trabzon's traditional bazaar, it has been described in different times by voyager who visited Trabzon, and newly researchers have studied there. On the contrary to the prevailing style its walls were high and strong to stand second floor in addition it was formed by an unprecedented top covering. Therefore the bedesten drawn attentions particularly and in this opinion different thought come up with by the researches.

So whole of the estimation and commentary for bedesten's problems are considered, buildings set up of mass and typology of plan contrast with same time practice but in general we can say the bedesten is show attribute of early Turkish time bulid.

SONGÜL ÇOLAK: *The mediation attempts of the Netherlands in peace conferences between the Ottoman State and Austria with its allies* (pp. 939-967)

After the defeat of the Battle of Vienna (1683), the Ottoman Empire battled with Austria and her allies Venice and Poland (Lehistan) at different

fronts. Particularly, due to Ottoman Empire's constant recession in Austrian front, it was decided to be sent one of its committees to Vienna, which was led by Zülfikâr Pasha. The aim of this visit was that Zülfikâr Pasha to communicate with Leopold I, Holy Roman Emperor in order to establish the peace negotiation between the Ottoman Empire and Austria and to introduce the new Ottoman Empire, Süleyman II to Leopold I, Holy Roman Emperor.

Dutch ambassador Mr. Hop (seigneur) mediated between two sides. Dutch had got commercial privileges (ahidnâme-i hümayûn) from the Ottoman Empire since 1612 and had sent ambassadors to Ottoman Empire regularly since 1668. Having wanted peace between Ottoman Empire and Austria, however, the Dutch ambassador offended against the Committee of Ottoman Empire that concluded from Mr. Hop's behaviour that Dutch was not in favour of Ottoman Empire.

ERTAN GÖKMEN: Ottoman Mine Privileges in the Period of Abdülhamid II (1878-1899) (pp. 969-996)

Ottoman State gave a lot of privileges and permissions for industrial investments to the citizens and companies of native and foreign countries in the second half of the 19th century. The state also gave a lot of privileges for mines with the changing periods to native and foreign investors. According to the notebook published by the Ministry of Forest, Mine and Agriculture, one hundred thirty three mine privileges were given between the 1878-1899 during the reign of Abdülhamid II. The mines mentioned in this notebook were those: Chromium, lead mixed with silver, lead-copper and antimony, boracite, mineral water, coal, coal daubed with pitch, emery, iron, mercury, petroleum gauze, scoria, zinc and arsenic. The mine privileges were given to the citizens of Ottoman State, German, English, French, Italian, Greek, American, Austrian, Hungarian and Russian. Most Of the privileges were given to the citizens of Ottoman State, English, French, and German and the citizens of other countries followed them. Some citizens of these countries had privileges alone and some of them got those privileges by getting two or more partnerships. These mine privileges were given in different periods. One hundred four mines for the period of ninety nine years, one mine for the period of seventy five years, nineteen mines for the period of sixty years, one mine for the period of fifty five years, five mines for the period of fifty years and one mine for the period of fifteen years were given to privileges. Some of mine privileges were given to some companies such as; The Borax

Company Limited, Balya Karaydın Şirketi, İskenderun Gaz Madeni Şirketi, Karasu Madeni Şirketi, and Kesendire Madeni Şirket-i Osmaniyesi.

HÜLYA TAŞ: *On a Book about Ottoman Diplomatic* (pp. 997-1027)

This article is about the publishing and evaluation of the "*Buyuruldîyât Defteri*" of the provincial *divan*, by Michael Ursinus. We were aware of this *defter* from the eighteenth century, yet we had not seen other examples as such. This article puts forward a critical assessment of the book by Ursinus. In this context, we will revise our understanding of the eighteenth century.

CONTENTS

Articles and Studies:	Page
KUZUOĞLU, REMZİ: Anatolian Queens during the Assyrian Colonies Period	795
ÜYÜMEZ, MEVLÛT-KOÇAK, ÖZDEMİR-İLASLI, AHMET-ÇAY, TAYFUN-İŞCAN, FATİH : An Important Middle Bronze Age Cemetery at West-Central Anatolia: Dede Mezarı (with 51 illustrations)	811
USER, HATİCE ŞİRİN: From Animal Totems to State Symbols in the Ancient Turkic Period	843
KAYA, SELİM: Maraş in the Middle Ages before the Invasion of the Crusaders	857
KAYHAN, HÜSEYİN: Iraq and Azerbaijan after the Collapse of the Seljukids	891
ÇETİN, ALTAN: About Cultural Basis of War in Memluk State	909
TULUK, ÖMER İSKENDER- ÜSTÜN, FULYA: Bedesten in Trabzon: An Evaluation on the Importance of the Turkish Bedesten Architecture and Problematics (with 17 illustrations)	923
ÇOLAK, SONGÛL: The mediation attempts of the Netherlands in peace conferences between the Ottoman State and Austria with its allies	939
GÖKMEN, ERTAN: Ottoman Mine Privileges in the Period of Abdülhamid II (1878- 1899)	969
TAŞ, HÜLYA: On a Book about Ottoman Diplomatica	997
Book Reviews:	
KAYAPINAR, AYŞE: <i>Syncretisme et hérésies dans l'Orient seldjoukide et ottoman (XIVe- XVIIIe siècle), Actes du Colloque du Collège de France, octobre 2001, ...</i>	1029
KAÇAR, TURHAN: S. Mitchell & C. Katsari (editörler): <i>Patterns in the Economy of the Roman Asia Minor</i>	1039
ÇİÇEK, KEMAL: İbrahim Ethem Atınur: <i>Türkiye'de Ermeni Kadınları ve Çocukları Meselesi (1915-1923)</i>	1043
The books and periodicals our library received during the first half of 2007	1049
Abstracts	1177

BELLE TEN

PERIODICAL PUBLISHED EVERY FOUR MONTHS.

TURKISH HISTORICAL SOCIETY REVIEW

Volume : LXXI

No. 262

December 2007

70
Years old

ANKARA - 2007